Calvinistische vertoogen

Johannes Postmus

bron
Johannes Postmus, *Calvinistische vertoogen*. H. Tulp, Zwolle 1906

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/post026calv01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

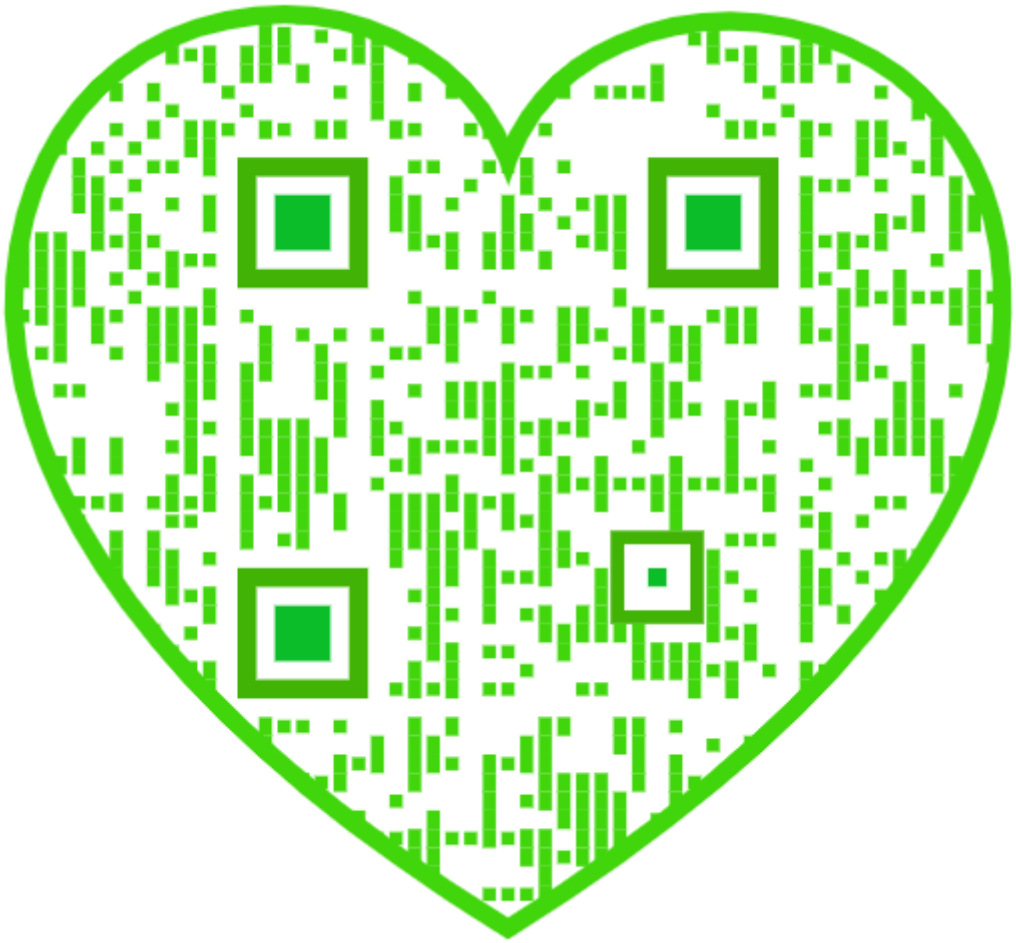

t.o. III

Een woord vooraf.

De opstellen, die ik hierbij den Lezer aanbied, heb ik gemeend te kunnen vereenigen onder den titel CALVINISTISCHE VERTOOGEN.

Calvinistische; geen intellectualistische. Mijner ook is de '*onwrikbare overtuiging*' *- aldus Dr. Kuyper, in zijn* '*Publyck epistel*' *vóór de* '*Revisie der Revisie-legende*' *-* '*dat de keurigste Studiën eenvoudig niets zijn, vergeleken bij één enkelen levenstoon uit het hart.*'

Natuurlijk, een ander zou een boek als dit weer anders hebben geschreven. Iemand, b.v. die meer aestheticus dan historicus en paedagoog wenschte te zijn. Dat het geschiede. - *Mits ook naar den eisch onzer Gereformeerde beginselen.*

Waren mijne Vertoogen liederen - ik hoop, en vertrouw, dat niet alle poëzie er in ontbreekt - ik schreef als motto op den titel het ons uit onze kinderjaren zoo welbekende: Door liefde gedrongen, heb ik ze gezongen.

Mijn boek uit liefde geboren, versterke en wekke ook liefde, in de eerste plaats voor het Gereformeerde type *in onze Historie en Letteren. Voorloopig althans heb ik mij willen houden aan het* '*n'écrire quede ce qu'on aime*'. *En daarom vindt men hier slechts in het voorbijgaan de - nu anders véélgezochte - namen van Van Deyssel, Verwey, Kloos en meer* '*mannen van het oogenblik*'. *Wie ons een boek geeft over hen, een waarlijk Calvinistisch-aesthetisch boek, zal zeer zeker ook een prijselijk werk verrichten. Op mijn weg lag dit, althans voor het oogenblik, nog niet. Er valt op letterkundig gebied voor ons, meen ik, nog altijd te*

beginnen met het begin. Arm zijn we nog steeds. Welnu, Cultivons nôtre jardin. Dat het daarbij niet blijven mag, spreekt vanzelf. Ook over Buitenlandsche literatuur b.v. moesten we onze boeken hebben. En hoe eerder, hoe beter.

Een paar opstellen ook voor dezen Bundel bestemd - over Vondel; over Van Effen, en een over Bellamy - moesten blijven liggen, wijl de toegestane ruimte toch reeds overschreden was.

Een kleinigheid nog. Zullen sommigen het wellicht misprijzen, dat ik onder enkele pagina's eenige noten schreef?

Mij hebben Noten steeds bekoord. Men kan den schrijver eens na rekenen; krijgt een kijkje in z'n atelier; bemerkt hoe hij zijn stof verwerkte; wàt hij opnam, wat liet liggen.

Als wij, jongens, met onzen hengel gewapend in onze roeiboot zaten aan de kanten van ons Friesche meer, dan vond ik het wat aardig, als iemand wist te vertellen: 'Kijk, dáàr zit visch'. En zoo denk ik er, in 't literarische nu, feitelijk nog over.

Maar genoeg. Mijn boek spreke voor zichzelven. Moge het de handhaving en verbreiding onzer Calvinistische beginselen op historisch en letterkundig gebied ten goede komen. Meer wensch ik niet. Maar dit ook van ganscher harte. En met geheel mijne ziel.

J. POSTMUS.

AMSTERDAM, *in de week vóór Kerstmis, 1905.*

[I.]

I.
Over humor.

In de dagen, toen men nog voor alles tijd had, schreef de vermaarde Johan Kasper Lavater onder de suggestie van nieuwe ideeën - in vier zware kwartijnen - zijne ‘Physiognomischen Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe.’ (1775-1778.)

Het reusachtig werk verscheen, versierd met een groot aantal kopergravures, tegelijk in het Fransch en het Duitsch. Het maakte een ongeloofelijken opgang. Al spoedig werd het ook in 't Hollandsch vertaald.

Met Lavater's roem is het gegaan, gelijk den meesten roem wedervaart, ook deze bleek - naar Bilderdijk's somber zeggen - ‘het halve zand niet waard van éénen kerkhofschop.’ De ‘Fragmente’ behooren nu tot de curiositeiten, waarover men de schouders ophaalt.

Er is trouwens, dunkt ons, ook wel een eenigszins kortere weg aan te wijzen, dan dien Lavater voorstelde, om de menschen te leeren kennen.

Men kent den man aan zijn lach.[1)]

Dit is immers zelfs zoo waar, dat de willens-boosaardigen niet kunnen en niet durven lachen. Hun lach is een grijns.[2)]

1) In zijn ‘*Aesthetische studien*’ schrijft Dr. C.J. Wijnaendts Francken (bl. 63) o.m. het volgende:

   ‘Het karakter van iemands lachen hangt nauw samen met zijn temperament. De sauguinicüs lacht vroolijk, open, opgewonden, zinnelijk; de cholericus vol en luid, zegevierend en uitdagend; de melancholicus stil, verholen, weemoedig; de phlegmathicus boersch en apathisch.

2) Schopenhauer was van oordeel:
   ‘Hoe meer een mensch vatbaar is voor vollen ernst, des te hartelijker zal hij lachen. Menschen, wier lachen steeds gemaakt en gedwongen te voorschijn komt, zijn verstandelijk en zedelijk van licht gehalte.’
   Een optimistisch oordeel voor een pessimist.

Is ook de huichelaar trouwens niet bevreesd, dat zijn ‘stemmig’ gelaat uit de plooi komt.....?

Behoeft het dan voorts veel betoog, dat men eene Literatuur ook het best onderscheidt *naar haar humor?*

Definities zijn moeilijk. Zeg precies eens: Wat is een roos; wat zijn kinderoogen; wat is een zonnestraal? Definieer die begrippen eens, zoo ge kunt. Maar dit is toch duidelijk: Humor is een lach. Een fijne lach, zegt ge, en dat is ook zoo.

Bestaat er nu een bepaalde aanleiding om te dezer dagen eens een enquête in te stellen naar hetgeen humor - in onderscheiding van scherts, ironie, sarcasme, enz. - toch eigenlijk wel is?

Inderdaad, er *is* een zeer gereede aanleiding. En wel deze:

Ook de grootste lofredenaar onzer nieuwere en nieuwste Literatuur zal niet ontkennen, dat er toch in die Literatuur *een tekort is aan Humor.*

Ongetwijfeld een zeer bedenkelijk tekort.

De definitie ontwijken we dan, maar ziehier een drietal exempelen om eenigszins stemming te maken voor humor.

Oud-Vaderlandsche humor: Daatje Levend (*Willem Leevend*, door Betje Wolff) heeft oom Freeryk, den ouden scheepskapitein, en tante De Harde ‘zijn derdhalfhonderd-pondige wederhelft’ op bezoek. ‘Tante was dan maar curieus! De zware triomphante zijden japon aan, met huizen, kasteelen en zonnebloemen bemaald; heel mooi, dat moet ik bekennen. De kroon van juweelen praalde weder op den dik bepoeierden rand; daarboven haar kostelijke kanten muts. 't Is toch een aardig wijf. “Heden, tante (zeide ik) wat is dat (en ik wees er op) een superbe speld!” - Doet het, kind? wel, ik zie er zooveel superbers niet aan; neem hem maar voor jou’. Mama had daar veel op tegen, en ik stond ook kapot; maar oom haalde die er zeer onhandig uit en zei: Wel hoe hebben we het langer! Is mijn wijf langer geen meester van het hare? Daa zal de speld hebben!’. En hij gaf mij die met een: ‘Daar, meid, hij past jou beter dan mijn oud testament!’

Nietwaar, we lachen. Maar niet luidkeels toch. We hebben *respect* voor de *edelmoedigheid* van dezen eenvoud.

En nu: *Humor, die zelfs geen woorden behoeft:*

Na den gruwel van den Bartholomëus-nacht. (Filips II *grijnst:* Wat heeft 'ie (Karel IX) weten te veinzen; wat heeft 'ie fijntjes weten te veinzen!) Koningin Elisabeth weigert den Franschen gezant) die de zaak wil goed praten ook maar te woord te staan. Maar als de Vorstin verschijnt in den hofkring, draagt ze *rouwgewaad.*

Iets als een glimlach plooit zich een oogenblik om onzen mond, maar we denken ook hier aan Beets' zeggen: 'Begin met dezen glimlach niet, hij eindigt in een traan....'

En nu, we naderen het verhevene, *het heilige* schier:

Anna Boleyn zit in den kerker den avond vóór hare terechtstelling te schrijven aan haar gemaal 'Koning' Hendrik VIII:

'Van jonkvrouw hebt ge mij verheven tot markgravinne. Daarna hebt ge mij koninginne gemaakt. Nu wilt ge mij immers bevorderen tot hemelinge...?'

Bij deze scherts ontroeren we. Dit is de humor van den heldenmoed des geloofs. Doe het haar zoo eens na, zeggen we tot onze ziel.

Laat ons voorloopig met deze 'exempelen' dan volstaan. Dunkt u ook niet reeds bij dit zoo verscheiden trio, dat definieeren een onbegonnen werk zou zijn?

Definities behooren in de wiskunde thuis. Daar is alles dood. Een driphoek blijft altijd een driehoek, een cirkel een cirkel. Het lévende leven heeft contact met het leven. In het leven zijn altoos overgangen, lijnen van geleidelijkheid.

Ook het comische, het humoristische, de ironie en de satire zijn vaak innig verwant, de grenzen moeilijk te bepalen.

De humor en het comische al dadelijk: er is overeenkomst, gelijk er diepgaand verschil is.

Spreken we trouwens niet van boertig, uiig, vermakelijk, snaaksch, kluchtig, koddig, potsierlijk, schalksch - en geestig. De verscheidenheid is groot, maar de Humor is *de meeste.*

Het comische wekt een lach; ook de humor prikkelt den geest. De overeenstemming is enkel deze: het genot van het plotselinge; het onverwachte contrast behaagt.

Want verder gaat de gelijkenis dan ook niet. Een Cremer laat u lachen om de botheid van zijn Betuwschen boer, die zich in een Amsterdamsch hôtel thuis gevoelt als een eend in een vreemde bijt, maar edeler is de kunstenaar, die u in een Diakenhuis-mannetje - een stakkert en stumperd toch anders - nog *den mensch*, waarlijk niet minder[1)] dan gij 'wel ontwikkelde', doet herkennen, als hij, de sjofele, zijn dankbaarheid toont, door alles te geven, wat hij kàn geven. Véél is 't niet: 'borstel ik meheer z'n jasje wel goed, zijn meheer z'n laarzen wel glad genoeg'? - Maar is 't niet 'uit-'n-goed-hart'?

Soms vindt ge bij een en denzelfden schrijver, in hetzelfde boek ook, èn het comische en den humor. Vergelijk Nurks[2)] den enkel stuursche, wiens 'geestigheid' pijn doet, eens met Kegge (over Barend, den ouden tuinman: 'Die vent zou je nog overstuur maken ook'); met al zijn valsche schaamte, hoeveel staat de laatste toch niet hooger dan de eerste!

Zoek humor dan ook waarlijk niet bij 'blijgeestige', maar juist bij ernstige, meest *au fond* zéér ernstige schrijvers. De lach van den humor is nooit luidruchtig. Hij doet niet schateren; maar maakt stil, al maakt hij blijde.

Wanneer was in onze Nederlandsche Letterkunde de (verfoeilijke) 'blijgeestigheid', vast geabonneerd, aan 't woord?

1) Minder dan Hildebrand zelf toch wel, heeft men gezegd. Keesje is ook geestelijk maar *'n min-of-meer mensch*, hèel wat minder in z'n soort dan de auteur. Dit is ook zoo; schoon niet bedoeld - of gevoeld. Men wijte dit dan ook den tijd (1837) en niet zoozeer den auteur.

2) Prof. Chantepie de la Saussaye schrijft in zijn *Beets*, bl. 68: 'Het komt mij voor dat wanneer men een prijs wil toekennen het staat tusschen *Nurks* en *Stastok.*' Zeker staat als schets het g e h e e l der 'familie Stastok' bovenaan in de *Camera.*
Maar Nurks blijft toch verre achter bij Kegge, die veel beter waargenomen is en, bij al z'n zwakheid en ijdelheid, een veel menschelijker mensch is. Het 'vijfje' van den 'onaangenamen mensch in den Haarlemmerhout' blijft, al 'wás hij zoo', '*vuil geld*' (Zie de *Camera*). En dan de arme jongen, die 'geen vader had'.
Overigens zij het Hoofdstuk *Camera* in De la S.'s *Beets* zèèr ter lezing en overweging aanbevolen.

In den tijd, toen 't hier volop de dood-in-den-pot was, in de dagen van koning Willem I, toen men geens dings gebrek had. Dat was de tijd der deftige grappen en aardigheidjes, toen de Naslaan's en de Dorbeens je vasthielden aan een knoop-van-je-rok, omdat je ‘die mop’ eens moest hooren, en diè en diè. Dan weten de zelfvoldanen van niets dan van amusement en zich amuseeren, mits deftig, fatsoenlijk, ‘met mate’. Dan wordt àlles herleid tot een, och, zoo, vermakeijk tijdpaseerinkje. Wat wil men meer!

Maar de Humor, - ja, al wat *ziel* heeft, walgt er van.

Stel u eens voor, week op week een blad te moeten redigeeren als *Humoristisch Weekblad*, of *Uilenspiegel*, of iets van dien aard. Voor wie werkelijk een korreltje geest bezit, is 't lezen reeds een straf!

Het laag-comische vermeit zich in fouten, is belust op tekortkomingen, of gewaande tekortkomingen; leeft van afval en schraapt het vuilnis op een blik - en geniet dan[1)]. De humor ziet het kleine, maar in dat schijnbaar geringe, het groote, het blijvende ook.

Want de humor is *humaan* ook, goedwillig, liefdevol, zich herinnerend ‘wat maaksel we zijn’; wij, menschen-kinderen, immers.

Tot zichzelven zegt de ziel, waarin waarlijk humor woont: ‘*Homo sum*, ook ik ben een mensch’; tot anderen, bij wie

1) In zijne *Aesthetik* (I pag. 398), zegt Fr. Th. Visscher: ‘De boeren (lees: *onbeschaafden*) lachten over den hansworst, de pedante mensch over dit lachen van den boer, en een werkelijk ontwikkeld mensch lacht weer over dit uitlachen van het lachen’.
Hier wordt *lachen* bij een ‘werkelijk ontwikkelde’ verward met iemand of iets *uitlachen.* Het ‘volk’ lacht natuurlijker en vrijmoediger dan de wetenschappelijk beschaafde, die de dingen niet meer comisch doch slechts ‘interessant’ leerde vinden. Zie ook een merkwaardige plaats in Allard Pierson's *Hellas.*
Ook zij in dit verband herinnerd aan Sainte Beuve's bekend zeggen: Men analyseert niet de oorzaken van het lachen. De beste lach is nog die waarvan men de oorzaak niet kan aangeven.’

In ieder geval: ‘Il faut bien distinguer la joie d'avec le rire’. (Baudelaire). De echte vreugde komt *uit het hart.* Lachen en uitlachen vooral zijn vaak maar *vernufts*-kinderen.

veel tekortkoming is wellicht: '*humanum est;* ook is het menschelijk!'

De Humor oordeelt met Rückert:

> Er ist nicht gut die Menschen zu verachten,
> Viel besser ist's, sie liebend zu betrachten,
> Zu kennen ihre arme Staubnatur.

De caricatuur-teekenaar doet den spotlust in u opwaken. De straatjongen, gevoelloos, lacht met het 'oud en arm'; den man, de vrouw met een lichaamsgebrek jouwt hij na. Ook de botte geest en het harde hart trachten hun laffe genotzucht te vieren.

Maar als ge voor Jozef Israëls 'Zoon van het oude volk' staat, ge zoudt het hoofd willen ontblooten voor 'dien sjovelen Jood', die op dien drempel daar zit. En ondanks zijn lompen: 'Vanouds een koningszoon'. Het kleed maakt den man niet; voor lijden voegt eerbied. Des kunstenaars humor doet u wel het contrast zien - 'van het oude volk' en in 'zulk een omgeving!' - maar echter wekt ze in u edele gevoelens. *Wijl eerst een edele geest dus 't zelf zag.*

Welk een onderscheid dan ook tusschen ironie, sarcasme en den humor!

De ironie is uit den haat, uit killen, dooden en doodenden haat.

De ironie acht het goede *dom*, onbegrijpelijk dom. De ironie *gelooft* dan ook niet aan het goede. 'Ja, wel is hij een nobele kerel! zegt de ironie, en voegt er hardop of binnensmonds aan toe: 'hij zal wel weten, waarom hij zoo doet!'

Ironisch is satan, als hij Job aanklaagt.[1)]

En innig verwant aan ironie is het sarcasme, dat enkel wat minder kalm van temperament is.

Herinner u naast Jozef Israëls 'Zoon van 't oude volk', sommige spotverzen van Heinrich Heine, den verfranschten

1) Vergelijk Dr. D.J. Bierens de Haan in zijne *Idee-studies* het hoofdstukje 'Humor en Ironie.'

Duitscher, over Joden en Jodendom en immers ge spaart ons breed betoog.[1)]

Hoe ironisch - en dat heet dan wel diep gevoelig, of ook beschaafd - kan trouwens niet de ‘verlichte’ smalen op de dompers, die zich nog maar altijd ‘ooren laten aannaaien’; hij is wel wijzer!

Ge weet, wie sarcastisch is bij voorkeur. De ontgoochelde; de arme die alles bedrog en bedidegerij acht, die *vervallen* is van het vertrouwen in God en menschen. De lach van het sarcasme knarst en kraakt. Zoo hebben soms boosdoeners gelachen bij het ontzielde lijk van hun slachtoffer. Een lach, die u nà jaren nog de ziel zou verschrikken, als ge dien u herinnerdet.

Nu zijn er ongetwijfeld *graden* in het sarcasme.

Schertst iemand ondeugend van eene ‘schorre mansstem, die bleek toe te behooren aan een vrouw’, ge vindt het niet over-nobel, maar lacht toch even. Dat gaat u, 't is duidelijk in onzen ‘socialen’ tijd, al heel wat minder goed af als iemand spot van ‘vrouwelijke loopjongens.’ Geestig misschien, onbarmhartig zeker. Maar nu komt Heine weer op: Och, veel begeert hij niet. Een eenvoudig huisje aan den water-

1) Herinneren we hier enkel aan zijne verzen ter eere van het nieuw Joodsch hospitaal te Hamburg en ongenoemden stichter van dit gasthuis:

> Ein Hospital für arme, kranke Juden,
> Für Menschenkinder, welke driefsch elend.
> Behaftet mit den bösen drei Gebresten,
> Mit Armuth, Körperschmerz, und Judenthume!
>
> Das schlimmste von den dreien ist das letzte,
> Das tausendjährige Familienübel,
> Die aus dem Nihl-Thal mitgescheppte Plage,
> Der altägyptisch ungesunde Glauben.
>
> Unheilbar tiefes Leid! Dagegen helfen
> Nicht Dampfbad, Dusche, nicht die Apparate
> Der Chirurgie, nicht all' die Arzeneien,
> Die dieses Haus den siechen Gasten bietet.

Hoe bitter!
Gelukkig spreekt uit *Prinzessin Sabbath*, al ontbreekt ook daar de spot niet, ook een betere geest.
‘*Zelte Jakobs's*, *Eure heil'ge Eingangspfosten küsst mein Mund*!’

kant en voor z'n raam een pereboom, één maar. Doch, - en nu breekt het sarcasme los - dan aan een tak of vijf, zes, bungelend enkelen van z'n ergste vijanden. Het begon als een idylle, het eindigt in een sarcastischen schaterlach.

Humor is echter geloof. ‘Gij gaat vele muschjes te boven!’ Het contrast is zoo groot niet, als uwe vrees wel waande. De ironie en het sarcasme verbreeden gaarne de kloof. Geen tegemoetkoming van het kleine geloof; liefst nog een uitblusschen van de rookende vlaswiek.

Verwondert het u dan, dat onze hedendaagsche literatuur met hare - laten we ook eens trachten sarcastisch te zijn - met hare verregaande ontwikkeling en subtiele fijnheid, met hare ‘nuchtere’ wijsheid, zoo echt sarcastisch kan zijn...?

Wordt een tijdschrift als het befaamde, Duitsche ‘Simplicissimus’ - wonderlijke speling van 't lot: de teekenaar er van heet weer (Th.) Heine! - niet de heele wereld door gelezen en bewonderd? ‘Wilhelm der Sweigsame’ (onderschrift onder het portret van onzen Prins Willem) ‘Maar dat kan immers niet, vader?’ vraagt het ‘boeren-jong’ aan z'n vader. En dat voorbeeld is, betrekkelijk, vrij onschuldig nog. Dit modern cynisme is vaak afschuwelijk.

Of vindt ge dit te kras geoordeeld? Herinner u dan het zeggen van Kuno Fischer, die geestigheid niet ongelijk acht aan een intellectueel spel, een soort *spelend oordeel.*

Een niet alledaagsch associatie-vermogen, geen bizondere grondigheid of critische degelijkheid is hier eisch.

En al bitter weinig *ziel.*

Vroeger, gemoedelijker tijd keek naar ‘'t Haantje van den toren’, dat eindelijk ‘op een Juni-dag vol zomerglans en geur’ naar 't zoele Zuiden wees. En werd er een traan weggepinkt bij die droeve ‘zwarte koets’, daar was toch een zachte *jubel* ook bij dat ‘ze was genezen ook’. Vriendelijke humor: - overbrugbaar contrast - bezweken, alles verloren? Neen, ‘overwonnen, ben ik overwinnaar!’

Lang had de ‘rozeknop’ gesmacht naar zonneschijn. Helaas tevergeefsch. Neen, toch tevergeefsch niet:

Want eindelijk op een Juni-dag,
vol zomerglans en geur,
Daar rolde een open rijtuig aan,
dat stilhield voor haar deur. -
En zij? Ze was genezen ook,
de lieve Levenslust!
Zij ging.... haar bracht een zwarte koets
naar Buiten, in de rust.

Een jonge man, geknakt van rouw,
een kleine vriendenschaar,
Volgde - en hun ziele volgde mee! -
de aandoenelijke baar;
Naar 't haantje van den toren keek,
met droeven glimlach, één:
't Blonk in de blauwe lucht en wees -
naar 't zoele Zuiden heen.

Droef was de glimlach, maar een *lach* toch. De kranke was *Thuis* immers.

Och, onvergetelijk kerktorentje met uw triomphantelijk haantje, men heet u thans ouderwetsch!

Want ach, ge weet het, wij in onzen tijd, we bouwen geen torens meer, tenzij hooge schoorsteenen bij fabrieken, en ‘haantjes van den toren’ - als ze er zijn - doen enkel dienst als windwijzers. Dat is practisch en daarmede uit.

Misschien zegt iemand, dat we deerlijk ons zelf vastpraten; nu zelf ironisch wordend, of althans sarcastisch-doende.

Doch over humor schrijvend zal toch niemand dus in 't comische vervallen, dat hij beweert onfeilbaar te zijn.

Maar ‘het persoonlijk feit’ is ook van nul en geener waarde.

De zaak is deze: Humor en Ironie gebruiken beide gelijke gedachten-procedé's. Gelijk al het comische berusten ook deze twee op *een gezien contrast.* Beide zoeken ook dat contrast, maar met verschillend *doel.* Schophauer stelde den humor en de ironie aldus tegenover elkander. Humor - *hinter dem Scherz verstechten Ernst; Ironie - hinter dem Ernst versteckten Scherz.* En het prikkelende voor onzen *geest* ligt in beide gevallen hierin, dat *op het onverwachtst*, plotseling, dat contrast zich voordoet.

Herinner u slechts Heine's pereboom en wat en wie er aan

de takken zouden te zien zijn. En daarentegen klein Keesje's grove mouw en echter Keesje's beschamende dankbaarheid.

Want *zeer verschillend gestemde* geesten werken met hetzelfde middel om een ‘comisch effect’ te verkrijgen. Maar de ironie wil stuk slaan; de humor echter heelen.

Hildebrand heeft het diakenhuismannetje - datzelfde onbeduidende manneke staat ons heel wat levendiger voor den geest dan allerlei, heusch historische, vermaarde prinsen en prinsessen - Hildebrand dan, heeft aan Keesje beloofd, hem z'n begrafenis-geldje terug te bezorgen. Keesje, graag een-en-al erkentelijkheid, kon hij z'n dank slechts *toonen;* maar hij heeft niets dan z'n magere ‘zakduit’, niet veel bijzonders dus. Doch wat zou dat voor den nobelen kunstenaar? Hildebrand leert hem zijn borstel gebruiken, als hij met ‘z'n grove mouw’ zich een traan der dankbaarheid - heet zoo'n combinatie in onze dagen ook al geen phrase? - uit het oog wischt. We meenden een arme stakkerd te zien, we zagen een rijkaard, die schatten kon geven: hèèl het hart van een dankbaar mensch.

Zoo toovert de humor waardeloos blik om in schitterend, wèl-klinkend goud.

't Hart dat in humor spreekt is bewogen: ‘Droef en nochthans blijde.’

Och, de ironie doet zich soms nog niet eens de moeite aan, eens van harte kwaad te worden. In kwaad worden kan ook ziel liggen; het zal waar zijn![1]

Maar de hooge, koele, ironie staat, in eigen oog, boven dat ‘klein gedoe’. Het vindt den mensch en het menschelijke nietig; kortweg ‘te min’.

Echter dient het begrip ironie niet te eng genomen. Wel degelijk kan er een goede ironie ook zijn. Het geloof zegt soms

1 Vergelijk in Dr. Kuyper's nog allerminst te verwaarloozen ‘*Kerkvisitatie te Utrecht in* 1868’ zijn klacht over 'n Allard Pierson en Busken Huet, b.v. bl. 5: ‘Zelfs in Pierson begroet ik in dien strijd (tegen de leugen in de kerk) een bondgenoot, wiens stoute degen ik waardeeren kan, zoo mij slechts dit ééne vergund blijft, dat ik met heilige smart bespreek, wat zich aan hem slechts ridicule voordoet, en dat het mij om herstel te doen is, waar hij reeds peroreert bij een graf.’

ongetwijfeld tot het ongeloof: Scheer u weg, ik minacht u. Gij telt in mijn diepst besef zelfs niet mede. En dan kan er ook iets edel-hoogs toch zijn in den ironischen toon en die lichte beweging van droefheid, die zoo groote zieleroering verraadt; even groot ongetwijfeld als de zieleroering van den heftig toornende.

Of vloeien niet ironie en humor ineen in het woord, dat de Mond der Waarheid eens sprak (Evangelie van Johannes, hoofdst. X), tot hen, die Hem verwierpen:

'Ik heb u vele treffelijke werken getoond van mijnen Vader; om welke van die steenigt ge mij?'

Toch blijft voor óns, zondige stervelingen, ironie of sarcasme steeds een gevaarlijk wapen.

Humor zoekt een brug van het alledaagsche tot het hoogere. Ieder humorist - de echten dan, niet die der zoogenaamde humoristische lectuur - doet dat op zijne wijze. Niets is echter persoonlijker als humor. Het zeggen van 'een lach en een traan' is tot een vervelende cliché geworden, maar er schuilt zeer zeker waarheid in. Welnu dan, bij den eenen merkt ge meer van den lach, bij den anderen ziet ge den traan eerder opkomen. Dit hangt aan temperament en sentiment. Ieder schepsel dat waarlijk leeft, is een ander *schepsel.* Dus *gelijken* we elkander slechts in de uiting des harten. Dit bedenken kan *ware* verdraagzaamheid leeren. Maar het hàrt moet blijven getuigen; de ziel spreken.

En vergelijk nu eens in onze Nederlandsche letterkunde b.v. bij een Busken Huet den humor uit zijn eerste periode in heerlijk-teedere vertelling als[1)] *Gitje* en *Doctor George* bij het cynisch sarcasme, dat later zijn (anders ondanks veel zoozeer te roemen) *Land van Rembrand* ontsiert en bederft.

1) *Gitje* is een j u w e e l t j e . Oorspronkelijk werd de schets opgenomen in den *Chr. Almanak*, waarin ook De Génestet wel het eerst zijne verzen gaf - het Modernisme, nog 'vóór de kwade dagen', (Allard Pierson) in zijn illusie van wel degelijk nog geloovig-en-christelijk te zijn. *Doctor George* - s t o u t e r , maar minder plastisch van teekening dan *Gitje* - behoort tot denzelfden tijd.
Beide verhalen vindt men in de bundels *Schetsen en Verhalen* van Cd. en Anne Busken Huet, *vol echten humor.* Zie b.v. ook daarin 'Langs het kerkhof.'
Men herkent de schrijver in Gitje haast niet meer in de *Novellen*, die later in Indië zijn verschenen (Haarlem, 1899. Tweede druk). Toch is ook hier nog veel schoons, b.v. het goed gevoelde *Het Medaljon*, *'t Huis de Beek*, *Papa Chassa* enz. Maar hoe heeft hier niet zelden een onmeedogenloos sarcasme den geloovigen humor verdrongen. Zie b v. *De begrafenis*, *Gabrielle*, *Les Croisettes*, enz.
Evenwel, zoowel de *Schetsen en Verhalen* als de *Novellen* zijn beide noodig, niet alleen om Huets ontwikkelingsgang, maar ook om vaak de *portee* zijner beweringen in zijne *Fantasieen en Kritieken* te verstaan.

Gitje - een vrouwelijk Keesje, maar veel fijner en teerder in teekening en koloriet - geloovend, hopend, liefhebbend, staat ze niet hoog verheven boven den 'durf' van den man, die kan schertsen, als hij vertelt van De Ruyter de kajuit verlatend, waar hij gebeden had[1)].

En vindt ge in een novelle 'Nog onverzoend', in de eerste periode van dezen schrijver, al niet de sporen van het sarcasme, dat den geloofsondergang voorspelt....?

Humor is geloof, humor is dus ook ontferming en barmhartigheid.

Humorist in den edelen zin des woords kan eigenlijk slechts hij zijn, die staat in het geloof van het *cor ecclesiae*, de uitverkiezinge Gods; hij zal niet in hooghartigheid geringschatten hetgeen wellicht - past hem het oordeel? - een kiem voor de eeuwigheid in zich draagt, door Gods hand zelve daarin gelegd.

1) 'Zijn wij zenuwachtig of kunnen wij niet slapen, dan slikken wij chloraal; wij drinken valeriaan. De Ruyter *bad*.... De vroomheid deed hem goed, naar lichaam en geest, gelijk ons eene badkuur.' (*Land v. Rembr.* II bl. 264).
Hier wordt de ernst rouw *verschertst.*
'Het is een schaduwzijde onzer eeuw, dat wij opgehouden hebben deze soort mannen te begrijpen' (t.a. pl. bl. 263).
De luchtige toon dezer bekentenis (zie ook wat er volgt) ergert en bedroeft. En bij de herinnering aan de *Schetsen* van vóór jaren denkt ge hier, uw ondanks, aan het sarcasme der H. Schrift; Die niet heeft, van hem zal genomen worden ook dat hij heeft.

En ge weet het: De auteur van *Calvinisme en Kunst* keerde zelfs den ‘Jan Steentjes’ niet den rug toe, maar verrijkte ze *voor altijd* voor ons besef met dit bijschrift:[1)]

‘Wie in de stukken van Jan Steen dusverre niets zag dan dartele kapriolen en stuitende kroegtafereelen, bezag ze niet met het kunstenaarsoog. Ongetwijfeld is zijn teekening naar het leven. Zooals hij de ruwe klanten teekent, zoo heeft hij ze in levenden lijve in zijn herberg te Delft bij het bier of bij den wijn zien zitten. Maar in en achter die nabootsing is meer: Een hand, die u een spiegel voorhoudt, en daarbij in den toon van den humor de vraag doet: wat u dunkt? of er in de trekken van dien dronkaard niet iets is, dat boven den roes uitgaat....?

Dus juist andersom, als onze tijd het ziet. Thans geniet de literator als hij den man uit de slop toch vooral zoo (laag)realistisch mogelijk in al zijn *dierlijkheid* copiëert. De droesem uit de kan der verwildering is in eere, en gezocht. Van iets dat ‘boven den roes zou uitgaan’, is geen sprake. Integendeel, hoe dichter bij den grond; hoe gelijkvloerscher, hoe platter, hoe liever!

Maar de humor houdt het met de oude leer van het: ‘het kleen' verkooren’: ‘Al wie door ootmoedt is herboren is van het Hemelsche geslacht’, zei Vondel het in zijn dialect[2)].

Zoo heeft dan ook de humor *het kind lief*, en wat des kinds is.

Dat hulpeloos wichtje, dat de moederliefde met niets - is het wel weinig? - met niets meer kan beantwoorden dan met een glimlach uit twee kleine, schitterende kijkers - immers een levende ziel voor de eeuwigheid geschapen. En als het God belieft tot groote dingen geroepen. ‘Indien gij

1) *Calvinisme en Kunst* door Dr. A. Kuyper, bl. 77, Aanteek. 82.
2) *Dialect* - Beets zei het zoo wèl (ook in zachten humor):

> De taal van 't hart heeft menig dialect
> Wijs die *'t hem* min bekende niet begekt.

Laten we ons dan niet meer dan hoog noodig is ergeren aan de Roomsche kromspraak van Vondels *Christen*-taal.

een van deze kleinen ergert....', 'Want hunne Engelen zien iederen dag het aangezicht mijns Vaders, die in de Hemelen is.' Raadselachtige, maar heerlijke woorden!

De humor in het kinderleven, wie vraagt er om voorbeelden, wien staan ze niet voor den geest?

Is er één Hollander, die De Genestets' 'Ik zie een graf gedolven op 't kerkhof te Bloemendaal.....' met die spelende kinderkens er om heen, zich niet altijd weer herinnert; die Hildebrand's 'jongens' niet lief heeft? Dat is echte humor, uit echte liefde geboren.

Maar dit ook: Abraham Blankaart - adres weer bij Betje Wolff - komt op het oorlogsschip met den jongen adelborst, den kleinen Reedelijk, en daar roept er een van de matrozen tegen een kameraad: 'Daar heb je Blankaart met zijn jongen!' En de kinderlooze, de 'oudvrijer' Blankaart: 'Met z'n jongen, met z'n jongen, was dat eens waar!' Is dat klein tafereeltje niet fraaier, niet aangrijpender dan een heel deftig betoog over oudermin en kinderliefde?

Of ook, - en wie eert in Potgieter niet een andere eenzame? - die tranen die hem dat jongske, (Gideon Huet,) in de oogen bracht, toen 'Oom Potgieter' hem een verrassing had medegebracht en hij uitriep: 'Je bent net als m'n vader!'[1)] Kinderen kunnen onbarmhartig zijn zonder dat ze het weten, maar een kindermond kan onwetend ook zegenen.[2)]

Iets anders nog: Humor ziet het kleine aan en toch Humor is verhevenheid ook. Echte verhevenheid. Bombast en humbug zijn een doorn in het oog van den humor. En een ieder onzer op z'n beurt heeft behoefte herinnerd te worden aan de vleugels van Icarus.

1) Zie Huet's '*Potgieter*, Persoonlijke Herinneringen' en Potgieters *Brieven* uitgegeven door Gideon Huet.
2) *Arm* zijn we nog steeds aan een w e r k e l i j k e geschiedenis van ons *volk.* We moesten ook onze Hollandsche jongens van vroegeren en lateren tijd kennen. Ook 'onvermaarde'. Zie b.v. ook (*Gids* 1901 III) in Byvanck's *Doris' droefheid* den 'bengel van 13 jaar' met z'n triomphantelijk:

> En waar blijven de municipalen nou,
> Die tegen den Engelsman vechten zou?

We zouden bij dit ons zeggen waarlijk een heros als Da Costa niet ter sprake durven brengen, indien niet Willem de Clercq, de nobele, zijn boezemvriend het ons had verklikt. Als, onder vier oogen. Da Costa's geestdrift tot kernlooze opgewondenheid dreigde over te slaan, bracht de Clercq hem tot de werkelijkheid terug door met een joodschen tongval uit te roepen: 'Maar Da Coschta, maar Da Coschta!'[1] Goud kan tegen den smeltkroes, rhetorica vreest ontmaskering. En humor heeft aan rhetorica, of wat er maar naar zou zweemen, den dood gezien.

Maar dat is geheel iets anders dan het bestaan van een Voltaire, en voltairiaanschen geest, wiens spot, wiens 'verstand' het hooge wil neerdrukken in het slijk. Een Voltaire mocht de edele Jeanne d' Arc bespottelijk trachten te maken in zijne verachtelijke *Pucelle d' Orléans* - Schiller, en ons hart dankt er hem voor, schreef in verontwaardiging:

> Krieg führt der Witz auf ewig mit dem Schönen
> Er glaubt nicht an den Engel und den Gott.

Zoo is het.[2] Daar is een scherpzinnigheid', die allen geest, ja alle leven uitbluscht; het vernuft van den onvernuftige; herinner u Asaf's (Ps. 73) getuigenis slechts.

Doch wat heeft dit gemeen met den afkeer, dien de humor heeft van rhetorica en aanstellerige pedanterie?

Want humor bezit zelfkennis, humor durft lachen om eigen belachelijkheid ook. Humor is een 'majesteitschenner' d.w.z.: 'schenner' van gewaande majesteit en hoogheid.

En jammer is het, dat de dichter die het, zoo keurig, heeft gezegd: 'Geen orgeltoon, maar uw persoon!' in zijn *Camera*

1) Vergelijk Byvanck *De Jeugd van Da Costa* II bl. 19. 'De Clercq was een Amsterdammer Kind en hij had den leuken humor en den goeden zin voor de werkelijkheid, die ieder rechtgeaard Amsterdammer bij zijn geboorte mede krijgt.' Erg complimenteus voor de Amsterdammers!
2) Cynicus als hij was verheft zich een Voltaire op zijn 'Witz':

> Je ne suis né pour célébrer les saints:
> Ma voix est faible, et même un peu profane.

Zijn vers *is* dan ook kortweg *verachtelijk.*

zelf, als Hildebrand, zoo vaak als de hoogwijze en onfeilbare tusschen al die ‘belachelijke’ luidjes doorwandelt. Le ridicule tue, Hildebrand wist het zoo perfect. En vergat het voor zich zelve![1)]

Want humor is sober ook; weet van maathouden.[2)]

Humor is oprecht en naïef.

En daarom is humor dan ook niet van dezen onzen tijd.

Want immers onze dagen zijn die der ‘zich bewusten.’ Als men de menschen nu hoort zijn ze ernstig, vreeselijk ernstig. We gaan immers het leven maar al tusschen tobbers, ja ‘ellendigen’ door. En ellendigen, dat is duidelijk, lachen niet. Zoo is dan de lach egoïstisch, misschien wel ‘kapitalistisch’![3)] Alsof er in den humor niet vaak meer erbarming sprak, uit den mond welks glimlach zich tot weemoed plooit, dan uit het gebrul van de zoo wijd mogelijk uitgezette keel!

Al die zoo ‘diep verontwaardigde’ literatoren, al die volks-apostels, ze zouden wèl doen indien ze van het volk zelve leerden, wat humor te mengen in toon en woord.

De humor van het ‘volk’ mag soms niet fijn, niet teer misschien zijn, die is *echt.* Wie denkt hier niet aan een boekske als de *Afrikaanse Gedigte*,[4)] aan volksliteratuur als van een Fritz Reuter en Klaas Grothe,[5)] die zich niet te hoog rekenden om den volkszin eenvoudig maar *weer te geven.*

1) Het wordt wel wat *mode*, dit alweer te herhalen. Maar wààr blijft het.
2) Niet altijd helaas! Terecht is er gezegd van Betje Wolff, dat zij èn in hare boeken èn in hare brieven ‘niet van uitscheiden weet’. Dat vermoeit en verveelt dan ook. Hoe onuitstaanbaar was niet de altijd grappige Justus van Maurik. Zelfs Reuters *Ut min Stromtid* (‘Gedroogde Kruiden’) wordt te spoedig eentonig.
3) Vergelijk weer Haspel's ‘Humor en Literatuur’ (*Onze Eeuw* 1903, II).
4) Hoe kostelijk is niet de teekening van ‘die Wintmaker Engelsman’, ‘Kijk op die klok’, die ‘oud patriot’, enz., enz.
5) Zie vooral ook Halbertsma's Friesche ‘*Rimen en Telsels*’, die veel van hem bewerkte en omwerkte.

Grooter volksvijand is er dan ook niet dan het socialisme, het volk zijn natuurlijkheid, zijn frischheid ontnemend - zonder dat het er iets beters voor terug ontvangt.

O, ongetwijfeld, wie den volkshumor eerlijk beluistert, die vangt vaak ook diep weemoedige tonen op. Zoudt ge het ooit vergeten - wat we verhalen is geen verzinsel, maar een *feit* - zoudt ge het ooit vergeten, zoo ge met ons op een kouden winterdag een man, haast gereed met het wegscheppen van de sneeuw, bijna klaar dus met z'n arbeid, in z'n eenvoud, opziende naar het sombere zwerk, hadt hooren uitroepen: 'Ik hoop, dat de Heere in zijn goedheid nòg wat *werk* zal geven!' De sneeuw, die ons het oog bekoort, waarin wij ons verlustigen, was dien zwoeger enkel 'werk'. Arbeid, dien God hem gaf.

Er is aan dien onbewusten volks-humor ook meest een zilte, bittere kant.

Zoo bleek ons dan, dat humor in het leven *een stemming* is. En humor in de kunst - de gave die stemming onder woorden; *in beeld te brengen.*

Misschien zult ge zeggen, dat humor de dingen zegt 'langs een omweg'. En daar is iets van aan. Maar sta mij dan toch toe dien omweg, als 't maar even kan, toch te nemen. Want die wandeling bekoort, leert, sticht. Humor zegt de dingen teerder, fijner, *menschelijker* soms dan uw 'mannelijk zeggen, waar het op staat'. Humor tracht een brug te slaan naar het verhevene, maar dan ook enkel om het strakke, het onbereikbare als voelbaar en tastbaar te maken.

Velen kunnen zulke ontzaglijke waarheden zoo koel, zoo met haast onverschillig gezicht zeggen, dat het er u ook koel en kil bij om het hart wordt.

Is het u wel waarlijk door de ziel gegaan? vraagt dan de humor en kijkt u diep in de oogen.. En die vraag wil een antwoord hebben.

Een 'prachtige' lijkrede kan u, in hoogheid van taal, wel-

licht verstomd doen staan over zooveel welsprekendheid, maar als Van Oosterzee in den vreemde onverwachts overlijdt is mij Beets' vers[1] toch wel iets nader:

> Hij ging op reis. Waarheen? Wij dachten, dat wij 't wisten,
> Maar wisten 't waarlijk niet.
> Op eenmaal bleek, hoe deerlijk wij ons vergisten.
> Toen hij zijn reisgenoot verlegen achterliet.
>
> Wat was 't? Zijn *beste* vriend, zijn Heiland was gekomen,
> En ziende 't reiskleed dat hij droeg,
> Had hij hem eensklaps meegenomen
> Naar 't *beter* vaderland, daar lang zijn hart voor sloeg.
>
> Nu zien we elkander aan met stil ontroeren,
> Maar niemand keurt het af, al doet het pijn;
> Want op zijn beurt wenscht elk te zijn
> In 't goede land, waar hij zich heen liet voeren.

Dit is wellicht het schoonste vers van humor, dat onze Letterkunde bezit: dit is heilige humor.

'Heilige humor'. Ergert u die combinatie? Lees er dan *Calvinisme en Kunst* nog eens op na. Of beter nog, herinner u Psalm 2 en dat geweldige:

'Die in den hemel woont zal lachen, de Heere zal hen bespotten. Ik toch heb mijn koning gezalfd over Sion, den berg mijner heiligheid'.

Of herinner u ook het sarcasme van Psalm 14, u onderrichtend, dat alleen de *dwaas* kan zeggen: er is geen God!

Is humor dan de hoogste stemming in ons leven, het hoogste dus ook in de kunst?[2]

1) Beets *Najaarsbladen* 'J.J. van Oosterzee, in den Vreemde gesterven. Wiesbaden, 29 Juli 1882, *Altius egit iter*'.
2) Haspels in zijn meer gemeld opstel schrijft (bl. 259) in het voorbijgaan:
'.... En om maar niet eens stil te staan bij een stelling als die door Dr. A. Kuyper in zijn *Calv. en Kunst* bl. 66 met instemming aangehaald: Der Humor ist die höchste, eigentlich Theïstische Weltanschauung, - eene eervolle vermelding, waarover ik den humor zelven fijntjes zie glimlachen - toch treffen wij juist in de ernstigste literatuur den humor aan'.
De 'eervolle vermelding' is hier uit haar verband gerukt. Eckart's zeggen wordt in *Calv. en K.* voorafgegaan o.a. door dit citaat uit Carière 'Für ein göttliches Auge ist *unzer ganzes Treiben* eine grossartige komedie'. Men leze de 'noot' in haar geheel en als toelichting van den tekst op bl. 13. Zie voorts ook de slotopmerkingen van dit opstel.

Neen, *zeker niet.*

Ver boven den humor, die zoo goed oog heeft voor het betrekkelijke, staat de eerbied voor het absolute; het enthousiasme, de geestdrift, de *extase.*

Dit is zelfs zoo waar, dat absolute geesten, al ontbreekt het hun waarlijk niet aan ‘spirit’, toch zelden dan als spelende toelichting ja, als in een onbewaakt oogenblik het wapen van den humor hanteeren.

Ge kent immers ook uit Dr. Kuyper's *Stone*-lezingen b.v. wel dit zeggen: ‘Alles wachtte (beleg van Leiden, 1574) of de macht van den Prins van Oranje tot ontzet zou opdagen, maar.... de Prins moest wachten op God’ (bl. 103).

En dit niet minder: ‘De Calvinistische predikant Pieter Plancius, als herder onovertroffen, in den kerkelijken strijd voor niemand in beslistheid onderdoende, was tegelijk de vraagbaak voor reeders en zeekapiteins om zijn geniale geographische kunde. Het onderzoek naar de lengte- en breedtelijnen van den aardbol vormde voor hem één geheel met het onderzoek naar de lengte en breedte, die er is in de liefde van Christus. Hij stond voor twee werken Gods, het ééne in de schepping, het andere in den Christus, en in beide aanbad hij de mogendheid des Heeren, die zijn ziel in verrukking bracht’ (bl. 113).

Toont vooral dit laatste citaat niet juist, wat we daareven trachtten te betoogen?

De humor, heilige humor toch ook hier, gaat schier onmiddelijk weder over in de taal van het absolute, in het enthousiasme, *de aanbidding.*

Profetische geesten kunnen niet rusten in den humor. De dichter-profeet, de man van ‘gevoel, verbeelding, heldenmoed’ *minacht* schier den humor. Hij wil geen berusting, gelijk in den humor; geen verdrag. Hij wil moedig en onvervaard den bergtop op.

En wij met hem.

Kracht schuilt er slechts in de geheele overgegevenheid, in het enthousiasme; in de heerlijkheid van de geestdrift.

Strijdbare mannen te zijn betaamt ons allen. Wee onzer, indien we het niet zijn.

Maar daarom is de humor niet overbodig.

Bezit ge wel waarlijk den schat, waarop ge u verheft? Zweven de dingen maar niet boven u, zijn ze in u ook?

En bij zulke interrupties ziet ook u de humor soms diep in de oogen. En dan eerst is het goed, als ge ze niet behoeft neder te slaan.

‘Maar Da Coschta!’

En des dichters antwoord was - een gulle lach. Is gul lachen; echte humor, wel waarlijk zoo gemakkelijk als het schijnt....[1)]

Scherts! Wie zal de scherts misprijzen?
Wie den argeloozen lach,
Die het donzen kinderkoontjen
Met een, putjen sieren mag?
Wie dat lieflijk ooggeglinster
Bij onnoozel zielsgenot;
Dat verwijden van den boezem
't Hart verheffend tot zijn God!
.....
Neen! Ook gulle scherts is heilzaam,
Die den onzin zich ontdekt,
't Waanziek wanverstand doet blozen,
En tot *zelferkenning* wekt.[2)]

1) Madame de Staël noemde den humor dan ook:
‘La gaieté *serieuse*, qui ne tourne rien en plaisanterie, mais amuse sans le vouloir et fait rire sans avoir ri.’
2) Aldus de 70-jarige Bilderdijk, in den bundel *Oprakeling.*

II.
De Strijd om het Wilhelmus.

Sinds het *Wilhelmus*-lied, wapenkreet, naar z'n aard en historie, van het herlevend Calvinisme, het vale en vervaalde *Wien-Neerlandsch bloed* meer en meer verving en verdrong, werd het - dit kon niet uitblijven - òòk opnieuw voorwerp van studie en onderzoek.

Een bijna 70-jarige stilte heeft er geheerscht sinds Dr. G.J.D. Schotel in 1834 zijn werkje gaf: 'Eenige gedachten over het oude volkslied *Wilhelmus van Nassauwe* en den vervaardiger van hetzelve'. Ook gold het toen nog enkel een strijd *om Coornhert.*

Slechte tweemaal werd even die stilte verbroken: 1 April 1872 was op komst. 'n Lastig geval voor het Liberalisme dier dagen. Wat men er op vond? Vóór de historie werd knaphandig de allegorie geschoven. Den Brielle zou haar Geus niet hebben, maar - een zeenimf. En zoo geschiedde het.[1)]

En 't W i l h e l m u s ? Dr. Jan ten Brink, (op zijn wijze) geestdriftiger memorie, wijdde 'ons oude volkslied' een twaalftal pagina'tjes in een volksboekje 'Drie Volksliederen' (1872). En dat was *alles.*

Toch past ook dep Calvinisten geen hooge toon. De man die 't Wilhelmus destijds (1869) in een (alweer meer allegorische dan wel historisch gekleurde) paraphrase herdacht - was Dr. W.G. Brill, een hoogst verdienstelijk en ook geen moderngezind geleerde, maar toch allerminst een Calvinist. Ook wekte Prof. Brill's pleidooi voor 't *Wilhelmus* absoluut geen echo's. Fijne geest die hij was, was hij gewoon enkel voor

1) Allervoortreffelijkst, en den bloeitijd van het liberalisme prachtig karakteriseerend, verhaald in het *Gids*-artikel (1897) van den Brielschen archivaris Joh. H. Been 'De strijd om de Brielsche zeenimf.'

een fijnen - maar uiteraard kleinen kring te spreken. Hij begeerde niet anders.

En al zongen ook de Calvinisten - zie de *Standaard* no. 1, van den 1 April 1872 - al sinds een dertig jaar althans weer hun *Wilhelmus*, eerst in het jaar 1900 gaf een pas-beginner ‘een onbedreven spitter’, als Huygens zou zeggen, uit hun kring, een historische studie over het ‘Geuzen-troostlied’.[1)]

De schrijver beleefde het genoegen, dat zijne monographie de aandacht trok. - En strijd ontbrandde.

Over twee of drie punten van beteekenis loopt sinds nog steeds het geschil.

Over de beteekenis en de waarde van het *Wilhelmus* zijn allen het weder eens. De tijd ligt voorgoed achter ons, dat literatoren van naam (Jonckbloet b.v. in zijn *Geschiedenis* deel III) gewoonweg maar schreven, als van een feit waarvan allen overtuigd waren: ‘Het *Wilhelmus*-lied *waarvan de tektst al in vergetelheid moge zijn....* enz.’

De herleving van ons volksbeginsel, het terug willen en van de kern onzer nationaliteit, heeft uiteraard ook het *Wilhelmus* weer in rechten hersteld.

En dat is *de hoofdzaak*, zegt ge.

Zoo is het, al het andere is maar bijzaak; het doet er minder toe. Maar het is daarom niet onverschillig. 't Zou ook van weinig echte liefde getuigen, zoo we ons daarom niet bekommerden.

1) *Het Wilhelmus* door J. Postmus, Kampen, J.H. Kok, 1900. Naar aanleiding hiervan verscheen o.m.: *Wilhelmus van Nassouwe*, door A.W.C. Zuidema in de *Nederl. Spectator*, 1901, no. 14. *Wilhelmus van Nassouwe* door J. Koopmans in *Taal en Letteren*, Jaargang XI, afl. 3, 15 Maart 1901.
Is Philips van Marnix de dichter van het Wilhelmus? door J.W. Enschedé, in het Tijdschrift der Ver. voor Noord-Nederlands Muziekgesch. Deel VII. Stuk I, 1902.
De studie van Enschedé gaf weer aanleiding tot *Wilhelmus van Nassouwe* door Dr. E.T. Kuiper en *Taal in Letteren*, jaargang XII, afl. 3-5, 1902 en
Is het Wilhelmus-lied niet van Marnix? door Dr. J.J. van Toorenenbeigen en diens *Marnixiana amonyma*, 1903.
In het tijdschr. *Caecilia* jaarg. 1904, (afl. 1) repliceerde Enschedé.

Of u is alles wat *een familiestuk* betreft niet interessant, niet wetenswaardig?

En waarover loopt nu nog steeds het geding?

Ge hebt slechts de eerste aflevering van het (fraai gedrukte) tijdschrift '*Caecilia*, Maandschrift voor Muziek' jaargang 1904 op te slaan, om den stand van zaken te leeren kennen.

Ge vindt daar een man aan het woord, die zeker wel onder de kenners van het *Wilhelmus* in de eerste plaats verdient gehoord te worden: de heer J. W Enschedé, die reeds nu tien jaren geleden (1894) in *Oud-Holland* zijne studie schreef over de *Wilhelmus*-melodie; een opstel, dat zulk een ongemeene beteekenis had en - *hield.*

Geven we dan eerst een kort resumé van dit artikel in *Caecilia.*

De heer J.W. Enschedé erkent, dat hij met zijn stellingnemen tegen de oude toonzetting van het *Wilhelmus*, nu gedurende tien jaar, niet veel succes heeft gehad. Enkelen slechts verklaarden, als hij, op historische gronden de voorkeur te geven aan de notitie von 1607.

Naar aanleiding van Prof. Van Toorenenbergen's *Marnixiana anonyma* geeft hij voorts een overzicht van het geschil, en hij laat niet na hierin oprechte hulde te brengen aan (nu wijlen) zijn hoog geachten tegenstander, den 'laatste der oude Wilhelmusgarde'.

De strijd over het *Wilhelmus* gaat, zegt de heer E., over drie onderdeelen: de betrouwbaarheid der dusgenoemde oude toonzetting (Valerius-wijs), het auteurschap der woorden, en de wenschelijkheid of de oudste redactie der melodie voor onze tijdgenooten waarde zal houden als volkslied, in den zin van embleem der nationaliteit.

In een vernuftig betoog komt de heer Enschedé dan tot de conclusie, wat het tweede punt betreft: dat de woorden, naar zijn gissing, zijn ontstaan door omwerking van een wellicht Fransch vers; en niet onmogelijk is, meent hij, die omwerking verricht door Marnix in 1572.

Over de beide andere punten schrijft de heer E. o.m. ook dit:

‘De Valerius-melodie verdient historisch noch aesthetisch de plaats waarop zij gesteld is: zij is niet authenthiek. Ik bewijs haar geen eerbied als ons volkslied; zij is dat nimmer geweest, evenmin als welke andere wel autentieke Wilhelmusmelodie ook van vóór 1766.

‘Wat is een volkslied? Een zinnebeeld van een nationale eenheid; een volkslied, iets anders dan een volksliedje, is de hymne national. Het is zeer beslist onjuist ons oud *Wilhelmus* als zoodanig te beschouwen, omdat het volkslied als embleem een begrip is, dat zich eerst in de laatste helft der achttiende eeuw ontwikkeld heeft. Daarom erken ik slechts één *Wilhelmus*, den ouden Prinsenmarsch, zooals deze zich gewijzigd heeft na den val van Napoleon. Die melodie wint het artistiek van elk harer voorgangsters, zij is authentiek, zij alleen heeft een historische ontwikkeling achter zich. Het is dan ook volkomen juist gezien van den toenmaligen minister van oorlog, dat na de legerrevue op de Renkumsche heide in 1898 maatregelen genomen werden, opdat in den vervolge de Koningin langs het front der korpsen rijdende, niet wederom begroet zou worden met de oude toonzetting. In ons leger is officieel, gelukkig, geen ander *Wilhelmus* bekend dan, zooals men het nu zou noemen, de nieuwe toonzetting. Toch worden bij Oranjefeesten nog maar steeds-door krachten ingespannen om aan de schooljeugd het oude *Wilhelmus* te leeren, dat als volksaardige melodie rhytmisch veel te moeilijk is’.

Tot zooverre de heer Enschedé.

We zijn hem ook nu dankbaar, dat hij aan het *Wilhelmus* op zulk een degelijke wijze zijn aandacht blijft wijden. Op hoogen prijs stellen we zijne studiën.

Maar daarom zal hij ongetwijfeld niet van ons eischen, dat we nu ook maar onmiddellijk en met een goedgeloovig gezicht zijn emendaties gaan beamen.

Eerst dan over het auteurschap der woorden.

Wat de heer Enschedé nu in *Caecilia* beweert, hebben we eerder van hem gehoord. In het *Tijdschrift der Vereeniging voor Noord-Nederlandsche Muziekgeschiedenis* heeft hij destijds

reeds, in een met ‘bewijsplaatsen’ wèl gedocumenteerd artikel betoogd: ‘het *Wilhelmus* niet ontworpen, maar vertaald door Marnix’.

Hoe de heer E. kwam tot die ‘verrassende’ ontdekking?

In het jaar 1895 werd *een Fransche Wilhelmus*-tekst ontdekt van zekeren Fourmennois met het opschrift ‘Selon le translateur Flameng’ - die Fransche editie is door den heer E. afgedrukt in het *Bulletin des Eglises Wallonnes*, (Tom. VII, 1899) naar de Bibliotheca belgica F. 33, - en op dit stramien heeft nu de heer Enschedé zijn kunstig betoog geborduurd.

Maar dat dit niet onweersproken zou blijven was duidelijk voor ieder, die het met aandacht las.

En het is dan ook reeds *geheel afdoende* weerlegd, en wel door Dr. E.T. Kuiper in diens studie in het tijdschrift *Taal en Letteren* en later eveneens door Prof. Van Toorenenbergen in zijne *Marnixiana.*

Daarhenen verwijzen we dan ook.

Natuurlijk was het te verwachten, dat de heer Enschedé, die zich zoo spoedig niet uit het veld laat slaan, nog wel een paar pijlen op zijn boog had.

Leg mij dan eens uit, zoo roept hij zijn bestrijders nu in *Caecilia* triomphantelijk toe: Leg me dan eens uit, meneeren, hoe het komt dat men van 1568 tot 1572 niet-met-al van het *Wilhelmus* verneemt?

Het geval lijkt erger dan het schijnt.

't Is toch immers duidelijk, dat in dien dubbel-Spaanschen tijd het *Wilhelmus*, laat ons zeggen, niet gezongen, maar slechts geneuried kon worden; niet dan ter sluiks op de lippen kon worden genomen. In de ‘Krant’, bij het andere nieuws-van-den-dag - indien we dus oneerbiedig mogen spreken - kon het nog absoluut niet.

Voor 't overige zijn we het volkomen eens met den heer E., wanneer hij Dr. Van Toorenenbergen den ‘laatste der oude *Wilhelmus*-garde’ noemt, die als een ‘vroom Christenman’ met eere, doch *voor het laatst*, gestreden heeft voor het auteurschap van Marnis. - Marnix, de dichter van het *Wil-*

helmus? - Geen deskundige zal dit meer beweren.[1] Zeker!

Maar Marnix dan toch de vertaler? *Al evenmin immers.*

En nu, wat de Valerius-melodie betreft, (d.w.z. de melodie zooals die wordt aangetroffen in Valerius' 'Gedenckklanck' van het jaar 1625).

Met de praemisse van den heer E. zijn we het weer eens. Zuiver is die melodie zeker niet. De melodie heeft zich stellig reeds gewijzigd tusschen 1568 en 1625. *Maar is zij daarom verwerpelijk?* Dat dunkt ons allerminst juist. En we beroepen ons in dezen op het artikel van den heer F.C. van Duyse in het 'Tijdschr. der Ver. voor Ned. muziekgesch.' (deel V), die daar o.m. het volgende schreef:

'Door het met Oranje's geest bezielde Nederlandsche volk, dat hierin zelf de groote componist was, werd het oude lied van "Chartres" tot *Wilhelmus*-melodie *omgeschapen*.... Dat de melodie van het *Wilhelmus* tot krachtigen boom opgegroeid, uit nedere kiem ontstond, doet niets ter zake. Zoo ook wordt de ruwe steen tot schitterenden diamant.'

En nu kan men er lang over debatteeren, welke oude melodie nu wel de meeste aanspraak heeft op den naam van 'het document.' Maar een feit is het toch, dat de *Valerius*-melodie weer het Nederlandsche volk onzer dagen heeft *geroerd;* ja, *ontroerd.* Wij hooren er het oude Geuzen-lied in ruischen als een gebed; een lied des betrouwens. Ook in dezen moet men niet te wiskunstig willen zijn. Hier heeft ook de mystiek haar rechten. Het kan wel zijn, dat deze of die regel nu te mat, de heele melodie misschien wat te week is - best mogelijk. Maar daarom is de oude melodie noch geenszins verwerpelijk. Repristineeren is nooit goed; zelfs oude melodieën moeten niet maar bloot gecopieerd.[2]

1) Ook Dr. A. Kuyper sprak in zijne aankondiging van Postmus geschrift, in *De Standaard* van 3 Nov. 1900, van 'den *onbekenden* dichter, die het ons zong...'

2) Wie ooit Messchaert de 'Valerius melodie' hoorde zingen; het 'de Geuzen zijn in den Bommelerwaard gevallen'; 'Geluckig is het landt'... enz., en met ons als onder een betoovering geraakte van dit 'vrouwelijk-teere en tòch zoo echt mannelijk-kloeke' (dus luidde ook het oordeel van den welbekenden musicus Daniël de Lange) verbaast zich dat onze oude Geuzen-liederen niet meer schering en inslag zijn in *onze Calvinistische huisgezinnen.* We kunnen (en moesten) het best stellen zonder al die onbenullige *Liederschatze.*

We verschillen dan ook *geheel* met den heer Enschedé van opinie, als hij het in den Minister van Oorlog (uit het Ministerie-Borgesius) van het jaar 1898 looft, dat hij ‘officieel’ de ‘nieuwe’ *Wilhelmus*-melodie weer in eere hersteld heeft.

Dat moest zoo niet zijn.

De proef op de som? Ons volk zingt de oude melodie gaarne, niet de plompe ‘nieuwe’.

Ook is de Valerius-melodie waarlijk voor de schooljeugd niet te moeilijk!

De ‘historische’ bezwaren van den heer E. zien we geen oogenblik over het hoofd. Maar waar hier de keuze staat tusschen ‘Valerius’ - d.i. de *zeventiende* eeuw - en de vergroofde marsch uit de *achttiende* eeuw, achten we de keuze niet moeilijk.

En nu ten derde: het *Wilhelmus* geen volkslied? Eerst in de achttiende eeuw het volkslied als embleem een begrip zich toen ontwikkelende?

We hebben, we erkennen het, groote oogen opgezet bij die bewering.

En alweer, er schuilt een deel waarheid in 's heeren Enschedé's betoog.

Reeds in 1894 heeft hij beweerd en terecht beweerd: het *Wilhelmus* was in de 17de eeuw alleen een krijgslied en een lied meest enkel van het vòlk, zelfs niet der gegoede burgerij.

De zaak is natuurlijk, dat bij de *Calvinistische kern* van ons volk - meest kleine luyden, och ja! - het *Wilhelmus* altoos het meest geliefd en dus ook gekend was. (Dit blijkt b.v. ook uit het merkwaardig pamflect uit het jaar 1672 ‘Eenvoudig verhaal der gemeene bootsgezellen van 't schip Hollandia, gedaan aan zijne Hoogheid den Heere Prince van

Orangieën, wegens de beroerten, die in 't herwaarts komen van dat schip zijn gerezen.')

Misschien kunnen we den heer Enschedé hier - als wederdienst - genoegen doen met dit citaat dat we, onlangs iets in *Wagenaar* naslaande (Deel XII) daar vonden. Een aardige bijdrage tot zijne historische voorstelling:

We zijn in 1654 en de vrede met Engeland is gesloten. De mannen van Jan de Witt blij. Te Amsterdam krijgen de predicanten zelfs een 'geschenk van wijn' en nu vertelt de goede stadsklerk in zijn 'eenvoud' - hoor er bij gelegenheid kenners als b.v. Prof. Kernkamp (in zijn rede 'Van Wagenaar tot Fruin') eens over - het volgende:

'... werdt de dag van 't afkondigen der vrede met vele teekenen van vreugde geviert, *doch het meest onder de Wethouders en die van hun afhangen* (wij onderstrepen:)

'De Trompetters vingen hier aan, met het blaazen van *Wilhelmus van Nassouwen;* 't zij zonder erg *(sic!)*, of, zoo sommigen meenden, op byzonderen last der Wethouders, *om 't gemeen te behagen*'.

Daar hebt ge nu Hollands historie - en dus ook de historie van het *Wilhelmus* - in een kort bestek. We zullen er nu verder maar niet over uitwijden. Wij Calvinisten echter houden steeds dat *Wilhelmus* in eere; het lied 'van Jan Rap', dat '*zonder erg*', of '*om 't gemeen te behagen*' slechts werd ten beste gegeven vóór het trotsche huis op den Dam!

Gelukkig, dat in onze dagen ook weer[1)] heel het volk vraagt om het *Wilhelmus.* En het zingt en wil zingen niet op - de officieele melodie!

Ten slotte nog een kleinigheid.

1) Merkwaardig - maar voor wie even nadenkt heel begrijpelijk toch - ook het echt en puur-bot anti-papisme vroeg niet naar het *echte* Wilhelmus.
De Aprilbeweging van 1853 dichtte zich een een eigen, enkel Papenhaat loeiend en voorts *niets* zeggend: ''t Wilhelmus der Geuzen', (Amsterdam, C.L. Brinkman, 1853, ['prijs 5 cent]). Het lied is te vinden in de Amsterd stedelijke Universiteitsbiblioth. uit de boekerij der in 1853 opgerichte z.g,n. 'Evangelische Maatschappij'.

De heer Enschedé toonde steeds er zeer veel belang in te stellen om documenten te hebben - hij is ons wel wat overdreven goed-Fruinsch - waaruit zonneklaar bleek, dat men het *Wilhelmus* in de 17de eeuw werkelijk ook kende.

't Is ons daarom aangenaam nog dit te noteeren; wellicht is het hem ontgaan:

In het verslag der 'Koninklijke Bibliotheek' over het jaar 1900 vindt men ook de volgende aanwinst aldus beschreven:

'*Den Kalvinisten Doolhof*, waerin uyt haer eygen Belijdenisse, synode van Dordt (etc.) bewesen wordt, dat haer Leere is vol van Doolinge en Contradictie..... door *Justus Aanwijser.* Antwerpen 1669. Aan het einde: Een nieuw liedt, - op de wijse: *Wilhelmus van Nassouwe.*'

Of het nieuwe lied van dezen heer 'Justus' zelf is, weten we niet. Anders wel aardig, ('t Kwam meer voor!) dat een felle tegenstander zich van de melodie van een lied bediende der mannen, die hij bestreed.

Natuurlijk rijzen hier allerlei vragen: Bestaat er b.v. een oudere druk van dezen *Doolhof?*

Wij moeten onze onkunde belijden. Merkwaardig anders: het *Wilhelmus* als melodie genomen in *Zuid*-Nederland en in het jaar 1669. Dus toch algemeener bekend en gezongen dan we wel denken.....?

Ten slotte: de strijd om en over het *Wilhelmus* blijkt nog niet uitgestreden.

En wij voor ons blijven dien strijd met groote en levendige belangstelling volgen. Betreft het niet ons eenig *Wilhelmus*, het schoonste onzer Geuzenliederen, 'het lied onzer eere, het lied, dat omhoog ging, waar de fierheid weer rees, 't lied dat vergeten werd, toen de mannenmoed daalde!'[1)]

1) Nog vestigen we zéér de aandacht op de uitgave van Fl. van Duyse ('s-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1905) 'het *Wilhelmus van Nassouwe*, Teksten, Vertalingen en Melodie'.

III.
Van eene opgeraepte Calumnie ende verdichte Logen.

Vereeniging *Het Vondel-Museum*, Eerste Verslag, 1902-1903, uitgebracht in de Algemeene Vergadering op 31 Mei 1904.
Dr. P. Leendertz Jr. *Vondel en Trigland*; J.F.M. Sterck, *Drie Brieven van Willem van den Vondel.* Amsterdam, 1904 bij C.L. van Langenhuysen.

In Juni 1904 is verschenen het eerste jaarverslag van de Vereeniging ‘Het Vondelmuseum.’

Het doel dezer treffelijke Vereeniging - dit voor wie het nog niet mocht weten is het ‘oprichten, onderhouden en aanvullen van eene verzameling handschriften, boeken, portretten, prenten, documenten en persoonlijke herinneringen van of betreffende Joost van den Vondel en de personen die tot hem in betrekking gestaan hebben, of welke van belang geacht kunnen worden voor de verklaring zijner werken.’

Kortweg en minder officieel gezegd alzoo: het zorgen voor een permanente ‘Vondel-tentoonstelling.’

De Vereeniging, gesteund door rijkssubsidie - door de goede zorgen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, Dr. A. Kuyper (Eerelid der Ver.) -, kocht de bekende verzameling Hartkamp aan en 15 Juli 1902 kon het Vondelmuseum, in een der zalen der Stedelijke Universiteits-bibliotheek alhier, worden geopend.

Door aankoop en geschenken werd de oorspronkelijke verzameling nog belangrijk uitgebreid en het Museum is nu voor belangstellenden en studeerenden op geregelde tijden open. Voorzitter van het Bestuur is Prof. Jan te Winkel, secretaris de heer J.F.M. Sterck. En het lidmaatschap der Vereeniging staat tegen een lage contributie voor een ieder open, die belang stelt in ‘'s Lands oudste en eerste Poëet’ en zijn tijd.

Het heeft ons verbaasd te bemerken, dat het ledental nog zoo gering is. Terecht merkt het jaarverslag op, dat het zeer te betreuren zou zijn, indien bij het voorkomen in een veiling, of bij een particulier aanbod van een belangrijk Vondelianum, dit niet zou kunnen worden aangekocht bij gebreke van de noodige geldmiddelen.

Het geldt - zegt het verslag verder - hier een echt Amsterdamsch, en een nationaal belang: de eere van Vondels nagedachtenis, de studie van zijn werken.

Een zeggen, dat we gaarne onderschrijven.

Het eigenlijk jaarverslag, dat we nu verder laten rusten wordt gevolgd door twee belangrijke 'bijlagen' omtrent Vondel.

Om met het laatste in volgorde te beginnen: De heer Sterck, als litterator gewaardeerd om zijn Vondel-studiën, zijn opstel over Kumpel en Mevr. Bilderdijk-Woesthoven[1)] enz., heeft drie brieven van Vondels broeder Willem, die vooral van beteekenis zijn voor de kennis van des dichters moeder[2)] en die ons haar onwillekeurig teekenen als een degelijke vrouw, die haar zoons ontzag, liefde en godsvrucht had weten in te boezemen.

De derde dezer brieven is door den heer Sterck uit het Latijn vertaald en de ontcijfering van het oorspronkelijke is, naar uit een bijgevoegd facsimilé blijkt, nu juist niet overgemakkelijk geweest. De aan de brieven toegevoegde opmerkingen en bijdragen verhoogen de waarde er van en ze geven

1) *Vrouwe Bilderdijk* (*Odilde*) *en Mr. Jan Willem Kumpel* door J.F.M. Sterck in het 'Amsterdamsche Jaarboekje voor 1897'. Naar aanleiding hiervan schreef Prof. Fruin zijn '*Mevrouw Bilderdijk en Kumpel*' in 'De Gids' van 1897 'herdrukt in de *Verspreide Geschriften*'.

2) Aardig is de aanhef van den eersten brief:
'Looft God. In Rome den 1ste Meert. Anno 1625.
Hertslieve Moeder, naar hertelijcke groetenisse t'uwaerts en alle vriende....'
En van den tweede:
Eerwaerde, hertelijcke, zeer beminde Moeder, ick hebbe u.l. voor 14 dagen verwittight van mijn goede dispositie en het verlangen naar u.l. brieven....!

ons zoo een aardig, intiem kijkje in het ouderlijk huis van Joost en Willem van den Vondel.

Zoo heeft het jaarverslag van het 'Vondelmuseum' blijvende waarde gekregen en kan het dus, als vaak zoovele andere verslagen, na lezing allerminst ter prullemand verwezen worden. Maar het bevat ook nóg een wetenschappelijke bijdrage als we zeiden, en wel een die het meest onze aandacht trok. En naar we meenen, niet zonder reden.

In zijn 'Vondel en Trigland' geeft Dr. P. Leendertz Jr. namelijk eene nieuwe bijdrage omtrent een, oud, en wél bekend kunnen we niet zeggen, maar dan toch zeer vermaard historietje.

We zeggen opzettelijk historie-*tje.* De opmerking is gemaakt, dat onze vaderlandsche geschiedenis - 'de grootsche heldentijden' nu daar gelaten - meest gecomponeerd moet worden uit een complex intieme, kleine histories. En daar is iets van aan.[1)]

Ook het geval Vondel-Trigland is dan zoo'n geschiedenisje. Maar een van die 'kleinigheden', die goed in hun verband gezet nog zoo heel onbeduidend niet zijn. Er is meer aan vast, dan men vermoedt, of wil vermoeden.

Want dat is juist het eigenaardige van deze Vaderlandsche-geschiedenisjes - indien dan dit oneerbiedig woord mag worden gebruikt, - ze komen telkens weer op de praat. Of precieser gezegd: tot de intimiteiten, familie-stukken soms, wordt telkens weer opnieuw teruggekeerd. Het zijn nòg stukken of stukskens uit ons nationaal leven van den dag.

Onze Vaderlandsche Geschiedenis, ondanks al zijn kleinigheden en futiliteiten - except dan natuurlijk 'Neêrlands heldendaden[2)] te land en te zee van de vroegste tijden tot

1) Zie de inleiding van Dr. Byvanck's kostelijke 'Vaderlandsche Geschiedenisstudies' I, *Doris Droefheid* in 'De Gids' van 1901.

2) Vóór Groen van Prinsterer, Bakhuizen v.d. Brink, Fruin enz. scheen onze historie een onafgebroken en steeds voort te zetten roemrijke Odyssea. Nog in 1836-1856 schreef Prof. J. Bosscha zijn vermaard boek *Neerlands Heldendaden te land van de vroegste tijden tot in onze dagen.* A c h t octavo-deelen; alles een-en-al heldendaad en glorie tot en met den Belgischen opstand incluis. O, dagen van Olim waar zijt ge!

in onze dagen' - of juist, juist òm dat intieme, wil maar niet rustig en wel binnen de wanden van een wel gegrendeld historisch museum blijven. De deuren springen telkens weer open. Ook bij het Vondel-museum zal dat zoo blijken te zijn. Let er slechts op!

Het 'geval' Vondel-Trigland is bekend, en een van ouds 'veel besproken geval;' in boek en blad.

In den tijd - ook dit wàs een heldentijd - toen het pleit beslist werd tusschen Remonstranten en Contra-Remonstranten was Ds. Jacobus Triglandus, of gelijk hij eigenlijk heette Jacob Drijeykelen (van 1610-1634) predikant te Amsterdam. (In 1634 werd hij tot hoogleeraar te Leiden benoemd, welk ambt hij bekleedde tot zijn dood in 1654).[1)]

Trigland was in den tijd, dat Vondel hem onbedachtelijk aanviel een man in de kracht des levens, ongeveer een vijftiger. En vriend en vijand doen hem ons kennen als een vurig Calvinist, man van groote geleerdheid, werkkracht en ijver; welsprekend 'niet maar voor de massa', maar ook voor 'ontwikkelden en beschaafden'. Kortom, een van die mannen, waardoor het God beliefd heeft ons goede land in die krachtige eeuw krachtig te bouwen.

En zie hier nu weer de continuiteit van die historietjes, waarover we licht zoo luchtig spreken. Dr. Leendertz, in het verslag dat vóor ons ligt, annonceert, indien we ons dus mogen uitdrukken, ook het volgende onder Trigland's conterfeitsel:

'Als alle ijveraars voor de waarheid, vooral wanneer zij die de waarheid in een dogma gelegen achten, was hij hartstochtelijk, strijdlustig, onverdraagzaam en hard. Hij deed,

1) Ds. Cornelis Trigland, de vermaarde leermeester van Prins Willem III, was zijn zoon; hem waardig. Gelijk diens beide andere broeders, de advocaat in den Hoogen Raad Theodorus en de Leidsche hoogleeraar Prof. Jacobus Jr.

wat hij zijn plicht achtte te doen, zonder aanzien des persoons, zonder aanzien ook der mogelijke gevolgen.'

Bij zulk zeggen voelt een Calvinist van dezen tijd zich op eens weer als onder familie en kennissen. En in weerwil van het 'onverdraagzaam en hard' - dat zijn van die quaestie's van 'smaak' en 'gevoel' - kijkt hij er Trigland's portret eens even goed op aan, met dien Bogerman-baard: En heeft jolijt voor tien, als hij zich mutatis mutandis zoo iets toch als een verren neef van den geportretteerde mag noemen![1)]

Terzake. Men moest de Remonstranten van zijn tijd over Trigland hooren; ze spraken van zijne 'vermetene onbeschaemtheyt, gewoonlycke leugenen, calumniën, bedriegheryen', enz. Nu moet men die goe' luiden daar niet te zwart op aanzien. *Over en weer*[2)] bestond de conversatie destijds te veel uit dergelijke qualificaties. Ook de Gereformeerde predicanten waren allerminst op-hun-mondje gevallen 'doetjes'.

Doch wat wilde nu het geval! Vondel was zoowaar destijds onder de Arminianen vervallen. Hij behoorde niet onder hen thuis, zoo min als hij het onder hen uit zou houden.

Iemand als hij - van de 'Doopersche mydinghe' een der stille 'Waterlandsche Mennisten'. Door geboorte, maar niet door karakter en aard. Zijn diepzinnige geest kon geen bevrediging vinden op den duur onder deze goedige practici. Op meer dan dertigjarigen leeftijd geraakt hij dan ook in een ernstige geestelijke crisis. Lees slechts dat innig-vrome 'Gebedt uytgestort tot Godt over myn geduerige quynende siekte,' anno 1621.

> Als ick de swaluw sie geherbergt aen de Gevel
> Van 't overlenend huys; ô die van d' aertsche nevel
> Ontslagen spreeck ick dan, mochten nestlen daar 't gesternt
> Daer 't gout in blauw Torkoys soo flonckerende barnt...

1) Zie over Trigland: Dr. H.C. Rogge in het Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis, deel I 1884, en het proefschrift van Dr. H.W. Ter Haar, Leiden 1891.
2) Men herinnere zich eens den strijd ook tusschen een Milton zelfs en Prof. Salmatius van Leiden!

En dan kort daarna vindt men Vondel onder Libertynen en Libertynen-genooten.

Hoe dat?

De dichter was door zijn tooneelwerk in aanraking gekomen met wat noemt ‘de toongevende kringen.’

Een nieuw tooneelstuk (1621), zijn *Hierusalem verwoest*, is opgedragen aan Burgemeester Cornelis Pietersz. Hooft. *De vrome Dooper vervalt onder de Libertijnen.*

De vrijzinnigheid der Hooften, het indifferentisme van Roemer Visscher, het quietisme van Hendrick Spieghel dreigde hem op geheel andere wegen te brengen, dan die zijn ‘Waterlandsch-doopersch’ geloof hem had gewezen.

Niet, dat hij nu reeds openlijk overgaat tot de Remonstranten. Dat komt eerst later. Maar de strijd tusschen oud en nieuw is blijkbaar fel geweest in zijn gemoed en heeft tijden geduurd.[1)] En hij bedankt alvast voor zijn Waterlandsch diakenschap...

En na zijn ziekte dan blijken de libertijnen het vooreerst gewonnen te hebben. In zijn *Gebedt* ziet hij nog omhoog; onmiddellijk na zijn ziekte blijkt hij reeds midden tusschen zijn nieuw, bedenkelijk gezelschap te zitten.

Zelfs schijnt hij lid geworden te zijn van een ‘letterkundige vergadering’ van de heeren. Hij is graag-geziene gast bij de Hooften, bij Roemer Visscher, bij Laurens Reaal; hij logeert op het buiten Schey-Beeck in de Beijerwijck bij schepen Laurens Joosten Baeck...

De burgerman is opgenomen in de ‘eerste’ kringen.

Wellicht is dit de juiste wijze, om Vondels hekeldichten psychologisch te verklaren. Niet dat dan de vroomheid weg is uit Vondels gemoed, maar die Calvinisten hebben het 'm gedaan! Ieders overtuiging werd nog gebillijkt, maar van hen gold in die kringen het zeggen van den jongen Pieter Hooft Corneliszoon:

1) Vergelijk ook wat Dr. Jan ten Brink schreef dienaangaande in zijne geïllustreerde Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde.

Soo ras een fielt maer roept Calvinus en Nassouw
En can ick niet verbreên (zeggen) dat icker veel van houw,
Kerkbanken broen (warmhouden door er steeds op te zitten) *en van predestinatij praeten....*[1)]

We haalden dit ‘oude seer’ nu liever niet op natuurlijk. 't Is maar vanwege het geval met Trigland.

Er liep een ‘praatje’ over domine Trigland. In 't land der trekschuiten zijn de praatjes steeds de eenige middelen-van-vervoer geweest waar gang in zat. - En een praatje waarvan ieder vond, dat er wel ‘wat’ van aan kon zijn.

Trigland had een hoog roode kleur; zijn gezicht dat ‘zei’ ‘ieder’, was ‘zoo vlekkerig’. De rest laat zich raden.

En ook Vondel - wie zou hèm dat aangezegd hebben - hij doet zoo waar mee aan het verwekken van burengerucht:

Op Haan Kalkoen.

Wie sach oyt gecken zonder bel?
Kalkoentjen is wat rood van vel
En suyver geus,
Omdat de Rynsche muskadel
Met al het suyver nat
Van 't Heydelbergsche vat
Treckt in zijn neus....

‘Suyver Geus’ en het met den ‘Heydelberger’ houden dat achtte Vondel - zoo goed als Hooft het ‘van predestinatie praten’ - zoo iets als een halsmisdaad. En dies: de ‘roo neus’ èn dito gelaatskleur raken in opspraak van

't Kalkoensche Haentje
Dat soo bloost om zijne kam.

Trigland heette dus een dronkaard, een ‘droncke plondergeus’, - en een Calvinistische domine, die door zijn predicatiën het

1) Aldus Hooft *Brieven* IV, bl. 418 en in de editie Stoett, *Gedichten* I, bl. 56 in zijn rijmbrief (waarschijnlijk) aan zijn neef Pieter Jansz. Hooft in 1606 of 1607. Op het boven geciteerde volgt de bekende regel:

En willen sij mij niet(s) maken, *sy mogent laten.*

Zeer ter snede merkt Dr. Joh. C. Breen in zijn ‘P. Cz. Hooft als schrijver der *Nederl. Historiën*’ op: In dit opzicht heeft de (Muyder Drost) anders niet te klagen gehad: de ‘fielten’ zullen hem meegevallen zijn. Zie daar vooral bl. 164-167.

Gereformeerde volk tot oproer en plundering aanzette. Dat laatste deed de deur dicht. Want in den kring der Barlaeussen keek men anders zoo verbolgen niet tegen kroezen en kannen,[1] al lasterde men ook graag van Synodus-bokalen.

Alles goed en wel, zal men zeggen, maar was Trigland een nathals, ja, ofte neen?

Al voor jaren is er door de heeren Prof. Rogge en Dr. Ter Haar aangetoond, dat in de strijdschriften dier dagen nergens een toespeling op Triglands dronkenschap wordt gevonden. En men spaarde elkander anders niet in dien tijd!

Wie had dan 't praatje, dat Vondel - helaas! - zoo gretig opving in de wereld gebracht? Dat was een zekere Pieter Evertse Hulft geweest - hoe iemand al niet vermaard kan blijven - brouwer in 't Haantje bij de Nieuwe Markt; die brave baas had rondverteld, dat hij den eerwaarden Trigland ‘bestoven van nat’ ‘op stroobienen’ had gezien.

In zijn ‘Rommelpot van 't Hanekot’ raapte Vondel diens zeggen aldus op:

> Fyat, riep t Kalkoensche Haantje,
> Dat soo bloost om syne kam,
> En de jongens nae de Dam
> Op leert trecken, met een vaentje,
> Of nae 't brouwers Haentje, dat
> Hem bestoven sach van 't nat.

Vondel in 't verkeerde vaarwater kon dus zelf maar kwalijk ‘z'n roer recht houden.’ 't Dient gezegd, helaas.

1) Vermaard is *Barlaeus*' - een intimus van Hooft, een gaarne gezien gast in den Muyderkring - *gulle bekentenis*, toen hij op een feestmaal (in 1642 bij den advocaat Van der Mast) wat heel uitgelaten was geweest.
‘Ik was toen wat heel vroolijk en weinig deftig: Cato kan niet altijd de wenkbrauwen fronsen. Op den katheder houd ik mij als een professor, deftig en ernstig; maar als ik aan een vriendenmaal zit, dan voel ik mij als uit den kerker en van de slavenboei verlost. Mijn dichterlijke geest haakt naar wat aangenaam en vroolijk is. Ik schrijf u dit, opdat ge niet zoudt denken, dat ik toen bij uitzondering, in een roes opspeelde. Zoo ben ik altijd daar, waar men gezellige kout niet op een goudschaaltje afweegt.’ (Jonckbl. *Gesch. III*, bl. 334.)

Doch Ds. Trigland toonde zich geen weerlooze Mennoniet onder het geval.

Want nu komt het nieuwe, dat dit jaarverslag ons in Dr. Leendertz' artikel aanbiedt, te weten *een adres door Ds. Trigland aangeboden aan de Schepenen van Amsterdam*, *waarbij hij den brouwer Hulft aanklaagt van laster:*

Aen E.E. Achtbare Voorsienige Heeren, *mijn Heeren de Schepenen der stad Amsterdam.*

Geeft met behoorlycke eerbiedinge onderdanichlyck te kennen Jacobus Triglandus, Bedienaer des H. Evangely, hoe dat hem een seer quaet ende valsch gerucht tot zijn onschult over de geheele stadt wordt nagestroojt....'

We zullen het geheele stuk hier maar niet afschrijven, daartoe is het te groot. Maar het volgende blijkt er uit... Doch eerst in het voorbijgaan nog een andere opmerking.

Dr. Leendertz meent te mogen concludeeren, dat Hulft geen lid was der Gereformeerde Kerk van Amsterdam. Dit dunkt ons zeer juist, namelijk om deze afdoende reden, dat de eerwaarde Trigland hem niet verklaagt bij den Kerkeraad, maar bij de Schepenen.

Maar nu verder dan; uit het stuk van Trigland zien we, dat deze den 'leeuw' tot tweemaal toe 'in zijn hol' heeft opgezocht: 'alzoo Pieter Evertsz soo onbeschaemt was, dat hij (zijn laster) voor geen calumnie wilde bekennen.'

En Ds. Trigland nam op zijn tocht een zekeren Rochus Pietersz, 'ouderlingh des Gemeynte Christi' als getuige mede, (in den Kerkeraad, en volstaat dit niet? - is over heel het praatje zelfs *geen woord gesproken.*)

Alle moeite tevergeefs. Hulft wilde geen ongelijk bekennen. Dan zendt Trigland ten overvloede nog twee coopluyden, woonende in de Warmoesstraat - geloofsgenooten wellicht van den brouwer? - op Hulft af, want deze had gezegd, dat hij 'een getuige' kon noemen, hetgeen hij nog altijd niet gedaan en had.

En den brouwer wordt 'ut naeme des suppliants affge-

vraecht, off hij zijn getuige ende bewijs gereet hadde, ende nae eenige telle quelle excusen van verlet geweest te zijn hebben (deze beide heeren) geprotesteert van injurie den suppliant aengedaen ende hem aengeseyt dat se syn zeggen hielden voor *een opgeraepte Calumnie ende verdichte logen* totdat hij het soude bewezen hebben.'

Trigland toont zich, dat is duidelijk, niet byster bevreesd, dat de waarheid - en de waarheid alleen - aan het licht zal komen.

Eindelijk zegt dan Hulft de 'attestatie' van zijn getuige te zullen overleggen, maar nu wendt Ds. Trigland zich dan ook onmiddellijk tot de Schepenen.

Om zich te wreken?

Neen, in het adres heet het zeer juist:

> 'Alsoo nu ondertusschen dat valsche geruchte reeds lange de geheele stadt overgeloopen heeft ende noch loopt, ende lichtelyck by d' een ende d' ander, die van den Suppliants onschult geen kennisse hebben, kan worden, ende wordt aengenomen, niet alleen tot onteeringhe van zijn persoon, *maar oock van den Kerkendienst*, dien hij Suppliant onweerdich bedient, *ende alsoo tot lasteringhe van Godes H. Naem ende blame van de ware Christelycke Religie....*'

En daarom wenscht Trigland brouwer Hulft voorts 'niet alleen op te leggen een eeuwich stilswijgen, maar oock zijn Calumnie doen revoceren ende in zijn hals halen'.

Meer dan jammer is het, dat de schepenboeken, naar Dr. Leendertz mededeelt, over deze jaren ontbreken, zoodat we niet weten, of aan de aanklacht van Ds. Trigland is gevolg gegeven. Want Hulft kwam eindelijk toch met 'attestatie' van zijn getuige opdagen.

Bevreemden zal het misschien, dat Vondel's naam niet wordt genoemd in het adres aan de schepenen. Waarschijnlijk heeft Vondel zijn schimpdichten eerst later vervaardigd. Afschriften enkel voor 'de vriendjes' vervaardigd, zullen waarschijnlijk naamloos, de rondte gedaan hebben onder de gemeente.

We hebben Vondel, den grooten dichter, den edel gestemden geest - die de Calvinisten, helaas, *mis*kende, gelijk zij hem, - veel te lief, om niet gaarne van het heele ‘geval’ te willen zwijgen.

Maar tegen de conclusie van Dr. Leendertz' stuk - al danken we hem, ook voor zijne publicatie der aanklacht - moeten we beslist opkomen:

‘Voortaan zal men Vondel op grond van deze zaak niet meer van laster mogen beschuldigen’.

Waarom niet? zou men willen vragen.

Wijl we nu twee getuigenissen hebben, meent Dr. L.

Twee getuigenissen! Waar dan toch?

Het ‘praatje liep’; ‘liep’ door heel de stad. En Hulft en zijn getuige, die eerst ter elfder ure kwam opdagen, hielden hun beschuldiging vol. *Dat is alles.*

Zelf zegt Dr. Leendertz:

‘Was dan de beschuldiging waar? Ik zou dit nog niet *(sic)* durven beweren.... Er blijft niets anders over dan aan te nemen, dat Hulft en de anderen zich vergist hebben. De ervaringen van menigeen in onzen tijd en de behandeling van sommige processen wegens openbare dronkenschap bewijzen de mogelijkheid hiervan.’

Ons dunkt dit alles weinig ter zake.

Is iemands goede naam dan slechts in eere hersteld, als men allen laster den kop heeft ingedrukt? Of moet niet omgekeerd de laster ten volle *bewezen* zijn, vóór men iets heeft te hechten aan ‘Calumnie?’

Het laatste is immers duidelijk. En daarom komt het ons evident voor, dat Dr. Leendertz in zijn ijveren voor de eer van Vondel in zijn conclusie te ver gaat, en mistast.

Als gezegd, wij voor ons zouden het oude historietje liever niet gaan oprakelen van onder den asch. Deed Dr. Leendertz er wèl aan?

Vondel is op een praatje afgegaan; *geeft dit pas* voor een ernstig man?

Maar bovendien, Vondel heeft in dezen nog meer op zijn kerfstok.

Hij heeft Triglandus buitendien ook gelasterd als een onwaardige, *die zijn vrouw sloeg.*

> 't Kalkoense Haentje heeft syn wyf gesmeten.

Die domine Trigland, dus spotte Vondel boos ironisch, is toch zoo verdraagzaam.

Stel je voor:

> 't Kalkoensche Haentjen heeft syn wyf gesmeten
> En syn Meyt, die wat snaar in de beck is
> Sey: meester, weet je wel dat onse vrouw geck is
> Swygt (seyde hy) ick volg myn ordonnantie
> Om niet suspect te syn van tolerantie.

D.w.z. ik sla mijn vrouw, ofschoon ik weet, dat zij niet goed wijs is, omdat men mij anders zou betichten van partijdigheid ten opzichte van degenen, die mij dierbaar zijn.

Is 't niet min? Of was het maar als een aardigheid ter vervroolijking van duffe, Arminiaansche zielen bedoeld? Dan verschillen de smaken ook in dezen.

En bleef het nu althans hier dan nog maar bij, doch Trigland staat bij Vondel bovendien nog te boek als een die

> ....'t geen een leeraer meest betaamt
> Ons burgemeesters wel geneygt (= ten goede geneigd)
> Op 't Raedhuys (had) met moord gedreigt,

als een dus, die het volk tot plundering opzette ‘een droncke plonder-geus’. Maar het lust ons niet Vondels zondenregister in dezen verder regel voor regel uit te schrijven.

Vondel tegen de Calvinisten, in zijn Arminiaansche dagen is en blijft tenslotte: *een die lastert.*

En nu betreft het hier wel intieme geschiedenisjes van vaderlandsche historie, maar waar het een man als Trigland geldt metterdaad, is het gelijk deze in zijn adres tot Schepenen zeide:

‘Ende alsoo tot lasteringe van Godes H. Naem ende blame van de ware Christelycke religie.’

Als 't is; zooals men destijds zei.

Ten besluite:

De publicatie van nieuwe vondsten dunkt ons in een jaarverslag als van het 'Vondelmuseum' uitstekend op z'n plaats. Beschouwingen, en vooral eenzijdige beschouwingen met ondoordachte conclusies, kunnen er o.i. zeer wel worden gemist.

Ze behooren er allerminst thuis ook.

Maar voorts houden we ons aanbevolen.[1)]

1) Zoo maakte ook onlangs de Dordtsche archivaris, de heer J.L. Van Dalen, zich verdienstelijk door zijn publicatie in *Noord en Zuid* inzake Vondels *Nieuwjaer voor Smout* (Editie Unger, deel 1626-1629, blz. 249): Een 'bastaard-zoon van Ds. Smout' zou te Dordt als boef opgehangen zijn. *Dubbele laster* - dus leerde het Dordtsche archief den heer Van D. bij gezet onderzoek.
Lezenswaard is ook het art. in *De Tijdspiegel*, 1905, van den heer Van Dalen: *De Dordtsche Dichtschool.*

[IV.]
Nicolaas Beets.

I.
Nicolaas Beets. Gedichten.
Laatste Bundel. ‘Nog eens Winterloof’ en ‘Dennennaalden’
Leiden. - A.W. Sijthoff. (Zonder jaartal. (1904)).

Deze bundel is nu wel waarlijk de laatste. ‘Zoolang er leven is, is er hoop’, dit zeggen der liefde gold ons ook voor den dichter Beets.

Na ‘*Najaarsbladen*’ - zoo frisch als lentegroen - ontvingen we ‘Nògmaals *Najaarsbladen*’. En stil hoopten we op ‘*Winterloof.*’ Het kwam, en alweder tot tweemalen toe. Zelfs de bundel ‘*Nog eens Winterloof*’ deed zich niet wachten.

Ook was toen des dichters lied nog niet voor altijd verstomd. Daar kwamen ze, de ‘*Dennenaalden*’, waarvan het, even welsprekend nog als steeds, heette:

> Dennenaalden, die een grond bestrooien,
> Die zich met geen bloemen meer kan tooien,
> Die geen zon of zorg hergroenen doet,
> Dennenaalden, van een boom gekomen,
> Die den stap des Sterken heeft vernomen,
> Die de bijl komt leggen aan zijn voet.

Sinds is die ‘Sterke’ ook gekomen. De 13de Maart van het vorige jaar (1903) vond Beets op het doodsbed. Het laatste lied was gezongen; de dagtaak volbracht; de dichtwebbe voor altoos afgeweven.

Nieuwe liederen zijn het dan ook niet, die in dezen laatsten bundel - in zoogenaamde volksuitgave - voor ons liggen. Maar het: ‘Nu is het gedaan, onherroepelijk gedaan’, geeft ze een dubbele, een weemoedige waarde ook.

Daarbij komt, dat deze verzen thans eerst in breeden kring

zullen gelezen worden, nu niet enkel beperkt, tot de ‘hoogere standen’. En dat is goed en gelukkig ook.

Want waarlijk de grijze, de tot zeer hoogen ouderdom geklommen dichter Beets had nog een woord voor *allen*, voor jongeren en ouden, voor geringeren en rijken.

Niemand zal wel beweren, dat Beets het lied geeft, waaraan juist dèze tijden behoefte hebben. Dat kon ook niemand van hem vragen, of wachten. De dichter was in zijn late nadagen; zelf zong hij vóór jaren reeds:

‘Mijn dagen zijn in 't gele blad’;
De tijd van groei en bloei is om;
Nog spaart mij God, wat ik verbad:
‘Een wintersche ouderdom’.

Het heilig vuur, in mijn gemoed
Niet uitgedoofd door wel of wee,
Verwarmt mij nog, deelt van zijn gloed,
Mag 't zijn, aan anderen mee.

Doch de jaren doen in dezen minder ter zake, dan het wel schijnt. De jaren zeggen zoo weinig. Een De Genestet - zijn roem deed in zijn opkomst eens Beets' roem verbleeken - zong zijn beste verzen, toen hij nog nauwelijks ‘man’ mocht heeten. Zijn dichterlijke bezieling verflauwde al ras.

Maar denk u daarentegen een Bilderdijk, die toen wel niet eerst tot volle kracht kwam, maar tot volle kracht blèèf óók in zijner grijsheids ‘Najaarsbladen’ en ‘Navonkelingen’.

En toen de strijdbare held zijn Rotsgalmen (d.i. *echo's* uit vroegere tijden) en zijn Krekelzangen (de arme dieren kunnen immers maar enkel zoo iets als ‘piepen’) aanhief, begon men er in de Leidsche Academische kringen in vollen ernst weer eens over te delibereeren, of er geen mogelijkheid bestond dien grimmigen oude nogmaals buiten Holland te zetten.

‘De frontieren over met dat gevaarlijk sujet!’ dit vond men het veiligst. En een hoogst respectabel Amsterdamsch hoogleeraar informeerde alvast eens bij z'n vriend den Minister (David Jacob van Lennep aan A.R. Falck, 24 Juni 1821) in 't diepste geheim, of er geen plaats als professor, - zelfs

als we iemand ever de grenzen zetten hier in Holland, plegen we dat ‘netjes’ te doen - of er geen catheder open was voor Bilderdijk ‘op een der zuidelijke academies’.

De ‘aankomende jongelinschap’ werd ‘opgewiegd’ in paradoxale gevoelens van ultra-Royalisme en Monarchismus *van Goddelijken oorsprong.*’

Want zóó was 't, vond Professor, en vond ook Tollens, die - als de dichterlijke klepperman destijds op Nieuwjaarsdag - voor allen het woord deed, zóó was 't nu ook weer niet bedoeld in 1813! ‘Des Koningstroon’ was destijds ‘op duurzaam recht’ gebouwd, t.w. naar der heer en wèl geconstrueerde Constitutie. O, zoo!

Ook hield de hoogleeraar, vernam Minister Falck, niet als Bilderdijk van ‘excessen’ ‘Wat mij aangaat mij behagen geene excessen, hoe ook genaamd’.

En ‘excessen’ juist waren levenslang Bilderdijks zwakheid en - zijn kracht.

Aan excessen - want we verliezen hem geenszins uit het oog, deed ook Beets nimmer of te nooit. Van z'n levensdagen heeft hij dan ook die haat niet gewekt - en hij zou het verschrikkelijk hebben gevonden - die een Bilderdijk wekte, maar dies ook nimmer dat hartstochtelijke, dat tot niet-bedwingens toe opbruisende: ‘U min ik Oude, met de stroef geplooide trekken’, dat zelfs de Roomsche dichter (Alberdingk Thijm) zijn ‘grooten meester’ toezong.

Ook is er, tot zekere hoogte, geen grooter dwaasheid, dan hierover Beets lastig te vallen.

Het is verwonderlijk, maar Beets zelf wist het zéér wel, Beets is nu eens een voorbeeld van een man, en een man met eere, dat weet ieder, die zijn geheele leven lang - van den opgang in de jongelingsjaren, tot in de grijsheid - zich zelven gelijk gebleven is.

Of ge nu in Beets' oudste verzen een liedeke opslaat als ‘Het Maartsche viooltje’ (anno 1833) of in ‘Dennenaalden’ b.v. een vers als ‘Verjaardag’ - *het is een en dezelfde toon.*

In 1833 heet het tot het ‘Viooltje’:

Wèl hem, die uw voorbeeld
Steeds voor oogen heeft,
Zich gelukkig oordeelt
Dat hij needrig leeft;
Niet wenscht uit te steken,
Op geen lof belust;
Hem zal nooit ontbreken
Liefde, Vrede en Rust.

En meer dan zestig jaren later (1897) op een verjaardag nòg en tòch weer coupletten als deze:

Rozen voor mijn voet gespreid
Rozen zonder doren,
Niet dan liefde en vriendlijkheid
Voor mijn oog en ooren,
Oog, dat nu weer helder ziet
Helder als te voren,
Ooren, die zoo scherp wel niet
Maar al 't goede hooren.

Dank, mijn welbeminden! dank;
Dank, mijn God hierboven!
Kon ik maar met woord en zang
U naar zielslust loven!
Maar wat is een zondig mansch,
Wat een eindig wezen
Bij een Goedheid zonder grens
Eeuwig onvolprezen!

Nietwaar, dat is de oude trant en toon; dat ‘staat’ in de overlang bekende ‘toonschaal’.

Merkt men dan in Beets' verzen niets van het veelbewogen - het woord komt in dit verband zelfs voor in het Synodale voorwoord van den vervolgbundel der Evangelische Gezangen - van ‘het veelbewogen leven onzes tijds.’?

Zeker wel. Tot zelfs in ‘Dennenaalden’ toe schiet de oude Beets zoo af en toe zijn buks eens af in zijn tuin, om zijn geboomte gaaf te houden van hedendaagsche ongemanierde spreeuwen.

Want ongemanierdheid - in eigenlijken en onverdrachtelijken zin - wekte wel in de eerste plaats des dichters niet-geluimdheid op.

Wat had Beets te zeggen tot het Nederlandsche volk in het jaar 1848 - toen Da Costa zijn ‘Wachter wat is er van den nacht? en zijn ‘1648 en 1848’ zong? -

Niet zoo heel veel.....

De opmerking wordt niet het eerst door ons gemaakt. Ze is van Prof. Chantepie de la Saussaye in zijn biographie van Beets. In het jaar 1848 had Beets over het politiek ‘gehaspel’ van die dagen - zoo iets als ‘een tiendaagsche ruzie’, wat ‘burengerucht’ nietwaar? - enkel dìt op z'n hart; meer kon er niet af, schijnt het althans.[1)]

Taal-censuur.

Verkiesbaar zijt ge naar de wet;
Het dagblad doet dit daaglijks lezen
Maar onze taal is nauwgezet;
Dat blijkt in dezen.
Een uitgang maakt een groot verschil:
Wees zoo *verkiesbaar* als je wil
Verkieslijk zul je nimmer wezen.

Zie zoo, het groote woord is gesproken: Verkiesbaren moesten zich zoo maar niet verkieslijk wanen, het geeft geen pas. Onhebbelijke manieren!

De herinnering is eenigszins overbodig. Maar Da Costa's lied uit die dagen (24 Febr. 1848) ‘De stem des Heeren’ ontroert ons toch wel iets meer dan deze ‘fijne zet’.

En zeg nu niet, dat deze tegenstelling onbillijk is. Hetgeen duizenden en duizenden zielen - leven onder tranen gewekt door den eenzamen strijder, onzen onvergetelijken Groen van

1) *Schijnt* het.... Zweeg Beets ook wellicht juist wijl Da Costa gesproken had? In ieder geval leefde hij *voor zich zelven* meer mee, dan men uit dit onnoozel verske wel zou afleiden.
In Dr. Dyserinck's *Herinneringen* bl. 112 vindt men het volgende citaat uit een brief aan den steeds liefhebberenden Kneppelhout in 1848:
‘Welke tijden beleven we? Wat denkt gij in deze tijden te doen? Chineesch te gaan leeren als Goethe, terwijl Europa in vuur en vlam staat? Of ook *uw* woord te zeggen en *uw* steen aan te brengen tot heil van uw vaderland?’

Prinsterer![1] - geroerd, bedroefd of verblijd; tot God doen klagen en kermen, of ook van dank heeft doen juichen, het heeft Beets koel en onverschillig gelaten:

'Wat wil men toch in Nederland....?'

Een enkel voorbeeld. In de 'Dennenaalden' bemerken we b.v. dan toch, dat er hier in 1897 zoo iets aan de hand geweest is als Tweede Kamerverkiezingen.

Waaraan?

Aan een vers 'Aan Bedienaren van het Evangelie Gods', waarin, met een voor Beets gansch ongewonen hartstocht, de predikanten vermaand worden 'niet het vaandel te verlaten' voor een zetel in de Tweede Kamer.

Alsof zijn Heere en zijn God ook daar niet zou kunnen en mogen en mòèten dienen, wie er staat voor de eere Zijns heiligen Naams!

Zoo vinden we dan in 'Nog eens Winterloof' ook een - laat ons zeggen - wat zonderlinge ontboezeming van dezen aard:

Ministerkeuze.

Gij hoeft het in geen boek te lezen,
De ervaring preekt het even goed
Die 't wezen *kan* en niet *wil* wezen,
Dat is de man die 't wezen *moet.*

Maar genoeg van deze óns - en immers zoo velen met ons - onbegrijpelijke *onaandoenlijkheid* èn - 'hooge', Feithiaansche *onbegrijpelijkheid.*

Staat hier niet tegenover, zal men zeggen, dat Beets de dichter is geweest van kostelijke liederen van (ook zoo wèl verdienden) lof voor onze geliefde en hooggeschatte Koningin-Moeder, van heerlijke verzen voor ons 'Prinsesje'

1) Het strekt ons antirevolutionairen niet tot eere, dat we nog steeds geene, hem waardige, biographie bezitten van Mr. Guillaume Groen van Prinsterer.
Een kostelijk en zeer te waardeeren bijdrage leverde ons (reeds vóór 10 jaar, 1895) Mr. Tymen de Vries in zijn 'Handleiding tot de kennis van het leven en de werken van Mr. G. Groen van Prinsterer.'

en onze jonge Koninginne? Zoo is het. Maar werd wel èèn van Beets liederen ook waarlijk *volks*lied; greep het ons volk aan? We vreezen van neen. Toch zij de nobele en trouwe bedoeling geëerd, zelfs tot in het haast komieke:

> Wie is ons hart verknochter
> Der Moeder of der Dochter!

Maar als deze dingen gezegd zijn, omdat ze het mòeten; - men doet dat waarlijk voor zijn genoegen niet - neem dan nog eens dezen laatsten bundel ter hand, ga met dit boekske in een hoekske (geen overbodige weelde in onzen tijd) en voldoet U Beets als Nederlander -

> Twee dingen heb ik willen zijn
> Een *Christen* en een *Nederlander*....

- ook al niet; hoe leert, vertroost, bezielt, beschaamt u telkens weer de teedere Christen; de geloovige, de trouwe belijder!

Daar zijn óók in dezen laatsten bundel onvergelijkelijk schoone verzen, die niet aflaten u te ontroeren; wier herinnering niet van u wijkt, die u schatten worden *voor uw leven.*

Is een vers dan niet in de eerste plaats een ‘thing of beauty?’ O, ongetwijfeld. Maar het waarachtig schoone spreekt immers tot het hart en niet tot de zinnen maar, ook al weet onze tijd dat ook zoo precies niet meer.[1)]

Beets *in de binnenkamer*, ge wordt niet moede, hem aan

1) Wie met z'n tijd meeleeft, diens horloge is niet stil blijven staan bij het *Proza* van Potgieter, hij leest en geniet ook het *Proza* van Van Looy c.s.
Maar bij allen artistieken vooruitgang, bij alle oprechte bewondering voor de woordkunst onzer dagen - onze huidige ‘nieuweren’ zijn *te uitsluitend* (een Van Deyssel b.v., in al z'n ‘eenige glorie’) *letterkundigen.* Of, indien ze al een oog hebben voor de nooden van onzen tijd, ze verwachten alles van de *Socialistische* ontwikkeling der maatschappij. (Propagandisten als Querido, Heyermans, enz. enz.)
Potgieters Jan en Jannetje hadden meer kinderen dan enkel Jan de Poëet. Ook een literarisch ‘twee-kinderen-stelsel’ is uit den booze.

te hooren. Ook deze laatste bundels zijn weer een *verkwikking*, voor wie zich nog niet wèl-aangenaam leerden gevoelen in de vunze dampen van de moeras-atmospheer van de litteratuur-van-den-dag.

Sla dit boekske slechts op, waar ge wilt, - telkens vindt ge iets schoons, iets fijns, iets treffends.

Het forsche moet ge hier niet zoeken, maar het huiselijke in den nobelsten, vaak in den schoonsten zin des woords.

'Huwbaar', 'Een kindergroetje', 'Gezegende Staat', 'Eerste kind', enz., enz. - Och, of een opkomend geslacht, jonge mannen en jonge vrouwen, dat de afschuwelijkheden van een Van Eeden, een Couperus, een Borel, in geestelijke leegheid, toch 'zoo mooi vindt', weer kon *genieten* van het ècht-menschelijke, het reine van dit reine!

'Zeden zijn de beste kronen' zong ook deze dichter:

> Zeden zijn de beste kronen,
> Zuivere zeden, zachte deugd.
> Waar zij wonen, waar zij tronen,
> Lacht de zielsrust, lonkt de vreugd,
> Waar ze in 't zedig oog zich toonen
> Blinkt wat schoonst is in de schoonen,
> Heerlijkst, in den glans der jeugd.

En om zulk een jeugd bidde een ieder God; om een jeugdonschuldig, ja onwetend van hetgeen laag, min en onrein is. Geen laf gecoquetteer met wat men in eigen conscientie wel weet uit den booze te zijn, al doet het zich nog zoo 'mooi' voor!

Maar dàn is er aan het eind des levens ook een lied, gelijk hier bij dezen dichter, naar Psalm 104:33:

> Ik bèn nog, en verhef uw lof
> O Heer van dood en leven!
> De borst nog warm, het oog niet dof
> De stem nog zonder beven,
> Nog klopt mijn hart met vasten slag,
> En dankt dat ik u loven mag.

Dan is er in de grijsheid nog kracht om te leven en lust om te leven, geen matheid en moeheid als nu vaak bij een

reeds uitgebloeide, ontadelde jeugd. Maar dàn ook dèze belijdenis in liefelijken ootmoed:

Mijn hart, keer tot u zelven in,
   En ondervraag mijn leven!
Wat ziet ge? Zelfzucht, eigen zin
   Verzuim en tegenstreven -
Mild en weldadig waart ge, o Heer!
Maar uw lankmoedigheid zegt meer.

Doch looft mijn hart dat groot Geduld,
   Dat mij verdroeg en spaarde:
Te zwaarder weegt de groote schuld,
   Die 'k op mijn hoofd vergaarde,
Tenzij ontheven aan den druk
Spijt al uw weldaân, geen geluk!

Gij naamt haar weg, barmhartig God,
   Verzoening van mijn zonden.
Verlossing, vrijspraak, zielsgenot
   Heb ik bij U gevonden,
Mijn hoogste en diepste jubeltoon
Stijgt van den Kruisberg tot uw troon.

Den Christendichter, die u zulk een lied van den Kruisberg zingt, *hebt ge lief voor altijd*, welke bezwaren ge, *ondanks u zelf*, ook om deze of die redenen moogt maken tegen het geheel zijner litterarische erfenis. Als ge het broederhart hoort kloppen, zwijgen alle andere stemmen; geen schooner lied dan de psalm Gode ter eere. Of is ook dit lied niet onvergetelijk:

De Moerbeitoppen ruischten.[1)]

'De moerbeitoppen ruischten';
   God ging voorbij;
Neen, niet voorbij, Hij toefde;
Hij wist wat ik behoefde
   En sprak tot mij.

1) Men vergelijke met dit heerlijk lied des geloofs De Genestet's *Peinzensmoede.* Hoe wordt men bij De G. na het - 'Ja toch, ik meene, Dat ik uw hand wel speurde in 't leven - Uw Vaderhand; En dat mijn ziele Ter stille nacht, Uw stem wel hoorde, zoo teer, zoo zacht' - ja, zelfs na het schijnbaar zoo kloeke:

Na vuur en stormwind
   Zweefde ook soms mij
Schoon geen Elia
   De Heer voorbij

plotseling als *ontgoocheld* door dat kille 'Uw starrenhemel hij trekt mijn oog, Als 't woord des Heiligen, Mijn hart omhoog'. En dan opnieuw het jammerlijke: 'Ik smacht vermoeide van 's levensloop, mijn hope is weemoed, mijn weemoed hoop'.

Sprak tot mij in den stillen,
   Den stillen nacht;
Gedachten, die mij kwelden,
Vervolgden en ontstelden,
   Verdreef hij zacht.

Hij liet zijn vrede dalen
   Op ziel en zin;
'k Voelde in zijn vaderarmen
Mij koestren en beschermen
   En sluimerde in.

Den morgen, die mij wekte
   Begroette ik blij
Ik had zoo zacht geslapen
En Gij, mijn schild en wapen
   Waart nog nabij.

Dat is een lied der ervaring, dat stil maakt, en klein. En in die stilte wisselt ge met den dichter een blik en zoekt ge zijn oog. Zoo is het goed. Wat zoudt ge er aan toe willen voegen; wat er van af nemen! De ziel, die Gods ‘verborgen omgang’ kent, spreke slechts....

En merkwaardig, hoe blijft zulk een ziel, zelfs waar hooge jaren het lichaam nederbuigen, ook frisch.

Welk een echte *wijsheid* in vele dier ‘ervaringsspreuken’, zooals de dichter ze zelf noemt, hier in deze bladen; hoe ad rem is menig puntdicht, hoe verrassend menige gedachte. Kan dit er door, en dat bij een vier-en-tachtigjarige of gaat het niet meer?

Komt voor.

‘Gezond verstand’. Gezond? Ja, zoo je wil;
Maar erg bijziende, en erg afkeerig van een bril.

Of dit, als (in 1899) het befaamde ‘In his steps'’ de oppervlakkige vroomheid een tijdlang geheel-en-al in opgetogenheid brengt:

Ja, volg Hem na, treed in zijn schreden
Niet om, in openbaren schijn
Een Jezus-in-het-klein te zijn
Door liefdewerk en zuivere zeden.
Maar naar den dankbren liefdegloed.
Van een gekochte door Zijn bloed.

Of b.v. lees ook, - naast zoo menig ander - dat: ‘*6 Januari 1900*, *aan mijne vrouw*’. Deze regels b.v.

Veertig jaar verbond ons de Echt
Immer nauwer, vaster, teerder -
Slake God dien band niet eerder
Dan Hij mij ter ruste legt.
.....
Nu is 't Hier zijn ons nog zoet;
God doet leven; God geeft krachten,
Boven bidden en gedachten
Deed Hij, doet Hij; God is goed!
Wel dan, laat ons stil en zacht -
Wil zijn liefde ook dit gehengen
Samen de eeuw ten einde brengen,
Die, God lof! ons samenbracht.

Toen Beets dit danklied schreef, was hij in het zes-en-tachtigste jaar zijns levens, oordeel zelf of ook dezen grijsaard niet het woord der Schrift vervuld is: ‘Die den Heere verwachten zullen de kracht vernieuwen; zij zullen opvaren met vleugelen gelijk de arenden; zij zullen loopen en niet moede worden, zij zullen wandelen en niet mat worden.’

En nu, ook het lied van dezen Christendichter moest eindelijk verstommen. We eindigen gelijk we begonnen: de ‘laatste bundel’ ligt voor ons.

Maar waar mag de dichter schuilen, die ons het lied zal zingen van dèzen tijd; van ònzen tijd met zijne nooden, zijn

zegen, zijn zonden en zijn zorgen? Van de oude dingen, die voorbijgegaan zijn en de nieuwe die komen - het lied tot Gods eere; het lied, dat troost, èn bezielt tot den strijd.... *Ons levenslied*![1)]

II.
Het leven van Nicolaas Beets, beschreven door *P.D. Chantepie de la Saussaye.*
Met een volledige lijst zijner geschriften, bijeengebracht door Mr. D. Beets en Mej. A. Beets. *Haarlem*, de Erven F. Bohn, 1904.

Een boek van blijvende beteekenis; een eerlijk, een *echt* boek. Een boek, waarin hier en daar voor den beschrevene wordt gepleit, maar dat in nuchteren waarheidszin nooit schroomt ronduit te zeggen, waar het op staat. Een boek, dat u weleens af-en-toe den Beets ontneemt, gelijk hij in uw eerbied voor u bestond, maar dat - altijd belangwekkend - u niet zelden ook ontroert en uw ziel verheft.

Een boek, niet geschreven ter wille van litterarische lauweren, doch enkel ter wille van Nicolaas Beets.[2)] En dat

1) Kostelijk is het ons dan ook reeds; *muziek* in onze ooren, Seerp Anema in zijne ‘Poëzie’ (bl. 62 ‘Onze Bazuin’) te hooren zingen:

> De Christus Gods is Heer van alle Heeren!
> Van alle leven - ook van taal en denken,
> Ook van 't gevoel - en in de verte, wenken
> Ze niet, zijn zangers, wie daar triumpheeren?
> Hun past het lied, verkoren Koningskinderen!
> .....
> Zend, Heer, uw Licht en Waarheid neer - en steken
> Wij de bazuin, de wereldstem te breken.

2) Veler oordeel over Prof. De la Saussaye's boek heeft heel wat minder gunstig geluid dan het onze; we weten het. Men heeft gezegd - en dat valt ook niet tegen te spreken - dat de biograaf zelf er vaak te veel uit te voorschijn treedt en niet de beschrevene. Als kunstwerk heeft ook zulks zeer zeker geschaad aan dit boek. Maar ons heeft het niet verdroten den Leidschen hoogleeraar dus kloek en goed - laten we het populair mogen zeggen - uit den hoek te hooren komen. Intusschen het bezwaar voor de biographie als zoodanig blijft.
Voorts soms werd u ‘ùw Beets ontnomen’. Ook dit was niet aangenaam, gelijk de waarheid vaak zich de vrijheid veroorlooft minder aangenaam te zijn. Doch Prof. De La Saussaye's *Beets* is in zeker opzicht zijn vrijspraak der Muzen - dunkt ons - voor zijn klagelijke ‘aalmoes’ aan Potgieter en Huet, d.i. zijn ontstemd en ontstemmend opstel ‘Potgieters Brieven’ (*Onze Eeuw*, Maart 1903).

juist daarom dan ook met de interessantste biographieën, die onze Nederlandsche Letterkunde rijk is, op één lijn kan worden geplaatst.

Een boek, dat we, in erkentelijkheid voor het ons geschonkene, eenvoudig zullen trachten hier en daar wat na te schetsen. Enkele opmerkingen voegen we onzerzijds daaraan toe.

In een negental hoofdstukken heeft de schrijver zijn stof verdeeld: Haarlem; Leiden; Camera; Heemstede; predikant te Utrecht; Taal en Letteren; Dichter; Professor; en Ouderdom.

Het eerste hoofdstuk ‘Haarlem’ voldoet als ‘Ouverture’ wellicht niet geheel aan de verwachting. Men zou het breeder en vooral dieper gewenscht hebben. Onze kennis van het milieu, waarin de jonge Beets opgroeide, wordt er weinig door verrijkt..

Dit heeft, dunkt ons, een zeer aannemelijke reden.

De schrijver heeft Beets gekend, en persoonlijk gekend in de dagen zijner volle kracht; Beets' jeugd liet hem daarom wel niet onverschillig, maar de behoefte was uiteraard minder sterk zich een voorstelling te vormen, enkel uit schriftelijke gegevens opgemaakt, van hetgeen toch slechts bleef - een voorstelling.

Het meest treft u dit, wanneer ge het eerste hoofdstuk van Verwey's *Potgieter* naast Prof. De la Saussaye's *Beets* legt. Bij den laatste enkel de tegenstelling uitgewerkt: ‘Geen onzer Hollandsche steden is in den loop der negentiende eeuw meer van aanzien en karakter veranderd dan Haarlem....’

‘....Men was destijds (toen Beets geboren werd) met zijn gezichtskring in zijn denken en gevoelen vrijwel beperkt tot ‘Onze buurt’.

Verwey geeft meer. En ook iets anders. Bij hem treedt reeds dadelijk de litterator op den voorgrond, die den litterator Potgieter zal schetsen,[1)] meer nog dan den mensch Potgieter.

Fraai en karakteristiek genoeg is anders zijn onvergetelijken aanhef:

'De Nederlandsche steden hebben hun karakter gekregen na en door de Hervorming. Een kerk, een raadhuis moge ouder zijn, huizen, straten, grachten, boomen zijn uit die welvarende eeuwen toen de krachtige burger zijn persoonlijker geloof ook uitte in de eigenaardigheid van aanleg en aanplant en in het kenmerkende van woonhuis en openbaar gebouw. De bizondere trek was er van iets vaderlandsch, iets gewestelijks, iets plaatselijks, iets persoonlijks eindelijk in inrichting en versiering van menige woning, maar die gepaard en vergroeid met dien algemeeneren van toenmalige Europeesche beschaving, van veelzijdig-menschelijke ontwikkeling onder den drang en de begeestering die uit de nieuw ontdekte oudheid van Grieken en Romeinen kwam...

'Zoo vertoont de stad Zwolle niet een voorkomen van oude Hanzastad en ook niet een dat aan de afgeloopen eeuw herinnert; maar zeventiende- en achttiende-eeuwsch is zij en was het nog meer toen Potgieter er geboren werd....'

Dùs staat u het Zwolle van Potgieter klaar en onuitwischbaar voor oogen. Omtrent het nog vol-achttiende-eeuwsche Haarlem worden we minder volledig ingelicht.

1) Verwey schrijft in zijn 'Voorwoord', dat men vooral vergelijke met De la S's 'Voorbericht' o.m. het volgende: 'Het leven schrijven van een bewonderenswaardig voorganger' 'is niet het naast elkander plaatsen van zijn lotgevallen, maar het is uitstorten van het leven, dat hij in ons heeft opgewekt. Het is zijn beeld, dat hij in ons ontstaan deed zichtbaar maken voor anderen, de gedachten, die hij in ons groeien liet, weergeven, de aandoening waarmee hij ons bezielde meedeelen.'
Verwey verdeelt voorts zijn boek in deze 9 hoofdstukken: I Zwolle; II Amsterdam I; III Antwerpen; IV De Opstand, Amsterdam II; V Zweden; VI Aernout Drost; VII Bakhuizen v.d. Brink; VIII Van Vloten en IX Cd. Busken Huet.
De opzet van het boek is breeder dan uit de uitwerking; dit gebrek heeft deze overigens ook zeer lezenswaardige biographie.

Doch Beets' biograaf zou ons kunnen toevoegen, en met reden, dat onze ‘erkentelijkheid’ al dadelijk begint met - hem onrecht aan te doen. Want immers later (in het Hoofdstuk Taal en Letteren, blz. 188) wordt een onderzoek ingesteld naar Beets' verhouding tot de achttiende eeuw, een onderzoek in deze woorden geconcludeerd:

‘Wij kunnen ons niet voorstellen, dat de vereerder van Bilderdijk, den bewonderaar onzer gouden eeuw, hoog zal hebben gedacht van, of iets gevoeld voor die jammerlijke achttiende met haar geniepige braafheid, haar zelfgenoegzame verlichting, haar vertoon van gevoeligheid.... Was er niet veel achttiende-eeuwsch in den Nederlandschen dampkring onder Willem I? Hoe stond het nu met Beets, den zoon van de romantiek, den zoon van het Réveil, geschapen? Zijn levensschets moet het antwoord geven. Wij vinden inderdaad weinig of niets in zijn geest, dat van verwantschap met dat tijdvak van verval getuigt.’

Het recht tot dit oordeel wordt dan verder door den biograaf met de stukken bewezen.

Des te merkwaardiger daarom dat Beets, gelijk prof. De la Saussayse in zijn eerste hoofdstuk doet uitkomen de leermeesters zijner jeugd - meester Anslijn[1)] van den *Braven Hendrik* en meester Polman, wien hij zijn ‘Rijmbijbel’ opdroeg - ‘nooit heeft verloochend’, al bezat hij later, wat hun ontbrak.

Polman's beeld, zegt de schrijver, is door Ds. A. Loosjes in zijn *Voor ruim een halve eeuw* uitnemend geteekend. Zoo is het. Maar waarom bijv. dan niet ook enkele karakteristieke regels, waarmede Loosjes zijn schets besluit, overgenomen:

‘Ook wij willen denken aan Polman als voorlezer en voorzanger in de Nieuwe Kerk, want in dit werk was hij zoo eenvoudig als ernstig. Maar Zondags middags na den dienst en na den maaltijd schaamde hij zich niet tot ontspanning in

1) Zie zijn *portret* en aardige bijzonderheden over hem in Dr Dyserinck's niet te verwaarloozen *Herinneringen aan Beets in Woord en Beeld.*

de kom van de Buitenspaarne wat te roeien, terwijl Ds. Manger in zijn koepel, na volbrachten arbeid, in zijn rijtuig huiswaarts gekeerd, met zijn vrouw en eenige vrienden en vriendinnen, een kopje thee drinkende, het aanzagen.[1)]

Men ziet het voor oogen... En in het kleine tafereeltje heel den zoetelijken tijd!

Welnu, Beets is zijn eigen weg gegaan. Ook toen zijn 'leermeesters' niemand minder waren dan Bilderdijk en Van der Palm. Den eersten kende hij alleen, en had hij lief en bleef hij lief hebben heel zijn leven, uit zijn - werken. Bij Van der Palm behoorde hij tot de intimi. Hij 'maakte er Zondag zijn ombertje', en at er 'Dinsdag zijne oesters' (blz. 51), en amuseerde er zich 'à merveille': 'Palm' was weer 'allergenoegelijkst' en 'zeer geestig'.

En toch heeft Beets - gelijk Prof. Chantepie ook oordeelt (blz. 56) - steeds Bilderdijk *den grootere geacht.* 'Maar staande tusschen de grootere gebreken van den een en de kleinere deugden van den ander heeft hij (Beets) het niet noodig geacht te kiezen. Hij heeft niet gemeend, dat men den een moest verzaken om den ander aan te hangen'.

En de heer De la S. vat zijn oordeel dan aldus samen:

'Ik zie in Beets evenmin het type van Van der Palm als dat van Bilderdijk of Da Costa vertegenwoordigd. Tegen den geest der eeuw had hij wel voor een deel dezelfde bezwaren als de laatste; doch slechts voor een deel. Hij heeft evenmin met Da Costa tijdzangen tegen de wereld geslingerd als zich met een Van der Palm in die wereld gemakkelijk geschikt. Hij heeft een eigen type; niet boven beiden: dat zou hij zelf hebben miszaakt; niet tusschen in: daarvoor was zijn richting te vast; maar een eigen type, waarvan de eigenaardigheden naar ik mij vlei aan de lezers van deze biographie niet zullen verborgen blijven'.

1) Vergelijk het merkwaardig boekje van wijlen Ds. A. Loosjes *Voor ruim een halve Eeuw* blz. 147, den kloeken Doopsgezinden predikant, die jarenlang in die Amsterdamsche gemeente alléén een muur wilde zijn tegen het ook daar steeds meer veldwinnend modernisme.

De lezer moet dus ten slotte zelf maar de rekening opmaken. Niet ‘boven’, niet ‘tusschen beiden in’, ‘niet zich als Van der Palm in de wereld gemakkelijk geschikt’ - dit en meer niet is alle negatief bescheid!

Zeker is ook het laatste zeggen overigens volkomen juist. Als Van der Palm zijn laatsten zoon (drie waren hem reeds door den dood ontnomen) als student verliest, schrijft hij: - in de voorrede van het vijfde deel van zijn *Kinderbijbel* - onder meer het volgende: ‘Had ik hem mogen behouden! Maar zelfs nu bij en onder dit verlies kan ik niet de woorden der vurigste dankbaarheid vinden voor mijn lot. Misschien indien ik hem behouden had ware ik gelukkiger geweest, dan een sterveling hier beneden kan dragen!’

Bij Beets bij het verlies van een kind steeds een diepere toon.[1)] Geen oppervlakkig geroem van een ‘koningslot’, al ontbreekt bij hem ook het Bilderdijksche:

> Deez' eeuw zal nooit de mijne zijn
> Och reez' in 't eind de mijne!

Beets, gelijk we hem kennen uit zijne verzen en ontboezemingen, laat als Christen een Van der Palm zéér verre achter zich.

Maar mét een Bilderdijk, en in nooit afgelaten geestdrift zich stellen tegen zijn tijd, zijn eeuw, de wereld - Beets heeft het niet gewild, nooit gewild. Hij hield vast aan de illusie van de eenheid zijns volks.

Tòt - in het allerlaatst van zijn leven ook voor hem de ontgoocheling kwam.

Ontroerend is wat Prof. De la S., aldus verhaalt (bl. 282):

‘De veelbewogen dagen van den winter van 1903 hadden zijn gemoed diep geschokt. Aan politiek dacht hij over 't geheel weinig en ook nu niet. Maar hij zag in de misdadige woelingen dier maanden een afbreken en losmaken van al

1) Wie kent niet dat heerlijk schoone, dat ‘van tranen zwellend’ lied *Herinnering*, met die getuigenis van het ouderhart, ‘dat nooit zijn kinderen telt, of telt zijn dooden meê.’

wat hem dierbaar was: *de volkseenheid*, den band met het koningshuis, gezag en orde in de maatschappij. Was dat zijn 'goed volk der Nederlanden'?

'Het kwam bij hem op of der Koningin zelve wellicht gevaar dreigde. Op zijn ziekbed heeft men hem moeten geruststellen, dat zij veilig was. Op den morgen waarin Gods hand hem zelf zou grijpen, gingen bij het huiselijk gebed zulke gedachten bij hem om, en hij bad om uitkomst met het oog op al het onvoorziene, dat die dag zou kunnen brengen. Weinig dacht hij, dat hij zelf aan den avond ten doode getroffen op zijn rustbed zou nederliggen.'

Hoe diep tragisch! Hier vermenigvuldigen zich de gedachten in u..... Maar bij het christelijk sterfbed van den christen Beets toegelaten, legt ge de hand pp den mond.

Indien we gehouden waren een ouderwetsche 'recensie' te geven van het werk van den heer De la S. hadden we die taak liever aan een ander overgelaten. Wij achten ons dan ook niet verplicht te doen uitkomen, hoeveel belangrijks en voortreffelijks men in deze biographie wel kan vinden. We wekken enkel op het boek te lezen en te herlezen.

Doch ook deze opmerking vinde hier een plaats: al ligt hier het leven van *Beets* vóór u, ge wordt niet in den kleinen zin des woords enkel bezig gehouden met den student, predikant, hoogleeraar Beets. Een goede biographie teekent u *den mensch* in den mensch; blijft zeer zeker individueel, maar heeft toch ook weder iets algemeens. Niet een zekere heer of zekere dame - man of vrouw 'van beteekenis' dan! - wordt u voor oogen gesteld, maar een *ontwikkelingsgang*, een strijd, die ook uzelven aangaat. - Al staat ge van het groote er in wellicht ook op verren afstand. Of wilt ge het nog anders en beter gezegd, een biographie schetst u de wegen die God hield en houdt met zijn schepsel; zijn kind; zijn dienaar.

Aan dezen eisch voldoet in dit boek niet het minst het

hoofdstuk *Heemstede*; misschien wel het schoonste, stellig het aantrekkelijkste van het geheele werk.

Veel moet hier blijven rusten. De ontwikkeling van den dichter Beets, gelijk ons die hier wordt geschetst, b.v., wenschen we nu niet bespreken. Terecht merkt de biograaf ook op, hoe men Beets' eere te na komt met in hem alleen den ‘man der Camera’ te zien.[1)]

In den grond blijkt de heer De la Saussaye het anders - dit zij hier toch gereleveerd - niet zoo geheel oneens met hen, wien hij anders gebrek aan waardeering voor Beets' gedichten verwijt.

Want begon hij met te betreuren, dat Beets niet Uhlands voorbeeld gevolgd heeft, door zijn ‘geheele poëtische nalatenschap’ tot één deel in te krimpen, en na den aanval op de tusschen haakjes aangeduide ‘beoordeelaren’, heeft de heer De la S. het op een versopagina over de onschuld van omstandigheden en geloof ‘wanneer Beets het hoogste niet bereikt heeft’; op de recto ertegenover echter schrijft hij: ‘Uit (Beets') sobere waardeering van eigen werk spreekt wel gevoel van de waarde ervan, maar ook oprechte nederigheid. Zij toont ook doorgaande dat zijn inzicht in de eischen der poëzie zijn kunnen overtrof. De hoogste bezieling waarin deze kloof wordt gedempt, is nooit over hem gekomen.’

Ziedaar, ook zonder de door ons aangebrachte spaties, een oordeel, zeker door niet een Beets-bewonderaar onderschreven, toen, nu bijna twintig jaar geleden, de in jeugdige onbeschaamdheid openhartige Albert Verwey op het dichterlijk talent van den algemeen en hoogstvereerden Beets dorst afdingen.[2)]

1) We hadden als frontespice van het boek dan ook liever een portret gezien, dat Beets deed zien in de kracht zijns levens, dan het nu gegevene, dat juist ontleend is aan de laatste uitgave der Camera, ‘de 85-jarige Beets nog de drukproeven corrigeerend.’
2) De beste karakteristiek in Beets als dichter, en *au fond* ook de meest waardeerende - ‘zulk een dichter niet zéér lief te hebben, zou ik eene barbaarschheid heeten’ - gaf ons Busken Huet in zijne ‘*Litt. Phantasien en Kritieken*’ Deel II. *Daarheen* verwijzen we.

Maar nu dan *Heemstede.*

'Leiden' - de studententijd - had Beets enkel gelukkige, zelfs overgelukkige dagen gebracht. Het toekent Beets' hoog en degelijk karakter. 'Het is goed, dat de man zijn juk in de jeugd draagt'. Slechts weinigen kunnen er buiten. Wordt het juk in de jeugd gemist, opgeblazenheid blijft meest geheel het leven. Niet aldus bij Beets.

Fraai is ook de bladzijde (bl. 18) waarop Prof. De la S. ons het Leiden van Beets teekent 'het provinciestadje met de overige wereld nog alleen door trekschuiten verbonden, waar de post eens per dag aankwam en waarvan de acht poorten op een bepaald uur werden gesloten'. Men had er den waan in een middenpunt te leven en was er uiterst wantrouwend voor wat van buiten kwam.

En de 'geestelijke strooming' - stilstaande Leidsche grachten bedekt met 'vaderlandsch' kroos. Clarisse's, des grooten Clarisse's beroemde verhandeling *Over de vergenoegdheid* stond nog in blakende gunst.[1)]

'Prof. Van Hengel schreef nu en dan een *commentarius perpetuus* op een boek of hoofdstuk van het Nieuwe Testament met evenveel geestdrift voor Grieksche partikels als wantrouwen tegen apostolische denkbeelden.

Nog werd de fictie gehandhaafd dat men het met het Schriftwoord eens was; om het naar de heerschende gelijkvloerschheid toe te buigen deden vooral genoemde partikels dienst. Van Hengel zeide eens op zijn college, sprekende over de prae-existentie van Christus: het hangt maar aan één tekst "eer Abraham was, ben ik"; ik zal zien dat ik er nog iets op vind.

In die omgeving werd Beets, gelijk ons niet verwondert, voor de theologie niet warm'.

'Geen wonder dat Beets later schreef dat hij - let ook nu op het gematigde in zijn uitspraak - waarlijk niet wist

1) Voor Clarisse nam Dr. Bronsveld het sinds echter - en met deugdelijke argumenten op - in zijne *Stemmen* (1905, afl. I).

‘wie 't meest hem dienden’, daar in zijn Leiden, ‘zijn meesters of zijn vrienden’.

Het nieuwe leven kwam dan ook opzetten uit den literarischen hoek. ‘De vrienden’, en Beets in de eerste plaats, lazen Scott, Byron, Victor Hugo enz.

Aan één ‘lieve’ legende maakt Prof. De la S. echter onbarmhartig een einde. Hij schrijft:

‘Dat de Belgische revolutie hen (de studenten) sterk bezig hield zou ik niet durven beweren. Hasebroek, eenige jaren ouder dan Beets, had tot de Leidsche jagers behoord; snaken willen weten dat hij bij de eenige gelegenheid waarbij zij in 't vuur waren geweest zich had verslapen, en dus met Körner van zich zelf kon zingen: “Ja, der sass auf dem Bagagewagen”. Doch later praatte hij gaarne over den glorierijken tocht. Beets is aan de geheele beweging vreemd gebleven....’

Iets anders: Dat er te dier dagen ‘Afgescheidenen’ waren tegen wie ‘maatregelen’ genomen moesten worden, en voor wie de jonge advocaat Mr. Groen van Prinsterer, ofschoon met hen geenszins eens van zins of eens geestes, het moedig opnam[1)], ‘ik heb’ - zegt Beets' biograaf - ‘geen spoor kunnen vinden, dat dit den kring van Beets bezig hield’. Beets las verzen en maakte verzen, bewonderde en - werd bewonderd. Beets ‘was en gevoelde zich dichter’. ‘Beets was dichter: dat beteekende toen niet dat hij een student was,

1) Groen v. Pr. ‘De maatregelen tegen de Afgescheidenen aan het Staatsregt getoetst’. Leiden 1837. 2e en 3e druk eveneens 1837.
Mr. A.W. van Appeltere viel daarop Groen in een brochure aan. Tegen Van Appeltere schreef weer Mr. C.M. van der Kemp, en eveneens Mr. A.M.C. van Hall. Ook schreef tegen Groen Mr. Francois Frets.
Groen zelf bleef echter beslist tegen de Afgescheidenen gekant.
‘De reden’ (aldus nog in 1873, *Ned. Ged.* bl. 292) ‘waarom ik mij niet bij de Afgescheidenen gevoegd heb, lag niet in *de rechtstheorie van een geleerde*, (zooals Ds. Gispen het verkeerdelijk had voorgesteld), maar in het plichtsbesef van een lid der Gereformeerde kerk. Ik was van oordeel en ben het nog, dat door het *vragen om autorisatie* het beginsel en de kracht der opwekking tot *onberekenbaar* nadeel voor land en kerk, miskend en *grootendeels verspeeld werd*’.
Zie: Mr. T. de Vries, *Handleiding leven en werken van Gr. v. Prinsterer.*

die ook verzen maakte; hij was een dichter waarvan men daarenboven wist of niet wist dat hij nog student was. Dichter te zijn was een *vak*, een *positie.* De jonge Beets was een grootheid, een woordvoerder met wien men rekende'.

'Hooggeachte Kunstbroeder' en 'treffende en voortreffelijke muzenzoon' heette hij wel in brieven van Tollens, Bogaers, Withuys, enz.!

Beets had als Heine kunnen zeggen: 'noemt men de beste namen, enz.' Hij dineerde en soupeerde bij een ieder en een elk, die tot het 'intellect' behoorde. In Januari 1837 schrijft hij aan Hasebroek, die toen reeds te Heiloo 'stond', dat hij uitrust 'van al de Amsterdamsche drukten, als daar zijn glorie, diners, soupers, litterarische discours, wijn en bewondering'.

Beets' jongste biograaf zegt dan ook ronduit:

'Als student was de jonge Beets het bedorven kind in alle kringen. Zijn plaats was overal de eerste. Roem en eer, liefde en geluk waren zijn deel. De hartelijkste vrienden omringden hem; het liefste meisje wachtte hem op. Mannen van naam lieten zich aan hem voorstellen, niet omgekeerd; hij mocht niet alleen zijn *Ada* aan Tollens opdragen, de oude Rotterdamsche bard was met die opdracht verheerlijkt. Geen zware problemen groefden rimpels op zijn voorhoofd; geen diepe geestelijke strijd verscheurde zijn gemoed; geen onreine wandel liet wroeging na in zijn ziel, zijn leven was in het licht!'

Metterdaad men kan het oordeel verstaan, dat het niet vreemd vindt, dat Beets zich 'voelde' - niet zoozeer zijn talenten, dan wel zijn benijd 'verkeeren in de 'eerste kringen' - dat hij den naam had, en niet geheel zonder reden 'ondragelijk hoogmoedig' geweest te zijn.

'Maar', pleit de heer de la S., 'zou de man, die den heer Dorbeen en zijn Jan Adam Kegge heeft bespot, omdat zij het altijd hadden over de groote lui, zelf op soortgelijke wijze belachelijk zijn geweest?

De schrijver houdt het er edelmoediglijk voor - althans edelmoedig tegenover Beets! - dat er in de beschuldigingen

van grenzenlooze hoogmoed “ruim zooveel afgunst is dan iets anders”.

Men zou een accoordje willen treffen en de schuld over en weer gelijk verdeelen.... Doch scherts ter zijde.

Immers buiten dit alles had het “bedorven kind” tot leidsman aan de academie niet Van der Palm van wien ook Prof. De la S. *vraagt* (maar die vraag niet bevestigend beantwoordt): “Was hij hem ook een vader in Christus geweest...?”

En na dit zoet van “Leiden” geeft God aan Beets dan zijn Heemstede: den ernst van een pastorie, de wijding van een herderlijk leven.

Ons dunkt de tegenstelling waarlijk zoo klein niet. Toch oordeelt de biograaf: Van merkbare veranderingen in het gemoedsleven van den jongen prediker is in de eerste jaren te Heemstede geen spoor te ontdekken; en later niet dan op een wijze die zich als geheel normaal voordoet’. 't Is maar de vraag, wat men onder normaal verstaat.

Intusschen, niemand betwist het, ook te Heemstede waren Beets de snoeren in liefelijke en ook in hem zeer bekende en geliefde plaatsen gevallen. Ook daar eerst enkel zegen en voorspoed.

Maar tóch - en het ontstemt ons allerminst - te Leiden jammerde men weldra over Beets, weleer den roem der Hoogeschool, het sieraad onzer letteren, de hope onzer toekomt en die nu geheel onderging. Men wist van hem ongehoorde dingen te vertellen. Hij had zich geheel aan de ‘fijnen’ overgegeven!

En ook ons dunkt het duidelijk: Onder de fijnen had men zich Van der Palm's leerling (en aangehuwden kleinzoon) moeilijk kunnen denken. Doch Beets - is dit niet de oplossing van het geheim? - is steeds, en van meetaf, ook Bilderdijks ‘zoon’ geweest.

Is trouwens niet Beets' biographie van Van der Palm, het geschrift dat Bilderdijks' antipode zou verheerlijken, het boek

geweest,[1] dat de oogen geopend heeft - om met Prof. Chantepie te spreken - voor ‘de groote gebreken’ wellicht van Bilderdijk, indien nog noodig, maar stellig voor de maar ‘kleine deugden’ van Van der Palm....?

Doch, dit is betrekkelijk bijzaak. Zelf zong Beets (1896) in zijn grijsheid:

> Nooit heb ik *buiten* God geleefd
> Sinds de eerste kinderjaren.

‘Beets is nooit een verloren zoon geweest, die terug moest keeren uit het verre land; hij is niet van Saulus Paulus geworden.’

Maar met dat zeggen ontkent ook zijn biograaf niet, dat Heemstede Beets *ten zegen* is geweest. Zijn geestelijk leven is er verdiept, hij had er - zij het ook, dat dit ook vroeger niet werd gemist - zijn verborgen omgang met God; hij zocht er, *en vond er*, het aangezicht des Heeren.

Zelf heeft Beets er in zijne Heemsteedsche periode dit van getuigd in een klein geschrift van 1847:

‘Nooit heeft Byron, nooit heeft Goethe, nooit ook heeft eenig wetenschappelijk bestrijder mij kunnen doen twijfelen aan de waarheid van Gods Woord, waarvan ik vroeg een sterke overtuiging gehad heb en de *nimmer verflauwde lezing van Bilderdijk* (wij cursiveeren) heel deze overtuiging niet weinig bevestigd. Zij zou mij echter weinig gebaat hebben, ja tot verzwaring van oordeel gestrekt hebben, indien het daarbij gebleven ware; indien mijn hart niet krachtig van zonde overtuigd ware geworden, en zich nog niet gants anders voor de zaligmakende waarheid geopend had, om aan haar

1) ‘.... Het is nu eenmaal zoo, mem moge willens zijn zich van kritiek te onthouden: men teekent geen portret of het sluit een opvatting, dus kritiek in. Zij deze kritiek die der bewondering, der sympathie: zij zal toch altijd zekere trekken scherper teekenen, andere verwaarloozen. Het is alleen de vraag met welke mate van helder besef de biograaf deze kritische houding aanneemt.’
Aldus fijn en juist, de heer De la S., naar aanleiding van Beets' ‘Leven en Karakter van J.H. van der Palm’.

genoeg, in haar alles, haar altijd noodig te hebben. Dit is geschied op wegen Gode bekend'.

Dit is geheel Beets' trant: waar en waardig. Sober, maar afdoend: 'Op wegen Gode bekend'.

In de wijze van spreken is nog iets dat aan Van der Palm *herinnert.* Maar dat is ook alles in dezen. Hier wordt van den weg der middelen enkel gesproken van de onverflauwde lezing *van Bilderdijk.*

Van Van der Palm wordt in dit verband niet gewaagd.

Maar tusschen het conservatieve, vromelijk-gematigde Nederland en Beets, 'die onder de fijnen ging' is er dan ook te dezen dage - *een breuk.*

'De ergernis over den geestdrijver nam steeds toe.'

Na meer dan vijftig jaren verhaalde de Doopsgezinde predikant Loosjes - in zijn straks genoemd boekske - die destijds te Haarlem opgroeide: ik heb het als gymnasiast niet gewaagd voor een enkelen keer naar Heemstede te gaan om Beets te hooren; ik moest voorzichtig zijn en zorgen *dat ik geen naam kreeg*, die mij in mijn kerkgenootschap allerminst tot aanbeveling zou geweest zijn.'

Werd er trouwens niet verteld (Loosjes bl. 152) 'dat aan de deur der Heemsteedsche pastorie op een koperen plaat uitgegrift stond: *N. Beets, Herder!...*

Beets, of gij wilt of niet, is dan - partijman. In den nobelsten zin des woords: de man der *Stichtelijke Uren*, de man van het Réveil.

Tot zijn straf - maar het was hem geen straf - blijft Beets tot 1854 te Heemstede. 'Het vaderland scheen den predikant van Heemstede te vergeten'. Voor hem zoo min als eens voor Bilderdijk en Da Costa - had Van der Palm daarentegen niet 'met eere' jaren-en-jaren de toga gedragen? - in die dagen een (hem vroeger vast toegezegd) professoraat.

Wat doet het er toe! De Bilderdijks en de Da Costa's hadden tóch hun weg en hun werk, *hun roeping* wel gevonden.

En Beets...?

We dienen ons te beperken, maar we behooren Beets althans ook te zien, naar de teekening in deze zijne biographie, in de dagen zijner volle, mannelijke kracht, in de beslissende jaren zijns levens.

Dit overzicht moeten we kortheids- en duidelijkheidshalve, maar naar uitwijzing der feiten toch ook, dan noemen: *Beets en Groen.*

III.

Beets, op de middaghoogte des levens predikant te Utrecht, is, niet slechts in de plaats zijner inwoning, maar in geheel den lande een man van aanzien en gezag, gezocht en gevierd, geëerd om zijn karakter en zijne talenten; een man die alle partijen elkander zouden willen betwisten, en zouden benijden.

Vergeefsche moeite. Benoemingen en onderscheidingen - zie de lange lijst achter in het werk van Prof. De la S. - moge Beets zich welwillend laten welgevallen:

> Valt u een blad, een lauwer op de slapen
> Een eerekruis op 't kleed; neem 't aan in dank....

maar verder gaat het zich beschikbaar stellen dan ook niet. Beets gruwt van partijen en partijschappen. Niet zonder een weinig zelfbehagen wellicht heeft hij dan ook ronduit verklaard:

> Partijman wezen, wil ik niet,
> Ik wil geheel mijn volk behooren
> .....
> Zij hebben dikwijls mij verzocht;
> Vooruitgeschoven met een buiging
> Zij hadden gaarne mij gekocht
> Voor flikkerij en eerbetuiging
> Maar hebben 't nooit zoo ver gebrocht.

De o voor de a in den laatsten regel is, helaas, niet het eenige onwelluidende in deze verzen.

Er waren er toch metterdaad ook wel, die Beets ‘zochten’

- zochten met groeten ernst - zonder hem nu juist te willen 'koopen' 'voor flikkerij en eere-betuiging'.

Groen van Prinsterer kende in dezen juist eene *roeping.*

In de *Ned. gedachten*, 1869. l.p. 5. schreef hij:

> 'Slechts dit ééne. Wij *antirevolutionairen*, wij die op evangelischen grondslag, tegen het godverloochenend beginsel van de Revolutie gekant zijn; wij zijn vergelijkendewrijs sterk omdat wij steun hebben in het volk; maar, om *ons ten nutte van het volk* te doen zegevieren, is het volk te zwak. Waarom te zwak? Omdat het in ons geen steun heeft. De gedachte komt dikwerf in mij op, dat ik in 1862, als Lid der Tweede Kamer, mij deerlijk vergist heb. "Juist het gedeelte van het volk" zeide ik "*welks goede zaak door ons bepleit* wordt, is van *politiek* bijkans afkeerig; herkent de gewigtigste godsdienstige kwestiën nauwelijks meer, wanneer ze behandeld worden in politieken vorm; laat dikwerf ook de vrijheden, ter christelijke betrachting onmisbaar, bijkans verloren gaan, wanneer ze in een politieken strijd moeten worden gehandhaafd en gered."
> Neen ik was onbillijk. Neen het was een onverdiend, een averechtsch verwijt. *Veeleer de slapheid in de hoogere standen brengt ons ten val.* Het instinkt eener Christelijke zielverwantschap, die aan den daglooner zoowel als aan den staatsman, het *religieuse* vraagstuk, de gewetensvrijheid doet herkennen, onder den *politieken* vorm, is dikwerf meest ontwikkeld bij den geringste naar de wereld, die levenswijsheid in de Heilige Schrift zoekt. Niet in de doofheid, niet in de dofheid der volksklasse ligt de oorzaak van ons leed, maar wel hierin, dat de volksstem (ook waar de spreuk gold "Eene stemme Gods") ondanks de uitnemendheid van haar Christelijke aspiratie, *in de stiklucht van hoogere kringen gesmoord werd*'.

En Groen - helaas - sprak uit herinnering, uit bangc heugenis ook....

Een voorbeeld, wat bepaaldelijk Beets betreft.

Thans alweer een halve eeuw - een halve *eeuw!* - geleden, in 1854 dus reeds, waren er ook al mannen van Christelijken huize, die met bezorgdheid den koers gadesloegen, dien 't met het openbaar Hooger Onderwijs hier al meer en meer opging.

Zoo richtte men dan in dat jaar een ‘Adres aan Z.M. den Koning betrekkelijk de verhouding van de Nederlandsche Hervormde Kerk tot de theologische faculteiten aan 's Lands Hoogescholen; ingediend door lidmaten van de Hervormde gemeente te Amsterdam’.

Met klem en kracht werd er geklaagd, dat door de theologische professoren der kerk voortdurend predikanten werden opgedrongen ‘wien geleerd was de Belijdenis der kerk te verachten, en iedere grondwaarheid van het Christendom door haar vooruitgezet te miskennen’.

Of geven we ook hier Prof. De la S. maar weer het woord:

‘In dit adres in bitsen, hier en daar nauwelijks beschaafden toon gesteld, sprak de geest van J.A. Wormser, den bekenden Amsterdamschen deurwaarder, die in 't Réveil een rol van beteekenis heeft gespeeld, die vooral door Groen steeds op den voorgrond werd gezet, met wien Da Costa het lang niet altijd kon vinden en dien Beets in 't geheel niet mocht lijden. Dit adres evenwel was als een lont in 't kruit: Groen en Da Costa beiden stemden er mee in, het werd door honderden van handteekeningen te Amsterdam en enkele duizenden uit de provincie, vooral uit Friesland, bekrachtigd.’

In het voorbijgaan: we hebben het adres niet te onzer beschikking, maar omtrent den stijl van den opsteller behoeft men zich nu niet te bijster ongerust te maken, meenen we. Ook een kenner, Allard Pierson, prees dien indertijd in zijne *Oudere Tijdgenooten* (bl. 106) zonder bedenking als ‘krachtig’ en ‘degelijk’. Trouwens Wormsers *Brieven* aan Groen zijn nog de proef op de som.

In ieder geval, zegt ge, een Beets zal enkel om het bijkomstige geen oogenblik de hoofdzaak gering schatten!

Dat doet hij ook niet. Maar Beets stelt zich vierkant en zoo kras mogelijk - tegenover geheel het adres en zijn bedoeling.

Men kan, oordeelt Beets o.m., van den Staat niet eischen dat hij bij de keuze der Theologische Professoren beslisse tusschen de richtingen, hij is gedekt als hij echte geleerden aanstelt, met dien verstande dat ook de kerk tegenover deze opleiding door den Staat hare vrijheid gebruike.

Beets adviseert:

'Naast de theologische faculteiten aan onze hooge scholen, welker opheffing wij niet wenschen, zij er plaats voor privaatinrichtingen en privaatdocenten; en de kerk vrage niet allereerst *waar*, maar *wat* hare aanstaande leeraren hebben geleerd.... Zoo zal de Regeering toonen, dat zij in alles vrijheid, de kerk dat zij boven alles waarheid wil'.

'Privaatinrichtingen', of althans 'privaatdocenten' - er is in dit program, zal men zeggen, niet weinig aantrekkelijks.

Is het er van die zijde, wellicht ook toe gekomen....?

En het antwoord luidt, wat Beets betreft: Den 16^{den} Maart 1875 aanvaardde Ds. Beets het hoogleeraarschap aan de Utrechtsche Hoogeschool met een schitterende redevoering over *Karakter*, *karakterschaarschte*, *karaktervorming*.

Geldt ook hier toch nog misschien het veel bewonderde 'Doen door laten'...?

Het is anders zoo juist, hetgeen Prof. De la S. bij Beets' advies van 1854 opmerkt:

'Het is met het oog op de ontwikkeling van ons theologisch onderwijs in de halve eeuw die sedert verloopen is, niet minder dan op de meest actueele vragen van het oogenblik van hoog belang te overwegen, wat Beets in 1854 heeft geschreven. *Krampachtig* hebben *schier* alle kerkelijke groepen vastgehouden aan het officieele theologisch onderwijs door de Universiteiten geboden, zonder te toetsen of het aan geestelijke behoeften voldeed, zonder te overwegen of het denkbeeld van "privaatinrichtingen en privaatdocenten" niet uitvoerbaar ware. Wij plukken er de wrange vruchten van'.

Een scherp, maar, gelijk we zeiden, een ook o.i. maar al te juist oordeel. We hebben slechts eenerzijds het woordeke

‘krampachtig’ en anderzijds ook ‘schier’ onderstreept. We meenden vooral ook voor het laatste eenige reden te hebben.

‘Buitengewoon was de opschudding door Beets' tegenspraak in den kring der broeders, verwekt’ - merkt verder de biograaf op - ‘Groen in de *Nederlander*, Da Costa, Wormser, ook een vriend (van Beets) als J.A. Singendonck kwamen in openbare geschriften, brieven, gesprekken tegen hem op..... Beets bleef zwijgen.’

Waarom onttrok Beets zich aan den strijd?

De biograaf oordeelt:

‘Zooveel is duidelijk, dat de zeer verspreide meening alsof Beets uit lauwheid, onverschilligheid voor alles, behalve zijn geliefde letterkundige studies, menschenvrees of genotzucht zich onttrokken zou hebben anders geheel onhoudbaar is. Hij had een onverholen afkeer van partijgeest en partij-tactiek: was hij daarom koel? Hij zeide telkens tot de vrienden: Laat mij met rust; verdiende hij dat men deswege smadelijk van hem zeide: deze man heeft zijn rust lief? Zijn houding was vrucht van overtuiging; ook wel van innerlijken strijd; geenszins van traagheid en berekening. Helder zag en koos hij zijn weg.’

Noeme men vrij dit oordeel een pleidooi, we gelooven dat ook in dezen oprechte toegenegenheid in hoogachting en vriendschap het best Beets' karakter zal verstaan. Beets *wilde* niet anders dan hij deed, of niet deed.

Maar mag dit het laatste woord hier zijn?

Weemoedig stemt zeker wel wat de biograaf (wij korten enkel wat af) hier verder verhaalt:

‘Wat Beets óók klaar inzag, trouwens op allerlei wijzen ondervond, was dat hij tamelijk geïsoleerd geraakte. Hij voegde zich niet bij de partij en verzamelde evenmin een kleine bende partijgangers om zijn persoon. Beets bleef, reeds te Heemstede, vrijwel alleen, al werd zijn naam nog met de schoone woorden: ‘de gevierde, de beroemde’ versierd. Met Da Costa waren de betrekkingen al lang verflauwd; alleen bij gelegenheden schreven zij elkander nog, soms in weemoedigen

oon: ‘wij zien elkander sedert eenige jaren weinig.... middellijk ook door verschil van inzicht’ schreef Da Costa in 1859. Maar bij het graf van Da Costa kwam de oude liefde weer boven. ‘Rust zacht (zoo sprak Beets) vurige zoon van het Oosten, Israëliet zonder bedrog...’[1)]

‘Het was dezelfde toon die nog schooner had geklonken in dat lied van 1846 waarin Beets dien ‘geest te groot om zich te sparen’ zoo treffend had geteekend; nu bij het graf een bewijs dat de dood tusschen Christenen allerlei verschillen wegvaagt, de eenheid van geest weer doet te voorschijn treden.

‘Intusschen is het weemoedig, wanneer men elkander aldus pas bij het graf terugvindt’.

Helaas, niet enkel met Da Costa, ook met Groen was de scheiding eindelijk absoluut geworden.

En al weder - *Beets*, die het zoo wilde.

Groens worsteling kent en waardeert thàns een ieder. Indien we... Maar we wilden nu in de eerste plaats van Beets spreken.

‘In de episode (*sic!*) van het Ministerie Van der Brugghen heeft Beets geen rol gespeeld’, herinnert zijn biograaf.

‘Van der Brugghen was niet slechts persoonlijk zijn vriend, maar geheel de man naar zijn hart’. Beets schreef hem: ‘Groen zoo min als Thorbecke en Thorbecke zoo min als Groen zijn echt Nederlandsche typen, ofschoon hunne partijgenooten dat van hen wenschen te *maken* met alle kracht. Maar gij

1) Het schoone *woord* sta hier in z'n geheel:
‘Rust Zacht, vurige Zoon van het Oosten, Israeliet zonder bedrog; bezielde zanger; ootmoedig belijder; moedig strijder; geduldig lijder; getrouwe getuige van Jezus Christus en dien gekruist! Ruim hart; onuitputtelijke geest! Maar wat spreek ik van hart en geest? Deze worden niet begraven. Zij rusten niet; zij werken. Dat ruime hart verlustigt zich thans in de gewesten der volkomene, der onbezoedelde, der eeuwige liefde; en voor dien verheven geest zijn nieuwe wegen van werkzaamheid ontsloten ter verheerlijking van God en zijn groote Zoon. Dit troost; dit bemoedigt; dit vuurt aan. Amen’.
Wel past in dit verband De la S. 's: ‘Intusschen, het is weemoedig....’

zijt het. Reken daarop. Het vreemdsoortige wordt ten laatste altijd door het eigenaardige overwonnen. En wat te hoog staat kan zoo min *wortelen* als hetgeen bezijden staat.'

Zoo wenschte en wilde ook Beets het woord *Christelijk* in de schoolwet van 1857 als: 'van het gebrekkige tot het betere'.

Dies stond Beets ook hierin beslist tegenover Groen. Geen gemeenschap zelfs meer tusschen hem en dezen!

Want Prof. De la S. verhaalt, helaas, ook dit:

'Toen Heldring hem eens opwekte Groen in al diens strijd toch een blijk van sympathie te geven antwoordde Beets: Ik kan hem niet schrijven. Sedert lang zijn onze wegen uiteengegaan. Had hij de ultra's los gelaten, had hij ze gedesavoueerd, was hij niet *avant tout* staatsman en partijman geweest - wij hadden samen kunnen wandelen. Nu niet. Hij heeft altijd alles, gedaan om de partij te versterken, niets om *moreelen invloed* op de natie uit te oefenen'.

Men gelooft bij zoo'n briefje immers zijn oogen niet. Hoe dus hard in het oordeelen; welk een misverstaan van Groen's bedoeling!

'Beets oordeelde over Groen veel scherper dan Groen over Beets' - het is maar al te waar!

En wel ter snede - en zeldzaam vrij en zelfstandig bij een biograaf die het leven van een vriend beschrijft - dunkt ons ook dit schoone zeggen van Prof. De la S.:

'Allard Pierson heeft juist en schoon gesproken over de vrijwillige blindheid van Groen, voor hetgeen hem van Da Costa scheidde.... Hij kon niet toegeven, "dat Da Costa's blik naar elders gericht was dan de zijne." Niet geheel zoo sterk, maar toch verwant was zijn gevoel tegenover Beets. Hij begreep maar half en aanvaardde in 't geheel niet, dat Beets en hij andere wegen gingen. Laat grove zielen op deze "vrijwillige blindheid" een verdenking van halve oneerlijkheid werpen; fijnere gemoederen zullen er iets van verstaan, dat het weigeren te gelooven wat met onze beste idealen strijdt, geen lagere maar een hoog eigenschap kan wezen. Beets

daarentegen was niet zijn oordeel gereed. Hij achtte zich nog niet geroepen tegen Groen op te treden, maar hij keurde diens strijd af; hij en niet Groen heeft het tafellaken tusschen hen doorgesneden.'

Gold het hier enkel een strijd tusschen twee broeders, we zouden bij deze droeve dingen niet lang vertoeven. Broedertwist is waarlijk zoo aangenaam niet om aan te zien.

Maar het gold hier in 1857 een strijd om de toekomst van het Nederlandsche volk.

En de geschiedenis heeft sinds geleerd, hoe fataal in haar uitkomst de vergissing van Van der Brugghen (en Beets) is geweest.

En alweder geven we niet maar ons oordeel, doch dat van Beets' biograaf:

'De triomf van den Minister Van der Brugghen, die zijn schoolwet in het Staatsblad bracht met de hulp van Thorbecke, is inderdaad een der grootste nederlagen geweest waarvan onze parlementaire geschiedenis gewaagt'.

'De wet-Van der Brugghen, waaraan zelfs haar noodzakelijk correctief van staatssubsidie aan de bijzondere scholen ontbrak, *heeft een zee van rampen over Nederland gebracht* (wij onderstrepen): een verdeeldheid die de natie ruim dertig jaren heeft verscheurd; een staatsschool die wel geen "moderne secteschool" is geworden, *maar op vele plaatsen erger:* een broeinest van multatuliaansche en ongodistische gezindheid'.

En Groen van Prinsterer, van hoogen geeste en in edelen gemoede, sprak in de laatste jaren van zijn leven nog van 'eigen dwaling' (1874, *Ned. Gedachte*n, bl. 91) aldus:

'Mij zelven verwijt ik, dat ik in 1856 zooveel verwachtte van een man, die op Theologisch terrein zich reeds zoo zwak had betoond, ik meende - doch dit was mijn dwaling - dat in den staatsman mits van harte Christen de Theologische dwaling minder schaden zoude. Alle krenking van Gods Waarheid werkt nadeelig op elk gebied'.

Onvergetelijke woorden. Schrijven wij ze toch nòg steeds op al onze vaandelen!

‘Beets bleef zwijgen’.

Het gold ook nu ginds weer. Ofschoon bewust en beslist de partij kiezend van Van der Brugghen heeft hij echter niet in het openbaar *de zijde van Van der Brugghen* gekozen maar hem alleen met persoonlijke sympathie in stilte gesteund.

Waarom niet?

‘Hij gevoelde er geen roeping toe, hij was geen Staatsman’.

Maar zijn er dan voor mannen van beteekenis en invloed geen momenten in het leven der volkeren, in hun eigen leven, dat zij zich bewust worden óók te moeten zijn, hetgeen ze niet wenschen, niet ‘kunnen’ wezen?

...Toen zeide Mozes: ‘Och, Heere, zend toch door de hand desgenen dien Gij zoudt zenden’. Bleek Aäron's broeder ook wel verontschuldigd...?

‘Eerst in het uiterste geval, waar onafwijsbare plicht gebood, achtte Beets zich geroepen in het strijdperk te treden’ aldus opnieuw zijn biograaf.

- De droeve geschiedenis van 19 Mei 1869 op de jaarvergadering van Christelijk Nationaal te Utrecht:

Dr. Kuyper had de moderne overheerschende staatsidee en het beginsel waaruit de socialistische Staat voorkomt Satanisch genoemd.

Beets daarentegen kenschetste den toeleg om uit art. 23 der Schoolwet het woord ‘Christelijk’ te schrappen als *misdadig* en brandmerkte Dr. K's qualificatie als *daemonisch.*

Kalm hield Groen ook na Beets' hartstochtelijken uitval, en met hem heel de vergadering, vol, dat tot eerlijke naleving der Schoolwet immers ook het woord ‘Christelijk’ behoorde te vervallen.

Ook nu was er een gewichtig beginsel in het spel en de strijd was natuurlijk met het sluiten der vergadering niet afgeloopen.

Zoo had Beets het wel gewild.

‘Groen hing dadelijk aan de groote klok wat in den boezem der vereeniging had kunnen blijven’.

Zonderling verwijt! Groen wenschte uiteraard de publieke zaak publiek ook behandeld te hebben.

Den 18 Januari 1870 zegt Beets dan zijn lidmaatschap op en handhaaft zijn 'misdadig' in een artikel 'Misdadig of plichtmatig' in den eersten jaargang der *Protestantsche Bijdragen;* Dr. Kuyper bespreekt de quaestie in een tiental artikelen in de toenmalige *Heraut* onder den titel: *Een ernstig Geschil;* Groen komt een tijdlang bijna in ieder nummer der *Nederl. Ged.* op het geschil terug.

Hoe werd Groen in die dagen opnieuw verguisd, erger dan ooit te voren!

Had Beets gesproken van daemonisch, de Haagsche conservatief Mr. Wintgens herhaalt met wellust dit booze woord, en vergeleek in bitteren spot Groen met Simeon de Stylliet. De dichter Bogaers verklaart in Groen iemand te zien, die het land vervulde met cretensen en idioten '*altemaal afschuwelijke menschen*' en *schijnheilige booswichten.* De *Arnhemsche Courant* - men kent die Arnhemsche tradities - schold van *Jesuiet* (Da Costa heette daar indertijd een *ellendeling*). Het *Handelsblad* gewaagde van dag tot dag van de *vervelende factiezuchtige*, *huichelachtige*, *machiavellistische*, *verachtelijke politiek* der anti-revolutionairen.[1)]

En Beets?

Zijn toon is natuurlijk waardig.

Maar hij gelòòft toch nog in diezelfde school, die straks 'een zee van rampen' over ons land zal brengen:

'O, voorzeker in de *gemengde* Staatsschool was niet al dat goed, dat men dezerzijds aan de vaderlandsche jeugd gunde, waaraan zij naar *onze* overtuiging behoefte had, en dat de *ongemengde* school, de school der *Vereeniging voor Christelijk nationaal onderwijs* onbelemmerd was aan *hare* bevolking te geven; maar toch betrekkelijk nog zeer veel goeds, veel te veel om het prijs te geven'.

'Is het - vraagt Beets voorts o.m. - is het een schoone

1) Zie weder Mr. T. De Vries' meer vermelde *Handleiding*, enz.

taak, de regeering uws volks, die gij op een verkeerden weg ziet, daarop tot een uiterste van consequentie te dwingen, waarvoor zij zelve terugdeinst?'

Het artikel van Beets maakt trouwens geen aangenamen indruk. Prof. De la S. verklaart zulks aldus:

'Wat ons in dit stuk treft is een zekere opgekropte hartstochtelijkheid. Wel ontbreekt de ironie niet geheel, zij is toch niet de grondtoon. Het verweer komt niet uit die kalme hoogte als dat tegen Spijker. *(Fantasie of werkelijkheid bij het onderwijs*, antwoord aan Ds. Spijker 1852). Geen wonder: met den verlichten Amsterdamschen dominé kon hij een loopje nemen; tegen Groen zag hij in menig opzicht als tegen zijn meerdere op. Tegen Spijker moest, maar wilde hij ten slotte ook wel schrijven; polemiek met Groen achtte hij ook daarom verderfelijk, omdat hij niet begeerde het verschil tot openbaren strijd te laten komen. Doch, fel geprikkeld, moest hij zich wel verklaren. En die verklaring was een scheidbrief'.

En nog hield Beets 'le beau rôle' aan zich!

'2 Samuel 3 vers 39, mid.' (Deze mannen, de zonen van Zeruja, zijn harder dan ik') schreef hij onder een versje waarin heel de partij van actie als 'soort' van lieden werd gehoond:

> Ik mag, ik wil u niet bestrijden
> Maar *met* u strijden kan ik niet;
> Veel liever nog miskenning lijden
> En in de hardheid dezer tijden
> Zijn wat uw soort lafhartig hiel.

Mannen van zijn richting - geen mannen van zijn hart - dat waren ze, deze lieden 'harder' dan hij.

Maar wat zou er van Nederland geworden zijn indien een Groen en de zijnen al even 'teeder' geweest waren, als de man die - te goeder trouw, zeer zeker, maar in onbegrijpelijke kortzichtigheid - 'geheel zijn volk' wilde behooren!

En Groen had waarlijk het zijne - *het onmogelijke schier* - had *alles* gedaan om de breuke te voorkomen.

Ook Prof. de la Saussaye erkent:

‘Zoo heeft Beets en niet Groen de kloof gemaakt die “ethischen” van antirevolutionairen scheidt. Groen heeft dat nooit recht begrepen, het diep betreurd, het onverklaarbaar en onnoodig geacht. Dat hij zich in dezen waardig hield spreekt van zelf; maar hij deed meer. Geen schamper woord van smaad op den tegenstander die hem zoo diep had gegriefd. Ja, zelfs persoonlijk werden alle betrekkingen niet gehee afgebroken. Naor gegeven aanleidingen werden zeer gereserveerde briefjes gewisseld. Ja, in 1875 schreef Groen aan Beets na diens optreden als hoogleeraar “onder den wegslependen indruk uwer redevoering.” Met dat al bleef echter de wezenlijke verhouding voor goed verbroken; het stuk van 1870 was de definitieve afrekening. En de Muze van Beets, die op zoo menig graf haar waar en treffend lied gaf, *heeft bij den dood van Groen gezwegen*’.[1)]

En niet gezwegen over Groen alleen. Doorblader Beets' gedichten: Voor wien al geen lof! Doch tevergeefs zoekt ge b.v. ook den naam van een Keuchenius, held en ook martelaar. Van levenden spreken we nu niet. Bij Groen's open groeve geen lied. Voor de vrienden van Groen, voor wien ook, niet één woord van hulde.[2)]

1) In zijn *Herinneringen*, rijk aan curiosa, geeft Dr. Dyserinck (blz. 176), - zonder jaartal, helaas - ook dit briefje van Beetsaan Heldring:
‘Welk een karakter, welk een moed, welk een blik, welk een studie. Nederland ziet niet welk een groot man het in hem heeft, zoo groot is hij. Eerst op den afstand van een vijftig, zestig jaar zal men dit classiek christelijk karakter hulde doen’.
Erkentelijk voor het korte, maar veel zeggende epistel. Doch het vers, dat Beets bij den dood van Groen *niet* zong, kan zelfs een onverdroten verzamelaar als Dr. Dyserinck ons niet toonen.

2) Klein, zelfs wel wat militieus is ook Beets' boekske *Persoonlijke Herinneringen* aan Potgieter. Dan gaf Busken Huet in zijn gelijknamig geschrift - en het blijft zijn eere - iets anders toch. [ook prof. De la S. eert het dunkt ons, niet te pas en te onpas van Huet's ‘vergiftigde pen’ te gewagen en telkens, weer, en sinds jaren - *met los kruit trouwens* - op hem te vuren. Ook van Huet geldt, ondanks alles: ‘il a mérite de la patrie’.

Ons deert ook dit doen door laten niet. De ‘Muze van Beets’ wilde wellicht bescheidenlijk der Muze der Historie te gelegener tijd het woord geven, of laten.....?

In den *school*strijd had Beets dus *gezwegen.*

Aan den *kerkelijken* strijd heeft Beets nog minder deelgenomen dan aan den politieken, *n.m. in 't geheel niet*’, (Chantepie, blz. 151).

Een *Sociale* queastie *bestond voor Beets niet.* (Chantepie, blz. 228.)

Heeft hij dan als dichter althans naar zijn zoo goed als beroemde illusie ‘heel zijn volk behoord’....?

Wij geven maar weer het woord aan zijn biograaf:

‘In de enkele verzen waarmede hij in 1874 zijn volledige uitgave inleidde lezen wij de volgende regels:

> Mijn meeste lezers waren
> Mij wel gezind, naar 't scheen:
> En mijn beoordeelaren,
> Zacht over het algemeen;
> Ik zelf maar half tevreen.

‘Hoe stond en hoe staat het met die lezers’, die ‘beoordeelaren’, dat eigen oordeel?

‘Dat Beets hier en elders zich zijn lezers en beoordeelaars te gunstig voorstelt, dunkt mij zeker. Trouwens, de oorzaken dat hij zoo gevoelde waren alleszins natuurlijk en strekten hem tot eer. In zijn jeugd was hij de gevierde, in zijn ouderdom de hoog geëerde, hoe kon hij anders dan dit opnemen als het antwoord zijns volks op de warme liefde, die hijzelf het toedroeg? Wij hooren in het dankbaar lied ná zijn zeventigsten jaardag, hoe diepdoordrongen hij was van het gevoel van wederkeerigheid in zijn innige betrekking tot het ‘goed volk der Nederlanden’.

‘Het zou hard zijn te zeggen, dat hij zich daarin bedrogen heeft; maar zeker stond hij als dichter in 1840 vrij wat hooger aangeschreven dan in 1860 en 1880. In 1900 zijn er

vele beschaafde Nederlanders die zijn verzen niet kennen, terwijl ná zijn dood enkelen komen aandragen met de verrassende ontdekking, dat zij toch werkelijk zoo slecht niet zijn....'

Zal dit dan in de toekomst beter worden?

De biograaf hoopt en vertrouwt het. Wij voor ons wenschen niet anders.

In het gedeelte van zijn werk dat we 'Voorbericht' noemen, maar meestal, en ook hier, de samenvatting van veel arbeid is, schrijft de heer De la S. o.m. ook dit:

'Bij het einde van mijn werk kan ik met blijdschap getuigen, dat ook bij kritische beschouwing en bij het teekenen van een beeld, waarvan de omtrekken toch altijd grenzen zijn, mijn bewondering en sympathie voor den man dien ik nader heb leeren kennen sterk zijn toegenomen. Ja, ik ben overtuigd, dat hij meer verdient dan den soms zoo oppervlakkigen lof van velen. Moge ik er in geslaagd zijn den grooten vaderlander en den ootmoedigen Christen aan zijn volk beter te doen kennen.'

Oók aan deze woorden van Beets' biograaf hechten we groote waarde.

Want uiteraard, en dit zij ons laatste woord in dezen, Beets tegenover Groen - om der historie wille en daarom *alleen* - het brengt den grooten vaderlander en ootmoedigen Christen niet geheel in het juiste licht, waarin hij *als persoon* wil gesteld worden. Daartoe zouden we hier in hoofdzaak nog moeten overnemen Chantepie's hoofdstuk *Ouderdom.*

Hoe waar is b.v. ook dit zeggen (blz. 267): De ouderdom is een kritiek op den mensch, een toetssteen voor zijn echtheid.

En voor dien toetssteen héέft Beets bestaan.

Hoe aangrijpend ook dat sterfbed van Beets.... Het doet u denken aan het zich uitstrekken op de legerstede van den aartsvader Jacob.

Bij alle verschil, bij alle verscheidenheid van geest, rijst dan ook steeds weer de wensch, door prof. De la S. in zijn voorbericht met Beets' eigen woorden aldus omschreven, dat

hij steeds blijke de man: '*die ná zijn dood nog lang zal spreken*'. Gedenken wij steeds in liefde den eerwaardigen tachtigjarige, die nog vermaande:

God gelaten, God gewijd.

God gelaten; God gewijd
Zij uw leven 't aller tijd;
Zonder ophef, zonder praten:
God gewijd, en God gelaten.

God gelaten. Wat Hij doe,
Eer Zijn wegen, kus Zijn roe,
Zonder morren, zonder klagen,
Zonder twijf'lend reden vragen.

God gewijd, van God vervuld;
Wat gij zijt of worden zult.
Waar geplaatst en hóé omgeven,
Hem uw hart, uw kracht, uw leven.

[V.]
Historie en Fictie.

Jan Faessen, *Historische Roman uit het begin der 17e eeuw*, 7e druk. Rotterdam, D. Bolle, 1904. (Eerste druk 1856).

‘Lectuur’ - heette het niet lang geleden in eene meditatie in *De Heraut* - ‘is zulk een groote macht. En het is daarom zoo te betreuren, dat de dichtader onder Christenen niet milder vloeit en de boeiende phantasie-letterkunde niet op hooger peil staat. Edoch, dit hangt aan talent en gave en God zij gebeden, dat Hij ook dit soort zaaiers in grooter aantal en van hooger geesteskracht onder ons uitzende.’

De spiegel, die hier, zoo in het voorbijgaan, ‘dit soort zaaiers’ wordt vóórgehouden, moge hun geen al te vleiend beeld vertoonen, hoofdzaak is, dat hier het goed recht, de *wenschelijkheid* der ‘boeiende *phantasie*-letterkunde’ óók voor onze kringen duidelijk wordt in 't licht gesteld. Hier wordt maar niet toegeefelijkheid gepleit, het ernstige, ‘maar God zij gebeden’, zegt hier alles; volstaat.

Een breed betoog behoeft hier dan ook niet aan toegevoegd. Vóór enkele jaren, en nog wel in sommige besloten kringetjes, ware het gansch niet overbodig geweest.

De phantasie als gave Gods, als instrument in den dienst van den goeden strijd, is onder Christenen, vooral hier ter lande, te lang en te vaak miskend. En echter: lectuur is zulk een macht.

Machtig is ook, en zeker niet in de laatste plaats, de phantasie wanneer zij in dienst zich stelt der historie. Als *historie* en *fictie* in bond trachten te treden; wanneer wat men noemt de ‘historische roman’ ontstaat.

We willen de oude quaestie nu niet oprakelen, of in dat geval er geen ‘contradictio in terminis’ dreigt.

Sluiten historie en fictie, is er honderden malen gevraagd, dan elkander niet uit? Is er iets meer hybridisch denkbaar dan een *historische* - let wel, *roman?*

De zaak is, dat in dezen èn de historie èn de phantasie hare rechten hebben en zich onderling moeten verstaan over de rol, die ieder van haar toekomt.

Aan den eischen der historie als historie mag nooit tekort worden gedaan. Hare rechten zijn onaantastbaar. Waar blijft dan de taak der phantasie, der fictie? vraagt ge allicht.

Het dichterlijke *raad*-vermogen (als het er is!) heeft zich, indien we het dus mogen noemen, de ongeschreven historie in te denken; die uit te vorschen. De bouwstoffen der historie moeten haar ook tot bouwwerk dienen. De ‘gegevens’ gebruikt ze niet enkel, zij voegt ze samen, verschikt, scheidt en vereenigt. Niet zoo zeer wat er *met* de menschen is geschied lokt haar aan, wat er *in* hen geschiedde, leefde en werkte, zou zij willen kennen.

Psychologische studie, niet der theorie, maar in de practijk, dàt is de hooge taak der phantasie. Zoo blaast zij in de ‘dorre’ en ‘geelgeworden’ documenten van het verleden weer leven in; wat zij wenscht is, hetgeen men terecht genoemd heeft: ‘eene opstanding uit de dooden’.

Of wil men het eenvoudiger uitgedrukt? De phantasie wil eindelijk eens de rekening opgemaakt zien; tot een slotsom komen. In de warreling der feiten zoekt zij de rustende pool: ‘Dauer im Wechsel’, de idee in de gebeurtenissen; moeilijke, maar hooge taak; edele roeping!

Versmaadt zij het daarom, de aandacht van den lezer te boeien door het avontuurlijke; door, wat men heet, een ‘fijn uitgesponnen ‘intrigue’? Indien zij weet óók daardoor de geesten te vangen, - *geen oogenblik.*

Ook behoeft het eene en het andere niet in den weg te staan.

Herinner u wijlen Mevrouw Bosboom Toussaint. *Met alle respect zij het gezegd* - maar meer en meer zal blijken, dat

zij *historisch* vaak is te kort geschoten. Zij was en bleef b.v. te zéér een dochter van den Réveil om de Calvinisten te verstaan, al wilde zij hun gaarne recht doen - doch uit psychologisch oogpunt kan zij nog steeds met den eersten, de besten van onzen tijd den wedstrijd wagen. Zij is niet de mindere, maar de meerdere van een Louis Couperus (haar taal veroudert; nù, dat is héél natuurlijk) en zijns gelijken. Maar verstond iemand beter dan zij ook de kunst, in den goeden zin, buitendien ook *romantisch* te zijn...?

Mits maar, al die 'wederwaardigheden' en 'ontknoopingen' den gemakzuchtigen lezer, die enkel wat lichte verpoozing zoekt, niet beletten tot de kern der dingen te komen. 'Om te amuseeren alleen', aldus verklaarde mevr. Bosboom Toussaint, eens, 'schrijf ik mijne boeken niet.' Wie niet-dan-amusement zoekt vermake zich liever met kringetjes blazen, of andere dergelijke onschuldige aardigheden.

De historie heeft dan ook in de phantasie geen vijand, maar een vriend te zien. De historie legt de rails, de onmisbare rails, maar wat baat dat nog, indien niet de kracht der fantasie daarover den trein in volle vaart doet vliegen. Dán eerst komen we, waar we moeten zijn.[1)]

Zelfs geldt dit tot zekere hoogte van den 'zuiveren' historicus ook.

Met enkel nuchterheid en koelheid, zoogenaamde onpartijdig-

1) Of dan de Historische Roman geen 'bastaard-genre' is en blijft? Het antwoord moet luiden, dat metterdaad vele dergelijke verhalen een - vondig romantische 'historie' geven. De Romanschrijver moet in de eerste plaats *kunstenaar* zijn; hij zoekt het schoone en daarna slechts het ware. Soms staat 'de echte historie' hem dan ook in den weg. Doch 'echte kunst vermag alles' schreef Busken Huet terecht in een studie over H.L. Schimmel's *Lady Carlisle*, een opstel, waarin critiek wordt geleverd op de romans uit de school van Walter Scott, doch waaruit men geheel *ten onrechte* altijd maar weer het zinnetje *losmaakt* en citeert: 'Waakt, gij heeren en dames van den historischen roman! Er broeit iets boven uwe hoofden; er waggelt iets onder uwe schreden... Neen, men citeere, als men dan toch zich met citeeren wil behelpen, liever dit zeggen: Houdt u overtuigd, dat, indien Walter Scott zich een waardigen naneef van Shakespeare getoond had, Taaie de laatste zou geweest zijn, met diens historische romans den draak te steken.'
Dat zal waar zijn!

heid, komt óók hij er niet. Men erkent dit thans waar men vroeger voldaaan-en-wel was met die hooggeloofde 'onpartijdigheid van den geschiedvorscher.' (Men herinnert zich Fruins bekende inaugureele oratie).

In zijn rede 'Het belang der economische geschiedenis', schreef de, hoogleeraar Dr. H. Brugmans nog onlangs ook:

'De historicus is geen photograaf, maar een schilder. Hij fixeert den indruk van de historische verschijnselen niet op een onpersoonlijk negatief, maar vangt dien op in zijn eigen persoonlijkheid en geeft dien weer in zijn werk.

"Die Gegenwart des Historikers ist ein Moment, das aus keiner Geschichtsdarstellung aus geschieden werden kann, zwar ebensowohl seine Individualität wie die Gedanken welt der Zeit in der er lebt", zegt Eduard Meyer terecht.

En nu zijn er historische vraagstukken, waarbij ons gezond verstand, onze scherpzinnigheid ons weinig verder brengen en die alleen verstandelijk bezien, verdorren en al hun beteekenis verliezen. Vooral bij de beoordeeling van geestelijke stroomingen zij men voorzichtig.'

Dat klinkt reeds heel anders dan vóór een 30, 40 jaar. Maar dat men er voorts, gelijk dan verder wordt beweerd, 'met piëteit, de hoogere onpartijdigheid van den historicus' wel zou komen, dunkt ons te optimistisch.

Zonder bewondering, zonder geestverwantschap geen echte historie, geen historische roman ook. Reden waarom we dus steeds blijven roepen om èn een historie, èn een boeiende phantasie-letterkunde *uit ons eigen beginsel.* Van een bekend woord geldt ook het 'tegendeel': Ge verstaat slechts den geest, dien gij gelijkt.

Boven den 'tempel der historie' (Brugmans, bl. 40) moeten waarlijk niet, al nam ook Fruin (in theorie; en enkel naar hij meende!) er genoegen mede, de woorden van Spinoza staan: 'Niet bewonderen, noch verguizen, maar begrijpen.'

Verguizing, dat is duidelijk, leidt tot niets: doch bewonderen is slechts een hoogere vorm van begrijpen. Het 'gezond verstand' alleen, zelfs 'de piëteit', schiet te kort. Geheel de

ziel moet in actie. Zijn ook ‘*Bespiegelingen* over God en godsdienst’ wel het hoogste? Immers neen, enkel de *aanbidding....* En zoo ook om ons heen; in het verleden. ‘Liefde heeft de wereld geschapen, liefde alleen kan haar verstaan’. Zonder liefde geen grijpen en begrijpen ook van de historie en het historische.

Verdient Lodewijk Mulder's, *Jan Faessen*, waarvan we boven - enkel als motto zegt ge allicht - den titel afschreven, metterdaad in dat verband deze en dergelijke overwegingen?

Ongetwijfeld is het zeker een allerminst alledaagsch verschijnsel dat, *nog na bijna veertig jaar*, een zevende druk verscheen van een Nederlandschen historischen Roman. En zooveel waardeering rust ook op goede gronden. Het boek is nog steeds alleszins lezenswaard.

En toch, daarom niet alleen schreven we den titel hier af. *Jan Faessen* kan voor ons betoog ‘Historie en Fictie’ een leerzaam exempel zijn. Namen we een boek uit onzen eigen kring als voorbeeld, we bleven allicht minder neutraal. En ‘gevoeligheden’ - men kan er niet te ‘gevoelig’ voor zijn. Elke dag leert het opnieuw!

Lodewijk Mulder, nu een meer dan tachtig jarige, was toen hij in 1855 zijn *Jan Faessen* ontwierp een nakomer uit de School van Walter Scott, Alfred de Vigny, P. van Limburg Brouwer, Bakhuizen van den Brink, en van Mevr. Bosboom-Toussaint ook (in hare eerste periode).[1)]

En hij was een man *van historie.* Als zoodanig gaf hij enkele jaren later het ‘Journael van Anthoni Duyck (1591-1602) uit; hetgeen hem in een oorlog wikkelde met wijlen Robert Fruin, die zich ditmaal - één enkele maal, gelukkig! - wel een weinig zonderling, en tegen het volkenrecht in ge-

1) Men vergelijke ter onderscheiding van Toussaint's oudere en jongere werken eens de Leycester-cyclus - hoe voortreffelijk anders ook - met latere werken als de *Verrassing van Hoey.* De historische propoosten zijn ingekort; de historie is nog enkel de achtergrond, het stramien, waarop de kunstenaresse haar schoon borduursel van eigen vinding aanbrengt.

droeg. Men kan daar Dr. Byvanck in zijn piquante Fruinstudiën over nalezen.[1)]

Lodewijk Mulder begon dan ook *bij het begin*, toen hij zijn *Jan Faessen* bewerkte.

Hij maakt zeer degelijke bronnen-studie.

De historie ging vóórop; de fictie zou hebben te volgen.

Zijn onderwerp was de mislukte aanslag op Prins Maurits door Willem van Stoutenburg, den in 't wild en tot een bandiet opgegroeiden zoon van Oldenbarnevelt, (de oud-hoogleeraar Rogge wijdde hem niet lang geleden (1904) een studie in *Onze Eeuw*) en den Remonstrantschen, samenzwerenden dominée, zekeren heer Slatius.

Meer een onderwerp, dat is duidelijk, voor een interessant historietje dan voor een verheven drama, aangrijpend en tragisch. Daar school de kracht van dezen schrijver dan ook niet.

Maar een uitvoerige, tijdroovende studie schrikte hem niet af. Alles wat met dien aanslag van Februari 1623 in verband stond werd ijverig en in de bronnen nagespeurd.

Ieder oogenblik moet de Schrijver ze bij de hand gehad hebben de trouwens onmisbare gidsen: Jan Wagenaar, Kok, Brandt, enz. Ook achtte hij zich, en terecht, niet van de moeite ontslagen om een groote menigte pamfletten uit dien tijd - vuile, vinnige paskwillen van den ‘eerwaarden’ Slatius en contra ‘Zijn Eerwaarde’ - door te werken. Een taaie, maar onvermijdelijke tijdpasseering, die buitendien als steeds met oordeel des onderscheids dient te geschieden.

Maar ook zoo was de schrijver er nog niet. Hij las, en met de pen in de hand, ook historie-schrijvers uit de 17de eeuw, als daar waren: Lieuwe van Aitzema (cynicus, beruchter reputatie) en zijn *Saken van Staet en Oorlogh;* Baudartius' *Memoriën;* Seigneur du Maurier en zijne vermaarde ‘*Mémoires pour servir à l'histoire de Hollande* en De la Pise: *Tableau de l'histoire des Princes et principauté d'Orange.*

Er stond zoo dus een heel respectabel verzamelingtje op

1) *Gids* 1899.

's heeren Mulder's boekenmolen, of juister, wat men dan destijds van dien aard er, zoo op nahield.

Maar nu had de schrijver uiteraard ook een arsenaal, àltijd voorzien van wapenen, iederen dag weer onder zijn bereik. En dat zegt betrekkelijk nog weinig, maar hij wist zijn geschut *ook te bedienen.*

En voorts had de phantasie hare taak, en kreeg de fictie hare rechten.

'Held' van het verhaal werd de matroos Jan Faessen, de kloeke bootsman, die het verraad der samenzwerende Remonstranten uitbracht.

Geheel historisch zijn voorts niet maar prince Maurits, de heer Aerssen van Sommelsdyck, Willem van Stoutenburg, Reinier van Groeneveld, doch ook de Roomsche Coorenwinder, afgezet secretaris van Berckel, de remonstrantsche proponent Jan Blansaert, de schreeuwerige maar weinig heldhaftige - gaat het niet meest samen? - Ds. Slatius, de heftige Adriaen van Dyck, afgezet secretaris van Bleiswyck. En de held voornoemd: Jan Faessen.

Wat betreft alle deze 'historische figuren', en dit betaamt in een dergelijk geval ieder romanschrijver, houdt de heer Mulder zich precies aan de Geschiedenis. Alles wordt even *strikt genomen.*

De historische heldinnen spelen in zijn orkest voorts maar een tweede viool. Zoo eens even om den hoek gluren, komen - Maria van Utrecht, weduwe van den deerlijk gesneuvelden Landsadvocaat, Anna van Weytsen, vrouwe van Brandwijck, echtgenoote van Groeneveld en later nog van den rijmelenden, gaarne luierenden Westerbaen; doch dit lag geheel buiten het bestek van den auteur. En dan voorts Walburch van Marnix, de ongelukkige gade van Stoutenburg.

Zoo staan dus - indien het geoorloofd is dus oneerbiedig te spreken - de 'stukken' op het schaakbord.

Nu heeft dan de phantasie de draden der intrigue te schikken. Nu speelt ook de fictie haar spel door het verhaal soms wat uit te breiden, soms wat te veranderen ook, naar de auteur

de feiten in haar verband ziet. Een schilder photographeert niet een landschap. Hij laat die plompe schuur dáár misschien weg, maar dat aardige bosschage ginds doet hij daarentegen gaarne wat op den voorgrond treden. Dat is ook zijn recht. De indruk van 't geheel - en daarom is het te doen - zal er juist door versterkt worden. Niet om werkelijkheid, in den kleinen zin, zelfs om waarheid niet, om schoonheid is het hem te doen. De echte dichter copieert niet - ook niet uit de Geschiedenis - *hij schept.*

Is er dan hier nu niet die tegenstrijdigheid, waar over zij, die steeds gekant zijn tegen den historischen roman, vaak zoo bitterlijk klagen!

Die is er zòò ook niet zelden. Doch behoeft er niet te zijn. De romanschrijver, de man der ‘boeiende phantasie-lectuur,’ stelt de historie in zijn dienst niet door allerlei bijzonderheden naast bijzonderheid te plaatsen, maar *doordringend in den geest der historie*, ontwerpt hij een tafereel, dat *in zekeren zin nieuw*, in den grond meer historisch is dan een prentje zoo maar op goed geluk geknipt uit een groot geheel; losgemaakt uit zijn omgeving. Het detail is nog geen historie. Wie met z'n neus vlak tegen den Utrechtschen Dom gaat staan, ziet van den vermaarden lantaarn niets. Hij kan immers ‘te goeder trouw’ volhouden, dat er ‘zoo iets’ zelfs niet is.

Dit blijkt nu wel bezien ook de zwakke zijde van *Jan Faessen* te zijn.

Vele feiten zijn *uitnemend* gezien. De schrijver is een uitnemend historie-kenner, maar een zwak psycholoog. Zijn ‘phantasie’ schiet te kort voor het tijdvak, dat hij zich ter behandeling koos. Maar den buitenkant, en meer dan enkel den buitenkant, kent en - schetst hij allerverdienstelijkst.

't Best geslaagd zijn zijne eerste hoofdstukken.

Door een handige schikking - hier nadert de Kunst het (voor vele lezers toch zoo onmisbare) kunstje, de *Kunststreich*, zeggen de Duitschers - door een handige schikking is er voor gezorgd, dat de mooie en lieve heldinne van 't verhaal Duyfje Olsveer, dochter van een braven Rotterdamschen poorter,

de dankbare rol heeft van de ontmaskering van het booze drama.

Door dezen greep wordt de roman, minder echter de historie - de schrijver vertelt het eerlijk in zijne ‘aanteekeningen’ - ten zeerste gebaat.

Ziehier dus reeds een klein conflict gekomen. De fictie der historie ‘te argh’. Maar daarom is het boek nog geenszins verwerpelijk. Als men een draadweefsel omkeert dan raakt er altijd iets zoek van de illusie van het schijnbaar natuurlijk ineen gegroeide. Ook literarische schoonmaaktijden moet men liefst wat uit den weg gaan.

Maar voortreffelijk geschetst in Jan Faessen is b.v. de schildering van het feestvierende Rotterdam (26 Oct. 1622) na het ontzet van Bergen op Zoom. Niet minder uitstekend is ook de feestavond te Rotterdam, het mislukken van Adriaen van Dyck's eersten aanslag en de voorstelling der Kamerbroeders van de ‘Blauwe Acoleien.’

En zoo is er meer.

Tusschen twee haakjes - de inhoud van het ‘Zinnespel’ is aardig gevonden, maar voor het jaar 1622 wel wat heel ouderwetsch. De ‘broeders’ zijn bij hun tijd zoo ongeveer een halve eeuw ten achter. Dat is meer ‘broeders’ gebeurd, zegt ge misschien. Zeer waar, maar dat redt Lodewijk Mulder hier niet.

In het algemeen is de schrijver in de zuiver historische partijen het best. Met vele voorbeelden zou dit beweren nog te staven zijn, ofschoon hem ook de eere moet worden gegeven dat hij veel moois - b.v. Duyfje in noodweer naar Den Haag, bij nacht, om Faessen en haar vader te redden - kostelijk heeft *gephantaseerd.*

En toch aan één voorspelling had de deskundige zich wellicht reeds in 1856 kunnen wagen: er zouden Jan Faessen geen broertjes of zusjes worden geboren. Reeds zeer spoedig werd de heer Lodewijk Mulder ‘enkel historicus.’ De phantasie kreeg haar scheidbrief. De ‘Aanteekeningen’ dijen uit tot achtbare leerboeken en Journaal-edities.

Waartoe, zal men vragen, dit vrijmoedig kijkje in het studeervertrek van den auteur van *Jan Faessen?*

Gelijk we reeds zeiden niet zoo zeer om dit boek - ofschoon 't kijkje, dunkt ons, op zich zelve interessant genoeg is - maar om eens duidelijk te doen zien: *hoe een boek geboren wordt;* hoe het in het bijzonder toegaat, bij 't vriendschappelijk 'verkeer en samenzijn' van historie en fictie. Zoo kan niet enkel het genot verhoogd - het ware weinig misschien - maar ook de beteekenis van de lectuur van een boek van eenige waarde worden *verdiept.* (Hooger onderwijs, in iederen zin, is eigenlijk nooit iets anders dan dieper onderwijs.)

't Is geen schande immers, een gids te trachten te praaien op uw tocht naar het Rijksmuseum. Wij allen moeten lezen *leeren.* Het ware onderricht - dat men meest zich zelf maar moet geven - *begint* pas, als men het 'loffelijk ontslag' van z'n school al in zijn bezit (misschien wel achter een lijstje) heeft.

Voor wie boeken leest, zooals men sigaren rookt - rest, enkel asch - geldt dit alles natuurlijk niet.

Alleen de boekhandelaar, misschien wel de man der beduimelde leesbiblotheek, is hem zekere beleefdheid schuldig.

Ten slotte.

We eindigen met het citaat, waarmede we begonnen.

Na de lectuur van *Jan Faessen* weten we stellig meer van den aanslag op Maurits, dan toen we het vouwbeen nog in 't boek moesten zetten.

Het geheel echter liet ons goeddeels toch onbevredigd.

Daar is steeds tweeërlei: hetgeen men haalt uit de documenten, hetgeen ge uit de ziel zelve weet te voorschijn te roepen. Dit laatste is hoofdzaak, ook bij historie en fictie.

Bezielde dichters, dàt zijn de ware.

'God zij gebeden dat hij (dichters, schrijvers) van hooger geestkracht onder ons uitzende'.

Wie stemt het niet toe! En ook dat: 'Edoch, dit hangt aan talent en *gave*'.

Toch kunnen wij allen iets, Sympathie en waardeering

wekken leven. Een goed woord vindt een goede plaats, ook in dezen. Kunst wil gekoesterd, het is naar waarheid gezegd.

Gaan we buiten weer de lente tegen, ook al roert Maart z'n staart nog, stelt ge uw blijdschap en liefde voor wat reeds uitsproot dan waarlijk uit tot het volle zomer is?

Als 't maar weer knopt aan 't nog dorre hout - straks komen èn bladeren èn bloesems. Vruchten op 't getijde ook.

[VI.]
Een valsche munter?

De nieuwlichter Jan Luyken door Dr. C.B. Hylkema. (*Gids*, Oct. 1904.) *Stichtelijke Verzen van Jan Luyken*, bijeengebracht en ingeleid door Dr. C.B. Hylkema. *Zaandam*, C. Huig, 1904.

De naam van den etser, Jan Luyken, of eigenlijk Joannes Luyken (1649-1712), al is deze ook geen dichter geweest van den eersten rang, is in het volksgeheugen blijven voortleven. Veel grooteren is dat niet gebeurd. In de 18de eeuw was hij populair; in de 19e niet vergeten. Zijne stichtelijke verzen bleven tot in onze dagen geliefd bij ‘stille’ en ‘mystieke’ vromen in den lande.

De beroemde vroeg gestorven Nieuwland, de dichter van *Orion*, kende, zegt men, op zijn derde jaar reeds Luyken's Kinderversjes (uit het bundeltje '*s Menschen Begin*, *Midden en Einde*) van buiten. 't Teekent den tijd en Luyken's vermaardheid. Trouwens uit Betje Wolff's romans bemerkt men telkens, dat Luyken's stichtelijke poëzie in die dagen tot in àlle kringen was doorgedrongen. ‘Tante Martha’, wèlbekend, heeft het aldoor over Jan Luyken, zijn ‘Liefdevonken’, ‘Honderd Ambachten’, enz. enz.

De aankomende jeugd onzer dagen werd echter bij een geheel andere traditie omtrent Luyken groot gebracht.

Op de Hoogere Burgerscholen - en ook wel elders..... helaas, - liep het hardnekkig gerucht (het eerst door Jonckbloet in zijne *Geschiedenis* aan het rollen gebracht), dat de dichter mettertijd ‘tot mystieke vroomheid vervallen en het sinds met hem ‘afgeloopen’ was geweest.

Letterlijk schreef Jonckbloet (Gesch. IV, 367) toch immers het volgende:

‘In zijne stichtelijke bundels moge hier en daar nog een sprank van Poëzie glinsteren, zij kunnen gerust in de schaduw blijven; en zij zouden zeer zeker der vergetelheid geheel zijn prijs gegeven, waren zij daarvoor niet bewaard door de etsen, die ze versieren.’

Over die stichtelijke poëzie van dien geestelijk op-lager-wal geraakten Jan Luyken bij prof. Jonckbloet dan ook geen woord. Maar Luyken's minnedichten vóór zijn ‘verval’ - de dichter had den bundel, zijn *Duytse Lier*[1)] (1671) zelf weer zooveel mogelijk vernietigd - blijken in eere: ‘Slechts in twee stukjes’ was, heette het, ‘het realisme al te vrij’; het overige was ‘een herdruk dubbel waard.’

Zoo stonden dus ook in dezen twee tradities zoo vierkant mogelijk tegenover elkander. En tot in algemeen gebruikte schoolboeken toe (zie b.v. de anders welvermaarde bloemlezing van De Groot, Leopold en Rykens) werd er wee-en-ach geroepen over den Luyken van nà de *Duytse Lier* en ‘zijn ziekelijkgemoedsleven’.

Eerst een frisscher, minder intellectualistisch-verliberaliseerd geslacht konden ook in dezen de oogen klaarder opengaan. In zijn ‘Literatuur en Tooneel te Amsterdam in de 17e eeuw’ nam Dr. G. Kalff het weer op voor dien ingedommelden Jan Luyken, den *stichtelijken* poeët.

Dr. K. schreef o.m.: ‘De voorstelling, dat Jan Luyken in zijn *Duytse Lier* een echt dichter, later nog slechts stichtelijke rijmelarij heeft voortgebracht is onjuist.

‘.... Er zijn verzen onder *zoo schoon als zij na Hooft en Vondel niet meer gehoord waren.*’ En dat zeggen werd

1) In 1672 trouwde Jan Luyken met Maria de Oudens, van 's Gravenhagen Reeds een jaar te voren was van hem verschenen een bundel gedichten, bekend als: ‘Joan Luyken's Duytse Lier, draayende veel van de nieuwste, deftige en dartelende toonen’. Het boek werd opgedragen aan Johannes Antonides. Algemeen verbreid is het verhaal dat Luyken later, toen hij zich bekeerd had, het werkje heeft trachten te vernietigen door het opkoopen der exemplaren. De Heer P. Van Eeghen verklaarde dit echter onlangs voor *een legende.*

- het viel trouwens niet moeilijk - met voorbeelden gestaafd.[1)]

'Een trouw vrients waerdt is meer dan alle koninckrijcken' had Luyken met Anna Roemers kunnen zeggen. Hij werd in eere hersteld niet maar als etser, doch als dichter ook. Een herdruk zijner stichtelijke verzen had intusschen, dank zij een ondernemend uitgever (A.W. Sijthoff te Leiden), reeds in honderden exemplaren zijn weg gevonden. De 'Voncken der Liefde Jesu', 'Jezus en de ziel', enz. enz. vonden, nog steeds en opnieuw, tal van erkentelijke lezers.

Totdat vòòr korten tijd weer nieuwe geruchten de ronde deden.

Wel was er in (1884) het deftige en leerzame tijdschrift *Oud-Holland* (jaargang III) een studie verschenen over Luyken's jongelingsjaren, maar dit had uiteraard slechts de aandacht getrokken in beperkten kring. Eerst algemeener werd weer de aandacht gevestigd op Jan Luyken, toen er in 1900 het eerste deel verscheen van een uitvoerig werk met den begeerig-makenden titel: *Reformateurs.* 'Geschiedkundige studiën over de godsdienstige bewegingen uit de nadagen onzer gouden eeuw', door Dr. C.B. Hijlkema, pred. bij de Doopsgezinden van Zaandam.

In de 'inleiding' toch luidde het o.m.: 'Toen ik aanvankelijk het plan had opgevat om den sluier van geheimzinnigheid, die over de bekeering (a^o c^a 1675) van den bekenden etser en dichter Jan Luyken ligt uitgespreid, zooveel mogelijk op te lichten en daartoe mij verdiepte, in den geest van zijn

1) Zie nader Dr. G. Kalff: *Literatuur en Tooneel te Amsterdam in de* 17*de eeuw*, bl. 99 en v.v.g.: 'Het hoofdkenmerk van Luyken's talent is niet kracht maar gratie. Wel kan men den invloed van Hooft waarnemen, maar hij is toch Jan Luyken. Hij heeft eigen rythmen en zeer bevallige; zijn minne-poëzie is grootendeels mooi en gezond; zijn natuurgevoel voor *dien* tijd fijn.... Zijn liefde is als die van Breeroo: hij houdt niet van kwijnen, van "minne zonder weerminne"; hij spoelt zich van 't hart met een kroes rijnschen wijn; echter kán hij zich niet geheel losmaken van de convertioneele minne-poëzie. Mooie verzen zijn bij hem niet zeldzaam....'

tijd en zijn kring, bleek mij weldra, dat ik aan dit plan geen uitvoering kon geven zonder vooraf het resultaat der voorbereidende nasporingen in een afzonderlijk geschrift te hebben uiteengezet.'

De 'voorbereidende nasporingen' bleken een paar boekdeelen te eischen van een 800 pagina's groot octavo. En het opstel over Jan Luyken zelf bleef zoo lang onderweg, dat sommigen reeds vreesden, dat het zoek was geraakt. Tòt 1 Oct. 1904, als steeds prompt op den dag, *de Gids* het ons bracht.

De titel, de *Nieuwlichter* Jan Luyken, wekte geen verbazing. Uit de *Reformateurs* was reeds duìdelijk, dat we Luyken in eigenaardig gezelschap zouden vinden.

't Waren zonderlinge reformators of hervormers - het woord reforma*teurs* blijve voor rekening van Dr. H. - waarmede de Zaansche onderzoeker ons had doen kennismaken.[1)]

De zaak was deze. Vooral onder de eens zoo stille, de 'fijne' Mennisten waren al spoedig - het dogmatisch metselwerk was niet stevig onderheid - allerlei dwaalgeesten opgestaan. Zoo kreeg men hier in Amsterdam de vermaarde 'Lammeren Krijgh', 1646, tusschen die van (de kerk) de *Zon* en het *Lam*. (Merkwaardig: de *niet* van het geloof der vaderen vervallenen zochten en vonden hulp bij de 'steil' Gereformeerden). Al spoedig werd het een zeer gemengd gezelschap. Want deze 'reformateurs' waren meer geestelijke anarchisten, die alles en-nog-wat naar beneden wilden halen, meer dan dat ze aan opbouwen dachten; of konden en wilden denken.

Zij waren goeddeels sterk geneigd tot quietisme, mysticisme, chiliasme, ascetische contemplatie, dan nu wel in goeden zin strijdlustig. Niet, dat ze niet van kijven hielden, integen-

1) De *Reformateurs* zijn de moeite der kennismaking zéér waard. Het boek is gesierd (?) met het portret van den held der historiën, Dr. Galenus Abrahamsz., 'docter in de medicijnen en leeraar der Doopsgezinden te Amsterdam'. Deel I geett in een korte Inleiding en V hoofdstukken: Reformatie-bewegingen; Strijd en toenadering; Tegen Babel en het Beest; De Geweldhebbers der Wereld. Deel II: De moraal der Reformateurs en de religie der reformateurs.
Men is er voortdurend onder ketters en kettersgelijke.

deel, ze konden razen en tieren vooral tegen ‘de staande kerk’, dat hooren-en-zien den ommestaanders verging. En ofschoon weer onderling uiterst verschillend in bedoeling en karakter, kwamen deze ‘reformateurs’ wel hierin overeen, dat ze individualisten waren, het traditioneel kerkelijk Christendom schuwden en verachtten en meest gezind bleken tot een ‘algemeen geloof’, waarin zich de ‘gescheurde Christenheid’ straks zou oplossen. Van een wèlgeordend kerkelijk leven met z'n ceremoniën en vaste regels, had men ieder voor zich en allen samen een hartgrondigen afkeer. Ook bleken velen op praktisch-zedelijk gebied zonderling-zedelijke, of-te-wel *on*zedelijke praktijken te hebben.

En aan dit interessant adres had men dan navraag te doen naar den stillen Jan Luyken, etser en poëet.

Dat was nu niet zoo bijster vreemd.

Voor een Gereformeerd man, gezond in leer en leven, en Gods Woord in de tucht der Kerk onderzoekend en betrachtend hield ook geen kenner dien Jan Luyken. Dr. H. spreekt terecht van ‘nadagen’ der Gouden Eeuw. Het echte goud van het Calvinistisch leven begon onder de schare - niet het minst ook waar men niet van schare, doch van ‘goede’ kringen sprak - al heel wat te verdonkeren. En het spreken van ‘ziekelijke vroomheid’ bij Jan Luyken's verzen was geenszins maar enkel laster. Het weeke, eenzijdig-mystieke was hier meest schering en inslag. Doch - de geesten zijn nu eenmaal verschillend en velen in ons Holland bekoorde steeds en bekoort nog wel dit ‘lieve’ en ‘bevindelijke’.

Doch de inlichtingen die Dr. Hylkema ons nu gaf, gewagen van heel andere dingen.

In de Inleiding zijner ‘*Stichtelijke Verzen*’[1] (die niet dan

1) De nu uitgegeven verzen zijn gedrukt naar de oorspronkelijke uitgaven, uitgenomen die uit *Jezus en de Ziel*, waarvan Dr. Hylkema enkel den derden druk, van 1687, wist machtig te worden. (Een 9de druk, in bezit van Schrijver dezes, is van het jaar 1722). Verder is er naar gestreefd, het *oude cachet* zooveel mogelijk te behouden. Daarom ontbreken ook de Godlijke Spreuken niet en de Heylige Antwoorden, en is de oude typografische vorm bewaard, die - zegt Dr. Hylkema terecht - ‘zijn oud-Hollandsch karakter ook hierin niet verloochent, dat hij eerst naar waarde geschat wordt door wie zich moeite heeft gegeven hem te verstaan.’ Met de Stichtelijke Verzen zijn enkele stukken uit De Duytse Lier opgenomen.
Het boek maakt in den perkamenten band, met dat getinte geschepte papier, die klare oude letter, die fijne prentjes, een indruk van voorname degelijkheid, waarnaast onze hedendaagsche drukvormen het jammerlijk afleggen.

een omwerking is van zijn *Gids*-artikel) leest men deze op het oog eerst haast verbijsterende woorden:

'Luyken blijkt een geheel ander man geweest te zijn dan waarvoor hij altijd gehouden is, niet een vrome in den gewonen zin des woords, maar een *vrijgeest*, een revolutionair; een geestverwant van niemand minder dan den *atheïst* en *ongodist* Spinoza. Over God en Christus, hemel en hel, zonde en verzoening, bijbel en openbaring had hij denkbeelden, die een totale omkeering van de kerkelijke dogmatiek beteekent.'

'... Op den Christennaam kon Luyken met geen meer recht aanspraken maken dan Spinoza.'

'.... Luyken's stichtelijke verzen krijgen nu een geheel ander aspect. Ze zijn niet een min of meer verdienstelijke berijming van de traditioneele Christelijke vroomheid, zij zijn de hoog-dichterlijke vertolking van 'denker-religion'.

'Denker-religion' - om het maar vast zonder omwegen te zeggen - is niets dan een mooi woord voor een zelf bedacht soort vromigheid, waaraan de naam Godsdienst of religie zelfs niet toekomt, wijl men het immers best kan stellen zonder den levenden God, die zich heeft geopenbaard in Jezus Christus, onzen Heiland en Heer.

Maar Luyken dan nu?

Gelijk Strausz zelf - en niet tot hun genoegen - de modernen eens noemde, Luyken zou dies ook heel gewoon een valsche munter geweest zijn!

De taal der stichtelijke verzen zou iets geheel anders bedoelen dan er staat.

Inderdaad tot die toch zeer zeker *onaannemelijke* onderstelling zou men dan moeten komen.

Dr. Hylkema, zèlf een overtuigd 'nieuwlichter', heeft ook zeer wel de moeilijkheid hiervan gevoeld.

Hij schrijft (*Gids* bl. 38):

'Wat wij van Luyken in het tweede tijdperk zijns levens te hooren krijgen is bijna niet anders dan een *ouderwetsch getinte prediking van bekeering en boete* (wij onderstrepen). Evenwel, zijn "zielroerende en op Godt verliefde verzen" zijn een soort rebus. De lijnen in de teekening. welke op het eerste gezicht in het oog vallen, verbergen een figuur die men eerst na lang zoeken gewaar wordt, Luyken's ware gestalte'.

'Gemoedelijke' en 'bevindelijke' lieden moet bij deze taal wel de schrik om het hart slaan. Zulk een 'dierbaar' man niets dan een volslagen ketter! (En een ketter in veel opzichten *is* Luyken zeer zeker geweest). Het zou tot voorzichtigheid manen op de 'mystieke' paden, waar men mijmerend in het halfdonker, gaarne het licht der gezonde dogmatiek naar en van Gods Woord liefst wat uit den weg gaat.

Maar daarom gaat het hier toch niet.

Luyken, meent Dr. H., is eenvoudig een afvallige van het Christendom geweest, geestverwant van Spinoza, die enkel nog de oude termen gebruikt ter (niet bedoelde) misleiding.

'Het duidelijkst - schrijft Dr. Hylkema - treedt Luyken's ware gestalte te voorschijn in dat van Luyken's geschriften, dat, zonderling genoeg, tegelijk het minst bekende en het meest kenmerkende van alles is: *Jezus en de Ziel.* Geschreven kort na zijne bekeering, bevat het een aantal in proza gestelde wijsgeerig-godsdienstige bespiegelingen, waarin Luyken zijn denkbeelden stelselmatig ontvouwt. Het is als het ware het program van al wat er later van des schrijvers hand is verschenen.'

Eén oogenblik aangenomen, dat dit juist is - zonderling dan toch, dat letterlijk niemand zulks heeft gemerkt en eerst Dr. Hylkema deze vondst deed. Dit is toch zeer vreemd! Het

geestelijk raadvermogen ook der ‘onwijzen’ en ‘onverstandigen’ pleegt toch steeds wel te kunnen onderscheiden tusschen echt en namaak. Ook in overdrachtelijken zin laat men leukweg het muntstuk eens klinken en keurt het dàn pas goed.

Wat vindt Dr. Hylkema er op?

‘De voornaamste oorzaak echter van het misverstand (lees misverstaan) zal wel gelegen zijn in het misbruik, dat Luyken maakt van allerlei uit de oude dogmatiek overgenomen termen.... een disharmonie tusschen taal en denkbeelden, die *misschien* - wij onderstrepen dit woord - misschien verklaard kan worden uit het streven om behalve de hoofden ook de harten te verlichten, en het instinctief gevoelen, dat de tijd er nog niet rijp genoeg voor was om bij den nieuwen wijn ook nieuwe zakken te maken.’

De brave Luyken, hij is dan, zij het ook ‘bij instinct’, wel een falsaris in optima forma geweest!

Toch kan ook Dr. Hylkema niet ontkennen, dat Luyken als hij van den ‘goeden Heere Jezus Christus’ spreekt, ‘een enkel maal toch ‘aan den Christus denkt’ en ook Luyken ‘er van overtuigd was, dat aan het geschouwde een bovenzinnelijke werkelijkheid beantwoordde’ (bl. 44 en 45). Maar, zegt hij, Spinoza ook ontkende niet, dat er op een of andere wijze een rijk van eeuwig leven moest zijn. Doch dit doet hier niets ter zake. Luyken, Dr. H. erkent het zelf, was een geheel ander man dan Spinoza; Luyken was een mijmeraar, geen koel, of koen denker.

Trouwens, we gelooven ook niets van hetgeen Dr. H. ons, te goeder trouw natuurlijk, gelieft diets te maken.

Geen oogenblik ontkennen we, dat Luyken - indien we ons kortheidshalve dus mogen uitdrukken - zonderlinge vrienden had. Dat bewijzen de biographische bijzonderheden, die Dr. Hylkema's ijver voor ons aan het licht bracht. Ook valt er uit de proza-gedeelten van *Jezus en de ziel* veel te lezen, dat op het eerste gezicht voor diens opvatting pleit.

Doch veel liet Dr. H. *ook maar eenvoudig liggen.* En het gaat niet aan toch, alles ook maar geheel anders op te vatten dan het er feitelijk staat.

Eén sprekend voorbeeld:

Luyken geeft ons een ‘prent verbeelding’ de ‘lichaamelijke beeldelijke menschheid van Christus in zijn aangenome knechtelijke gestalte, *zooals hij hier op aarde*, *bij ons menschen heeft gewandeld*, zichtelijk en tastelijk, voor de uitterlijke oogen en handen. *Want na zijn Eeuwige Godheid en mag noch kan hij niet uitgebeeld worden.*’

Ieder onbevoordeelde, dunkt ons, zal toestemmen, dat het toch maar niet aangaat, zulk zeggen eenvoudig ook maar weer ‘als geheel anders bedoeld’ op te nemen.

En zoo is er zoo veel.

Luyken zingt e r t e l k e n s van:

> Hij gaf voor u zoo mild zijn eigen bloed
> Is dat niet genoeg...?

Hij spreekt herhaaldelijk van ‘den slaap der zonde’, van den ‘oude mensch der zonde’, van een ‘bidden om vergeevinge’. Elders heet het weer: Ziet op het Lam Gods... verlaten van zijnen Vader (in helpender wijze) en van de Godheid (met welke Hij doch natuurlijk vereenigd waar), enz. enz. De citaten waren te vertiendubbelen.

Of er dan in Luyken's mystiek niet veel troebels, veel gevaarlijks en verkeerds is?

Zeer zeker.

Maar toch komt het ons voor, dat Dr. Hylkema dezen ouden mysticus geheel verkeerd verstaan heeft.

Of maakt het niet een vierkant onderscheid als men b.v. zegt: ‘Het *Al* is de Godheid’, dan wel ‘*God* is het Al’.[1)]

Luyken behoort niet met de philosophische geesten van zijn tijd op ééne lijn geplaatst te worden. Hij leent slechts uit

1) Men vergelijke over deze en dergelijke quaesties vooral de leerrijke studie van wijlen den Leidschen hoogleeraar Dr. J.H. Gunning Jr.: *Spinoza en de Idee der persoonlijkheid.* Zij het boek van Dr. G. ook zelf niet geheel vrij van alle panthëisme, en dat dunkt ons niet zelden het geval - is b.v. ‘de idee der persoonlijkheid’ wel een *Bijbelsche* gedachte ook? - het bevat toch te veel schoons en waars om het ongelezen te laten. Het vloeit a.k.w. over van schoone gedachten.

hunne speculaties - zelf overhellende tot pantheïstische droomerijen - de voorstellingen voor het gaarn-verzinnelijken van zijne innerlijke ontroeringen.

Dr. H. noemt Luyken's taal ouderwetsch. Zijne denkbeelden zijn, zegt hij, echter die der 'Vrijgeesten'.

In tegendeel van vrijgeesterij is geen sprake, wèl van een aan allerlei aandoeningen en inzichten trachten een gestalte te geven. En de eenvoudige vromen zouden niet 'zooveel genoegen' in Luyken's verzen gehad hebben, indien er niet ook bij hen een zoeken en speuren was geweest tot het onder woorden brengen, van hetgeen zich ook in hun geestelijk leven wel rekenschap poogde te geven.

Doch wat is de zaak? Ook in het geestelijke rekent men gelijk het in het dagelijksch leven heet - en dat *onbewust* weer - licht naar zich toe. Men legitimeert zich zoo gaarne met 'geestelijke voorouders'. Luyken wordt dan een 'broeder naar den geest' aan wien men zich verwant gevoelt, in gaarne gewilde reconstructie.

> Was ihr den Geist der Zeiten heiszt
> Dat ist im Grund der Herren eigner Geist.

gelijk Faust in 't veel vermaarde gesprek tot Wagner zei.

Men heet b.v. niet gaarne 'paganisten'. Maar toch in de Stellingen achter een vermaarde Litt. Leidsche dissertatie kon men reeds vóór jaren (1884) onder No. XXIII ook dit vinden:

'Hooft onderscheidde zich van andere groote dichters der 17de eeuw hierdoor, *dat hij eigenlijk geen christen was* (wij onderstrepen): dientengevolge is zijne poëzie thans in sommige opzichten verstaanbaarder dan b.v. die van Vondel'.

Naar zich toerekenen; anders niet!

Nog onlangs heeft zelfs de heer Mallinckroth, kerkelijk hoogleeraar te Groningen in *Geloof en Vrijheid* er terecht opgewezen, dat men den Muyder drost te eenzijdig vermoderniseert. Pieter Cornelisz. moet nu ook eenmaal van de familie zijn![1)]

1) Trouwens de heer Mallinckroth kwam met zijn artikel uit de nachtschuit.
In zijne voortreffelijke studie 'Pieter Corneliszoon Hooft als schrijver der Nederlandsche Historiën', heeft Dr. Joh. C. Breen (bl. 169) in 1894 reeds gewezen op het naar zich toerekenen - gelijk we ons veroorloofden het te noemen - wat Hoott betreft, door Busken Huet in zijn *Land v. Rembrand.* (II 2, bl. 226).

Want er is hier ook bij Luyken nog een feit - een zeer belangrijk feit - waarmede Dr. Hylkema toch eigenlijk geen weg weet.

Jan Luyken's ‘bekeering’.

‘In het 26ste jaar zijns ouderdoms werd hij vurig door de liefde Gods ontsteeken, rezolveerde om een *geheel andere manier van leven* te leiden, zijn oud en slecht gezelschap verlatende’.

Dus in het oude ‘Kort Verhaal’.

Enkel een verandering van ‘wijsgeerig inzicht’, oordeelt weer Dr. Hylkema.

Er was vroeger wel gesproken van ‘schokkende omstandigheden’ - en, het is zóó, op verkeerde gegevens althans - die een keer zouden gegeven hebben in Luyken's leven.

Welnu Dr. H. oreert: ‘Uit schokkende gebeurtenissen kan misschien verklaard worden, dat iemand zich heen wendt naar de traditioneele “vreeze des Heeren” - niet, dat hij verandert van wijsgeerig inzicht. Luyken's “bekeering” wordt alleen toegelicht wanneer kan worden aangewezen langs welke wegen het nieuwe denken, met name de pantheïstische mystiek van Boehme, tot hem is afgevloeid’.

Enkel een soort eigen-hersen-operatie, meer niet. Een quaestie van anders-denken, niet van het *hart.*

Zoo wordt Luyken's ‘bekeering’ - hoe die dan ook geweest zij - dan ook eigenlijk iets, in den grond der zaak, vrij overbodigs.

Enkel overdrijving, uit ethisch oogpunt, anders niet!

Laat Dr. Hylkema het ook zelf maar weer zeggen (Inleiding XXIII):

‘Wanneer Luyken het werk uit zijne jongelingsjaren *(De Duytse Lier)* later heeft *verfoeid*, en zelfs getracht heeft de nog bestaande exemplaren op te koopen en te vernietigen, is

zulks te verklaren deels uit overdreven ijver, deels uit het al te gedurfd realisme van enkele gedeelten uit dat werk.

'.... het ware al te puriteinsch nu aanstonds de geheele Duytse Lier buiten te sluiten. Want daarin klopt een hart, dat, te oordeelen naar zijn blijmoedigheid en zijn frisschen levenslust onmogelijk ver van het Koninkrijk Gods kan geweest zijn. Ook wordt haarsgelijke in lieflijkheid nauwelijks gevonden'.

'Niet ver van het Koninkrijk Gods'. Is dat profaan, of is het dit niet? Zoo wordt in het zich in 'zekeren stijl' inwerken, Luyken nog verre overtroffen.

Trouwens, *hetgeen Luyken zelf verfoeit* wordt meer dan goed gepraat.

Want weet ge, toen Luyken méé-dartelend aanzat in z'n jonge jaren, in de wijntapperij 'In de zoete rust', waar het een 'kolfje naar de hand' van den waard, den rijmelaar Jan Zoet, was, als deze op grond van de vrijheid in Christus b.v. de veelwijverij kon verdedigen; den onwaardige, wiens beschouwingen over 'Kristi Rijk' den indruk maakten van 'een kostelijke grap', waarover de vrienden zich van harte mochten vroolijk maken, - tòèn, 'ook in zijne luchthartige levensperiode' heeft Luyken door zijn omgang met hen 'nooit geheel de voeling verloren met die opperste tienduizend zijner tijdgenooten in wie het bruisen was van den nieuwen tijd'.

Zoo schrijft het Dr. Hylkema in *De Gids* (bl. 38). Wat zou de Christen-man Luyken er groote oogen bij hebben opgezet, hij die de dartelheden zijner jeugd verfoeide!

Een andere vraag ook - van opzettelijk bedrog, dat is duidelijk, verdenken we Dr. H. geen oogenblik. Men besteedt zooveel studie niet aan zijn 'held' als men hem niet waarlijk verstaan wil, - maar zou (zie *Stichtelijke Verzen* bl. 2) nu Luyken er waarlijk genoegen mede genomen hebben, dat zijn vers: 'De ziele gestadig tegen den stroom der sonden oproeyende', slechts aldus afgeknot werd gegeven:

Al ben ick moede en mat geroeit,
Op desen stroom der sondelycke lusten,

Die stadych na beneden vloeyt,
  Noch denck ik niet te beyden, noch te rusten;
Want deed ick dat een kleynen tyt,
  Ick sagh myn werk verydelt en verlooren,
Wij bleven altoos even wyt,
  En quamen nooyt ter plaetsen daer wij hooren.
O, Wyse Stierman geeft my kracht,
  En houdt het roer des levens in uw handen;
Terwijl wy roeyen dagh en nacht,
  Door windt en stroom, soo lange tot wy landen,
Aen 't hoeckjen daer wy moeten zyn,
  't Volbrachte werck laet soet en veylig rusten,
Te vroege rust baert rouw en pyn,
  En veel verdriet, dat laet ons nimmer lusten....

En dies weggelaten ware, gelijk hier bij Dr. Hylkema, juist het slot, dat het meest zegt. Immers Luyken spreekt zijn ziel bemoedigend nog aldus toe:

  Roei aan mijn geest, roei aan met moed
Gestadig werk komt nog eens ten einde;
  Na 't bitter proeft men best net zoet,
De vreugt is schoonst naar (= *nà*) droefheid en ellende.
  Roei aan mijn Geest, roei aan met kracht,
  Tot gij de reis hier hebt volbragt.

Zoo laat de studie van Dr. Hylkema ons geheel onbevredigd. Joan Luyken, de ‘valsche munter’ - en zegt dit niet genoeg? - wordt geheel een psychologisch raadsel.

Ook hier blijkt weer dat de ‘aufgeklärte’ critiek, wanneer zij haar scalpeer-mes zet in vraagstukken aangaande het ‘ouderwetsche geloof’ slechts vernietigen kan. Deze critiek doodt, ook historisch, en maakt niet levend.

Maar indien nu Dr. H.'s beschouwing werkelijk de juiste ware en Joan Luyken de vrijgeest en atheïst was geweest, gelijk hij waant, zou het dan geene misleiden van anderen en zich zelve zijn, zijne gedichten nòg ons aan te dienen als ‘Stichtelijke verzen’....

Of wat is het anders dan modern *heidendom* als men eene *zich noemende* religie? *(Inleiding der Verzen)* aldus omschrijft:

‘Luyken's verzen zijn immers nog altijd een voortreffelijke vertolking van die aanbidding van het Natuurlijk Al-leven en

van de Al-liefde, die vooral in onzen tijd van natuur-wetenschappelijk denken in niet weinige harten een plaats heeft gevonden èn naar veler oordeel zelf de godsdienst der toekomst is'.

Zoo blijkt ook hier, gelijk op ieder gebied dat meetelt, de klove te gapen tusschen het geloof ons van de vaderen overgeleverd, het geloof naar de Schriften, en het 'moderne bewustzijn', zich zelven ten wet. En Joan Luyken, al heeft hij te veel en te gaarne gemijmerd aan den afgrond waar het pantheïsme lokt en vleit, mogen we niet laten indeelen bij de mannen van dien 'godsdienst der toekomst.'

Er is zeker in zijn - om in den stijl van Dr. Hylkema te spreken - 'godsdienstig denken' veel ongezonds, veel bedenkelijks, maar zijn hart ging uit naar God.

Dr. Hylkema citeert het meest bekende van Luykens kinderversjes weer niet. Ons Calvinisten bekoort het maar weinig. Er is iets 'borstklemmends in', het is naar waarheid getuigd. En toch dat -

't Onnoozel schaapje zonder gal
Dat zonder zijn begrip geboren
Komt kijken in het jammerdal
Weet weinig wat hem staat beschoren.
Brengt hij der 't zieltje zalig af,
Zoo vaart hij met geluk in 't graf.

- deze àngstkreet der ziel getuigt hij niet van een verborgen leven, een g e w e n s c h t leven, waarbuiten die verfoeilijkkille 'godsdienst der toekomst' het zoo uitermate goed stellen kan?

Of moest het kleinkind, voor wien dat versje aan grootvaders knie spelend gedicht werd, ook reeds - onopzettelijk dan al weer! - almede bedot?

Eéne opmerking nog:

Dr. Hylkema beroept zich vóóral op Luyken's '*Jezus en de Ziel*'. Welnu, deze bundel besluit met een 'Toezang', die met dit 'Oorlof' eindigt:

Vaartwel, in Gods geleiden hand
Myn Broeders, en myn Vrinden
Totdat wij in het Vaderland
Malkander heuglijk vinden.
Amen.

Ook Luyken was niet vreemd aan het heimwee van het de eeuwige woningen zoekend
‘'t Sal haest hier syn gedaen.’

Maar een ‘valsche munter’ is hij zeer zeker *niet* geweest.[1)]

1) Sinds dit geschreven werd - bij het nazien van de drukproef vinden we gelegenheid dit hier nog op te merken - gaf de literator J. Koopmans wiens oorspronkelijke studiën we steeds zeer waardeeren, in de Mei-aflevering (1905) van de *Beweging* een zeer belangrijke beschouwing over Jan Luyken.
Ook Koopmans bestrijdt ten krachtigste, *op zijne wijze en met zijne argumenten*, *Hylkema's opvatting.* Hij wijst er op, dat het toch waarlijk niet aangaat, Luyken pantheïst en vrijdenker te noemen. De dichter was, zegt hij, een *geloovig*, *Christelijk* mysticus. Gelijk ook wij hier oordeelden.
- Over het werk van Jan Luyken *als etser* deed de heer P. van Eeghen in het voorjaar van 1905 een zeer uitgebreid en hoogstbelangrijk werk het licht zien.

[VII.]
Van 't straatgezang.

Bilderdijk, de ‘grimmige oude’ - het is hem zóó vaak nagehouden, dat tot Jan Rap en z'n maat er nu wel ‘alles’ van afweet - of ook, Bilderdijk, de ‘altijd gemelijke’, had het in z'n dagen, onder nog enkele dingen, het is zoo, niet bijster voorzien op den Haagschen straatkreet.

Nu heeft de Residentie altijd de reputatie gehad van een al bijzonder ‘nette’ plaats te wezen; en van andersteedsche kreten kan dus uiteraard hier gezwegen.

Doch wat zou de dichter, die, moedeloos, ‘naar het stille graf verlangde’ om aan gezegden ‘kreet’ te ontkomen, wel hebben getuigd van ons hedendaagsch straat*gezang;* stel het was tot zijne toch reeds zoo deerlijk gekwelde, en altijd goed opene, ooren bijwijlen doorgedrongen?....

Misschien merkt iemand al dadelijk op, dat men op straat thans veelal niet meer hoort zingen.

En daar is iets van aan, helaas.

Dikwijls kan het u dunken, dat ge, in onze groote steden althans, haast geen gezang meer verneemt bij den weg. Een fluitende straatjongen is haast de eenige publieke stadsmuzikant.

Maar toch, op nationale feestdagen, bij deze en dergelijke ‘gelegenheden’, zijn onze straten en pleinen vaak vervuld van een menigte, die door een gekrijsch dat ge met veel goeden wil dan voor zingen zoudt kunnen houden, de lucht wel doet daveren. ‘Volksgezang’ smaalt hoogheid en fatsoen, ‘bij volksvreugd’...!

En waar is 't al weer: op zulke tijden leert ge de menigte nu juist niet van hare beste zijde kennen. Ons volk verstaat nu eenmaal niet de kunst zich in massa te vermaken. Zoek achter die luidruchtigheid ook geen kwaad, ze verbergt *verveling*, die men wenscht weg te schreeuwen en te joelen. Ve-

len roepen dan, helaas, ook ‘Jan van Schiedam’ te hulp en het eene wordt zoo al naarder dan het andere. Zie er niet te veel in zelfgenoegzaamheid op neer: het euvel, dat ge berispt, hangt met allerlei ander kwaad samen. En in het gebrek van ‘Jan en alleman’ schuilt meer schuld van een *iegelijk* onzer, van *heel* onze maatschappij, dan kille en met-zich-zelf-tevredene kortzichtigheid wel gelieft te bedenken.

Zeg ook niet, dat we de slagen gemakshalve altijd maar weer doen vallen op denzelfden welbefaamden, breeden, ouden rug, zoo we beweren: onze openbare, onze dwaas ontkerstende, neutrale - ja, waarlijk, tegenover zoo ongeveer alles waarin ze betrokken is zoo goed als ‘neutrale’ - onze onverantwoordelijk-ontredderde staatsschool heeft ook in dezen *veel schuld.* Indien er eens een enquête werd ingesteld in onzen enquête-lievenden tijd naar hetgeen men daar zoo al zingt, ge zoudt de joelende en krijschende menigte stellig wel wat minder norsch aanzien. Men kreeg geen lied mee voor 't leven, waar *ziel* uitsprak; *hart* in lag; geest in school; dat bijbleef wijl het aangreep bij vreugde, of ook in smart....

Bij de inhuldiging van H.M. de Koningin - anders toch zulke heerlijke, steeds onvergetelijke dagen - brulde de menigte hier in de Hoofdstad van de ‘Wieken van de molens van de Zaan’ of zoo iets; 't had slot noch zin. Ja, gelukkig ook het *Wilhelmus* werd weer op onze straten gehoord; maar hoe vaak werd het niet overstemd door het zinlooze, door maar-wat-klink-klank....?

Wie, pessimist, zou willen weigeren te gelooven aan den vooruitgang en de waarachtige beschaving van het ‘volk’, hij zou zich kunnen beroepen op den deerlijken toestand van ons spontaan volksgezang. Met maar op feestdagen, ook in gewonen tijd, ook als men kalm is.

Trouwens, gelijk gezegd, dit verschijnsel staat niet op zich zelve. (Zooals er in 't gemeen geene ‘op zich zelf staande feiten’ zijn.)

Ga en neem uw wandeling eens door onze volksbuurten, waar ge wel op iederen hoek schier zoo ongeveer òf een

reusachtige openbare school, òf vaak ook, een naar den grond te wenschen ‘proeflokaal’ alias kroeg vindt, en let er eens op wat ge vòòr de ruiten der meeste boekwinkeltjes daar - enkele betere uitgezonderd - zoo al ziet uitgestald aan gore lectuur en niet minder gore prentbriefkaarten. Verfoeilijke detective-romans, vuile, zoogenaamd sexueele tractaten, prentverbeeldingen, waar bij u het hart in 't lijf omkeert - ze zijn er schering en inslag. Ge ziet er haast niet anders. En houd uw oogen ook niet te goed om er bovendien op te letten, wat er zoo al als ‘Zondagsblad’ bj velen ‘op de trap’ wordt geworpen.

In kleinere plaatsen zal 't, vertrouwen we, zoo erg wel niet zijn, maar dat we, althans wat de Hoofdstad betreft, niet overdrjven daar staan we voor in. Het aanzetten tot verwildering en verdierljking neemt soms proportiën aan, die u doen huiveren. En hoe zou er dan een liefelijk en verkwikkend gezang omhoog stijgen tusschen dit alles?

En nu in 't voorbijgaan één opmerking. Zeg nu niet, gelijk men u bij uw klacht dan soms toevoegt: ‘Och ja, zoo is 't volk’. Zeg: zoo is het *geworden* en vraag in ontferming, waardoor en door wie? En óók, want de liefde is optimistisch ondanks alles, en stéeds: Waarom te wanhopen aan een ommekeer ten goede?

Wat ge in engeren zin het volk noemt is slechts een volks*deel.* Het leven, *zooals 't is*, weerspiegelt zich in het ‘lagere volksleven’ slechts wat eerlijker en opener dan onder onze beschaafden. Er is zoo geen bijbouw om een en ander wat behoorlijker achter slot te houden; of juister achterbaks. De macht der booze invloeden gaat er niet schuil achter voorzichtiglijk wèl geplooide, breede overgordijnen.

Het straatgezang, het volkslied, daalt en rijst in deugd met heel het leven van gánsch de natie.

De Geschiedenis liegt *nooit.* Als ge haar maar eerlijk aan 't woord laat komen!

Zelfs zoudt ge soms zeggen, dat ze zich ‘verpraat’, als 't u

niet gelegen komt! En ze verspreekt zich vooral *zingend.* Die zingt, laat zich gaan....

Bijvoorbeeld. In den laatsten tijd openbaart zich het streven onze beruchte achttiende eeuw wat te rehabiliteeren.

Nog dezer dagen zei een redenaar, - Prof. Brugmans, in zijne rede bij aanvaarding van het hoogleeraarsambt aan de stedelijke Universiteit alhier, 7 Maart 1904 - die nu voortaan geschiedenis zou doceeren, er dit van:

'De achttiende eeuw staat, of mag ik zeggen, stond in het algemeen niet in een gunstige reputatie. Of het een gevolg is van de ophemeling van de 17e eeuw, die wij van Potgieter hebben overgenomen, of van den weerzin, dien Groen van Prinsterer had tegen de eeuw van baanbrekend ongeloof en naderende revolutie, blijve onbeslist'.

En voorts: 'Vooral de achttiende eeuw is het kind van de rekening der gouden eeuw geworden. Hoe slecht was het naar de gewone voorstelling toen niet met land en volk gesteld! Eerst de pruikentijd; de zware pruiken verstikten alle energie, alle beleid, alle verstand; wat er nog overbleef, werd door het snuiven weggeniesd. Daarna de patriottentijd, waarover men onder Willem I zoo slecht te spreken was - de eigen conscientie was op dit punt niet zuiver - en waarover onze bekendste geschiedschrijvers, - ik noem De Bosch Kemper, Fruin, Sillem, Colenbrander - nauwelijks een goed woord over hebben'.[1)]

(Dr. H. Brugmans, *Het belang der Economische Geschiedenis*, bl. 29 en 30.)

Dit is alles ongetwijfeld geestig gezegd, en interessant genoeg om na te lezen. En lezenswaard is ook niet minder het betoog van Dr. B. waarom hij over diezelfde 'miskende eeuw' een heel wat gunstiger oordeel dan het meestal gangbare velt, 'dien tijd van Burman en Betje Wolff.'

'Bovendien' - zeide de nieuwe hooggeleerde heer; en hij

1) Het zal Prof. Br. goed gedaan hebben, dat ook een gezaghebbend man als Prof. Blok hem al spoedig bijviel eerst in *Onze Eeuw* en toen in het laatst verschenen deel zijner *Geschiedenis.*

trachtte zijn zeggen ook te bewijzen - ‘ook van den economischen kant bezien rehabilliteert de achttiende eeuw in Nederland zich volledig.’

Dr. Brugmans wil, en zeer terecht, de historie geenszins doen opgaan in economische geschiedenis, al heeft hij een open oog voor haar belang, doch ook al zou men geheel medegaan met zijn, in veel opzichten verrassend betoog, hoe zou hier weer ongedacht de vergissing blijken van het historische materialisme!

De achttiende eeuw zij dan al een eeuw van welvaart en rijkdom - èn toch, of Groen van Prinsterer ook gelijk had met niet op die eeuw met wellust te staren!

Welvaart op zich zelve verheft het volksleven nog niet. De ‘eeuw van Burman en Betje Wolff’ bewijst het. Het historisch dogma der socialisten komt juist met dezen tijd - die dan eerst nog gerehabiliteerd moet worden! - bedrogen uit; zit er deerlijk verlegen mee.

Hier komt de literatuur-geschiedenis, als wel meer, tusschen beide om ook een woord op haar pas te spreken. En vooral de geschiedenis der volksliteratuur.

Vrage: *Wat werd in dien tijd van het volkslied?* Is ook destijds niet èn het lied zelf vergeten, èn - de melodie van ons *Wilhelmus* tot onherkenbaar wordens toe schier vergroofd en verbasterd?

Lofredenaars van onzen tijd zijn we in veel niet, *schoon hij* echter - we stellen ons een oogenblik op het standpunt der historie - *zéér veel goeds heeft.*

Maar vergelijk het publieke debat, in boek en blad van nù eens met de grofheden en vuile personaliteiten, zooals ge die in de 18de eeuw vindt. Wie de bundels der ‘Hollandsche en Latijnsche Keurdigten’, beruchter gedachtenisse, uit die dagen kent, vraagt niet naar verder bewijs voor ons beweren.

De ‘vette jaren’, (waarvan Dr. Brugmans spreekt, bl. 32) ‘bij uitnemendheid voor den Koopman’ blijken, *moreel* gesproken, even mager als de magere koeien van Farao ook al namen ze nog zooveel tot zich. Zelfs de ‘belangrijke weten-

schappelijke publicaties van dien tijd' (bl. 32) brachten geen baat.

En de volksliederen, die den tijd zouden moeten rehabilliteeren, *moeten nog ontdekt worden.* Betje Wolff's *Economische liedjes* zal toch wel niemand te hulp roepen, dunkt ons zoo.

Ook tegen de titelatuur 'gouden eeuw' voor onze 17de eeuw kwam de Amsterdamsche redenaar in verzet. Niet zonder reden. Dergelijk 'etiquetteeren' heeft ook zeer zeker zijn bezwaar.

Maar bewijst het lied, het levende, het volkslied van dien tijd niet, hoe hoog de tijd stond, moreel en religieus?

Welk een macht was de Gereformeerde kerk. Als geestelijke macht, van het instituut als zoodanig spreken we nu niet, beheerschte ze het publieke leven.

Ongodsdienstigheid, onkerkelijkheid *was een schande.*

Eén aardig voorbeeld. Men vindt het vermeld door Prof. Kernkamp in de Historische Bijdragen en Mededeelingen van het Utrechtsche genootschap, (jaargang 1897).

De heer Nanning Keyser, pensionaris en lid van de Vroedschap van Hoorn, was op advies van Prins Willem II een paar weken op Loevestein gelogeerd geweest. En nu wordt hij na zijn terugkomst van zijn posten ontzet.

Dat kost hem, naar 's tijds (bedenkelijke) opvatting ook zijn plaats in de vroedschapsbank in de kerk, Zondags. Zoodat hij nu maar het kerkgaan er aan geeft? Wel neen, zeker niet! Ofschoon - het geval blijft moeilijk en lastig.

Hoor hem slechts in zijne 'Memorie' (voor zijn kinderen) aldus bekennen:

'... Ick ondertusschen heb ik my gestelt tot patientie, mijdde 't volck ende passeerde myn tyt, dan in de Schermer, dan in de Zyp ofte Purmer. Hoorde Godts Woort op de Sondagen t' Alckmaar, Monnickendam ende Sybecarspel, omtrent ses weken, doen begost men te zeggen, even off ick 't met de religie niet in 't sin (naar den zin) had, ende seyde een van onse predicanten: 'Onze Keizer is nu een lantlooper geworden', Den tijt van 't Nachtmael comende heb ik my overwonnen ende ben gaan sitten in de afgaende schepensbanck, welcke

plaetse mij niemant - als een ontschepen synde - coste disputeeren'.

Zoo gedroeg zich destijds een magistraats-persoon, ook al was 't maar (wat we daarom nog niet van dezen Nanning Keyser beweren) fatsoens- en ambtshalve!

Want - we mogen niet te ver afdwalen, maar ook dit feit is te aardig - want een regent was en bleef een groot man!

De Prins ontvangt den heer Nanning Keyser in particuliere audientie na zijn ontslag uit de Loevensteinsche gevangenis. En de oud-schepen vertelt het geval aldus:

'Syne Hoogheit bood my de hant; heette my welcom ende, na myn afgeleide bootschap ende eenige discoursen, vraagde my, hoe het tractement (= onthaal) ware geweest. Ick seyde dat ick my thuis sòo niet liet tracteeren met dry schotelen spyse, dry schotelen dessert, telcken maeltijt, ende dat van alles vol (overvloed) was geweest, doch dat de spys der droefenisse my soo niet en hadde gevoet, stryckende met eenen over myn buyk, die heel weg was geworden.'

Eens burgemeesters leed in de 17de eeuw!

Maar verschertsen we in een teekenende bijzonderheid den ernst van ons onderwerp niet.

Hoog stond de eeuw met haar krachtig geloof in haar eerbied voor de religie en het religieuse.

Hoog stond ook het *volkslied*, het *straatgezang*.

We beweren geen oogenblik, dat het alles achttien karaats goud was, hetgeen er blonk in de 'gouden eeuw'. Wie de zeemansliedekens uit dien tijd kent, meesmuilt wel een weinig bij Potgieters - een kenner anders - Liedekens van 'Bontekoe'. Phantasie!

Het straatgezang was toen godsdienstig of - ruw (soms wel, onbewust, allebeide), precies als de afbeeldingen op de schotels en pullen van 't Oud-Delftsch. Kijk maar eens in ons Rijksmuseum. Doch, waar hoort ge nù een lied op onze vloot als de 'Laatste Woorden van Tromp' uit die dagen:

Tromp voelt zich stervende. Welnu, hij is bereid tot God te gaan. Gaarne had hij nog lang zijn diensten aan 't Vader-

land gewijd en den Engelschman bevochten, maar God heeft het anders gewild. Helaas, hij weet zich doodelijk gekwetst:

'k Heb noyt geweken
Nu begeeft het my
Heer', hoor myn smeeken....

En God hoort. Bij het naderen van den dood nog een lied!

Myn ziele singt noch eens een Liedt
Hier is het eynde van u swerven;
De Doodt en is soo bitter niet,
Die door 't geloof in Christo sterven;
't Vleesch moet verderven
Sal het weer op staen,
Sal 't beter erven
't Moet te niet gaen.

En dan eindigt voorts hef lied,[1)] - dat in geen ‘bloemlezing’ voor onze Christelijke school moest ontbreken - met de bede, dat Gods liefde nogeens mocht ontbranden voor zijn ‘duurgekochte kerk’, ‘'s Heeren tortelduyf in deze Landen’.

Ook is dit liedje geen uitzondering, maar juist een exempel. En denk u nu ons volkslied, ons ‘zingen’ bij den weg, op de straat, in het veld, onder het werk....

Nog een andere opmerking geeft hier pas.

Een lied kan een echt volkslied zijn, ook al is het als dit liedeke van Tromp, niet door wat men, wel een weinig aanmatigend, noemt ‘een man uit het volk’ gedicht. Maarten Harpertszoons ‘Laatste woorden’ zijn van een Regent, den Medemblikschen schepen Doctor Cornelis Rhynenburgh. Maar de volkstoon van dien tijd is getroffen. En dat volstaat.

Het volkslied, het echte, staat boven den ‘klassenstrijd’. Dien strijd heeft er eigenlijk niets, hoegenaamd, mede uit te staan. De ‘meerdere en mindere man’ is een onderscheiding meest van menschelijke vinding; naar onzen kortzichtigen trant.

1) Men zie het gebruik, dat ik mij van de ‘Laatste Woorden’ heb veroorloofd in mijne ‘*Majesteytsschenders*’, episode van Oud-Hollandsch leven in de 17de eeuw (Rotterdam, D.A. Daamen 1903) hoofdstuk: Het Kindt van Orangieën.

De laatste woorden van ‘den heere lieutenant-admiraal Tromp’ zijn een *volks*lied. Zullen we er over gaan twisten, voor wie van beide partijen de eere het hoogst is? In onze 17de eeuw gaf men God zijne eere. En ook de vloot, het leger, de straat, het marktplein zong Gods lof. Als de Schepen Nanning Keyser, dien we daar straks ontmoetten, voorloopig gevangen wordt gehouden in een kamer op het Binnenhof vraagt hij *aan de soldeniers*, die hem bewaken, tegen de verveling om een boek, dat men bij zich mocht hebben. En dan maakt er een zijn kamizool los en reikt hem z'n psalmboek over!

Psalmen hebben we in onze dagen, een kort oogenblik, weer gehoord op onze openbare pleinen, toen ons volk den banneling uit Transvaal in geestdrift begroette.

Den ‘diep beproefden held’ zong men het lied des betrouwens toe op den Heere, zijnen en onzen God. ‘Zoo ik niet had geloofd, dat in dit leven....’

Och, pleisteren met looze kalk helpt niet.

Er is in onzen tijd, en we waardeeren het, *veel* en *veel goeds* gedaan om den volkszang, het volkslied te verheffen. En wilde ranken snoeien *is* een treffelijk werk; maar het maakt den wortel nog niet gezond.

Het schoonst is ons volkslied, is het volkslied steeds geweest, toen het, in dagen van strijd en lijden, uit de diepte, *e profundis*, ten hemel steeg. Sinds onze Geuzenliederen, sinds ons ‘Wilhelmus’ weer tot eere kwam is dit duidelijk geworden, voor wie niet opzettelijk de ooren gesloten houdt. En merkwaardig verband tusschen muziek en lied: nòg betooveren de oude melodieën ook wie zegt, dat hem ‘de woorden’ van het lied vreemd zijn geworden. Ze zingen ze op concerten voor onze beschaafden, tot aan de Hoven - ook Keizer Wilhelm, de wakkere, eert ze - voor de grooten on machtigen, de liederen, die in nood en dood onze ballingen en uitgeworpenen troostten, opgejaagd wild van den Spaanschen boozen jager! Wie genade ontvangt komt tot eere; óók aan deze zijde van het graf; maar - op Gods tijd.

Den volkszang verbeteren? De schande wegnemen uit ons publieke leven? De menigte weer een ideaal teruggeven en weer *doen zingen?*

Wie wil het niet, *want het moet.*

Doe uw volk weer zingen tot Gods eere. Het zal vreugde hebben voor de eeuwigheid en in dit leven ook. '*t Sal haest hier zijn gedaen*' onder die leuze is ons Holland gesticht en tot een wonder der volkeren geworden. Zoo eischen we dan ook de vaak geminachte 'straat' op, en wat van de straat is, òp voor Hem wien toekomt 'deez' aard en alles wat zij heeft', 'Met al wat zich beweegt en leeft'.

Een waarachtig religieus volk zal een óók op straat zingend en wèl zingend volk zijn.

Ons oude volkslied is bijster slecht bekend. Goede uitgaven (behalve de *bloemlezing* in het 'Nederlandsche Volkslied') hebben we eenvoudig niet. Wat Alberdingk Thym en Van Vloten vóór een halve eeuw deden, wat Van Lummel in zijn Nieuw Geusenliedeboek bestond, was verdienstelijk voor dien tijd. Nu kan het zeker niet meer volstaan.

Een schoon verleden verwekt altijd tot jaloerschheid. *Boeken*, die zouden troosten en bezielen, waren er te schrijven over dit heerlijk onderwerp: 'Ons volkslied in vroegere dagen'.

Maar de hoofdzaak *is* en *blijft:* ons volk moet weer zingen, als 't God belieft.

In den Geuzentijd was onze straatzang een koninklijk lied, in melodie, naar den inhoud; men benijdt het ons nu. En adeldom verplicht. Toont dan de oude brieven en legt ze u zelven en anderen voor.[1)]

1) Bruikbaar is in dezen ook zeer zeker:
'*Het oude Nederlandsche Lied.* Wereldlijke en geestelijke liederen uit vroegeren tijd. Teksten en melodieën', door Fl. van Duyse. 's Gravenhage bij Martinus Nijhoff.

[VIII.]
Om jeugd en jongelingschap.

I.
Kinderlectuur.

Het is tegenwoordig, zegt men, een goede tijd voor het kind. Onze eeuw, die er van houdt bij alle 'barre' critiek, zich zelve af en toe wat in de hoogte te steken, heeft ook voor zich den naam verzonnen van 'De Eeuw van het kind'.

Laat het zijn. Stem dankbaar toe, dat onze tijd zich om vele kindermoeiten bekommert, één zonderlinge tegenstrijdigheid moet u echter treffen: *Het schijnt wel*, *dat almeer het kind zelf aan 't verdwijnen en verkwijnen is.*

De kinderen worden zoo schrikkelijk vlug 'groot'. Men wil ze graag ook aanstonds groot zien. Er is haast bij, dat ze 'klaar' komen voor hunne examens. Ze moeten 'van alles' leeren. Van de eene les worden ze naar de andere gedreven. Jongens zitten reeds gebogen over algebra en meetkunde, toen wij nog in ons zooveelste 'Boeser' 'zaten'. Meisjes zijn gehouden aanleg te hebben voor teekenen en voor muziek, en bovendien moeten ze maar met de jongens 'gelijk op'.

En klagen baat niet.

Dr. Gunning, de Amsterdamsche districts-schoolopziener, heeft het indertijd naar waarheid gezegd, *het zal nog erger worden.*

In Beets' dagen was de Haarlemmermeer de groote slokop, nu is het de school. Dit monster stelt eenvoudig zijn eischen en waagt ge een woord van verzet, ge krijgt ten bescheid, dat de maatschappij het zoo wil. En metterdaad, de strijd om het bestaan is fel. De school weet hare zelfstandigheid niet te bewaren - en wil vaak wel zoo.

Men moet er een socialistischen grijnslach voor over hebben, maar het is zoo: het kind uit den minderen stand -

uwe verteedering des harten dulde het woord mindere - het kind uit den minderen stand is er in dit opzicht nog het best aan toe.

Men gunt het nog *zich zelve te zijn.* Het wordt nog niet volkomen maatschappelijk afgericht. Er blijft nog iets van de natuur en het natuurlijke in over. Ware het anders, straks zou alle volks-naïveteit, die u vaak verkwikt, gaat ge buiten den kring der beschaafden ook reeds verdwenen zijn.

Doch gij die meent, dat dit 'arme kind' tekort komt, maak u niet ongerust, straks krijgt het ook een beurt - wat zeg ik, men is al bezig.

Een geheel 'beschaafde' maatschappij welk een ramp! Woud- en veldbloemen in oneere, letterlijk alles uit bakken en kasten!

Alles in naam van den strijd om het kind. Geen eerbied meer voor oorspronkelijkheid; geen vertrouwen meer in ingeschapen kracht en macht. De geheele jeugd-wereld herleid tot slap klimop, dat men zal hechten aan wanden van eigen vinding.

Paedagogen houden zich zonder verpoozing bezig met het verzinnen van nieuwe leervakken. Nu schuilt het geheim hier, dan weer daar. Van teekenen kwamen we tot slöjd; spelen laten we nog toe - maar altijd onder ons wijs toezicht.

Of dan dit alles uit den booze is? Beweerd noch gezegd. Maar bijzaken betimmeren de hoofdzaak het licht. Het uitwendige vervangt het wezenlijke. De bloemen worden aan de takken gebonden met wondermooie touwtjes. En om den wortel bekommert men zich niet. Of beter gezegd: men weet er geen raad mee.

Het kind wordt *in alles* bedacht. Maar de arme kinderziel...? Onze hooge beschaving, onze vernuftige verlichting, vergat weer een kleinigheid. Hetgeen 'niet voor oogen' was, werd maar eenvoudig voorbijgezien!

Kinderlectuur...

Tot onze groote dagbladen toe hebben nu hunne Zondags-uitgaaf voor het kind.

Mochten we als Kaïn redeneeren: Ben ik mijns broeders hoeder? We zwegen liefst van deze bladekens. Ons gaan ze immers niet aan. In onze kringen wil men ze toch niet? 't Mocht schijnen, of we jaloersch waren op dit fraais!

Nu zouden we echter toch willen vragen, of één paedagoog van ernst, van welke beginselen hij ook uitga, vrede kan hebben met het amuseerend *gebeuzel*, waarmede dergelijke lectuur het kind zielloos zijn tijd leert 'verdrijven'?

Raadseltjes oplossen, kunstjes knoeien, geestlooze verhaaltjes verorberen, zinlooze briefjes schrijven en ontvangen. En al vroeg er op leeren vlassen om je naam gedrukt en wel in de krant te hebben!

Mag een kind dan geen *ontspanning?* Hebben wij groote en wijze menschen dan soms geen behoefte aan verpoozing?

Ongetwijfeld. Maar oefen geen kind - och, een kind in de eerste plaats niet - er toch in, om te kunnen leven en genieten zonder ziel, hart, geest. Zoo kweekt ge jongens en meisjes, die als ze niet 'mòèten' leeren enkel voor hun plezier gaan beuzelen. Zoo voedt ge, op *een beuzelend volk;* menschen-van-tijdverdrijf. Het godsdienstige element laten we nu een oogenblik buiten spel. Zoo bereikt ge, dat uw publiek geen ernstige, degelijke stukken meer zien wil, als het 'uit' gaat, maar zich eerst amuseert als het bij zijn gedresseerde honden en apen is, als waren die wel-afgerichten zijn meerderen.

Hoe de uitersten elkander soms kunnen raken!

Maar vóór we ons zetten om deze opmerkingen eens te maken, hebben we nog eens herlezen het mooie artikel 'Wat zullen onze kinderen lezen?', dat Nellie (Mevrouw Van Kol) in 1899 in de Gids schreef (afzonderlijke uitgave: *Over Kinderlectuur* Masereeuw en Bouten, Rotterdam 1901). En al weten we, dat we - ook al worden dezelfde woorden gebruikt - in veel lijnrecht tegenover de schrijfster staan, we herhalen met volle instemming haar klacht:

'Uit hoeveel kinderlectuur, uit hoevele kinderboeken spreekt datgene wat alleen waarde heeft, - *ziel?*

Er is van ‘Nellie’ dit gezegd:

‘Bovenal is zij *kindervriendin*, een *kenster van kinderzieltjes* - méér dan eenige andere kinderopvoedster, staat haar de waarheid voor den geest, dat het kind van heden de toekomstige mensch is’.....

‘Haar opvoedingssysteem komt dan ook in enkele woorden hierop neer: ontwikkel het pure in den mensch en bovenal in het kind, waar het door den strijd om het bestaan nog niet zooveel bijmengsels heeft, en waar het dus nog zoo aan de oppervlakte ligt’.....

Ge moet die taal natuurlijk eerst getrouwelijk overzetten in de spraak van uw eigen bewustzijn, zult ge er het goede, de welmeenende bedoeling, van kunnen waardeeren.

Ook bespreken we nu niet de reeds verschenen nummers van Nellie's Bibliotheek.

In haar ‘Van kleine kleuters voor kleine kleuters’ is veel aardigs (veel gebrekkigs ook nog) maar onzen kleuters gunnen we toch wat anders nog. In onze kleuters zien we - zoo ouderwetsch zijn we nu eenmaal - ‘kinderen,’ als Van Alphen zei: ‘Van God bemind en tot geluk geschapen.’

Van ouds heeft men zich dan ook in onze Christelijke kringen veel moeite gegeven onze kleinen van lectuur te voorzien, zooals wij die bij het licht van Gods Woord, wenschelijk en noodig achten.

*S*oms hoort men nu in eigen kring zeggen, dat we lang achterlijk waren. Dat onze vroegere boekjes ‘totaal verouderd’ zijn.

‘Onze Zondagsschoolboekjes’ - schreef onlangs een blad, dat meer wat haastig valt - ‘zien er oneindig veel beter uit zoowel van binnen als van buiten dan vroeger.’

Aan dergelijke groote woorden als ‘oneindig’ herkent ge gewoonlijk het oordeel der aanmatigende oppervlakkigheid. En ook in dit geval zouden voor dit *oneindig* het bemiddelende *ongetwijfeld* willen voorslaan. Zoo ongeveer zal 't ook wel bedoeld zijn. Verspreken kan een ieder zich.

In elk geval, wij voor ons doen liefst al evenmin mee met

het over één-kam-scheren van alle dusgenaamde en nù wel wat al te diep verachte ‘bekeerings-geschiedenisjes’.

Er is, toegegeven, heel wat valsch geld gemunt met dezen stempel. Daar wàs veel kaf onder het koren.

Op de manier van het Leger des Heils scheen de omzetting van het Gode-hatend menschelijk hart iets te zijn van nog niet zooveel importantie als het zetten van een nieuwen veer in een horloge, een mechanisch werkje van een oogenblik.

Niet als zouden we niet hechten aan een plotselinge, ‘krachtdadige’ bekeering door God Almachtig gewrocht; dat weet men ook wel. Maar wat de Schrift als uitzondering teekent, blijve uitzondering. En het oppervlakkige in het geestelijke is dubbel ergerlijke oppervlakkigheid.

Ook waren deze boekjes maar al te vaak in dubbelen zin ‘dun’. Ontmoettet ge op pag. 1 een deugniet, opgroeiend ‘voor galg en rad’, ge waart er zeker van vóór ge aan 't eind der 2 of 3 vel druks waart, was 't boefje reeds een aankomend model-Christentje!

‘Uit het Engelsch overgezet’ waren heel wat van die soort boekjes. Waren ze maar aan de overzijde der Noordzee gebleven!

Beets, de fijne en scherpzinnige, zei het zoo juist in zijn ‘Engelsch tractaatje’:

> ‘Op de eerste bladzijde, een die zich voor God niet buigt,
> En voor de menschen leeft in allen boozen wandel;
> Reeds op de derde, een kind, geloovig overtuigd;
> Een voorbeeld op de vierde, in leer zoowel als wandel.’

Ook konden we het immers zéér wel stellen buiten al dat Engelsche.

We hàdden toch ‘oneindig’ betere lectuur.

We noemen slecht drie namen uit een vroegere periode: *De Liefde*, *Van Lummel* en *Gerdes.*

De Liefde - ieder kent het fraaie portret, dat Allard Pierson in zijn ‘Oudere Tijdgenooten’ van hem teekende:

‘... man van talent bij uitnemendheid, een dier armen,

die alles hebben gekregen, een dier zwakken, die alles vermogen. Schrijver, redenaar, dichter, componist, humorist en theoloog, bij afwisseling of tegelijk, steeds rusteloos werkzaam naar de groote verscheidenheid van zijn aanleg... Hij behoorde tot die karakters naar wier grondtoon de meesten vruchteloos schijnen te vragen: rijke capricio's van de natuur, vol verrassingen en oorspronkelijke wendingen, en wier rythmus nooit iemand in het oor heeft bewaard, om welke reden het evenwel niet ophoudt een rythmus te zijn.'

Dien altijd *oorspronkelijken* - zelfs als hij vertaalt - dien op alles een eigen cachet zettenden De Liefde nu, vindt ge terug in zijn kinderboeken en in zijn liederen ook. En het verwondert ons geenszins - gelijk het ons verheugt - dat het nieuwere ze nog niet heeft kunnen verdrijven.

Van Lummel en Gerdes hadden geheel andere verdiensten. Zij leidden, een ieder op zijne wijze, de jeugd in in onze Vaderlandsche Geschiedenis. We zien kans bladzijde bij bladzijde met critiek vol te schrijven over hun 'gebrekkig werk.' Maar niemand verwacht, dat we zoo dwaas zouden zijn. Er is veel blijvends ook in hun arbeid. En in ieder geval zij hebben onze jeugd uitnemende diensten bewezen in hun tijd. We spreken bij ervaring. En uit erkentelijkheid. God heeft hun pogen gezegend. Er worde slechts in hun voetstappen getreden onder de leuze: *Voortvaren.*

Schrijven voor kinderen is een *kunst.*

We hebben wel eens gehoord van een kinderschrijver, die 'kinderboekjes' ontwerpen toch eigenlijk wel 'wat min' vond en meende mettertijd óók een 'auteur-voor-groote-menschen', voor 'de kinderen-huns-tijds' te moeten worden.

Zonderling misverstand!

Een *goed* kinderboek is niet van mindere verdienste, of beteekenis dan een litterarisch werk voor ontwikkelden.

Wie een goed kinderboek schrijven kan, kan het ook wel voor volwassenen. Het omgekeerde is op verre na niet waar.

Hier komen we terug op ons punt van uitgang.

Ziel is alles, ook in de litteratuur. En de kinderziel moge,

schijnbaar, minder diep zijn dan die van een meer-bewustlevende, teerder en fijner is ze niet zelden als bij de ouderen van jaren.

En de mooie boeken, de waarachtig schoone, komen meer uit het hart dan uit het hoofd. Pascal zei het zoo naar waarheid, en zijn woord is van algemeene strekking: Hoofdbreken doet er maar zoo weinig toe; *il faut briser le coeur.*

Voor het kinderoog te kunnen bestaan, al bevroedt de kleine het zelf niet, zegt zoo weinig nog niet. Kinderschrijvers, kinderdichters - de echte - zijn altijd fijne geesten geweest. Let er maar eens op met welk boekske ge uw jongske stil neergezeten, weggedoken, in zijn hoekske vindt...

Hoe weinig passen deze beschouwingen - zegt allicht een criticus, die zoo waar geen kind meer is - bij de kinderlectuur van den dag.

We leven nu immers bij de schetsen uit het kinderleven. Wij beschrijven ondeugende jongensstreken en oolijke meisjesgrappen. Weg met het gemaakte, de onnatuur. Terug naar de natuur; juist, ook naar de natuur van het kind.

En veel betoogs behoeft het ook al niet, dat hier een element schuilt, dat van Christelijke zijde vaak te veel is over het hoofd gezien.

We hebben altijd hoop, nu al de drie deelen der magistrale studie ‘De gemeente gratie’ in blijvend-leesbaren vorm algemeen bereikbaar zijn, dat een onzer christen-paedagogen zich eens zal zetten tot het schrijven van het betoog:

Het kind en de Gemeene Gratie.

Nieuw licht zou er op kunnen gaan ook voor en over kinderlectuur.

Want het valt niet te ontkennen: het natuurlijke is in onze christelijke kinderboeken te vaak ter zijde geschoven als het geheel-uit-den-booze.

Vóór een jongen niet, echt Methodistisch, de ‘tale Kanaäns’ kon spreken, viel er niet met hem te praten!

En dat hebben we bijv. steeds ook in De Liefde gewaardeerd: *hij deed zoo niet.* Hij had zelf schik in het jongens-

leven. Hij speelt in zijn ‘Schoolvriend’ en ‘Zangstukjes’ als een kind met de kinderen. Daar is ‘gemeene gratie’ óók in het kinderleven, en uwe verdergevorderde vroomheid hebbe oog ook daarvoor.

Van onze tegenwoordige, buiten-Christelijke kinderschrijvers kunnen we dan ook wel degelijk iets leeren in dezen.

Niet alsof we het met hun boeken wel konden stellen. Dat nooit!

Zoo we voorbeelden wilden geven, dwaalden we licht van de hoofdzaak af.

Maar vóór ons ligt een mooi gedrukt, en werkelijk ook aardig geschreven jongensboek. 't Heet ‘Ab en zijn vrienden’. Een heel relaas van jongensavonturen. Aan 't slot komt de jongen tot ‘indenken’ en wordt een ‘braaf mensch’.

‘Thans is Ab iemand, die een zeer eervolle plaats in de maatschappij bekleedt en ieders achting geniet. Ab heeft woord gehouden. Tot op dit oogenblik haat hij niets zoo als onwaarheid en hij is een man geworden op wiens woord men kan bouwen als op een rots’.

Nu, die moraal, als men het er mee stellen wil altijd, nemen de jongens wel op den koop toe, als ze maar mogen te gast gaan aan Ab's ondeugd.

‘En desalniettemin en evenwel nochtans’: eerbied hebbe de kinderschrijver, de Christelijke kinderschrijver wel in de eerste plaats, zelfs voor het kinderleven, waarin voor ons oog naar het scheen nog geen vonk van hoogere genade viel, dan schuilt in de allen bestralende ‘gratie’!

In de beoordeeling van kinderwerkjes van auteurs, nog steeds werkend onder ons, treden we nu liever niet.

Veroorloof ons het heden bij deze ‘algemeene beschouwingen’ te laten. We wenschen allerminst A. te verheffen boven B., of C. te miskennen en D. niet te eeren.

Gelukkig, er valt *veel* goeds te waardeeren.

Maar.... *we zijn nog niet*, *waar we wezen moeten.* Een historische herinnering geeft hier ook pas.

Toen de nieuwe tijd kwam, stonden wij, de zoogenaamd geestelijk-conservatieven, vóóraan.

Met wien? vraagt ge.

Met Van Alphen.

Vergeten zijn de kindergedichtjes van een Jan Luyken, den man, die in allerlei sectarische droomerijen verward raakte. Hoe echt Methodisch, anti-Calvinistisch, schier dat:

Het kindje geboren.

't Onnoozel schaapje zonder gal
Dat zonder zijn begrip geboren,
Komt kijken in het Jammerdal
Weet weinig wat hem staat beschoren
Brengt hij der 't zieltje zalig af
Zoo vaart hij met geluk in 't graf.

Bij deze ‘borstbeklemmende levensbeschouwing’ gelijk men 't niet ten onrechte genoemd heeft, lost heel het rijke menschenleven, al de gave Gods er in, zich op in de ééne kunst van ‘het er 't zieltje zalig af te brengen’.

Dat is geen leven, geen kinderleven ook, ter eere Gods. Niet aan God, aan den mensch wordt hier in de eerste en laatste plaats gedacht.

Vergeten zijn eveneens de kinderdichtjes van den vurigen Revolutie-man Pieter 't Hoen, Van Alphen's tijdgenoot; den befaamden auteur van *De Post van den Neder-Rhijn.*

Van Van Alphen afgekeken anders, zegt ge, is zijn:

Het zoete kind.

Ons Keesje wordt van elk bemind;
Geen wonder, want dat lieve kind
Is ook, gelijk men zegt, elks vrind,
En weet, al spelend,
Elks hart te winnen. Altoos zoet
Vertoont het een oprecht gemoed;
En wat het knaapje zegt of doet,
't Is nooit vervelend.

Maar de dichter des te stelliger. Toegegeven. Doch is Van Alphen het nooit? vraagt men allicht.

De Genestet heeft indertijd rondverteld, dat de Van Alphenkindertjes ‘hun eisch’ niet gehad hadden!

Hij praatte maar wat na. Want wie de geschiedenis van het laatste der 18e eeuw kent, weet, dat juist Van Alphen *een vernieuwing gebracht heeft op het gebied der kinderlectuur.*

Doch daarmee is natuurlijk niet gezegd, dat wij hem nu op het oog niet ouderwetsch zouden vinden, vanwege de pruikjes en steekjes en lange jurken der knaapjes zijner dagen.

Maar neem eens zoo'n zingend *Nuts*-jongetje van die dagen:

> Men leeft niet voor zichzelf alleen
> Maar ook tot nut van 't algemeen,
> Zoo gaan de dagen vroolijk heen!

Trouwens het jongske was vermaand: ‘Wees deugdzaam voor u zelf en voor een dankbaar nageslacht.’ Is 't wonder, dat het kind enkel de wijze lessen opdreunt, die de idealen der revolutie en de philosophische verheerlijking ademen van het menschelijk geslacht?

Of wat dunkt u van een ‘Kindergebedje’ als dit:

> Zoo leeren we in middagstonden,
> Dat ieder mensch behoeftig is,
> En aan den arbeid blijft verbonden
> Tot zijns bestaans behoudenis.

En zat de schimmel van braafheid en eigengerechtigheid er niet *duimen* dik op, dat men een naar z'n bedje gaand kind zelfs taal als deze op de lippen legde:

> *Ik heb gehoorzaamheid betracht*,
> *Dat kunnen zij* (mijne ouders) *getuigen.*

Bij Van Alphen daarentegen ademt ge onmiddellijk in een frisscher en vrijer atmosfeer:

Bij Van Alphen vindt ge werkelijk *kinderen:* Echte jongens, blij met een perzik, een hoed vol pruimen, een hoepel en een bromtol. *Jongens*, die met de raket een ruit ingooien en den

drijftol slaan; *jongens*, die de vlugheid van een haas, 't geduld van poes, het kwispelen van Fidel, het fladderen van een sijs op de kruk bespieden - en er schik in hebben.

Meisjes ook, aardige kindertjes, die in den spiegel willen gluren zoowaar; het kleine zusje op bakers schoot wenschen te zoenen; die 't portret van moeder, de lieve, gestorven moeder begluren. En die het bij alle zachtheid toch wel ‘leuk’ vinden, als de broertjes een twist ‘beslechten’

> ‘door eens moedig saam te vechten,’

al vinden ze het zelf ook meer passend eens een ‘gezelligen’ brief te schrijven, beginnend:

> Zusje-lief, ik laat u weten,
> Dat ik sedert uw vertrek
> Op mijn kamer heb gezeten,
> Meid-lief, met een stijven nek,

om te eindigen met den wensch:

> Dat ge een eind maakt aan uw reisje
> Als ge dezen brief ontvangt.

En dan volgt er nog in het episteltje, hoe Papa zegt, dat men moet schrijven, *zooals men praat.* Nietwaar, hier zijn we onder kinderen. Vader moge rijk zijn in zedelessen, hij is de ‘beste vriend’, die les geeft, ook in *natuurlijkheid.*

Zeker, ook Van Alphen moraliseert soms te veel; maar is dit nu zoo erg? Wordt er door ons allen, juist òmdàt we het zoo goed meenen, niet te vaak te veel gepreekt tegen de kinderen....? Het kon heusch wel zijn.

Maar wat keurige schilderijtjes ook juist *uit* het kinderleven: Onvergetelijk, die Cornelis die een glas gebroken had, dat Jantje die eens pruimen zag hangen, dat arme zieke kind, klagend:

> Mijn hoofdjen, ach, het doet zoo zeer
> Het schijnt vanéén gespleten.

Of de zichzelf moed insprekende knaap:

> Zou ik voor den klepper vreezen?

En best en mooist van al:

> Ik ben een kind
> Van God bemind
> En tot geluk geschapen.

Dreigt dan, vraagt ge terecht, Van Alphen zelf weer niet in den *Nuts*-toon te vervallen met zijn:

> Mijn spelen is leeren
> mijn leeren is spelen,
> En waarom zou mij dan
> het leeren vervelen?

Ja, dat is op zijn beurt ook wel weer wat zoetelijk: hoewel er toch meer achterzit: Zóó dachten zich de mannen van den vooruitgang het onderwijs der toekomst.

Maar toch - Van Alphens kinderpoëzie is een weldaad geweest voor zijn tijd. En ook hebben de Heije's en de Gouverneurs van onzen tijd hem geenszins overtroffen.

Van Alphen was een vroom en *wijs* Christen, hij had *eerbied* voor het kind 'van God bemind en tot geluk geschapen' en daarom achtte hij zich niet te hoog om zich in te denken - in te denken met zijn *ziel* ook, al klinkt dit wat vreemd - in de kinderziel zelve.

In de oogen der 'groote' *Nuts*-menschen was kind-zijn zoo iets als een gebrek; iets waarover men zich bijkans te schamen had, iets met enkel waarde omdat het misschien nog eens 'wat worden' kon, maar iets dat toch steeds druk bemeesterd en bepreekt moest worden.

Bij Van Alphen het kind, tot wien de Heiland der zielen gezegd had: 'Laat de kinderkens tot *Mij* komen en verhindert ze niet.' Bij hem dan ook - motto zijner gedichtjes: De kinderen zijn een erfdeel des Heeren. Eén voorbeeld nog uit zijne Gedichtjes:

Het Verhoorde Gebed.

> Mijn zusje is gezond. God hoorde mijn gebed!
> En heeft tot onze vreugd mijn zusjelief gered.
> Wat zal mijn dankbaar hart dien goeden Heer vergelden?
> Zoo groot een God wil die gedankt zijn van een kind?
> Ja! Vader zegt, dat God daarin behagen vindt,
> Dies zal ik Zijnen lof, al ben ik jong, vermelden!

En vraagt iemand, wat nu wel Van Alphen's aangrijpendst kinderdichtje is, dan antwoord ik dadelijk, dat mij stèèds weer in z'n eenvoud ontroert dat ‘Klaartje bij de schilderij van hare overleden moeder.’ Kindersmart kan *verscheurend* zijn bij dat staren op het beeld:

> Van 't lief en lachend wezen,
> Waar godsvrucht en oprechtheid
> Bevalligheid en blijdschap,
> Zoo klaar op is te lezen
> Dat doet dan bitter schreien
> ('t Kind) - nog zoo luttel jaren...

Maar genoeg.

Van Alphen's kinderpoëzie is een weldaad geweest voor heel zijn volk.

Kon onze kinderlectuur, hem verwant, het weer wezen voor onzen tijd!

Een *goed* kinderboek te schrijven in een *kunst.* Maar ook hier geldt het zeggen: *er dient studie opgezet.*

En juist onze dagen roepen om *goede Christelijke Kinderlectuur.*

Er zijn kapers te over op de kust.

II.
Hun Vaderlandsche Geschiedenis.

Onderwijzen is zeer zeker kennis aanbrengen, dat is duidelijk; maar is toch eigenlijk ook niet iets meer nog, en iets anders? Immers, liefde wekken voor hetgeen met den geijkten term heet - de ‘leerstof’.

En daaraan ontbreekt dikwijls zooveel.

‘Geleerdheid’, *onmisbaar steeds*, volstaat niet. Wie onderwijst heeft met een levende ziel te doen, hij heeft dat jonge leven te eeren en te verstaan.

Daarom is goed onderwijzen vaak zelfverloochening, een

buiten-zich-zelven-treden, een geduldig *aankloppen* om gehoor te verkrijgen, het *te verwenen.*

Behoeft het dan veel betoog, dat afgezien van alle godsdienstige overwegingen, ‘neutraal’ onderwijs een beleedigen d.i. schaden eener jonge menschen-ziel is? Neutraal onderwijs - dat is eigenlijk trachten den dood te enten, opzettelijk en koelbloedig te enten op het leven. 't Gaat fijner, methodischer, fatsoenlijker in z'n werk, toegegeven; maar feitelijk is 't fataler nog dan het doen van den ruwen straat-bengel, die in botte baldadigheid een stuk schors scheurt van den nog groenenden en bloeienden boom!

Dit alles geldt stellig niet in de laatste plaats het geschiedenisonderwijs.

Er openbaart zich in den laatsten tijd weer een streven bij ons openbaar onderwijs om het geschiedenisonderwijs tot zoo klein mogelijke proporties terug te brengen. Enkel in de laatste leerjaren zal men het dan geven. 't Onderwijs is niet aanschouwelijk weet ge, de kinderen hebben er zoo bitter weinig aan, en meer van dergelijke verlegenheidsargumenten!

Maar er spreekt uit die verlegenheid toch iets, dat ons aantrekt. Men gevoelt, dat het historie-onderricht, zooals men verplicht is het te geven, *niet past* op den kinderlijken leeftijd.

En liever dit, dan een maar er op los doceeren van de eigen dorre wijsheid.

Natuurlijk is het een averechtsche paedagogiek, die de kinderen de geschiedenis wil onthouden. Doch, naar de eerlijkheid, die een deugd is dezer tijden, spreekt er - bewust, of onbewust - een *ontzien* uit van de ‘wereld van het kind’.

Vóór ons ligt een boekje ‘*Toestanden en gebeurtenissen*, Eenvoudige lessen over de Vaderlandsche geschiedenis voor het vierde of vijfde leerjaar’, leerboekje geschreven door een hoofd eener openbare school; wie doet hier niets ter zake. 't Is ons niet om den man te doen. Het werkje is verschenen in twee deeltjes, geïllustreerd, en ‘beleefde’ reeds een tweeden druk.

Het boekje is door ‘deskundigen’ (zelfs, zoowaar, in bladen

voor het Ch. Onderwijs) geroemd o.a. als ‘eenig in zijn soort’ en: ‘De stof is hier goed verdeeld en goed behandeld. Er mag werkelijk van “lessen” gesproken worden.’ Enz.

Geen twijfel dus, of het mag als een verdienstelijk specimen van de soort geprezen worden; het is dan ook met de noodige zorg bewerkt.

En toch - we schreven haast, liever geen geschiedenisonderwijs dan dit slag van onderricht.

Men oordeele trouwens zelf.

Er wordt een lesje gegeven ‘het Christendom in ons land’ en nu krijgt het kind van ‘het vierde of vijfde leerjaar’ dit fraais te hooren:

‘Door het Christendom is hier veel verbetering gekomen. De predikers waren knappe, geleerde mannen, die het volk veel konden leeren. Zij spoorden de menschen aan, goed tegen elkaar te zijn en elkaar goed te behandelen. Daardoor kregen de hoorigen en de lijfeigenen een beter leven. Het volk bleef nu ook niet langer zoo ruw en woest, als het vroeger was.’

Nu zeggen we niet voor den zooveelsten keer, gelijk er al zoo vaak is gezegd, dat past niet in onze Christelijke school, we vragen alleen: in welke school ter wereld past dit omzichtig doodslaan, dit uitrukken van alles wat zweemt naar leven, van hetgeen omhoog wil in een kinderziel, dan toch wel?

En gelijk we al meer gezegd hebben (en ook daarom lieten we weer opzettelijk den naam van den schrijver weg) dit is enkel de schuld van het systeem; hier wreekt zich de vloek der ‘neutraliteit.’

Om den kinderen door maat en rijm te hulp te komen bij het memoriseeren der les worden ze dan voorts op kreupele rijmpjes als dit onthaald:

Omstreeks het jaar 700.

Toen kwamen hier veel vrome mannen;
Die leerden van Jezus en God
Ze wilden de menschen verbeet'ren,
Maar werden vervolgd en bespot.

Ze gaven den moed niet verloren,
Maar gingen met prediken voort,
En langzamerhand werd het beter
En luisterde 't volk naar hun woord.

Maar meester, indien uw jongens nu ditmaal eens niet naar u willen luisteren, zult ge er hun heusch zwart op aanzien? We vertrouwen, dat ge liever zult voorstellen dit heele geschiedenis-onderwijs maar op te doeken. En dat eert u.

Doch laten we nog enkele voorbeelden geven, die dit ‘lieve boekje’ karakteriseeren:

De boekdrukkunst.

De boekdrukkunst maakte de boeken goedkoop;
De burgers ook schaften ze aan.
En dat nu het volk veel verstandiger werd,
Dat heeft dus de drukkunst gedaan.

Lieve taal van lieve kinderlippen! Is het wonder, als de school zóó alles wat geschiedenis heet voor heel het leven hartgrondig leert haten?

Maar, zegt ge, zoo'n boekdrukkunst is ook een heel ding voor een jongen, neem eens iets dat heter past bij zijn leeftijd.

Nu goed, maar lees dan dit relaas ook uit het beleg en het ontzet van Leiden:

‘... De Prins van Oranje zag geen kans, de Spanjaarden te verdrijven. Daarom besloot hij, den vijand te doen vluchten voor het water. Hij liet groote gaten steken in de dijken langs de rivieren. Het deel van Holland, waar Leiden ligt, is laag. Door de gaten in de dijken kon nu het water over het land stroomen. Daardoor kwamen de Spanjaarden in gevaar. Er kwam eindelijk zooveel water, dat zij moesten vluchten. Het was toen de derde October.

Nu was Leiden gered. Spoedig kwamen de Geuzen met kleine, platboomde schepen, om voedsel naar de stad te brengen, Met die schepen voeren zij over het overstroomde land. Zij hadden brood, haring, kaas en vleesch aan boord. Welk een blijdschap in de stad, toen zij daar aankwamen! Hoe

smulde het uitgehongerde volk! Men juichte en schreeuwde van vreugde.

En eindelijk gingen allen naar de kerken, om daar God te danken voor hun redding.'

Nà de smulpartij, weet ge.

O, onze heerlijke volks-historie, 't is of 't Nut een prijsvraag had uitgeschreven, wie U 't meest ontwijden kon!

Of herkent ge uw Willem van Oranje in dezen 'brave', die ook zoo iets als een deugds-medaille verdiend schijnt te hebben:

Prins Willem van Oranje.

Als een vader voor zijn kindren,
Waakte hij voor 't Vaderland.
En die brave, trouwe helper
Stierf den dood door moord'naarshand.
In des Prinsen huis geslopen,
Schoot een slechte man hem dood.
Toen het volk de tijding hoorde,
Waren smart en droefheid groot.

Nu, 't is welletjes; vindt ge ook niet?

We namen maar voor de hand weg het eerste 'lieve boekje' het beste. We hadden er ook een kunnen kiezen voor een hooger leerjaar. 't Zou lood om oud ijzer blijken, helaas.

III.
Hun Literatuurgeschiedenis.

Overzicht van de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde **en van haar Hoofdvormen in proza en poëzie, door J.L. Ph. Duyser, Leeraar bij het Middelbaar Onderwijs te Amsterdam.** ***Zesde druk.*** **Te Groningen, J.B. Wolters, 1904.**

Het werkje, waarvan we hier den titel afschreven, heeft reeds zijn zesden druk achter den rug en er bestaat absoluut

geen reden om aan te nemen, dat het niet spoedig weer aan een zevenden toe zou zijn.

Om een boekverkoopersterm te gebruiken, het voorziet blijkbaar nog steeds ‘in een bestaande behoefte’. Het wordt nog voortdurend gevraagd.

Ook is ons trouwens geen werkje van dien aard bekend, dat zoo dikwijls ter perse werd gelegd en zoo populair schijnt te wezen.

Geschreven werd het blijkens het voorbericht ‘meer bepaald voor hen, die zich voor de hoofdonderwijzersakte bekwamen’, maar de schrijver onderstelt - en de vijf herdrukken bewijzen wel waarschijnlijk, dat hij zich niet vergiste - ‘dat het ook voor hoogere burgerscholen en gymnasia wel zou blijken bruikbaar te zijn’.

Wie zich dus de niet zeer groote moeite getroost, dit boekske van een ongeveer 250 pagina's eens door te lezen zal het duidelijk worden, hoe in ons Vaderland nog steeds door velen, zoo niet door de meerderheid, de geschiedenis onzer letterkunde word onderwezen en ‘bestudeerd’.

Met andere woorden: hij krijgt een beeld, hoe het staat tusschen de Hollandsche letterkunde en onze Hollandsche Jongens. Misschien moesten we wel ‘jongelui’ schrijven, maar we vermijden liefst dit woord, dat ons uitgedacht schijnt door iemand, die het niet ook beneden zich vond van zijn ‘oudelui’ te spreken.

Want we mogen dit *Overzicht* ongetwijfeld als een type beschouwen van het genre werkjes, die begeerde en geëerde wegwijzers zijn op den tocht naar het Graal der vurig gewenschte akten, of diploma's van eindexamens.

Voor zooverre onze kennis in dezen reikt, en geheel vreemdeling meenen we niet te zijn op dit gebied, zijn dergelijke ‘Overzichten’ in hoofdzaak alle naar hetzelfde patroon geknipt. Er is alleen verschil in ‘beknoptheid’ of ‘meerdere volledigheid’. Wie in zooveel vakken examen heeft te doen, neemt niet gaarne van een of ander ‘vak’, vooral als het geen hoofdvak is, meer tot zich dan het Voorschrift, in casu het examen-

program, nadrukkelijk eischt. ‘Er is toch reeds zooveel te doen!’ Daar houden de schrijvers van dergelijke werkjes dan ook wijselijk rekening mede. De verstrekte dosis is precies voldoende, of even meer dan voldoende, daar kunnen de patiënten gerust op zijn.

Vóór ons ligt ook - en voor de ‘aardigheid’ vermelden we zoo maar het feit niet - een ‘Kleine Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde’ *in z'n soort* lang geen slecht boekje, en wat leest men er op de keerzijde van het omslag met vervaarlijk vette letters?

Dit ongeveer:

‘In de Vragenbus van (een Schoolblad) stelt iemand (blijkbaar een zich wanend studeerend onderwijzer) de vraag: ‘Geeft Leiddraad... genoeg voor de hoofdakte. Welk werk is anders aan te bevelen?’

En de redactie antwoordt: *Niet genoeg.* Wèl... *volgt de titel der* ‘*kleine geschiedenis*’.

Doet het niet denken aan een advertentie van zoo iets als ‘Maggi-soep’ in rollen voor zooveel of zooveel personen?

Het doet ons genoegen te kunnen vermelden, dat de notitie op het omslag onderteekend is ‘De uitgevers’. Maar men bevroedt het, deze heeren ‘studeerenden’ willen bij de maat bediend zijn, en liefst zonder een toeslag. Welnu, 't zal ze gebeuren!

Vrage, bij wie schuilt hier nu eigenlijk de fout?

En hoe is nu, zal men vragen, het onderricht dat dergelijke ‘kleine geschiedenissen’ en ‘overzichten’ den candidaten bijbrengt?

Zal het bij onze aankomende Hollandsche jongens (en meisjes) liefde kweeken voor onze Hollandsche Litteratuurgeschiedenis! Zal het bij hen lùst in litteratuur opwekken? Want immers, dit staat toch vast, dàt, en dat in de eerste plaats, moet toch het hoofddoel van alle onderwijs wezen.

Houden we ons nu voorloopig maar aan ons *Overzicht*, in *zesden* druk.

Wat we vinden?

Eerst wordt de toekomstige litteratuur-vriend bezig gehouden

met een tachtig pagina's over de ‘Hoofdvormen onzer letterkunde in proza en poëzie.’

De benijdenswaardige wordt behoorlijk ingelicht over proza en poëzie, maat en toon; hij verneemt van jamben evenzeer als van trocheeën en trippelmaat; hij hoort van rijm en strophen; wordt bezig gehouden met ‘dichtsoorten ten opzichte van den vorm’; fijntjes wordt hem de kennis bijgebracht van epopeeën, epische verhalen, mythen, sagen en sproken; hij leert van onderscheiden dichterlijke vertellingen, idyllen, romancen, balladen en legenden; voortaan kan hij ook niet mistasten in het onderscheid tusschen oden, hymnen, dithyramben, elegieën, heroïden en cantaten; voor hem geen geheimen meer in den bouw van het drama, of omtrent de ‘overige vormen’ der dramatische poëzie. En ook het proza krijgt een beurt: de studeerende voornoemd wordt nog boven en buiten alle deze merkwaardigheden voorgelicht omtrent het verschil tusschen roman, novelle, vertelling, beschrijvend proza, historisch proza en didactisch proza, enz., enz.

Indien de geduldige lezer, dien wij ons wenschen, na deze zware en veelomvattende volzinnen eens even moet ademhalen - hij wijte het niet aan ons, maar den *Overzicht*-schrijver.

'n Heele catalogus vol dus! Metterdaad, dat is het. En dient men, vraagt ge, dat nu onder de oogen gezien te hebben vóór te worden toegelaten tot onderricht in de geschiedenis der Vaderlandsche Letterkunde?

Indien we een culinair beeld mochten gebruiken, we zouden zeggen: 'n Zonderling restaurant, dit der Nederlandsche Letterkunde! Nergens van proeven schijnt het parool, vóór ge niet met heel de spijslijst en toebereiding der gerechten ten volle vertrouwd zijt!

Ja, gij, begeerige, zoo zijn onze manieren, daar valt niets aan te veranderen!

Genieten van Willem van Haren's ‘*Het Menschelijk leven*’? Vondel's ‘*Rijnstroom*’? Da Costa's ‘*Voorzienigheid*?’ Vondel's ‘*Rey van Engelen*’? Bilderdijk's ‘*Wapenkreet*’? Het mocht wat! Kom eens hier, gij, onnoozele knaap, zeg mij

eens: weet ge wel eens het onderscheid tusschen een ode, een hymne, of een dithyrambe?

Tot welke categorie zoudt ge Van Haren's vers brengen; tot welke Da Costa's '*Voorzienigheid*', of Bilderdijk's '*Kreet*'? Ge kleurt, ge verraadt u, ge weet het niet. Ga onmiddellijk naar uw opkamertje (*Het Opkamertje van den onderwijzer*', liefelijke benaming van een studie-boek voor onderwijzers geschreven door een Amsterdamsch Schoolhoofd) en bestudeer uw *Overzicht* en als ge dan daarmede klaar zijt moogt u aan die poëzie zelve laven, altijd indien dan niet een ander 'vak' reeds weer aan de beurt is!

Aan wien de schuld, vraagt ge met ons.

Aan den schrijver van het *Overzicht?* Toch niet, hij verwijst enkel maar 'het' examen. 'Een feit is het toch' - heet het in het voorbericht - 'dat candidaten op examens niet alleen vaak zeer onjuiste begrippen blijken te hebben van een ode, een romance, een novelle, maar volstrekt niet op de hoogte zijn van het verschil tusschen lyrische en epische poëzie, van de eischen *(sic)* van het treur- en blijspel, enz.'

Daar hebt ge het nu al! Het is niet kwaad hun dit eens terdege in te peperen. Ziehier alvast uw 80 pagina's strafwerk!

Overdrijven we? Ons dunkt, helaas, neen. Maar is de methode van den beschrijvenden catalogus, indien we het dus mogen noemen, niet die van het spannen van de paarden achter den wagen?

Vergt men van iemand, die ons Rijksmuseum wil bezichtigen ook *vooraf* de kennis van onderscheidingen als landschapschilderijen, Doelen-stukken, genre-stukken, stillevens, enz., enz.? Die kennis komt wel mettertijd. De hoofdzaak is: oog krijgen voor het mooie, en daaraan zich het hart ophalen.

En dan nog -

Ge staat in bewondering voor Rembrandt's Nachtwacht; weer verbijstert u in wondere bedwelming, want dàt is het woord, die kleurengloed, die manifestatie van leven, enkel leven, opdoemend uit donkeren achtergrond - maar wat hebt ge den 'leermeester' te antwoorden, die verwijtend op den

schouder u tikkend, u doet opwaken uit uwe droomerij, als hij u met een wijs gezicht vraagt, of dat nu wel een eigenlijk Schutterstuk mag heeten?

Wèl immers, ge geeft hem, liefst zoo beleefd mogelijk - ofschoon ik er niet voor insta, dat ge overvriendelijk zult zijn - ten bescheid, dat het antwoord op zijn vraag u heusch onverschillig is. Daarover zult ge naderhand wel eens rapport uitbrengen. Maar gij, gelukkige, gij hebt geen examen af te leggen. *Afleggen* - IS het woord.

Intusschen, zou hier geen overdrijving, geen misverstand in het spel zijn? Zou men ons nu waarlijk willen doen gelooven, dat iemand die blijk gaf eenig gevoel, eenige smaak voor poëzie te hebben, een zwart gezicht, of erger kreeg, als hij met de definities uit de (lang niet altijd onfeilbare) 'wetenschappelijke' loketten niet voldoende vertrouwd was....?

We weigeren absoluut het te gelooven.

Maar het strafwerk, zij dan achter den rug en de degeschiedenis-der-letterkunde-bestudeerende jonge man, of jonge dochter is dan genaderd tot het relaas der eigenlijke litterarische Historie. Op geen Sinterclaes-avond in de dagen zijner jeugd kan hem (of haar), meent ge, het hart niet van meer verwachting geklopt hebben.

Gij, onnoozele; het mocht wat!

Un homme averti en vaut deux, zeggen de Franschen, en de student is behoorlijk gewaarschuwd.

Gewaarschuwd?

Om u te dienen! Hij weet nù alvast, dat het niet alles rozengeur en maneschijn is daar in dien hof der Nederlandsche letterkunde.

Eén voorbeeld volstaat weer:

'Wanneer we de meest bekende treurspelen, zoowel der 17e eeuwsche dichters als der dramaturgen van deze eeuw in onze letterkunde, aan de bovenstaande eischen toetsen, dan blijken de tekortkomingen vele'.

Maar nu vragen we u toch, wat zegt ge van zulk een ontgoochelend informatie-bureau!

Vóór ge nog iets gezien hebt van die Nederlandsche Letteren zelve wordt u reeds beduid, dat ge er heusch niet te veel van moet denken: ‘De tekortkomingen zijn vele’.

En zulke dwaasheden, *enkel naprateri*j, zou een candidaat dan op een examen, na eerst zelf ijselijk met de perspomp gewerkt te hebben, onder de lijdelijke behandeling met de zuigpomp weer voor den dag moeten brengen. Alweer, we weigeren het te gelooven.

Maar waar ter wereld haalt, vraagt ge opnieuw, de *Overzicht*-schrijver toch die ‘volmaakte’ tragedie vandaan?

Dit is de wijsheid naar wijlen Prof. Jonckbloet op handbare apothekers-fleschjes getapt voor examen-dressuur. De theorie, de grauwe theorie, die uitmaakt, of het lentegroen wel groen genoeg is om nu werkelijk Mei-loof te mogen heeten!

't Is vervelend telkens hetzelfde te zeggen, maar wordt den bezoeker van het Rijksmuseum als hij de breede trap (er is aan den muur daar toch enkel maar een kleine impertinentie over het snaterbekken der eksters, alias het publiek te lezen!) er opgaat, eerst een lijstje in de hand gedrukt door den in gala uitgedoschten beambte betreffende de ‘eischen’, waaraan een schilderij moet voldoen?

Tot kunstkenner in der Letterkunde rozengaarde bevorderd, vóór men nog iets met eigen oogen zag, het is toch al te dwaas!

Maar goed, de halle der historie wordt nu dan toch betreden.

Krijgt ge dan nu het begeerde verhaal en wordt u voorts toegestaan uw eigen oogen te oefenen, om straks dan wellicht met eigen volle besef te zien?

Men zou het meenen. IJdele verwachting intusschen.

Het schijnt wel, of alle echte belangstelling in de Nederlandsche letterkunde opzettelijk *vooraf gedood* moet worden bij den toekomstigen beoefenaar.

We staan alleen een zich hier vertreden toe onder ons eigen, hoog-wijs toezicht, weet ge.

Een tiental jaren geleden (*Gids* 1892, IV, 6) schreef wijlen Allard Pierson eens:

‘Op een middelbare school werd eens een les gegeven over Nederlandsche Letterkunde. Aangaande een onzer auteurs werd medegedeeld, wat hij geschreven had en hoe men zijne geschriften gewoonlijk beoordeelde. De les eindigde met deze onvergetelijke woorden: Zie zoo, jongelui, nu kent gij onzen auteur en hebt er meteen, “een oordeel bij”. Hier was een moord gepleegd!’

Waartoe u verwonderd, of u geërgerd, zou men den grooten meester, ware hij nog in leven, toe willen roepen, wèl die practische methode volgen we nog!

De jonkman is genaderd b.v. tot de reien van Vondel's drama's. Van die drama's zelve (Jonckbloet heeft dat indertijd zoo gezegd, weet ge) heeft hij dan natuurlijk reeds gehoord, dat het nu juist niet zoo heel veel zaaks is.

Maar de reien zelve dan. Zal men hem dan nù misschien l e e r e n zien; zijn smaak o e f e n e n , lust en liefde bij hem trachten te w e k k e n ?

Daarvoor ontbreekt ons nu heusch de tijd, we zullen hem maar duidelijk zeggen hoe het *is*, d.w.z. hoe wij het vinden. (Lees, hoe wij het altijd gehoord hebben).

We citeeren weer letterlijk, alleen we verkorten een weinig:

‘De reien behooren tot de beste voortbrengselen van den lierdichter Vondel. Sommige van die zoogenaamde drama's zijn enkel bekend gebleven door die reien.

Tot de merkwaardigste reien behooren: 1. *de rei der Eubeeërs* (Palamedes, 3de bedrijf), *een heerlijke* lofzang op den morgenstond en het buitenleven, met *die liefelijke* schildering van de omstreken van Beverwijk; 2. *de rei van Engelen* (Lucifer, 1e bedrijf), *die majestueuze* hymne aan God, met *den krachtigen* slotzang “Heilig, heilig, driemaal heilig”; 3. *de rei van Burchtzaten* (Grijsbrecht van Aemstel, 4e bedrijf), *de beroemde* ode aan de huwelijkstrouw; 4. *de rei van Clarissen* (Grijsbrecht van Aemstel, 3e bedrijf), *een roerende* elegie op den Bethlehemschen kindermoord; 5. *de rei van Leeuwendalers* (Leeuwendalers, 5e bedrijf), *het opwekkende*, *frissche*, *levendige en zangerige* bruiloftslied; 6. *de rei van Maagden* (Jephta, 3e

bedrijf), die *op treffende wijze* de redding van Mozes verhaalt en de hoop uitspreekt, dat ook Ifis door Jehova's macht zal behouden blijven; 7. *de rei van Juffren* (Noach, 3e bedrijf), *de dartele zang* van levenslust en minnevuur (op bijna 80-jarigen leeftijd geschreven); 8. *de rei van Wachtengelen* (Adam in ballingschap, 1e bedrijf), waarin *de schoone* beschrijving van de schepping in zes zangen'.

Gelijk men ziet, precies als in Pierson's dagen: het 'oordeel' er in optima forma bij. Gelijk Minerva compleet met helm en speer uit het hoofd van Zeus te voorschijn is gekomen!

Doch 't is er dan ook een oordeel naar: 'merkwaardig', 'heerlijk', 'lieflijk', 'beroemd', 'roerend', 'krachtig', 'frisch', 'levendig', 'dartel'. - Maar genoeg; 't wordt heusch zelf te dartel!

Doch mag iemand, merkt ge wellicht op, die iets moois gaat zien, dan zijn gids niet om inlichtingen vragen?

Natuurlijk wel, daar kan niemand op tegen hebben. Doch dat is toch iets anders, dan straks dien gids dit alles, alsof men 't zelf zoo had gezien, gewoonweg nabouwen.

Want niet slechts over proza en poëzie krijgt men een 'oordeel', ook over de menschen die dichtten of schreven, nog buitendien. Dat mag ook niet anders!

Maar weer één voorbeeld.

Bilderdijk:

'Bilderdijk is op zeer uiteenloopende (och, kom, wat u zegt!) wijze beoordeeld. Ontkend mag niet worden, dat hij een hoogst onaangenaam karakter bezat, ongetwijfeld een gevolg van zijn lichamelijk lijden. IJdel en hartstochtelijk in hooge mate, bejegende hij ieder, die met hem in meening verschilde, op zeer ongepaste wijze, waardoor hij zich vele vijanden berokkende en zelfs zijne beide vrienden Van der Palm en Kinker van zich vervreemdde.

Daar kan die Bilderdijk het dan mee stellen. Vooral dat 'zeer ongepast' is striemend, of - hoog-comisch!

Maar de zaak is te ernstig voor spot. Zooveel regels, haast schreven we zooveel woorden, zoovele onjuistheden. De

‘vrienden’ Van der Palm en Kinker zouden, konden ze dezen onzin nog lezen, zelf protesteeren tegen zooveel oppervlakkigheid. De zaak zat wel iets dieper. Maar daarover nu niet.

Want laten we tot onze conclusie komen.

Men kan immers zijn tijd beter besteden, dan met zulk een distellezing te houden.

Één vraag slechts:

Is onze bewering te kras, dat het wel schijnt, of alles gedaan wordt om de Hollandsche jongens *op te zetten* - we hebben geen zachter woord - op te zetten tegen de Hollandsche letterkunde? Enkel pedanterie en naprateriij wordt op die manier aangekweekt.

Wat dan beter is, meenen wij, dan zulke Overzichten en Kleine geschiedenissen (dat de heer Duyser nog schijnt te zweren bij een oud en verouderd doctrinair liberalisme en intellectualisme laten we nu maar geheel rusten); hoe *wij* het dan zouden willen?

Voor *beginners* dient de historie der letterkunde teruggebracht tot een sober en objectief mogelijk relaas der *feiten* en der levensberichten van den besproken persoon.

Niet veel ‘oordeelvellingen’, maar veel wèl gekozen verzen en proza-stukken. Een bloemlezing als van De Groot, Leopold en Rijkens is ons - zelf hebben we nog niet veel van dien aard - minstens tien, neen honderd keer liever dan zulke africhtings-leerboekjes.

Om met een woord van Allard Pierson te eindigen ook: ‘Letterkunde, dat moest immers iets zijn, waar de jongens niet waren af te slaan!’ Dàt is het. En zoo kàn het ook wezen, metterdaad.

Op één voorwaarde na. En waarlijk geen ‘heksentoer’: *De letterkunde zelf aan het woord laten.* En ònze taak heeft zich enkel te bepalen tot het met bedachtzaamheid, wijsheid en smaak kiezen van wat ter kennismaking deugt en wenschelijk is.

Maar geen opzettelijke vervreemding van de Hollandsche jongens van de Hollandsche letterkunde.

Want hunner het recht ons toe te voegen: *Nostra res.* Immers, het gaat hun wel degelijk aan. Ze hebben gelijk. Geen beduimelen dan ook van deze gave vruchten.

IV.
Jan Wagenaar dient z'n rekening in.

Geen mummie, of wèl bezien schuilt er nog een historie van leven achter.

Op wat voet - van oorlog, of van vrede - staat bijv. onze huidige Gereformeerde jongelingschap met de schim van Jan Wagenaar?

Van *Jan Wagenaar!*

Dezelfde. Auteur van 22 deelen *Vaderlandsche Historie.* En boven en behalve dat, nog van:

> '*Amsterdam*, in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, schoolen, schutterije, gilden en regeeringe beschreeven.' (Amsterdam 1760).

Maar deze Jan Wagenaar, 'stadshistorieschrijver en catechiseermeester van de weeskens in de 'Oranje-appel' is immers sinds jaar-en-dag begraven-en-wèl bij Bilderdijk.

Wie kent dat vleiend grafschrift niet uit zijnè *Nalezingen:*

> Een schrijver van beroep, die aangespoord door het voordeel,
> Slechts schaars de stof zijns werks en nooit zijn taal verstond;
> Op ieder blad bijna de naakte waarheid schond
> Door beurtlings misverstand, partijzucht en vooroordeel,
> En, zoo ontbloot van smaak, geleerdheid en vernuft,
> Als kinderlijk gehecht aan valsche herschenschimmen,
> Zijn naam bij 't blinde volk een hoogte deed beklimmen,
> Die elk verlichter geest in 't oordeel overbluft.

Toegestemd, dat klinkt als een klok van vonnis: Een duitendief, waarheidsverkrachter, een hals, 'n partijmannetje zonder smaak, jongetje van Chineesche of andere schimmen,

alleen in eere bij de weet-nieten. Moet Jan Wagenaar voornoemd dan niet *morsdood* zijn?

Kan er ter wereld reden bestaan Gereformeerde jongelingen nog op den huidigen dag met 's mans heugenis te achtervolgen?

Doch stel dat de doodverklaarde nu juist, op-den-dag-af, een historische tentoonstelling organiseert van dat eens zoo vermaarde:

'..... *Amsterdam in zijn opkomst*, *aanwas*, *geschiedenissen*,' enz. enz.....

Wat stellen we er tegenover?

Och, Wagenaar, zegt ge, was maar een Arminiaan. Nu goed. Maar de man citeert vaardig Leeghwater en zijn vermaard *Haarlemmermeerboeck*, en wel aldus:

'Wat waren meest alle deze steden in Noord-Holland? *Wat eertijds Amsterdam?* Maar een visschersdorp, hetwelk nu door Godes zegen, door verscheiden middelen en de nieuwigheit, zoo treffelijken koopstad is geworden, daar nu alle de heerlijke, schoone treffelijke gebouwen getimmert zyn, ende is nu bijna die beste gelegenheit van de scheepvaart, die in Europa te vinden is, met nog daarby alle die schoone, heerlyke ende cierlyke plantazië op de straten ende burgwallen, *gelyk een Koninxwarande*, waarvan Amsterdam nu wel eep nieuwe werelt of een werelt op zyn zelve genoemt mag worden.'

Is Wagenaar nu wel meer dan een boodschaplooper, en doet hij niet enkel rapporterswerk; z'n nieuwtje overbrengend?

Mij wel, maar daarmede zijt ge niet goedschiks af van dezen 'schrijver van beroep'; *broodschrijver* dus, volgens Bilderdijk.

Dit Amsterdam in zijn Aanwas, zegt de man met de historische boodschapmand, was eertijds op-en-top *Gereformeerd.*

Ten bewijze:

Ze bouwen er hier een kerk bij. En ze meenen (aan 't stadhuis en bij de grooten) klaar te zijn met den naam. Maar ja wel, (Wagenaar spreekt):

'In 't eerst dagt men deze kerk den naam van Sint Janskerk

te geven. En deezen naam vindt men gemeld (wij onderstrepen) op den rand van 't *Register der Vroedschap....*

Doch de yverigste Gereformeerden hielden deezen naam te zeer te smaaken naar Roomschgezindheit.

Men bespeurt dit klaarlyk uit de woorden van Wallich Syvaertsoon, wiens werkje *Roomsche Mysteriën ontdekt*, toen de grondslagen der Zuiderkerke gelegd waren (1604) het licht zag.

Want met reden beweerd hebbende, dat de stoffelijke kerken slegts werken van menschenhanden zijn, laat hy er op volgen: Gelyck men sien magh aen het beginsel van de kerck welcke alhier nu gebouwet wert (met welcke de superstitie alreede begint te speelen om die *nae de oude ende nieuwe roomsche afgodische wyze*, eenen name gheven, welcke haer niet en betaemt) dattet menschenwerck is.'

Waaruit dus blijkt, hoe het komt, dat de Zuiderkerk, spijt de heeren van het Stadhuis, tot den huidigen dag Zuiderkerk heet.

En alweer Jan Wagenaar, 'de hals', brengt maar de boodschap over.

Maar als hij zijn Oud-Amsterdam ons gaat uitstallen en hij vraagt, de muts in de hand, heel beleefd:

'Of er nog iets te zeggen is?....'

Wat zullen we hem dan antwoorden?

Jan Wagenaars heugenissen aan Amsterdam kùnnen ons geen rust laten.

Och, of we toch nogeens weer - iets, neen, véél mochten doen uitschitteren van dat Gereformeerd Amsterdam van eertijds,

> Gereformeerd Amsterdam, gij, gelukkige moeder,
> Der fiere gemeent' die u glansrijk herschiep....

Och, of God de Heere het ons gaf. Oók door iets van ònzer handen werk; door òns kennen en kunnen.

Zoo we slechts - om alvast te beginnen - den ijver hadden een Jan Wagenaar. 't Was reeds iets. Een mooi begin.

Hoe 'de hals' (ik houd me voorloopig gemakshalve aan de terminologie van Bilderdijk) Arminiaansch kwam?

't Was van zijn tijd, (de achttiende eeuw). En brave Jan voer mee in 't schuitje. Luister slechts (*Het Leeven van Jan Wagenaar*, [door Pieter Huisinga Bakker] 1776):

'.... Onze jongeling, zestien of zeventien jaeren oud, en nog op het comptoir, besteedde den Saturdagnamiddag of -avond met zijne makkers, die by geluk, jonge luiden van eenigen smaek en kundigheden waeren, meestal in de een lof andere herberg en somtijds ook in de schouwburg'.

Gelijk men ziet, het zat er niet bijster diep. Zij het zoo:

'Dit leeven en dit doorbrengen van den tyd, hoe onschuldig en onverschillig ook, streedt zekerlijk met de kennelijke zielsneigingen van onzen Wagenaar; evenwel hy nam er eenigen tijd deel in.'

In den grond daartoe te braaf!

'Wat gebeurt er? Eén zyner Gezellen, onder jonge luyden, die werk maekten van den Godsdienst, geraeckt zynde, begon te begrypen, dat zyn gedrag verkeerd was, en bragt Wagenaar ook tot nadenken....

En door deezen makker geraekte hij ook in de Remonstrantsche en Doopsgezinde kerken en met name *in de godsdienstige oefeninge van gemelde jonge luiden*, die, ten deezen tijde, hunne *Zondag-morgen Vergaderingen* hadden in een der vertrekken van het Weeshuis "d e O r a n j e -a p p e l" (Keizersgracht.)

Zijne ouders waren vroome luiden, leden der Gereformeerde Kerke en gezet op den kerkgang. Het duurde niet lang of zij kreegen kennis aen de gangen van hunnen zoon...'

Maar ik mag niet niet langer afschrijven. Schuilt er leven, al of niet, óók achter deze historische 'mummie'....?

Jan Wagenaar - want hij bleef 'in deezen gevestigden trant en trein van leeven en denken' - gefatsoeneerd niet maar in de herberg, doch op Zondagochtend *op een Remonstrantsche jongelingsvereeniging* onder kerktijd!

En toch, wat baat u napraat!

Wat Bilderdijk mocht zeggen, was zijn zaak. En hij had er reden toe. Alleszins.

‘Amsterdam in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen’ - dàt schudden we ons zoo licht niet van 't lijf. Van het lijf? Niet van de ziel.

't Is onjuist, dat men om iets te waardeeren, het moet bezitten. De banneling weet soms pas wat vaderland is. Vaak eerst de dorpeling beseft, wat het moet zijn *Amsterdammer te wezen.*

Naar Amsterdam ziet (en zag steeds) op - h e e l h e t l a n d .

Kende de Republiek der ‘Vereenigde zeventien Gewesten’ ooit een *hoofdstad?*

Immers neen.

En toch, dat wàs Amsterdam, wijl 't heerlijk zich ‘open deed’ aan de Aemstel en het Y.

Zoo zou 't nòg zijn!

Ook voor 't Gereformeerde Holland.

Hièr vooral moeten wapperen van tinnen en transen de Calvinistische kleuren.

Hier de trommelen Geuzen-marschen slaan, schetterende het koper van *Wilhelmus.*

Van ons Amsterdam uit psalme het lied der glorie onzes Gods over den lande!

Oòk door onze jonge, Gereformeerde Amsterdammers, wassend in aantal en kracht. In innerlijke kracht bovenal.

En anders - we durven zelfs een ‘Arminiaansche hals’ als Jan Wagenaar niet onder de oogen komen. Laten we z'n *Amsterdam* dan liefst voorgoed maar gesloten.

't Zou uit de stilte der ‘dorre’, geel geworden bladen tot ons gaan spreken. En spreken in hel-op-klinkend *verwijt.*

V.
Paginistische Schoolwet. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding onder redactie van Dr. A. van Berkum, Dr. J.H. Gunning Wz., Dr. H.F. Jonkman, Mr. H. Smeenge e.a. Jaargang 1902 en 1903,

Geen nieuws onder de zon... Het Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding, waarvan wij

hier den titel afschreven, was niet speciaal voor onze kringen bestemd.[1)] Alleen mannen van het openbaar onderwijs zijn er meest in aan het woord, en hunne meeningen kan men er doorgaande in bepleit vinden.

Dit voorop stellende kunnen we echter ieder die in rapport staat met 'opvoeding en onderwijs' - en met wie is dit welbezien niet het geval? - zeer wel de kennismaking er van aanbevelen. Dit *Tijdschrift* is een zéér degelijke periodiek en in iedere aflevering vindt men vaak hoogst wetenswaardige dingen. Bij de studie der paedagogiek in wat ruimeren zin kan het zeker niet gemist worden.

Voor heden vestigen we trouwens enkel de aandacht op een artikel van Dr. E. Epkema, directeur der H.B.S. te Zaltbommel, in afl. VIII en IX der jaarg. 1902-1903, getiteld: '*Eene Schoolwet van keizer Julianus* (*Apostata)*'.

Want blijkt hier weer opnieuw, dat er niets nieuws onder de zon is!

Keizer Julianus (361-366) die zich in haat tegen het Christendom tot levensdoel had gesteld het paganisme weer tot vollen bloei en herleving te brengen, bediende zich ook reeds als strijdmiddel van een 'scherpe resolutie': een zeer partijdige *onderwijs-wet.*

Dr. Epkema, die in zijn artikel slechts als verslaggever, indien we het dus mogen noemen, optreedt - en wij volgen hem niet dan op den voet - deelt er ons het volgende van mede:

'In het jaar 1901', zoo bericht Dr. E., 'werd in Italië, en wel te Milaan, een nieuw werk over Keizer Julianus den Afvallige uitgegeven, geschreven door den senator Gaetano Negri. In het gunstig bekende tijdschrift *Nuova Antologia* werd, in het nummer van 1 April 1901, een voorproefje van dat werk gegeven door er een hoofdstuk van af te drukken. Dat hoofdstuk is belangrijk, daar het een schoolwet bevat van bovengenoemden keizer en het oordeel van den schrijver daar-

1) Het is sinds, helaas, reeds weder verdwenen.

over, die Julianus van de blaam tracht vrij te spreken van tiranniek vervolger der Christenen, door de Christen-geestelijkheid van zijn tijd op hem geworpen'.

Waar de sympathieën liggen van den Italiaanschen senator blijkt uit dit korte citaat reeds vrij duidelijk. We kunnen dies volstaan met de mededeeling, dat deze heer Gaetano Negri de befaamde wetten van minister Combes wel 'lastig', maar 'geenszins tyranniek' vindt, naar Dr. E. ons bericht. De senator is alzoo een uiterst vrijzinnig man. Hij zweert bij het dogma van den Staat.

Maar nu dan de schoolwet van keizer Julianus den Afvallige van het jaar 362.

Die wet luidde aldus:

'Het behoort dat de schoolmeesters uitmuntend zijn zoowel wat goede zeden als wat welsprekendheid betreft. Daar ik nu niet in iedere stad tegenwoordig kan zijn, zoo verorden ik, dat ieder die onderwijs wil geven, maar niet zoo klakkeloos en eigenmachtig die taak aanvaarde, maar door het oordeel der autoriteit goedgekeurd, een besluit erlange van het gemeentebestuur, waaraan de toestemming der voornaamste burgers niet ontbreke. Dat besluit moet vervolgens aan mij ten onderzoek worden opgezonden, opdat de gekozene zich aan de scholen der steden aanbiede, door ons oordeel van een hoogeren eeretitel voorzien.'

Dat ziet er, zal men zeggen, althans zoo op het eerste gezicht, nogal vrij onschuldig uit. De 'Staat' verlangt enkel 'toezicht', meer niet. Maar wie nauwkeurig leest bemerkt, dat zoo niet één onderwijzer vóór de klasse kon komen, of de, het Christendom zeer vijandige, keizer moest er in bewilligen.

Onze senator erkent dan ook:

''s Keizers bedoeling, hoe *schijnbaar* onschuldig ook, was toch "niet zoo volkomen onschuldig"! 's Keizers streven was eenvoudig te verhinderen, dat Christen-leeraars als meester in de openbare scholen zouden optreden.'

Men bemerkt, de vriend van Combes laat zich in zeer ge-

matigde termen uit. En metterdaad zoo ‘volkomen’ onschuldig was Julianus' wet dan ook niet!

Trouwens, de keizer zelf maakte van zijn bedoeling ook geen geheim. Hij liet de wet vergezeld gaan van een ‘Open Brief’, die in zijn geheel tot ons gekomen is en waarin hij duidelijk en klaar zijn bedoeling toelicht, maar die tevens door eene reeks van vernuftige argumenten *tracht* (zoo oordeelt ook de senator) haar te verklaren en te rechtvaardigen.

Wat de zaak was?

De meerderheid der bevolking was reeds gekerstend, en het Christendom trachtte zich min of meer aan te passen aan het Hellenisme. De scholen der rethorici vulden zich met Christenleerlingen; Christenleeraren bezet'ten de katheders der welsprekendheid. En de vierde eeuw telde reeds uitnemende Christenredenaars als een Gregorius van Nazianze en een Basilius. Die Christelijke welsprekendheid en literatuur, in Helleenschen vorm gegoten, was een machtig wapen in de hand der Christelijke geestelijkheid. (De titelatuur der beide laatste woorden is natuurlijk van den senator, den vriend van Combes.)

En nu wilde Julianus dit juist met alle kracht tegengaan.

Enkel Christenvervolgingen, als vroeger, ging niet meer. Het Christendom was sinds Constantijn den Groote een macht in den Staat geworden.

Maar Julianus wilde ‘van wege den Staat een verjongd Heidendom op philosofische leest geschoeid’.

De lectuur der oude heidensche schrijvers hield de uitbreiding van het Christendom niet tegen en dus moest de jeugd ‘onttrokken aan den verderfelijken invloed der Christenen’.

Zeer wel werd 's Keizers bedoeling doorzien. Niet slechts Gregorius slingerde Julianus een geweldige philippica naar het hoofd. Maar ook Ammianus Marcellinus, *die geen Christen was en die Julianus bewonderde*, berispte den Keizer om die wet en noemde die ‘een ongenadig decreet, dat verdiende in een eeuwig stilzwijgen gehuld te worden.’ En hiermede sprak hij tevens de publieke opinie uit, want ook de Christelijke menigte veroordeelde het edict van Julianus ten sterkste.

Senator Gaetano Negri, die zich - dat begrijpt men wel - plaatst op het standpunt eener ‘objectieve, onpartijdige, wetenschappelijke critiek’, is het hiermede natuurlijk niet eens. Maar, zegt hij, en dat interesseert ons meer, Julianus ‘voorzag beschuldigingen en vandaar zijn Open brief’.

En hoe verdedigde zich nu de Keizer?

Julianus vond het ‘ongehoord’, dat Christenleeraars bij ‘hun onderwijs de Heidensche boeken zouden gebruiken, wier denkbeelden zij afkeurden.’

In den ‘Open Brief’ heet het dan ook o.m. aldus:

‘Ik geloof, dat de goede opvoeding niet afhangt van welluidende woorden en welsprekendheid, maar wel van het beschikken over een gezonden geest, die een juist begrip heeft van het goede en het slechte, van het eerbare en het schandelijke. Diegene dus, die zús denkt en zòò onderwijst, is er even ver van af een opvoeder te zijn als hij er van af is een eerlijk man te zijn. In kleinigheden kan het verschil tusschen de overtuiging en het woord een te verdragen kwaad zijn, maar het blijft toch altijd een kwaad. Maar zoo in belangrijke zaken een mensch zus en zoo denkt en juist het tegenovergestelde onderwijst van wat hij denkt, dan is zijn gedrag te vergelijken bij dat van de kooplieden, ik spreek niet van de eerlijke, maar van de slechte, die zooveel mogelijk slechte waar aanprijzen, door hun lof hen bedriegende en aanlokkende, aan wie zij bedorven waren willen van de hand doen.’

Ze is listig, maar *doorzichtig toch ook* deze verdachtmaking! En hoe vrijheidlievend is die keizer Julianus als hij b.v. verder schrijft, dat hij de Christen-leeraren wèl veroorlooft ‘niet te onderwijzen, wat zij niet goed achten!’

En is het niet, of men redenaars uit onze tijden beluistert, wanneer men den keizer aldus ook hoort philosopheeren:

‘Geen der jongelingen, die de school wil bezoeken, mag uitgesloten worden. Want het zou niet redelijk zijn den goeden weg af te sluiten aan knapen, die nog niet weten naar welken kant zich te keeren, evenzoo als het niet redelijk zou zijn hen door vreesinboezemingen tegen hun zin te dwingen tot de

voorvaderlijke gewoonten, ofschoon het geoorloofd kan schijnen hen huns ondanks te genezen, zooals men met krankzinnigen doet. Maar allen wordt gelast zulk een ziektetoestand te dulden, en wij moeten de onwetenden wel onderwijzen, maar niet straffen.'

We herhalen: zou men niet wanen, zoo 't kon, dat de 4e eeuw leentje-buur gespeeld heeft bij de 19e en de 20ste; het is merkwaardig!

Want waarlijk het schijnt metterdaad, of de Keizer die het Christendom fanatiek haatte, gelijk een ieder weet, eenvoudig stukken uit ònzen tijd gecopieerd heeft.

Maar onze senator schrijft nog:

Met de meeningen van hen, die onderwijs gaven aan de scholen der Christenen, bemoeide de Keizer zich niet, die liet hij geheel vrij *(sic)*. De Staat, zoo redeneerde de keizer, is een organisme, dat bepaalde functies heeft uit te oefenen. Nu zou het evenwel ongerijmd zijn, dat de Staat wilde toestaan, dat de functies werden uitgeoefend door hen, wier bepaalde bedoeling het was die te kwetsen; dat zou gelijk staan met zelfmoord.

'En die redeneering is nog, zij het ook met eenige wijzigingen, toepasselijk in onze dagen'.

Ze wordt althans nogwel bepleit; dat is ook zoo!

En dan komt voorts deze zéér liberale senator tot deze oolijke conclusie:

'Keizer Julianus, die toch niet bedoelde *(sic)* slachtoffers te maken, heeft ongelijk gehad, zooals vele anderen na hem, om den schijn aan te nemen alsof hij het wilde, en daardoor heeft hij aan hen, die hij wilde bestrijden, de gelegenheid gegeven van over vervolging te klagen. Daardoor was zijne poging nadeeliger voor hem zelven dan voor zijne vijanden, die juist uit dien schijn van vervolging hunne kracht putt'en'.

Hebben we iets van dien aard, maar dan in andere bewoordingen en op andere tijden, niet meer gehoord? Er staat ons, meenen we, zoo iets van voor den geest. Die brave, maar onvoorzichtige Julianus. Ja, den 'schijn' heeft hij wel tegen zich; dat valt niet te ontkennen!

‘Al zijn de argumenten van Negri misschien niet geheel onweerlegbaar, er steekt toch, mijns inziens, veel waarheid in en ik achtte ze belangrijk genoeg om ze hier in korte trekken mede te deelen.’

Het ‘misschien niet geheel’ vinden wij van Dr. Epkema werkelijk al te bescheiden. Maar voor zijne bewerking van het Italiaansche artikel blijven we hem erkentelijk. Het oude verklaart altijd het hedendaagsche en nieuwe. En licht het veelal ook toe. Zoo weer in deze.

VI.
Princelijk paedagoog.

Willem III, de princelijke wees, - men weet het - heeft een zeer moeilijke jeugd gehad. Geboren na 's vaders dood, liet zijn moeder hem alras aan eigen lot over.

Nog was het kind geen zes jaar oud, toen de Princesse Royale naar Frankrijk vertrok (1656) en het Prinsje eenzaam achterbleef op het Huis te Honsholredijk. (Enkele jaren later vertrok de Princes naar het Hof van haar broeder Karel, en overleed daar spoedig in Engeland).

Zoo was ook de jonge Oranje dan - in bittere en bange eenzaamheid schier enkel van vijanden omringd - ‘van vader en moeder verlaten’. Doch ook zijner mocht eenmaal ook de juichtoon zijn: ‘Maar de Heere heeft mij aangenomen’.

Een Gereformeerd, een waarlijk *princelijk paedagoog* bij uitnemendheid werd zijn leermeester.

Het ‘toeval’ wikte, - of eigenlijk zelfs dat niet - maar *God beschikte.* ‘Het geval wilde’, zooals wij menschen wel plegen te zeggen, dat in 1656, sinds een kleine twintig jaar, een der predikanten te 's Gravenhage was, Ds. Cornelis Trigland en deze werd - waarschijnlijk wel door den invloed van 's prinsen grootmoeder Amalia van Solms, tot opvoeder en leermeester van het ‘Kindt van Orangieën’ aangewezen,

Een gelukkige, een van den Heere gezegende keuze.

Veel is ons van dezen Cornelis Trigland niet bekend. Een nieuw onderzoek naar hem ware - voorzooveel wij kunnen beoordeelen - zéér gewenscht.

Een veertig jaar geleden gaf Dr. G.D.J. Schotel, wèl bekend, een kort artikel over Trigland in de *Godgeleerde Bijdragen* (Deel XXXIX, Eerste stuk, 1865). En daaraan dan - die oude jaargang zal wel niet in veler handen meer zijn - ontleenen we hier een en ander.

Cornelis Trigland was van een goeden kom-af. Een zéér goede zelfs. Altijd in Gereformeerden zin.

In April 1654 stonden te Leiden weenend bij het graf van Jacobus Trigland, hoogleeraar in de theologie aldaar, zijne drie zonen: *Cornelis*, predicant te 's Gravenhage, *Theodorus*, advocaat voor den Hove van Holland, en *Jacobus*, predicant te Amsterdam.

Ze hadden wel reden ook hunnen vader te beweenen.

Trigland, de hoogleeraar, was een man geweest, die een hoogst eervol verleden achter zich had, toen de Heere hem beduidde, dat het nu genoeg was. (Hoe Vondel hem bestreed en lasterde, toen hij als predicant te Amsterdam stond, hebben we hiervoor reeds herinnerd.)

Maar de zonen mochten ook het hoofd weer omhoog heffen, er wordt van hen allen getuigd, dat zij de voetstappen huns vaders drukten, ‘sieraden van kerk en balie’.

Cornelis niet het minst.

Hij was ‘het beeld van zijn beroemden vader en wedijverde met hem in roem van geleerdheid’, oordeelde Prof. Coccejus, schoon maar ten deele een geestverwant.

Te Leiden studeerde en promoveerde hij (geb. 1609) tot doctor in de theologie, werd in 1632 als proponent te Wormer beroepen, vertrok twee jaar later vandaar naar Hoorn en werd 11 April 1638 te 's Gravenhage als predicant bevestigd.

Sinds 1656 - hij was toen dus een man in de kracht des levens - was hij 's Princen leermeester. Dat hij zijn taak ernstig opvatte behoeft nauwelijks gezegd.

Dertig jaren was hij reeds overleden (1702), toen zijn neef Prof. Jacobus Trigland Jr. van Leiden ook hem huldigde in zijn *Laudatio funebris Guilielmi III regis* (bij den dood van Willem III dus) in het groot auditorium der Leidsche academie.

In die rede komt ook die *beroemde* - we weten haast geen juichender adjectief - die *heerlijke* mededeeling voor, welke het Christelijk hart steeds weer zoo goed doet:

'Contra, cum inexpectatus saepe cubiculum intraret, aliquoties vidit, invenit Triglandius eum orantem de geniculis, et orantem in haec ipsa verba: ut *Nitritius Ecclesiae*, *Columna religionis*, suo posset tempore inveniri'.

De jonge Oranje in zijn slaapkamer verrast: op de knieën den Heere smeekende, dat hij een 'voedsterheer der Kerke', een 'zuil der religie' mocht zijn in de tijden, die komen zouden! -

'Wat zal het oog van Trigland geschitterd; hoe zal hij den Heere, zijn God, gedankt hebben!

Een *mentor* is hij het 'Kindt van Orangieën' geweest, hij die hem leidde en leerde, die hem elk oogenblik, zelfs onverwachts tot in zijn slaapvertrek mocht naderen. Hij moet wel een *wijs*, een godvruchtig man ook geweest zijn, dat zijn *missie* - want dat was het - dùs met zegen werd gekroond.

Nu verrichtte, - behoeft het gezegd? - óók Trigland zijn paedagogischen arbeid niet zonder 'beginselen'.

Dat Fénélon zijn Télémaque schreef voor zijn kweekeling, den hertog van Bourgogne, weten we sinds onze schooljaren; maar minder bekend is het toch, helaas, dat Ds. Cornelis Trigland voor den Prins van Oranje schetste een *Idea sive imago Principis Christiani.*

En Trigland ging bij zijn 'Vorstenschool' uit van *Gods Woord.* Na de opdracht aan den Prins, en een voorbericht, opent het boek - eerst volgen, naar de mode des tijds, nog verzen van Constantijn Huygens, Theod. Trigland e.a. - met Psalm CI *votum regis* en dan *naar aanleiding* van den Psalm volgt de *Idea.*

En lees den 101sten Psalm eens na en oordeel met ons,

of het met ‘de uitbreiding’ (gelijk men toen zeide) geen treffelijk ‘program van actie’ was, dat den christen-prins (Willem Henrick telde toen 15 jaar, 1666) werd voorgehouden, al is Trigland's ‘uitlegging’ ook uiteraard geenszins in alles de onze meer.

Dr. Schotel, een onverdacht en onbevooroordeeld getuige, - wij kennen tot onze spijt de *Idea* slechts uit zijne mededeelingen - oordeelt aldus over Trigland's geschrift:

‘Dit werk vereert zoowel den onderwijzer als den leerling, en was alleszins geschikt om hoofd en hart van den jeugdigen vorst te vormen. Het getuigt van des leermeesters innige liefde voor den jeugdigen vorst, een liefde, die nog het hart van den grijsaard vervulde, toen hij dien treffenden brief een zijner zonen in de pen gaf bij het vernemen, dat zijn voedsterling tot de waardigheden zijner voorouders was verheven.’

Of we ook ‘dien treffenden brief’ wellicht nog kunnen aanwijzen?

Door de goede zorgen van Dr. Schotel, gelukkig, ja. Hij drukte hem af in zijn artikel in de *Bijdragen.* (Destijds, in 1865, was het origineel het eigendom van Mr. H.C.J. Hoog, lid van den Gemeenteraad te Leiden; *waar het gebleven mag zijn?*)

De zaak is voorts in het kort deze:

Den 4 Juli 1672 was Prins Willem III, men weet het, dan toch eindelijk - en ieder kent de omstandigheden waaronder - verheven tot de waardigheden zijner voorvaders.

Hoog is de stapel brieven - dat spreekt! - die de Prins dan in zijn (armelijk) hoofdkwartier te Bodegrave ontvangt.

De meeste zijn natuurlijk enkel deftige ‘kleppermans-wenschen.’ Sommige ook zijn van heeren, die zich gehaast hebben hun rokje om te keeren; de verwoede vijanden van nog-niet-zoolang-geleden nù kruiperige vleiers!

Maar er is ook echte *harte-taal* bij.

Zóó ook dan een brief van 's Princen grijzen leermeester, Ds. Cornelis Trigland.

Zelf kon hij niet meer de pen voeren (enkele weken later,

20 Aug., overleed hij), hij wachtte ‘alle dagen zijn genadige ontbinding’, maar hij had zijn zoon toch nog het volgende kunnen dicteeren:

Doorluchtige Hooghgeboorne Vorst.

Genadige Heer!

De overgroote vreugde die ick in mijn harte gevoele over het avancement van U Hoogheyt in alle die charges en digniteyten die Uw Hoogheyts doorluchtige voorvaders bekleet hebben, doet mij de vrijmoedicheyt nemen om nu Uw Hoogheyt bij desen (dewijl ick in persoon mijn devoir niet doen en kan) in onderdanicheyt te congratuleeren ende den segen des Alderhooghsten uyt den hemel toe te bidden

Een wonderlijcke en subite veranderinge van God Almachtich, die oock niet onderlaten sal dat begonne werck in en door Uw Hoog^{ht} krachtelyck te volvoeren. Ick hope en vertrouwe, dat gelijck Uw Hoog^{hts} overgroote Grootvader (= *overgrootvader = Prins Willem I*) nu een hondert jaeren geleden, de fundamenten geleyt heeft van desen staet, die de volgende princen voorts opgebout en met haer goet en bloet tot een hooge aensienlijckheijt gebracht hebben, Uw Hoogheyt dese Charges en Employen sal aenleggen en gebruycken tot een nieu heyl en segen voor een navolgende eeuwe, om alsoo op te houden de luyster van die voorgaande Helden, en wij met vreughde mogen sien wederkeeren die geluckige tijden, die wy by de regeeringe van de Hooghgemelde princen gehadt hebben.

Ick bidde Uw Hoogheyt blyft standvastich by de ware Christelijke, de Gereformeerde religie, vordert geen andere in staten of digniteyten dan die daer in beproeft syn, volgt de maximen van Uw Hoog^{hts} doorluchtighe voorsaeten en met namen die van Uw Hoog^{hts} Heer Vader onsterfelycke memorie, die ick weet dat een vaste resoluten hadde gene anderen tot Raden, Vroetschappen, en Magistraten van steden te maeken dan bekende orthodoxe en opregte gereformeerden,

want die los syn in de religie gelijck alle secten, hoe kunnen die Godt en het Landt getrou sijn.

Ick ben noch (= *nog*) in een pijnelyke en bekommerlycke staet, smachtende alle daege naer myne genadige ontbindinge, en of (= *indien*) ick Uw Hoogheyt aengesichte hier niet meer en mochte komen te sien, soo gedenckt dat ick Uw Hoogheyt in alle getrouwicheyt hebbe opgepast (= *geleid*) en dien gront der salicheijt geleert, daerop alle heijligen beyde uit Oude- en Nieuwe Testament syn afgestorven, daerop ick Gods Vaderlijcke goedertierentheyt in 't korte verwacht en Uw Hoogheyt en alle doen sullen die op die gront bouwen.

Onderwylen vervulle Godt de Heere Uw Hoogheyt met alle nodige gaven tot uytvoering van Uw Hoogheits digniteyten en waerdicheden.

Eindelyck versadige den Almogenden Godt Uw Hoog^{ht} met lanckheyt van dagen en doe Uw Hoogheyt syn heil sien, hij dekke Uw Hoog^{hts} hooft ten dage des stryds en croone Uw Hoog^{ht} met eere en overwinninge.

Hy geeve Uw Hoogheyt te besitten de poorten Uwer vyanden en alle Uwer haeteren, en doe Uw Hoog^{ht} met Triumphe wederkeeren (*uit den krijg*). Hiermede kusse ick in alle respect Uw Hoogts handen, ben en blyve

Doorluchtige Hooggeborene Vorst,
Genadige Heer,
Uw Hoogheyts onderd.
Gehoorsame en getrouwe dienaar,
CORN TRIGLANDUS.

Trigland's ‘politieke maximes’ zijn de onze niet meer. In de ‘nadere uitlegginge’ van het politieke stuk verschillen we. We denken ons de verhouding van Kerk en Staat geheel anders; geleerd ook door de lessen der historie; en immers leerzame genoeg. Het zwaard des geestes zij een gèèstelijk zwaard.

Maar wat doet dit nu af tot het wezen der zaak!

Trigland'ts ‘Voor Godt en het Landt’, òns ‘Nederland en Oranje’, bedoelt en beoogt een-en-hetzelfde.

En welk een schoone brief!

We meenden dan ook wèl te doen met hem uit het vergeetboek van lieflijk sluimerende Bijdragen op te delven. Boekd e e l e n ‘beschouwingen’ zeggen minder. Acte-stukken spreken het overtuigendst. Zijn het onwederlegbaarst.

Hoe zettte ook deze Gereformeerde paedagoog zich onverzetbaar schrap, op zijne wijze, het is zoo, tegen de verlibertyniseering van zijn land en volk!

En niet maar negatief, maar positief ook: ‘soo gedenckt dat ick Uw Hooght. in alle getrouwicheyt geleid en den grond der valschheit hebbe geleerd.... daerop ick Godts Vaderlycke goedertierentheyt in 't korte *(binnenkort)* verwacht.’

Onvergetelijke betuiging. Eens Triglands róém en betrouwen....

Een princelijk leermeester, zeer zeker, en in dubbelen zin. Zóó is dus het ‘Kindt van Orangieën’ gevormd tot *man*, tot Christen-prince.

‘En God daartoe zijn zegen gevende.’

Zoo is het ook. Ge hebt gelijk.

[II.]

[I.]
Jacob Cats.

I.

‘Elck syn beurt’ luidde het onderschrift van het vignet der vermaarde putjes-editie van Vondels werken. *Elck syn beurt* - welnu, de beurt is ook aan Cats gekomen. Ook hij is in eere hersteld. Er was een tijd, dat hij niet meer meetelde. Die tijd ligt thans voor altijd achter ons. En dat is goed ook.

Nog niet lang geleden heeft een Leidsch hoogleeraar bij plechtig litterarisch consult in de *Gids*[1] - nadat eerst bij omzichtige diagnose was geconstateerd, welke schrijvers ‘dood, morsdood’ moeten heeten - in een met redenen omkleed betoog vastgesteld, dat Cats ‘nog steeds springlevend’ is.

Een bekend spreekwoord waarschuwt hen, die het onderste uit de kan wil hebben, maar met het professorale ‘springlevend’ zijn wij voor ons nog geenszins overgelukkig.

Cats' rehabilitatie is ons nog te zeer alleen bekend op litterarische notaris-kantoren. In breederen kring weet men enkel dat het ‘geadverteerd moet zijn geweest’, toén-en-toén.

Wat staat er algemeener bekendheid met - en dat zou hier óók zijn sympathie voor - Cats in den weg?

Niets anders, dunkt ons, dan hetgeen Potgieter eens het ‘eindeloos gevader’ noemde.

‘*Vàder*’ Cats - steeds weer. Is er ook een epitheton, dat doodelijker is in onze dagen....?

Voor de meesten is Cats enkel de rijmelende grijsaard van het meer dan tachtigjarig leven, of minstens de zestigjarige schrijver van den ‘spiegel des ouden en nieuwen tijds’.

En zelfs een vermaard redenaar, die het met grooten tact

1) Dr. Kalff in *De Gids* van 1899 over Jacob Cats, afzonderlijke uitgave in zijne 17 d' eeuwsche Dichters, (Cats, Vondel, Hooft, Huygens en Camphuyzen).

- ‘tact uit liefde geboren’, schreef Dr. Kalff terecht - met tact en *geestdrift* ook voor Cats opnam, grifte, zijns ondanks, wellicht, (is dit ook niet de macht der welsprekendheid?) te zèèr in het geheugen zijner Calvinistische hoorders het beeld van den ‘goeden, besten praatvaêr die in de kamerjapon door zijn slabedden wandelde’

En toch ook ‘vader’ Cats was eens een zwierig jonker, met fijne lobben, deftige krullen, wijde en fluweelen hozen, - student aan een buitenlandsche Academie, deelnemend aan de hoofsche galanterieën bij de eerste joffers van de stad.

Zal Cats metterdaad voor ons l e v e n , dan - het klinkt haast te eenvoudig om het te zeggen - dan dienen we althans eerst z'n eigen leven te kennen. Hij dient *in levenden geeste* (‘springlevend’ is wat veel gevergd wellicht) in groene jeugd, zoowel als in hoogen ouderdom voor ons te staan.

Wagen we dan een poging om alvast in vluchtige omtrekken hier Cats' leven te schetsen.

Niet - dit behoort dan de eerste opmerking te zijn - dat het leven van Cats (1577-1660) op zich zelve zoo hoog romantisch, of uiterst ontroerend zou wezen.

Dit is trouwens ook zelden het geval bij schrijvers-levens.

Maar Cats is toch waarlijk niet alleen *schrijver* geweest. In veler oog heeft dat anders ook wel iets verdachts. Er komen wolken op het voorhoofd als het heet, dat Vondel (het is ook trouwens niet juist) den winkel maar overliet aan z'n vrouw en ‘enkel verzen maakte’. Gelijkt dat trouwens ook niet als twee droppels water op dagdieverij...?

Dan was Hendrik Tollens Caroluszoon een ander man! Hij dichtte het ‘Wien Neerlands bloed’, maar had tevens een drogisterij aan de hand. En het ging hem goed. Te Rijswijk wijst men u nog het buitentje, waar hij ‘z'n ouden dag’ ‘sleet’, en met eere ‘z'n eindje’ ‘haalde’.

Maar neem weer Bilderdijk, ge weet wel, òok eindeloos in verzen. Zijn leven - heeft men gezegd - is al ‘bij uitnemendheid onbelangrijk’.

‘Het laat zich in weinige woorden mededeelen: hij was advocaat in Den Haag, balling in Duitschland, privatiseerend geleerde in Leiden en Haarlem; gaf tallooze werken uit; verloor tal van kinderen; worstelde met finantieele moeilijkheden; overleefde zijn tweede vrouw ruim anderhalf jaar en - stierf. Zie daar nagenoeg alles’.

De nauwkeurige lezer valt ons in de rede met de ondeugende opmerking, dat hier in het woordeke ‘nagenoeg’ het *eigenlijke* schuilt van deze scherts-biographie. En inderdaad, zoo bedoelde de geestige schrijver[1)] het ook.

Bij den waren dichter, den schrijver die metterdaad meetelt en invloed uitoefende, is diens geestesarbeid het voornaamste. We zoeken de werkzaamheid immers van zijn ziel.

De vraag is dus, hoe is Cats - *want dat is hij metterdaad geweest* - toch de volksleider, de volks*vader* is geweest en *geworden* van het krachtig geslacht onzer ‘gouden eeuw’?

En zien we die vraag nauwkeurig onder de oogen dan blijkt het ons, dat dit, *menschelijkerwijze* gesproken, van dèzen man ook allerminst te wachten viel.

Zie hier toch een kleine, laten we zeggen - *statistiek* aangaande vader Cats. Cijfers gaan boven betoogen:

Jacob Cats, - *bijna dertig jaren oud*, nog steeds niet aangesloten bij eenige kerk. Wellicht niet, of niet meer Roomsch, maar evenmin toch lidmaat eener Gereformeerde kerk;

Jacob Cats, - *bijna veertig jaren oud*; hij moet zijn *eerste* werk nog publiceeren.[2)]

Jacob Cats, - *bijna vijftig jaren oud*; als hij het werk schrijft (zijn *Houwelick*) waarmede hij eindelijk algemeen naam zal maken in de Vereenigde Provinciën.

Jacob Cats, - *dicht bij de zestig*, wanneer hij het werk

1) Dr. Allard Pierson in *De Gids*, 1891, in zijn kostelijk artikel *Kollewijn's Bilderdijk*, herdrukt in *Uit de Verspreide Geschriften van Allard Pierson*, *verschenen in* 1889-1895; (bl. 116-178).
2) Zie de bibliographie van Cats' werken tijdens zijn leven bij Dr. Buitenrust Hettema in zijn *Uit alle de Wercken van Jacob Cats*, inleiding bl. XXXI.

geeft, dat nù nòg metterdaad ‘springlevend’ is, (de *Trouringh*) en hem zelven het meest karakteriseert.

Jacob Cats - van huis uit nog Roomsch waarschijnlijk. (Van zijns vaders broeder weten we althans, dat hij provinciaal is geweest van een Minderbroeder-klooster. En Brouwershaven, Cats' geboorteplaats, bleef lang in handen en op de zijde van den Spanjaard.)

Er is trouwens meer. Maar om het alvast met één woord te zeggen. Cats' leven is geweest dat van een *gelukskind.*

Het is Cats, gelijk men het heet, ‘goed gegaan’, in de wereld. Het is hem mee geloopen *schier in alles*.[1)] En beter nog: er is *wat* (en niet weinig, gelukkig) *terecht gekomen* van zijn leven. Cats' leven is niet maar een leven-van-succes, maar een leven-van-zegen, *een gezegend leven* geweest.

Natuurlijk ontkennen we geen oogenblik, dat ook het voorspoedigste leven in veel opzichten slechts de resultante is van de krachten en gaven, die God in dien mensch had gelegd. Maar ook bij allen voorspoed spelen, wat wij menschen dan noemen ‘de omstandigheden’ hun spel. De mensch wikt, God beschikt. ‘Vrije mensch uw weg, uw wegen maakt ge u zelven niet!’ riep ook De Génestet uit.

Cats had èn zijn karakter, èn de omstandigheden mede.

Zoo veel geluk kan gevaarlijk, kan uiterst gevaarlijk zijn; 't is vaak doodend voor het waarachtige leven. Cats behoort tot de zeldzamen, wien de weelde (weelde in méér dan één zin) tot geen valstrik werd.

De dichter was zoon van goeden huize.

Zijne ouders (hij werd 10 November 1577 te Brouwershaven geboren) waren Adriaen Cornelisz Cats en Leenken Jacob Jan Kreyders dochter.

‘Zij roemden nooit van edel bloet te wezen’. Zij behoorden tot den middenstand; er zat wel een stuivertje, en - men was

1) Vergelijk vooral het zeer belangrijke artikel *Vader Cats*, door J.A.F.L. Baron van Heeckeren in *Taal en Letteren* V, uit diens brieven en papieren samengesteld door T.N. van der Stok.

bij de pinken. Door den oorlog was er veel land onbeheerd geraakt, of half weer tot water verkeerd - en er vielen dus zaken te doen. Zonder te groot risico kon men z'n goeie spaarduiten en potstukken in deze affaires steken. En men deed dit destijds *en famille*; vennootschappen van wild-vreemden kende men en wilde men niet. Adriaen Cats werd dan ook een burger, die mee-telde, 'hij sat gestaâg ook midden in den Raad'.[1)]

Practische zin kenmerkt Jacob den dichter dan ook reeds *van huis uit.* Hij bleek steeds een voorzichtig man in z'n geslachten, nuchter en bedachtzaam. Men heeft hem zelfs een 'bange bloed' genoemd.[2)] Niet *geheel* zonder aanleiding. Plat en 'te bijster nuchter' als Cats zelf kon zijn heeft hij z'n bedachtzaamheid - en ook hij was niet geheel-en-al zonder schade wijs geworden - aldus onder woorden gebracht: (Of was het enkel scherts in volkshumor dat 'schromigh'?)

> Het is van outs gemerckt, hoe een verschroeyde kat.
> Is schromigh naderhant ook van het killig nat.

Lang genoot Cats anders niet van het ouderlijk huis. Drie jaren pas oud verloor hij zijn moeder. De vader hertrouwde. Een zuster van de eerste vrouw nam de halve weezen als hàre kinderen aan.

Was het om de schaapkens onder Gereformeerden invloed te laten blijven of te doen komen, vraagt niet zonder reden Dr. Hettema.

Want hoe Adriaen Cornelisz. met de religie stond weten we niet precies. Hoogstwaarschijnlijk was hij nog 'van 't houtje'. Zijn broeder, Cats' volle oom dus, was, gelijk gezegd, een Roomsche geestelijke.

Te Zieriksee, z'n nieuwe woonplaats, wordt de jonge Jacob dan inwonend leerling bij den rector van de Latijnsche school. En ook daar in dien Zeeuwschen Achterhoek werkten 'ver-

1) Vergelijk J.T. Oosterman: Vader Cats als Volksdichter geëerd, 1877.
2) Prof. Dr. G. Kalff in zijn *Jacob Cats.*

keerde invloeden’. Gelukkig was de rector's vrouw een degelijke huismoeder, die spoedig een schotje schoof voor ‘vuil of dertel jok en slimme treken’ eener onbetrouwbare dienstbare.

Trouwens, er was ook beter gezelschap.

De gymnasiast heeft daar te Zieriksee reeds menig vers in de Roomsche (= Latijnsche) taal geschreven. Er werd destijds, dat weet men, veel geliefhebberd in verzen knutselen.

> ‘Een eerbaar jongeling uit Brabant daer gekomen
> Die heeft de gront geleit van waar ik verder quam.’

- te weten in 't dichten. Eerst dus in 't Latijn, later raakte daar de aardigheid af en kreeg de jonkman weer ‘nieuw vermaak in de Seeuwsche taal’.

Maar we zouden tegen de opvattingen van onzen tijd ingaan, - en dat zou ‘gewoon’ onvergefelijk wezen - indien we ook het *lager onderwijs* niet gedachten, dat de jeugdige Jacob had ontvangen. En immers zelfs den twee-en-tachtig-jarige - een kras oud heer toch - stond het nog zoo levendig voor den geest:

> Ons meester was een man gantsch kluchtig van manieren,
> Hij liet hem al te veel of al te luttig vieren;
> Nu deftig als een prins in zijn geduchte macht,
> Dan weder als een kint en uytermaten zacht.
> Als iemandt tot een ambt of eere wierd verheven....
> Dan was hy gantsch vernoeght en hield hem (= zich) als vereert,
> En seyde: dat hy weet, dat heb ik hem geleert;
> Hij plagh die menigmael met vingers aen te wysen....
> Hy die nu op een koets gelyck een prince rydt,
> Was onlangs anders niet als ghy op heden zyt.
> Weest naerstig, Zeeuse jeugt, en spant de gansche zinnen,
> Zoo kon je machtig goed en staet en eer gewinnen,
> En ook een hupse vrouw....

Is dit niet *met de pen* een aardig Geeraerdt Dou-tje, òf, zegt ge met het oog op den laatsten regel - en ge hebt ook geen ongelijk - geen leuk Jan Steentje?

Maar ‘meester’ mag dan wat licht bewogen van gemoed zijn geweest, lach niet te spoedig om dien meester-van-Cats,

hij is hem óók de vriend geweest, die hem van ‘wijzen raad’ diende. En immers -

Een vriend van wijze raedt is vrij (= zeker) een groot geluk.

Hoe men opvoeding destijds nog boven en *als* onderwijs ook waardeerde!

Cats - want we moeten verder - gaat als student naar Leiden, 15 jaar oud pas. Promoveeren deed hij er niet - hij ging, als destijds meer de gewoonte was, buitenslands zijne studiën voortzetten. De keuze viel op Orleans en daarbij bleef hij, tot hij de gewenschte ‘promotie-brieven’ machtig was. Gelukkig, zijn leven bleef rein ook in den vreemde. ‘In eerbaer onderhoud, daerbij heb ik 't gelaten’, verhaalt hij van zijne grage conversatie bij de joffers van de stad.

Als jong advocaat loopt het hem dan straks al dadelijk mede.

In een ‘Procureur en Practizijn’ van naam vindt hij een goed patroon; iemand ook, die merkte dat er wel wat stak in dien jongen advocaat. Zieriksee en Brouwershaven brengen voorts de gewenschte ‘practique’. Door de oorlogstoestanden van lange jaren viel er veel voor en door de balie in orde te brengen. Bovendien maakte Mr. Cats naam door de verdediging van een heks en wist hij eene ongelukkige vrouw uit Schiedam voor de pijnbank te vrijwaren.

En nu brengt eene ‘toevalligheid’ een gebeurtenis van beteekenis in zijn leven.

Toen Cats door aanhoudende koorts gekweld de hulp inroept van ‘Wttendael Dr. Medc.’ geeft deze hem den raad in Engeland genezing te zoeken. Verandering van lucht zou hem goed doen.

Zoo komt de advocaat te Cambridge en te Oxford en blijft daar een tijdlang om er ‘wat goeds’ te leeren. En:

> *Siet, Perkins evenselfs was toen nog in het leven.*

Welnu, ‘Perkins evenselfs’ was niemand anders dan de Cambridger hoogleeraar in de Godkunde prof. William Perkens een der ‘eigenlijke vaders’ van het piëtisme, gelijk zijn geest-

verwant Hall, dien Cats tegelijk met hem noemt.[1)] Beiden herdenkt hij een halve eeuw later nog in dankbaarheid.

Werd Cats daar in Cambridge gewonnen voor het Calvinistisch piëtisme? Het is niet onwaarschijnlijk. Mettertijd zal dan de Middelburgsche predicant Ds. Willem Teelinck verder den akker hebben te bewerken, die te Cambridge ontgonnen is.

Succes heeft dan Cats alweer als hij (eerst nog ongenezen, maar een Alchimist weet raad) in Holland terug is. Een mooi-gewonnen proces brengt roem, door de snelle faam ten zeersten uitgekreten. Toch kiest Cats - hij is iemand die zich 'laat raden' - niet Den Haag, maar het almeer in goeden doen gerakende Middelburg tot woonplaats.

En hij maakt er 'carrière'. December 1608 wordt hij er stads-advocaat. Toch vielen er ook voor zich zelven nog zaken te doen. Veel quaesties van Commissie-vaart - er liep nog al eens wat *kaap*vaarderij onder - vielen er destijds te beslechten door het Middelburger Admiraliteitscollege, menige Spaansche bark of rijke kraak viel er in de handen der 'wakkere Zeeuwen', en

> Om dan naar regten eisch den buit te mogen deelen
> Ontstont' er hart geschil en veelderley krakkeelen.

Zoodat (dit blijft onder ons) de heeren advocaten er niet kwaad bij voeren.

Was 't wonder dat de heer en Mr. Jacob Cats ook aan trouwen begon te denken?

Van een huwelijk met eene joffer, die hij in de Walsche kerk zag, kwam echter niet. Trouwen met de dochter van een koopman die een frauduleus bankroet had geslagen - dat ging niet *naar de opvatting van dien tijd*, dat was niet fatsoenlijk, zouden wij zeggen; niet eersaem. (Cats zelf is in dezen dan ook allerminst berispelijk, zooals de oppervlakkigheid anders meest wel bazelt.)

De voorspoedige advocaat vindt dan (1605) in Elisabeth van

1) Zie nader het opstel van Dr. Kalff in dezen.

Valckenburgh ‘van Antwerpen, oudt 26 j.’ niet alleen een echtgenoote met wie hij ‘wèl geportuerd’ blijkt, maar die hem ook *stand* en *fortuin* aanbrengt bovendien.

En nog iets boven dit alles. En meer dan dit alles samen. Nog steeds scheen Cats - hij liep nu anders reeds naar de 30 jaar - ‘indifferent’ te zijn op het stuk der religie.

Te kiezen scheen hem blijkbaar moeilijk.[1)] Doch nu doet hij zich inschrijven in het lidmatenboek der Gereformeerden:

> *En dat ick tot uw kerck ten lesten wiert gebrogt*
> *Is door mijn weerde vrouw eerst krachtig uitgewrogt.*

Vele vragen blijven hier ter beantwoording over. We constateeren nu slechts het feit; het heuglijke feit. Een Calvinist van huis uit - toch wel de gewone voorstelling - was Cats dus al zeer weinig. Eerst vrouwe Elisabeth wist hem, voor wat haar ook lief is, te winnen.

Intusschen verliest Cats ook wat men noemt ‘de wereldsche dingen’ geenszins uit het oog. Steekt er schade of schande in, geschiedt het in deugd en eere; zonder dat het Ongeziene, ‘hetgeen blijft’ vergeten wordt?

De advocaat wordt nu echter weer, in compagnie met zijn broeder Cornelis, *landontginner.*

‘In het beginsel van de twaalfjarige Treves’ houden de processen op wegens piraterij, de bakens moesten verzet, dacht daarom de stadsadvocaat. En hij en zijn broer gaan dan ‘dijken.’ En met veel succes:

> *Uw segen Heere heeft ons*, *en sonder ons*, *verrijckt.*’

Het klinkt godvruchtig, zegt ge, maar liep het alledaagsche dòèn echter wel altijd evenwijdig met het loffelijk belijden?

Er is veel lawaai - want dàt is het woord - gemaakt over het feit, dat Cats en Huygens een tijd lang overhoop

1) Dit is ook het oordeel van Baron Van Heeckeren. Overdreef hij echter? Het kan zijn. Cats was wel een ‘leukerd’, gaarne de kat eens uit den boom kijkend: het is zoo. Maar ‘heiligh vier’ voor de religie brandde dan toch nog zeker niet in zijn borst; dat is duidelijk.

gelegen hebben, wijl de laatste beweerde door Cats bedrogen te zijn. Laten we eens zien.

De heeren waren - echt Oud-Hollandsch - beiden perfect bij de pinken en naarstig op de penning zestien. Bovendien - later dicht hij (Huygens) versregels aan Cats, *die hij zeker* (de opmerking is van Dr. Buitenrust Hettema aan wien wij hier meer van die rake opmerkingen ontleenen) *niet had geschreven*, *indien hij van zijn ongelijk niet overtuigd was.*

Overigens, scherts verstond men ook toen niet op deze en dergelijke pointen. Als Cats met een nichtje ook over zaken van ‘dyckage’ overhoop ligt, heet het tot de joffer aan 't slot van een brief:

> *U Ed. toegenegen*, *als ic become de Satisfactie hierboven genoemt.*

En de ‘achterclapster’[1)], gelijk ze genoemd was, kreeg nog 16 brieven en schreef er nog 4. Eerst na tusschenkomst van derden, en na heel wat moeite stuurde Cats haar de gewenschte afrekening.

Wij in onzen tijd, het is zoo, zijn meer idealistisch in zaken van pecunia... Wie lacht daar?

Intusschen - enkele schadelijke procedures nu daargelaten - het blijft Cats goed gaan.

In 1621 wordt hem en dat een *Zeeuw* ‘aangeboden professor in civile regten te wezen in Leidens hooge school.’

Maar Middelburg komt te gelijkertijd - Mr. Cats had het maar voor het zeggen! - met een pensionarisschap.

In overleg met moeder-de-vrouw en - heeren predicanten wordt het laatste gekozen.

Nog een ambt aanvaardt Cats te dezer tijd (1622) hij wordt ouderling in de Gereformeerde kerk. Spant de invloed van Ds. Teelinck (sinds 1613) samen met die van vrouwe Elisabeth...? Althans: Cats *was* gewonnen voor de goede cause. Stap voor stap, stellen we ons voor. ‘God daartoe zijn zegen gevende’; gewis. Partijman in den kleinen zin

1) Zie het opstel van J.G. Frederiks ‘Cats en zijn omgeving’ *Oud Holland VII.*

des woords toont Cats van z'n levensdagen niet; nimmer of te nooit ook anti-papist, gelijk Huygens b.v. Ook waren *beiden* diplomaten; voorzichtigerds in hunne geslachten.

In 1623 gaat Cats als pensionaris naar Dordtrecht. ‘Deftig’ (ernstig, invloedrijk) volk en godsgeleerden rieden hem om te gaan. Hij zelf smeekt God om raad in den gebede - verhaalt hij onst later. '*t Is de eerste maal* - hij was anders als Bilderdijk vroeg, en steeds, ‘goed orthodox’ - dat we *althans in dien tijd* iets dergelijks bij hem beluisteren.

Te Dordrecht komt Cats dan in een gewenscht milieu. Had Middelburg hem - 40 jaar oud - zijne *Emblemeta* zien geven, hier (Cats is dan 48 jaar) schrijft hij zijn *Houwelick* (1625).

In dit werk zien we hem dan straks staan *midden in het leven zijns tijds*, dat hij ook van harte lief heeft.

Het onbesliste in Cats' overtuigingen en zijn het leven maar in-zekere-lijdelijkheid op-zich-laten-aankomen heeft nu althans geheel uit. Laat, niet te laat nog, is Cats een die weet wat hij wil, ook als het maar niet enkel de aardsche dingen betreft. En een die wil met z'n geheele hart.

En alweer - het *blijft hem goed gaan.* Gewichtige opdrachten worden hem gegeven. Twee malen gaat hij naar Engeland. De eerste zending - *in weerwil van Cats*; *niet door diens schuld mislukt* - verschaft hem het ridderschap van St. George. Voor anderhalf jaar (en alweder òndanks zijn Zeeuw-zijn) neemt hij het raad-pensionarisschap van Holland waar (1629). Tot hem eindelijk de ‘generaals-staf’ ten deele valt.

In 1636 krijgt Cats de vaste aanstelling tot raadpensionaris van Holland.

Een moeilijke post, die tact, en veel tact eischte. Cats blijkt dien tact te bezitten, Hij weet - en 't ging van harte, want hij was een goed Oranje man - met prins Frederik Hendrik *samen* te werken. Alleen de tijd van den jongen heldhaftigen, maar teugelloozen Willem II, bezorgt hem veel ‘sporrelings’.

Na diens dood - 74 jaar dan oud - legt Cats zijne bediening neer. En nogmaals draagt men hem een zending op naar Engeland. Ook nu wil *Cromwell* niet toegeven. Cats past ook in dezen weer geen blaam. Dat zou lasteren zijn. Zou men ook den 75-jarige benoemd hebben, was hij metterdaad zulk een ‘hals’ geweest..! Zoo was men toen waarlijk niet.

Dan volgt er nog een achttal jaren van welverdiende rust.

Nu niet als tijdens de tréves in Grypskerke, maar nu op Sorghvliet bij den Haag, ‘Midden in den duyn’. Daar zingt Cats nu zijn ‘duinsonnetten’. Een eereambt was hem gelaten, curator der Leidsche Hoogeschool, hij hield

> het noodigh huysbesorgh van Leydens Hooge school.

De wetenschap en het hooger onderwijs, blijft hij, de tachtigjarige, zijn zorgen wijden.[1)] En tusschen deftige bezoeken in dicht hij er zijn tachtig jarig leven en hij bereidt zich ten doode.

Meest bittere huiselijke smart slechts had zijn levensvreugde verduisterd. Na een bijna vijf-en-twintig jarig, zeer gelukkig huwelijk was hem (in 1630) zijn echtgenoote ontvallen. Ook had hij vijf, meest kleine kinderkens ten grave moeten dragen. Twee dochters bleven hem over. Zij deelden de gansch niet geringe erfenis, die 's vaders zorg, ijver en vlijt haar liet. Ze waren erfgenamen ook van den roem van dit zeldzaam voorspoedig leven.

Zou het wonder geweest zijn, indien dit leven-van-voorspoed - *gelijk zoo vele* - in zelfgenoegzaamheid; in kleine eerzucht; en onbeduidendheid, in ‘duizend-zorgen’ zoogenaamd, was ondergegaan?

II.

Cat's leven van voorspoed en rustige rust als in vogelvlucht overziende ligt de conclusie voor de hand, zegt ge. ‘Van

1) Cats had daar het eerste *landbouwproefstation.* Zie Dr. H. Blink, in zijn *Gesch. v.d. Boerenstand in Nederl.*, II bl. 147, die Cats ook prijst (II, bl. 134) als bedijker en ontginner. Cats *was* door-en-door een ‘man des bedrijvigen levens’.

't hout, waarvan men geleerden snijdt' - maar een dichter....?

Laten we nader zien. Intusschen men kan uw vernuft eeren in dit uw bezwaar:

Dr. G. Kalff, in zijn zeer consicentieuse, buitengewoon leerzame, alleen misschien wat harstochtlooze studie, resumeerde op de laatste pagina van zijn meer gemeld omzichtig betoog zijne indrukken o.m. dan ook aldus:

'Gewoon mensch.....; kalm en schrander.....; ordentelijk en braaf levend in de hoop op een nog beter leven hiernamaals, vertoont zijne persoonlijkheid ons geen der voorname karaktertrekken, die wij in echte dichters plegen op te merken: *de onvoldaanheid met dit leven*, "vermoeid van 't kruipen over de aard", het licht ontroerd gemoed....'

Er volgt nog meer in dit requisitoir, maar dat laten we voorloopig liggen. Het geciteerde kan trouwens volstaan.

Cats alzoo - geen dichterlijk karakter. En daarbij zou dan vooropstaan zijn wèl-voldaanheid met het leven: Hij heeft het te goed gehad in de wereld; zijn burgerlijke braafheid en ordentelijkheid wisten uiteraard niet van het 'himmelhoch jauchzend, zum Tobe betrübt.'

Natuurlijk moeten alle de Wercken ten slotte *zelf* uitmaken - en voor een ieder criticus na eigen, ernstig onderzoek - of deze conclusie de juiste zij.

Toch dunkt ons ook vooraf al reeds een nadere kennismaking met den mensch en den dichter - om Da Costa's terminologie nog eens te gebruiken - geenszins ongewenscht. De foliant komt den stoffigen hoek niet uit, als er eerst niet reeds eenige sympathie is gewekt voor Vader Cats zelf.

Van Cats' 'koningslot' dan het eerst. En dan ligt de vraag voor de hand immers: Is voorspoed reeds en steeds geluk...?

Zou men het ook niet liever iemand *zèlf* laten uitmaken, of werkelijk zijne snoeren vielen in dus liefelijke plaatsen?

En voorts, bepaalt dan waarlijk bij allen het lot wel het karakter van den mensch? Vaak wordt het zoo gezien, althans in onzen platten tijd. Ken den voorspoedige aan zijn opgeblazenheid; den teleurgestelde aan zijn wrevel. Maar is het

zoo ook bij de mannen van beteekenis; bij de besten van ons geslacht?

We zwijgen nu van de tegenheden - in z'n huis; in z'n zaken - die Cats zoomin als iemand, wie ook, gespaard zijn gebleven. Maar ontging hem, als bijna allen die men dan voorspoedigen noemt, de laster van de jaloezie? Erg was 't geval niet, dat is ook zoo, 't ergst voor den man, die het hem aandeed - *Vondel* nog wel. Het geval droeg zich aldus toe. De pensionaris van Dordrecht heette veel kans te hebben voor het Raadpensionarisschap van Holland, opengekomen door den dood (1629) van Anthonis Duyk.

'Is Cats nu nog al niet content; moet de man nog hooger op?' smaalde de afgunst. Want, zeiden ze, ze kenden 'm van huis uit, en van zoo'n hoogen komaf was hij nu wezenlijk niet. En Vondel, helaas, dikte voor de Libertijnsche lachers het zeggen nog wat aan: Dankte Cats niet alles aan z'n rijk huwelijk? En de echtgenoote van den Dordtschen pensionaris werd in 't schimpdicht aldus sprekend ingevoerd:

> Sy sey, bloet van Brouwershaven,
> Swycht, ghy quaemt van Kalisdyck
> Ghy waert kael, en ick was ryck.

En Cats? Wel, 't is duidelijk, hij zal de schouders eens opgehaald hebben. En zelfs zoo hij al niet humaan man genoeg was geweest om niet boos te worden, hij was ongetwijfeld genoeg menschelijk mensch, om waarlijk niet alte verdrietig te wezen over de piquante saus van wat afgunst over den hem benijden schotel van goed geluk?

Er is beweerd,[1)] dat Cats *eerzuchtig* is geweest. Zonder eerzucht, oordeelde de criticus, wordt men zoo knap niet als Cats en brengt men het niet zoo ver in de maatschappij. Laat het zoo wezen. Sinds wanneer steekt in eerzucht, mits in dienst van een edel doel, iets onnobels?

In ieder geval, zij Cats dan een eerzuchtige geweest

1) In het reeds genoemde opstel van baron Van Heeckeren.

- we laten dat voorloopig geheel in 't midden - de hoogheid heeft hem niet verblind, *man des volks* is hij g e b l e v e n ook in het gestoelte der eere. Z'n huisknecht zal waarschijnlijk wel eens een hooge borst opgezet hebben als hij de poort van Sorghvliet opende voor voorname gasten - Cats bleef de oude, ook toen hij voor een ton niet opstond.

Dit brengt ons van zelf op iets anders. Hollanders als we zijn, mogen we elkaar gaarne eens narekenen. Waarom ook niet? Over en weer. Mits er maar niet met zoo iets als dubbel krijt worde geschreven.

En dit deed bijv. wijlen Prof. Jonckbloet in zijn *Geschiedenis*, die, ongenietbaar - desalniettemin nog veel genoten wordt. Ziehier een kasbriefje ten laste van den heere Jacob Cats:

'..... En zoo verwierf hij zich een groot vermogen, waarin hij zich even sterk verheugde als in zijne Godzaligheid, immers Cats zei zelf:

> Het is een deftig werck en waert te syn gepresen.
> Godtzalig en meteen ook ryck te mogen wesen.'

Met uw verlof. De professor is abuis. Ons middeleeuwsch Nederlandsch kent het woord *deftig* niet - en professor was specialiteit in het Middel-Nederlandsch - maar het beteekent hier bij Cats niet voornaam, als nu bij ons, maar hetgeen veel voeten in de aarde heeft, hetgeen *moeilijk*, *lastig* is, gelijk Dr. Hettema[1)] indertijd heeft aangetoond. De kassier krijgt dus z'n te vrijmoedig briefje ongehonoreerd terug.

Alles goed en wel, valt een nauwgezet man in de rede. Maar van duitenplaterij was Cats dan toch niet vies. (Het woord vies in den niet-viezen zin van dien tijd genomen; kieskeurig).

We hebben reeds gezegd: Cats was een practicus; man-van-zaken als de beste financier. Zijn hypotheek-bank was - bij wijze van spreken - de soliedste van de Zeven Provinciën. Maar zoo was *de tijd.* Was bijv. Huygens ook anders..?

1) In de Aanteekeningen op Cat's *Spaens Heydinnetje* in de Zwolsche Herdrukken No. 1.

Doch - en we constateeren voorloopig slechts het feit - er zijn menschen, die wat ‘meer’ mogen doen dan een ander; er zijn er ook die zich steeds wat achteraf hebben te houden. Zóó Cats. Zelfs bijv. Prof. Kalff valt nog soms in een min of meer wreveligen toon uit tegen Cats. Er is meer trouwens.

Aan Dr. Buitenrust Hettema komt de eer toe opgemerkt te hebben, dat indertijd prof. Fruin - en geldt hier niet het van ouds vermaarde: *Et tu Brute?* - dat, zeggen we, zelfs onze groote Fruin onbillijk, en onbegrijpelijk, ja, *schromelijk onbillijk* is geweest tegenover den dichter van Sorghvliet.[1)]

En nu willen we allerminst het oud-vaderlandsche ‘hebben is hebben, en krijgen-is-de-kunst’ hier *en passant* even goed praten.

Maar iets dient hier toch gezegd te worden.

Al zou ook een socialist er om schaterlachen - een goed Calvinist is niet, als hij, onverschillig voor het ‘slijk der aard’. Maar een Calvinist belijdt, en heeft het dus ook in de practijk te brengen, dat hij slechts rentmeester is over hetgeen God hem geeft.

Bovendien, onze Oud-Hollanders wisten het uit eigen ervaring, of van vader of grootvader, hoe zuur het gewonnene verkregen was. Men had alles zoo ‘van-onderen-op’ moeten halen: 't was vermeesterd in den oorlog; bijeengebracht door zeetochten, die geen plezier-sport waren; zeeroovers had men af moeten slaan; enz. Er was g e w e r k t voor moeten worden in 't zweet des aanschijns. Ook door Cats. En dan, 't bezit van fortuinen was destijds zoo onzeker. (Hoe ging het Cats niet, toen het Bestand aanbrak?) Er valt meer over dit onderwerp te zeggen - maar we pleiten hier niet voor Cats. Dat behoeft ook niet.

Want weer een ander klopt je op den schouder. Dat van die dubbeltjes, zegt hij, laat dan rusten. Nu goed, zoo waren ze dan. Maar, bekent hij, z'n hart popelde al, toen dat van

1) Zie zijn artikel ‘Een en ander over Jacob Cats’ in *Taal en Letteren* jaargang 1904.

Kalisdijk ten laste van Vondel werd opgehaald. Valt er juist van Cats niet een leelijken streek - de interpellant gebruikte eigenlijk een ander adjectief - tegen Vondel te boeken...?

En onze vertoornde vriend houdt ons vlak vóór de oogen, want hij 'kookt', zegt hij, dit

Anagramma.

Nu is, Joost van Vondelens
Wys en heylich dunckend mens,
In u naem bevonden,
Soo je siet,
Dat je hiet
Sotje vol sonden.

Nacta est patella suum operculum.
Nu is de slimme Pot gedeckt
Nu is de Schimper weer begeckt.

Dus, merkt ge kalm op, Vondel was dan toch 'begonnen', als de jongens zeggen.

Zoo is het. Ziehier de zaak:

Vondel had een prijsvraag voor de Libertijnsche, *zoogenaamde* Academie (Schouwburg) geschreven in verzen, waarin hij allerlei den Calvinistischen predicanten grievende vragen had gedaan. Op die prijsvraag kwam een aardig vers in van Tesselschade en een heel min vers (want we citeerden slechts het slot) dat - aan Cats werd *toegeschreven.*

In dat goor en lasterlijk vers wordt de eerzame (want dat was hij anders) kousenkooper uit de Warmoesstraat uitgemaakt voor een kroeglooper en dronkaard. Er Wordt bijv. gevraagd:

En of sich dronckaerts niet verloopen
Wanneer s' om Bier hun Broeck vercoopen?

Maar is echter wel ooit bewezen, dat dit libel werkelijk van Cats afkomstig was?

Integendeel. Van Lennep - maar hij was, als ieder weet geenszins aan alle oppervlakkigheid gespeend - heeft inderjtijd rond verteld, (in z'n mooie Vondel-editie, nog wel) dat Cats schuldig was. En dan uit hij n.b. een gemoedelijke strafpredicatie tegen de schim van den raadpensionaris. Doch in

de *Navorscher* van 1873 heeft Dr. Leendertz Sr. *met de stukken* aangetoond, dat deze vriendelijke aanmaning abusievelijk aan een verkeerd adres werd gericht.

Onze verontwaardigde vriend van daareven krijgt dus z'n aanklacht met een ‘aan het opgegeven adres *onbestelbaar*’ hierbij per ommegaande terug.

Zegt het voort s.v.p. Er zijn misschien nog enkele achterlijke lieden...

En nu behoeven we niet ieder te woord staan, doch het volgende is te sprekend, om het hier ook nog niet even te laten spreken:

Nog onlangs op 'n onderwijzers-examen vertelde een candidaat, die er ook ‘kwam’, dat hij dan toch maar het volgende ‘in z'n Jonckbloet’ had gelezen:

‘.... En als Vondel in zijn wederantwoord op Cats' vers antwoordt met de vraag:

> “Of bloed oock smaeckt, gemengt met wijn?”

zinspeelt op het barbaarsche feit, dat Barnevelt's bloed werkelijk door de heftigsten zijner vijanden gedronken was, doelt hij daarmede zeker op den fellen haat van Cats, die zich uitte in deze regels van het derde zijner Sinne- en Minnebeelden, niet lang na des Advocaats terechtstelling geschreven:

> Het is nut te syn gelooff,
> Dat een vys, een seltsaem hooft,
> Dat alleen een eenigh man
> Gantsche rijcken stooren kan!
> Dan is het oock wel gesien
> Heden en in oude tieën,
> Dat èén eenigh hoofd gevelt
> 't Gansche landt in ruste stelt.

“Zoo'n vers smaakt edel noch Christelijk. Roepen dergelijke feiten niet de tegenstelling in 't geheugen tusschen hen die *zeggen:* Heere, Heere! en hen die *doen* den wil des Vaders in den hemel? Is dit zoo, dan hebben zij, die Cats heilig verklaarden, een scheef vonnis geveld.....”

Het mooie en met aanmoedigende hoofdknikjes begroete examen-plagiaat is volkomen in orde.

Zoo stond het er "in z'n Jonckbloet."[1] De candidaat heeft volstrekt geen schuld. Het is zoo.

Maar de professor is *weer abuis.*

Reeds al om dèze kleinigheid, maar een afdoende kleinigheid:

Oldenbarneveldt werd onthoofd in - 1619.

De Emblemeta van Cats (waarin dat verske) verschenen daarentegen vroeger reeds; in - 1618, toen er voor Oldenbarneveldt nog geen wolkje aan de lucht was.

Maar weet ge, wàt Cats metterdaad schreef naar aanleiding van den dood van den Lands-advocaat: *Dit* stond er o.m. te lezen boven den ingang van Sorghvliet:

> Ick die nu heb beleefd, dat even *groote* zielen,
> Ach! Voor een *wreede bijl* ter aarde moesten knielen...

Dat klinkt eenigszins anders; het is ook zoo. Maar Dr. Jonckbloet, was *tegenover reputaties die hij wilde afmaken* - de opmerking is van Baron van Heeckeren in zijn al meer genoemd opstel - *bijna even willekeurig in zijn aanhalingen als Renan in de aanhaling van Bijbel-texten*'.

Zwijgen is ook hier voorts goud.

Maar wij wenschen niet voort te gaan in dezen toon.

Doch eenvoudig tuinknechtswerk mag men ook niet te min vinden, als 't noodig is. En er vielen zoovele dorre, gele, ja, gore bladen weg te harken van de paden van Sorghvliet, die booze wind er had doen opwaaien en nedervallen. En naar het scheen voor altijd.

Niet van Cats' benijders en belagers dan nu, maar van Cats zelf. Van Tollens heeft Beets indertijd gezegd, dat hij 'de lust en de liefde is geweest van het Nederlandsche volk.' Volkomen juist, mits men aan het hoffelijk zeggen toevoegt: van 't Nederlandsche volk in zijn misschien treurigsten, dorsten, meest dooden tijd; en van C a t s - *in den besten tijd der natie.*

1) Jonckbloet, *Geschiedenis der Nederl. Letterkunde*, deel IV, bl. 32.

'Cats veroordeelen', is er dan ook naar waarheid getuigd[1)] is - 'de natie veroordeelen in haar heldentijd.'

Behoeft dan iemand onzer zich ook waarlijk wel uit te sloven voor de rehabilatie van Cats' goeden naam; Cats kan zich immers beroemen op z'n solieden; tijd; z'n èènige eeuw?

Nog eens, maar dan ook voor het laatst, hier is echter anderhalve regel polemiek niet te ontgaan.

Een man, wiens eere we hoog zullen houden, een man wiens woord wéégt bij ons, en waarlijk bij ons niet alleen, Everhardus Potgieter, wèl vermaard, heeft indertijd gemeend

1) In de Inleiding zijner *Granida*-uitgave ('Zwolsche Herdrukken II') schreef J.H. van den Bosch juist en schoon:

'Het was hier toenmaals (in de 17de eeuw) een tijd van groote kracht: de tijd onzer manlijke rijpheid: een tijd van groote doeleinden, van durven en wagen. Wij stonden als mannen in ons Kalvinisme; ook wij hadden onze zege's op Spitskop. De natie was burgerlijk. Hecht was de grondslag van burgerlijke zeden, waarop het gebouw der Zeven Provinciën verrees. In zijn *Houwelick* heeft de veel gesmade, door slechts weinigen gekende CATS den codex neergelegd van het toenmalig huisgezin: *het huisgezin*, dat de maatschappij-zelve draagt.

Een vonnis over Cats uit te spreken, is de XVIIde eeuw, de *natie* in haar besten tijd veroordeelen. De samenleving nu, waar de wijsgeerige waarnemer zulk een welboek uit putten kon, is noch zat, noch sentimenteel geweest. Zatheid en sentimenteelheid is willoosheid en verveling. Natuurlijke gezondheid is handelende kracht....' En verder:

'Niets karakteriseert scherper de litteratuurbeschouwing v.d. XIXde eeuw dan de *onwil* van de litteratoren (de napraters en boekjesschrijvers aan kant gelaten) *om Cats te lezen* en hun *onvermogen om hem te begrijpen.* Wat een scherp licht ook valt er rondom Potgieter uit de beruchte bladzijden in het *Rijksmuseum.* Het was reactie tegen de periode van 1830, maar ook dit was het, dat Potg. als Renaissance-man, de "natie" idealiseerend, eigenlijk, buiten het *volk* staande, geen natie had. Die bladzijden behooren op de scholen, H.B.S. en Gymnasium, gecritiseerd, met hàrt. Een veelzins hoogen dunk mag men koesteren omtrent een man en letterkenner als wijlen Baron van Heeckeren, die 30 jaar geleden Cats *zag* en beoordeelde als men zien kan in zijn opstel *Vader Cats*, meegedeeld in *Taal en Letteren.* Een eigen oordeel, tègen Potgieter en Jonckbloet, handhaafde ook een ander man die meetelt: J.T. Oosterman in zijn meening *Jacob Cats als Volksdichter verdedigd*, 1877. En Halbertsma. Zie nu ook vooral Dr. A. Kuyper, *Het Calvinisme en de Kunst* 31-39, 83-87. Duidelijk merkbaar is het, dat de opinie omtrent Cats verandert. Dit is een teeken dat er veel verandert - in al ons voelen, zien, denken en apprecieeren.'

een sterk-sprekende tegenstrijdigheid op te merken tusschen Cats en zijn eeuw.

Hij heeft zijn bezwaar, tusschen regels in, die *als men maar goed leest*, wel degelijk getuigen van liefde voor Cats: - ‘Cats' opgang, door dien van Vondel zelfs niet geëvenaard; het waarborgt verdiensten, die al zijne gebreken overtreffen’ - destijds in deze bewoordingen geformuleerd:

‘... Indien Cats van ganscher harte man van zaken, man des bedrijvigen levens, man onzer glorie-rijke zeventiende eeuw was geweest met de dichterlijke gaven, hem bedeeld, had hij niet enkel de pligten en regten des huwelijks bezongen, ware niet louter de minne scheering en inslag zijner schriften geweest.’

En dit zeggen van Potgieter is *eindeloos* nagepraat. Boekjesfabrikanten schreven het al maar over en na, tot zoo ongeveer ieder het van buiten kende en na-dreunde. Maar dat nu daar gelaten - Potgieter vindt, dat Cats wat al te gul is geweest met adviezen over ‘plichten en rechten’ in het huwelijk. En voorts de minne’ - Cats sprak juister van vrijen en trouwen - was te veel ‘schering en inslag’ van zijn schrijven geweest. Doch met den meest verschuldigden eerbied zij het te kennen gegeven - dat men de juiste maat in zake dit een en ander nu juist niet wil bepaald zien door iemand, die, hoe respectabel overigens ook, kind-noch-kraai in de wereld had en levenslang oud-vrijer bleef! Over Cats' *Houwelick* voorts wel nader.

En Cats geen man van zaken....? De makelaar Potgieter was met eere bekend aan z'n pilaar (Berlage's beurs heeft geen pilaren, dat's ook een voordeel), maar wist ook hij, en 't was zijn recht, goud uit hout - of was het eigenlijk niet uit krenten en rozijnen, of zoo iets? - te winnen, tegen Cats kon hij toch niet op. Het huis op de Leliegracht - van binnen althans - mocht er zijn, 't was geen Sorghvliet echter. Den litterator Potgieter schijnt dit, zonderling genoeg, ontschoten te wezen.

Maar alles wat naar scherts mocht gelijken ter zijde:

Komt Cats werkelijk ten volle de eer toe ‘man des bedrij-

vigen levens uit onze glorie-rijke zeventiende eeuw' te mogen heeten?

De feiten moeten het natuurlijk uitwijzen, geen 'opvattingen' of 'beschouwingen'. Wat zeggen de feiten dan in dezen?

Cats is zijn eigen biograaf geweest: Op z'n ouden dag in z'n *Ouderdom* en *Buytenleven* heeft hij ons uitvoerig - en ook breedvoerig - maar altijd oprecht, naïef-oprecht zelfs, van zijn doen en laten, bezigheden en liefhebberijen, zorgen en sympathieën op de hoogte gesteld.

Veel citeeren is niet noodig. Ieder kent Cats' bekentenissen of kan ze naslaan. Maar hebben we tegenspraak te vreezen, indien we beweren, dat Cats, - al was hij terdege een man van zaken, man zijns tijds, 'en des-al-niet-te-min en-evenwelnochtans,' - als 't ook maar even mocht, echter is geweest een bij-voorkeur-*eenzame*, een stille in den lande, *een peinzer;* een dichterlijk peinzer ook. Naar uitwijzing der feiten.

Potgieter is indertijd door vriendenmond genoemd: 'een dichterlijk waarnemer.' Welnu, geen naam past ook beter voor Cats. En lieden, niet tevreden dan met het vermaarde 'naadje van de kous' zullen u triomphantelijk toevoegen, dat Cats toch zeker wel zooveel man zijns tijds, *en in daden ook*, is geweest, als de kluizenaar, die zich troostte met de Nalatenschap van den landjonker en het 'Gedroomd paardrijden'.

Cats was in al zijne ambten ten volle berekend voor zijn taak. Hij was zoowaar geen 'bloed'. En evenmin een, die teleurgesteld in en ontgoocheld over alles-en-nog-wat (als Potgieter, helaas) zich in een bom-vrije casemat terug trok, wel wat overveel brommend en grommend in z'n eigenwillige eenzaamheid.

Een leider in de praktijk des levens, is Cats - dat erkent hij zelf - ook in hooge posten niet geweest. Of eigenlijk is dat weer te veel gezegd. Beets - in zijn tijd - erkende zelf op kerkelijk terrein geen weg te weten. Zoo ging het Cats in de Staatkunde niet. Cats was *willens*-en-wetens een man, die een 'verzoenende staatkunde' voorstond. Dat hij in dezen kortzichtig was en het onbereikbare heeft nagejaagd - als

Marnix b.v. toen hij hij Prins Willem I voor een verdrag met Spanje pleitte - mag hem niet als een onvergefelijke en onvergetelijke fout worden aangerekend.

Deze kortzichtigheid getuigt, in zekeren zin en tot zekere hoogte, van nobelheid van karakter.

Cats was ‘maar’ de man voor een *cabinet d' affaires*. Doch hij was ook eens de *rechterhand* van een Frederik Hendrik; maar bij Willem II's (trouwens *meer dan legendarisch*) ‘schrijfsecretaris! - toen 't met Amsterdam “er op” of “er onder” moest - werd hij naar zijn naieve bekentenis “omgevoerd als van een grooten donder”; dát was hem te kras. En op de Groote Vergadering hadden de Loevensteinsche heeren met een Betje Wolff tot hun Raadspensionaris kunnen zeggen: Daar spreekt een engeltje uit j'n mond’. - En echter, Cats *nam* heel handig zijn demissie.

Conclusie: - zulke ‘politieke zaakwaarnemers’, al handelen ze tien keer, ja honderd keer uit volle overtuiging, blijven niet leven in de volksherinnering. Zelfs niet, al zijn ze als Cats de onpartijdigheid zelve. Onpartijdigheid is stellig ook een deugd, maar toch zoo iets als: 'n deugd van den tweeden rang. Niet, wie den wagen behendig en zonder ongelukken in 't rechte spoor houdt, - wie den wagen vooruit weet te brengen, hij slechts vestigt zijn naam en roem in de landshistorie.

Toch wist het volk zich destijds, en dat op zeldzame wijze in deze landen, één met Cats, en z'n Cats met zijn volk.

Waarom? Niet enkel, natuurlijk, wijl Cats wel ter dege ook den lof zijns tijds heeft gezongen - de Synode van Dordt; Tromps' benoeming tot vlootvoogd; onze roem ter zee; de glorie van den vrede (1648), enz. - maar wijl bovenal uit Cats' poëzie *steeds weer* sprak: de liefde tot het leven, zooals de Gereformeerde, de Calvinistische burgerij zijns tijds het leefde - *en hij het zelf liefhad.*

Cats is de Gereformeerde *volks*dichter bij uitnemendheid geweest. Hij wist op muziek te zetten, de woorden zonder lied - om een bekend zeggen te varieeren - die de Calvinistische schare zich toch als een hymne bewust was:

Een lied des lofs aan den Gever aller dingen, op Wien het betrouwde in dit en voor een eeuwig leven!

Cats zong het leven en de vreugden des levens. Niet het minst van 's levens middelpunt: *het* '*huisgezin*'. Cats was de *nooit-zingensmoede* dichter der 'gemeene gratie.'[1)]

Maar hij was bovendien ook meer nog.

Werd bij hem ook waarlijk wel gemist die onvoldaanheid met dit leven, dat, droeve-en-nochtans blijde, vermoeid zijn van het kruipen over d' aard?'

Zoo min als het gemist werd - behoeft het betoogd? - bij het volk, dat hij het harte laafde en verkwikte.

Cats is óók de dichter van het 'de *verlossinge* uit het lichaam dezes doods door Jezus Christus onzen Heere.'

Zelfs verheerlijkt hij dit aardsche leven enkel als *zinnebeeld*; het kostelijkste ook slechts schaduw en afschaduwing van de heerlijkheid die eens komt. Maar afschaduwing, *profetie* dan toch.

1) *Voor Calvinistische lezers onnoodig* - zij hier toch verwezen naar Dr. A. Kuypers standaard-werk *De gemeene gratie* (in 3 deelen bij Höveker en Wormser, Amsterdam 1902-1904). De schrijver beantwoordde, naar zijn eigen verklaring, in deze zijne C a l v i n i s t i s c h e l e v e n s b e s c h o u w i n g de hoogstbelangrijke vraag:
'In welke verhouding het Christelijk leven, gelijk de Calvinisten dat verstonden, zich tot het leven der wereld in al zijne uitingen en schakeeringen had te plaatsen, en op wat wijze der Calvinisten invloed op het algemeene leven, die eens zoover reikte, en sinds zoo jammerlijk te loor ging, horstelbaar was. Het antwoord uit die vraag mocht niet uit loven en bieden opkomen, maar moest ontleend worden aan het Gereformeerde beginsel zelf, d.w.z. er moest worden onderzocht, welke scheppende gedachte oorspronkelijk voor de Gereformeerden, zoo theoretisch als practisch, hun verhouding tot het buiten-christelijk leven beheerscht had. Alle Doopersche secte had zich stelselmatig geisoleerd; in tegenstelling hiermede hadden de Gereformeerden de apostolische gedachte van "*alles is het uwe en gij zijt van Christus*" tot richtsnoer gekozen, en zich welbewust, met ongewoon talent, en met alles overwinnende veerkracht, op het volle menschelijk leven, in het midden van de woeling der volkeren geworpen.'
Zie: *Gemeene Gratie* I, 'Voorwoord'.
Wie deze Gereformeerde grondovertuiging der *sparende genade Gods over geheel de zondige aarde* niet verstaat, kan ook Cats niet begrijpen, gelijk hij, bewust en onbewust, begrepen wil zijn.

Ook is er in Cats' leven een groote, ja bange onvoldaanheid geweest. De dichter kende - de zonde; vreesde de zonde; siddert steeds weer bij de vreeze des doods ook.

Dit element is bij alle schijnbare gerustheid en onbewogenheid van groot gewicht in Cats' poëzie. Voor zooverre daarover kan en mag geoordeeld worden, mist Cats - schijnt het u soms - tot in hoogen ouderdom de volle verzekerdheid des geloofs. Ook grijnst hem de zonde der zinlijkheid steeds weer aan, gelijk men het en wanneer men het, niet meer dùs zou vreezen of verwachten.

Evenwel, we mogen geen oogenblik den indruk te geven, als of Cats vreemd zou zijn geweest aan den jubel der eindelijke overwinning.

Reeds in zijn *Houwelick* geraakt hij onverwachts bij het noemen van het woord *eeuwigh* in vervoering; en jubelt hij:

> Bedenckt eens wat het zy by God te mogen wesen,
> Van alle blytschap vol, van alle pyn genesen,
> Met alle soet begaeft, van alle quaet bevryt,
> Ontslagen van geklap en boven alle nyt;
> Geen sieckte, geen gevaer, geen vreese, geen gebreken,
> Geen leugen, geen bedrogh, geen slimme tonge-steken,
> Geen doot, geen ongemaek.....

En straks niet maar negatief, doch zeer beslist en positief ook, dit aardsche leven geheel uit het oog verliezend voor de tinnen en transen van het Jeruzalem, dat boven is:

> O, nieuw Jerusalem! Hoe klaer zijn uwe straten!
> Hoe reyn uw borgery! Hoe suyver alle vaten!
> Hoe zijn uw gronden selfs met alle glans bekroont,
> Daer Godt in volle daet syn eygen wesen toont!
> Daer Godt in onsen geest sal eeuwigh blijven leven!
> Daer Godt met onsen geest zal in der hoogte sweven!
> Daer Godt ons spiegel is....

Is dit geen kostelijke, geen hartverheffende poëzie?

Trachten we dan ook Cats te leeren kennen en te verstaan uit - zijn eigen poëzie. Aan de poort van Sorghvliet hebben we nu lang genoeg, misschien te lang reeds, staan redekavelen. Treden we vrij binnen - en luisteren we enkel toe. Het zal

geen tijd verspillen zijn. Zelfs niet in onze 20ste eeuw nu tijd meer ‘geld’ is, dan men zich zelfs in de bedrijvige 17de kon voorstellen.[1)]

III.

o, Cats....
't Werd me alles zinnebeeld
Door u getrouw te lezen.
(Bilderdijk.)

Hoe wordt men schrijver, hoe ontwaakt het besef, dichter te zijn?

Meestal ongemerkt; langs lijnen van geleidelijkheid.

Slechts een enkele, als Byron, ‘gaat ter ruste onvermaard en ontwaakt als een beroemd dichter.’

En in casu bij onze 17de eeuwers - een Vondel uitgezonderd - moet men zich de zaak vooral niet te poëtisch voorstellen.

Dichten, ‘verzen maken’, was - eene liefhebberij. Zij het ook eene geoorloofde liefhebberij. ‘Is 't onkruyt, 't is van 't best,’ schreef Huygens als motto boven zijn Korenbloemen.

Wij voor ons zetten groote oogen op, als we zelfs een Onno Zwier van Haren (in de Voorrede zijner *Proeven van Nederlandsche Treurspelen uit Vaderlandsche gebeurtenissen*) hooren verklaren, dat nevens ‘den wijn, de kaarten of dobbelsteenen’ de tooneelspelen tot *de middelen van tijdpasseering* in Noordsche

1) In *Ons Tijdschrift* schreef een der redacteuren van dit maandschrift, de heer Dr. J. van der Valk, onlangs (*O.T.* jaarg. X, afl. 4) o.m. terecht:
‘Eenzijdigheid meet zijn breedsprakigheid breed uit; maar is er één schrijver, die u meer een gevoel van kalmte en rust geeft dan CATS? Zijn lectuur werkt als een sanatorium in deze eeuw van stoom en vlucht. Gij doorbladert zijn boek, de oud-hollandsche etsjes doen 't bladeren staken en vóór ge 't weet, zit ge rustig en wel, eeuwen terug, te luisteren naar den kalmen trant van den man die u verbaasd doet staan over zijn kennis en belezenheid en u aangenaam stemt door zijn opgewektheid, zijn schalkschheid en zijn pittigheid.’

landen gerekend worden. En uitgaande van deze eigenaardige combinatie wordt dan zonder veel bezwaar betoogd, dat toch de poëzie wel ‘het onschuldigste tijdverdrijf verdiend te heeten’. Wij vragen nu niet, of Van Haren geene bijzondere redenen had, waarom hij zijn dichtwerk schijnbaar althans, wilde verkleineeren. Maar toch - zoo vreemd als wij opkijken bij zijne confidentie, zou men het in Cats' en Huygens' tijd geenszins hebben gedaan, al werden toen ook de ‘kunst-producten’ nog niet enkel geschaafd en beschaafd, gepolitoerd en gewreven, zoo trouw als Onno Zwier's tijd- en standgenooten het ook, en dan veelal in even hooge eere gehouden, het mooie likeurkistje deden.

Al had Cats ook reeds meer geschreven, de lust ‘de se voir imprimé’, de geest van uitgeven, werd - we herinnerden het reeds - pas vaardig over hem toen hij reeds een veertiger was; een deftig, welgesteld man, geacht en geëerd. Zijn ambt van stads-advocaat (te Middelburg) had hij sinds een jaar of wat neergelegd, aan de juridische praktijk deed hij evenmin meer, hij was nu weer enkel - heereboer.

Practisch man als hij was, legt hij er zich nu voortaan op toe ‘in grooten ernst, van water land te maken’; in compagnie met z'n broer Cornelis gaat hij aan 't ‘dijken’.

Rustig en stil spoedt zijn leven voort daar op Munnikenhof, zijn buitenhuis niet verre van de stad in Grijpskerke, een ‘zeker dorp omtrent Middelburg’.

En rustig en kalm wordt hij rijk.

> Dat mij meest voordeel gaf, dat quam my van het dyken,
> Als wij den zouten stroom bedwongen om te wijken

‘in het beginsel van den twaalfjarigen Treves’. En ook grond voor kloosters en abdyen droog te leggen gaf eveneens groote winsten. En 't ingepolderde land was van een goed soort.

> Een ooghst door goeden bouw, uit dit beslag gehaalt.
> Heeft somtijds naar het viel, het gantschen lant betaalt.

Met recht kon hij dan ook zeggen: ‘Uw segen Heer, ons, sonder ons, verryckt’.

Kunst wil gekoesterd. Althans kunst van den niet allerhoogsten rang. De groote kunst komt er ondanks alles toch wel. Bij Cats nu, als hij ‘goede dagen’ heeft wordt de ‘lang versmeten’ pen weer eens ter hand genomen.

Cats' echtgenoote, een vrouw naar zijn hart, moedigt hem aan. En terwijl zijn

> ‘kleine jeugd omtrent de boemen speelde’

dicht de buitenman, want dat was hij nu weer op-en-top, zijn Minne- en Sinnebeelden en geeft hij in 1618 zijn *Emblemata* in 't licht.

Latijnsche bundels waren echter reeds vooraf gegaan, of verschenen althans vrijwel gelijktijdig.

Wilde Cats eerst leukweg op verkenning uitgaan, om te zien welken kant het uit moest naar den tempel van den roem? Met geheel onmogelijk (baron Van Heeckeren oordeelt zóó). Maar uit de voorrede van zijn *Minnebeelden* treedt toch wel een heel andere ook Cats naar voren.

‘Emblemata’, het genre dat Mr. Cats nu koos - en *gaarne* koos - was destijds in de mode. Cats kwam wel niet achteraan, maar was toch allerminst een voortrekker.

We zullen hier al weder niet veel meer doen dan wat nalezing houden, maar wie over ‘de Nederlandsche Emblemata, hunne geschiedenis en bibliographie’ het fijne-van-de-zaak wenscht te weten, verwijzen we naar de studie door Dr. A.G.C. De Vries, een geleerd boekenkenner, over dit aller-interessantst genre geschreven.[1)]

Wij voor ons moeten nu bij Cats blijven. En vóór alles komt ons, om nu voet bij stuk houden, Cats' ‘Voorreden over de *Proteus*, of Minnebeelden verandert in Sinnebeelden’ belangrijk voor.

Jugendklange vangt men nu uit dit voorwoord vóór Cats' eersteling niet bepaald op.

Wel juicht er iets als van een ‘tweede jeugd’.

1) Dr. A.G.C. De Vries, *De Nederlandsche Emblemata*, Amsterdam 1899

Wist men niet beter, òf kende men z'n man niet - gelijk Jonckbloet het vrome bagijntje Anna Bijns al zeer verkeerd begreep - dan zou men meenen iemand te hooren die booze jaren op den weg, ‘die ten verderve voert’, verdeed en nu eindelijk tot inkeer kwam.

Cats reikt z'n bundel over aan ‘de Zeeuwsche joncvrouwen’ - voorloopig is hij haast nog enkel Zeeuw - met iets als een verontschuldiging. Hij maakt ernstige restricties en hoopt, zouden wij zeggen, dat men hem niet verkeerd zal begrijpen.

Wat wil de heer en Mr. Cats, ‘geacht ingezetene’, oudstadsadvocaat, en die - al beseft hij 't zelf niet, (of misschien ook héél wel?) - pas aan het begin van z'n carrière staat, ondanks zijn veertig jaren, wat wil hij?

Prof. Kalff heeft het geestig genoemd: ‘hij wil een amoureus werk uit zijne jeugd *verbraven*’.

En daar schijnt wel iets van aan ook, al geeft het, dunkt ons, niet geheel en niet geheel juist ook weer, wat Cats wil en niet wil. Ook schuilt er humor in Cats' *gewilde* overdrijving.

Men mag geen kwaad van hem denken, zegt hij zoo ongeveer. 't Lijkt wel wat vreemd, dat hij de ‘malligheden (zijner) jonkheydt’ gevoegd heeft bij ‘hooger en stichtelijker bedenkingen’. En dan nog wel de ‘sotheden der jeugt’ vòòrop in het boek. Maar hij zal 't den lezers en lezeressen nader ophelderen. Toegegeven, de eerste helft van 't boek is het ‘uytwerpsel van zijne (onze) blinde jonckheit’, ‘geckelijke invallen’ - dat is dus reeds: mal, sot, uitwerpsels, geekelijk; we weten het nu heusch wel, Mr. Cats! - zooals men die in z'n jonge jaren wel eens ten papier brengt en dan later ergens in een lade opbergt, enz. enz.

Cats was zelf er van geschrikt, toen hij ‘in 't doorzien van eenige oude papieren’ dat rijp-en-groen weer onder de oogen kreeg!

‘Als in een spiegel was (hem) ontdekt, hoedanig den vorigen stant zijner (onzer) onbesuysde jonckheyt is geweest...’

En wat er nu voorts volgt is toch wel iets meer en iets

anders ook dan een z'n jeugdwerk willen ‘verbraven’: Cats dankt den God zijns levens uit den grond zijns harten, vergelijkend het heden bij wat eertijds hij hem werd gemist.

Hij heeft ‘gemerckt de groote vriendelijkheids des goeden Gods te zijn (ons) waerts’. De Heere heeft hem aan zichzelven ontdekt, zoodat hij niet slechts oog gekregen heeft voor de dwaasheden en ijdelheden zijner jeugd, maar die nu ook *verfoeit.*

En nu al schrijvende en zijn boekske voor de uitgave toebereidende is er een heerlijk en begeerlijk; een kostelijk voornemen in hem ontwaakt.

‘Dat weten wij’ - schrijft hij - ‘dat door Godts genade bij gelegenheyt van deze oefeningen in ons ontstaan is een vast voornemen om met alle naerstichheyt, dagelijks zoo lanks zoo meer, te trachten tot de veranderinge en de vernieuwinge onses gemoets en des levens in Jesu Christo.’

De Kenner der harten, zegt hij, weet dat het hem ernst is. Zoo geeft hij zich dan met al het zijne over aan dien ‘goedertieren Godt ende Vader’ en bidt Hem met ‘een stil ende gerust gemoet’ dat zijn arbeid ‘mach uytvallen tot syns heyligen Naems eere, beteringe des schrijvers en stichtinge der lezers’.

Ziehier dus reeds bij Cats eerste optreden zijn duidelijk bedoelen *een Christen-dichter* te zijn.

Verwerpt hij daarom geheel het werk zijner jeugd? Neen, hij meent, dat het mag dienen om juist de *jeugd* te trekken; dat is dan wel een ‘wetten van de sweerden in 't land der Philistijnen, zelf, halende sterkte selfs by onze vijanden’ - maar het kàn toch. Het is zelfs noodig, meent hij. De jeugd en de jonkheid moet men wat *lokken.*

En dan volgt nog een (reeds nu vrij breedsprakig) betoog, dat deze manier van schrijven - te weten die in de Emblemata - ‘out en schriftmatig’ is.

Uiterst voorzichtig en omzichtig, het valt niet ontkennen, is hier reeds Cats. Maar zijn intentie verdient toch iets anders - dat is duidelijk - dan een hoog en ironisch ‘verbraven’.

Hier rijst ook eene andere bedenking.

Zullen er wellicht ook niet zijn, die meesmuilen, dat Cats hier in zijn ‘Voorreden’ al dadelijk zich zelf *veroordeelt* als dichter? Niet de kunst maar het zich-in-dienst van den Heere zijn God stellen is hem blijkbaar het hoogste. Van een *l'art pour l'art* heeft de man, schijnt het zelfs, geen besef.

Maar, zou ons antwoord luiden, dit hebt ge nu eenmaal te dulden in ieder Christendichter. Zijn *ideaal* is nooit de kunst zelve - hoezeer ook hij begeert ‘te wetten sijnen sweerde’ - maar de kunst is hem dierbaar slechts als middel. Evenwel dit ‘slechts’ zegt zoo weinig niet, de kunst raakt zoo waarlijk niet in het gedrang. Doe slechts navraag bij een Bilderdijk of ook bij Da Costa.....

Ook Cats wil niet slechts Schriftmatig zijn maar ‘beyde *oudt* ende Schriftmatig’.

Hoe hij het bedoelt is duidelijk. Cats is wel geen Renaissance-man als Hooft en Heinsius, maar hij wil toch óók met de ‘Muzen’ en ‘de wetten der poëzie’ op goeden voet blijven.

Zeer juist zegt Dr. de Vries in zijn reeds genoemde studie.[1)]

‘Huygens en Hooft, ze waren “heidensch” in hunne denkwijzen, vooral de eerste, zij verheerlijkten den classieken Cupido, doch wezen te gelijk scherpzinnig op de rampen, dat van te grooten dienst aan de liefdegod het gevolg waren, doch zoo, dat hunne boekjes niet vervallen in het genre stichtelijke moraliseerende literatuur. Het bleven zuivere kunstboekjes. Roemer Visscher, hij, de echte oude Hollander, hij koos zijn onderwerpen uit de Hollandsche vermaken, de Hollandsche industrie; wat niet Hollandsch was, keurde hij af: “c'est par la qu'elle parle François” zet hij boven een prent, waar een vrouwtje zich in den spiegel beziet of haar kuif wel goed staat. Syn *Sinnepoppen*, het boekje staat daar als een monument van Hollandsche kunst uit de gouden eeuw. *Dat was de glorie-tijd der Emblemata*; wat later werden ze wel niet verbeterd, doch leden ook niet al te erg door de lange verzen, verhalen

1) *De Nederlandsche Emblemata*, pag. 89.

en proza-uitleggingen, die Cats en de Brune er bij voegden. Het was echter de eerste stap in de verkeerde richting, die de emblemata, een zuivere kunstsoort, zou verlagen tot geïllustreerde stichtelijke lectuur; die boekjes, welke als een kunstsoort met het devies ‘l'art pour l'art hadden bestaan, tot die bastaardsoort, de tendenz-litteratuur, zouden doen afdalen.’

Met de beweringen in het slot van dit citaat zijn we het niet geheel eens, maar dat doet nu minder ter zake, vooral wijl ook Dr. De Vries uiteraard Cats nog allerminst tot de decadenten rekent.

De décadence, zegt Dr. De Vries terecht, komt eerst in de 18de eeuw. Zouden er wellicht ook andere oorzaken kunnen zijn dan dat - ‘tendenz-litteratuur’? Tendenzloos is toch wèlbezien zoo weinig litteratuur.

Cats gaf in zijn *Silenus Alcibiadis*, die later weer onder den naam van *Minne- en zinnebeelden* is verschenen een geheel persoonlijke opvatting van de behandeling van het genre, geheel afwijkend van Hooft, Vondel, (in zijn *Gulden Winckel*) e.a.

Bij Cats in de eerste plaats een drievoudige beschouwing over elk emblema in achtregelige alexandrijnen. Daaraan voegt hij toe de bewerking van het Vederlandsche vers in Latijn en Fransch. En ten slotte zet hij onder iedere plaat een citaat van een Franschen of classieken schrijver, of uit de kerkvaders of ook wel een woord uit de H. Schrift.

Bij den tweeden druk vermeerderde Cats dit alles nog met proza stukken in het Latijn of in 't Nederlandsch, die een ‘stichtelijk woord’ bevatten met het opschrift van het emblema als tekst, of motto-tekst althans.

Cats laat zich voorts, anders dan zijne voorgangers, inspireeren door de voorstelling en geeft dan de practische les aan de ‘printverbeelding’ onttogen. Het vers sluit zich dus niet onmiddellijk aan bij de prent, maar zou even goed zonder prent kunnen voldoen. De versjes vormen eenvoudig met elkaar een verzameling berijmde levenslessen.

En mikt het niet hoog en zinkt het ook al niet peilloos diep - Cats *boeit* en weet *steeds* te boeien door geheel het emsemble

van prent, vers en proza - terwijl vooral het gedicht, niet het minst door de groote kunst van versificatie en de haast altijd zuivere rijmen den lezer, of eigenlijk *hoorder* weet vast te houden.

Bij alle verschil is er bij Cats iets van 't - hoe bizar de vergelijking schijne - van het doen van 't *Leger des Heils*. Ook ‘het leger’ zorgt, dat zijne melodieën in het geheugen blijven hangen, opdat ze, als 't God belieft, ter goeder ure - nog in 't hárt een open hoekje vinden. En is Cats moraal niet altijd zoo fijn als onze fijnheid dat wel zou wenschen - practisch en gezond is ze steeds zeer zeker. Maar er is bovendien nog iets.

Cats kende z'n landslui: hij zorgt er steeds voor, dat de behandeling van zijn onderwerp ook frisch en geestig is. Het is naar waarheid getuigd (*Calv. en kunst.*): ‘Cats doet om den wel wat stroef gesloten mond van den Calvinist een gezonden glimlach spelen.’ En Cats, goed menschenkenner, wist ook z'n publiek in ernstig-vroolijke stemming te krijgen en te houden....

Cats' werken hadden voor onze vaderen veel en velerlei aantrekkelijks. Cats gaf: *de Calvinistische illustratie*, dat was vast nummer 1; ten tweede: het Calvinistische nieuwsblad (hierover nader); nummer drie: Cats wist leerzaam en *stichtelijk* te zijn. Al zag het er eerst wat ijdel uit, ten slotte bracht hij toch, waar de ernst wilde wezen.

En boven en buiten dit alles *De Emblemata* - beeldden het leven uit. Het volksliedje zong hier van ouds: Schilder 'k wou me zelf eens zien.’

Welnu, dat gebeurde je hier. Hier was 'n spiegel des harten - en des dagelijkschen leven ook.

Dadelijk reeds de prentjes. Ze beeldden van alles af: Kannen en schotels, potten en keukengerei, het werk van-al-den dag en de pret van-voor-'n-keer. Men is er in de werkplaats, en in den tuin. In de kraamkamer en op het comptoir. Op de vischvangst en ter jacht. Bij vrouw en kinderen - of ook

wel bij de kornuiten van de bierbank. De jonge edelman pronkt met bepluimden hoed, wambuis en mantel, terwijl hij met den juwelier onderhandelt over mooie juweelen voor zijn boelken. En straks weer ziet ge den bontwerker bezig een kat in den zak te vangen. Zoo steeds - 'het levende leven en de gangen des levens.'

En Cats weet van alles, zeiden ernstig en - lachend onze ouden. Hij wist ook met alles weg. Zijn moraal is de hamer, die steeds den spijker op den kop tikt. Maar 't is er wel eens een hamer naar, dat is zoo.

Doch een mensch - ook immers wel een calvinistisch mensch, is 't niet? - wil vaak nog liever geamuseerd worden dan enkel bepreekt.

Welnu, de *Minne- en Sinnebeelden* wàren amusant, want ze waren in hun soort *nieuw.*

Eén mooi voorbeeld.

Ziehier een echt Catsiaantje; een zinnebeeld: Een papagaai in een kooi. Hooft heeft hetzelfde beeld gebruikt, en evenals Cats het in het Hollandsch, Latijn en Fransch behandeld. Maar de Drost peinst alleen op de 'minne'. Cats geeft meer: een minneles; een zedeles; een les voor het leven der ziel. De minneles is bij beide dichters gemakkelijk te raden: Gevangen en veilig voor de liefde is beter dan daarbuiten door alle booze dieren (verkeerde hartstochten) te worden aangevallen. Maar wie kan de zedeles vermoeden die Cats er voorts uittrekt, den raad om te lijden met geduld. En bovendien nog - de vermaning, dat de gevangenisschap in God *de hoogste vrijheid is.* Wie heeft daaraan nu ooit, - vraagt terecht baron van Heeckeren, - *bij een papegaaikooi* gedacht?

Cats 'onverwachte gevolgtrekkingen' hadden voor leus 'jock niet al (geheel) spel' en gaven iets, dat steeds weer deed - lachen en leeren.

Hoe aardig dat: 'Wat te vinden datter niet en schynt te wesen; hoe leerzaam: zelfs 'gheringe saken ende niettemin van gewichte; belachelyke dinghen ende nochtans niet sonder wysheid'.

Zoo had Cats - zie zijn Voorreden - het steeds bedoeld. En zoo was het hem gelukt ook.

Ook Cats' *coup d'essai* bleek een *coup de maître.* Den goe'-luyden verveelde het nooit, het kijken in de *Camera Obscura*, die hij hun voorhield.

We kunnen hier de *Emblemata* niet stuk voor stuk bekijken. 't Nauwkeurigst - zie vooral ook Dr. De Vries e.a. pl. (bl. 80 en 81) - is Dr. Deruder geweest in zijn *Cats, sa vie et ses oeuvres* (1898); naar hem verwijzen we hier nadrukkelijk.[1)]

Enkele voorbeelden? Zie hier dan nog eens - want het *blijft* altijd mooi - het vermaarde Emblema van de Gepaerde schelpen.

Niet (s) en kander beter passen Als dat samen is gewassen.

Als van twee gepaerde schelpen
D' eene breekt of wel verliest,
Niemandt sal u konnen helpen,
Hoe men soekt, hoe nau men kiest,
Aan een die met effen randen
Juyst op d' ander passen sou.
D' outste zijn de beste panden,
Niet en gaet voor d' eerste trou;
D' eerste trouw die leert het minnen,
D' eerste trouw is enkel vreugt,
D' eerste trouw die bindt de sinnen,
Sy is 't bloemtje van de jeugt.
Na mijn oordeel tweemael trouwen
Dat is veel niet sonder pijn,
Dry-mael, kan niet als berouwen:
Want hoe kander liefde zijn?

1) In 1898 schonk de Franschman Gustave Derudder, Docteur ès Lettres, ons zijn: *Un Poète Néerlandais. Cats. Sa vie et ses oeuvres.* La Haye, Martinus Nijhoff 1898.
Zie bij Dr. Kalff in zijne Cats' studie het zeer juiste oordeel over dit zeer belangrijke - nog door geen Nederlander overtroffen - werk van Dr. Derudder.
Met verbazing leest men daar echter bij Dr. K. van een bij de ‘critiek met den Bijbel heerschende overtuiging, dat iemand als dichter reeds verdienste bezit indien zijn verzen maar vroom en stichtelijk zijn’. Dit ware beter niet geschreven.

Hout u eerste lief in weerden
Eertse met een vollen zin,
't Is een Hemel opter eerden,
Sooje paert uyt rechte min.

Dat is ‘Cats op z'n best’, althans op z'n best in z'n *Minnebeelden.* Hij had het leven leeren verstaan. Ook zijn leven was niet tevergeefs geleefd.

Zijn opdracht der Sinnebeelden ‘Aan de Zeeuwsche jonckvrouwen’ is in den grond der zaak een hulde aan z'n *eigen* vrouw. De scherts der jeugd behoefde niet ‘*verbraafd*’ - dat ware verzuurd, - doch behoorde Gode geheiligd.

Dààrom heette het tot de eersame joffers:

Gy sult hier stoffe sien, die Venus brant geweest:
Gy sulter stoffe sien ten goede van de seden.
Gy sulter stoffe sien tot voedsel der gebeden.
.....
Gy dan of leestet niet, of leestet altemaal.

Zoo oordeelde thans Cats.

Wij voor ons - wie denkt niet b.v. aan het Veldhoen, dat ‘sich placht vet te minnen’? - oordeelen, en wellicht nog te spoedig, dat sommige van deze bladzijden gerust toegelijmd hadden kunnen worden.

Volkspoëzie *onzes tijds* moet echter zijn - behoeft er één woord aan verspild? - ‘niet zoozeer Cats, maar Catsiaansche poëzie.’

Cats voor *zijn* tijd.

Cats heet vaak, en we hebben ons tegen die qualificatie ook niet verzet, een kind van den voorspoed. Dies had hij het leven dan ook lief.

Was het nu met zijn volk ook wel anders gesteld? Was Nederland niet ‘opgerezen uit het slijk?’ Er wás een roemen in de zegeningen des Heeren, óók voor het leven dézes tijds. Boven bidden en denken had de Heere zijn volk wel gedaan. ‘Mij schort niets dan dankbaarheid’ juichten de beweldadigden, gelijk eens[1)] Maria Louise het zou doen.

1) Maryke-meu: ‘Mij schort niets dan dankbaarheid’. Zie over haar het fraaie opstel van Dr. Theod. Jorissen in zijne *Historische Studien.*

Maar dán komt het *zeldzaam*-verrassende, dat getuigt van een oprecht leven in de vreeze des Heeren, bij de kennisse van God en zijn woord. Naar waarheid kon Bilderdijk - en hier reiken de man ‘die de ellende gezien had’ en de geluksman elkander de hand - Cats' poëzie aldus beschrijven:

> O, Cats, wat wellust als voor 't onverzaadbaar hart.
> Uw dichterlijk heelal mij 't eerst ontsloten werd,
> De wareld nam voor mij een nieuw, een ander wezen!
> 't Werd m'alles zinnebeeld....

Er volgt nog heel wat meer. Doch we staan ook nog slechts bij den ingang van Cats' Poëzie. Van zijn *Houwelick*, zijn *Trouringh*, en zijn *Spiegel* althans, spraken we nog gaarne.

Maar toch verstaan we reeds nu iets van Bilderdijk's jubel als hij vervolgt, Cats dankend uit de volheid van zijn hart, dat hij hem leidde:

> Tot Hem, in wien ik mij en 't wezen aller dingen
> Vond afgeteekend: bron en oorsprong van 't bestaan,
> In alles uitgedrukt, in alles na te gaan....
> Die me, als een ondeel in zijn schepping mee voor 't best
> Der wareld vormde, en op mijn standplaats had gevest.

IV.

ANNO 1625: - ‘In de Druckerye van *Jan Pieterz. van de Venne* tot Middelburgh, in syn leven Kunst- en Bouckdrucker, op den houck van de nieuwe Beurse, in de nieuwe Druckery wordt geprint en uytgegeven (met Privilegie voor 15 Jaren) seecker groot ende nieuw Poëtisch werck, ghenaemt:

‘HOUWELICK, dat is *De gansche gelegentheyt des echten staets*, bestaende in ses verscheyden boucken, te weten, *Maeght*, *Vryster*, *Bruyt*, *Vrouwe*, *Moeder* en *Weduwe*, mitsgaeders de *Mannelycke Tegenplichten.*

VAN D'HEER MR. JACOB CATS, oudt-pensionaris van Middelburgh; alsnu *pensionaris der stede van Dordrecht.*

(‘*Men vint dese boucken te koop in den Winckel van wylent*

Jan Pieterz. van de Venne tot Middelburgh. Ende oock by Adriaen van de Venne, *Schilder en Teykenaer*, *woonende in 's Gravenhage.*)'

Onze advertentiën zijn korter van stof. Toegegeven.

En het bovenstaande is nog slechts een extract u i t het '*Extract uyt de Privilegie.*'

Er staat tegenover, dat we nu ook opeens ten volle zijn ingelicht.

Ook is het feit merkwaardig genoeg en het 'jaartal' zóo het onthouden waard, al geven ook onze geschiedenis-leerboeken het zòò nog niet, of zelfs niet in dier voege.

Cats' *Houwelick* is het wetboek geweest onzer Calvinistische samenleving in de 17de eeuw (hùnlieder uitvoerig: *Antirevolutionair òòk in uw huisgezin*) - Zou het verschijnen van zulk een zeldzaam machtige codex, die als alle goede wetten slechts vertolkte, wat er *leefde* in en onder het volk, niet nog wel zoo merkwaardig zijn als die eindelooze relazen over haringkakers, boekdrukken- en buskruiten-uitvinders, walvisch-vangers, polders-droogleggers, zilvervloot-veroveraars, enz. enz. enz.?

Of - opdat niemand onze bedoeling misversta - men behoorde *althans* van het eene feit zoowel kennis te nemen als van het andere.

Schetsen we dan de beteekenis van Cats' *Houwelick.*

Cats was de man onzer kloeke 17-d'eeuwers. Zeldzaam populair en bemind is hij geweest. Men kan Cats niet veroordeelen, of men veroordeelt dies ook zijne vereerders.

Maar dan gaat het toch ook niet aan de 'gouden eeuw' te adoreeren en Cats te minachten, of zelfs gering te schatten.

Zoo dienen we dan zijn *Houwelick* dóór-en-dóór te kennen. Een korte schets is dus hier zeker op haar plaats.

Doch opdat een-en-ander niet 'in de lucht hange', dient iets vooraf te gaan over het *milieu* waarin, en de *omstandigheden* waaronder Cats' hoofdwerk het licht zag.

Mr. Cats heeft zooeven plechtig afscheid genomen van de heeren van Middelburg.

En 't heeft moeite gekost ook, dat men hem, ontslagen van ambt en eed, eindelijk liet gaan.

Wat gingen oudtijds toch de dingen veel omslachtiger, zegt ge allicht, veroorloof ons te zeggen, veel *fatsoenlijker*, veel *wélgemanierder* dan nu in hun werk.

Dordrecht wenscht den heer Jacob Cats (sinds anderhalfjaar, Oct. 1621, pensionaris van Middelburg) als 'pensionaris deser stede.'

Wij nù, sturen een telegrammetje: '*Benoeming verzekerd. Brief volgt*'.

De 'stadt Dordrecht' zendt tot tweemaal toe hare 'besending', hare gedeputeerden.

Aan Cats?

Met uw welnemen: De Dordtsche gedeputeerden verschijnen 'een en andermaal' *in het collegie van wethouders en raeden* (bij 'B. en W.', èn in den raad dus) te Middelburg, bij wie Cats *in dienst was.*

Men vroeg den 'werkgever' of hij die 'kracht' wellicht zou willen en kunnen afstaan. En of men eens zou willen spreken met Mr. Cats, en wat Z. Ed. er van dacht.

Zóó zijn de feiten.

Wordt geantwoord, dat men samen eens zal overleggen en men zoo mogelijk morgen nog den heeren van Dordt zal 'adverteeren' over den stand van zaken.

Mr. Cats wordt gepolst over het 'versouck van die van Dordt'.

De pensionaris heeft wel ooren voor het vereerende voorstel. Naar Dordt.... het hartje van de Republiek. 'Maar men kan hem niet missen.' Welnu, hij zal zich nader beraden en wil vooreerst wel blijven.

De Gedeputeerden worden opnieuw ontvangen door Wethouders en Raeden. Men kan Mr. Cats niet afstaan, voorloopig althans gaat het eenvoudig niet.

'Nopende het beroup van dheer Pensionarius Mr. Jacob

Cats is goetgevonden hetselve met alle beleeftheijt te excuseren; immers voor een tyt uyt te stellen'.

Daarmede moeten Gedeputeerden dan nu genoegen nemen. Men scheidt in vrede: 'Syn deselve voorts vereert met eene maeltyt'.

Zoo vermelden het de notulen van 'Wet en Raed' van 24 Februari 1623.[1)]

Maar Dordrecht laat het er niet bij 'zitten'.

En het slot van de geschiedenis is, dat op 31 Maart d.a.v. Cats toch zijn ambt te Middelburg nederlegt.

Uit de stadsrekening blijkt, dat aan Mr. Cats tot op dien datum nog 'de somma van 137 ponden, 10 schell. over elf maenden tractement' wordt uitbetaald, 'hierbij noch gevoucht ses ponden over tabbaert laken bij hem genoten, comt samen de somme van 143 pond, 10 schellingen'.

Maar ook zoo scheidde men nog niet:

'Is goetgevonden dheer pensionarius Cats te vereeren met een silvere schaele, of maeltyt ter discretie van dheeren burgemrs'.

Wat het ten slotte werd: fijn diner òf zwaar zilveren schotel blijkt nader niet. Het doet er ook niet toe, 't volstaat te zien, dat het heel wat voeten in de aarde had, voor men Cats goed-en-wel uit Middelburg laat gaan.

Gelukkig placht de pensionaris bij deze en dergelijke gelegenheden, hoe plechtig en statig ook, geen hooge borst op te zetten, maar hield hij zich trouw aan z'n zeggen:

> My comt geen danck of eere toe....
> 't Is God die sin en harte leyt,
> En tot een beter toebereyt....
> Wat goet is, daelt ons van den Heer.

Al 't 'hebben-en-houen' van den heer pensionaris is behoorlijk en voorzichtig in een 'bequaem schip' geladen, de

1) Het beroepen of 'leenen' van een predicant ging in die tijden vrijwel op gelijke wijze. Er was nog milde ernst bij wijs overleg. Ook in het officieele zat nog *ziel*.

touwen zijn reeds losgemaakt en Z. Ed. zelf staat met vrouw en kinderen (Anna is nu 14 en Elisabeth een aardig meiske van 5 jaar) op de plecht, den vrienden, die t o e g e s t r o o m d zijn, ‘vaarwel en afscheid’ toe te wuiven.

Ge meent op te merken, zegt ge, dat Ds. Willem Teelinck den laatsten groet krijgt. Dat kan ook zeer wel zijn; men was jaren intimi geweest en Cats heeft ongetwijfeld véél te danken aan de vriendschap en leiding van dezen uitnemenden piëtistisch-calvinistischen predicant.

Trouwens hij had openlijk doen zien, hoezeer hij zijn Eerwaarde hoogachtte en lief had, toen hij zeker gedicht had geschreven:

‘Op het boeck des Waerden, Eerwaerden en Godtsaligen Dienaar des Woordts Mr. Willem Teelinck, genaemt *Balsem Gileads voor Zion's Wonden.*’

Hoe aangrijpend had het niet geheeten:

> De dochter Zions queelt, en sit met bleyke wangen
> Sit treurig in het stof, met grooten pijn bevangen....

Waarom dus verslagen? Om hare wonden, die haar pijnigden. Maar nu was de medicijnmeester verschenen; verschenen in de persoon van Mr. (minister, *dienaer* des Woords) Teelinck, die er op had gewezen:

> O Dochter, dese wonden
> Ontfingen haer begin uyt uwe droeve sonden

en dies haar herinnerde aan den waren ‘Balsem Gileads’, een ‘hemels soet, een onbegrepen Wezen’:

> Noyt door een menschen-tong noyt hoog genoeg geprezen
> Godt in het swacke vleesch, het onbevlekte Lam
> Dat eenmael voor den mensch hier in de wereld quaem
> .....
> O, noyt begrepen heil! *o Balsem Gileads*....

Maar... de vrienden en nu ook Ds. Teelinck zijn reeds uit het gezicht en Cats' gedachten, het is begrijpelijk, keeren zich voor het oogenblik niet meer naar het verleden, doch ook naar de toekomst.

Hoe staan de zaken tot Dordrecht....?

Geen krijgsrumoer dààr, als nog steeds hier in en bij zijn geliefd Zeeland. Dordrecht te midden der breede wateren, werd steeds de veiligste plek van geheel Holland geacht. Daarom was dààr dan ook nu vóór vier jaar de Synode Nationaal bijeengekomen.

Op Zeeland's grenzen oorloogde het nog altijd. Het vorige jaar - na het einde der Trêves - had Spinola onverwijld het beleg voor Bergen-op-Zoom geslagen, maar Prins Maurits - met nog steeds van den ouden moed, al was hij, helaas, niet geheel de oude meer - had hem fluks en waardig tot den aftocht gedwongen.

En nu had de Prins in 't vroege voorjaar een aanval op Antwerpen gericht. En Mr. Cats had het uit de eerste hand, van de heeren van Dordt zelf, hoe Zijne Exc., daar te Dordrecht afscheid nemende van de Staten-Generaal, tot hen gezegd had: ‘Bidt God voor onze onderneming. Hij alleen kan ze doen mislukken, anders heb ik den uitslag zoo zeker in mijne macht, als de hand, die ik U reik.’

Het bleek te boud gesproken. Hoe uitstekend de tocht ook was voorbereid - Antwerpen werd echter niet genomen. Storm en sneeuwjacht hadden elke beweging onmogelijk gemaakt, de schepen dreigden te vergaan en het vorstelijk broederpaar, beiden Maurits en Frederik Hendrik, hadden zelfs ernstig in levensgevaar verkeerd.

En zelfs de poging om Spinola van voor Breda te verdrijven, leed schipbreuk. Andermaal zou de stad in Spaansche handen vallen.

Op de vraag: ‘Fortuinlijke berichten van den krijg?’ zou de nieuwe pensionaris zijn nieuwen kennissen dus niet veel goeds hebben te antwoorden. 't Ging slecht ná het Bestand. ‘Maurits wordt oud,’ grinnikte hikkend de laster.

‘Of Mr. Cats ook wist, hoe het in Frankrijk stond?’

Ja, dát was 't mooie uit den strijd dier dagen, dat men hier, zooals ook Potgieter het terecht voelde:[1)]

1) Zie zijn fraaie vers: *Isaäc Da Costa.*

.... Schoon voor eigen behoud nog te velde
Verdrukten hun leed vast in liefde vergold,

en zoo *onder* en *tusschen* eigen nooden en zorgen door den blik liet wijden verre de eigen, enge *frontieren over.*

Dagbladen had men niet, maar men had zijn vlugschriften toch. Men was vrij wat beter, *en van alles*, op de hoogte dan wij ons dat gewoonlijk wel voorstellen. Welnu, binnen enkele maanden hadden hier twee vertalingen het licht gezien van Fransche geschriften, waarin de Hugenoten ginds, hun strijd den broederen van Holland weer eens toelichtten en op het harte bonden.

En opnieuw moest Cats spreken van ‘qua'luck’.

't Was zoo goed gegaan de beide vorige jaren daar in Frankrijk: Het vòòr-vorige jaar, Montauban zoo kloek verdedigd; en verleden jaar - ondanks verraad en vreesachtigheid van sommigen - Montpellier behouden en de veldtocht van den koning mislukt, zoodat een gewenschte vrede gevolgd was. Doch nu luidden de berichten weer zéér teleurstellend: Louis XIII hield zich niet aan het gezworene te Montpellier en straks zou de krijg opnieuw ontbranden. Wat moest het einde zijn.....?’

Men zou deze bezorgdheid deelen van den pensionaris.

Alzoo de voet nog steeds aan het schietgeweer en het kruit droog te houden - dat was de wederzijdsche droeve conclusie.

Maar het hield wakker ook. Een leven bij kloppende, harten. En met gaarn-geopende beurzen ook.

Het is zeker geen stoute veronderstelling, te oordeelen, dat de heer pensionaris, op en neer gaand op de plecht, of eens in de kajuit bij vrouw en dochterkens nu-en-dan-neerzittende, ook af en toe overwogen heeft, wat hem *persoonlijk* in Dordt wachtte.

Zeker, Z. Ed. kon gerust zijn. Een man als hij, in de kracht des levens - hij is nu een zes-en-veertiger - is nu juist niet vervaard, beteekent bij *iets*, voor de eerste moeilijkheid de beste.

Bovendien, het is nu immers weer pais en vree daar aan de Merwe. En afgezien daarvan, hij heeft er reeds zijne vrienden, die zich, ofschoon hem nog persoonlijk onbekend, reeds haastten hem het hartelijke wellekom toe te roepen.

Had niet reeds onder vrienden en bekenden iets als - een ietwat uitvoerig, maar men hàd nog den tijd - een rijkelijk toelichtende adreskaart van Mr. Jacob Cats van hand tot hand gegaan...?

Het was nu een kleine vier jaar geleden, dat de vermaarde Nationale Synode ginds was gehouden. En was het juist Cats niet geweest - de eenige onder de dichters van naam - die zijn *Lof-Gedigt op de Gedenkwaardige Nationale Synode*, *gehouden tot Dordrecht Anno 1618 ende 1819*, toen had gezongen...?

En uit Cats' vers had bij bezieling wijze bedachtzaamheid gesproken, allerminst ook een zich vermeien in de tweespalt:

.....
Daer is onlangs geleên een Tuymelgeest gevlogen
In 't midden van het Land, die heeft daar uyt gespogen
  Verwarring diep gesogt, een dochter van de Nacht
  Die ons vereenigt Land in tweedragt heeft gebracht:
De Vrient twist met sijn Vrient, de Broeder met zijn Broeder,
De Vader met den Soon, de Dochter met de Moeder;
De Staet helt naer het zwaert, de Kerke naer den ban.
.....
De Vaders van het land, der Kerke *Voester-Heeren*
Syn neerstig in de weer om ongemak te keeren,
  Men raet-slagt alle daeg, men soekt aan elken kant.
  Wat dat 'er dient gedaen, tot ruste van het landt.

Of Cats geen partij kiest, vraagt wellicht al hoofdfronsend een ‘preciese’ broeder, die wat regoureus valt. Hij kan gerust zijn. 't Gedicht vervolgt, Prince Maurits de eere gunnend, die hem toekomt:

't Heeft uw Manhaftig hart, *Nassouschen Helt*, verdroten,
Ons Vaderland te sien van allen kant beschoten
  Met pylen van de Twist: ons lieve Vader-lant
  Voor 't welk 't *Nassousche* bloet sich dikmael heeft verpant:
Gy gaet daerom gestaeg in uw' ervaren sinnen
Beramen, hoe men mocht den wrevel-moet verwinnen.

Uw hart is staeg bedugt, uw geest is ongerust,
Hoe dit ontsteken vier mogt werden uitgeblust.
Men vint ten lesten goet den Raet van alle Kêrken,
In èénen Raet vervat, hier op te laten werken:
Hier toe werd, door uw hulp, bequaemen Tyd beraemt,
d'Uytschryving wert gedaen, de Plaetse wert genaemt.
Daer *Dordrecht* leyt omringt met vierderley rivieren.
Die om haer hooge vest met versche stroomen swieren,
Een Eylandt en een Stadt: daer is het open velt
By d'Overheid voor elk tot 't samenkomst gestelt.

De ontruste Dordtsche broeder van daareven staart met welgevallen op het eeredicht vóór hem. Zijn stad - een eiland en een stad, zegt Cats héél aardig - krijgt den lof, die haar toekomt. Want er volgt ook nog meer. O.a. de herinnering, hoe onder den 'ouden Prins' daar in Dordrecht het eerst de Staten '*van onzen vrijen staat*' - *zoo schreef Cats dus reeds een kwarteeuw vóór den officiëelen vrede (1648); kloek als z'n volk!* - hadden vergaderd, 'opdat door hun bestier de saken wiert beleydt.'

En aan het verzoek ter Synode te komen was - vervolgt voorts het vers - óók uit het buitenland onmiddellijk gehoor gegeven:

Terstond vloeyt herwaerts aen uyt veelderhande landen
Een segenryke beek van wonderbaer verstanden,
Vol van een hoogen geest, vol Goddelyker kragt,
Vol helder ligt, beqaem te schynen in den nagt.

En er is kracht en gloed, bezieling en geestdrift bij den dichter als hij de opening der Synode dùs uitbeeldt:

Soo haest als yeder was aen dese plaats getreden,
Den aenvang van het werk is vasten en gebeden,
Ten eynde Godes Geest, gesegen uit de logt,
Op yeders hert, en tong, sijn segen storten mogt.
Gods Woort, Gods suyver Woort, geen menscheljjke vonden
Is salf, en heylsaem kruyd voor Kerckelyke wonden,
Daer op wert hier gebouwt, dat stelt men hier alleen
Tot eenen vasten gront, en onbesweken steen.
Men heeft bij een gesien de Bloem van alle landen,
Diet niet zijt geboeyt met Pauselijcke banden,
Het Merg van kloek vernuft, de Keest van diepe leer,
Des Aertrijck edel Zout, des werelts Ligt en Leer.

Dit was taal naar het hart van ons Gereformeerde volk. Zoo oogste de dichter aller liefde. Hij ‘klassiek-rederijkt niet, bootst Rome niet na in 't klein; hij heeft Tacitus niet ‘voor zijn stijl’ gelezen - het is weer zeer juist opgemerkt - neen, Cats spreekt hier als overtuigd Calvinist, met warmte, met gloed en tòch ‘rond en in gans gemeene (gewone) manier van seggen’. Ook verstaat het vrome volk zijn jubel en stemt het in met dat:

‘.... Gods lof sy hoog vermelt
Dat in sijn weerde Kerck alsulcke Lichten stelt.
Wie dat hier komt omtrent, ziet als een beke vloeyen
Van honig-soete tael, voelt in syn herte gloeyen
Een ongewoonlyck vyer, een geestelijcken brandt,
Voelt als een helder licht op-gaen in sijn verstandt.

Wat blijft er wèlbezien toch nu eigenlijk wel over van het zonderlinge verwijt - een verwijt, het vermelden zelfs niet waard, indien het niet een man als Potgieter te kwader oogenblik ontvallen ware - van 't beweren uit bloot misverstaan, dat Cats *niet* ‘man des bedrijvigen levens van onze glorierijke XVIIde eeuw’ zou zijn geweest....?

[1)] De Synode van Dordrecht - voor eeuwen leiding gevend aan, en de richting bepalend van het godsdienstig en zedelijk leven van de kern onzes volks, en niet van òns volk alleen, - vindt òòk Cats onder hen, die de groote en glorierijke beteekenis van haar besprekingen en beslissingen *ten volle doorschouwen.* Zoo zendt hij haar dan uit zijn Middelburg dezen eerbiedigen groet:

1) Terecht oordeelde Busken Huet: Het komt mij voor, dat onze geschiedschrijvers met uitzondering van Bakhuizen Van den Brink en R. Fruin, te *weinig* theologen zijn, om onze Calvinistische 17de eeuw regt te kunnen doen. (*Brieven* II, 257.)
Of dan Fruin ‘genoeg’ theoloog was? Het valt ook wel zeer te betwijfelen. Zie ook het oordeel van Dr. H.H. Kuyper (in zijne rede ‘Het Gereformeerde Beginsel en de Kerkgeschiedenis’) over Fruin (bladz. 75 aldaar), die het karakter van het Nederlandsche volk willende schetsen zoowaar, ‘èn het Calvinisme èn de religieuse elementen vergat.’

Nu *Vaders*, zijt gegroet, den *Staet* van dese Landen
Prijst uw trouwe daet, en biedt u danckbaer handen,
  Wenscht, dat dit goede werck mag doen alsulcken vrugt,
  Dat Twist en swarte Nijt mag tijgen op de vlugt:
Wenscht, als met eene stem, dat als des lants gemoeden,
Niet als een sachten Geest, en liefde mogen voeden,
  Wenscht als met eene stem, dat over al voortaan
  Een broederlijke gunst by yeder mag ontstaen.
Nu *Vaders*, zijt gegroet: de *Herders van de Kercken*
Verlangen om te sien de vrugt van uwe wercken;
  Verlangen om te sien, Gots vyandt tot een spijt,
  De Nederlandsche Kerck van wrevel-moet bevrijt.
Nu *Vaders*, zijt gegroet. *Wij* loven uwe daden,
Wy sien in uw besluyt een teycken van genaden,
  De stilte van het volck, een vriendelijken bant,
  De haven van de rust, de vrede van het landt,
En evenwel nochtans (vergeeft ons dese reden)
En evenwel soo is het slot van ons gebeden,
  Dat Godt sijn heylig werck alsoo hier laet gediên,
  Dat wy in desen standt u hier niet meer en sien.

Zoo is Cats in trouw één met zijn volk in dagen van geweldige crisis. Strijdlustig is hij allerminst. Maar er is, als er gekozen móét worden, bij hem ook geene aarzeling. Hij ook, Cats, ziet in de veel gesmade en vuig gelasterde Dordtsche Synode in dankerkentenis:

> '*Een heylig werck Gods.*'

Cats vindt te Dordrecht reeds dadelijk vele vrienden. In elken kring, onder iederen stand.

Niet enkel de heer Jacob de Witt - de vader van 'n éénjarig jongske, dat eens als Jan de Witt befaamd zal zijn - nu nog aan de zijde van de Synodus-mannen, heet hem hartelijk welkom, maar evenzeer mannen als Ds. Balthazar Lydius (oud-lid der synode) en Dr. Joan van Beverwyk, de wèlvermaarde medicus.

En we kunnen ons gemakkelijk voorstellen, hoe telkens en telkens weer het gesprek zal hebben geloopen over de gebeurtenissen van vóór vier jaren, nu Cats van oor- en ooggetuigen zelf de gaarn-gewenschte iniichtingen kan ontvangen.

Werd men nooit het verhalen moede, hij zonder twijfel niet

het luisteren, als het b.v. ging over de opening dier kerkvergadering, toen Bogerman een gebed bad, dat zelfs een niet-geestverwant[1)] 'een *bewijs* was' - arm man, die 't noodig heeft - 'hoe een belijder van het Kalvinistisch sisteem op een kristelijk vrome wijze de schoonste poëzie van een godsdienstig hart kon uiten'.

En dan weer b.v. - dat geestelijk *duel* tusschen Episcopius en Bogerman; die uitdrijving der Arminianen, toen de voorzitter der Synode in geweldigen toorn zijn: *gaat*, *gaat*, hen in de ooren donderde. Dit alles en nog veel meer, *want men leefde des tijds in deze dingen*, hoe zal het Cats 't hart hebben ontgloeid in dank aan God en menschen!

En dàn ontwaakt in den dichter de lust zijn volk zijn *Houwelick* te geven. Een boek voor de *praktijk* des levens zich aansluitende op zijne wijze bij het *E Voto* van 1619.

Cats' *Houwelick* wordt dies zijn populairste werk.

Geen wonder. Cats en zijn werk waren één, Cats ook doorzag de beteekenis van het *huisgezin*, dat de maatschappij droeg; zelf maatschappij in 't klein.

'De staet des huwelicks is een smisse van menschen, een grondsteen van steden, ende een queeckery van hooge regieringhe: dien volghende dat aan het goet of quaet beleydt van den selven hangt niet alleenlyck de ruste en de onruste van yeder huys-ghesin in 't bysonder, maer selfs de wil en de qualick stant zoo van Godes kercke, als van de saeken des lants in 't ghemeen'.

In den stijl van onzen tijd gesproken: onderschreef Cats ons antirevolutionair program in z'n kern ja, ofte neen?

Maar immers het antwoord geeft ge zelf.

Doch ons volk van dien tijd....?

Reeds in 1655 - dus al na 30 jaar - schreef de uitgever van 'Alle de Wercken':

'*Van 't* "*Houwelick*" *weet ick by de vyftigduysent gedrukt te tellen*, *mitsgaders....*'

1) Zie Dr. Edema van der Tuuk in zijn belangrijk boek over *Johannes Bogerman* (Groningen, J.B. Wolters, 1868).

Straks gaan ook Cats werken onze landsgrenzen over. Zijn *Selfstryt* wordt in 't Engelsch, zijn *Houwelick* gedeeltelijk in 't Deensch; andere van zijne gedichten in 't Zweedsch en Duitsch vertaald.

Intusschen, de raadpensionaris - men was en bleef destijds langer onderweg dan nu - is dan eindelijk met vrouw en kinderen (en met hebben-en-houen, boven vermeld) goed en wel te Dordrecht aangekomen.

Men stond er hem al aan den wal op te wachten.

En terwijl men bezig is het Middelburgsche schip te ontladen hebben wij gelegenheid eens even in de Merwe-stad rond te zien. Niet te lang echter. We verlangen naar eene ontmoeting met Cats' in zijn studoir ofte museum, de eerste drukproeven corrigeerend van '*t Houwelick*, die sinjeur Van de Venne uit Middelburg zendt - *met den veerschipper.*

V.

Het Dordrecht uit het begin der 17de eeuw verschilde - 't is duidelijk! - heel wat in voorkomen van het Dordrecht van onze dagen.

Maar hetgeen de stad aan de Merwe nòg het meest siert - de ligging aan de breede wateren - sierde haar ook toen. We hoorden Cats dan ook spreken van een ‘eilandt en een stadt’.

Wie overigens het toen met het nu wil vergelijken, zij verwezen naar Dr. Schotels *Dordrecht in het begin der 17de*, *der 18de en der 19de eeuw*, den onverdroten schrijver van tallooze boeken propvol met ‘wetenswaardigheden’ - die wist er alles van en heeft er ook trouw alles-en-nog-wat van oververteld.

En wenscht iemand voorts precies op de hoogte te zijn van het ‘kerkelijk Dordrecht’ van Cats' dagen - en later - er kan al weer verwezen worden naar een even doorwrocht

werk van dezen zelfden Dr. Schotel met den absoluut niet duisteren titel: *Het Kerkelijk Dordrecht.*

Eén zaak behoeft hier overigens nauwelijks herinnerd, het Dordt, zooals Mr. Cats het vond, was een stad vol leven en vertier; de waterwegen waren destijds nog de verkeerswegen. Wel kende men niet de zenuwachtige en zenuwmoordende drukte van onzen geautomobielden tijd; werd men nog niet opgeschrikt door een plotseling losbrullenden telefoon midden onder z'n werk; miste men in één woord allerlei ‘zegeningen der beschaving’, die wij in onze dagen ruimschoots genieten, maar verlies was dat in àlle opzichten nu toch ook weer niet.

Toch zouden we een zeer scheeven kijk op dien ‘idylischen, goeden ouden tijd’ hebben, indien we Cats de wèl-geassureerde rust van zijn studeerkamer te fluks benijdden. Zoo'n zestiend'- eeuwsche ‘bloeiende’ stad zelfs zou ons, menschen van dèzen tijd, veel te vaak doen denken aan een ‘lief’ provincie-stadje ergens in een achterhoek, waar het, ja, op een marktdag zeker niet onvermakelijk is, doch waar wij toch anders al heel gauw met ons horloge in de hand zitten, ongeduldig wachtende, of de stoomtram die de ‘aansluiting’ aan het Noorder- of Zuidernet heeft, nogal niet in aantocht is!

Doch dit alles is *au fond* maar bijzaak. En in ieder geval: miste het leven destijds wellicht te veel en te vaak bewegelijkheid en verscheidenheid, wij voor ons mogen daartegenover wel eens zeer ernstig de vraag onder de oogen zien, of het niet in diepte en ernst het onze soms, *ja*, *meest*, verre overtrof.

Bijvoorbeeld:

De vrijster, die bij mevrouw Cats in last heeft op de deur te passen, heeft het druk gehad; de klopper toch had rust noch duur. (In 't voorbijgaan: ‘vrijster’ was iets als eeretitel voor een dienstmeisje toen. Een ‘maegt’ was maar een maegt; maar een *vrijster* - een hùwbare maagd, die dus in aanmerking mocht komen om ten huwelijk gevraagd te worden; en dat vond men nog een *eere.* Zie '*t Houwelick.*)

En beleefdheidsbezoeken waren ook toen maar vormen en uitingen van beleefdheid en van tot-iets-‘gehouden’-wezen,

doch men hield er van bij alle ‘minnelijcke handgevinge’ alvast malkaar even den pols te voelen ook; de kerkelijke en de politleke allebei.

Nu trof Cats - de veelszins voorspoedige - het ook weer te Dordrecht. Er was een zware tijd achter den rug, maar voor eerst was het dan ook volle vrede, al ‘pais-en-vreê.’

We hebhen Mr. Jacob de Witt (den *aanstaanden* vader van Joan de Witt, den raadpensionaris, geboren 1625, niet '23, we verschreven ons daar straks) reeds bij den nieuwen stadspensionaris de stoep zien opgaan.

De kennismaking vlotte best. De Dordtsche (destijds) Schepen moest z'n ‘draai’ nog nemen. Voorloopig - zouden wij zeggen - stemde hij nog coulant met de mannen van Prins Maurits.

Trouwens, Cats kende 's mans antecedenten. Toen 13 Mei 1619, dus 'n vier jaar geleden, Oldenbarneveldt met den zwaarde gerecht was, was immers Mr. Andries de Witt, de oudere broeder van Jacob, met het waarnemen van het ambt van Landsadvocaat belast. Hij was immers ook destijds pensionaris van Dordt en Prins Maurits zou hem zeker niet als leider der Staten van Holland gehandhaafd hebben, als hij niet zeker was van zijn ‘stem.’

In de commissie voor het onderzoek van Oldenbarneveldt's papieren voerde Mr. Andries als jè ‘vertegenwoordiger’ geducht de pen.

Trouwens, Mr. Jacob de Witt zelf was ook den 19^{den} November 1618 door de Staten-Generaal tot penningmeester der Dordtsche Synode benoemd; een benoeming die zelfs maar met moeite werd doorgedreven. Hij had dus de beroemde *f* 100.000 te beheeren gehad, aanvankelijk voor de kosten der Synode toegestaan, en bij hem hadden de leveranciers voor het afscheidsmaal der Synode (waarover de Remonstranten maar niet uitgepraat raakten, het had dan ook *f* 1219.18 gekost voor 130 personen, dus ± *f* 10[1)] per ‘couvert’; Zie

1) Iemand, die 't weten kan, rekent ons voor, dat dit goudtientje per couvert voor ons vertegenwoordigt ± *f* 50. Het menu zal dus niet kwaad geweest zijn, en de wijnen allerminst wrang of zuur.

Schotel. *Kerkelijk Dordtrecht I* 201) destijds dan ook hunne rekeningen in te dienen gehad. En er bleef in die dagen, dat was overal regel, nog al eens iets aan maat en strijkstok hangen ook....

Neen maar, hij heette Mr. Cats van harte welkom. ‘En of Mr. Cats niet opgemerkt had, met hoeveel affectie de gemeente hem (Cats) opgemerkt had, toen hij Zondagochtend voor het eerst in de regeeringsbank tegenover den preekstoel in de Groote Kerk z'n plaats had ingenomen...?’

De pensionaris kon antwoorden, dat inderdaad velen hem ‘met groote reverentie’ hadden begroet.

‘Dat was dan ook heel begrijpelijk...’ Enz. Enz. En waarom, vraagt ge terecht, Prins Willem II een goede vijf-en-twintig jaren later ook Mr. Jacob de Witt[1)] een poosje ('t zijn maar veertien *dagen* geweest; en trouwens op Loevestein, 't bleef nogal in de buurt), liet inkerkeren?

Och, 't is te breed om het hier op te halen in bijzonderheden, maar De Witt was mettertijd enkel van maximes veranderd om zuiver *plaatselijke* bisbilles. Als zoo'n regent eenmaal in z'n ‘eer’ was gekrenkt, dan kwam dat niet zoo gauw weer bij, dan moest er hèèl wat gebeuren vòòr zoo'n ‘offense’ kon vergeven worden. In de dagen van z'n opkomst een houtkooper, gelijk er natuurlijk meer waren in Dordrecht, voelde zoo'n heer, die schepen en later burgermeester, enz, enz. werd, zich al heel spoedig een der ‘koningen van 't land’.

Dat lag zoo in den landaard. Men zegt, dat het sinds heel wat beter is geworden. Des te beter dan....

Cats nu, *staat boven dat gedoe.*

Hij verwordt niet tot een onaantastbare ‘locale grootheid’, gelijk zoovele van die stedelijke regenten. School ook daar niet de fout, en was dat ook niet de schaduwzijde van het ‘een stad, - een apart Koninkrijkje?’ vraagt ge allicht.

Ongetwijfeld. Men was zoo iets als wereldberoemd in -

1) Zie over hem het opstel in Mr. Veegens' *Historische Studiên*, deel II.

de stad waar men op het kussen zat. Maar daarin zat het 'm toch blijkbaar niet alleen.

Hugo de Groot, het Delftsch mirakel, had toch wel iets meer van de wereld gezien dan z'n Delft, toen hij tot Zweedsch ambassadeur te Parijs werd benoemd. En nam hij het niet kinderachtig kwalijk, indien oude vrienden op brieven aan zijn adres verzuimden den nieuwen titel er deugdelijk bij te voegen?

Zelfs toespraken van den braven Joost van den Vondel, die zich nog wel sinds jaar en dag *uitgesloofd* had in het ‘coiffeeren’ van den heere De Groot, werden wegens het ontbreken of onvoorzichtig verminken der nieuwe titulatuur knorrig en minachtend ter zijde gelegd, zoo niet in een hoek gesmeten of verbrand. In De Groot's brieven aan zijn broeder Willem kan men, desverkiezende, het geval nalezen.

De stadspoorten en het poorten-sluiten alleen deden het 'm dus blijkbaar niet.

Maar te lang reeds laten we de heeren Cats en de Witt, nu nog volkomen één en het zelfde politieke program onderschrijvend, (‘goed orthodox’ *in 't kerkelijke* bleef *Jacob* de Witt *steeds*; z'n zoon *Joan* stond ook in dat opzicht alweer héel wat zwakker) te samen ‘in goede harmonie’ van ‘het Synodus’ en wat er zooal mee samenhing keuvelen.

Maar wat we in herinnering brachten is, meenen we, wel een weinig leerzaam ook.

En 't teekent Cats ook zoo: een regent, die *voet bij stuk hield;* die heel zijn volk, niet maar ‘zijn’ stad wilde dienen.

Cats overziet straks in z'n ‘Houwelick’ héél de Zeven provinciën; *heel het volksleven* van z'n dagen. Zijn oog is niet beperkt, en wil zich niet beperken tot z'n kaste. En ook hij was toch - wil men het onbillijke woord - *maar een parvenu* als de anderen. Mooi zegt Dr. Hettema het weer in z'n meer genoemd opstel:

‘Hij, de eenvoudige Brouwershavense jongen, die werelden levenswijs werd, hij voelt waar 't op aankomt. Hoe een

jongmens, een man, een maagd, een vrouw zich door 't leven moet heen werken, zonder steun, zonder leiding vaak.

'En hij dicht zijn *Houwelick*'.

Eèn kijkje toch nog even ook in 't *wetenschappelijk*, het 'geleerd' milieu, waarin het *Houwelick* ontstond.

Laten we dus ook even een der knappe vrienden, waarmede Cats te Dordtrecht omging, - en men kòn het ook wel zijn werk aanzien, en waarom ook niet? - trachten te ontmoeten.

Het loopt ook ons alweer mee. De vrijster voornoemd dient daar juist Dr. Joan van Beverwijck aan, geneesheer en Schepen - academie-vriend van Dr. Nicolaes Tulp, van Amsterdam, wèlbekend - en groot vereerder Van Mr. Jacob Cats.

Trouwens Van Beverwyck is betrekkelijk nog een jong heerschap. Hij zal nu in z'n 29ste jaar zijn, maar hij is reeds een geleerd man, kundig en bekwaam, en uitstekend de pen voerend.

Eerst na zijn dood - Van Beverwijck zal niet zeer oud worden, hij overlijdt reeds in 1647 - worden zijne complete werken uitgegeven: '*Alle de Wercken*, zoo in de medicyne als chirurchie, van den heer Joan van Beverwijck, out-schepen der Stadt Dordtrecht; dus zoowel zijn *Schat der Gesontheyt*, als *De Schat der Ongesondtheyt*, *de Heelkonste*, de *Hollantsche Geneesmiddelen*, enz.

En in zijn *Schat der Gesontheyt* - wat wij zouden noemen een populair, geïllustreerd leerboek der hygiëne - geeft Dr. Van Beverwijck *op zijn gebied* zijn volk, hetgeen Cats het geeft op ethisch terrein in zijn *Houwelick.*

Want Van Beverwyck was, goed Calvinist als Cats, ook op zijn terrein een wegbereider, een voortrekker; *vooruitstrevend* in den besten, den nobelen zin des woords.

Van het gros der Nederlandsche dokters en apothekers was toen nog in 1614 geklaagd: Hedendaags ziet men verloopen papen, kosters, schoenlappers, kleermakers, toovenaars, zich voor medicijnen uitgeven. De apothekers zijn meest onkundige

lieden, kennen nauwelijks de kruiden, die zij moeten gebruiken, en verstaan nauwelijks Latijn om zich verder te bekwamen. De confectiën of samengestelde middelen, theriac, mithridaat en soortgelijken, worden uit Italia ontboden, uit Venetië of Padua, of gebrekkig nagemaakt. Toezicht is er niet. Er wordt geen onderzoek naar hun bekwaamheid gedaan. Ook oefenen zij, door tegen vermeende kwalen geneesmiddelen af te geven, onderhands de geneeskunde uit, en zijn de goede geneesheeren, wanneer dezen de recepten niet aan hun winkel laten gereed maken, vijandig....'

Tusschen die 'onvernuftige pilledraaiers' en 'oliekoopen' is Van Beverwijck dan in den goeden zin, *een wonderdokter*, onverzoenlijk vijand van alles wat werkelijk als kwakzalverij verdient gesignaleerd te worden.

Ook gaat hij bij zijn hooger onderwijs uit van frissche, gezonde; van Gereformeerde beginselen.

Beweert de Franschman Montaigne, dat de geneeskunst toch niet veel te beduiden heeft en 't meest op kwakzalverij uitloopt, Van Beverwijck vliegt in 't geweer en schrijft zijn *Strikt genomen*, waarin hij den dilletant even narekent: '*Berghval* ofte wederlegginghe van Michiel de Montaigne (men ziet, hij ontleent op zijn, *en zijns tijds* manier ook zijn titel aan zijn tegenstander) tegens de noodtzakelyckheidt der geneeskonste'. En bij hem geen levensmoede vertwijfelen aan zijn kunst. Bij hem heet het:

'Al heeft ons leven na den Val den meesten glants verloren, soo en is het evenwel soodanig niet of 't is ten minsten noch wel voor den doodt te kiesen', en hij herinnert aan de aardige fabel (van Aesopus) van den kwanswijs levensmoeden houthakker die toen de aangeroepen man met de zeis verscheen en vroeg, wat er van zijn dienst was, ijlings antwoordde: 'Mij dezen takkebos, bidde ik u, op den rug te binden'.

Ook houdt hij er van door eigen oogen te zien. 'Mij en behaegt niet - zegt hij elders - in yemandts woorden te sweren, maar de waerheydt alleen voor oogen hebbende, alles vrijelijk te ondersoecken'.

Dat klinkt toch immers in billijkheid ‘modern’ genoeg!

En wil men een voorbeeld uit de praktijk van 's mans vooruitstrevendheid - Beverwijck is een verklaard tegenstander van het toedienen van slaapmiddeltjes aan zoogenaamd lastige kindertjes.

De Dordtsche moeders, zegt hij dan ook de waarheid zonder er doekjes om te winden.

‘Ick en sta nimmer tegen den avont hier in de apotheek’ - luidt zijn philippica - ‘of daer werd van ontallyke luyden gehaelt *kinderrust*: een conserfken dat sijn voornaemste kracht uyt de slaepbollen heeft. Een seer boose en schadelycke gewoonte, en die ons mettertydt het landt wel mocht vol gecken brenghen’.

Trekt ge uit den laatsten regel van ons citaat de juiste conclusie, dat dokter Van Beverwijck er van hield de dingen, zoo noodig, ongezouten te zeggen, er kan aan toegevoegd, dat hij even goed als zijn vriend Cats zich soms een pittig Jan Steentje in woordkunst laat ontvallen, als hij op dreef is.

‘Doctor Crellius’ - vertelt hij guitig en met smaak - ‘doctor Crellius vóór eenighe jaren medicijn te Dordrecht, die groote loop van water te besien had, ghevraegt synde wat hij daer uyt sagh, gaf voor antwoort: *Ten minste één ofte twee schellinghen*’.

Zoo blijkt deze geneesheer ‘zoo verlicht, heeft men[1)] terecht gezegd, als in de eerste helft der 17de eeuw Europa of Nederland er één had aan te wijzen’, niet minder als de door hem vereerde Cats ook in zijn strafpredicaties een vriend van het van ouds vermaarde: *ridendo dicere verum*; het lachende, schijnbaar in scherts, je de waarheid zeggen. Hetgeen juist in den Nederlandschen aard viel. Goedmoedigheid vermijdt en ontwijkt liefst het scherpe woord.

En of Van Beverwijck steeds Cats bléef vereeren?...

In zijn *Schat der Ongesontheyt* wordt Cats' *Spaens Heydinnetje* zelfs gedeeltelijk aangehaald; en omtrent de ‘polsslagh’ naar

1) Busken Huet in zijn *Land van Rembrand* deel II [2].

‘de redenen aanghewezen bij d' Heer Ridder Jacob Cats’ verwezen.

Cats' zigeunerinnetje, tóch al erg in trek, was blijkbaar ook een vrijster naar den zin van dokter Van Beverwijck.

Trouwens, de beide vrienden hadden nog gelijk sympathie voor eenzelfde joffer - en een heel andere; en ook een Joffer niet maar uit de wereld der phantasie, doch der werkelijkheid - gemeen, voor *Anna Maria van Schurman*, wél vermaard!

Cats schreef onder het portret der Calvinistische-Labadistische *Savante* in zijn *Trouwringh:*

> Wie oyt dit aerdigh beelt sult comen aen te schouwen
> Hout vast, dat ghij hier ziet een roem voor alle vrouwen
> Van dat de waerelt stont tot heden op den dagh,
> Niet een die haer geleeck of nu bereycken magh.

En Van Beverwijck herinnert er in zijn *Uytnementheyt des vrouwelicken Geslachts* met oprechte blijdschap aan: ‘Dat sy wonderbaer ervaren was in de Latijnsche, Grieksche, Bijbelsche, Rabijnsch-hebreeuwsche, Chaldeeuwsche, Syrische, Arabische, Persische, Ethiopische talen *en dier gelijcken.*’

Beiden namen dus even oprecht en even diep den breedgeranden hoed af voor Mejoffer Anna Maria. Maar beide hebben toch ook aan Constantijn Huygens - meer statig van aanleg en hooger van inborst - wijselijk overgelaten de vervaarlijk-geleerde dame ten huwelijk te vragen. *Nù - Il y a de quoi*, zeit de Franschman!

Wat zij van dit plan van den Haagschen Hofman en dichter - want het kwam tot trouwen niet - trouwens wel binnenskamers gemeesmuild mogen hebben....?

Neen, het bleef niet bij een 19de en 20ste eeuwsch ‘aangenaam uwe kennis gemaakt te hebben....’

Om nog eens Cats' vrijster van daarstraks ten tooneele te voeren: Ze heeft nog menigkeer monsieur Van Beverwijck met een hoffelijke dienaresse de deur open gedaan en haar meester van 's dokters komst reverentelijk geadverteerd.

Nog één opmerking dient hier onder de oogen gezien, vóór we Cats *Houwelick* zelf eindelijk kunnen opslaan.

Hoe stond het met de Hollandsche poëzij in 't gemeen, toen 's pensionaris' boek dan uitkwam?

En verkeerde Cats op goeden voet met de ‘dichters van dien tijd’?

Het antwoord kan luiden, dat Cats reeds te Middelburg en bij zijn eerste ‘optreden in 't publiek de collega's van de dichtveder, als men toen wel zei - treffelijk met een ‘eeresaluut in de pers had begroet. Zeeland heette het toen, ofschoon ‘een winkel van verstanden’ kon weinig roemen op dichterlijke geesten. In Holland evenwel stond het heel anders, dáár:

> In Hollandt is een volk dat met een aerdig jokken,
> Dat met een soet gedicht een yeder weet te lokken,
> Tot ik en weet niet wat, tot onbekende min,
> Die sluypt dan in het breyn, en neemt de geesten in.
> Daar singt *Heyns* (Prof. Heinsius), onze vriendt, al wat de soete Grieken
> Gedreven door de kracht van sijn geswinde wieken
> Oyt schreven voor de jeugt; en dringt de vryers aen
> Meer als oyt eenig geest te Romen heeft gedaen.
> Daer is een geestig *Hooft*, dat met sijn herders-klachten
> Doet yder, die het hoort, na soet geselschap trachten;
> Hier by komt *Bredero*, die jokt in boersche tael,
> En trekt tot zijnen dienst de Nymphen altemaal.
> Noch zijnder over-al veel soete tooverpennen,
> Die tot de sachte min de rauwe jeugt gewennen;
> Siet daer een goeden vont, waer door het Vaderlandt
> Geduerig wort gebout, en op een nieu gemant.

Noemt Cats Huygens niet bij naam en toenaam, zal men vragen. Of moet Constantijn het stellen met het anonyme en collectieve ‘veel soete tooverpennen’?

Het een noch het ander, verstouten we ons te antwoorden.

Laten we aannemen, dat *Vondel* en *Camphuysen* schuilen onder gezegde ‘pennen’ - voor Huygens met name geldt een ander motief, t.w. de eenvoudige reden, dat hij toen nog moest debuteeren met zijn *Batave Tempe* en zijn *Costelyck Mal*, die te Middelburg zouden worden uitgegeven zonder gevraagd verlof van den dichter, *door Mr. Jacob Cats in persoon.* De eere was niet gering. Maar Huygens wou wel

zoo en stuurde tèvens erg lieve briefjes naar 't Muyderslot: Hooft en zijn club moesten ook te vriend worden gehouden....

(Toen Huygens in later jaren 'carrière' had gemaakt en Hofman was geworden liet weer ridder Hooft het zijnerzijds ook niet ontbreken aan teekenen van sympathie. Het 'kaartje' werd behoorlijk gerepousseerd.)

Intusschen, de hoofdzaak is - de meeste dichters waren destijds in hun opkomst, en een ieder zat - gelijk trouwens heel ons volk in die dagen - hard arbeidende *voor zijn weefgetouw.* Het was die goede tijd - misschien de beste tijd, die iemand wordt gegeven - waarin men er nog niet *is*, maar waarin men de krachten voelt wassen en het vertrouwen vast en levendig wordt, dat men er *zal* komen.

Maar hoe de geesten ook toen, óók in onzen besten tijd, streden om de ziel van ons volk!

Hugo de Groot had op Loevesteijn zijn Arminiaansch *Bewijs van den waren Godsdienst* gedicht. Hooft had zijn *Geeraerdt van Velzen* gegeven met zijne echt republikeinsche gevoelens; en zijn Renaissance-ideeën laten doorschemeren - en doen verstaan aan de kenners - in zijn *Bato.*[1] Brederoo, de vroolijke vaandrig, met het jonge, frissche talent, was gevallen, maar niet met eere in het veld, doch in overtrouwen dienst van Wyntje en Tryntje. Starter, die de Friezen z'n mooie *Lusthof* had geschonken, was druk bezig zijn voorbeeld te volgen. Eerlang zou ook hij, ach, spoorloos verdwijnen. Camphuysen rijmde nog steeds stichtelijk en de kloeke Revius[2] zong zijn Calvinistische krijgsliederen, stout en krachtig.

En terwijl 'publiek' - dat er ook toen was - niet uitgepraat raakt over het nieuwtje van den dag - dat er ook toen was - te weten het gruwzaam nieuwtje van den loos beraamden aanslag op prince Maurits' leven, arbeidt Cats voort aan zijn

1) Zie over Hooft en zijn 'Bato' het kostelijke artikel van J. Koopmans 'Uit den tijd onzer wedergeboorte: Hooft's Renaissance-klok (Taal en Letteren V bl. 285-310).
2) Zie over hem de degelijke dissertatie van Dr. Posthumus Meyjes, predikant te 's-Gravenhage.

Houwelick, dat weldra persklaar zal zijn. En hij arbeidt voor het volk, dat hij lief heeft: *welks levende leven hij mede leeft.*

Kent ook een ieder niet dat '*Gedicht*' op de gelegenheyt van staat, ten tyde dat de wytvermaerde Helt Marten Harpertsen Tromp, admiraal ter zee was gemaeckt...

De aanhef moge hier een plaats vinden:

Seehelden! wacker volk! peckbroeken! rappe gasten!
Op, ruckt nu wederom de vlaggen van de masten;
Gaet, jaeght eens op een nieu den Spanjaert over boort,
En haelt eens wederom, dat gy ter see verloort...
De see en haar gevolgh daar zijt ge toe gewent,
Daer is uw eygen huys, uw eygen element.
Al wat op aerde leeft, al watter is geschapen,
Dat kent sijn eygen kracht en weet sijn eigen wapen,
Jae, weet, wat hem gemack of eenigh voordeel doet,
En hoe het naer den eysch syn vyant krencken moet.
De leeu vecht met de klau, de stier gebruyckt den horen,
Het paert slaet met den voet, een haen met felle sporen -
De see is uw geweer, gebruyckt daer uw gewelt,
Daer is geen twijffel aen, de Spanjaert moet gevelt.
De see die heeft u eerst den vryen hals gegeven,
Den Godsdienst ingevoert, den Spanjaert uytgedreven;
De see die heeft u eerst den vyant leeren slaen;
De see macht u gevreest oock by den Indiaen;
De see brenght voordeel in en bout hier groote steden,
De see verryckt het lant, en dat in verre leden;
De see maeckt, dat het land den vijant overwint:
Gij daerom bout de see, soo gy het land bemint,
En valt dan aen het werck met onvertsaegde sinnen,
Gy sult gewissen buyt, groot lof, en eere winnen;
Want, als naer rechten eysch de leeu de bende leyt,
Daer is geen twijffel aen, de segen is bereyt.
Tromp gaat u heden voor, hy tromt met alle krachten
En roept u naer de see, en stort in uw gedachten,
En lust om wèl te doen, een yver voor het lant,
Daer van zijn innigh hert en al sijn wesen brant;
Gy, let op sijn bedrijf, en let op sijn bevelen,
Hij sal u, naer de kunst, met yser leeren spelen,
En kaetsen met het stael, jae, leyden aan den dans,
Daer by geen vrou en dient, maer niet dan flucxe mans,
Maer gy, o dapper helt! en leyder van de benden,
Die hun geduchten schrick naar oost en westen senden;
Kom, toon ons op een nieu, dat Hollant weder leeft,
Dat Hollant boven ligt en op de aerde leeft.

Kostelijke poëzie. Teekenend in beelden; kloek van taal; mannelijk en heldhaftig van inhoud.

Maar de echo in het alledaagsche *volkslied* - onbedriegelijk. teeken - weerkaatst immers niet andere geluiden nog.

Gelukkig, we kennen het nù allen weer: *het lied van Bergen of Zoom* (1622) met dat in woord en melodie zoo welluidend, zoo heerlijk-fiere refrein:

> Bergen op Zoom, houdt u vroom (= dapper)
> Schut de Spaensche legerbenden...

een dier oude liedekens, waarvan het u goed doet, als ge ze weer ook in de huiskamer met geestdrift hoort juichen door frissche, groene jeugd; Oud-Hollandsche traditie getrouw!

VI.

Terwijl Joost van den Vondel in z'n Warmoesstraatsche opkamer, vlak achter z'n winkel, zit te werken aan zijn straks voor altijd befaamde *Palamedes*, corrigeert de pensionaris Mr. Jacob Cats te Dordrecht, kalm maar ijverig, de laatste drukproeven van zijn *Houwelick*, zeer respectable kwartijn in wording.

Calvinistisch of Libertijnsch, schreef eens Prof. Naber (van Utrecht) boven een merkwaardige historische studie....

Met alle reden. Wat bazelt men toch af en toe, van nù pas, van een in onzen tijd eerst ontstane tweespalt der geesten in ons land?

'Man', roept de eerzame Mayke Vondel, geboren de Wolf, die in den kousenwinkel een Haagschen klant te woord staat, aan de trap: 'Man, de Prins leyt en sterft!' 'Laat hem maar sterven!' klinkt het terug uit de opkamer, ik ben al bezig hem te overluiden!'

Aan zulk 'n felheid zijn onze dagen nu toch wel gespeend. 'Des Prinsen (Prins Maurits, 1625) doodt hierop volgende,

ging hij (Vondel) te ijveriger met zijn werk voort en braght het ten einde ende onder de pers.'[1)]

In 't voorbijgaan: reken het Vondel te hoog aan. Zijn schuit zat vast in 't Arminiaansche moeras, maar zou weer los komen, ook al vond hij zijn oude en èchte vaarwater nooit meer terug.

Albert Koenraedts Burgh, schepen en raad der Stad Amsterdam had hem, samensprekende over Oldenbarneveldt, aangeraden: *Maak er een treurspel van.* Vondel antwoordde: '*t Is noch geen tijdt.* Burgh insinueerde: *Maak het op een anderen naam.*

En zoo gebeurde het toen. Vondel aan 't zoeken maar een 'klassieke' hisiorie 'onder welker schorsse bij 't nieuwe treurspel mogt verbergen'. De fatale *Palamedes* het resultaat.

Cats nu, doet niet mede aan dat 'opkrabben van 't oude seer van het jaar '18' (1618), gelijk Huygens het heette. Hij polemiseert niet op verzoek; hij, w i j s , schenkt zijn volk zijn *Houwelyck*; hij geeft zelf 'l e i d i n g in de pers'.

Maar zij zijn werk ook nog zoo voortreffelijk voor zijne dagen, zal men zeggen, heeft het waarde nog voor ònzen tijd?

Het antwoord op die vraag is niet moeilijk. En het behoort tweeledig te zijn. Cats' *Houwelick* heeft vast blijvende waarde als historisch document. Het doet de 17de eeuw kennen in haar kracht en kloekheid. Wie niet stekeblind is, of zich dus houdt, toont het zienderoogen, hòè toch onze oude Calvinisten waren, wàt ze wilden; hetgèèn ze gemaakt hebben van ons volk.

En dat mag gezien worden.

Maar er is trouwens meer. Het is duidelijk, dat Cats' *Houwelick* geenszins nu nog *hèt* boek is voor onzen tijd. Wij zijn nu in veel àndere menschen geworden. En we behooren ook andere menschen te zijn. Daarover behoeft geen woord verkwist.

Er zijn boeken waarmede we, als Bilderdijk van Spinoza

1) Geeraerdt Brandt. Leven van Vondel; achter Vondel's Poëzy, 1682, II pag. 19.

zeide, ons ‘halfuur onderhouds’ mòèten hebben; boeken waarmede iets *uitgevochten* wil worden, die in zekeren zin en tot zekere hoogte over ons lot beslissen. Zoo'n boek is het *Houwelyck* niet. Of juister gezegd, daarvoor zien wij het althans niet aan, en behoeven we het ook niet dadelijk aan te zien. 't Heeft, zeggen we zoo, z'n tijd gehad. Wie gaat er z'n licht nu nog opsteken bij vetkaarsen; zelfs van spaarlampen weet geen sterveling meer.

Alles volkomen juist natuurlijk. En toch is Cats' *Houwelyck* een s c h i l d e r i j van niet minder beteekenis dan Rembrandts wereldberoemde *Staalmeesters.* De koppen er op, kijken je in de oogen en zeggen zoo iets als: Kom op, zoo ge durft. Hebt ge moed de krachten eens te meten? Wij, ouderwetschen, staan u nog. Zeg ons, wie is de meerdere...?

Maar een *dicht*werk van 'n 300 jaar oud is uiteraard niet zoo - laat ons zeggen - *onmiddellijk welsprekend*, als een ‘lichtscheppend’, 't woord is van Potgieter, doek van een Rembrandt.

Zoo'n oud dichtwerk doet bij nadere kennismaking je het meest nog denken aan een van die, door onbekenden vaak, zoo hoogelijk geroemde dubbele huizen van dien tijd. Dat valt ook niet mee bij de eerste kennismaking. Ge moet er den weg in leeren vinden. Dat begint al vaak met een stoepje op te moeten gaan. Dan een vestibule met veel deuren. Waarheen leiden ze toch allemaal? Verder soms een onnoozel smal kamertje, nergens toe nut, zoudt ge zoo zeggen, dat de aandacht maar afleidt. Want ge moet verder: vier treden omhoog en straks misschien weer tien naar beneden. Sommige kamers vallen ook beslist tegen. En zoo'n binnenplaats - vrij somber toch. Ook de trappen zijn niet van onzen tijd. De weidsche ‘zaal’ - ja, die is prachtig. 't Zijn wel huizen, als ge het zoo zoudt mogen noemen, met een *hart* er in. Nù, bij ons, komt alles uit aan straat. 't Woord binnenkamer is voor ons meest kale grootspraak en anders niet. En wij zijn nu eenmaal zoo bijster gewend aan ons ‘licht-en-dicht’. Ge hebt gelijk; het valt ook niet te weerspreken.

De kennismaking met Cats' *Houwelyck* geeft u, althans voorloopig,[1)] geen anderen indruk. Vind eens den weg in zoo'n doolhof! Een bepaalde bladzijde weer op te sporen - vóór ons ligt, een ‘echte uitgaaf’, de eerste; die van 1625 - is reeds iets als een kunststuk. Ge gaat nù begrijpen, waarom men oudtijds toch die groene lintjes in de boeken lei. De pagineering loopt eenvoudig niet door. Telkens een nieuw begin en zelfs weer een nieuwe voorrede.

Schik u in 't geval. Maar ge wenscht b.v. te weten, of Cats niet maar zedemeester - 't woord staat in een kwaden reuk en niet geheel zonder reden - maar ook *bezield dichter* is geweest, toen hij zijn grootschen (want dat blijkt het u toch al spoedig), zijn zoo wèl overdachten arbeid ondernam.

Een mooi getuigenis van Cats zelf vindt ge in - het derde deel: *Bruyt*, ‘wesende eerste deel van 't Christelick Huys-wyf’, tusschen de ‘voorreden’ en dat ‘eerste deel’. Daar luidt het opschrift: ‘Korte afbeeldinge eens rechten Huys-vaders’.

En daar nu leest ge een merkwaardige bekentenis van Cats, die zijn doode vers tot een levend zeggen van een levend mensch maakt - en daar is 't toch bij historie- en literatuuronderzoek maar om te doen. Het tot stof vergane kan vrij blijven rusten, maar het nog levende is onze buit!

Cats dan is beschroomd. Het blijkt uit z'n woorden. Anderen, zegt hij, leest hij zoo de les. En hij zelf....? Hij heeft zich zelven echter niet vergeten:

> Doch, leser, eer je vorder treet,
> Soo wil ick dat je seker weet
> Dat, als ick met een harde pen
> Gans besich aen de sonden ben,
> Dat ick dan eerst myn eighen self
> Tot aen het sondich herte delf;
> En, als ick met gestrenge tael
> De slimme rancken overhael,
> Dat ick myn eygen vuyl verfoey
> Oock eer ick met een ander moey.

1) *Voorloopig* - want de breede en met zorg bewerkte registers maken veel goed. Zie beneden.

Neen, zegt hij, het was geenszins de begeerte tegen anderen een hoogen toon aan te slaan, die hem tot schrijven aandreef, maar hij mòèst wel de pen ter hand nemen. Waarom? Hij zou het niet onder woorden kunnen brengen. Er was een innerlijke aandrift, sterker dan hij zelf.

Gewis 'k en weet niet hoe het quam,
Dat ick het stuck in handen nam:
Ick ben'er ras en onverwacht,
Ick ben'er selsaem aen gebracht;
En, toen ick eens begonnen had,
Gevoeld' ick staeg 'k en weet niet wat
Dat my den geest geduerig joeg,
En als met staege sporen sloeg.
(Of)Schoon dat ick by de vrienden at,
Of midden in een bruyloft sat,
Oock daer wert my de geest beroert,
En, ick en weet niet waer, gevoert.
Al was ick dickmael niet gesint
Noch tot de pen, noch tot den int,
Maer dat ick stont om uyt te gaen,
Of ander saecken aen te staen,
Noch was'er staeg een selsaem ding
Dat my als aen de leden hing,
Dat my het lichaem met de siel
Van alle saecken wederhiel.

Ja dickmaels, als ick lag en sliep,
Het scheen dat iemant tot my riep:
Staet op, *waer toe soo lang gerust?*
Het dichten heeft al meerder lust.
Ey siet! dan was de slaep gedaen,
De vaeck was uyt het oog gegaen;
En, na mijn eerste vroeg-gedacht
Den Heer te hebben toegebragt,
Vernam ick strax dat my de siel
Met krachten aen het dichten viel;
Ick nam den vierslag by der hant,
Ick voelde vier in mijn verstant,
Ick voeld' een brant, een heete gloet,
Ick voeld' een vlam in mijn gemoet,
Ick voeld' een kool als in den mont,
Die niet te wederhouden stont:....
Ick voelde will' en dwang te gaer,
Ick werd' en noot en lust gewaer,

Ick was te wonder vreemt gestelt,
Ick voeld' een vry, een soet gewelt,
Een kracht, die my geduerig dreef,
Tot dat ick eens het leste schreef.

In 't korte, *'t is van hooger hant*,
En niet door mijn gering verstant,
Dat ick dit aen de werelt schanck;
En soo verdien' ick geenen danck;
Maer Hy die my den geest ontstak,
En als een moet in 't harte sprak,
Dat is de Vader van het licht,
De vinder van de manneplicht,
De Geest, die in der hoogten sweeft,
En geeft aen alle geesten geest,
De Godt die oock den swacken sterkt,
En geeft hem dat hy krachtig werkt;
Hy was 't die my de sinnen toog
Wanneer ick van der aerden vloog;
Door hem is al het stuck beleyt,
Hem sy dan lof in eeuwigheyt.

En gy, o weerde Vaderlant,
Siet hier een vast, een gunstig pant,
Een teycken dat ick heden sett',...
Voor man en wijf, voor al de jeugt,
Oock dieje namaels krijgen meugt,
Ick ben, ick ben u toegewijt,
U wil ick dienen alle tijt
Met lijf, en geest, en mont, en pen,
Soo lang ick op der aerden ben;
En heb ick iet ter weerelt meer,
't Is u te goede, *Godt ter eer.*

Hier is een *dichter* aan 't woord; een volksleider, een die zijn roeping kent - een volks*vader.*

Schepen Albert Koenraedts Burgh's adviezen zijn hier meer dan overbodig.

En Cats bewogen om zijn volk, om het opkomende geslacht, om de Christelijke huisvrouw; de moeder der kinderen. Hoor hem maar weer in de ‘Voorrede’ voor de *Bruyt:*

‘Dit teghenwoordich werck; hetwelk wy den naem hebben ghegeven van Christelick *Huiswyf*, als sprekend overal *eerst ende insonderheyt tot de vrouwen.*

Maar hij wil ook gaarne ‘de jeugd en de jonkheid’ onder zijn gehoòr, mogen we wel zeggen:

‘.. En om den vermoeyden leser somwijlen op te wecken ende wat te verlustigen (gelyk wy bemercken, dat de verstanden der menschen wel so willen gelegt wezen) so hebben wy somwijlen hier, eenighe geschiedenissen, daer eenighe aengename gelijckenissen tusschen beyden inghevoert, dewelcke alhoewel dickmaels maer en syn ontleent van geringe saken, evenwel (oock na oordeel van wijze schrijvers) niet verwerpelick en syn te achten.’

Het gezochte ‘gemengde nieuwtje’ alzoo.

Maar ook de illustratie wordt niet versmaad:

‘Wij hebben oock over eenighe derselver (geschiedenissen) de Schilderkunste tot behulp genomen, so vermits deselve altijt maechschap heeft gerekent met de dichtkunste; als om bij wijlen dieper inbeeldinghe op sonderlinge gelegentheden in den Leser te verwecken.’

Ook is er voor gezorgd, zegt Cats, dat de platen nieuw waren en de voorstellingen ‘te voren by niemant uytgebeelt.’

En voorts geen hoogdravende woorden, niet Rome in 't klein nagebootst, geen ‘hemel-val’, maar *volkstaal:*

‘Ten lesten hebben wij overal gepoocht te gebruyken een effenbare, eenvoudige, ronde en gans gemeene maniere van zeggen, deselve meest overal ghelyck mackende met onze dagelicksche maniere van spreken, daarin alle duysterheyt (so veel ons doenlick is geweest) schouwende; behoudens daer wij, om der eerbaerheyt wille, willens en wetens somtijts de schaduwe hebben gesocht.’

Cats is realist; wil realist zijn. Maar niet naar de onbeschaamdheid onzer dagen. Bij hem eerbaarheid en kieschheid; niet een zich verlustigen van hetgeen niet betaamt onder het schijn-schoone voorwendsel: ‘om de kunst.’

Als Cats - in zijn ‘*Nootwendigh Bericht voor den Leser*, aleer te koomen tot het derde deel dezes werks genaemt *moeder*’ - in het *Houwelick* is genaderd tot hetgeen hem het doel des huwelijks dunkt: het *vader*-zijn, het *moeder*-worden, dan overvalt hem een ware huivering van bezorgd-zijn:

‘Maar siet! even in dese gestalte (de by-een-komste van man en de vrouwe) werd ick gewaer, 'k en weet niet wat, voor een huweringhe, die my de vingers scheen te vercleumen, ende tot het aenstaende werck traegh, ende onbequaem te maeken; waervan alsoo ick d' oorsaeke ondersochte, soo docht my sulx ontstaen te wesen uyt dese bedenckinghe: My quam in den sin dat alle schriften niet van alle menschen met een ende hetselve oogh-merck en worden gelesen’...

Hy vreest ‘mis-duydinghe’, zyner goede bedoelingen en voornemens. En dan verdedigt hij uitvoerig en met nadruk hetgeen hij bedoelt. We zouden héél zijn betoog hier wel willen overschrijven. Maar in een boekwerk, dat uiteraard in de huiskamer komt en mòèt komen, gaat dat niet. Althans sommigen zouden er zich aan stooten. Ten onrechte, oordeelde Cats. Hij houdt het er voor, dat de dingen bij den naam genoemd moeten worden, de zonden ‘die onder den volcke ommegaen’ worden ook in Gods Woord niet verzwegen en soodanighe Schriftuer-plaetsen mogen moeten niet met stilswyghen worden overgeghegaen.

Maar zij er ernst:

‘Ick en can oock geenszins begrypen waerom het ghewach van huwelicksche saecken ende den voortgang des menschelicken geslachtes by de menschen soo aenstootelick is gheworden, anders als om der ontucht en dertelheyts wille, die daarin veeltijds wert gebruyckt, en vermits elck een van ons daer van schier anders niet en spreekt als van ydelheyt, ende tot geckernye, ende niet in sedicheyt ende met rechte eerbiedinghe, *gelyck in soo een wonderstucken ende goddelicken geheym behoorde te geschieden*’.

In dit verband - al omsluiert ook Cats vaak niet genoeg, hetgeen, naar 't ons voorkomt, omsluierd toch behoort te zijn; al is ook hij soms onkiesch en plat - in dit verband te gewagen van de hedendaagsche sexueele viezigheden en ontuchtigheden (soms zelfs onder een quasi van wetenschappelijken dekmantel) - is kortweg iets als heiligschennis.

Weet ge waar ge in ‘'t hart van 't huis’ zijt in Cats' *Houwelick?* - Daar waar hij der bruyt en haer ghevolch,

> ‘geen speelman, geen geroup, geen sange en doe belet,’

dit innige gebed op de lippen legt. Ziehier de kern van het gansch beleyt des echten staets. De bruid spreekt in ootmoed tot God den Heere:

> Reyn Wesen, Eeuwigh God, die van den aenbeginne
> Hebt in den mensch geplant de sucht tot echte minne,
> Hebt in den man geleydt de gronden van de trou,
> En naer den man geneyght de sinnen van de vrou.
> Reyn Wesen, Suyver Lam, die uyt de maeght geboren,
> Hebt tot het diep geheym den echten-staet gekoren,
> Hebt, als een eygen bruydt, getrout uw weerde Kerck,
> En aen de trou gegunt uw eerste wonderwerck....
>
> Reyn Wesen, eenigh Godt, wy strecken onze leden
> Tot uwen hoogen throon, wy storten huysgebeden,
> En roepen om behulp op onsen bruylofts-dagh.
> Ten eynde dit beroep ons zalig wesen magh.
> Geef eerst, genadigh Godt, dat wy ter wederzijden.
> Tot onderlingen troost, uw soeten naem belijden,
> Eenparigh van gemoet, geeft ons een sachten geest,
> Die sijnen Heylandt lieft, en synen Schepper vreest.
> Leert ons tot aller stont uw vaderlijcke slagen
> Met nederigh geduld en sonder morren dragen,
> Ten eynd het sondigh vleesch en alle slim bejagh
> Sich onder uwe wet geduerig buigen mag...
> Laet over ons bedrijf uw gunste nedersygen,
> Soo dat wy nimmermeer van uwen segen swijgen;
> Doch geeft ons evenwel geen meerder ommeslag
> Als ons en ons gesin ten goede dienen magh.
>
> Wy bidden, lieve Godt, niet om een aerds genoegen,
> Maer dat sich onse wil naer d'uwe moghte voegen;
> Behoed ons voor gebreck, en grooten overvloet;
> Maer gun ons uwen troost, soo wort het bitter soet.
> Doch, soo het wesen mocht, een deel van uwen segen,
> Dat wy tot onser vreught gewenschte vruchten kregen;
> Soo wiltse van der jeught begaven met verstant
> Ten dienste van de Kerck, of van het Vaderlant.
> En wil des niet te min in ons den geest verwecken.
> Om onder uwe vrees hen op te mogen trecken,
> Ten eynde, voor besluyt, en ons en hun gelijck.
> In Christo sy bereyt het eeuwigh Koninckrijck.

En naast deze knielende bruid behoort dan ook als ‘de moeder der vrouwe’ een ‘prince van het huys-bedryf’:

Een man die pleecht des Heeren werck
En maeckt in huys een kleyne Kerck.

En van dezen huys-vader teekent de dichter dan ook voorts een tot in bijzonderheden uitgewerkt conterfeitsel.

Want echt-Gereformeerde vereeniging van heilige geestdrift en wat men hèèt practische, nuchtere zin: de dichter Cats voorziet zijn dichtwerk van twee breede ‘tafels’; registers van ‘meest alle de bysonderste dingen daer in verhandelt’. Wie geen tijd of gelegenheid had geheel het werk aan één stuk te lezen, moest althans, was hij (of *zij* vooral) in onwetendheid of onzekerheid, even iets bequamelyck na kunnen slaan:

‘Borgen ende te borge koopen in de huyshoudinghe niet pryselick’.
‘Hoe een out mensche synen staet behoort te overdencken’.
‘Keucken en haer gevolgh de vrouwen bevolen’.
‘Mans die geen verstandich wyf en begeeren tegengesproken.’
‘Qualen en sieckten syn de menschen dienstich om aen de selve de sterf-kunst te leeren’.
‘Sonneblom mette vrouwe vergheleken’.
‘Schrijf-contoir van de man moet hem vry van de vrouwe syn’.
‘Liefde is de gront van de eenicheyt’.
‘Wel-bestede tyt is het soetste, dat de mensch vertroost als hy out wordt’.
‘IJversucht hoe te verdryven...’

De voorbeelden waren te vertiendubbelen. Sommigen zouden enkel ook doen glimlachen en meesmuilen, Cats vergeet nu letterlijk niets. Zijn oog volgt de huisvrouw òveral; tot in elk vertrek; zoowel in de keuken als in den kelder; tot in het slaapvertrek ook. Ja, daar niet het minst en het laatst.

Dat is, wilt ge, de kleine kant van Cats' boek; de huiselijke, in den ‘huiselijken’ zin.

Den dichter is het echter allerminst bijzaak. Doch in ieder geval - de gróóte zijde ontbreekt geenszins.

Dit immers is het laatste woord van *Houwelick*, deze:

Innige Sucht tot God den Sone

Waerachtigh God, en ware mensch,
Ick bidde, jout my desen wensch,
Laet my gestaegh indachtich syn
De grootste vrenght, de meeste pyn,
Te weten, hell' en hemel-ryck;
Met uw' en myne doot ghelyck;
Waerachtigh God, ick nietigh mensch,
En bidde maer om dezen wensch.
Eeuwicheyt!

VII.

> 'Cats was niet een nietig, knutselend menschje, een fabrikant van kleine leelijkheden, een rijmend lid van een kunstgenootschap. Hij was een groote leelijke reus...'
> ALBERT VERWEY.[1)]

Verwey heeft gelijk, ten volle gelijk, Cats *was* een r e u s .

Hoe meer men 'alle de wercken' van nabij leert kennen, hoe meer de eerbied voor Cats klimt. *Cats was een genie.*

(Over de mooi- of leelijkheid van z'n 'oevre' zullen we nu maar niet in 't voorbijgaan met den redacteur van *De Beweging* gaan redekavelen. Daarover worden we het toch niet eens samen.)

Om niet al te breedvoerig te worden hier moeten we nu voorts wel van het *Houwelick* afscheid afnemen.

1) Albert Verwey: *Toen De Gids werd opgericht*, bl. 17. Een zeer lezenswaard boekske.

Cats zelf is, naar onze opvatting, zoo breed... in meer dan één zin. Lang van stof; heeft hij, schijnbaar althans, altijd weer al den tijd. En dan: Cats is vèèrtig jaar aan 't woord geweest... Hij zou met een zwier en eene diepe buiging den breedgeranden hoed hebben afgenomen voor het 'nietige' vrouwtje van den Haagschen Binnensingel bij een of andere toevallige òf *gezochte* 'recontre'. Cats wist ook wat *werken* was, evengoed als 'nichte' Gleertruida Toussaint - want, zoowaar, ze zijn van èèn familie. En men nichtte en neefde destijds nogal à la mode de Bretagne.[1)]

Doch het zij, hoe zij: Een halve eeuw bijna heeft Cats onder den zegen Gods *door mogen werken*; en een man als hij - met zeer ongewone werkkracht - deed wat af ook. Het ambt dat hij te Dordt, en vooral later ook het pensionarisschap in Den Haag, was allerminst geen sinecure: Met een achtuurarbeidsdag was hij er waarlijk niet gekomen. Dat heb je van eigen-meester zijn, mits men ook een meester *is*.

En daarom van 't *Houwelick* nu naar den *Trouringh*. 't Blijft in de buurt trouwens.

We vertrouwen ook, dan men 't met ons eens zal zijn, zoo we den uitgever Adriaen Van der Venne, in zijn aan den 'Kunst-lievenden Lezer', de opinie allerminst euvel duiden:

'Maer onder allen soo spreeckt de reden selfs het voorschreven werck sonderlinghe bequaem te wesen om by (door) een *Bruydegom* benevens de juweelen aan syne lieve *Bruyt* vereert te worden; want boven de vermaeckelickheyt van de poësie ende prenten hier in gebruyckt, soo ben ik versekert dat alle de cleynodiën te samen aen de nieuw-gehouwde niet en sullen geven soodanich voordeel als het minste deel deses boucks aen haer en het geheel huysgesin sal konnen inbrengen, ingevalle sy maer somwylen een vlytich ooge daerover wil laten gaen'.

1) Cats en Huygens b.v. waren 'verwant'. Huygens' achternicht Magriet de Vogelaer was de zuster van Cats' vrouw. Zie Th. Jorissen, *Constantin Huygens* bl. 43, noot 1.

Men zal misschien zeggen, dat sinjeur Van der Venne althans van ‘de vermaeckelickheyt der prenten’ - zijn eigen werk toch - behoorde te zwijgen; maar men was destijds verbazend, en soms ook *beschamend* naïef. Men dorst nog, in allen eenvoud, zeggen, *waar 't op stond.* Gemaakte nederigheid kende men niet.

Ook weet men, dat het oordeel van kenners over de prenten den teekenaar alle eer aandoet. Wij voor ons bepalen ons nu hier maar tot het door Cats zelf gegevene.

En dan kunnen we ons niet onthouden hier als afscheid van het *Houwelick* nog eens af te schrijven de beroemde plaats waar de dichter de glorie van het Holland zijner dagen dùs in kleurrijke taal schildert:

Danckt vry den grooten Godt, ô vrye Nederlanden,
Van sijn gestreckte gunst, en uwe rijcke stranden;
  Wat naer of verre wast, wat uyt der aerden groeyt,
  Dat koomt uw met de zee ter haven in gevloeyt,
God is gelijck de son, die duysent gulden stralen
Laet van den hemel af op uwe steden dalen,
  Wat oyt aen boomen hing, of op de velden stont,
  Dat wort uw van den Heer gesteken in den mont.

Men vint hier in het lant geen most of rijpe wijnen,
Gelijck men elders doet, daer heete stralen schijnen;
  En des al niet te min soo heeft u gansche kust
  Van nosten wils genoeg, van wijnen volle lust:
Al wat de Neckar geeft, al wat de Fransche dalen
Al wat Madera sent, het speelt in uwe schalen,
  Al waer in eenig landt een rijpe druyve berst,
  Daer wort, tot uw behoeft, een segen uytgeperst.
Men packt in uw bevang geen blaeuwe tonnevygen,
Sy koomen evenwel op uwe tafel sijgen,
  Godt heeft den Spangiaert selfs als in de borst geprent
  Dat hy na dit gewest de beste fruijten sent.
Wat lyt'er menig volck des somers heeten vlagen.
Om aen dit verre land zijn vrugten op te dragen?
  Hier is geen suycker-niet, dat in de dalen wast,
  En nog wert hier de jeugt met suyker overlast.
Het Indisch rijck gewas de peper, foely, noten,
Wort hier, gelijck het graen, op solders uytgegoten;
  Men pluckt hier geen kanneel, geen ander edel kruyt,
  Wy deelen 't evenwel met gansche schepen uit.
Of China maer alleen en backt de porcelynen,

En houtse menig jaer, gelijck de lieden meynen,
   Men vint hier onderwijl de fijnste evenwel
   Of by een schippers wyf, of by een bootsgesel

Al sijn in dese kust geen onder-aerdsche slaven
Die koper, yser, stael, in diepe kuyle graven;
   Soo woont dog hier het volk dat groote stucken giet,
   En met een hol metael door harde mueren schiet.
Al sijn hier in het lant geen steyle boomgewassen,
Die tot een hooge mast op groote schepen passen;
   Noch sijn hier evenwel meer seylen op de ree,
   Als oyt een magtig Vorst had op de ruyme zee.
't Is maer een kluyte lants, dat hier die lieden banen.
Noch sijn de solders vol, en buygen van de granen;
   Men vint hier in het lant maer weinig eygen wol,
   Van lakens evenwel sijn alle winckels vol.
Geen dier van ons gewas en draegt'er schoone vellen,
Wie kan nog evenwel hier al de bonten tellen?
   Hier is geen rijke worm, die ons de sijde spint,
   En waer is 't daer men meer fluweel en sijde vint?
Wie kent'r eenig gout in onse kust gewassen?
Noch vint men even hier veel duysent rijcke kassen:
   Men graaft tot heden toe geen tin in dit gewest,
   Noch blinck'et evenwel in dese landen best.
Het schijnt dat hier het lant sal in het water sincken,
En niemant evenwel en wilder water drincken;
   Het water is te schrael, te killig op de borst,
   Hier wort het koren drank, het graen is voor den dorst.

Bedenkt dit, Zeeusche jeugt, en weegt'et in 't byzonder;
Al wat uw lant besit, dat is een eijgen wonder;
   In alle rijck gewas sijn uwe velden schrael,
   Gij noch, die niet en hebt, die hebt'et altemael.
Al wat de werelt vangt, dat valt in onse fuyken;
Geeft maer, ô goede Godt, dat wy het wel gebruycken;
   Geeft ons een danckbaer hert, een ingebonden geest,
   Die uwe gunste lieft, en uwe straffe vreest....

En van dezen dichter heeft men gezegd, dat hij geen man des bedrijvigen levens van onze glorierijke XVII^{de} eeuw zou zijn geweest!

Cats, de wijsgeerige, de dichterlijke, de godvruchtige, de zeldzaam *nauwkeurige waarnemer der werkelijkheid* zijns tijds bij uitnemendheid.

Ook staat, uit zuiver litterair oogpunt bezien, Cats' *Trouringh* nog verre boven zijn *Houwelick.*

In den *Trouringh* (1637) en ook reeds in den *Spieghel Van den Ouden ende Nieuwen Tijdt* (1632) is Cats minder docent - indien we dus mogen spreken - en meer teekenaar. Hij leert minder, hij beeldt meer uit. Dààr tal van frissche, aantrekkelijke verhalen, afgewisseld met aardige en interessante samenspraken, 'kunstig gecomponeerd'.

Wat aangeduid en geleeraard wordt in 't een, wordt '*verteld*' in 't andere. Hij geeft er in wat 'niet genoegh is overgehaelt in de eerste deelen van het *Houwelyck*'.

Is het niet merkwaardig? En toch is 't *Houwelyck* en niet de *Trouringh* Cats' populairste werk geweest....

In den *Trouringh* komt Cats naar 't Hollandsche hart uit, als *romanticus.*

Daar geeft Cats z'n geschiedenissen van *liefde.*

Zelf zegt hij het in zijn 'Gront-Houwelick' daar, dit is 'Beschrijvinghe van d' eerste Bruyloft, gehouden in den Paradijse, tusschen Adam en Eva, eerste voorouders aller menschen', aldus:

> Ick heb byeen gebracht verscheyde trou-gevallen,
> Om daer te mogen sien hoe jonge sinnen mallen,
> En hoe een rijper aert bequaemer wegen vint,
> En hoe een reine ziel haer tochten overwint:
>
> Maer dat is niet genoeg. Wy moeten ondersoeken,
> Uyt al wat Reden hiet, uyt allerhande boecken,
> Wie in dit noest gewoel de rechte baen verliest,
> En wie in tegen-deel de beste wegen kiest.
>
> Al hooger, mijn vernuft. Wy moeten ondergronden
> Het wonderbaerste stuck van alle trouw-verbonden,
> Des Heeren diepste gunst, des Hemels grootste werk,
> Hoe Godt den Soone paert met sijn beminde Kerck.
> Almachtig, eeuwig, goet, oneyndig, heylig Wesen,
> Naer eysch, en rechte maet, by niemant oyt gepresen,
> Wiens onbegrepen Woord de werelt heeft gebout,
> En noch door hooge macht geduerig onderhout,
> Die Adam hebt vergunt door u te zijn geschapen,
> En in sijn even-beeld sijn lust te mogen rapen,
> Die noch voor yder mensch, tot heden op den dag
> Beschickt een eygen deel dat hem vernoegen mag:

Die even uwe Kerck den segen hebt gegeven.
Te kennen voor een hooft den Prince van het leven,
En uyt uw diepste gunst, de menschen hebt gejont
Een noyt begrepen heyl, een eeuwig trou-verbont.

Hier zou men willen afschrijven de heerlijke bladzijde door Dr. Kuyper in zijn *Calvinisme en Kunst* aan Cats gewijd:[1)]

'Cats.... naar het motief van het wondere huwelijk zijn lier aanstemmend; heel het menschelijk leven om dit ééne middenpunt schikkend.... En ongemerkt glijdt langs gouden draad deze aardsche liefdeweelde over in de mysteriën van het geestelijk huwelijk; de bruiloft in stad en dorp wordt symbool van de bruiloft, die eens Christus met zijn Kerk zal vieren; en dien milden glans, die het leven in hut en stulp verzilvert, voelt èn heer èn knecht tot zich neerstralen uit het liefdeleven van den Drieëenigen God'.

Hoe roerend dan ook die opdracht van het 'Geestelyck Houwelick' aan het slot van den *Trouringh* aan Cats' eigen dochters, Anna Cats, huysvrouwe van Cornelis van Aerssen en Elisabeth, huysvrouwe van Cornelis Musch, *ten aanhoore van heel zijn volk*, door den dichter aldus toegesproken:

'Lieve dochters, waerde panden, zegen van mijn bedde, vruchten van mijn lichaam, soete gedenckteyckenen van mijn houwelicksen tijt, dierbare overblijfsels van mijn voorigh leven, aengename afzetsels van mijn bloeyende jeugt en tegenwoordig purpere roosen onder mijn grijse kerkhofbloemen en jeugdige kroonen van mijnen dorren ouderdom.

Ick vinde goet aan u-lieden beyde het letste en verre het beste deel van mijnen *Trouringh* toe te eygenen....

Nadien het den goeden Godt belieft ulieden beyde, niet alleenlick te roepen tot het gesellig leven van den Echten-staet, maar oock de vruchten daervan goedertiereliken te laten genieten; en dat gy diensvolgens in het innerste geheym van dat werck beyde zyt ingetreden en daerom de oogen van dage te dage meer en meer dient te openen om van dat tydelick

1) Dr. A. Kuyper, *Calvinisme en Kunst*, bl. 35 en 36. Zie verder ook in de aanteekeningen over Cats.

houwelick, dat de doodt ontbint, uyt te zien tot een ander dat eeuwig-durende is, soo heeft et my goedt gedacht, dat Geestelick *Houwelick* (sooals ick het selve door mijn swacke penne hebbe afgebeeld) u-lieden beyde op te dragen, als een sonderling kleynood, *in sich selven* en geenszins van mijnentwegen: hetwelcke alle lichamelicke dingen soo verre in waerde te boven gaet, als de Ziele het Lichaam en den Hemel het Aertrijck overtreft. *Nadien daerin niet alleenlyck is begrepen de volmaecktheyt van alle houwelicken, maer oock van al dat aen 's menschen herte vernoegen kan geven....*

Waerde Dochters, de Godt des vredes geve u vrede onder den anderen, vrede in uw huysgesin en binnen u selven en eyndelick dien oneyndelicken vrede, die alle vrede en vreugde verre te boven gaat, bestaende in die groote verborgentheyt, in dat eeuwig-durende Houwelick van Godes Soon. Vaert wel'.

Hier spreekt nu wel waarlijk *Vader* Cats.

Vader ook zijns volks.

VIII.

'*t Houwelyck* en de *Trouringh* noemt men allicht in één adem. Niet zonder reden ook.

Toch liggen er in Cats' leven zelf hoogstgewichtige feiten tusschen beide werken.

Allereerst, niet te verwaarloozen letterkundige arbeid: de *Galathee ofte harder minne klachte* - nog wat conventioneel, maar niet zonder echt heimwee naar 't Grijpskerksche buitenleven - en vooral de *Spiegel van den Ouden en de Nieuwen Tijd (1632).*

Cats' Spiegel is z'n Calvinistische *Wellevenskunst*, grooter en ruimer dan Coornhert's on-Nederlandsch werk - en vierkant er tegenover staande.

Doch er is meer. Er is heel wat anders ook dan van enkel 'letterploeghen', als men toen wel zeide.

De dood had de vensters beklommen van het huis van den Dordtschen raadpensionaris. In 1630 was na een langdurige ziekte hem zijn vrouw ontvallen. Eenzaam bleef de 53-jarige achter, en de smart ging hem ‘tot aen het merg’. Dertig jaar later getuigt hij er nog van:

> Daar sat ick in den rouw.... Als welgevoegde paren,
> Die tot gemeenen troost aen een versegelt waeren,
> Het scheyden overkomt, dat is een droeve smert,
> Ja, gaet tot aen het merg ook van het innig hert.

Een oogenblik dacht Cats aan een tweede huwelijk. Velen rieden het hem aan. In slapelooze nachten bepeinst de weduwnaar het voor en tegen; wikt en weegt. Maar hij kan zijn vrouw niet vergeten, de herinnering aan haar wijkt niet. Zij was hem waarlijk tot eene hulpe tegenover hem geweest, meer dan vijf en twintig jaren. Een godvruchtige vrouw ook, die bovenal in Gods Woord, in den Bijbel, haar troost en leven zocht èn vond.

De Fransche, vertaalde romannetjes van den dag - óók tòèn! - de ‘romansche grillen’ waren aan haar niet besteed; liever nog las zij Plutarchus. En dàn - ze deelde in den letterkundigen arbeid ook van haar man:

> En als mijn trage pen bij wijlen stille stont,
> Soo kreegh se weder stof uyt haeren lieven mondt.

‘Veel poëzie was er destijds niet in het huwelijksleven’ is er ergens misschien wel wat lichtvaardig beweerd, waar we onze wijsheid anders gaarne borgen.[1)] Nu, men was weleens, was meest zelfs, wat over-nuchter. Maar 't zegt toch ook wel iets, als Cats telkens weer in dankbaarheid gewaagt van zijn ‘siel en tweede leven’. En is ook een klacht als deze niet aangrijpend?

> Mijn lieve wederhelft is van mij wegh genomen,
> Mijn vreught, mijn hartenwensch, mijn troost en gantsche lust,
> Die is in haer alleen ten vollen uytgebluscht;
> Ick heb in mijnen tijt haer soete jeught genoten,
> Mijn borst in hare borst niet selden uytgegoten...

1) Door Dr. Kuyper in zijn *Calv. en K.*

Trouwens, proef op de som - al duurt de wankeling een wijle; al spreekt men hem, en hij meent ook niet ten onrechte, van zijn ‘nogh jeughdich bloet’; al bekent hij eerlijk, naar onze ‘fijnheid’ en ‘kieschheid’ wel wat te eerlijk en te rond:

> Wat jonghs dat loegh mij toe, 'k wilder niet om liegen.

en echter tot een tweede huwelijk kwam het niet. En kost het strijd, ‘kunst en stage sorgh’. God wordt aangeroepen en studie en poëzie zullen uitnemende huismiddelen blijken, die met het gewichtig ambt geheel het wezen, al het werken en willen in beslag nemen.

Prof. Kalff zegt het op zijn wijze - niet zonder eenig valsch vernuft wellicht - dùs in zijn Cats' studie:

‘En zoo zal hij dan geen kind van vleesch en bloed meer verwekken, maar slechts een “papieren-kint”, geen trouwring van goud meer schenken aan eene jonge vrouw, maar een *Trouring* van verzen aan zijn volk’.

Liefde, die wederliefde ook vond. En trouwe.

Doch niet slechts een donkere streep van rouw scheidt *Houwelick* en *Trouringh.* Ook een lichtstreep van voorspoed en zegen merkt ons oog aanstonds op.

Cats was haat en nijd ten spijt geklommen tot op de hoogste sport van het maatschappelijk leven; hij, eens de Brouwershavensche jongen ‘van Kalisdijck’.

De geschiedenis behoeft nauwelijks herinnerd. In 1629 was de landsadvocaat Anthony Duyck overleden en de Dordsche pensionaris werd met de tijdelijke waarneming van dien gewichtigen post belast; tot twee jaar later Adraen Pau benoemd werd tot Raadpensionaris van Holland.

Cats was een *Zeeuw* en - ‘na 's lands geleegenheidt’ destijds - kon dus zoo niet in de eerste plaats in aanmerking komen. Trouwens in Zeeland bestond zelf de bepaling: geen Hollander pensionaris van Zeeland! En dus ook wederkeerig, redeneerde men in Den Haag.

Maar in 1636 trad Pau af en op den 3den Juni werd Cats

met nagenoeg eenparige stemmen tot Raadpensionaris van Holland en West-Friesland gekozen.

In 't voorbijgaan: Cats was - als Jan de Witt later - 'secuur' genoeg te bedingen, dat er, voor 't geval hij na exspiratie der vijf jaren waarvoor een raadpensionaris werd benoemd, niet gecontinueerd werd, bij eventueele demissie dan een plaats in den Hoogen Raad voor hem zou worden opengehouden.[1)]

Vijftien jaren bleef Cats met eere - eere uit *tact* - trouw op post. In 1648 verkreeg hij nog de waardigheid van Grootzegelbewaarder en Stadhouder van de leenen. En toch bij alle hooge besognes vond Cats ook zijn vreugde-en-jolyt in den aanleg van zijn *Sorghvliet.*

Anno 1637 verschijnt Cats' Trouringh dan als: '*Werelts begin*, *midden*, *eynde*' besloten in den Trouringh, met den proefsteen van den selven. Door J. Cats. Tot Dordrecht, voor Matthius Havius. Gedruckt by Hendrick Van Esch, Boeckdrucker wonende in 't Hof, in de Druckerije van de Maeght van Dordrecht. Anno 1637. Met Privilegie voor vijftien jaren'.

(De platen waren weer naar A. v.d. Venne gegraveerd door Chrespiaan v. Queboren, waaronder een portret van Anna Maria van Schurman. Vóór 't Geestelyck Houwelyck een portret van Cats, 1635, gegraveerd door W. Delff naar M. Miereveld).

Ook nu voegt Cats, practisch als steeds, een 'Tafel' aan zijn werk toe van de meeste 'Trouwgevallen'.

Het huydighe werk bestaet in vier deelen waer van het eerste begrijpt vijf bysondere Trougevallen ontleend uijt de H. Schrifture.

Het eerste daar van is de beschrijving van 't houwelick der eerste Voor-ouderen Adam ende Eva.

1) Zie Oosterman in zijn *Cats als volksdichter.*

Ende volgt by die gelegenheyt een onderlinge 't samensprake, waer in wort gehandelt van verscheyde bedenkelicke vraegstucken omtrent den Echten-staet: ende onder anderen,

Of het alle menschen geoorloft, en dienstig is te trouwen, dan niet.
Of het beter is getrout of ongetrout zijnde, te leven.
Wat middelen prijsselick zijn om een vrouwe te bekomen, ende hoedanige niet.
Hoe veel het gebedt, en de invallen daer op volgende, is toe te schrijven in dese gelegenheyt en sonderlinge exempelen daer op staende.
Of het beter is onder houwelickse voorwaerde te trouwen, dan niet.
Vrouwen weyger-kunste in 't geheim van 't houwelick.

Het volgende trou-geval, wesende het tweede, vertoont aen den leser een houwelick van drieën: dat is, van Jacob met Lea en Rachel, Labans dochters.

En by gelegentheyt van 't selve een t'samensprake, daer in wordt verhandelt,

Het stuck van de Polygamie, ofte veelwijvig houwelick.
Van de dwalinge omtrent de persoonen in 't stuck van houwelick, en wat voor een werckinge de selve voortbrengt.
Van de houwelick en die op schoonheyt haer oogmerck hebben; hoe verre de selve geoorloft of ongeoorloft zijn. Ende diergelijcke vraag-stucken meer.

Het derde trougeval behelst de beschrijvinge van 't houwelick van Atniel en Ascha, dochter van den Vorst Caleb.

En by gelegentheyt van 't selve een t'samenspraak op bedenkelicke pointen,

Op de Houwelicke van State.
Op de macht der Ouderen omtrent het besteden van hare kinderen, en of beyder bewilginge werd vereischt, dan niet. (Enz.)

Het vierde trou-geval bestaet uyt de beschryvinge van de Maegden-roof der Benjamijten te Scilo.

Waer op volgt,

Een ondersoeck van houweliken door ontschaken te wege gebracht en de macht der Overigheyt in dien deele.

Van de ontvoeringe met wille van een jonge deerne gedaen, en of de selve straffe van ontschakinge verdient. (Enz.)

Bij het vijfde trou-geval wordt beschreven het houwelick van David met Abigail.

En by die gelegentheyt worden in ondersoeck gebracht,

De houwelicken van weduwen en wednwenaers, en of het beter is een goet of quaet mans weduwe ten wijve te nemen. (Enz.)

'Het 'Tweede deel' bestaat uit 'Trougevallen ontleent aan de oudste tyden naest de Bijbelsche Historiën'....

Alle Gevallen hier voorts mede te deelen zou misschien kwalijk passen. En toch wat Cats geeft, zijn quaestie's van den dag. Hij heeft daarbij blijkbaar een grooten afkeer van blanco-artikels, al noemt hij naar den meer gekuischten smaak onzer dagen de dingen ook te zeer bij den naam.

Maar actueel is hij ook, al verhaalt hij van het ongelijk houwelyck van Crates en Hipparcha.

Bijvoorbeeld:

'Een derde invallende gelegentheyt, van een Zeeus houwelick, te wege gebracht door gevaer des levens; dat anders niet en wilde gevallen.

'Een vierde geschiedenisse, in Hollant voorgevallen, van een houwelick gevordert door 't pijnelijck genesen van een afkeerig gebreck, om de vrijster te behagen.

En Cats kent z'n tijd en z'n luyden:

In het derde trou-geval wordt verhael gemaeckt van een Vorstelik houwelick, veroorsaeckt door een droom of nachtgesicht.

En wort bij die gelegentheyt ondersocht:

Van wat gewichte de droomen zijn, sonderlinge in de gelegentheyt van houwelicken.
Hoe men goede ende Goddelicke droomen kan onderscheiden van de bedriegeryen van den boose geesten.
Wiens sinnelickheyt gevolgt moet worden, soo wanneer een Vader en een dochter, d'een met desen, d'ander met geenen vryer genegen is een houwelick aan te gaan. (Enz.)

Het Derde deel behelst 'verscheyde geschiedenissen onsen tijdt nader komende als de voorgaande, ook eenighe onlangs voorgevallen'.

Hieronder schuilt o.m. het veel-vermaarde *Spaens Heydinnetje* (= Zigeuners-meisje),

Het derde trou-geval behelsende een seldsaem houwelick tusschen een Spaens Edelman ter eenre, ende een Heydinne ofte lantloopster (soo doen gemeynt wiert) ter andere zijden: met eenige bysondere tusschen vallen.
Waardoor in ondersoeck koomt:
Den oorspronck van de lant loopers (anders Heydens genaemt).
Of men uyt den pols kan gewaer worden dat yemant verlieft is: dat is, of de liefde eenen bysonderen aderslach is hebbende daer aan de selve te kennen is.
Of uyt de hant van iemant toekomende dingen of yemants heymelicken aert geseyt kon worden.
Of men op houwelickse saken, of andere toekomende dingen mach ondersoeck doen.
Van de Physiognomie ofte wesen-kennisse: en wat uyt het gelaet, gestalte des lichaams, en diergelijcke voorseyt kan worden.

Een tusschen-val, *Poëtelick verhandelt*, *van liefde sonder sien verweckt*, *en schoonheyt blindelincx verloren.*

En dan eindelijk na nog tal van 'gevallen' en 'bedenckingen' volgt het Vierde deel, behelsende het Geestelick Houwelick.

Daerin te vinden is:
De beschrijvinge van de Sond-vloed.
D'ontschakinge van Dina.
De Kopere slange in de woestijne: en andere geschiedenissen uyt het oude Testament.
Noch het Hoogeliedt Salomonis.
De geschiedenisse en klachten van de verlatene Babylonische Vrouwen.
De bysonderste geschiedenissen van het Nieuwe Testament: als de nederkomste ende groete van den Engel.
De geboorte Christi.
De lof van de H. Maget Maria.
Kinder-moort Herodis.
Wonder-wercken, leere, en leven Christi.
Des selfs lijden, en daer op verscheyde bedenckingen.
Eyndelick de beschrijvinge van den jongsten dag en het Oordeel.

Beter dan alle omschrijving en beschouwing geeft deze eenvoudige opsomming een denkbeeld van den rijken inhoud van den *Trouringh.*

Hoe komt Cats er in uit, als de ‘geleerde Cats’ - gelijk Huygens den pensionaris noemde in zijn *Costelick Mal* - evenknie van de eersten zijns tijds!

En dan - welk een kenner is Cats van zijn volk. Ook verstaat hij de kunst zijne lezers te boeien ondanks zijn langwijligheid - *die men ook toen langwijlig vond.* Maar hij weet te doen te hebben met menschen van vleesch en bloed, die behoefte hadden aan ontspanning, aan lectuur met pit en kern en toch - om een woord van onzen tijd te gebruiken - en toch is hij *amusant.* De behoefte aan 'n verzetje wist hij te bevredigen; vandaar die verrassende overgangen van hartige of naieve scherts tot de aangrijpendste ethiek. Vandaar die vaak - het is zoo - al te zeer gerekte tafereelen die der zinnelijkheid vrij spel dreigen te geven en die dan, schijnbaar

op het onverwachtst, gezalfd, ontsmet, ja, als geheiligd worden door oprechte godsvrucht en blijken van innig, teeder gemoedsleven.

Want die zelfde burgers die op 't feestgetijd, krachtige gezonde menschen, die ze waren, vaak gevaar liepen - *de tijden waren in veel nog ruw* - matigheid en ingetogenheid te vergeten en ook maar al te vaak vergaten, waren des al niettemin geen dartele schare enkel hunkerend, als meest de schare onzer dagen, naar zingenot en ijdele verstrooiïng.

Onze gemanierdheid - meer is 't vaak niet - doet wijs met uiterst voorzichtig te zijn en niet uit de hoogte neer te zien op deze 17d'-eeuwsche krachtmenschen.

Cats zag z'n lieden op de kermissen en bruiloften en hij zag ze veelal als Jan Steen ze zag: z'n dunk van 't menschelijk geslacht is niet bijster hoog. Daar is om Cats' mond soms een glimlach, terwijl hij schrijft, die nu niet bepaald getuigt van, laat ons zeggen, hooge bewondering. Om het ook eens plat, naar Cats' eigen trant te zeggen: hij weet perfect wat vleesch hij in z'n kuip heeft. Doch hiermede is volstrekt niet alles gezegd. De dichter wist ook, dat de ernst *gemeend* was - al ging ze veelal gepaard met stijfheid en houtenheid, bij den burger maar zelden tot behagelijke deftigheid wordend - die gaarne in 't schemeruur op de gezellige bank onder de luifel disputeerde van de saeken van Kerk en van Staat, van den Prince van Orange en van de Gereformeerde Religie. Cats ging zelf mee op des Zondags als er deftig en statig getogen werd, het massieve boek-met-de-sloten onder den arm, naar het kerkgebouw, om zich te stellen onder de tucht van Gods Woord, om mède zich te weten ‘van het volk des Heeren’.

Valt hiermede alle dualisme weg uit Cats' werk?

Geenszins. In naïviteit schuilt evenzeer onschuld als ongevoeligheid; ongevoeligheid als onschuld.

En dit ook kan ons tot bedachtzaamheid stemmen: Cats' tijdgenooten plaatsen - alweer naief - alle de wercken naast, d.w.z. in de buurt van den Bijbel. Onbeschroomd, wèl bewust.

Het kind mocht in de groote folianten bladeren om de aardige prentjes. De aankomende jongeling en de ontluikende maagd keken al af en toe het oude boek hier en daar eens in en door - en bloosden ook wel bij hetgeen ze daar zoo erg klaar en duidelijk - wel terecht al te klaar en te kras - vonden gezegd. Maar - *tucht in huis*, *in school en kerk* - na een oogenblik van meesmuilen dat vader of moeder niet mocht zien, keek het open oog weer recht voor zich uit en menige wijze les, menige trouwhartige wenk van vader Cats was voor altijd met onuitwischbare letteren geschreven op de tafelen van het ontvankelijk, onbedorven gemoed.

Cats kende z'n luiden niet maar van de straat en de markt; hij kende ook hun inborst. Van het geen grenzen willen, van de wetteloosheid en ongebondenheid onzer dagen - destijds geen zweem. De dartelheid dartelde ook toen wel, maar men wist ook, en wilde weten, van een: 't En geeft geen passe.

Wees er zeker van, dat menige jonge dochter, menig jonkman niet verder heeft gelezen als de teederheid der conscientie het verbood. Want er was destijds een heilig *beven* voor Gods Woord. Onze anarchie, anarchie *overal en in alles*, b e v r o e d t dat eigenlijk maar slechts.

Toch achten we onze bewering wel allerminst stout. We vreezen zelfs geen tegenspraak in dezen.

IX.

Wie zich, gelijk wij het waagden, voornam in een tiental hoofdstukjes - zij het dan uiteraard ook onvolledig - de beteekenis van Cats als volksdichter te schetsen, staat op een gegeven oogenblik zelf verbaasd, we zeggen niet over het stoute, maar dan toch over het, in zekeren zin, onbezonnene van zijn voornemen.

Waarom geen twaalftal; waarom ook niet het dubbele van tien?

Er is stof te over! Zoo is het. Doch ook in dezen is het goed zich aan de ook door Cats zelf zoo goed toegelichte spreuk te houden, dat wie het onderste uit de kan wil hebben, licht gevaar loopt het lid op den neus te krijgen. Wie te veel van de belangstelling vergt, vermoeit en spreekt ten laatste slechts voor de vermaarde ‘stoelen en banken’.

Deze overweging moge het verontschuldigen dat hier nu verder gezwegen wordt over Cats ‘den grootcomponist, den *Verteller* der XVIIde eeuw’. 't Loont anders wel rijkelijk de moeite met Dr. Hettema, dien we nog eens citeeren, na te gaan ‘Cats' humor, z'n ernst plotseling afgewisseld met een hem inschietende geestigheid, aardigheid, grap, zijn overdrijven, vergrooten en verkleinen; zijn vergelijkingen, origineel gevonden, onuitputtelijk: zijn plastische zegswijzen, zijn woordspellingen, zijn woordkoppelingen, zijn zelfgemaakte woorden en zijn spreekwoorden...’

't Laatste niet in de laatste plaats.

De ‘spreuken van Vader Cats’ hebben heel wat wijsheid in pasmunt onder ons volk - vooral in z'n lagere kringen - gebracht. En er behouden ook.

Want veel was natuurlijk geen eigen verzinnen, maar was opgevangen door het opmerkzaam oor van den deftigen raadpensionaris, die een oogenblik had niet slechts voor een plenipotentarius, maar ook - zie het nuttig *Museum Catsianum* van Jhr. W.C.M. de Jonge van Ellemeet (bl. 60) - voor ‘'t Saterdaegs, wijfien’ of ‘d'arme luyden aan de deur’, den ‘steltman’, die de tonnen biers kwam leggen, enz., enz.

Cats' spreuken karakteriseeren dan ook niet minder ons volk in z'n rake leukheid, dan den man, die ze opschreef. En ze nu hier nog afschrijven? Elk kent ze; ook heeft ieder zijn keus: Zie geen stegen voor straten aan, voegt deze u wichtig toe. Wie veel kalt, veel ontvalt, vermaant een ander. Wat de heeren wijzen, zullen de gekken prijzen, luidt het bij een derde niet zonder ironie. En ieder op z'n beurt glimlacht bij 't schalksche: Elk zijn glas en elk zijn wijf. Hebt ge een schoone kat? breng dan geen bontwerker in uw huis. Goed

maakt moed. Als apen hooge klimmen willen, siet men, enz. Indien u iets medeloopt, neem het na u en houdt u stil. Om noten te smaken, moet men ze kraken. Wie met gemak plukken wil, moet naar rijpe peren tasten....

Hier komt de oud-Hollander uit den hoek, gelijk hij is. Maar woorden der Heilige Schrift ontbreken natuurlijk evenmin. En zij werpen op de zelfverzonnen spreuken het licht, dat ze eigenlijk pas doet verstaan: Zijt met ootmoedigheid bekleed, want God wederstaat de hoovaardigen. Ziet ik stel voor ulieder aangezicht den weg des levens en den weg des doods. Daar wandelen velen, welker God is de buik. Die uwe wet beminnen, Heere, hebben grooten vrede.

Want bij alle verscheidenheid, bij een breedheid, die overstelpt - ja wel eens zoo iets als tureluursch dreigt te maken - is er bij Cats zeldzaam groote eenheid in alle de werken.

En ook daar buiten. In ‘het boek’ van vader Cats bekoort altijd weer de lust en de liefde der prikkelende Sinnebeelden.

Maar luister nu ook even toe, als de raadpensionaris den een-en-twintigsten van Oogstmaand (1651) vanwege de Staten van Holland de vermaarde Groote Vergadering met een aanspraak besluit.

Ge verwacht iets statigs, iets plechtigs en zwaars, ziende op al dat zwarte laken der statige tabbaards.

Welnu, ‘en desalniettemin’, ook het guitige mankeert hier niet op appél! Cats blijft *Cats.*

Wagenaar verhaalt het in zijn terecht veel gelaakt, en echter *nooit* te verwaarloozen *Vaderlandsche Historie*[1] aldus:

‘... En merkende hij (Cats) in 't bijzonder aan, dat de eensgezindheid met welke zulk een talrijke vergaadering beslooten was, aan 's Hemels zegen moest toegeschreven worden’.

Veel kals, veel ontvals, fluisterde misschien een die knipoogt. Hij wachte even. Cats vervolgt, meldt Wagenaar:

‘Vondt het raadzaam, uit de plaats, waar de Vergadering

1) *Vaderlandsche Historie* deel XII, bl. 198.

zig bevondt, *eene zinnebeeldige herinnering op te maken*, (wij onderstrepen) van 't werk, welk zij verrigt hadt. ‘De kerk, ter zijde der groote Hofzaale, verstrekte, zeide hij, een zinnebeeld van 't gene er, ten opzigte van de Godsdienst, beslooten was. De opgang naar de gewoonlijke vergadering der algemeene Staaten kon de vaststelling der Unie afbeelden. De toegang naar de Pleitrolle van den Hove moest de schikkingen omtrent de Rechtsoefening in gedagten brengen. De ingang der Reken- en Leerkamer herinnerde de schikking omtrent de Geldmiddelen, en de gehoorzaamheid der Leenmannen en andere onderzaten van den Staat. De vendels, wimpels, vlaggen en kornetten waren natuurlijk afbeeldsels van 't gene, in krijgszaaken, beslooten was. Eindelijk, kon het dak der zaale, gemaakt van eene soort van hout, waaraan (dit zegt men) geen spinnekoppen duuren konnen, noch gevonden worden, in gedagten brengen, wat 'er ware vastgesteld, tegen zulke Regters en Regenten (- of er op sommige statige tronies geen trek van verlegenheid om den mond kwam? zou men willen vragen -) die zig zouden laaten omkoopen; of, gelijk vuile spinnekoppen, hunne netten wyd en zyd uitzetten, om iets te vangen!’

Ter nauwernood parlementair! zouden wij willen uitroepen, maar Bilderdijks antipode en zondebok voegt aan zijn relaas nog dit toe:

‘Uit welke zinspeelingen men den smaak van deezen Staatsman eenigszins afneemen kan’.

Dat's ook een waar woord!

Zoodat bij Cats dus óók als hij ‘officieel’ is alevel de *vox humana* valt te beluisteren. Man uit één stuk.

Trouwens er is nog iets. En van eenig aanbelang ook.

Cats is gebeurd, wat slechts weinigen in onzen tijd - nu afgezien van alle pecuniaire zorg en last - mag geschieden. Wie in onze dagen een zwaard weet te hanteeren, waarvan hij zich bewust is, dat het niet geheel en al toch een blikken sabeltje is, voelt zich immers gehouden het niet op te steken,

tot het hem op Gods tijd uit de handen wordt genomen. Cats, *trouwens op vier en zeventigjarigen leeftijd*, vraagt den heeren Staten zijn ontslag en wil zijn leven inrichten nu voortaan naar eigen keuze en smaak. En, zegt hij:

> Mij werd danck gezeyt voor mijn getrouwe vlyt,
> En voor den swaren dienst in soo geruymen tyt.

Toch laat men hem zelfs nu nog niet gaan. Een ‘bloode hals’ was deze staatsman toch waarlijk niet.

In 1651 wordt hij op nieuw belast - hij, de grijsaard, wien de rust toch toekwam - met een zending naar Engeland, met de heeren Gerard Schaep Pz., schepen van Amsterdam en Paulus van de Perre, Pensionaris van Middelburg. In 't geding was de akte van navigatie, en de brieven van schadevergoeding en later ook het gevecht tusschen Tromp en Blake. Cromwell wilde echter - jammerlijk misverstand steeds tusschen het Protestantsche Engeland en de Protestantsche Republiek, ('t trok de aandacht in onzen tijd, blijkens een (Duitsche) dissertatie, van een geleerden *Japannees* - wilde ook nu van geen schikking weten en was van z'n vijandelijke plannen niet af te brengen. Kon Cats het gebeteren? Niemand althans die het destijds hem weet!

Cats dan, kan het er nu voortaan van nemen.

En dan herleeft, - maar breeder en rijker! - het oude, welbeminde *Munnickenhof* van Grijpskerke in 't nieuwe *Sorghvliet.*

Reeds in 1643 was aan Mr. Jacob Cats door de beheerders der Domeinen van Holland een streek duingrond niet ver van den *nog toekomstigen* Scheveningschen weg afgestaan. Door den woesten grond heen kronkelde de beek, die in het duin, naar den kant van Loosduinen ontsprong en waarin toen vrij wat water afvloeide. De beek doorsneed dan verder den zandweg naar Scheveningen en liep naar de stad, waar ze zich met de grachten en den Vijver om het Binnenhof gegraven vereenigde.

Daar nu aan den duinzoom plantte Cats - wéér buitenman

naar z'n hart - z'n jonge boomen, die hij met dijkjes omringde om het teere plantsoen te beschutten, terwijl hij de omgedolven zandgrond met bagger bemestte. En welig wies z'n hout. De Hagenaars spraken er met ophef van, en Frederik Hendrik, zelf een liefhebber van boomen en planten, kwam er in persoon eens een kijkje nemen.

Eerst had de raadpensionaris op Sorghvliet maar een kleine woning, een zomerhuisje. Doch nu in September 1651, nà het eervol ontslag, laat hij zich een compleete buitenplaats bouwen naar hartelust.

Maar de tocht naar Engeland en terug eischen nog zeven, zoo niet verdrietige, dan toch moeilijke maanden en eerst als in Juli '52 alles groeit en bloeit, vindt Sorghvliet z'n meester binnen z'n muren.

Wel had het huis maar één verdieping, want, zei Cats:

> Een buys met lage muren
> Is dienstig op het landt en kan oock langer duren.

Maar het was vrij ruim, en het had twee vooruitspringende zij-vleugels bovendien.

En wie er een kijkje mocht nemen bleef geen oogenblik in twijfel, wie er wel bouwheer was en er mocht wonen.

Op de deuren prijkte zinnebeeldig schilderwerk. Boven de kleine kruisvensters las men spreuken - van vader Cats. Vlak in de buurt van 't huis waren drie vijvers, waarin karpers en brasems spartelden. Ook was er ‘kunstig’ grotwerk met horens, schelpen en zeegras versierd, ‘naar den eisch des tijds’. Een Waterkoning ontbrak natuurlijk niet. In die grot, door traliewerk afgesloten, kirden tortelduiven, zongen kanaries en kweelden meezen. Er waren ook nog meer vermakelijkheden, b.v. de fameuse ‘bedriegertjes’. Maar som eens alles op!

Ook ontbrak geen boomgaard, en in 't voorjaar had men tulpebedden. Cats entte z'n vruchtboomen en heesters en zaaide vreemde bloemen en kruiden uit, waarvoor hij als curator

der Leidsche hoogeschool het zaad uit den ‘Kruythof’, naar believen natuurlijk kon bekomen. De heerlijkheden van zijn appel- en pereboomen doen 'n mensch nog watertanden. Zijn perziken waren eenvoudig beroemd. ‘En met zijn bijekorven - Want Cats schreef ook (niet in alle de werken) z'n: ‘*Bieboeck.* Hoofdzakelijk behelsende hoe een voorzigtigen Biënhouder zich zal schikken om 't meeste voerdeel daeruit te trekken, als oock hoe hij zich zal wapenen tegen de kwaeddoenders. Gemaeckt volgens de wetten der natuer en natuerlijko saken’. Etc. - Met zijn bijenkorven, zijn hoenders en kalkoenen legde Mr. Cats alweer eere in. Men zou.... Maar genoeg.

En klom de oude, maar krasse man op een duintop dan schouwde hij over heel den wijden omtrek en meende hij zelfs den toren van den Briel aan den helderen horizon te zien opdoemen.

Dús Cats in z'n lusthof; het buitenverblijf naar zijn phantasie en smaak.

Hier leefde hij in z'n nadagen dan ook het leven zijner keuze.

Niet het leven echter van een ‘pylaarheilige’ of een asceet. Prof. Kalff, die uitgemaakt had, dat Cats een piëtist was - Cats nu was een *Calvinist* en geen man als b.v. Lodensteyn of Willem Sluyter met hun veelszins ziekelijke levensbeschouwing - Prof. Kalff voornoemd, neemt het Cats zoo ongeveer kwalijk, dat hij ‘geen asceet’ was.

‘Neen, waarlijk, luidt de professorale diagnose, ‘dat ascetisme van Cats was nog wel uit te houden!’ Cats was ‘veel te voortreffelijk op de hoogte van alle mogelijke spijzen en dranken!’

Maar wie heeft hem ooit van onmatigheid beschuldigd? mag men vragen.

Doch het requisitoir vervolgt: ‘Ascetisme is ook juist niet te ontdekken in de achtbare lijst van stukken zilverwerk, die op Sorghvliet aanwezig waren.’ En de schim van den raadpensionaris wordt niet alleen maar het zilveren lampet ofte becken vóórgehouden, waarvan Mr. Cats noteerde ‘daerin ick

my dagelyks wassche,' maar ook de 'groote silveren schotel', de negen gemeyne ofte ordinaris silveren schotels, de acht en veertig silvere tellioren en 'zooveel meer', doch zelfs tilt de achtbare hand, welker wijsvinger straks dreigend en verwijtend opgeheven was, u ook het 'silveren urinael' omhoog, dat almede tot Cats' huishouden behoorde. Een zilveren 'peperdoosjen' en dito 'tongenschrapper' blijft echter edelmoediglijk schuilen onder het 'en zooveel meer!'

En dit alles, omdat Cats zich - schertsend - een 'eremyt' noemde. En waar was 't, af en toe kwamen ook zijn kleinkinderen - Cats had er 'maar' veertien - de stilte van Sorghvliet verstoren. Juffer Cornelia Havius, Cats' gouvernante, zal wat te stellen gehad hebben met al dat jonge volkje! Soms kwamen Cats' beide gehuwde dochters - men vindt in *Oud-Holland VII* aardige en van hartelijke liefde getuigende brieven van beide aan haar vader - ook mee, en dan was 't hek van den dam, en allerlei pretjes en verzetjes kwamen aan de orde. Het gebeurde ook, dat er hooge gasten waren: Prins Frederik Hendrik, Willem II, de Friesche stadhouder, met z'n gemalin, Albertina Agnes. En later speelde - mooi zoo! - het verstooten Orange-kindt, de kleine Willem Henrick, toen Stads-, neen erger, Staten-Kindt, er onder de groene boomen. Is ze gaan vellen, niet zoo iets als heiligschennis?.

En op Cats' 78sten verjaardag werd zelfs op Sorghvliet een een groot feest gegeven. En muziek en zang luisterden het gastmaal op, al ontbraken ook - men had destijds zoo nog geen bloemen uit het Zuiden - om het getijde de rozen, die joffer Havius anders placht te plukken, om de tafel te sieren. Ook *genoot* Cats nog van dat alles (eerst 83 jaar oud overleed hij,) fiks en fertig tot op het laatst, velen verbazend, gelijk in 't een lijkdicht op hem heet:

> Dat soo een oude stam van twee-en-tachtigh jaar
> Ging sonder kruck, zoo ras alsof 't een jongman waar.

En wat zegt nu dit alles? Reeds dit, dat Cats het groote

voorrecht heeft gehad - voorrecht uit genade, zeer zeker, maar dat toch iets zegt en iets *goeds* ook zegt, van den man wien 't gebeurt - dat de grijsheid hem een sierlijke kroon is geweest, ‘gevonden op het pad der gerechtigheid’.

Maar zie voorts ook dit: Cats duldde, neen, begeerde stoornissen tusschen zijne meditaties en stichtelijke propoosten. Kinderlach en kinderspel werden niet geweerd, gelijk ook vriendenbezoek (eens alle de Gereformeerde predicanten van Den Haghe tegelijk!) steeds weer welkom was.

Maar bleef de stille peinzer, de vriend der eenzaamheid, er niet evenzeer peinzer om, gelijk hij het steeds was geweest....?

Van het stille, godvruchtige leven, dat de grijsaard leidde op z'n *Sorghvliet* - en immers *Ouderdom*, *Buytenleven*, *Gedachten op slapelooze nachten*, ze brachten, en terecht, het *Vader* Cats in eere - heeft hij zelf ons veel verteld. En 't is ook wel tot vermoeiens toe vaak-en-dikwijls over verteld. Daarop behoeft dan ook maar gewezen. Over het ‘beleven’ bij het belijden viel nooit klacht; noteer het even.

En hier geeft nogmaals, schijnbaar onverwacht, pas de herinnering aan het ‘indien Cats man des bedrijvigen levens der 17e eeuw ware geweest.....’

Dat hij het geweest *is*, en met eere is geweest, daarover zal men wel niet meer met ons willen twisten.

Potgieter heeft zich toen verzien. Waardoor? Het roemrijke der glorie-eeuw loste zich bij hem te eenzijdig op in hare ‘bedrijvigheid’. Een bedrijvigheid, die ook altijd weer te loven, en boven lof is. Nu goed.

Maar de eeuw wist ook - en Cats is ook in dezen haar nobele representant - van een boven alle bedrijvigheid uit - *staren op de kusten der eeuwigheid.*

Of juister - want deze tegenstelling deugt niet - Cats is de man van de eenheid des levens, realist en idealist beide, Christen-denker, Calvinist van de daad. En *van het woord.*

Verwonderlijk: deze in geestelijken zin door en door gezonde - daarom natuurlijk, gelijk niemand, wie dan ook, volmaakte - deze zoo harmonisch aangelegde man, heeft het leven

lief in zijn bonte, duizendvoudige verschijnselen. Het gewone, alledaagsche doen in al zijn verscheidenheid, kent hij door en door en hij wordt niet moede, het steeds weer te bespieden, en het in beeld te brengen. Niets ontgaat zijn aandacht, zijne subtiele opmerkzaamheid. Zelfs niet, hetgeen ons beter verwaarloosd mocht dunken. Men heet hem thans vaak plat en vulgair en hij is het ook wel. Maar hetgeen hem bovenal boeit, altijd weer, is het leven van den mensch, man en vrouw, jongeling en maagd, straks zelf ouderpaar, grootbrengend op hunne beurt, hunne kinderen den Heere.

En echter - deze ‘dichterlijke waarnemer’ wijkt toch het liefst terug op eenzame wegen en in stille kluis, verre van het bedrijvige leven. *Overzien* wil hij het gansch beleyt des levens, wijl het hem slechts deel is der werkelijkheid, spiegelbeeld van Gods onzichtbare schepping, schaduw slechts van hetgeen eens in heerlijkheid geopenbaard zal worden.

Immers, *hij is Calvinist.* Al kent hij deze wereld, die voor oogen is, als een gevallen wereld, hij minacht haar geenszins, hij voegt haar slechts toe: ge zijt mij de ware nog niet, wij verwachten een onbewegelijk koninkrijk!

Niet hij echter, al drukt hem ook de last der zonde, zal als die heilige der middeleeuwen smalend van zijn lichaam, het omhulsel zijner ziele in deze bedeeling, zeggen, met een zwaren zucht: Mijn broeder ezel!

Maar toch - in strakke spanning houdt hij zich bezig met, bemoeit hij zich over, hetgeen hem 's levens *kern* dunkt.

En tracht nu op uw beurt dezen dichter *in de eenzaamheid* te bespieden.

Man van groote visioenen: Oor noch oog - en dit dunkt u het verwonderlijke - voor hetgeen den meesten het hoogst en het dierbaarst is, waarmede zij het heel een menschenleven lang toch wel kunnen stellen; hetgeen hun leven, zeggen zij, ‘vult’.

Cats echter zijn alle daden en dingen van 't heden slechts verbeeldigen van het eeuwige. Het worden en het ontkiemen; het leven en - sterven daagt hij voor zich zonder schijn of

uitwendigen glans, en hij vraagt: vanwaar zijt gij en waarheen gaat ge?

En Gods Woord in eerbiedig geloof aanvaardend ziet hij steeds weer voor zijn geest opdoemen den morgen der Schepping hier, en ginds aan het einde - den oordeelsdag.

Wat hem het heden verklaart? Adam en Eva verjaagd uit het Paradijs, in zonde de armen hunkerend uitstrekkend tot de levenbrengende omhelzing. Zoo wordt hem liefde en liefdeleven de ontraadseling aller geheimen, immers - van ons menschelijk geluk en van onze bittere ellende.

In allerlei accoorden stijgt liefdes lof uit zijn lied omhoog. Maar ook geeselt hij in nimmer aflatenden ernst de dartelheid, de zonde, de booze tochten, liefdes schoone naam onwaardig. Want naast de vreugde des levens, des tijdelijken en des eeuwigen levens, grijnst hem altijd weder aan het schrikbeeld van *den dood.*

Is er dan geene verzoening?

Gode zij dank, ja. Boven alle geluiden uit stijgt uit Cats' poëzie voor ons op het blijde lied van de eeuwige bruiloft, die eens komt.

En daarom sluit deze Cats, ook staat hij aan de spits van 's lands zaken en overziet hij het gansch beleid, zich zoo gaarne af in de lente-lachende eenzaamheid. Dan is en blijft zijn blik Omhoog gericht. Naar boven, naar boven; altijd opnieuw. Troost en lafenis in hope.

Want ook met dat alles is nog niet geheel de kern van 's dichters bestaan ons onthuld.

Tusschen alle bruisende orgelaccoorden door klinkt hier een aandoenlijke, een veelal niet vermoede *vox humana.*

Niet maar vale bespiegeling; bevinding, ervaring ook. Van vreugde - en leed. Van beide.

Hier zijn schreiende wonden; kennisse der ellende in eigen boezem ook.

Velen zal het nu dan ook duidelijk worden, waarom *ootmoed* het kenmerk is der poëzie van dezen man, zoo spoedig en zoo vast toch steeds in wereldsche hoogheid gezeten.

‘Het, hart kent zijn eigen bittere droefheid’. Zoo is het ook.

Of is het niet merkwaardig, dat deze Cats - de voorspoedige, de gelukkige Cats dan - zoo diep gevoeld heeft, zoo gepijnigd is geweest door den last en den weedom der zonden...?

Telkens weer stijgt als een zwaar zuchten uit zijn werken op. Immers gelijk dit:

‘Sekerlijck ten dunkt my soo wonderlijck en vreemt niet, datter drie jongelingen in den brandenden oven, vanwegen den koninck van Babylon geworpen zijnde, ongequetst en niet geschent (= geschonden) daer uyt gekomen zijn, als dit wonderstuck; te weten: dat die wonderbare jonghman (= Jozef) van de onkuysche vrouwe wel bij de tasselen (= mantelpanden) is aangegrepen, is haer ontvloden’.

Aandoenlijke biecht; wel prijst en benijdt de oppervlakkigheid licht den gewaand gelukkige! En schijnt maar niet te kunnen vermoeden, dat de hardste strijd *niet* is, die tegen het ‘lot’ en de ‘omstandigheden’, maar de strijd die in het binnenste wordt gevoerd, de strijd tegen de inwonende en altijd weer opborrelende zonde.... Maar ook Cats, vroom christenman, ootmoedig belijder, kind zijns Heeren, wist wel beter.

Wat schuilt er niet een zeldzaam bittere klacht ook in deze woorden, die de dichter ‘Sephyra, Potifars huysvrouw’ aldus in den mond legt:

Wat wil men, dat de mensch sijn herte sal verkrachten?
Bestrijden sijn gemoet, bevechten sijn gedachten?
  Slaen met sijn eygen geest, en voeren alle tijt
  In desen kleynen romp een innerlijcken strijd?
‘Al wat men menschen noemt, is van een vrou gekomen,
‘Die door een vleyers tong soo haest was ingenomen,
  ‘Die door een schoone vrucht soo lichte was bekoort;
  ‘Wy sijn van vrouwen aert, wy vallen door een woort....
Wie kan sijn eygen hert, sijn wesen doen verhuysen?
  Wie kan sijn eerste gront, sijn oorspronck, sijn begin,
  Verjagen uyt haer plaets, en setten uyt den sin?
Wij sijn van weecke stof, in geyle lust gewonnen,
Gemolcken als de melck, als kaes bijeen geronnen,
  Gedragen in den buyck, door sogh, en pap gevoedt:
  Met sang in slaep gewicht, in 't korte, *vleesch en bloet.*
Wat wil dit kranck gestel sijn leden dus beklemmen,

En met soo nauwen dwanck sijn domme sinnen temmen
‘Zijns willens meester zijn is al te grooten wensch:
‘*Om lust te wederstaen*, *niet swacker als de mensch.*

Dus schetst ons deze ‘gelukkige’, deze veelbenijde, op onvergetelijk-aandoenlijke wijze de ‘Krachtige beweginge van Vleesch en Geest, poëtischer wijse voorgestelt in de persoon en de op gelegentheyt van Joseph ten tijde hij van Potiphars huysvrouwe wierdt versocht tot overspel.’

En toch het aangrijpendst is wellicht nog dit dankgebed van Joseph aan het einde van den Selfstrijt.

Hoe sal ick u, ô Heer, te vollen kunnen danken,
Die my hebt los gemaekt van alle werelts ranken.
Mijn oogen van geschrey, mijn jonckheyt van den noot,
Mijn voeten van den val, mijn ziele van der doot;
U, Heer, zy lof en dank, uw naem wil ick belijden,
Gy hebt mijn swacken arm geweldig leeren strijden,
De vingers mijner handt ten krijge toegerust,
Gy zijt mijn hoogste wensch, mijn troost, mijn herten lust,
Ick wil van nu voortaen, ick wil mijn gansche leven,
Aen Godes reyne wet geheelijck overgeven.
En zijn in mijn bedrijf ootmoedigh en oprecht,
Gy maer, ô reyne Geest, verstercke uwe knecht.

De juichtoon der overwinning, de psalm des lofs en toch - het woord der gelofte als in heete tranen gesproken.

Zoo klopt er in den statigen, den schijnbaar zoo kil-ongenietbaren foliant van vader Cats het weeke, echt menschelijk hart van een mensch; van den Christen, o, zeker, die van eindelijke overwinning weet, doch - slechts na langen en bangen strijd.

Zòò beluistert in eerbied ons oor het *Miserere* in deze vox humana, het ontroerende ‘Ik, ellendig mensch, wie zal mij verlossen van het lichaam dezes doods!’ Maar ook - in dùs vast vertrouwen op *de liefde* zijns Gods - den jubel van het *Gloria:* Ik danke God, door Jezus Christus, onzen Heere!

X.

De 12de Sept. 1660 zal Cats' sterfdag zijn. De drie-en-tachtig-jarige had zich *bereid* ten doode. We kennen het aangrijpend ‘Gebedt by (hem) gemaekt korts voor zyn overlyden ende op syn Doodtbedde door ordre gelesen en by hem wel vorstaen’.

Hij begeert nu niets meer dan de doodspoort door te gaan, maar bidt den Heere, bij de belijdenis van onwaardigheid en schuld, dat de dag van zijn verscheiden hem

> ‘*gelyck een vrolyck feest voor oogen koomen mag.*’

‘Wees Gy myn Toeverlaat’, zoo smeekt hij, ‘als Hel en Duyvel bast, en al is het, dat mijn tong U niet meer zal kunnen loven,

> Geef dat ick Uwen naem mag roemen des te meer,
> En met een diep gesucht tot u mag roepen: Heer,
> Verlosser, eenig Heyl, en Trooster onser zielen....

En wanneer zijn mond zal moeten zwijgen, zijne oogen niet meer kunnen zien, maar enkel nog staren; en de angsten van dood en hel hem de ziele zullen benauwen, zoo moge smeekt hij, Gods gunste hem niet verlaten, maar hem genadig zijn ook in den uitersten nood:

> Dit is mijn hoogste wensch, dit eyscht (= vraagt) mijn ziele meest:
> ‘O Godt aan uwe gunst beveel ick mynen Geest.’

Zoo is ook Cats' einde geweest, kalm, gelaten, in overgegevenheid der ziele, zijn gemoed - al erkent hij: ‘'k En hebbe noch te (= zeer) recht den Trooster niet verkregen’ - zich ‘vaststellende op de beloften Gods, die ja en amen zijn Christus, onzen Heer.’ Ook in zijn sterven blijft Cats, die hij steeds was geweest: Zijn geloof aanschouwt reeds in het verschiet het wuiven der eeuwige palmen, - en toch ook de realiteit van het angstig sterven, het ontbonden worden, stelt hij zich klaar en kalm voor oogen.

Dit is de groote zijde van het heengaan, naar God toegekeerd.

En nu ook bij de menschen. - Den 16den, in den avond, dat geschiedde toen meer, draagt men zijn stoffelijk omhulsel uit. De lijkstatie van den zeer gezienen, hooggeachten en hooggeschatten vaderlander, begeleid door fakkellicht, werd door achttien rijtuigen gevolgd.

In de Kloosterkerk werd het lijk plechtig bijgezet naast dat van zijne vrouwe. Een eenvoudige marmeren plaat met het enkele opschrift *Jacob Cats* aan een der pilaren wijst er - gelijk bij dat van Bilderdijk in de Haarlemsche St. Bavo - des dichters graf aan.

'Niemand is populair, dan die hooger type is van zijn volk. Ook als dichter. En populair was Vader Cats als niemand vóor of na hem in de Nederlanden.'

Toen Vondel, dùs luidt het bekende verhaal, terwijl hij reeds stond op het toppunt van zijn roem, zijn *Altaargeheimnissen* opdroeg aan den aartsbisschop van Mechelen, kreeg hij van dezen het naïve compliment, dat Sinjeur Vondel al heel mooi dichtte, doch steeds nog op verre na niet aan Cats gelijk stond! En zij de anecdote ook afkomstig uit Ko van Lennep's meer vermaarde duim, het leuke verhaal *typeert.*[1)]

En nu dus, wat Cats zelf zou noemen - de proefsteen van den dichter: Is Cats zijn volk ten zegen geweest? Wat wordt er getuigd van het volk - van de *vrouw* vooral tot wien hij zich het meest, en het liefst wendde, die zoo gaarne naar hem luisterde?

Een lang betoog is hier overbodig. Herinner u immers slechts met ons uw laatsten gang door het Rijksmuseum. En we vragen u of uw oog niet met welgevallen heeft gerust op, met onverholen voorkeur het liefst en het langst verwijld bij de edele vrouwengestalten onzer 17de eeuw, incarnaties

1) '*Is 't wel waar? Waar haalde Van Lennep dit schrijven van daan?*' Aldus, en met reden, Dr. Buitenrust Hettema in zijn Inleiding (bl. VII, noot 6) van zijn *Uit alle de Wercken van Jacob Cats.*

van wat zich de Hollander dier dagen ten allen tijde als ideaal der vrouwe en moeder heeft gedacht.

Jong in den zin, dien wij aan dit begrip hechten, zijn ze in zeker opzicht niet. Statigheid en stijfheid doen naar ons inzicht - en enkel wuftheid is dit toch, meenen we, niet - wel wat afbreuk aan schoonheid en bevalligheid. Wenschen we soms ook de oude kleedij, hoe sierlijk ook, terug, met het mutsje, dat het kapsel dekt, hoe fijn en keurig de kant ook zij....?

Maar - welk een kalme vastberadenheid, welk een stille plichtsbetrachting, welk een rustige, vredige ernst ademt er uit die heldere oogen, die wel-gevormde, gezond-gevulde gelaatstrekken, die effen voorhoofden!

Van ‘hartstochten’ - gevaarlijk *speelgoed*, en meer niet, gelijk nú maar al te vaak - hier geen spoor. Heen, toch wel: Maar enkel in wèl beheerschten moed en gloed, machtig zoo noodig in woord en in daad beide; *ja*, *van hartstocht* - voor de religie, voor God en Zijn Woord; voor den lande; voor man en voor kind; voor de eere van het gezin!

Ook in den edelen zin is er - stille kracht. Welnu, hier staart ge er op. Leed, bitter leed, ze kenden het zèèr wel - vader, broeder, zoon soms ‘gebleven’ in den slag,

> Zijn ziel in 't eeuwigh leven
> Verwacht den jongsten dach;

krankheid, verlies van moeder, zuster, dochter, (groote plagen waren niet zeldzaam in die dagen) het bleef jàren in weemoed herdacht. Maar er was een onwankelbaar vertrouwen, een onverstoorbaar geloof in de grondelooze barmhartigheden Gods: ‘Die ons zijn lieven Zoon heeft geschonken, hoe zal Hij ons met hem niet alle dingen schenken?’ En als ze dan hunne dooden ter rustte legden, - ge herinnert u met mij b.v., die notitie van Huygens' moeder bij het overlijden van haar echtgenoot - dan uitten ze zoo kinderlijk eenvoudig hun jubel: ‘is *seer Christelyck* in den Heere ontslapen’, al werd het weduwkleed in trouwe en rouwe ook nóóit meer afgelegd.

Deelden ze vaak te weinig in den arbeid van hun man, hun ‘huyswaert’, als die hooger mikte dan - stak er onloffelijks in op zichzelve! - een: de schaapjes op het droge willen hebben tegen dat de jongens groot waren? Het is wel *beweerd.* Keuken en huiskamer waren wel vaak te uitsluitend *alles*, zegt men. Maar toch ondanks het ‘te bijster nuchter’, laaide het soms van ‘al vier en vlam’. - En hoe gelaten de vrouwe mocht zijn naar 't haar bevolen ‘stille zijn’, er was niet dan *minachting* voor den man, den zoon, die niet

> lyf en goedt al te samen

voor den dienst der religie, voor den Prince, en het Land, veil had, zoo 't nood deed. Er was toen zooveel, *dat van zelf sprak.* Kunst en kunstjes van mooie woorden konden ontbeerd. Ze schreven in de gevels hunner woningen destijds zelf hunne spreuken; maar indien wij geroepen wierden het voor hen te doen, we kozen telkens weer het *In de trouw.*

Van trouw, *getrouwheid* in ieder opzicht, een nobel gehecht zijn aan het nobele, spreekt alles in de conterfeitsels, die ons boeien bij onzen tocht door de glorie-zalen, die getuigen, hoe eens de gouden-eeuw gloriede en schitterde in sneeuw-heldere louterheid, *in ongekrenkte tucht.*

En als ge dan weer staat vóór Rembrandt's Elisabeth Bas, ge ontbloot schier het hoofd voor deze - *vorstin*, in hoogheid, hoogheid der niet te imiteeren *rust*, dùs gezeten; zij, weduwe van een kloek zeeman, zelf toch ‘maar’ herbergierster, gewoon zelf ‘heel burgerlijkjes’ mede de handen uit de mouw te steken al den dag weer, maar die princen en princessen kost ontvangen, gelijk het vaak deugd deed daar in haar logement ‘de Swarte Hondt’!

Van dien gulden tijd is Cats de *schilder*, zij het soms ook slechts de photograaf, geweest. En op zeldzame wijze ook was hij *de dichterlijke* ‘*richter in Israël*’, *die leiding gaf.* Hij is uit dien tijd voortgekomen, hij heeft dien tijd bestendigd en bevestigd. De eerenaam *vader* is hem gschonken. En die eerenaam kwam hem ook toe.

Merkwaardig - daalt de tijd, keert het getij, ook Cats wordt niet meer verstaan.

De ‘hoogdraventheyt’ van een Antonides, Rotgans en Schermer is 't eerste gelui, dat het gedaan raakt met het in-hooge-eere-zijn van des raadpensionaris' literarische nalatenschap. Het intellect, of althans de hoogheid vindt Cats te min, te plat, te gewoon.

Eindelijk, in 't laatst der 18e eeuw, heet het zelfs, dat Cats alleen nog gelezen wordt van ‘'t plompe gemeen.’[1)] Of dat zeggen niet wat overdreven was?

Een Bellamy, een Betje Wolff liepen in hun jonge jaren nog wàt hoog met Cats. De laatste noemt hem zelfs ‘den La Bruyère der Nederlanden.[2)] Waren zij de eenigen, en was 't enkel door de macht der traditie?

Doch erkent dient, reeds Justus van Effen had in zijn *Spectator* de rehabilitatie van Cats noodig geacht.

Doch Cats' ware eer-herstel begint eerst bij Feith.

Cats wàs in oneere geraakt. Zie hier een onverdacht getuigenis. In het jaar 1791 verscheen het eerste stukje van een werkje, getiteld: ‘*Levensschetsen van Nederlandsche Mannen en Vrouwen*’, een schoolboek, uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. In deze levensschetsen, geschreven in gesprekvorm - een zonderling rijtje: Jacoba van Beyeren, paus Adriaan, Jacob Cats, Anna Marie Schuurman, Michiel de Ruyter en Jan Steen! - vertelt een ‘leergierige’ knaap o.a. aan zijn vader, dat hij ‘papa’ heeft hooren praten ‘met zeker heer’ over Cats en dat die heer ‘*alles wat Cats gemaakt had*, *prullewerk noemde*’. De leergierige had dat ‘zo staan afluisteren’, zegt hij.

1) Feith zegt dit: (Cats' werken waren) ‘tot den laagsten rang van menschen verwezen.’ Bilderdijk - en het eerste wordt verkeerdelijk weggelaten - oordeelt aldus: ‘(dat Cats) omstreeks het einde der 18de eeuw *zijne wetttig verkregene achting* bijna ten eenenmale verloren had en naauwlijks meer dan van het plompe gemeen gelezen werd’. Dit getuigt dus tegen de beschaafden, wil B. zeggen, niet tegen Cats.
2) In hare *Eenzame Nachtgedachten over den slaap en den dood.*

‘Vader’, berispt dat ook niet, maar antwoordt zijn veelbelovenden zoon met den meesten ernst o.m. het volgende: ‘Hoor Willem! *ik kan u nog niet bewijzen*, *dat die heer ongelijk had.....* Maar, mijn zoon leer uit eigen oogen zien.... En ik vertrouw, dat gij tot jaaren van meerdere kennis gekomen zijnde, zo gij u niet door praatjes van onverstandige en bevooroordeelde menschen laat omzetten en meesleepen, ontdekken zult, dat Cats - *zijne eeuw in aanmerking genomen* - een zeer voortreffelijk dichter mag genoemd worden en dat er een overvloed van geest en vernuft *en vooral goede leering* in bijkans alle zijne werken te vinden is.’

De leergierige voornoemd zwijgt dan natuurlijk ‘als een mof’ op dit zeggen zijns braven vaders.

Om kort te gaan - het Nut achtte het gewenscht op deze voor ons minder behagelijke wijze Cats reputatie weer wat op de been te helpen.

Het *Nut* heeft meer gedaan: *het heeft een standbeeld voor Cats opgericht.*

In den jare 1829 werd te Brouwershaven door de bemoeiingen van *het departement Schouwen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* een standbeeld voor ‘Vader Cats’ onthuld. Het oude stedeke vlagde; in de groote kerk werd georeerd, een kinderkoor zong een feestzang, de armen werden dien dag passend getracteerd, én - 't was in de dagen van Hildebrands Keesjen - de heeren zelf van 't Nut, dan toch maar de aanstichters van dit alles, hielden in hun geïllumeerde vergaderzaal een vriendschappelijk avondmaal tot besluit der plechtigheden. ‘Onder gepaste vroolijkheid’. Men hield er trouwens van destijds, alles af te passen. 't *Nut* had zoo iets als ‘de voorzichtige schaar’ in zijn wapen kunnen voeren, maar openlijk is 't daartoe nooit gekomen. Overbodige moeite ook.

Intusschen, zegt ge, Cats heeft zich over 't *Nut* dan toch maar niet te beklagen gehad:

Al naar ge het neemt. Om het kort, maar - we meenen, niet onjuist te zeggen: Men hield Cats in die dagen voor *een braaf en verlicht man bij uitnemendheid*, ‘voor zijn tijd’ -

en men voelde zich alzoo iets als ‘in de familie’. Zelf was men immers ook van dat deugdelijk slag!

‘Voorwaar! 't is schoon - zei een redenaar over Cats[1)] - voorwaar, 't is schoon, af te stammen van een geslacht, dat zich zóó heeft onderscheiden, maar 't is niet genoeg dien roem te verheffen om er in te deelen. Der vaderen voorbeelden te volgen, dàt.... enz.’

En daarom dan ook - ‘regtmatige hulde behoorde men te bewijzen den edelen die reeds lang den lauwer der aarde met den palm des hemels hebben verwisseld’. Curieus toch!

Dat Cats ‘een braaf mensch’ was geweest stond, meende men, als een paal boven water:

‘Hóé - *hij*, wiens gemoed zoo gevoelig en edel schijnt, wiens kennis en verstand wij bewonderen, wiens denkbeelden zoo verheven zijn, *hij*, de van God bevoorregte, de *dichter*, wiens talenten wij zoo hoog verheffen, en die zich zelve de taak voelt opgelegd, om aan *de verlichting*, *de verbetering en veredeling zijner eeuw te arbeiden....* hij zou leeren en zelve geen voorbeeld behoeven te zijn?... welk een ongerijmdheid!.... Het is zijn duurste pligt, dat er een gezindheid en toeleg in hem merkbaar zijn, on waarlijk de voetstappen te treden van die Gezanten des Allerhoogsten, wier rang hij aanneemt.... Maar waartoe dit langer betoogd! Wie gevoelt niet, dat hij, die waarlijk *dichter* is, nimmer een gewillig dienaar der zonde kàn zijn!’

In en na Bilderdijk's dagen huldigden dan ook diens antipoden, geleerde heeren als Prof. Kops, Adam Simons, Siegenbeek en Visscher om strijd den ‘vromen dichter’, den ‘achtbaren’, den uniek-‘braven’ Cats!

En Witsen Geysbeek zei het voor allen samen, Helmers dankbaar huldigend van wege diens:

> Zoo lang de deugd van Cats nog leefde in ons gemoed,
> Hield Neerlands vrijheid stand bij rust en overvloed.
> .....

1) J.W. Spier, *Jacob Cats*, *een voorlezing.*

En hij ook professor Kop's karakteristiek van Cats kortweg ‘meesterlijk’ noemde. ‘Cats’, schreef Witsen Gleysbeek toen n.m.:

‘Cats heeft zijn vernuft en pen geheel toegewijd aan de zedelijke beschaving der natie en gearbeid in den geest der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen.’

Zoo decoreerde men in z'n *Nuttelijke* onschuld de schim van den grooten raadpensionaris en - zich zelve!

Andere geesten weder waren meer practisch in lof, al was die lof zelf niet minder hoog gestemd:

In 1851 verscheen een merkwaardig geschrift, dat Cats' nagedachtenis op eigenaardige wijze wenschte te huldigen: ‘*Voorlezingen* over den raadpensionaris en dichter Jacob Cats in zijn openlijk en bijzonder leven, *inzonderheid als diëet- en zedemeester* (wij onderstrepen), en als bevorderaar van de verstandelijke en zedelijke beschaving der Nederlandsche natie, door J.J. Pennink, Med. Chir. Doct.’ (te Deventer).

De Nuts-deesem nog steeds niet uitgezuiverd, zegt ge allicht. Maar iets nieuws is er toch, de combinatie van het zedemeesterschap aan de zorg voor het ‘diëet’. Een practisch man, die Deventersche arts.... meesmuilt licht de haastigheid. En daarom reeds behoort hier melding gemaakt te worden van de unieke en aandoenlijke opdracht van deze ‘Voorlezingen’. Achter den titel toch heet het:

‘Opgedragen aan mijne *edelaardige* echtgenoote, Vrouwe..., en verder aan allen, die met mij Cats als den nog niet overtroffen Nederlandschen volkdichter vereeren, en zijne spreuk: *Vertu pour guide* huldigen. *Hun allen heil!*’

Dr. Pennink meende het blijkbaar niet kwaad. Maar hij had zoo z'n eigen opinies over de hartelijk voorgestane ‘zedelijke volksverlichting en de stoffelijke volksverbetering’. Bedoelde hij met zijn letterkundigen arbeid: ‘Diëet- en Zedekundig Mengelwerk’ ook wel iets anders? Hij zou het ten zeerste ontkend hebben!

Cats - oordeelde de schrijver der ‘Voorlezingen’ was innig met hem overtuigd, dat de mensch een alles-etend dier (sic) is. En met dat dier-schap was het Dr. Pennink hooge

ernst. De ‘mensch’ heet het in de Eerste Voorlezing, ‘is half dier, half engel. Hij is als een middenwezen, in zijn leven en maatschappelijk bestaan, aan drie wetboeken onderworpen; - als dier, aan de wetten van het dierlijk leven en van de gezondheid; - als mensch, of als een met rede begaafd wezen, aan het Wetboek der zedekunde, - en als lid der maatschappelijke zamenleving of als burger, aan de voorschriften van het sociale leven en aan het wetboek van den Staat. In zooverre de mensch tot de dieren behoort, moet hij dierlijk leven, en evenmin als deze, wat hun zelfstandig bestaan betreft, niet van den weg der natuur wijken, maar de dieren tot voorbeeld nemen in al die verrichtingen welke hij met dezelve gemeen heeft. Maar de mensch is ook meer dan dier...’

Het zich als een rechtgeaard dier gedragen zij den mensch dan ook slechts middel, geen doel!

In de Vde Voorlezing b.v. heet het: ‘Hij die het voorrecht geniet van het bezit eener goede maag en van goeden eetlust, en als een gezonde fijnproever gaarne op een aangename wijze zijnen honger en dorst bevredigt, zal zich doorgaans ook een opgeruimd gastvriend betoonen bij de huiselijke feesten en feestmaaltijden.’

Maar hoe curieus deze IJselkout ook zij, we mogen onze aanhalingen niet dùs voortzetten. Vrage slechts, wat heeft dit alles nu met Cats uit te staan? Dit - Cats was, overeenkomstig het zedelijk en verlicht streven van Dr. Pennink, òòk een voorbeeldig diëet-meester. Oòk de dichter der 17de eeuw had veel gedaan voor ‘zedelijke beschaving en ligchamelijk welzijn’. Ook hij verstond de kunst, *gezond*, *gelukkig* en *tevreden* te leven en straks wèl te sterven.

En in zooverre sloeg dokter Pennink in zijn geestdrift en waakzaamheid voor het menschelijk dierschap de plank niet mis: Cats had, als hij, hart óók voor het lichamelijk welzijn van zijn volk. Maar Cats was ook daarin - *Calvinist;* zijn lofredenaar ontbrak het zelfs aan de flauwste notie van hetgeen de raadspensionaris met *alle* syne wercken had beoogd en betoogd.

Ook is 't geval van Dr. Pennink nog het zonderlingste niet.

In het donkere jaar 1823, als Da Costa te pronk gesteld moet worden voor de Bilderdijksche stouticheit van zijn *Bezwaren tegen den geest der Eeuw*, dàn - wordt ook de schim van den raadpensionaris tegen hem opgeroepen. Men achtervolgt hem o.m. ook met een krelig kattebelletje:

'*Regels van Mr. Jacob Cats* over het onderwijs, geschreven in de XVIIe eeuw. *(Een snuifje voor zulke Meesters als de heer Da Costa*, *cum suis)*. Uit het Huwelyck. Hoofdstuk, Moeder'.

De importeur van deze 'snuif' noemde wijselijk z'n naam niet. Men was trouwens destijds in alles zeer 'behoudend'.

Behoudend ook in zooverre, dat niemand nog twijfelde aan de *zedelijke* en *dichterlijke* verdiensten van Mr. Jacob Cats. Steeds nog werden er 'nuttelijke huisboeken', 'keuren' en bloemlezingen uit zijn werken uitgegeven. Cats - zie weer het *Museum Catsianum* - bléef een raadsman voor iedereen, zijn spreuken 'zinrijk'; zijne lessen 'belangrijk', enz. Een Markensch predikant b.v. verzamelde spreuken uit Cats 'voor zeelieden', 'ook nuttig voor, die geen zeelieden zijn.' En mevrouw Van Meerten geb. Schilperoort (een Goudsche predikantsweduwe, eens zèér vermaard schrijfster van een eindelooze rij boeken) gaf een bloemlezing uit: 'Cats, de gids en troost inzonderheid der ouden van dagen'. En in koor stemden allen in (b.v. ook Dr. Pennink) met den origineelen lof, dien de wèl meenende Jeremias den Decker had gebracht aan Cats:

> Die zijnen inkt, *dat edel nat*,
> Nooit heeft aan vorstenlof verklad....

Tòt - de reactie kwam; het eerst bij monde van Potgieter, straks in het intellectualisme en liberaal dogmatisme van Jonckbloet en in het vernuft van een Huet[1] zich botvierende.

1) Zie Huet's (ditmaal oppervlakkig) opstel in zijn *Litt. Phantasiën en Kritieken*, deel II. Toch oordeelt hij ook daar: 'Cats is nieuw geweest; en een dichter, die dat weet te zijn, veroudert niet.'
Elders, in zijn schoone Tollens'-studie, plaatst Huet Cats als dichter verre boven Tollens. Daar heet het o.m.: 'Tollens was rationalist tot in de taal. Het kleurlooze is bij hem regel, het teekenachtige uitzondering. Cats daarentegen heeft de taal verrijkt met een ware galerij van beelden.'

Van Vloten echter, die in de geleerde wereld - en niet zonder reden - niet voor ‘vol’ werd aangezien, bezorgde ons in 1864 nog een zeldzaam mooie prachtuitgave (met platen van J.W. Kaiser) van Alle de Wercken.

Maar bij het groote publiek - meestal slechts enkel numeriek groot! - raakt Cats achter de bank en wordt vergeten. En als in 1888 een Calvinistisch redenaar het durft wagen het weer voor Cats' eere op te nemen, heeft de *Spectator*, *wanend* het gevoelen van den dag te vertolken, slechts dit stumperig bescheid: ‘Niet de dichter, die veel geleuterd, maar hij die veel geleden heeft, heeft onze sympathie’. Men is dààr voorloopig nog onder de bekoring van Multatuli.

Want, - als wijlen de Leidsche Hoogleeraar Jan ten Brink in 1897 van zijn (overigens wel fraai geïllustreerde) *Geschiedenis der Ned. Letterkunde* nog eens botweg raast op ‘den oogendienaar van den Stadhouder’, den ‘bewonderaar der Calvinistische kemphanen’, den man ‘met zijn op vroomheid en geldzakken gerichte levenswijsheid’ enz. enz. - dan komt hij in z'n eenvoud *uit de nachtschuit.*

Het intellectualisme had zijn beste dagen alweer gehad. Reeds in 1877 had een Zeeuwsche leeraar, wijlen de heer J.T. Oosterman, in een voortreffelijke lezing Cats geëerd op zijn driehonderdsten verjaardag: ‘Jacob Cats als volksdichter verdedigd, een voorlezing gehouden te Brouwershaven in de vergadering van het Departement Schouwen der Maatschappij “Tot nut van 't Algemeen” den 7 Nov. 1877’. Maar deze ééne zwaluw maakte toen nog geen zomer.

De uitgevers der *Zwolsche Herdrukken*, van een jonger geslacht, afkeerig van de Classistische sleur in literatuur en kunst, en niet meer met den rug naar het recht-slechte volk van Holland gekeerd, openen hunne serie in 1890 met ‘Cats Heydinnetje.’ Een ander hunner, de heer Van den Bosch

huldigt Cats in de voorrede van zijn Granida-editie. En in hun tijdschrift *Taal en Letteren* componeeren zij in 1895 het kostelijk artikel van Baron van Heeckeren, dat we reeds een en ander maal erkentelijk roemden. En dat een voortreffelijk geargumenteerd eere-herstel aanbood.

Maar bovendien zette nu onlangs Dr. Buitenrust Hettema van Zwolle de kroon op het werk door zijn jongste uitgave, *Uit alle de Wercken*, enz.

En dit aanlokkend opschrift ‘Uit alle de Wercken van Jacob Cats’ is geen hedendaagsche reclame-plaat van veel beloven en weinig geven; 't is integendeel een eerlijk uithangbord, dat 17d'eeuwsch-goed past bij den nieuwen ombouw van 't oude wèl-doortimmerde dubbelhuis.

't Boek geeft den heelen Cats *in kort bestek.*

Aan den eigenlijken inhoud gaat vooraf een ‘Inleiding’ van een kleine 40 pagina's druks, die zeer interessante biographische en bibliographische bijzonderheden geeft over Cats en z'n werk. Ieder kenner zal met ons Dr. B.H. z'n dank betuigen voor deze veel omvattende studie, die nu juist niet het werk is van een gebroken achtermiddag. Hier is n i e u w s niet maar voor letterkundige halfwassen, maar ook voor hen, die zich zonder naberouw in de rubriek van de ‘volslagen’ deskundigen zouden willen adverteeren.

En aardige dingen vertelt - en verklikt de schrijver. We wijzen b.v. op de mededeeling op pag. XXVII omtrent zekere in latere uitgaven van de *Spiegel* met 'n prent overplakte Dordtsche historie. (Zie ook blz. 114 van dit *Uit alle de W.)*

Cats was 'n zeldzaam voorzichtig man in z'n geslachten!

Misschien zullen sommigen de mededeelingen in de ‘Inleiding’ wat al te beknopt heeten, maar beknoptheid is geen onduidelijkheid. *Nauwkeurig* lezen is maar de boodschap.

We hebben maar één kleine, historische aanmerking. Op bladz. XII staat: ‘En hij-zelf (Cats) wordt eerst vrij laat lid van de *Hervormde Kerk*’. Dr. B.H. toont zich ook weer deze ‘Inleiding’ een te precies man, om zelf niet aanstonds toe

te geven, dat hij zich hier verschreven heeft. Cats werd niet dien 5 April (zie blz. XVI) ‘aangenomen’ als ‘lidmaat’ van de ‘Hervormde Kerk’, hij deed dien Paaschdag openbare belijdenisse des geloofs in de *Gereformeerde* kerk van Middelburg. 't Jaar 1816 ‘met den aankleve van dien’ was nog mijlen ver uit het oog. Gelijk ook bekend.

Nog prijzen we het in den schrijver, dat hij zich in zijne ‘Inleiding’ van alle subjectieve ‘beschouwingen’ onthield. Dr. Hettema geeft enkel mededeelingen over feiten, die de verzen-lectuur toelichten en veraangenamen.

En nu de inhoud zelf - alweer met groote zorg gekozen, zoowel het proza als de poëzie. Cats komt hier uit in al zijn verscheidenheid. En dat is zoo 't hoort.

Natuurlijk beging Dr. B.H. niet *de quasi-vriendelijkheid* den tekst in de huidige spelling te geven. Dat doet geen *werkelijk* bevoegde hand. Vondel in ònze spelling, heeft Van Deyssel eens terecht geschreven, is Vondel met hoogen hoed en in gekleede jas. 't Geldt ook van Cats.

Zullen we nu ten slotte hier nog veel aan toevoegen?

We vleien ons, dat het overbodige moeite mag heeten. We hebben getracht, op ónze wijze, weer sympathie, weer liefde voor Cats te wekken. Voor Calvinisten moest dat trouwens ook overbodig zijn.

Wie een tijdlang af en toe zijn half uur onderhouds had met Cats, hem zijn de schoone, - hier verder voorts maar niet te loven - de kostelijke woorden als uit het hart geschreven, die Dr. Kuyper in zijn *Calv. en Kunst* (bl. 37), nu vòòr meer dan zestien jaar alweder, (1888), o.a. dùs aan Cats wijdde:

‘... De eere van Dichter in echten zin, dichter bij Godes gratie en onder de Dichters poëet, van min verheven genre, maar in dat genre toch van eersten rang geweest te zijn, blijf ik voor Cats handhaven. Dat kan niet gevoelen, wie in idealistische overprikkeldheid of in belustheid op verguldsel en rytmisch vernis zich aan den Catsiaanschen eenvoud stoot. Maar beseft ge, wat het is, in één poëtische gedachte heel

het leven van hemel en aarde, van mensch en natuur saam te vatten; en die ééne gedachte met al den gloed van uw hart en al het talent van uw genie in te leven; en te staan naar den roem, en dien roem te verwerven, om het bezielend en toch nuchter, het versmeltend en toch veredelend schoon dier gedachte onder het bereik van oud en jong, van boer en burger, ja, onder het oog en in het oor van heel een volk, en dat van een volk, zooals het onze toen was, te brengen - dan immers, ben ik zeker van uwe instemming, als ik, wat Cats ons als erfenis achterliet, met maar "bundels verzen" noem, maar *een wereld van poëzie*'.

We hebben onzerzijds eenvoudig getracht hiervan *iets* als aanschouwelijk te maken.

Ten slotte: Zeer zeker behoort Cats in de eerste plaats aan het Calvinisme en de Calvinisten. Hij is hùn man bij uitnemendheid; vertolkt hùn gevoelen; belijdt hùnne belijdenis voor God en voor de menschen.

Doch Cats is ook, gelijk (zie 'Inleiding V') Dr. H. hem noemt, *Groot-Nederlander.* Hij behoort hèèl zijn volk, heel zijn stam. Dat was zoo in zijn tijd, dat kan nog zoo zijn.

Het nieuwe Roomsche weekblad *Stemmen der Eeuw* verliep zich dan ook - in, laten we maar zeggen iets ondoordachts, toen het onlangs (op autoriteit van Busken Huet nota bene!) op Cats' moraliteit *smaalde.*

Wie prees ooit Cats hooger (zie Poppens *Bibliotheca belgica* p. 508) dan de Kanunnik van Mechelen, Mgr. Foppens, die dit getuigde:

'In quibus omnibus ejus versibus hoc *Viro saeculari Acatholico*, et idiomate patrio scribenti, summae laudi est quod de virginali ac conjugali statu cribens ita attemperaverit calamum ut castas aures nequaquam offenderit'.

De heeren van deze *Stemmen* verstaan hun Latijn. Vertalen zou dus overbodig werk zijn, we hebben dan ook enkel het 'Viro saeculari' en het 'Acatholico' onderstreept: allerminst een 'huisgenoot des geloofs' - mag dies de hooge lof niet dubbele lof ook heeten?

In zijn tijd is Cats overgezet in tal van talen, gedeeltelijk zelfs in 't Russisch. Die tijd is, door velerlei reden buiten Cats om, onherroepelijk voorbij. Maar hoe meer het *eenheidsgevoel* der natie weder *machtiger* en *bezielder* zal worden, hoe meer ook Cats in eere zal worden hersteld. En *gewaardeerd.* Gelukkig, daarvan wordt steeds meer gezien in onze dagen. En dit nu stemt blijde en dankbaar.[1)]

1) Wie als deze *Stemmen* Cats wil veroordeelen om zijne onkieschheid en aanstootelijkheid, moet alweder *heel onze* 17de *eeuw* veroordeelen. *Ook Vondel* komt er dan niet zonder kleerscheuren af.

   Men leze over ‘Bredero's aanstootelijkheid’ in het bijzonder en ‘de kieschheid der 17de eeuw’ in het algemeen, vooral hetgeen Dr. Jan ten Brink dienaangaande heeft bijeengebracht in hoofdstuk II (blz. 13-29) zijner Studie over de ‘Kluchten en Blijspelen van Bredero.’ Men gaat nu Rembrandt, onzen grootsten dichter-schilder huldigen - en wie onzer, die er aan denkt niet mede te doen? - maar is er ook bij hem geen ‘onkieschheid’ en ‘aanstootelijkheid’? Men kent toch b.v. Rembrandt's Ganymedes te Dresden?
   Zie echter wat een der nieuwste Rembrandt-vorschers, Wilhelm R. Valentiner, in zijn *Rembrandt und seine Umgebung* (Strassburg, 1905) dienaangaande schrijft in zijn hoofdstuk ‘Tierstudiën Rembrandt's’ (blz. 148 en v.v.g.).
   Bij Rembrandt (gelijk bij Cats!) ‘in den Darstellungen oft den Ausdruck *eines derben Volkshumors*’. En voorts - ‘Rembrandt verleugnet nie seine Herkunft *aus dem Volk*’. Enz - Over ‘Mr. Jacob Cats en zijne Nalatenschap’ schreef wel aardig Jhr. C.A. van Sypesteyn in zijne studiën: ‘*Holland in vroegere tijden*’ (blz. 142-158.)

t.o. 275

CONSTANTIUS ARGENTINUS ARCHIEPISCOPUS
CONCILII LATERANENSIS PRAESES

[II.]
Constantyn Huygens.
(Tot een danck-bewys.)

> Er zijn menschen, en zij behooren tot de edelste, die met het klimmen der jaren steeds zachter van inborst en beminnelijker worden. Het komt mij voor, dat Constantyn Huygens er zoo een was.[1)]
> ROBERT FRUIN.

I.

Aan den zoom van het woud, in het duin, ergens op een vergeten plekje, groeit en bloeit iedere lente weer een bloempje nauwelijks opgemerkt. Tot, op ‘een goeden dag’ de kundige bloemist het ziet, er iets merkwaardigs aan bespeurt, en - de kunst, van God gegeven, toepassend op de natuur - door ‘kweeking’ en menging’ eene nieuwe, veel schooner variëteit weet te voorschijn te roepen. Nu eerst komt het nederige tot eere; heeft het het doel van zijne existentie bereikt, schitterend in nooit gedachte glorie.

Beeld van wat God werkt in het menschenleven ook.

Reeksen van jaren aaneen bloeit een geslacht voort, door faam noch feit zich in de historie roem verwervend. Maar Hij die zijn schepselen kent weet, wat krachten en gaven er schuilen juist in dàt geslacht. En op een ‘gegeven oogenblik’, ‘onder zekere omstandigheden’ - en ook hier heeft de bloedmenging haar taak[2)] - brengt het on vermaarde geslacht zijn man

1) Zie Robert Fruin, aanteekeningen op Coenraedt Droste's *Overblijfsels van Geheugchenís.* Deel II, blz. 332.
2) Vergelijk Dr. A. Kuyper. *Het Calvinisme* (zes stone lezingen) blz. 28:
‘... Thans ga ik voort u nog op een andere omstandigheid te wijzen, die mijn hoofdstelling bevestigen komt, en wel op de *bloedmenging*, die voor alle hoogere ontwikkeling van ons geslacht steeds de physieke basis vormde.’
Zie daar voorts vooral het geheele betoog.

van naam, vrouw van beteekenis voort; uitverkoren vat tot een Goddelijke taak en roeping. Niet plotseling meest - óók dat (schijnbaar) wel - maar na voorbereiding, ontwikkeling, arbeid en strijd.

Zie het in Constantin Huygens, (1596-1687) den Calvinistischen staatsman en dichter uit onze Gouden Eeuw.

Het geslacht Huygens was van Brabantsche afkomst. Sinds onheugelijke tijden. Te Ter Heyde bij Breda leefde en stierf in het midden der 16de eeuw zekere Cornelis Huygens. Zijne weduwe schonk, kort na zijn overlijden, het leven aan een zoon naar haar vader Christiaan genoemd.

Vijf jaar oud verliest het kind ook zijn moeder. Vrienden trekken zich den wees aan en zenden den jonkman ter academie van Douay.

Hij komt er vandaan goed Calvinistisch en wel. En '*met Gods hulpe zijn zelfs gevordert hebbende*' wordt hij in zijn zeven en twintigste jaar secretaris van Prins Willem I.

Ge bemerkt het, Gods hand beschikt het getijde en den 'bloemist'.

En Christiaan Huygens zal op zijn vijf en veertigste jaar vader worden van Constantin, in wien de veldbloem van het geslacht wordt 'tot leliën en rozen'.

Twee herinneringen uit Christiaan Huygens' leven vóór hij man en vader wordt, geven hier pas.

Eerst in 1592 huwt hij; vóór dien tijd was enkel het vaderland zijn bruid. Hij was in dienst van 'zijn Prince en der goede cause'.

In 1581 heeft de Prins eene 'commissie' voor zijn secretaris, die onze tijd voluit in de krant 'een eervolle' zou noemen. Toen spraken ze daar zoo in den breede niet van. De tijd ontbrak!

Wat de zaak was?

In kort verteld dit:

De Spaansche ambassadeur te Londen had een paar bevel-

hebbers van Nederlandsche schepen, die van tijd tot tijd in Engelsche havens landden, trachten om te koopen. Met hun hulp zou hij Vlissingen verrassen. Een der schippers, Willem Jansz. van Hoorn, nam den Prins in 't geheim, die - l o e r e n d op gelegenheden om voor Holland zijn slag te slaan - den man aanmoedigde en hem ried alvast een degelijk sommetje vooruit te eischen, ‘om vrienden en aanhang te winnen.’ Toen vroeg de Spanjool Willem Jansz' zoontje als gijzelaar te houden. De schipper naar den Prins. Geven, zei die, en de schipper zond het jong kereltje. 't Was hard, maar de Prins beloofde, ik lever je hem terug gezond en wel.

En (om kort te gaan) die opdracht kreeg Huygens. Hàlen zou hij dep jongen, maar 't was een stout stuk. Er wordt verhaald, dat toen de secretaris van den Prins afscheid nam, hij met het touw, dat de deur moest sluiten, in het ongereede raakte. Half in ernst, half in scherts waarschuwde de Prins: ‘Het waere als een voorspoock, hij hadde sich in dit werck van de coorde te wachten.’ Anders gezegd, het kon hem zijn hals kosten.

Met levensgevaar bracht hij het er af. Maar Willem Jansz kreeg zijn jongske weer. Christiaan lichtte den knaap op, terwijl hij speelde onder de dienaars van den ambassadeur. 't Werd een gevecht man tegen man, maar me dunkt, ik zie hem al bij prince Willem; en die even opkijkend van zijn arbeid: ‘Ge hebt hem?’ ‘Om je te dienen, Mijn heer’. En daarmee uit. Er viel meer te doen!

Alleen kreeg Christiaan van den Prins een gouden eerepenning. Hoe de oogen van des secretaris' zonen, Maurits en Constantin, in later dagen geschitterd zullen hebben bij 't verhaal. Zoo komt er staal in 't bloed; als 't God belieft!

Een andere herinnering van een jaar vóór zijn trouwen, in 1591, en wel dus:

De secretaris is nu in dienst bij den ‘jongen Prins’, bij Maurits. Hij raakt bij het beleg van Nijmegen in handen van den vijand. Die blij.

Bor, de oude geschiedschrijver, verhaalt: ‘De soldaten uyt

de stad riepen, haelt uwen raetsheer of secretaris weder. Daerop riepen de beleggers (belegeraars): ‘Haelt Zutphen (een Roomsch heer) weder!’ 't Zou wel terecht komen. Dat deed het ook. Maar wat verzon de secretaris intusschen, vóór het losgeld hem vrijkocht? Hij bracht de vesting van binnen eens keurig in teekening en wist zijn buit den Prins in handen te spelen, die wel weg wist met de aanduidingen. Binnen acht dagen was Oranje in de vesting. Het Spaansche Comité van verweer had het glad afgelegd.

Den 26 Augustus 1592 trouwt Christiaan Huygens met Suzanna Hoefnagel van Amsterdam, van afkomst ook van Brabantschen bloede.

Uit dit ouderenpaar werd Woensdag 4 Sept. 1596 te 's-Gravenhage (in de Nobelstraat) waar ze zich gevestigd hadden, Constantin Huygens geboren. Er was reeds een zoon Maurits, later werden nog vier dochters geboren.

't Was een gelukkig huwelijk....

Maar eerst iets over den naam Constantin. Doopgetuigen waren o.a. burgemeesteren en schepenen van Breda, ‘en daarom’ - dus schreef de secretaris (nu van den Raad van State) - ‘en daarom heeft het mij goed gedacht mijn zoon daeraf eene memorie te doen dragen in sijnen naem, dien ick van wegen ende om u aller vrome constancie (= trouw aan den Prins en de goede zaak) *Constantinus* heb den naem gegeven.’

Onwankelbare trouw werd het kind schier van de moederschoot af voorgeschreven aan de zaak van Oranje. *Constantin* teekent zich de tachtigjarige nog. En - met God en met eere.

't Was een gelukkig huwelijk....

Twee kostelijke herinneringen aan Huygens' moeder ook.

In 1624 overleed haar man, en Constantin, haar lievelingszoon, was met den heer Van Aerssen als secretaris naar Engeland vertrokken.

‘Den 7en Februari - teekent ze op - is mijn lieve man deser waerelt overleden op een Woensdagh, 's mergens ten 9 uyren, naedat hij omtrent 7 weeken was sieck geweest. En is seer christelijck in den Heere ontslapen en den 11en

deselver maent seer eerlijck begraeven in de Groote kerk aghter op 't coor, in 't selve graf, daer mijn saelige moeder ende 2 doghters begraeven sijn geweest, alwaer ick nu eene kelder van hebbe laeten maeken.'

Hoe teekenend in beminnelijke en oprechte naïveteit, ook als ze zich troost:

'Sondach, eenen melancholiken Sondach, die ik wel half met krijten deurgebrocht heb; soo comt altemet alweer, als 't weer wat gegroeyt is. Ick krijge daegelijcks brieven van beklach van alle canten en allesins wordt vaeder evenseer beclaegt van vrinden en vreemden. *Elck klaegt van dat se soo goeden vrindt* verloren hebben.'

En ge z i e t , de heldere, ernstige oogen, het edele voorhoofd der pas vijftig-jarige weduwe (ze was 14 jaren jonger dan haar echtgenoot) als ze Constantin schrijft 'op 21 Meerte' drie weken na den vorigen brief:

'Ende alsoo ick gisteren op den biddach ter kercke geweest ben, soo hebben wij desen dach ons vensters opengedaen, daer het jonge volck (de kinderen, de meisjes) blij mede is. Constancie seyt, me(n) sit hier gelyck de vogeltjes in heur cooy, als er een voorschoot over gehangen is. Ick werd het mede moe, maar noch meer verkwikte het mij, als het laken in het salet was afgedaen, ick wist selfs niet, dat het mij soo goet doen sou. En soo is dat nu soo veer, de vensters sijn open, *maer vaeder tis er buiten gesloten*, daer ick desen nacht soo veel af gedroomt heb.

'En gisteren in de kerck half sluymerende, dat ick self niet en wist soo docht mij, dat ghy in een grau (grijs) reyskleet dicht voor mij kwaemt te staen en saeght mij strack aen, daer ick af verschoot. En uit de kerck comende, eer noch in huys was kreech ick uwen brief, die hield ick voor de interpretatie van mijnen droom, *maer van vaeder en comen geen brieven.*'

Krachtig geslacht! Dergelijke overpeinzingen en mijmeringen waren slechts Zondagsweelde. Onverdroten werkt de weduwe voort voor den kring waarvan ze het middelpunt is.

Leest ook dit nuchter 'proza', het is zoo goed Calvinistisch als het andere:

'29 Februari. - Dezen dach heb ick niet gedaen als geldt uitgeven en schulden betaelen; ick segh ick mach noch niet sterven: sou men alle maenden sooveel geldt uitgeven, als ick dees maent gedaen heb, men sou wel achteruit vaeren.'

Zoo zorgt de moeder voor haar kroost, practisch, flink, eenvoudig; maar vrees allerminst, dat om de dingen van al den dag het eeuwige zou worden vergeten.

Met vreugde, ik zei haast met trots, teekent Constantin later aan:

'Nog geen drie jaren oud leerde mijn moeder mij de tien geboden en de twaalf artikelen des geloofs op hare knieën zingen.'

Zoo werden de zonen en dochters van den kweekeling van den Geuzenprince gevoed en grootgebracht met het merg van het vaderlijk Geuzengeloof.

Als Constantin in later jaren zijn eersten dichtbundel uitgeeft, weet hij 'der waerdste moeder' niets welkomers of aangenamers aan te bieden dan de '*Bibelstof*', die hem de 'Ledige Uren' hadden 'bezig gemaakt'.

En openlijk bekent hij ook: 'In openbare partyschap tegen de Paepsche gesintheid ben ick, God lof, geboren, gevoedt en getucht ende hope daerin dit leven te eindighen ten ingang van een beter.'

Nog één trek. En dit Huygens-geslacht als het kiest voor Oranje en de Gereformeerde religie - behoeft het ook eigenlijk wel gezegd? - was allerminst sentimenteel-idealistisch. Ze hadden zoo niets van sommige lieden van onzen tijd, heeren en dames, liefhebberend in goedkoop socialisme.

Eer waren ze uitermate practisch, wanhopig nuchter.

Diezelfde Christiaan Huygens, dien we te Londen zijn huid zien wagen, noteert met boekhouders-nauwkeurigheid de waarde der kostbare geschenken, door de hooge corporaties, die tot het bijwonen van den doop waren uitgenoodigd, aan elk zijner kinderen als 'pillegift' vereerd. Zoo zijn we tot op den

huldigen dag niet verstoken van de merkwaardige wetenschap, dat 's mans oudste zoon - Maurits dus - van den Raad van State, als welks Secretaris hij mettertijd zijn vader opvolgen zou, ten geschenke ontving: ‘Eene groote, vergulden coppe met eenich gelt daerinne, *'t samen tot drye-hondert gulden.*’

De voorbeelden waren te vertiendubbelen!

Ook diende hier in dit verband afgeschreven de brief, waarbij vader Christiaan Huygens bij eene ‘eersaeme jonge dochter’ van goeden huize vrijt om hare hand voor zijn oudsten zoon:

‘Lief Susanneke, zacht ende lief kindt, seyt doch ja ende wilt my met eene zulcke aengenaemste antwoordt in mijn oude dagen noch ten hoogste verblyden, 't welck Godt ontwijffelick oock zal zegenen, die zynen zegen street over die hem vreezen en liefhebben.’

Dus smeekend schier; maar hij wil 't wel weten ook:

‘(Maurits) Zoon van ons, degelicke luyden, zoo ick meyne geboren, ende niet op eenen stroowisch aengedreven noch op een peerdenmerckt gepi...’

Zoo waren ze, onze 16e- en 17-eeuwsche Gereformeerden: arbeidlievend, en ook wel praatziek (de brief aan Susanna telt 8 folio-zijtjes!), degelijk en vasthoudend, *burgerlijk.* En toch van hoogen adel, staande *als mannen* in hun geloof!

Maar als hun zoons mettertijd moesten uitvliegen uit het ouderlijk nest - de vergelijking schijne u niet plat, ze teekent naar de natuur - dan hadden ze terdege vleugels ook.

De secretaris noteert: ‘*20 Mey 1616.* Maurits en Constantin myn lieve soonen vertrekken nae Leyden in de studie. God wiltse wysheyt gheven en bewaeren.’

En aan deze bede was arbeid aan de ‘lieve sonen’ gepaard gegaan. Des Heeren zegen mocht in ootmoed verwacht.

II.

Christiaan Huygens was een te goed Calvinist van de daad ook, om niet alle zorg te wijden aan de opvoeding zijner kinderen, in 't bijzonder aan die zijner zonen.

Beiden Maurits en Constantin werden naar Leiden ter hoogeschole gezonden, de kostelijke Calvinistische stichting van Prins Willem van Oranje, destijds. Ofschoon het Humanisme er reeds spoedig indrong.

Nog op drie-en-tachtigjarigen leeftijd wist Constantin in frissche grijsheid zich de dagen zijner Leidsche studiën te herinneren.

Hij was er student in den besten zin des woord. Geen spel of kunst, die hij had aangeleerd, werd er verwaarloosd. Aan de studie der Rechten wist hij de beoefening van muziek en poëzie te verbinden.

Maar ook gulle vriendschap wist hij haar eisch te geven. Banden werden er gelegd, die het geheele leven niet weder werden verbroken. Met Brosterhuis en Van der Burgh, beiden mannen van naam mettertijd, heeft hij in dezen studie-tijd dien vriendschappelijken omgang aangeknoopt, waarvan zijne dichtwerken telkens gewagen.

Een vriendschap van anderen aard nog dient vermeld. De geleerde professor Daniël Heinsius (op achttienjarigen leeftijd reeds tot hoogleeraar benoemd), - wiens lessen over Tacitus Huygens gevolgd schijnt te hebben - werd hem ‘ten vriend en broeder’.

Wel een schitterend bewijs voor den graad van kennis en ontwikkeling, die de jonge Constantin reeds destijds moet bereikt hebben. En een bewijs van iets anders en beters nog. Een bewijs voor zijn *karakter*. Wie naar het vertrouwen en den intiemen omgang van *een man* zoekt en dingt, bewijst, dat hij zelf man tracht te worden.

Een jaar voor de Arminiaansche troebelen hun hoogtepunt hadden bereikt, dus in 1617, promoveerde Constantin. Met van blijdschap stralende oogen - men kan het zich zoo voorstellen - ontving hem zijne trouwe moeder, toen hij dus uit Leiden wedergekeerd met zijn vader het ouderlijke huis weder betrad. Voortaan zou hij als man medetellen in de maatschappij; aan de jaren van voorbereiding, zoo wèl besteed, was nu dan een einde gekomen. Lange jaren had die niet

geduurd, en echter 't zouden jaren blijken wel besteed: ‘Men kan wel jong van jaren, en oud van uren zijn’, rijmde Huygens zelf eens. En hij bewees steeds ook met de stukken dat dit zeggen metterdaad allerminst ongerijmd was.

De pleitzaal werd nu zijn tweede tehuis. Zelf er het woord voeren deed hij er wel niet, maar aanhooren, toeluisteren, opmerken.

En toch ook daar vond hij niet al wat hij wilde en wenschte.

Onze Oud-Hollandsche jongelieden trokken gaarne naar den vreemde om daar hunne kennis te volmaken. Er bestond daartoe destijds ook reden. Het Calvinisme was destijds niet maar een enkel Hollandsch, teer en onaanzienlijk plantje. Het bloeide ook elders. En niet om ver-Franscht of ver-Moft, en quasi-geleerd, weer thuis te komen trok men naar den vreemde. Men bleef er *Hollander*, *Calvinist;* men w i l d e het er worden. Juist andersom dus als de halven in onzen tijd, die ècht-Grereformeerde instellingen opzettelijk ontvlieden.

En vader Christiaan hield ook in dezen een oogje in 't zeil.[1)] Ging Pieter Cornelisz Hooft, libertijn en libertijnen-zoon naar het Humanistische Italië, Huygens mocht vooreerst slechts naar Engeland. En dan nog slechts onder toezicht.

Erkend moet, dat, naar onze hedendaagsche beschouwing, vader Huygens zijn zoon wel erg ‘kort’ hield. Stel u voor, den 24-jarigen Constantin werd gezegd met wien hij te reizen had. Een jaar boven het ‘mondig zijn’ en - nog kind. Door dus te leeren dienen, heeft ons heldengeslacht leeren heerschen. Ook over zich zelven.

Constantin gaat dan onder behoorlijk toezicht (den 17den Juni 1618) naar Londen, t.w. in het gevolg van onzen gezant, Noël de Caron, ‘heer van Schoonewal,’ goede bekende zijns vaders.

1) Hoe Oldenbarneveldt's oudste zoon, Willem van Stoutenburch, opgroeide voor galg en rad - waaraan hij enkel door de vlucht ontkwam - heeft Prof. Rogge verhaald in *Onze Eeuw* (1904). Over de zonen van Hugo de Groot zie men de brieven van Maria van Reigersberch, door dienzelfden hoogleeraar uitgegeven. 't Wou ook niet bijster.

Met groote gastvrijheid werd Constantin door den heer van Schoonewal bejegend. Drie maanden bracht hij te zijnent door, of te Londen, of op Baghslot, het buitenverblijf dat Caron van koning Jacobus ter bewoning had ontvangen.

Hoe anders de ‘Meester in de beide Rechten’ nog als ‘een jongske’ werd beschouwd!

Het teekent den tijd en het teekent Huygens: Eens mocht hij voor koning Jacobus op de citer spelen en zingen. En hij was er trotsch op. Nog is het Latijnsche vers over. waarin hij zijn opzien tegen het ‘vereerend feit’ eerlijk bekent en zich zelf moed inspreekt. O, eenvoud van een geslacht, dat er toch wel van wist, het met Gods hulpe een eind te sturen, - en het ver te brengen ook.

Was Huygens' verblijf in Engeland ook de eerste vlucht van den vogel uit het ouderlijk nest, *geheel* zich vrij te bewegen werd hem niet toegestaan.

Hoe kleinsteedsch nietwaar! Alles had nog plaats *onder geleide.* Van Londen uit deed hij herhaaldelijk uitstapjes, maar er ging iemand mee.

Te Oxford werd de beroemde bibliotheek bezichtigd en van daar uit ging het naar Woodstock, vermaard door zijne herinneringen aan Koningin Elisabeth, die er de jaren harer bitter-harde jeugd als gevangene had doorgebracht. Hier had zij iederen avond het hoofd nedergelegd, onzeker of de dag van morgen niet wellicht de laatste zou zijn. Op oude glazen, door wind en weder nog niet uitgewischt, las Huygens nog de klacht der jonge vrouwe, de eenige hope van het worstelend Engelsch Protestantisme van dien tijd.

Hoe zal Constantin het harte geklopt hebben, toen hem dus de wondere wegen Gods met deze vorstin als in een beeld voor den geest werden gebracht op de plaats zelve!

En van Woodstock, het tooneel van Elisabeths krenking voerde de tocht naar Windsor, waar de fiere koningin als heerscheres had gezeteld. Het prachtige Windsor-Castle, door Willem den Veroveraar eens gebouwd aan den rand van een steil naar den Theems afdalenden heuvel, was het vorstelijk verblijf der ‘Maiden-Queen’ geweest. En wat ook zeldzaam

is in dien tijd - Huygens vindt woorden om zijn *genieten der natuur* weer te geven, als hij op het beroemde terras gestegen het schoone panorama daar gadeslaat.

Het zou te ver voeren hier de geschiedenis op te halen van den graaf van Suffolk wiens gast Huygens na deze tochten werd. Huygens' eenvoud zag in den onwaardigen gunsteling van koning Jacobus - juist zoo'n heer voor zoo'n knecht - slechts den hoogen staatsdienaar, achtenswaardig als zijne grauwe hairen. Hij was verrukt over de welwillendheid, die de oude heer hem bewees.

Maar welke herinneringen Huygens ook boekte in zijn Journaal, telkens weer komt hij terug op Londen. Hij kon zich maar niet verzaden aan de wonderen der hoofdstad, die natuurlijk geenszins was wat ze nu is, maar toch reeds reusachtig was en werd. Zoo werd zijn blik verruimd en leerde hij bemerken, dat er meer nog valt te zien in de wereld dan een Haagsche buitensingel.

Ook zijn menschenkennis breidde er zich uit. Zoo knoopte hij te Londen vriendschap aan - en het was vader Christiaan naar het hart - met Ds. Caesar Calendrinus, Gereformeerd predikant met wien hij ook bij latere bezoeken aan Engelands hoofdstad op vertrouwelijken voet bleef. Door hem leerde hij ook Antonius de Dominis kennen, den uit Italië gevluchten vermaarden ‘Hervormer van de kerk in de kerk.’ Antonius wankelde steeds tusschen Roomsch en Gereformeerd en wist niet te kiezen. Eindelijk (in 1621) keert hij naar Italië terug en wordt er weer Roomsch. En toch niet voorgoed. 't Berouw komt nogmaals op. Drie jaar later sterft hij in de Inquisitie-gevangenis....

Is het wonder dat Huygens, meer dan tachtig jaar oud geworden, in zijne auto-biographie den ongelukkigen Antonius nòg in diepen weemoed herdenkt?

Het lijk zelfs van den man die niet te kiezen wist, wien het aan dege kracht ontbrak, had de Inquisitie nog opgegraven en op het schavot verbrand. Zijn asch in den Tiber gestrooid. Droeve symboliek.

Het teekent Huygens en zijn karakter dat hij - in tegenstelling met de meeste zijner Gereformeerde tijdgenooten zoo zacht en gematigd spreekt over den rampzalige en hem ook een genadiger oordeel van God afbidt, dan de meesten over hem hadden geveld.

'Hoe was het u mogelijk' - zoo vroeg hij als het ware aan de schim van den eerwaardigen grijsaard - 'dat gij weder tot Uw uitbraaksel kondet wederkeeren? Hoe u, ná al wat er geschied was, weder toe te vertrouwen aan Rome? Hoe als grijsaard, na eenmaal door het hemelsch licht bestraald te zijn, blind worden voor de waarheid en de dolingen uwer jeugd opnieuw omhelzen en voorstaan...?'

Wie dus spreekt toont *een hart;* het doet ons Huygens, die anders soms wek wat zedemeesterig-hoog en -scherp kan zijn, hoogachten en liefhebben.

'In goed gezelschap' - mag vader Christiaan gezegd hebben! - keerde Constantin uit Londen naar Holland terug: onder geleide der Engelsche godgeleerden die de Dordtsche Synode zouden bezoeken.

Wat was er aan boord getheologiseerd, der Arminianen ooren mogen getuit hebben! Maar Constantin was deze 'muziek' welkom, vertelt hij zelf.

Droeve thuiskomst. Er wordt een dierbaar hoofd gemist. Vader Christiaan had in zijn dagboek moeten noteeren:

18 *Juny* 2618. *Mijne lieve doghter Catharina gestorven 's avonts omtrent 10 uyren.* Hoe dubbel zal Constantin, in welstand weergekeerd, den ouderen welkom zijn geweest.

Avond op avond, halve nachten zelfs, bleef men op, om naar zijne verhalen te luisteren.

Het groote nieuws dat men hèm had mede te deelen, was - Oldenbarneveldt c.s. achter slot en grendel gezet.

Toen het jaar (1618) met een 'Steertsterre' was begonnen hadden velen er een ongeluksprofeet in gezien. Niet aldus Mr. Jacob Cats. Hij zag in de komeet eene Goddelijke

voorbeduiding op het Synodus nationaal, en verwachte dat deze nieuwie ster den

> vreemden tuymelgeest
> Die overal het hert der vromen maeckt bevreesd

voorgoed zou uitdrijven. De eerwaarde Nicolaas Mulerius dacht er in zijn '*Hemelsche trompet Morgenwecker*, *ofte Comeet met een Langebaert*, *verschenen anno 1618*,' minder gunstig over. Maar Cats, gelijk bekend is, kreeg in zooverre gelijk dat Prins Maurits en de Synode de rust in het land wisten te herstellen. Dat de Prins aan het geval te pas kwam was natuurlijk uiterst bedenkelijk, maar dat begrepen er destijds nog maar weinigen.

We bemerken anders alras, dat de Huygensen geen partij kiezen in dezen. Niet omdat ze toch feitelijk ook, als zoo velen, heele of halve Arminianen waren, maar wijl ze 'uit politiek' dus handelden. Deze minder loffelijke eigenschap, die ook later wel uitkomt, mag hier natuurlijk niet verzwegen. Huygens was ook in den minder gunstigen zin al vroeg, tè vroeg, wereldwijs.

En dan - wat doet een bruiloft al niet! Huygens leert er de Roomsche, 'letterwijze' dochters van Roemer Visscher kennen. Zij brengen hem later met den Humanistischen en Libertijnschen Muyderkring in connectie. Met die vriendschap was hij zoo verguld, dat hij er 'heel zijn leven om geboeleerd heeft.' Het oordeel is van een, laten we zeggen, vrij scherpziend man, of het niet wat al te hard is....? Misschien, maar toch geheel onjuist zeker niet.

Doch gelukkig, zijn Calvinisme liet Huygens niet los. Daartoe leefde het te krachtig in hem.

Op Nieuwjaarsdag 1619 noteert Constantin in zijn dagboek:

'*De wijsheid dezer wereld is dwaasheid bij God.* Zoo Hij niet leidt is al onze arbeid ijdel en bezwijkt ons wankelend gemoed. In uwe hulpe is onze hope, o Heere!'

Vreemde oogen dwingen. Zoo zegt men. Het is ook wel zoo. Maar het van liefde stralend moederoog, het van ernst getuigend, om ernst smeekend, vader oog meer toch nog.

O, zegen van een opvoeding met en naar Gods Woord!

III.

Men heeft Huygens meer dan eens den Calvinistischen dichter bij uitnemendheid genoemd onzer 17de eeuw. Er werd zelfs niet geaarzeld hem verre boven Cats te stellen.

Dit geschiedde b.v. ook in het uitnemendste boek dat er steeds nog geschreven is over onze 17de eeuw, *het Land van Rembrandt* - schoon een hoek met tàl van tekortkomingen - en het heette dan: In alles overtreft Huygens den breedsprakigen Cats. Hij is evengoed Calvinist, maar daarenboven steeds in zijn werken puntiger, beknopter, zinrijker.[1)]

En toch heeft ons volk als bij intuitie den heer van Sorghvliet in dezen boven den heer van Hofwyck gesteld; 'Vader Cats' is vermaard gebleven de eeuwen door, Huygens leeft alleen voort in den kring der lieden van studie.

En dit naar recht. Voor 't volksgeweten beslist nog iets anders, en is er iets meer nog, dan verstandelijke begaafdheid en fijner kunstvermogen.

Ongetwijfeld koos ook Huygens beslist voor het Calvinisme. Hij was geen Pieter Corneliszoon Hooft die verre bleef van iedere kerk, en enkel zich trouwen liet bij den eerwaarden en wèl-vermaarden Ds. Smoutius, wijl zijne (tweede) vrouw 'het met den Cathechismus hield' en zich deed gelden. De zoon van Christiaan Huygens, den secretaris van Prins Willem I was geen apostaat van het vaderlijke, Gereformeerde geloof.

En ofschoon man meer van hoofd dan van hart, zijn religie was Huygens, gelukkig, allerminst enkel 'verstandswerk'. Hij leefde bij zijn hart. Ook kende hij zijn zwak - hij was, zegt hij, op het stuk zijner papieren kinderen wat 'kinder-mal':

> De kinders van ons hoofd, de vodden die wij schrijven:
> Betooveren ons hert als die van onse lijven:
> 't Schijnt dat hij ons aen 't ooge raeckt,
> Die s' op op het allerminste laeckt.

1) Zie het *Land van Rembrandt*, deel II (eerste gedeelte) het hoofdstuk 'Het geloof', paragraaf XXIV: 'Het Calvinisme en de poëzie - Constantin Huygens' in veel een kostelijk betoog; misschien wel de schoonste bladzijden van Huet's boek.

Nu ja, het moest hem eerlijk van het hart, en hij is er ons niet minder om. Maar zijn ziel wist zich hooger te verheffen dan tot een ‘kleinliche’ auteurs-ijdelheid. Lees ook deze bekentenis, ze eert den man die zich naar den schoonen Gereformeerden naam begeerde te noemen:

> Daer is, ten minsten, *wat* verdraeglicks in mijn snaer;
> En d' een nakomelingh of d' ander zal 't gestanden:
> Somwijlen heb ik *yets* gebaert uyt hoofd of handen
> Dat tegens d' opspraak moght. *En daer weet Sion van.*
> En dien ick 't heiligh lied heb nagebootst, Gods mann,
> *De mann na 's Heeren hart.*

Hier hebt ge Huygens op z'n best. Geen werk zijner eigen kunst voldoet hem bij slot van rekening zoozeer, of, precieser nog, vindt hij bij nader inzien minder ‘onkruyt’, dan zijne melodieën voor ‘de harpe Davids’ - want Constantin was ook voprtreffelijk musicus en componist[1)] - en indien zijn werk mocht blijven leven ook na zijn dood: hij gelijke koning David, den psalmist, den man naar Gods hart. Het is in Sion bekend, hooger eerzucht kent hij niet!

Dit zijn overwegingen der - binnenkamer, maar die niemand zeker gering zal schatten.

Doch uiteraard *Huygens* was geen Marnix van St. Aldegonde. De dagen der bloedige vervolgingen behoorden reeds tot het verleden, die dagen, toen het ging: oog om oog, en tand om tand. Hij was een Calvinist *der tweede periode.* Weggestorven was het geslacht der oude Geuzen, dat verdrukking en benauwdheid had gekend, ten doode toe bedroefd menigmaal en toch *staande* te midden van allen strijd, roemende in lijdzaamheid.

Het *Wilhelmus* was reeds op weg een gelegenheidslied te worden, alleen bekend bij het ‘mindere’ volk nog.[2)]

Men begon er zoo langzamerhand naar 's lands zeggen,

1) Deskundigen verzekeren, dat Huygens nog grooter was als componist dan als dichter. Zie Jonckbloet en Land, *Correspondance et oenvres musicales de Constantin Huygens.* (1882.)
2) Zie hier vóor blz. 28. Huygens vermeldt het in ‘*Trijntje Cornelis*’.

‘er warmpjes in te zitten’ en stond niet op voor een ton; het oude klaaglied (en troostlied!) van het ‘*'t Sal hier haest syn gedaen*’ raakte uit zicht. Een Oranje-liedje, zoo zonder erg, of voor het Jan-rap!

Dit zijn nu eenmaal, het is zoo, Hollands geschiedenissen in een kort bestek. De wallen van Haarlem en Leiden, - we spreken bij gelijkenis! - zijn, toen de wind keerde, al heel spoedig geslecht en omgebouwd tot vriendelijke plantsoenen met makkelijke zitjes en lieve kijkjes (in de verte op een kerktorentje, dat spreekt!) voor rustige menschen en brave burgers, aan wie ge een zoet-stichtelijk woord overigens wel kwijt kunt.

Daar komt bij Huygens iets persoonlijks bij.

Hij was nu eenmaal de man niet voor het hemelhoog juichen, of het onstuimig weeklagen. Zijner noch het gloeiend bemoedigen van den medestander, noch het in verrukking van zinnen verscheuren en met slijk werpen van ‘den vijand van Gods erfdeel.’

Hij gruwde van burgertwist en godsdienstkrijg, dat zeggen ze dan wel tot zijn eer!

Alsof onze heele Nederlandsche historie - voor zoover het *historie* is en geen buurpraatjes - ooit iets anders geweest ware, dan strijd *der burgers onderling* en krijg *om het geloof.* Is zelfs n u n o g onze landsstrijd in den grond der zaak wel iets anders...?

En hier komt, wat ons Gereformeerde volk in Huygens tastte en voelde en dies misprees, doch waar èn Libertijn èn Humanist hem al den dag nòg om looft.

Ziehier Huygens' lof van de luwte ‘in kerk en huis en kluis!’ uit zijn *Hofwijck:*

> Het scheel (verschil) en maeckt geen twist; ick haet mijn broeder niet
> Omdat ik liever groen, hij liever purper siet;
> 't En is geen Menschen-werck, 't zijn stege beestlickheden,
> Eens anders met geweld te binden aen mijn reden,
> En maken plotselick een vijand van een vrind,
> Omdat hij sijn geloof in 't mijne niet en vindt,
> Omdat hij niet en voelt dat ick meen wel te voelen,

> Laegh dat vuyl overboord, wat waer d'r min te woelen
> Wat waer d'r min gespoocks, wat waer d'r min gedruys,
> *Wat waer d'r koele kalmt in kerk en huys en kluys.*

Toegegeven, daar valt ook eigenlijk niets tegen in te brengen. En toch... Als de Heere ons Calvinistisch volk genade geeft (èn eere) en het tot een opwaken komt, dan zegt het steeds weer: dat nooit. De quaestie zit, zoowaar, wel iets dieper dan een kibbelen over ‘groen’ en ‘purper’, het gaat *om de eere en de waarheid Gods.*

Maar stel u voor, dat ‘het volk’ over ‘al die quaesties’ mee zou praten, zeggen u dan brave conservatieven en andere ordentelijke menschen; te dwaas toch om van te spreken!

En hoor weer Huygens; over de synode van Dordrecht in 1618 nog wel:[1)]

> Men heeft het stuck met schijn van heylicheyt becleet.
> Wie Godt, hoe en waerom voor aller eeuwen tijden
> Der welverdiende straff genadich wil bevrijden.
> Wie hij rechtveerdelijck in verdoemenis laet
> Tot grootmaeckings zijns naems, dat 's nu allemanspraet.

Ziet ge het nu wel, de quaesties moeten onder de heeren, hier de heeren theologen, blijven, maar het volk, maar ‘alle man,’ daarover meespreken, dan wordt het immers allemans-*praat!*

Bespottelijk, hoe ‘die menschen’ meenen, dat zij zonder ons de ‘dergelijke, moeilijk diepzinnige vraagstukken’ zouden uitmaken. Huygens steekt er dan ook ‘geestig’ den draak mede:

> Soeckt ghij cort bescheyt,
> Vraagt uw schoenmaker eens, wat hij daer goets af seyt;
> De boer antwoordde jae, de molenaer sey neen.
> De roscammer quam oyck en hielp se overeen.

Bespottelijk gewoon! Zoo'n man die uw paard staat te kammen zou ook iets in het midden weten te brengen; het oordeelen komt immers enkel den man toe, die straks met den hengst vóór het rijtuig uit toeren gaat!

1) Cats, ook een ‘man des vredes’, kwam toch, en hij alleen toen, heel anders uit den hoek. Het is zijn eere. Zie hier vòòr bl. 205 en v.v.g.

En natuurlijk zulk een hoog oordeel rust nooit vóór er een beschuldiging is uitgesproken tegen ‘dat’ eigenwijze volk:

> Comt weelderige Volk, leert eerst uselven kennen,
> Leert hoovaerdy, leert pracht, leert haet en nijt ontwennen
> Dat is het groote punt daer voor op dient gelet;
> Ick vraeghe yeghelyk eens of 't hem daer niet en let.

Dat is *je* taal. Zij deden beter eens tot zich zelven in te keeren, die eigenwijze bedillers!

Jammer, dat er in Huygens' tijd geen spoorwegstaking, of dergelijke calamiteiten ooit nog aan de lucht waren. Als dan het gevaar dreigt, wordt nog wel eens geïnformeerd waar deze of gene woont, anders met den nek aangezien, die ‘man uit het volk’, immers ‘bepaald invloed’ heeft bij ‘dàt volk’.

Terug naar de 17de eeuw. Maar dit is het ‘oude seer’, dat er zit tusschen ons Gereformeerde volk en Huygens. Man van talent, van groote gaven, is hij toch - en dat is ook weer onbillijk - gedaald tot de orde van een vergeten man.

Er is iets anders nog. Er zijn *geen daden* van Huygens in het volksgeheugen bewaard.

Hier geeft voorzichtigheid en gematigdheid in het oordeelen meer dan ooit pas.

Huygens heeft gearbeid en hard gearbeid tot diep in de tachtiger jaren.

Maar - en dit is nu eenmaal zijn schuld niet - hij is (bij wijze van spreken) een referendaris geweest en geen minister.

Hij was, hoe vaak ook als gezant uitgezonden, geen Aerssens, geen Dyckvelt, geen Van Beuningen, geen De Witt. Hij was geen man van initiatief, van grootsche denkbeelden en voortstuwende kracht in het staatkundige. Zijn ware plaats was *aan het hoofd van 's Princen secretarie.* Dààr, als administrateur, schitterde hij. Met rechtmatigen trots deelt hij het in zijne *Mémoires* mede, hoe hij er den verwarden chaos tot eene met de regelmatigheid van een klok werkende machinerie heeft hervormd. Nuttige, uitstekende diensten heeft hij er bewezen

- maar dat zijn de diensten niet, die de historie opteekent. Het nageslacht gaat ze achteloos voorbij.

Dat is die ware huismoeder niet, die niet aflaat hare kameren met bezemen te keeren - ook dit moet geschieden en is prijselijk, - maar die haar huis (het levende) wèl mede-bestuurt en hare kinderen grootbrengt den Heere. Een koning heeft (het smalend zeggen loog) niet maar te gouverneeren, maar juist te *regeeren.*

Dit talent, deze gave nu was Huygens ten deele ontzegd; ten deele strookte het met zijn begeeren. Hij was meest tevreden met een minderen rang. Prijselijke tevredenheid? Ten deele. De armen moeten zoover gerekt als ze maar kùnnen. Daartoe schiep ze God.

Ook is hiermede nog niet alles gezegd.

Al was Huygens slechts schrijver, man van de pen, geweest, hij had als Cats - die toch al evenmin een leidend staatsman was - echter kunnen voortleven. Ook ‘enkel woorden’ kunnen *daden* zijn. Mits uit die woorden de begeerte blijkt te leeren, te onderwijzen, te leiden.

Cats was een volks-*vader.* Wat is er over dien oude al niet gebazeld. Er was bij hem geen hartstocht is er gezegd, den altijd kalme, den nooit van geestdrift blakende, enz. enz.

En al was de man van Sorghvliet niet zelden ‘papa’-achtig, wat ‘schoolmeester’-achtig, - merk toch hier op: *wel ter dege voert hij een zwaard;* is hij *een strijdbaar man.*

Cats kende den hartstocht der *paedagogiek.* Op *zijne* wijze mocht ook hij getuigen, dat hij ‘het volk ten baat de ordeningen des Heeren *diep* wenschte te graveeren in 's volks conscientie, opdat het zich boog' voor den Almachtige.’

Cats bood zijn volk *koren*, Huygens kwam aandragen met *korenbloemen*: 't ‘Spaensch Heydinnetje’ naast de ‘Spaensche wysheyt.’

Cats was langdradig, vervelend, aangenomen een oogenblik - alles tot uw dienst - maar Humanist was hij niet; hij blaakte van strijdlust *in zijn trant:*

> ‘Zee-helden, wacker volck, peckbroeken, rappe gasten,
> Op! ruckt nu wederom de vlaggen van de masten;

Gaet, jaeght eens op een nieu den Spanjaert overboort,
En haelt eens wederom dat ghij ter zee verloort.
De leeuw vecht met de klau, de stier gebruikt den horen,
Het peert slaet met den voet, een haen met felle sporen
De zee is uw geweer....

Wie met zooveel lust den kant uitkijkt waar gevochten wordt, in dien schuilt zelf een strijder. En hij vuurt tot strijden aan.

Wat is, wat heeft een mensch méér dan hem gegeven wordt!

Tien ponden; vijf....; één....

Huygens heeft aan het hof verkeerd. Levenslang. Hij ging om met de grooten en voornamen; hij was in ‘de eerste’ kringen en hij was er gezien. En toch hij is slechts de man van het wegschuilend leven; wel geen mysticus - daartoe ontbrak het hem aan diepte en innigheid, maar toch een preeker. In de stilte, op Hof-*wijck* moet ge hem hooren rijmelen en mijmeren.

En als hij dan - verre van het gewoel, maar ook wel van het levende leven - zich zelven durft zijn, dan is hij wel waarlijk *Calvinist* ook; een Gereformeerde, die, voor eigen zielsbehoefte *leeft met zijn God.*

IV.

Een reeks van jaren, *meer dan zestig* jaren lang, is Huygens een trouw dienaar geweest der Prinsen van Oranje. Kort na den dood van Prins Maurits werd hij aangesteld tot secretaris van Prins Frederik Hendrik en in die qualiteit heeft hij niet alleen hem en ook zijn zoon Willem II, den vroeggestorvene, doch voorts ook zijn kleinzoon Willem Henrick, den Stadhouder Koning Willem III, tot in zijn *negentigste* jaar met voorbeeldeloozen ijver en trouw bijgestaan.

Maar ook Prins Maurits heeft zich, zij het ook al in geheel bijzonderen zin, niet over Huygens te beklagen gehad.

Immers wie kent niet dat onovertroffen volksliedeke, dat Huygens onder den titel van *Scheepspraet* bij 's Princen verscheiden onzen zeelieden in den mond legde. Nationaler hulde

kon hij zeker den ontslapen krijgsman niet brengen dan door volk en leger den wensch te doen uitspreken, dat zijn opvolger hem in alles mocht evenaren. Pittiger en zangeriger scheepspraat is zeker zelden uit de forsche kelen onzer Jantjes gehoord.

Maurits - eigenlijk, want dat staat er, ‘ons Mauritsje’, *Mourinck* - die veertig jaar lang de vrije schepen van de ‘Sevenlandsche buurt’, zoo uitstekend had gestuurd midden door den tegenwind heen naar de goede haven; die ze vóórden-wind deed varen, al was 't ook maar wind-op-zij - aan Maurits, den schipper zonder gelijke, was het roer ontvallen. De eindelooze slaap had zijn wakker oog gesloten en hem den leeuw tot weerloos schaap gemaakt. De dood had den veldheer zelven overmand.

Nu was het land in diepen rouw gedompeld.

Reeders (de heeren Staten) en matrozen (de burgerij) riepen: Dat verlies komen we niet te boven. Wij zouden gemist kunnen worden; Maurits niet. Schipper Maurits, het is met je gedaan, stout verweerder, trotsch bevechter, och, kondt ge onze droefheid zien, ge zoudt u niet verwonderen, dat met u heel het land in slaap schijnt geraakt te zijn: ‘al te malen in den dut’.

Maar plotseling neemt het liedeke een keer. 't Woord is aan ‘moy Heintgje’, aan Frederik Hendrik. ‘Dutten?’ zegt hij, ‘dutten?’ ‘Stille maets een toontje min’(der). Daar dien ik bij te zijn; daar behoor ik een stokje voor te steken! Ik heb te lang ‘om noord en zuyen’ onder mijn broeder Maurits gediend. Ik heb teveel gesnor van buien over mijn muts zien gaan, om moedeloosheid nú te dulden. Ik zal aan 't roer gaan staan, als Maurits eertijds.

‘Kijk,’ zeien toen de matrozen, ‘'t is een man, of 't Maurits waar'’. En 't bleek al gauw, dat het zoo wàs ook, ‘Heintgje’ nam het roer in handen, haalde het anker uit den grond en het

> Scheepje ginck door 't zeesop schueren
> Of er Mourinck nog aan stond.

In den volkstoon is dit zeer zeker. Toch voldoet u dit liedeke niet geheel.

We hebben het reeds gezegd: Huygens is een referendaris, geen minister. Hij is een dienaar, een ‘gedienstige’, *geen dienstknecht* in den hoogen zin des woords.

Van de groote roeping onzer Oranje-Princen, van het heldenfeit in Maurits' leven - het kiezen tusschen Gereformeerd en Arminiaansch, toen 't nood deed - daarvan *geen woord.*

Maar voorts - Huygens is een gedienstige *met eere* geweest. En ook dat[1)] zegt zoo weinig nog niet.

Laten we zien hoe Huygens dient. In de Meimaand 1637 sterft Huygens' innig beminde echtgonoote, zijn ‘Sterre’, die tien korte jaren een lichtstreep over zijn levenspad had getrokken.

Dan staat de 41-jarige weduwnaar alleen in zijn huis met vijf nog kleine kinderen, het jongste nog geen drie maanden.

Doch Huygens behoort zijn meester en den lande. Dies dient er gehandeld. 's Prinsen ‘Raedt ende Rekenmeester’ moet als secretaris van den ‘stedendwinger’ opnieuw mede te velde. Een nicht wordt dan op moeders ledige plaats gesteld en voor de oudste kinderen wordt naar ‘een bequaem scoolremeester’ omgezien. Eerst des winters, als Zijne Hoogheid de troepen hunne kwartieren laat betrekken, komen er pas eenige vrije maanden. En dan tijgt de trouwe vader zelf aan het werk. Van huis uit wil hij den vijand bestrijden. Uit zijn eigen zoons moeten ook helden gerecruteerd. Toch 'n man om veel van te houden, die Huygens!

Maar voor 't overige de Prinsen vragen, gelijk dat heet: ‘algeheele toewijding’. De tien jaren die Frederik Hendrik nog geschonken werden, zijn werkzame jaren geweest en hebben den vrede voorbereid.

Doch ook na het tot stand komen van den vrede werden Huygens' moeiten en zorgen geenszins minder.

Hij is particulier secretaris bij Prins Willem II in de dagen van wrevel en hartstocht.

1) Over ‘Huygens' Ambtelijk Leven’ gaf Prof. P.J. Blok een zeer interessant opstel in zijne *Verspreide Studiën.* bladz. 206-225.

Van wrevel, - hoor hem zelf in zijn ‘Sneldicht’:

Hoe kwam 't, dat Amsterdam zoo gram was;
En waarom was 't niet voor den Prins?
In zeven woorden gaat veel zins:
Omdat de Prins vóor Amsterdam was.

Dagen van hartstocht ook. Of had de verdwaasde hekeldichter niet sarcastisch van den 26-jarigen overleden vorst gezeid:

O, groote ziel; o, dappre held
Die nooit als 't onzen voordeel strijdde,
Die, levend, ons van 't Spaansch geweld
En, stervend, ons van 't uw' bevrijdde.

Wat zal men zich al grinnekend in de handen gewreven hebben in burgemeesters kamer om ‘den zet, die raak was!’

Maar juist als dan de moeilijke dagen komen - dubbel moeilijk om den strijd tusschen de kloeke Amalia van Solms en de lichtzinnige princesse Royale - is Huygens trouw op zijn post, al den tijd, die er verliep tot het jonge Prinsje eindelijk tot stadhouder werd verheven. Ofschoon ook dan - héél voorzichtig.

Straks, in 1663, maakt Huygens een begin met de onderhandelingen in Oranje zelf gevoerd om den dertienjarigen Prins zijn Prinsdom weer in eigendom te verschaffen.

En hij is niet ongelukkig ook in zijne zendingen naar Zuid-Frankrijk. Toen.....’, vertelt hij in zijn *Zeestraet:*

Toen 't mijn beurt is geweest den man te roer mijn handen
Te leenen, en daar hij kwam te schepen of te landen,
Deed ik het ijverig en met dezelfde trouw
Die 'k nog het vaderland, als 't zijn moest, leesten (bewijzen) zou.
Zijn kind heb ik gediend, zoolang het God liet leven,
Het kindskind blijf ik bij, zoolang het God wil geven
En 't kind gedoogen zal. *De parel van zijn erf*
Staat, *zegt men*, *eenigszins op mijner diensten kerf;*
E n s t a a t m i j n i e t g o e d k o o p . Vier mijner laatste jaren
Door Hoven vol gewoel; door bergen en door baren,
Door stormen en zoet weer, zijn even toegebracht,
Om 't kind zijn eigendom te brengen in zijn macht.

Zoo spreekt de *zeventigjarige* trouwe dienaar, eerend zijn meester *en - zichzelven.*

Straks heeft ‘het Kindskind’, in eere hersteld, de gelegenheid de plaats in te nemen, waar vader en grootvader den lande tot heil waren.

Zes-en-zeventig jaren is Huygens oud, als prins Willem III het roer, dat - men weet het - hem te lang was onthouden[1)], eindelijk in handen krijgt.

Denk niet, dat Huygens ‘niet meer mee’ kan. Kloeke Calvinist, die hij is - is hij ook nu nog *als een kerel* op post.

Hoort hem maar weer in zijn *Cluyswerck:*

> ..... meest den morgen
> Besteed ik aan den plicht van Hoofschen raad en zorgen.
> Voor het eerste aan 't gehoor van rijk en arm, wie 't zij,
> Die 's Prinsen recht ot gunst bejagen wil door mij.
> Dan in de samenkomst van meer en wijzer lieden,
> Die nevens mij zijn haaf bestieren en gebieden
> En straffen uit zijn naam; en cijferen hem toe
> Wat recht en billijkheid bevelen, dat men 't doe.
> Twee uren draait dat rad vóòr noen, en nà twee andere.

En als men 't precies neemt is Huygens, betrekkelijk gesproken op zijn post gebleven tot zijn laatsten levensdag: Toen hij in 1687, bijna 92 jaren oud, overleed, had hij nog slechts één jaar als kluizenaar op Hofwijck zich algeheele rust veroorloofd.

Maar nu de keerzijde van de medaille. Niet altijd is Huygens' loon overeenkomstig geweest aan zijne diensten.

Met Amalia van Solum heeft hij het niet kunnen vinden. Trouwens was ze ook ongetwijfeld meest bij alle verdiensten, een niet gemakkelijk te voldoen meesteresse. Doch als men hem bij de Prinses gaat belasteren, weet Huygens perfect zijn

1) ‘In de oogen des volks meer nog dan in die der vorsten of der mannen van geboorte moet een *bourgeois-gentilhomme* door zijn stand zich gehaat maken. De geweerkolven, waarmede officieren der Haagsche schutterij in Augustus 1672 Johan de Witt den schedel insloegen, hebben het bewezen. De onverdragelijkste aller vormen van den adeltrots, leert de geschiedenis, is de adeltrots van den parvenu. Alleen de domme heerschappij der sabel is vergelijkbaar bij de tirannie van den tot aanziengekomene, wiens grootvader kruidenier was,’ Busken Huet, *Land van Rembrandt* II 2, bl. 249).

woord te doen. Dàt duldt hij niet. En hij behoefde het ook niet te dulden. Dit was onrecht.

Er is nog iets. Geheel duidelijk is het geval niet. Het schijnt zich dùs te hebben toegedragen. In 1676 brengt de 80-jarige dienaar een bezoek aan zijn Prins en - wordt afgewezen. Ging hij een dienst vragen voor zijn eigen kleinzoon? Het kan wel zijn, het is zelfs niet onwaarschijnlijk, maar w e t e n doen we het niet.

En wie nu een kijk wil hebben op Huygens' karakter, op zijn ‘fierheid zonder laatdunkendheid’ leze deze roerende klacht:

Op een onbeweeglycke ende stilzwijgende weigeringe tegens gewoonte en verdienste mij bejegent.
(Maart 1676.)

Als mij die groote Vorst zoo liefhad als ik hem,
Mijn tachtigjarige grootvaderlijke stem
Had zijn êel hart geroerd. Of voegt mij dit van mij,
Mijn vijftigjarige getrouwe slavernij.
Maar niets en heeft geroerd; 'k heb aan een deur geklopt,
Die steen of ijzer was. En van de stoep geschopt
Als een stout bedelaar, heb 'k in mismoedigheid
Gezwolgen een verstokt stilzwijgen voor bescheid.
Wat zegt ge er toe, mijn hart? Gij zegt, gelijk ik zeg:
Dat ik de blinde schuld op jonge onkunde leg.
Want, wist men wie ik ben, en wat ik heb gedaan,
Men had mijn smeeken met wat redens [toegefelijkheid] ondergaan.
Wat doen wij meer, mijn hart? Wij wenschen, ik en gij,
Dat die hoog-waarde Vorst, lang, lang gelukkig zij.
En dat hem, oud als ik, voor 't goede, dat hij doet,
Geen jonge onkundiger ondankbaarheid ontmoet.

't Teekent den hofman, het teekent meer nog zijn karakter - maar Huygens hield ook deze klacht *voor zichzelven.*

Indien hij ze tot de oor en van zijn meester had gebracht, had van de grootmoedigheid van een Willem III niet mogen verwacht, dat hij er zijn dienaar tè meer nog om had geëerd? Uit deze klacht toch spreekt *een man.*

In onze dagen zijn velen, die zich te hoog wanen om te dienen, tot wààrlijk dienen te klein.

Huygens hield zich nimmer te voornaam om dienaar te zijn. Hier schuil de verklaring van het voor sommigen zoo raadselachtige. Huygens was een man met eere; metterdaad een edel-man. En ook zijn devies was: *ik dien.*

V.

Pit van Sin.
HUYGENS.

'Oogentroost.' (1647) De wat zonderlinge combinatie, zoo op het eerste gezicht, schrikke niemand af.

Huygens' werk en leven, hoe vluchtig ook beziende, geeft het althans pas stil te staan bij een van zijn meest karakteristieke gedichten, bij *Oogentroost*,

Huygens schreef dit dichtstuk tien jaren na den dood van zijn 'Sterre,' zijn lieve vrouw. Zijn vijftigste verjaardag lag toen reeds achter hem. Dit feit stemt tot ernst: of is een halve eeuw levens nog niet voldoende om de wereld en het leven te doen kennen, en het 'ijdeler dan ijdelheid,' 'alles'- ijdelheid, den mensch op de lippen te leggen...?

Er komt bij, dat meer dan één leven in enger kring, in familie en onder vrienden, Huygens afgesneden was door den dood en de heugenis aan zijn hem ontvallen 'Sterre' nimmer week.

Ook is er een naaste aanleiding tot het ernstige stuk.

Huygens zelf is aan het ééne oog zoo goed als blind. Een goede vriendinne 'joffer' Lucretia van Trello[1)] heeft reeds geheel 'verduisterd' oog. Is er dan geen gereede aanleiding tot een ernstig *troostdicht* voor hem zelven en voor Lucretia? Maar zij het een troostdicht van blijmoedigen ernst.....

1) Over Lucretia's vader en over hare vriendschapsbetrekking tot Huygens leze men ook het opstel van J.F.M. Sterck: *Charles de Trello en zijne dochter Lucretia*, *de* '*Parthenine*' *van Huygens.* [Oud-Holland V, bl. 275-295] en H.J. Eymael in *Noord en Zuid* VIII, 278.

De inhoud dunkt Huygens overigens spoedig gevonden. Immers: Daar zijn in de wereld zooveel blinden van allerlei aard en karakter. Te weten: zedelijk blinden; gezonden en zieken; moedigen en flauwhartigen; kakelaars en zwijgers; machtigen; eerzuchtigen; wellustigen; jaloerschen; driftigen; vroolijken; treurigen; altijd-bezigen. Ook dichters zijn wel 'dicht-blind.' 'Want een ieder, *die onder den overheerschenden invloed van eenigen lust*, *neiging of hartstocht staat*, is - b l i n d !

Er is geen werk van Huygens, waarin hij den rijken schat van zijne menschenkennis en levenservaring met zoo gulle hand heeft uitgestrooid als in deze eigenaardige blindengalerij.

De man, die, als jongeling zelfs, steeds den urbanen Hooft in verrukking bracht om de kalme beradenheid en rustige gematigdheid van zijn karakter, heeft zich de lange ervaring van het leven ten nutte gemaakt om zich rekenschap van iedere neiging te geven.

'Huygens is niet verblind door het uiterlijke: de omstandigheden, waaronder de mensch zich vertoont heeft hij zorgvuldig als de schors van de kern afgetrokken. In deze scherp gelijnde karakteristieken is al het eenzijdig persoonlijke, al het toevallig bijkomende zorgvuldig vermeden. Welk een vooruitgang sinds de *Zede-printen!* Daar is de tegenstelling maar al te dikwerf het kleed, waarachter het onvermogen zich verbergt, om het waargenomene juist te verklaren en te bepalen. Hier is iedere gedachte in den kernachtigen, korten term van zinnelijke uitdrukking geperst: met volkomen meesterschap over de idee, die geheel afgewerkt is. En iedere karakteristiek is thans nog even waar als toen.'

Dus luidt het oordeel van een bij uitstek bevoegde[1]. Wij voor ons voegen er nog iets aan toe: Uit geen zijner groote dichtstukken blijkt zoozeer Huygens' staan bij Gods Woord; is hij zóó in den besten zin des woords - Gereformeerd, Calvinist. (In de noot geven we den volledigen titel.[2]

1) Dr. H.J. Polak, in zijn keurig opstel over Huygens in De Gids van 1889.
2) *Eufrasia* dat is Ooghen-Troost, aen Parthenine, bejaerde maegd. Over de verduysteringhe van haer één ooghe door *Constantin Huygens*, ridder, Heer van Zuijlichem. Constanter. 't Amsteldam, bij Lodewijk Spillebout, Boeckverkooper in de Kalverstraat, in d' Amsteldamsche Bibliotheek MDCLI.

‘Titel van langen adem!’ zucht ge.

Een vrij korte verstouten we ons op te merken. Voor d i e dagen althans. Doch één ding zij onmiddellijk toegegeven: de titel vereischt wel eenige toelichting.

In het kort dan dit: Euphrasia is de Grieksche naam voor *Oogentroost.* Men dient namelijk te weten, dat in het Latijn Euphrasia de naam is eener bloem ‘goed voor de oogen.’ Men begrijpt dus Huygens' woordspeling. Parthenine, de ‘bejaarde maagd’ is dan voorts mejuffrouw Lucretia Trello, dochter van zekeren heer Charles van Trello, kapitein in het leger van den Prins. Zij was een vrouw van talent.

In 't voorbijgaan. Smaak is toch ook maar een modeartikel. Stel u voor, dat deze dame van r i d d e r Huygens, een paar jaar vóór hij *Oogentroost* dichtte (1647) een nieuwjaarswensch ontving met dezen aanhef:

Aen joffrou Van Trello

Maeght, onversleten, onverslytelicke maeght,
Die frisch en frisscher wordt, hoe 't lang en langer daeght,
Geluck in 't nieuwe Jaer....

Woordspelingen - daar waren onze Oud-Hollanders nu eenmaal verzot op. Aan een vermaarde Roomsche joffer schreef Huygens eens: ‘Kom Tesseltje uit de *Mis* en uit het *mis-verstand*’. En zelfs ‘Tesseltje’ (mejoffer Tesselschade Roemers) nam - schoon erg goed Roomsch - de zaak met een glimlach op. Dat was ‘aardig’. Zoo heeft ieder tijd zijn eigen stokpaardjes.

Ter zake. Huygens begon zijn *Oogentroost* in blijkbaar ernstiger stemming. Wat zelfbeheersching en opgeruimdheid trachten te verbergen, wordt soms door een enkel *echt* woord verraden. Zulk een woord vergezelt de uitgave van *Oogentroost.*

Aldus luidt het:

Aen een vrient op 't afsterven van sijn vrouw.

Sy was een diamant van suyverheid en' trouw
Gekast in uw jong hert, daer is sy uyt gestolen;
Nu weten Ghy en Ick, hoe 't siet in sulcke holen
En oft se noodigh syn behangen in den rouw.

Gewis, Huygens, ge hebt gelijk. 't Opzettelijk rouwkleed *is niet* noodig. 't Hart *blijft* rouwen, dat zulke diamanten verliest. Echte rouw eindigt nooit.

Op vijftig-jarigen leeftijd was Huygens met weinigen overgebleven van de breede rij van bloedverwanten en vrienden, die vóór 23 jaren hem met zijne vrouw het leven hadden zien intreden. Zijne kinderen verlieten de ouderlijke woning om hun eigen weg te gaan. Doch hun eigen haardvuur was nog niet ontstoken, waarbij de vader zich kon neerzetten, om in het leven van deze, zijn lieve telgen, zelf weer jong te worden en een nieuw leven te beginnen.

Eenzaam bleef hij over, met zijn zorgen voor hen en zijne weemoedige herinneringen. Schoon nog steeds kern-gezond begonnen zich toch de kwalen van den nakenden ouderdom te vertoonen. De oogen baarden reeds ernstige zorg. Een ouderdom in eenzaamheid en blindheid dreigde!

Kan dan de weemoedig-ernstige toon verwonderen, waarop aan ‘Parthenine’ - wie gelijke rampspoed dreigde - het volgende wordt gevraagd:

Nu hebben Ghy en Ick de wereld uytgelesen.
Wat dunckt u, soud 't voor ons all heel ontijdigh wesen,
Het Boeck eens toe te slaen en maecken op den Text,
Op 's menschen allerwijst, *dat is op 't aller ghext*,
Ons blindetingh sermoen, ons oogheloos *bedencken?*
Sou' niet des Hemels gunst ons hebben willen krencken
Om binnewaerts te sien *en met de raemen toe*,
- Der stormen en 's geruchts der straeten even moe -
Ons goedjen 't overslaen, en onse drooghe Lampen
Van olie te versien, om of de Bruigom quam, en
De middernachtsche dief ons' grendelen ontsloot,
En stal ons uyt ons, door de reten van de Doof?

Hier herkent ge den Christen, die betuigt: indien de Heere God ons de oogen sluit op Zijn tijd zou het niet zijn opdat we ons vast zouden bereiden, ons en ons huis, om niet heen te gaan?

En Huygens is geen oppervlakkig Christen, hij is echt Gereformeerd in leven en belijden. Dit is zijn *levens-wijsheid:*

> De Pottebackers will' is Meester van *sijn*' aerde.
> Misbruykt Hij 't aerden vat tot diensten van onwaerde,
> *Wat reden heeft het vat te seggen:* 'waerom dus,
> Waerom en ben ick niet soo kostelick als flus? [vroeger]
> Verstaet mij, aerdigh vat, voll allerhande deughden,
> God heeft u van een' kley die oor en oogh verheugden,
> *Voordachtelick* gedraeyt. Nu lust hem van die kley
> Wat aerdighs af te doen. Denckt of de Schepper zei,
> Schoon' aerde wordt - *tot aerd.* Wat staet u toe te seggen?
> Waermede meent het kind de macht te wederleggen
> Van 's Vaders wijs bestier? Wat reden heeft een worm
> Te klagen: Ben ick oock ghegoten in Gods vorm,
> Waerom vertreedt Hij mij? Leert daarom te belijden
> Dat Hem de roe toekomt en u de schuld van 't lijden:
> En of 't [= indien] u erger ging, 't Vat heeft geen woord in 't vat
> Om 't seggen: W*aerom doet de Pottebacker dat*?

Zoo belijdt Huygens de souvereiniteit van God Almachtig en onze schuld. Voor den Raad des Heeren; het 'van vóór eeuwigheid' buigt hij in ootmoed het hoofd. En voorts luidt zijn eindconclussie van het slot van het gedicht:

Blindt en onblindt is eens, *de vromen sullen Godt sien.*

VI.

Huygens is geheel zijn leven geweest en gebleven de 17de eeuwsche hofman. Werpt het eigenlijk geen blaam op naam of karakter, vraagt overbezorgde, zich wanende democratische zin.

Wees gij uwerzijds dan hoffelijk - in den besten zin - en sta zelfs deze bezorgdheid te woord.

En immers dient al dadelijk gezegd, - en tot zijn eere gezegd - dat we bij Huygens niets vinden van die verwaten hoogheid, die bij zoovelen, welke zich verbeelden van hooge ge-

boorte of hoogen ‘stand’ - welk een onbijbelsch woord - te wezen, wordt aangetroffen. Men vindt zichzelven dan van voornamer makelij en spreekt gewoonweg van ‘menschen van dat slag of soort.’ Dat zijn dan menschen, die het met heel wat minder kunnen, of althans ‘behooren’ te stellen dan wij. Zoo was er in 1848 nog een vorstje in Duitschland, die zich beroemde nooit gesproken te hebben tegen iemand beneden den stand van baron. Bij baron begon zoo ongeveer het mensch-zijn. Tegen zijn lakeien zei deze vorst natuurlijk wel eens iets, maar wie praat er al niet met of tegen zijn hond zelfs. Dat is natuurlijk heel iets anders!

Welnu, van deze booze laatdunkendheid en trotschheid vindt men bij Huygens *niets.*

De ervaring van zijn Hof maakt natuurlijk den botte nog botter, maar ook den wijze - wijs. Zoo is het Huygens gegaan.

Maar, als gezegd, tot de burgerlui behoort hij nu eenmaal niet.

Naast *sinjeur* Vondel (met sinjeur sprak men in de 17de eeuw een burgerman aan) bleef hij *monsieur* Huygens, heer van Zuilichem, bewoner van Hofwijck, enz.

Wilt ge het verschil in stand het scherpst en plastisch vóór u zien, neem dan beider begrafenis;[1)] den dag waarop de wereld voor menigeen, naar het bitter zeggen van een scherpzinnig man, meest nog ‘het charmantst’ is.

In den avond van den 4 April 1687 werd Huygens' stoffelijk overschot met een gevolg van 14 statie-koetsen, omstuwd door een Princelijke eerewacht, bij het vlammen en knetteren van 36 fakkels naar zijn laatste rustplaats in de Groote Kerk te Den Haag gebracht. Ook bij de uitvaart van het aardsche omhulsel nog steeds een omhuiving van glorie.

En zoo steeds ook in 't leven.

Om zijn citherspel, in den eigenlijken zin des woords,

1) Mooi geschetst - waar men 't wellicht niet zou zoeken - in het artikel van Prof. Alberdingk Thijm: De liefdesgeschiedenissen van Twee Nederlandsche Dichters, in *De Gids* 1871 I, bl. 239-295.

hadden zich, toen hij nog maar een jongeling was, de koning van Engeland en princessen van den bloede met welgevallen gegroepeerd. Op bijna 70-jarigen leeftijd schitterde hij nog met zijne *Epigrammes*, *Emblèmes* en *Bons-mots* zoo al niet in het paleis der Tuileriën dan toch althans in de salons van den kanselier Sègnier en de 'Samidis' van de wèlvermaarde mademoiselle de Scudéry. Tot in Frankrijk en Engeland dus met eere bekend!

En neem nu in tegenstelling met den Heere van Zuylichem, Zeelhem en Monnickenland - Joost van den Vondel, den winkelier uit de Warmoesstraat; ten minste in zijn beste dagen!

Acht jaren vroeger dan Huygens was hij ten grave gedragen.

Maar ditmaal was het geen huis met twee vleugels (hoek Plein en Poten, nu Departement van Justitie), dat zijn breede deuren opende om zijn meester voor altijd te zien vertrekken. Ditmaal geen rouwkoetsen, geen fakkels, geen treurmuziek.

Veertien Amsterdamsche burgers - laken- en zijdekramers van Warmoesstraat en Nieuwendijk, boekverkoopers van Vijgendam of Gasthuyssteech, en dichtertjes van achter 'Haerlemmerdijksche klapdeurtjes' te voorschijn getreden, waren 'gebeden' (verzocht) 'als vriend in huys te komen' en hadden het in de woning op de Donkere Sluys aan den Cingel-kant met zijn veertienen zeker niet te ruim!

Bij Huygens' uitvaart drie zonen, een dochter en zes kleinkinderen. En onder het drietal Christiaen Huygens, in geheel Europa nog oneindig vermaarder dan zijn vader; hij de groote natuurkundige.

En bij de lijkbaar te Amsterdam staat als eenig nakroost - een kleinzoon met zijn 5-jarig kind aan de hand, een *schoenmakersgezel*, die om zijn armoedje met hem te deelen niet lang te voren een dienstmeisje tot tweede vrouw had genomen.

Toch zal de oude dichter - suppoost-emeritus bij de Bank van Leening - althans nog 'eerlijck' worden bijgezet. Twee deft*i*ge burgerheeren, de Mennoniet Sybrandt de Flines

en de Roomsche Pieter Biesen, beiden nog zoo'n beetje in de familie, bewegen zich niet zonder air in het sterfhuis. En, het moet gezegd, al hebben ze honderdmaal met de oude Amsterdamsche el hun fortuin gemaakt - ze behooren tot de respectable burgerij, daar gaat niets van af.

Maar wat zegt nu dit alles voor Vondel en Huygens als mensch en dichter? Immers, *minder dan niets.*

Laten we eerst den *dichter* in hen beschouwen, bij Vondel - maar winkelier (gefailleerd); Huygens - extra-ordinaris ambassadeur, enz. enz.

Wie is als dichter nu het grootst, het verhevenst, het fijnst en het teederst?

Vondel mist ééne eigenschap, waarmede Huygens ruim bedeeld is - humor.

Een gemis ongetwijfeld. Maar humor, althans het *bascomique* genre van een Huygens, is toch waarlijk het hoogste niet in de Letteren. Maar gevatheid 'kleedt' wel; het lijkt wat.

Doch vergelijk overigens - zoo vergelijken mogelijk ware! - den dichter van de reizangen uit *De Lucifer* eens met den rijmelaar van *Hofwijck.* Hoor Vondel jubelen van den Vader, die zoo hoog gezeten is in het grondelooze licht; hoor hem klagen, in zijn *Gijsbrecht*, met de 'bedruckte Rachel'; zie hem weenen bij de lijkbaar van dat kind, wier spel in de straat 'met hoepel en racket' hij fijner, mooier, teerder heeft geschetst dan één Hollandsch dichter vóór of ná hem.

Vondel was dichter, *enkel dichter.* Wat is een dichter? Een geest, die van Grod het vermogen - och, voor ons gewone menschen niet eens 'n nuttig of noodig vermogen - heeft ontvangen; dieper te gevoelen; beter lief te hebben; spoediger geneigd te zijn tot jubelen of weenen. En die daarom op deze wereld meest veel rampzaliger zich gevoelt; zich gelooft althans. Want och, wij denken daar zoo niet om, nietwaar? Maar de oogenblikken van juichende, heerlijk op-jubelende zielsverrukking worden duur betaald.

En na de vreugde komt de inzinking; de 'menschelijke natuur' wreekt zich en wil hare schade inhalen.....

Aan ieder gedicht dat wat beteekent - gelijk trouwens aan allen arbeid van ongewone geestesspanning - kleeft een droppel niet enkel zweet.

En dan een dichter! Elken morgen ontwaakt hij als wij, in *deze* wereld.... en het neer-drukkende, het platte en nuchtere grijpt hem bij de keel. Laat hij maar toegeven, want hij moet het immers toch verliezen. Maar hij mag niet, hij *kan* niet. 'Heet me liever sterven', zei Vondel toen practische menschen hem wilden bepraten ook practisch te worden. Dan heeft iedere dag zijn worsteling. Maar ook de strijd haar zege: de dichter zijn lied. (Het behoeft zoowaar niet 'op rijm' te zijn....!) Doch heb er eerbied voor; het is gekocht met den room van het beste in den geest. Zijn huishuur - o arme Vondel, arme Bilderdijk - is een dichter soms schuldig gebleven: zijn verzen zijn betaald, *eerlijk betaald.* Rijke Vondel; rijke Bilderdijk!

We spreken hier natuurlijk van *echte* dichters, van *echte* verzen.

Telt Huygens dan niet mee?

Wie beweert er van niet? Ook Huygens moet en zàl gelezen worden, zoolang de Nederlandsche taal zal leven. Maar Huygens' verzen - bij al hun eigenaardigs, pittigs en puntigs - zijn *kinderen van het hoofd* en niet, althans vaak niet, en maar bij uitzondering, van het hart. De poëzie is Huygens meest maar een spel geweest, een edel spel - zoo iets als een spelletje schaak - maar meer ook niet.[1)] Een Vondel moest l e v e n van zijn poëzie. Het is hem opgebroken. In Holland kan men met fatsoen leven van zijn renten (mits een matig kapitaaltje vormend) maar niet van zijn geest. Er hoort minstens een 'bedrijf' bij. Dat valt dan ook onder de belasting. Maar het bezit van een vorschenden geest of dichtergeest, talent of genie, brengt u niet in aanraking met een

1) Dit wil natuurlijk niet zeggen, dat Huygens niet ook voortreffelijke dingen heeft gezegd, niet zijn God ook beleden heeft voor de ooren zijns volks. Maar *de roeping* een volksvader te zijn, een *leider*, ontbreekt. Huygens is bij verre na in dezen geen Cats.

vermogensbelasting. Dat brengt, zeggen ze in Platland, geen zoden aan den dijk; anders gezeid: geen specie in 't laatje.

Maar dan de mensch-Vondel en de mensch-Huygens?

En ongetwijfeld, dan gevoelen we ons - ondanks alles - *thuis* bij den Hagenaar en niet bij den Amsterdammer.

Huygens buigt zich als goed Gereformeerde met ons voor het Woord Gods; hij b e l i j d t de goede belijdenis, hij b e l e e f t die ook.

Oogentroost als Christelijke belijdenis gaat ons nader aan het hart als Vondels beste drama.

Huygens kent de gehoorzaamheid des geloofs, die buigt voor het Woord Gods. Bij hem geen Arminiaansche eigenwilligheid, geen Paepistische inmengsels.

Huygens is u mede-Calvinist in zijn eeren van de vrijmacht Gods; met hem kunt ge spreken vrijuit, hem verstaat ge geheel.

Bij Vondel laat ge het oordeel zeer zeker aan God over, maar ge ergert u toch menigmaal - en alleszins terecht - als hij de heerlijkheden des Heiligdoms te na komt; schimpt op de praedestinatie; het jonge kindeke echt Roomsch bij het sterven tot ‘onnoozel engeltje’ verheft.

Huygens is uw broeder, Vondel pas een verre neef.

En toch, ook hiermede is niet alles gezegd.

Christen-broeders vergeten maar al te veel, dat ze hun hart hebben te *zuiveren*, hun *karakter* te vormen.

Daar zijn Christenbroeders, aan wier ‘staat’ ge niet twijfelt, en die toch zoo bitter weinig aantrekkelijks voor u hebben: zoo ruw, zoo plat soms; zoo weinig diep; zoo gansch niet teer; zoo onoprecht; zoo boosaardig-‘voorzichtig’; trotsch; zichzelf zoekend. Indien ge in uw eigen hart geen verborgen schuilhoeken kendet, die de menschen er wellicht niet vermoeden, de ‘omgang’ onder Christenbroeders zou u soms wel eens wanhopig maken, *sceptisch.*

Alleen als dan toch weer het besef u toespreekt, dat er echter *uit genade* geleefd wordt - hetgeen toch de fijnst beschaafde, edelste wereldling niet kent - kunt ge weer den broederband voelen, die stèèds bindt.

Maar is er ook bij een Vondel niet veel schoons dat ge bij een Huygens mist? De kousenkooper is - overdrachtelijk dan gesproken - grooter heer dan Huygens, de Hofman. Wijl edeler dichter, fijner geest.

En nu is het zeker waar, dat dit niets zegt voor de eeuwigheid. Bekeerde lieden zijn vaak eerst *van nature* zeer onbegeerlijke personen. Daar verheerlijkt zich de genade Gods in. Niet in onze begaafdheid of fijner-bewerktuigdheid, of zoo iets zit het 'm. Gelukkig niet. Voor God boogt ook de edelste op *niets.* Maar juist de waarlijk-edelste zal dat het diepst erkennen.

Wie in eigen gemoed het meest indaalt voelt zich ‘de grootste der zondaren’, gansch onrein, waarlijk niet-beminnelijk. Hetgeen alles niet wegneemt, dat Gereformeerde Huygensen minstens Vondels behoorden te zijn.

Gelukkig, ook van Huygens kunnen voortreffelijke dingen getuigd worden. Zeker, hij schuwde den strijd, Vondel toonde zich in den strijd (tegen de Calvinisten vooral) het kleinst, het venijnigst. Dan kwam het fijne puntje van het ‘geheel uit genade, *enkel* genade’ in het geding. De *verholen* en zich zelf verholen trots des harten dus.

Maar van Huygens kon toch - zie ons motto[1)] - gezegd en erkend: ‘Er zijn menschen en zij behooren tot de edelste, die met het klimmen der jaren *steeds zachter van inborst en beminnelijker worden:* het komt mij voor, dat Constantyn Huygens er zoo een was.’

Bijbelsch gesproken: daar is dus geweest ook bij Huygens een *voortvaren* tot de volmaaktheid. En de menschen hebben het hem wel degelijk aangezien ook.

Trouwens let er eens op, hoe op Huygens' portretten de

1) Waarop grondt zich Fruin's zeggen, vraagt onze 20 d' eeuwsche achterdocht. Fruin geeft daar bij Droste in de Aanteekeningen een relaas, hoe Huygens zich gedroeg jegens arme nichten - familie-leden anders meest weinig in eere - en schrijft dan zijn: ‘Er zijn menschen...’ en dat met deze toelichting, die zeker volstaat:
‘*Dien indruk maken de talrijke brieven uit zijn laatste levensjaren althans op mij.*’

scherpe trekken van den jonkman v e r e d e l d zijn bij den grijsaard. Zijn herfst gaf de fijnste vruchten; gelijk betaamt voor God en voor menschen.

Hoor hem zelf:

> .... Wij hebben maar één leven,
> Wij hebben maar één ziel, *die God behouden moet:*
> Onthaelt Hij s' ons, 't is wel, al wat de Schepper doet.
> 't Goet gaet van waer het quam! mits 't eene van twee oogen
> Ten Hemel binnenraeck' soo blijft men onbedrogen.
> Maer daer en komt geen licht van oogen toe te baet,
> Veel sien en geldt hier niet: men siet meest alom quaad
> Ten minsten ijdelheid, *dat is het rechte teergeld*
> *Tot d' Hemels reyse niet.* Men eischt ons wat, dat meer geld:
> Men seyt ons niet: Sie uit; maer: Sie er uyt. En hoe?
> *Als Ick* (Christus) geduldige ter dood des Cruyses toe.
> 't Woordt seyt ons: *Lact u sien* en laet uw wel doen blincken,
> Soo dat *Gods heerlickheid* en *uw eer* 't saemen klincken.

VII.

Indien Huygens in onzen tijd geleefd had, dan zou hij stellig niet gedaan hebben - dit mag thans duidelijk zijn - aan wat men wel smalend noemt: kranten-schrijverij. Huygens, ofschoon het hem als 't er op aankwam geenszins aan den moed der overtuiging ontbrak, hield zich graag wat buiten schot.

Zooals men weet werd in 1655 het groote, nieuwe Stadhuis op den Dam te Amsterdam ‘ingewijd’, als monument van burgermeesterlijke grootheid en macht. De ‘nieuwe consuls’ bootsten, zeiden ze, ‘het groote Rome in 't klein na’.

Zoo *on-Hollandsch* in historischen zin als het gebouw i n o o r s p r o n g is, zoo *on-Hollandsch* ziet de groote, sombere dobbelsteen met al die haast-vierkante gaten er in e r op den Dam dan ook uit. Vergelijk er in uw gedachte het Leidsche Stadhuis of een Haarlemsche Vleeschhal, een Hoornsch Stadhuis enz. enz. eens mede!

Maar ter zake. Dat Vondel in 1655 met een gedicht van 1400 verzen voor heeren burgemeesteren kwam aandragen,

begrijpt een ieder. Daar was men nu eenmaal zoo iets als stadspoëet voor bij de gratie der grooten![1)]

Naar wie kwam er ook met een vers, heel modest en heel onderdanig?

Monsieur Constantin Huygens, heer van Zuilichem, enz. enz. in hoogst eigen persoon. Doch die stond toch buiten het geval, zou men zoo zeggen.

Dit deed hij, de Hagenaar en Hofman, ook. Maar.... Burgemeesteren waren er dan ook danig verguld mede. Zij deden Constantijns gedicht, met gouden schrijfletters in een zwart marmeren tafel gebeiteld, ophangen in de nieuwe burgemeesterskamer. Zoo komen de snoepers te pas, mag Huygens in stilte gedacht hebben. Merkwaardig, dat Prins Willem III nooit bijster hoog geloopen heeft met zijn secretaris.

En toch is Huygens, tot tweemaal toe, ondanks zijn groote ‘uitgeslapenheid’, gewikkeld geweest in wat wij van onzen tijd zouden noemen: couranten-polemiek.

Aangenaam alvast van het eene geval te kunnen zeggen, dat we daarin althans geheel hem kunnen eeren en waardeeren.

Die zaak dan het eerst, zij betrof het volgende:

Het zingen in de Gereformeerde kerken liet ook in Huygens' tijd soms veel te wenschen over. Vaak was 't erger nog dan gebrekkig. Nu gebeurde het, dat Constantijn er een gesprek over kreeg met Prins Frederik Hendrik en diens gemalinne. Hunne Hoogheden klaagden er ook over. Welaan, dan zou Huygens er eens een brochuretje over schrijven.

En dat deed hij. En wel onder den titel: *Gebruyck of ongebruyck van het Orgel in de Kercken der Vereenigde Nederlanden.*

Want, dat is bekend, er waren er ook destijds velen, die uit óver-anti-Roomsche gezindheid schuw waren voor alles wat naar de ‘ijdelheid der kunst’ ook maar scheen te zweemen in de kerk.

1) Dat overigens een Jan Vos, een nog gewilliger man, stadsglaslooder en poëet, nog beter betaald ook werd, *et pour cause*, weet ieder. Zie Dr. J. Worp's *Jan Vos.*

En nu is Huygens' boekske (1641) in den goeden toon. Niet ziekelijk puriteinsch, maar gezond Calvinistisch.

Hij begint met het bloot-zinnestreelend orgelspel in de kerk *ten stelligste te veroordeelen.*

Te ver gaat hij, naar onze opvatting althans, als hij het naspel van het orgel na de preek, het phantaseeren van den organist heet: ‘eens menschen droom, door pijpen uitgeblazen.’

Doch geheel sluiten we ons weer bij hem aan, als hij de orgelconcerten in de kerk *ten strengste af keurt.* In onze dagen van verflauwend besef der dingen begint men dat spel hier-en-daar anders juist weer.

Huygens wist beter. ‘'t Ware beter’, - schrijft hij, *en hij was een groot liefhebber en beoefenaar der muziek* - ‘'t ware dan beter, dat wij de orgelen gansch sloopten en zoo uit der herten als uit der oogen brachten’.

De muziek in de kerk, zegt hij verder, zij enkel middel om beter te zingen. Zij mag er zijn om God te eeren, niet om haar zelf.

Een breed historisch betoog geeft hij dan om te bewijzen, dat het *op zichzelven* volstrekt niet Roomsch is een orgel in de kerk te hebben.

Kijk, beredeneert Huygens, we moeten niet overdrijven. Ik zou zoo zeggen, we behooren twee keer te zingen in de kerk, ‘soo voor als nae de predicatie’, welnu laat het orgel dat zingen vergezelschappen. En al weer, óns dunkt een of twee keeren kan er tòch nog wel bij. Huygens wil immers zelf een kort preludium wel dulden.

Overigens, het blijft er bij: ‘Men wete, dat ick voornamentlick alle konstige dertelheden van den Orgelist uyt ons Kerckgesang gekeert verstae te hebben’.

Huygens is dus voor het orgelgebruik, maar *schuwt* alle misbruik. Zijn standpunt dunkt ons het eenig juiste, naar de Schrift.

En toch geraakte Huygens over de tong. Men viel hem aan ‘in de Pers’.

Nog hetzelfde jaar (1641) verscheen de brochure: ‘*Antidotum*,

Tegengift van 't gebruyk of on-gebruyck van 't Orgel' door zekeren J.J. Calckman. En of de man het er op kalkte! Hij deed zijn naam eere aan.

Maar het bleef er niet bij.

Daar kwamen voorts boekskens als:

'*Korte Aenwijsinge dat het tegen-gift van den Orgel-bestormer ongesont is* '*Door W.S.*'

Den onbekenden, gezond Gereformeerden broeder een: Salut!

En vooral niet te vergeten:

Responsa Prudentium ad Autorem Dissertationis de Organo Ecclesiis Coenfoed. Belgii (1641).

Dit boekske, breed opgezet, bevat de instemming van verscheiden beroemde mannen, en werd besloten - laat ons het opmerken! - met een:

'Extract uyt de Resolutiën des Kercken-Raeds van 's Gravenhage, gehouden den 20 December 1641.' En de Kerkeraad veroordeelt het *Antidotum* en stelt Huygens in het gelijk.

Actief zoo'n Kerkeraad in dien tijd, een open oog voor de quaestiën van den dag. En de Kerkeraad *beslist* dan in 't eind. En daaraan houdt men zich. Maar ook Huygens, het zij tot zijn eere gezegd, had in dezen pennestrijd onzen Gereformeerden Kerken een dienst bewezen. De herinnering aan dezen strijd mocht daarom wellicht nog weleens ververscht.

In de andere quaestie staat Huygens, ongetwijfeld, en dus jammer genoeg, oneindig zwakker.

De zaak is deze: Ook Huygens had als Pieter Corneliszoon Hooft, - de heeren waren mettertijd allebei 'Ridder van St. Michiel' geworden - de heere van Zuilichem had als de heer van 't Muiderslot met zijn *Warenar*, het voorbeeld gevolgd van den onbolligen vaandrig Gerbrandt Adriaanszoon Brederoo, en een klucht, ja, een echt platte, een vieze klucht verzonnen en begonnen.

't Komt ons voor, dat er wat literaire ijdelheid onder liep,

anders is 't tenminste totaal onbegrijpelijk, hoe een man als Huygens tot zijn *klucht van Trijntje Cornelis* verviel. 't Is werkelijk al te goor.

We zullen den inhoud hier dan ook niet navertellen. Zeker, het is ons niet onbekend, dat men tegenwoordig ‘alles’ leest. Boeken, bij wier titels alleen u het hart reeds in het lijf omkeert, vindt men soms zelfs in handen van jonge meisjes. Ook wel in ‘ernstige’ gezinnen. Wij voor ons zijn ouderwetsch genoeg, dat *uit den booze* te blijven vinden. ‘Vroeg rijp, vroeg rot’ zei Vader Cats; dat was ook plat misschien, maar kerngezond. We moeten van die ‘verfijning’, en ‘beschaving’ en dat ‘àlles-maar-weten’ *niets* hebben. Een blos op het gelaat; een neerslaan der oogen uit edele schaamte, is een gave Gods, die niemand verbeuzele in het ‘bijhouden’ van de ‘lectuur-van-den dag’!

Gelijk men allicht verwacht, zat Huygens zelf - wat deed *hij* op dit pad! - dan ook wel wat verlegen met het geval.

Men moest het nu niet te hoog opnemen: 't was maar een ‘vodderye’. Hij had het ding slechts ‘op de menigvuldige aanporringen’ van ‘al te goede vrienden’ in het licht gegeven. De vervaardiging had hem ‘geen dry volle dagen tyds gekost.’ Niet voor het openbaar tooneel had hij het stuk bestemd. Hij hoopte, het ‘mochte een Camerspel onder de Vrienden en in (binnen) hare Cameren blijven’. Verontschuldigingen bij de vleet dus. Nù, beter zoo dan anders, ook al snijdt het geen hout.

Ook valt er zeer zeker een en ander tot Huygens' verontschuldiging bij te brengen.

De tijden waren plat. Dit had velerlei oorzaak.[1)]

Ons volk was van oorsprong - zie de volksliteratuur der middeleeuwen - zich gaarne vermeiend in het platte, dubbelzinnige, obscoene. Daar grinnikten ze hier van ouds om. De

1) Zie hiervóór bl. 274, noot. Prof. Kalff, in dit verband ook gewagend van Huygens' soms zeer ergerlijke Puntdichten, vraagt (*Gids*, 1900) o.m.:
‘Hoe dat onbeschroomd botvieren van den trek tot het vieze en vuile, dat gestadig opstoken van het vuurtje der sexueele driften in zich en anderen te verklaren in een man als Huygens...?’

De hoogleeraar oordeelt dan o.m.: ‘Huygens met zijn overwegend verstandelijken aanleg zal het Calvinisme meer hebben begrepen en voor de waarheid aanvaard, dan gevoeld en zoo in zich opgenomen, dat zijn gansche wezen er mede doortrokken was....’
Tegenover Huygens', dunkt ons, niet geheel billijk, is dit zeggen toch, bedoeld of niet bedoeld, zeldzaam hoffelijk tegenover het Calvinisme!

boerden dier tijden bewijzen het. Informeer maar eens bij de ‘goede’, die wijlen Eelco Verwijs indertijd uitgaf!

En dien volkszin kreeg de Reformatie der 16de eeuw er bij het volk zoo maar niet uit; 't zat te diep.

Want er kwam, onder veel meer, ook dit nog bij:

In de hoogere standen dweepte men met het classicisme en dus met het ‘naakte’ in de kunst. Men moet zoo'n professor Van Baerle eens hooren, *in het Latijn*, tegen een Hooft.

Voorts is er, meenen we, nog dit ook: In de Heilige Schrift worden, waar het noodig is, de dingen bij hun naam genoemd, en ook dit opene en eerlijke werd door sommigen misbruikt tot gaarne gewilde ruw- en platheid.

Maar dit alles - behoeft het gezegd? - verontschuldigt nog Huygens geenszins. Hij wist het zelf ook heel wèl, al verviel hij in zijn *Sneldichten* telkens weer in dezelfde fout.

Laat dat soort aardigheden rusten met alles wat men er ‘aardigs’ aan vindt. ‘Wat van zelven groeit behoeft niet gezaaid te worden’, schreef Huygens zelf eens. En 't wat een waar woord.

Of het dan ‘erg’ ergerlijk was, zooals Huygens in zijn klucht van *Trijntje* zich liet gaan?

Wat zullen we zeggen? Ge zijt er in de achterbuurt, maar in den grond der zaak is het er *tien keer fatsoenlijker*, *oprechter*, minder *intens-gemeen* dan soms bij een Couperus en vooral bij dien Henri Borel van onzen tijd; om van nog goorder ‘auteurs’ hier voorts ganschelijk te zwijgen.

Maar we dragen den Gereformeerden naam niet, om ons zelven noodeloos in opspraak te brengen!

En dat gebeurde Huygens.

Stel u voor, een Remonstrant, een Arminiaan kwam hem

met praatjes aan boord, die niet geheel-en-al - 't spijt u, dat ge het moet zeggen - ‘voor de vaak’ waren.

Wie meneer de moralist was?

Een koekebakker, altijd in de eigenlijke beteekenis en niet in den zin, dien het woord heeft in den Amsterdamschen volksmond. Ofschoon, geheel vrij van stumperigheid was de man niet.

De heer Joachim Oudaen, die Huygens aanviel over zijn *Trijntje*, was eens eerzamen bakkers zoon van Rijnsburg. Was 't wonder, dat de man ook bakker werd? Later ging hij van 't deeg over in de klei en werd dus steenbakker. 't Doet er niet toe, het bakt toch, dacht Joachim zeker. De zaak was, dat schoonvader steenen bakte en Joachim bij hem in de zaak kwam. Behalve bakker was Joachim voorts heftig antipapist en kalm dichter.

Er staat voor zijne rekening geboekt een vervaarlijk geschrift tegen de Roomschen: *Roomsche Mogentheit* en voorts manden vol smakelooze poëzie. Ten bewijze hier in 't voorbijgaan drie - zegge drie - regels uit 's mans *Verworpen huis van Eli.* Des hoogepriesters dood wordt aldus beschreven:

> Hij valt en is te heffen noch te wenden
> Mits zijn zwaarlijvigheid en 't knakken van zijn lenden;
> Waarop hij nederploft en deerlijk breekt den hals.

Uit een aesthetisch oogpunt bezien had Joachim Fransz. - zoo werd hij in de wandeling genoemd naar zijn pa, die als hij tot de Rijnburgsche Collegianten behoorde - dus zeker zelf wel zijn mond mogen houden.

Nú zette hij, en uit een moreel oogpunt niet ten onrechte, een vervaarlijke keel op tegen den Calvinist Huygens. *A qui la faute?* Aan wien enkel-en-alleen de schuld?

Een heel ‘strafdicht’ uit Oudaen's pen verscheen op het papier tegen de ‘zotte klucht’.

Een literarisch dilletant van eenigen naam, Mr. G. Mees Az., heeft er zich indertijd nog erg plezierig in verkneuterd. Men kan de historie nalezen in zijn: *Een pennestrijd uit de XVIIe eeuw*, 1867.

En Huygens?

Hij trok zich de zaak zéér aan, gelijk trouwens ook van hem verwacht mocht worden. Weldra verscheen dan ook zijn brochure '*Noodweer.*'

Wel kon hij natuurlijk zijn loslippigheid niet goedpraten, maar wien doet het niet goed, dat hij althans den Collegiant kon toevoegen: Sta ik er dan niet voor bekend, dat ik van onbesproken wandel ben? Weet een ieder niet, dat ik steeds een vijand was van ongebondenheid?

Intusschen, het 'Houd dan uw tong in toom' had Huygens vergeten, tot zijn schade en schande. Tot smaad van den Gereformeerden naam. Was het niet jammerlijk? Door eigen schuld, gelijk 't meest gaat, *in 't gedrang.*[1)]

VIII

En toch - Huygens was een man met eere.

In het jaar 1672 geeft hij voor de tweede maal zijne gedichten, zijne *Korenbloemen* uit.

Hij draagt dit dichtwerk, dat hij - de titel zegt het reeds - slechts als zijn bijwerk beschouwt, op aan zijne 'lieve, drie overige zonen.'

En dat met deze treffende woorden:

> 'Mannen Broeders, daar ick God voor dank; die U tot Broeders heeft geschapen, ende onder mijne oogen tot Mannen laten opwassen; Broeders in Vreugd van Eendracht, Mannen in Kracht van Jaren, van Reden ende van geen gemeene (gewone) Wetenschap; ick en bevele Ulieden dit Werck niet, maar dit Bijwerck....'

Daar hebt ge Huygens nu als Gereformeerd, als Calvinistisch huisvader. In den besten zin: als *man* en *vader.*

1) We ontkennen overigens geen oogenblik, dat Huygens' Klucht hier en daar metterdaad zeer geestig is. Op het ondeugend en gewildantipapistische in *Trijntje Cornelis* deed Huet in zijn *Land v. Rembr.* schalks en smakelijk de aandacht vallen.

Zijn *koren* zegt hij was zijn ‘dienst van 't vaderland’. Dit waren slechts koren-*bloemen.*

Maar ook dat ‘bijwerck’ mocht zijnen kinderen ten bewijze zijn, ‘hoe selfs de snipperingen van den dieren tijd, midden uyt den drangh van swaere besigheden ten dienste van de Gemeene saek niet verwaerloost moeten worden.’

En dan waakt er nog ééne hope in hem op: dèze, dat zijne kinderen hem, hun vader, achter zich zullen laten.

Want, - zegt hij - *ick voor winste reken van mijne kinderen overtreft* (overtroffen) *te werden* en hebbe altoos daer naer gewenscht. God stercke haar daer in en zij met haer in der eeuwigheid.’

Nadere verklaring behoeven die woorden wel niet. Wie zoo zijne zoons toespreekt, wie door woord en daad het daarop toelegt, hij heeft het recht met ontblooten hoofde te worden aangehoord.

En dat is ook geschied. Waarin de kinderen van Huygens ook te kort zijn geschoten, niet in eerbiedige liefde voor de nagedachtenis huns vaders.

Een enkel exempel daarvan niet in woorden, maar van daden; Huygens' zoon, die zijn voornaam droeg en zijn opvolger was als Secretaris bij Prins Willem III, was reeds een mindere geest en een klein karakter. B.v.: in zijn *Dagboek* spreekt hij van den dood der koningin, Willems edele gade, Maria, enkel om te melden, dat hij op eigen kosten zal moeten rouwen!

Maar van zijn vader te hooren, is hem toch altijd een vreugde. In het *Dagboek* vindt men tusschen allerlei kleingeestigs en ergerlijks telkens de notitie: dezen of dien ontmoet, die vader nog heeft gekend.

Nog een bijzonderheid: de 86-jarige Huygens had zijn testament op ongezegeld papier geschreven. Voor de ‘wet’ was het dus waardeloos. Maar zijn zoons en schoonzoon (Mr. Doublet) lieten het stuk eerst behoorlijk echten, om het daarna te gehoorzamen. En dat ondanks het feit, dat Christiaan f 49000 vooruit moest hebben.[1)]

1) Verheeld mag overigens niet, dat reeds Huygens' zonen en vooral zijn kleinzoons weinig zorg droegen, dat vaders en grootvaders wenschen in diens testament werden nagekomen, b.v. omtrent Hofwijck. Hoe er met Huygens' bibliotheek werd geleefd, herinnerde nog onlangs Dr. Leendertz in het *Tijdschr. der Mij. voor Letterkunde.*

Zeker, daar liep bij Huygens een beetje ‘grootschheid’ op zijne kinderen onder door.

Christiaan, de beroemde natuurkundige, uitvinder ook der slingeruurwerken, hoort zich dus geëerd:

> Men houd het mij te goê, durf ik mij grootvaer doope
> Van d'alom lieve kunst, hij die ze heeft verzind
> Is mijn afzetteling (spruit); zoo is ze mijn kinds kind.

Nietwaar, daar loopt wat ijdelheid onder bij den ouden heer. Maar 't is ook begrijpelijk. Huygens is zoo vast overtuigd, dat de vinding bestemd is om grooten dienst te doen aan een nieuwe en betere plaatsbepaling op zee.

En het is ook zoo vergefelijk. Daar is zoo menig vader vol van verbeelding over zijn zoon, jongmensch, dat niets kent of kan, enkel omdat het *zijn* zoon is!

Huygens had uit zijn huwelijk met Susanna van Baerle vijf kinderen: Constantyn, reeds genoemd; Christiaan, die zijn naam wereldvermaard heeft gemaakt; Lodewijk, die stamhouder der familie werd; Philippus, als jonkman van 23 jaar in Denemarken overleden en Suzanna, na wier geboorte al ras helaas, (binnen enkele maanden) zijne ‘Sterre’ onderging:

> Vier zonen heeft mij God en 't Vaderland geschonken,
> En, zoo 't een vader voegt, ik durf er wat mee pronken.
> Mijn zorgen hebben hen door wetenschap en deugd
> Voorspoedelijk geleid tot door de tweede jeugd
> En 't zullen *mannen* zijn, als ik er niet zal wezen,
> Dan zijn mijn plichten uit. God, Vader van de Weezen,
> Beveel ik hun bestier; met eene zus daartoe.
> Daar bid ik allen voor, als ik voor allen doe.

Wie dit in *Hofwijck* leest, ziet onwillekeurig het fraaie schilderij op het Haagsche Mauritshuis weer vóór zich: Vader Constantin in 't midden en daaromheen vijf medaillons, de aardige kopjes zijner kinderen.

Maar helaas.... *de moeder ontbreekt.* Zij was in Meimaand 1637 weggenomen, korte dagen vóór het nieuwe huis onder haar toezicht gebouwd, betrokken werd. *Dagwerck* zegt het: de Sterre was ondergegaan:

> Of droom ik, en is 't nacht, of is mijn Ster verdwenen!
> Ik waak, en 't is hoog dag en zie mijn Sterre niet,
> O, hemelen, die mij haar aangezicht verbiedt,
> Spreekt menschentaal en zegt waar is mijn Sterre henen!

Beminnelijke Huygens, man en vader. En met eere. Het zegt zoo weinig niet. Het leven leert het, helaas, schier iederen dag.

En nu denke niemand, dat Huygens een van die braaf-egoïstische burgers was voor wie de heele wereld, land, volk, maatschappij - alleen de kerk des *Zondags* 'onder kerktijd' dan een uurtje niet - opgaat in zijn tehuis. 'Hem krijgen ze niet van zijn vrouw en kinderen vandaan!' 'Hij is nergens liever dan thuis.' 'Op vergaderingen vindt men enkel menschen, die hun huis verwaarloozen!'

Zoo'n nietige, onbenullige, trage zoetsap was Huygens nimmer ofte nooit.

Alsof wie zijn kinderen liefheeft, niet óók het zijne zal doen, *zij het nog zoo weinig*, om hen een kring, een volk, een land te bereiden, waarin ze m e d e mochten groeien en bloeien tot Gods eere!

Huygens, àls hij niet te velde was, was van den vroegen morgen tot den laten avond bezig voor en met zijn kinderen, beeldde hij zich echter ook in, dat hij ze wel braaf en deugdzaam groot zou brengen?

God de Heere is de opvoeder, wij slechts zijne instrumenten. Dat zei hij zijn kinderen ook. En dan weet een jongen bij Wien hij op school is en als door Gods genade dat besef mag bezinken in de ziel - geen mensch, die 't er weer uit krijgt. Dat sluit niet uit, dat ook een vader, al ware hij ook reeds sinds een kwarteeuw niet meer van deze aarde, niet meer met eerbied zou worden gedacht; dat sluit het juist in. Dan wordt de vader juist een *vader in Christus.*

Ook zagen Huygens' kinderen hun nobelen vader zonder ophouden *in 't touw.* Steeds weer riepen zijne plichten hem opnieuw van huis. Jaren aaneen klaagde hij:

> Beminde Saterdagh, zijt ghij noch ver van komen?
> Spoedt toch en helpt mij weer aan Hofwijck's soeter droomen.

Maar 't leek er meest niet veel op. Gedurig zien wij Huygens als secretaris van den Stadhouder op reis.

In allerlei besognes is hij betrokken. Hij moet tienden verkoopen; te Amsterdam in de Vroedschap het woord voeren; den Prins vertegenwoordigen op een festijn of bij een begrafenis. In 1660 moest hij naar Zuid-Frankrijk om Lodewijk XIV te bewegen Oranje terug te geven aan Willem III. Tien jaar later vinden we hem met den jongen Prins zelf in Engeland. Intusschen zien we hem dan her- dan derwaarts trekken. En luxe-treinen met *wagons-lit* had men destijds nog niet!

Hij maakt te Brussel zijn opwachting bij koningin Christina van Zweden, logeert te Beeckbergen op een ‘boerenhuisingh’, vertoeft op het Muyderslot, of bij een Amsterdamschen burgemeester op een buiten (‘Goudestein’ s.v.p.!) aan de Vecht.

Maar als we hem op zijn 64sten verjaardag op de terugreis uit Frankrijk te Bazel vinden en hij den Rijn aanziende noteert, ‘daar is 't water dat me huiswaarts zal dragen’, wat mijmert de grijsaard?

‘Als ik thuis komend maar hoor: “alles goed”, dan is 't wel!’

Telkens als hij in zijn *Dagboeck* vermeldt, dat hij van een of ander uitstapje of reis terug is, besluit hij met een hartgrondig: *Laus Deo!*

En gelijk 's werelds beloop is: Langzamerhand wordt het stil in huis. De zoons vliegen uit: Worden zelf kerels bij en na het kerelswerk van hun vader. Een verliest hij er - we zeiden 't reeds, door den dood. ‘Ik zal hem nimmer, neen nimmer vergeten, maar de naam des Heeren zij geloofd!’

En alweder: man en vader. Vader en *man* ook!

Zie Huygens ook even als grootvader.

Wist ge wel, dat Huygens tijden en tijden vóór Van Alphen reeds ook kinderdichter was?

En toch aardig wist hij, anders er altijd zoo op uit zijne verzen vooral pittig en ongemeen te maken, *den kindertoon te treffen.*

Dit is een verjaardichtje, dat hij met een koek zendt aan den zevenjarigen Constantijn, Lodewijks zoon, die blijkbaar ook wel eens een verjaarvers of rijmpje aan Grootvader had gezonden:

> Beminde Constantyntje,
> Mijn rijmende cosyntje,
> Hier komt de Letterkoeck,
> Daer ik vast Geld toe soeck
> En qualick weet te vinden.[1)]
>
> Uw excellente Brief
> Was mij seer waerd en lief,
> En daer op, liefste neefje
> Send ik u weer dit *schreefje:*
> Dit *schrijfje*, meen ick, maer
> Dan waer het Rijm niet klaer,
> En ghij soudt met mij lachen,
> Dat wil ik niet verwachten.
> Al weer mis....

Wie groot is durft in den goeden zin ook klein zijn. Huygens kon zoo ‘gek’ wezen met zijne kindskinderen:

> 'k Speel met kindskinderen, alsof ick van hun tijd waer.

Ter verpoozing. Want werken blijft hij tot zijn 90ste jaar. ‘Noch schuddebol ick niet, noch trilt niet mijn hand.’ Man van 80 jaar loopt hij vier uur aaneen achter den lijkstoet van admiraal De Ruyter.

En toch, of beter, juist omdat hij een *levend* leven heeft geleid, zingt hij niet als de dwaze grijsaard bij De Gènestet het ‘liedje van verlangen’. Nog in zijn grijsheid weet hij zich te vinden in 't leven. Maar straks toch klinkt zijn bede:

‘*Komt*, *Heere*, '*t is genoegh!*’

En dan krijgt de lievelings-leuze: ‘Maer Oost of West - thuys best. O Thuys van hooger waerde!’ nog een geheel anderen zin. Dan pas is hij - *voor eeuwig thuys.*

1) In den koek zat een geldstuk verborgen. Dat deed men zoo!

IX.

Wie toch was Huygens? Het mag zonderling schijnen, indien we deze vraag stellen, of althans nù pas stellen.

En toch bestaat er alle reden toe.

Want dit is de zaak - en de lezer zelf mag deze opmerking zelf reeds gemaakt hebben - *we weten van Huygens veel*, *maar we kennen hem weinig.*

Trots dikke deelen poëzie,[1)] trots het vele en gewichtige ons bekend uit zijne briefwisseling en zijne autobiographie, trots familie-bescheiden en Dagboek zijn we nog steeds niet in staat een afdoend en bevredigend antwoord te geven op de vraag: wie is Huygens nu eigenlijk geweest; wat was hij voor een man?

Men heeft gemeend zonneklaarheid te zien uitstralen uit het befaamde Dagboek door een kleinzoon van den heere Van Zuilichem, behalve uit andere familiepapieren, voornamelijk uit sedert 1626 bijna onafgebroken doorloopende meest Latijnsche aanteekeningen van den grootvader samengesteld, en in de vorige eeuw door alle beoefenaars onzer Zeventiend-eeuwsche Letterkunde geraadpleegd - en toch men is vrijwel bedrogen uitgekomen.

Ieder deed dezelfde ervaring op: ondanks veel, dat ons telkens weer tot Huygens trekt is er iets in zijne persoonlijkheid, voor zooverre ze zich aan ons openbaart, een zeker ‘ick en weet niet wat’, iets onbepaalds maar verre van onwezenlijks, dat ons beslist afstoot, dat ons soms ontstemt en ons goed humeur bederft.

Misschien komen we het dichtst bij de waarheid door deze twee feiten op te merken:

Huygens is te gelukkig geweest. De edelste bloemen, die uit den donkeren bodem van het lijden ontspruiten, hebben op zijn levensweg te schaars gebloeid. We verstommen voor zijne talenten, we bewonderen den dichter, we achten *zeer*

1) Dr. J. Worp gaf ons, na een mislukte uitgave van Dr. Leendertz Sr. de compleete edidie van Huygens' gedichten in 9 deelen. Een modeluitgave hij Wolters te Groningen.

veel in zijn persoon hoog en tòch - we blijven h o p e n , dat de mensch, zooals hij uit zijne (nog steeds onuitgegeven) intieme brieven eens ons tegemoet zal treden ons niet te zeer zal tegenvallen....

Want met Huygens' te weinig kennen van de diepten des levens, hangt eene andere eigenaardigheid uiteraard nog samen:

Huygens toont zich steeds een '*verstandsmensch*'. Van jongs af, al in den tijd dat anderen 'dwepen' en hunne idealen hebben, toont zich Huygens o, zoo 'wijs', berekenend, kalm, bedaard.

Wie Huygens' karakter wil begrijpen, dient eerst deze beide kijkglazen voor de oogen te zetten. Dán eerst worden hem de dingen duidelijk en klaar.

Met een zinledig geschetter van 'een kloeken Calvinist' komen we geen vingerbreed verder. Met dergelijke formules, die te weinig zeggen, òmdat ze te veel zeggen, kan men hoogstens op een knapenvereeniging nog eer inleggen. Zelfs jongelingen dienden nu eindelijk toch beter onderwezen te worden. Een 'kloeke Calvinist' - uitstekend, maar wat bedoelt ge met uw fanfare?

Want er is nog iets, dat maar al te veel vergeten wordt: *alle* schepsel is *ijdelheid*, óók kloeke Calvinisten.

Of dan ons 16de en 17de eeuwsche voorgeslacht staande in de mogendheden des Heeren niet de tolk onzer bewondering, de liefde van ons hart toekomt....?

We hebben nooit anders beweerd en hopen nooit anders te beweren. Onze *kloeke* vaderen bogen voor het Woord des Heeren, en voor dat Woord *alleen* en *geheel.* En dàt is de Calvinistische; de Gereformeerde grootheid geweest. Niet maar met woorden, met-ter-daad ook hebben de mannen van Oud-Holland getoond, dat ze wisten te staan in den dienst huns Gods. En daarom deed ook de Heere in die dagen in deze landen Jeruzalem het goede zien.

Ook mag het gezegd worden: daarin kunnen die Ouden ons steeds weer ten exempel zijn. Hun moed, hun kracht, hun geloof, steeds weer - benijden wij ze. *Opdat er een voortvaren zou zijn.*

Maar - het is zoo klaarblijkelijk immers, de kloeke Calvinist der 17de eeuw, was ook een *Hollander van dien tijd.* Hij was een man, die niet alleen leefde uit en bij zaligmakende genade, maar ook door gemeene gratie met al zijn tijdgenooten, in al hun eigenaardigheden, deugden en gebreken.

En staat nu de 19de- en 20ste-eeuwer niet in vele opzichten in geestesontwikkeling en beschaving, in fijnheid van gevoelen en hoogheid van geest boven den man dier ruwer tijden?

In de sporen der 17de eeuw moet onze wagen terug - om het goede spoor te vinden - maar om dan ook vóórt te rijden naar dezer tijden eisch. Vertragen ware hier erger dan berispelijk. Verre, zeer verre staan we beneden ons geloovig voorgeslacht in kracht, volharding, consequentie, geheele overgave, waarachtigen ootmoed, maar wij erkennen hen geenszins in alles als onze meerderen.

En hoe verdroeg zich, want we verloren Constantin geen moment uit het oog, nu Huygens met zijne tijdgenooten?

Het antwoord moet luiden; Hij kon het best vinden met hen; en zij het met hem ook zeer wel. Ook wel de niet-Gereformeerde onder hen.

Cats had Huygens inderdaad zóó begroet:

> Hier comt een nieuwe Swaen met onghemeene pennen.
> Hier comt een hoogher geest door onse landen rennen.

Hooft prees Huygens hemelhoog, ‘want’, zei de Drost:

> .... Zijn Letter en zijn Geest
> Schoeyen juist op ééne leest.

En wil men zien, hoe Vondel hem op prijs stelde, men leze althans deze twee coupletten uit zijn opwekking tot Christiaen Huygens om de gedichten van zijn vader uit te geven:

> Wij verwachten met gebeden
> Eenen bloemhof, milt van geur,
> Rijck door zijn verscheidenheden
> Van gedaente en levend kleur;
> Een bancket voor keurige oogen,
> Een musykfeest voor 't gehoor,
> Als de ziel omhoog getogen
> Naer de wolcken vaert door 't oor.

Wij verwachten guide spreucken,
Aaertige spitsvondigheên,
Lessen, van geene eeuw te krencken
Zedevormers van 't gemeen
Gestoffeerde galerijen,
Vol van kunst en wetenschap,
Tafereelen waert te vryen
Honighkorven soet van sap.

Nietwaar, dit vers van Vondel is zelf - en uit woordkunstoogpunt in den besten zin zeer zeker - ook een honigkorf ‘zoet van sap’:

Hoor voorts ook, hoe een Descartes, de befaamde wijsgeer, schrijvend aan prof. Golius, hoogleeraar in de wiskunde en Oostersche talen te Leiden, Huygens toont te waardeeren:

‘Inderdaad is hij een man, die alle achting, die men hem toedragen kan, nog overtreft. En hoewel ik hem door vele geloofwaardige personen *den hoogstdenkbaren lof had hooren toezwaaien*, ik had mij toch nog altijd niet kunnen voorstellen, dat éénzelfde geest zich met zooveele zaken kon bezighouden en zich van deze alle zoo uitstekend kwijten; of zoo helder en zoo onverflauwd opmerkzaam kon blijven te midden eener zoo groote verscheidenheid van denkbeelden; en daarbij een openhartigheid behouden, zoo weinig bedorven door den hofdwang. Er zijn hoedanigheden, die maken dat men den bezitter hoogacht zonder dat men hem kan liefhebben, en weer andere, die den bezitter doen liefhebben zonder bijzondere hoogachting voor hem te koesteren, maar het komt mij voor, dat hem bij uitnemendheid die hoedanigheden eigen zijn, die èn genegenheid èn achting verwekken.’

We hebben Descartes, om zijn beroemden naam laten uitspreken en zijn hem niet in de rede gevallen, ofschoon hij lang van stof was. *Maar is het ook niet leerzaam?*

En toch, men zou nog een Westerbaen, een Barlaeus het woord kunnen geven en alweder zou het moeten heeten: *Van allen geprezen.*

Aardiger nog: Huygens is, in goeden gemoede, ook *door Huygens zelf* geprezen.

Met naïve zelfverheffing meende hij zijn wel gelijkend portret geschetst te zien in de woorden, die hij een passagier ‘vol reden’ eener voorbijschietende veerschuit (beweerde!) afgeluisterd te hebben:

> Daer zeggend' er, 't is wel; het geld is niet met al,
> 't Gebruyck is 't altemael. De man die Hofwijck stichtte
> Heeft wijsselick gedaan. Hij most zijn hert verlichten
> Van lange slavernij: Hij heeft er voor geploeght
> En als hij ploegende zijn Vorsten had vernoeght,
> En 't Vaderlandt voldaen en niemand uytgesopen
> En niemands voordeelen met listen onderkropen;
> Den vromen voorgestaen, beschoncken en gevoedt;
> Den boosen 't hoofd geboon', *een Christelick gemoedt*
> *In 't Christeloos gewoel van Haagh en Hof behouden*;
> Wat light er yemant aen, of hy een Hofje bouden,
> En besighden een deel van onbesproken winst
> Tot onverboden vreughd?[1)]

Laat er zelfverheffing in zijn, wie in den spiegel durvende zien - eerlijk en oprecht - zichzelven dus ziet, *mag er zijn toch.* Dat is toch wel het minste, wat hier mag gezegd.

Maar men heeft zijn dagboek open en na geslagen om te constateeren, dat het er soms bij Huygens toch niet ‘diep’ zat. Zóó, bij voorbeeld:

‘1641, 5 Mei. Louise de Houthain trouwt met J. Hinderson. - 6 Mei. Zij sterft. - 12 Mei. Prins Willem huwt Maria van Groot-Brittanje. - 13 Mei. Louise de Houthain wordt begraven.’

‘Kan het kroniek-matiger? *Niet één woord van medelijden met het arme vrouwtje* - de Houthains waren goede, oude kennissen van de familie Huygens en Constantin zelf had in 1614 als achttienjarig jongmensch bij het huwelijk der ouders (vrij onbeholpen) de lier getokkeld - *voor wie zoo tragisch plotseling*, *als bruid nog*, *het doodsbed was gespreid.*

‘De eeuw was niet sentimenteel, mogen we vergoelijkend zeggen, en Huygens niet ongevoeliger dan anderen.’[2)]

1) *Hofwijck*, vs. 2322 v.v.
2) Aldus Prof. Polak in zijn reeds genoemd en geroemd artikel over Huygens in *De Gids.* We zouden willen vragen, of de aard van het Dagboek hier ook niet iets zegt. Het waren slechts *notities.* Aan het opteekenen van *indrukken* dacht men zoo niet. De dagboeken der 18de eeuw waren zoo iets geheel anders!

Wat er van zij, het wordt zoo toch wel een weinig duidelijk, ja begrijpelijk, dat Huygens' poëzie ons maar zelden ontroert, en nog minder vaak ons ontvoert aan ons zelven.

In zekeren zin was Huygens geen dichter, geen groot dichter althans. Noch de diepte van zijn gevoel, noch de fijnheid van zijn smaak, noch de, rijkdom zijner verbeelding geven hem recht op dien eerenaam.

Een k e r e l is Huygens geweest in den nobelen, den hoogen zin des woords. Daar gaat niets van af. Maar ook wel eens misschien in den minder verhevenen zin. Maar *lasteren* zou, wie niet erkende dat de Calvinistische kern in Huygens zich wel degelijk bij het klimmen der jaren in hem ontwikkeld heeft. Er was bij hem een voortvaren in de Godzaligheid, een teederder worden. Één voorbeeld weder:

Zie hoe hij (in 1661) een bedrukte moeder troost over het verlies van ‘haer eenige uytnemende dochter.’ Wèl fijn gevoeld is dit:

> Een bloem is u ontruckt in 't beste van haer groeyen,
> De waerdighste gelijck, die noch in Hollandt bloeyen;
> Een Peerel is u handt ontfutselt, een kleinood
> Ontstoolen, midden uyt den Moederlicken schoot;
> De dood is als een Wolf uw stallingh ingedrongen:
> Ghij hebt zoo soeten Sonn sien daelen met den dagh
> Als Haegsche Sonn in langh den Haegh verschijnen sagh:
> En 't isser duyster, sinds dat vriendelick paer lichten
> Ter aerde is gegaen.

En met een dier eigenaardig snelle wendingen, waarvan hij alleen het geheim schijnt te bezitten, valt hij, zich verbeterend, zichzelf in de rede:

> Waer voeren mij mijn' Dichten?
> 'k Wouw zeggen, sinds haer glans ten Hemel is gebracht:
> Ten Hemel, droeve Weew, *ten Hemel daer 's u wacht;*
> *Mishaegt u dat verhuys?*

Zoudt ge moeder zijn, en uw kind weer op aarde - ‘in desen poel’ - terugwenschen uit 's Hemels heerlijkheid? Dùs met uw weenen en weeklagen Gods wrake tergen:

> *Dit is geen ongevoel;* ik preeck vol mededoogen:
> Soo nu u oogen staen, *soo stonden eens mijn oogen.*
> *Doe lee ick dat gij lijdt;* was 't niet een eenig kind
> Dat mij te lijden gaf? *De vader* die wèl mint,
> *Heeft niet als eenige.* Gelijk ick met u worstel,
> Soo worsteld' ick met mij.

Metterdaad: Huygens heeft gelijk.... Dat is ‘geen ongevoel’ meer. Dit *is* poëzie van de goede soort: ingehouden tranen. *Geloofstaal* ook. Hief spreekt nu niet de verstandsmensch, maar de waarachtige Calvinist; kind zijns Heeren.

X.

Zetten we onze benadering van Huygens' karakter - indien we het dus oneerbiedig mogen noemen - nog even voort. En weder langs andere gangen en op ander terrein.

Wij denken daar meest zoo niet aan, maar ook de 17de eeuw heeft natuurlijk even goed haar ‘gemengd nieuws’ gehad als onze hoogvoortreffelijke tijd.

Ook destijds bestond het menschenleven niet uit een nooit afgebroken reeks uitnemende daden, of liepen de gedachten enkel over groote en hooge dingen. Toen (en nooit!) zoomin als nu.

Bijvoorbeeld; en wat Huygens betreft:

Kerstmis 1657 was geheel Den Haag vervuld van een allerinterressantst nieuwtje.

Er was een princes spoorloos verdwenen.

Een historie, als toen onlangs in Saksen....?

Daar was de tijd te fatsoenlijk toe: men leefde in die dagen in een *theologische* eeuw. Gelijk zal blijken. Neen, de zaak was deze.

Nevens het Hof van Oranje bezat Den Haag destijd boven-

dien het Hof van de Koningin van Bohemen. En al was deze (kleindochter van Prins Willem I) slechts Koningin in naam, zij was dan toch Koningsdochter en zuster van Karel I van Engeland.

Aan haar Hof te verschijnen, behoorde tot den *bon ton*; er heerschte daar een waarlijk hoofsche zede.

De zoons der Koningin - meest de Paletijnen geheeten - waren wel dikwijls op avontuur uit in het Buitenland en hadden - en met reden - nu juist niet den naam van overgroote deugd en zedigheid. Maar de dochters daarentegen muntten uit in beschaving, talenten, kennis en uitnemende qualiteiten zoowel van hart als hoofd. Complimenteuze poëten vergeleken de joffers bij de Gratiën en de Muzen.

Aan het Boheemsche Hof kon men dan ook dagelijks ‘de’ groote wereld aantreffen.[1)]

Daar kwam een Descartes, een Van der Myle, een Andreas Rivet, een Polyander à Kerkhove, de arts Lorbière, de burggraven van Dhona, enz., enz. Daar kwam ook wel onze Huygens. In dien kring van kunsten en wetenschappen was hij, en 't is begrijpelijk, *een gezocht man.*

En nu verspreidde zich Kerstmorgen 1657 door de Residentie de tijding, dat een der dochters der Koningin, de 35-jarige gravin *Louise Hollandina* met de Noorderzon verdwenen was.

Behoeft het gezegd, dat de tongen losraakten?

Ieder dacht er het zijne van, of precieser nog, ieder z e i d e er zoo het zijne van. Wat de zaak in veler oogen nog raadselachtiger maakte, was dat er in het huis der Boheemsche (het tegenwoordige Departement van Financiën, op den Kneuterdijk) niets werd vermist. Zelfs had de gravin evenmin hare juweelen als andere kostbaarheden medegenomen.

Maar al spoedig wisten de ingewijden en onder hen natuurlijk ook een Huygens, elkander te verhalen, dat Louise

1) Hoe het er toeging, en soms ‘Spaansch’ toeging, vertelde naar 't leven Dr. Jan ten Brink in zijn interessanten historischen roman ‘*Monsieur De l'Espinay.* Een episode uit het leven van Elisabeth Stuart, Koningin van Bohemen, 1645-1646.’

Hollandina een brief had achtergelaten voor hare moeder met het bericht, dat zij gevlucht was om in een veiliger oord (een klooster in de Zuidelijke Nederlanden) zich voortaan alleen te wijden aan het ‘alleenzaligmakend geloof.’ M. a.w., en zoo bleek het ook, de dochter der Keurvorstin *was maar weer Roomsch geworden.* Ze had zich door eene zeer aanzienlijke dame, vroeger groote vriendin der Koningin van Bohemen, Marie Henriëtte van Wassenaer - Polanen, Gravin van 's Heerenberg, Markiezin van Bergen-op-Zoom, on Princesse van Hohenzollern door haar huwelijk, daartoe laten belezen. En vóór Kerstmis nog, op ‘het hooge feest’, had zij ter misse willen gaan.

Hoe nu de vork in den steel zat, laten we hier rusten. Wie het oude gemengde nieuwtje precies na wil pluizen, kan de historie naslaan[1)] o.a. in de *Gids* van 1868. Een Spaansche gezant en een Jezuïet komen er ook bij te pas. Net iets voor een ouderwetsch romannetje *à la* ‘*Pleegzoon.*’

Ter zake. De gravin was de eerste niet van haar stand in dien tijd, die het maar weer bij den biechtstoel en het wijwater zocht. *Zij volgde slechts andere exempelen* Slechts was de hooge joffer wat brusk in het poetsen van de plaat.

Ook was het er ons slechts om te doen *Huygens tegen dit milieu uit te doen koenen.* En klimt hij dan niet in onze achting? *Constanter* ook in de Haagsche atmospheer!

In 't voorbijgaan. Onbesproken ook in plamfletten, blauwe boekjes, bleef het geval niet. In het volgende jaar verscheen bijv. een briefwisseling, waaruit de medeplichtigheid van andere Hoofsche dames moest blijken.

Titel als volgt:

‘*Verscheyde Brieven* van Elisabeth, princesse van Sollern, geseyt princesse van Oxolder, *mitsgaders den brief* die men seyt in 't Palays van de Koninginne van Bohemen in 't secr.- huis gevonden te zijn, daerbij blijckt hoe zij gearbeydt heeft

1) Of ook in de *Studien op Godsd. Wetenschappelijk en Letterkundig gebied.* (Tweede jaargang IV.) ‘Charlotte Flandrina van Nassau en Louise Hollandina van Boheme’, door *H.J. Allard*, R.-K. priester en leeraar aan 't Seminarie te Culemborg, ('s-Hertogenbosch, 1869).

om de princes Louise uit d'armen van hare bedrukte moeder te rucken en tot het superstitieus pausdom te verleyden. *Item een brief* van dezelfde princes Oxolder aan de Maj. van Bohemen, daermede sy haer tracht t' ontschuldigen over dese daet. *Gedruckt tot Bergen* 1658', etc.

Ook in dichtmaat moest men zijn hart luchten. *Tal* van verzen, meest kreupelverzen, zagen het licht.

Teekenend zijn b.v. deze regels uit: 'Op het afvallen van Vrouwe Louyse'.[1)]

Weet dan, dat ook in dezen
Gods wil volbracht moet wezen.
Daar 's geen behoudenis
Voor die verworpen is.
Wat heeft men dan te kijven
Op Papen en op wijven,
Door wien deez' ed'le ziel,
Tot mis-geloof verviel
En liefde van Conventen?
God bezigt instrumenten,
Waerdoor hy dit besluyt
Oock werckt onfeylbaer uyt.
Dit syn gedreve bijlen,
Dit syn geschote pijlen
Die sonder tegenstaen
Na haren doele gaen.
Als 't hakmes is geheven
Kan het niet tegenstreven;
Maer houwt en kerft en klyft,
Nadat de handt het dryft.
Dit is de suyvre Leere
Van 't Israël des Heere.

Dat deze poëet anders wel wat haastig in zijn oordeel is, zal ook wie overigens 'de suyvere leere' op prijs stelt, niet kunnen ontkennen. Wel wat liefdeloos velt hij zijn oordeel: 'afgeloopen met deze princes'. Dat komt den mensch niet toe. Zoo lang er leven is, is er hope. Dat geldt ook in

1) Bij Allard, *Studien*, bl. 46.
Een ware poëeten-strijd ontbrandde over-en-weer: *Armyn aan Gomaar*, *Gomaar aan Armijn.* (Zie de bekende *Apollo's Harp.*) Ook Westerbaen mengde zich in het debat (eerst naamloos, later openlijk).

't geestelijke. En dat vergeet deze rijmelaar, al behelst zijn vers overigens ook veel, dat ieder Gereformeerde zal beamen.

Was het wonder, dat ras in tegenverzen geschimpt werd - als Vondel reeds deed in zijn *Rommelpot* - van het 'Israëls hockgespuys'?

Maar al is het Gemengde-nieuwtje nog zoo interessant en al geeft het ons een zeldzaam kijkje op *het leven* van dien tijd - we moeten terug naar Huygens zelf. Om hem is het ons trouwens ook in dezen enkel te doen.

Immers, geeft ons dit kunsteloos relaas niet den donkeren achtergrond, waartegen de figuur van Huygens in 't volle licht en zéér tot zijn voordeel uitkomt? Eik tusschen Hof-riet.

En toch, ook 'n enkel 'gemengd' stukje uit Huygen's eigen leven mag hier niet geheel verzwegen. Te weten de volgende:

Een huiselijk spreekwoord zegt, dat als de kok en de keukenmaagd twisten, onwillekeurig aan het licht komt, waar de boter is gebleven. Breng dit beeld uit de keuken over in de spheren van het Hof, en ge doet zoowaar een zelfde ontdekking.

De heere Van Zuilichem en de heere Van Sorghvliet zijn samen aan het kibbelen. Niet over een klontje boter, de zaak is natuurlijk een meer grootscheepsche.

Huygens en Cats[1)] hadden gezamenlijk in Engeland eene inpoldering ter hand doen nemen en geen kwade zaken gedaan ook.

Maar nu kwam het vermaarde kwartiertje, 'le quartier d'heure de Rabelais', waarin er afgerekend moest worden. En toen vielen er harde woorden. De heeren deden elkander verwijten, waarbij wij, gewone burgermenschen, verbaasd groote oogen opzetten.

Huygens vertelt, dat Cats hèm te kort had gedaan zóózeer, dat 'oock heftige woorden tusschen hem en my geresen zyn geweest'. Cats bericht, *dat hij herhaaldelijk getracht heeft Huygens te spreken te krijgen om zich van de aangetijgde blaam te zuiveren*, *maar de dienstmeid gaf telkens* '*niet thuis*'.

1) Zie hiervoor pag. 171.

Nu is natuurlijk zoo'n kibbelpartijtje een buitenkansje voor den Hollandschen landaard. Daar staan de menschen bij met open mond.

En deze kiest zoo partij en die zus.

Jonckbloet in zijn Geschiedenis der Letterkunde - de man, men weet het, had het niet bijster op de 'fijnen' - kiest natuurlijk tegen Cats. Vóór hij nog goed wist, waar het om ging.

Intusschen er zijn er ook - en met al te veel reden om ze niet te gelooven - die u duidelijk maken, dat het ongelijk bij Huygens lag. De zaak zal wel zijn, dat twee 'Joden' - ook al staan ze bij den burgerlijken stand zoo niet ingeschreven - samen weten wat een 'bril' kost; vooral als hij Engelschen landondernemers op den neus is gezet.

Maar te veel reeds van deze kleine dingen huns kleinen levens. Een geschiedenis, die Huygens had met een sollicitant, die met hem naar het bezit van de heerlijkheid Zeelhem stond, zal men ons schenken. Het geval is overigens - dàt spreekt - in kleuren en geuren beschreven.[1)]

Het valt niet te ontkennen, daar *is* bij Huygens af en toe een zeker tekort aan, laten we zeggen - ridderlijkheid.

Het gaat b.v. bezwaarlijk aan, de oogen te sluiten voor het weinig 'delicate' der handeling van 'Constanter' als gelukkige echtgenoot de bruid in zijn huis te voeren, die weinig jaren te voren - trots het dringend schrijven van vader Cbristiaan - zijn broeder de bons had gegeven. Of ook de oogen te sluiten voor het *ijskoude* van het woordspelende treurlied gedicht en gericht aan Anna en Tesselschade Roemer Visscher bij het verlies haars vaders.

> De *Visscher* die men *roemt*
> Dat nimmer schier en miste...

En nog eens, gaat het aan oogen en ooren te sluiten voor het stuitend gehaspel tusschen Huygens en zijn 'vriend' Hooft over de vraag wie van beiden Tesselschade, die bijna

1) Zie *Taal- én Letterbode*, 1869, p.p. 94 v.v.

gelijktijdig haar man en haar oudste dochtertje grafwaarts had zien dragen, met dit dubbele verlies troosten zou? Met het niet ongewone gevolg, dat het nu door geen van beiden gebeurde.

En wie kan er ook blind zijn voor Huygens' onbewimpelde ijdelheid op eigen stand, eigen invloed, eigen smaak, eigen vermogen, eigen vroegrijpheid, eigen (overigens *metterdaad* ontzagwekkende) veelzijdigheid, enz.

We missen weleens te veel in de practijk des levens bij Huygens de zelfverloochening en de edelmoedigheid, die zijne verzen ademen.

Waar zijn die vrienden gesteld boven eigen rust, voordeel of roem? Waar die hulpbehoevenden, door zijn veelvermogenden invloed voortgeholpen; of door zijn minzaamheid in hun ellende getroost?

Trouwens, ook Huygens' verzen zelf zeggen het ons: ge bemerkt zoo weinig, zoo bitter weinig, *van strijd bij den dichter in eigen boezem gevoerd.* Geen oogenblik beweren we, dat dit alles er niet was. Maar 't komt zoo weinig aan het licht. *Men moet er te zèèr naar zoeken.* Er zou nog meer aan deze aanklacht toe te voegen zijn. Maar waartoe?

Of we dan plotseling blind geworden zijn voor het groote en goede in Huygens' persoonlijkheid? Verre van dien. Ook is denigreeren het ondankbaarste en onnoozelste werk, dat er maar te bedenken is.

Doch brengt het Huygens ons niet nader aan het hart, als we hem als een ‘menschelijk mensch’ óók in zijne tekortkomingen en feilen zien?

‘Niemand is goed dan één, namelijk God.’ ‘In den allerheiligste is in dit leven nog slechts een klein beginsel der gehoorzaamheid.’. Dat erkennen we als goed-Gereformeerden allen, en immers met een zucht, waarvan God alleen behoeft te weten, welke smart en hoeveel pijn hij vertolkt.

En nu kijkt kleinheid zich blind op de *vlekken* van de zon. Laten we niet aldus doen. Daar blijft licht genoeg over op de schilderij van Huygens' leven ook bij al dit bruin!

‘Laissez dire, laissez-vous blamer, condamner, emprisonner;

laissez-vouz pendre, mais publiez votre pensée, dit, - heeft een beroemd Franschman gezegd, - Ce n'est pas un droit, c'est un devoir, étroite obligation de quiconque a une pensée, de la produire et mettre au jour pour le bien commun. La verité est toute à vous.'

Het is geen recht, het is een plicht te zeggen, ronduit te zeggen, waar het op staat!

En echter.....! Men kan van Huygens niet scheiden, al is het maar voor een korte pooze, zonder hem nog even gade te slaan op dien Septemberdag, toen hij in zoo heerlijk ootmoedige stemming zijn geboortedag herdacht:

> Nog eens September, en nog eens die vierde dagh
> Die my verschijnen sagh?
> Hoeveel Septembers, Heer, en hoeveel' vierde daghen
> Wilt Ghy my noch verdraegen....?

Ja, waarlijk, dat is de kloeke taal des 'kloeken Calvinists' - de taal der schuldbelijdenis, der ootmoedige dankbaarheid.

En in stilte vraagt ge een bescheiden plaats *naast* Huygens als hij smeekt:

> En wy, Dijn eigen volck, de kudde Dijner weiden,
> Wy sullen Dijnen naem de wereld maeken kond;
> Ter eeuwen eeuwigheid Dijn roemgerucht verbreiden
> En stadigh leven doen in kinders-kindren mond.

Huygens heeft het wèl gezegd, wèl gevoeld. Wèl gedaan ook. En daarom eeren we zijne nagedachtenis en hebben haar lief.

XI.

Huygens onderscheidde tusschen zijn koren en zijn korenbloemen. Zijn werk, zijn post bleef hem hoofdzaak, het dichten was hem maar spel, verpoozing. Telkens weer herinnerde hij het zich zelven en anderen:

‘In 't woelige gedrangh
Van Hof en Landgebied heb ick veel Jaeren langh,
Gelyck de Boot aan 't Schip, *met kleine trouwe plichten*
Die 't pack ten halse ley den hals wat helpen lichten;
Ick heb voor Land en Kerck standvastelick gesweet,
Gedaen wat menigh man, niet alleman en weet,
Gedaen wat weinigen (de danck staet nog te hopen!)
Niet alleman en kost.....’

Daar hebt ge nu Huygens voluit. Een rustig, zelfbewust man. Een man, die niet ‘over zich heen laat loopen’. Die weet dat hij wat kan. En overtuigd is ook wat gedaan te hebben met het hem door God gegeven leven. Maar zonder ophef. Hij was enkel het ‘bootje’ aan 't schip. Slechts kleine trouwe plichten heeft hij bewezen. Doch dàt wil hij dan ook wel weten. En waarom ook niet?

Meer dan een halve eeuw lang heeft hij ‘standvastiglick’ gearbeid. Van gemis aan *werkkracht* - immers bij zoovelen in onzen slappen tijd de laffe kwaal van den dag - bij Huygens schijn noch schaduw.

Hij had zijne bedillers en benijders; wie heeft ze niet? Maar geen man van ernst en beteekenis heeft der boozen of boosaardigen venijn ooit blijvend gekwetst. Dat zijn striemen die zelfs geen litteekens laten.

Wettigen ze bij Huygens zelfs wel - in bovenstaand vers en elders - die klacht over ondank en miskenning, die er niet minder bitter om klinkt, omdat ze slechts met een enkel woord en in het voorbijgaan wordt ontboezemd? Is ze hem niet veeleer half ónwillekeurig ontsnapt, wijl toch den staatsman Huygens, den diplomaat Huygens, nooit, ook van de zijde zijner vrienden niet, die invloedrijke en gebiedende positie; nimmer dat overheerschende gewicht is toegekend, waarop hij eigenlijk naar verdiensten mèènde te mogen aanspraak maken?

Hebben we, els we zien welk een uitstekende school hij onder den heer Van Sommelsdijk doorloopt, ook eigenlijk geen grooter verwacht ingen van hem - en heel wat grootere - dan zich later resliseeren?

Als staatsman is Huygens vergeten. Vrouwe Historia is

van uitstekend goede memorie, maar met dergelijke achtenswaardige mannen van den tweeden rang, met de '*grandes utilités*' bezwaart ze - en terecht - haar geheugen toch niet. 't Bedenken dezer waarheid mocht sommigen hun liedeke wat minder luide doen kweelen af en toe. Vooral als in enkel bedillen hun kracht ligt. En ze zelf nog nooit twee steenen duurzaam op elkander hebben gelegd.

Huygens' ware kans op een voort blijven leven in de geheugenis zijns volks - *en dat heeft hij gaarne gewild*, en alweer: waarom ook niet? - berust enkel op de verdienste van zijn letterkundigen arbeid. En daar was hij ook bij zich zelven wel deugdelijk van overtuigd.

Als de gelegenheid zich aanbiedt, laat hij niet na terloops op vroegere werken te zinspelen, vooral op zijn *Costelick Mal*[1], dat hem voor het eerst in wijder kring naam had doen verkrijgen. Zijn *Hofwyck* is nog nauwelijks op gang, of hij gewaagt er reeds van:

> 'k Vond allom nieuwen druck van kostelicker Mal
> *Dan ick heb doodtgerijmt, of mogelick doen leven.*

Daar hebt ge nu - en niemand zoeke er iets smalends in; integendeel! - den 'schoolmeester' in Huygens, of vindt ge dat deftiger, den zedemeester. Hij heeft nog heel wat meer malligheden in de wereld ontdekt, dan waarover hij indertijd had gerijmd! En dan in 't voorbijgaan even: Hòe ik, Huygens dat nu gedaan heb, of de menschen het al vergeten zijn, dan of ze er nog van weten, dat zullen we nu maar daar laten!

Laten we de menschen, ook Huygens, nemen, zooals ze nu eenmaal zijn. 't Kan, zoowaar, erger.

Maar overigens zoo'n beetje *vanité d'auteur*, wàt schrijversijdelheid, is er toch wel. Zelfs een minnekoozend boertje en

1) Costelick Mal - kostbare dwaasheid (de mode), de overdaad van pronkerij op 't stuk der kleedij; ook toen, (ja, juist toen!). Over 't 'Costelick Mal' weer een leerzaam opstel van Koopmans in *Taal en Letteren* jaarg. 14, af. 7.

boerinnetje zijn van zijn ‘Mal’ op de hoogte. ‘Kees’ heeft in een verloren uurtje zijn hart opgehaald aan de kennisneming der Haagsche, berispte kwaliteiten:

> En al 't goed, dat de Vent van 't *kostelicke mal*
> Iens het eretorijckt.

Dat zijn verzen, als die van Cats, ook op de hoeve van den landbouwer burgerrecht zouden verkregen hebben, heeft Huygens zelf in ernst toch zeker nauwelijks gedacht of verwacht. Maar gehoopt heeft hij het wel:

> Daar is, ten minstens, wat verdraeglicks in myn snaer,
> En d'een, nakomelingh of d' ander sal 't gestanden:
> Somwylen heb ick yets gebaart uyt hooft of handen
> *Dat tegen d'opspraeck moght.*

Huygens sprak nog recht-slecht Hollandsch, wij, in onzen tijd, zouden plechtig zeggen, dat *tegen de critiek* bestand was.

En echter, meet nu Huygens', toch immers goedige en heel-wel-uittestane ijdelheid zoo breed uit als ge wilt - heel zijn leven lang is Huygens, ondanks zijn velerlei gescherts op papier, *een man van strakken ernst geweest.*

Van te strakken ernst zelfs. Hij lacht zelden goedharts, luidkeels. Hij neemt de dingen nu nooit eens op met het bekende ‘korreltje zout.’ Hij vertrekt geen spier op zijn gelaat, waar een ander het wellicht zoude uitschateren.

Huygens lacht enkel om zelf bedachte aardigheden. Dat is de veiligheidsklep geweest van zijn stroefheid en starheid. Van het ‘die nimmer dwaas was in zijn jeugd’ enz. van De Génestet bij hem taal noch teeken. Gestudeerd heeft hij; een zoogenaamd ‘studentenleven’, met studentenjool zou hij verafschuwd hebben. Zoo was hij nu eenmaal. Er was wel terdege bij Huygens eerlijke, *Calvinistische ernst.*

Met grappen moest men bij hem niet aankomen. De geestige Huygens - het klinke verrassend - *verstond in 't leven geen scherts.* Daartoe was hij ‘te verstandig’, te nuchter heel zijn leven lang, bijna van de wieg tot aan het graf, één en negentig

jaren lang (1596-1687). ‘Dolle dingen’ heeft hij nooit uitgehaald. Op reis, uit Italië, heeft hij te Straatsburg eens een 440 voet hoogen toren met levensgevaar willen beklimmen, maar daarbij is 't dan ook gebleven! De jongelui ‘van stand’ - dat wil zeggen de jeugd, die zich voor dè menschen houdt die enkel meetellen - hielden er in zijn tijd bijster van om onder elkander om een haverklap te duelleeren. Maar daar moest men bij hem niet om komen. Duelleeren was een der dwaasheden, zegt Mr. Constantijn, ‘die schoon (allereerst) vooraan staan.’

Wil men ook een boos briefje van Huygens lezen? Hier is het dan. 't Is gericht, moet men weten, aan den Curator van de Illustre School te Breda, den Wel-Eerwaarden heer Ds. Andreas Rivet. Huygens' zoon, Lodewijk, studeerde daar en had zich laten vervoeren te duelleeren met een ander jongmensch ‘beneden hem in geboorte en stand’. Maar zie nu eens den altijd kalmen Huygens ‘op zijn paardjen’!

Dit klinkt als een klok:

> *Myn Meer*,
> Ick verneme sooeven tot mijne groote ontevredenheid, dat mijn sone Lodewyck sich tot de sotheid geëmancipeert heeft den degen tegen een anderen scolier te trecken.
> Het ontstemt my seer, dat de Regent van het College het doorsicht niet gehad en heeft wanordelyckheden van dien aerd te voorcomen onder een soo beperckt aental personen als hy hevet te bestueren.
> In één woord, myn Heer, dat is het middel om èn het College èn de Illustre School te ruïneeren.
> *UEds.* enz.
> *Constantin Huygens.*

Daar is geen woord Françoisch bij, zouden onze Oud-Hollanders gezegd hebben, hadden ze over den schouder van

den Eerwaarden Rivetus heen dat briefken kunnen lezen; dat is klinkklaar Duitsch.

Maar welk man van ernst, welke *moeder*, die het afschuwelijke 'Groenloopen' zooals dat nog wel toegaat, eenvoudig *vloekt*, zal Huygens niet liefhebben om zijn toorn, waarin hij zich nu eens laat gaan. En wie pleiten mocht als de argelooze De Genestet voor 'jeugdige dwaasheid', bij Huygens is hij nu eenmaal aan het verkeerde kantoor.

Zeg vrij dat hij overdreef: 't was, wat een ander ook streele, of verpooze, àl - ijdelheid!

Tafelweelde lokt hem niet. De wijn fonkelt voor hem te vergeefs in het glas. Hoffeesten wekken zijn tegenzin. Van alle kansspelen (en de *beau-monde* speelde destijds om hoog geld, zelfs tot aan het Hof van een Willem III) had hij een afkeer: 't was hem den puritein een gruwel:

> 'En heet dan spelen *spel*, en dat spel tijdverdrijven.'

In het voorbijgaan: wat kan Huygens de dingen toch eenigaardig en puntig zeggen, als hij op dreef is.

Alles wat naar buitensporiggeid geleek, was voor Huygens contrabande. Met het fraais der modes spot hij. Voor hem geen kanten kragen, puntschoenen of 'flodderbroecken'. Hij arbeidt en leest, leest en arbeidt. Een stukje muziek was alle verpoozing. Geen grillen, geen verliefdheden, geen costelick of ander mal!

En desalniettemin: wel waarlijk droeg Huygens een menschelijk hart in den boezem. Maar hij is Cats noch Hooft: hij is nu eenmaal *Huygens*.

Cats bekent het: mijn aert was van der jeugt genegen om te mallen, en wat er verder volgt.[1)] Hij bekent en erkent zijne zwakheden, of juister liefhebberijen.

1) Omgekeerd ook stond Cats wèl in 't blaadje bij 't 'Vrouwelick geslacht', dat hem - in eere en deugd, natuurlijk - zoo 'wèl was bevallen.' Een niet al te jeugdige dame, Dorothea van Dorp, uit Huygens levensgeschiedenis welbekend, schreef eens in vertrouwen: 'Van dach is Sondach en ick heb in de kerck geweest met UEd. susters. Ds. Dispangne heeft een wonderfraye, kostelycke predicati gedaen. Cats heeft heeft hem van dach mee gehoort, die mee wel gevallen heeft in syn preken, en seer verwondert is van zijn welsprekentheyt; *den soeten Cats*, *hij bevalt mijn byster wel.* Had hij geen wyf, hij liep perikel van mijn.' (Zie Gids 1889, deel I, bl. 516). Is 't niet aardig?

Hooft mocht galant wezen, Vondel van liefdevier doorgloeid en doortinteld zijn, Huygens niet aldus. Tien jaren is hij gelukkig gehuwd. Mooie verskens als Hooft maakt hij echter niet. *Dagwerck* is droog; *Hofwijck* is droog; droog het een, met het ander.

Maar des te aandoenlijker in haar eenvoud is de korte aanteekening dan ook in zijn Dagboek, als hij daags na de begrafenis van zijn 'Sterre' het prachtige huis op het Plein betrekt, dat door hare zorgen was in orde gemaakt, doch 't geen ze nooit als huisvrouwe mocht binnen gaan. Dàn heet het bij Huygens: 1637, *17 Mei. - Ik treed mijn nieuwe woning binnen. Ach! zonder mijn tortelduive!*

En hij wordt niet moede hare nagedachtenis in eere te houden. Hoe dikwerf in de Hofkringen ook het gerucht ging, dat hij zou hertrouwen, telkens bleek men zich vergist te hebben. Daartoe kon hij niet komen, heette het telkens weer uit zijn mond. Zijn hart heeft dan wel diep liefgehad, hoe 'wijs' hij overigens ook was. En dat wilde hij ook wel weten. Liefgehad heeft hij, ja, maar:

> '(Ge)tuygen zijnder noch te soecken dien het heugt
> Dat mij de domste tocht van d' allergroenste jeugd
> Ter aerden hebb' gevelt, doen kruypen hebb', doen beven,
> Doen schreyen om genà, doen bidden om het leven,
> Doen knielen, aepsgewijze, voor een fier vrouwenbeeld'

Dat is snerpend, zegt ge wellicht. Veel van waar. Doch erken, dat Huygens, al gaat het te ver, in dezen toch zeer zeker een '*oprechte Calvinist*' is geweest. En de vrouw, die hem begreep, is niet kwalijk bij hem gevaren in haar huwelijksdagen. De suikerzoete woordekens doen het 'm niet, zoo min als de onware, onbijbelsche sentimentaliteit.

Uitgelatenheid was Huygens nu eenmaal vreemd. Alleen als zijn eerzucht aan het woord kwam, ging hij wel eens

buiten de schreef. En in goeden zin *is dat zoo kwaad nog niet.* Doe; wil wat met uw leven. 't Mag! 't Moet.

Daar is hooger nog. Uitgelaten in den edelsten zin is Huygens vaak ook, als hij zijn ziel verheft tot zijn Vader, die in de Hemelen is. Als hij zich verdeemoedigt in schuldbelijdenis; als hij zijn heimwee uit naar het Huys met de vele woningen. Dan nobelt zich zijn strakheid tot heerlijken Christenzin. Dan bedilt ge niet, dat kunt ge slechts Huygens *benijden.*

XII.

In onze dagen heeft een mode-penvoerder, die in socialisme liefhebbert, heel wat naam gemaakt met een komedie-stuk ‘Op hoop van zegen’, waarmede de schrijver het opnam, zei hij, voor den armen visschersman.

't Heeft den bewonderaars geen cent meer gekost dan hun entree, en de schrijver was aan de winnende hand bij een mooie ‘recette.’ *Ook is Huygens hem reeds een paar honderd jaar vóór geweest.* En niet maar met woorden, die behoorlijk per regel betaald werden, maar met-ter-*daad.* Want Huygens, de hofman, de aristocraat, bekommerde zich om zijne

> ‘Zeeburen, arm geslacht, ter slavernij geboren’

niet door te probeeren, of hij de lieden niet ontevreden of wrevelig kon maken, hen opzettend tegen hun reeders, maar door hun *de helpende hand toe te steken.*

De geheele geschiedenis is merkwaardig genoeg om haar hier even op te halen. Ze is trouwens ook voor velen geen volstrekt onbekende.

Huygens had een warm hart voor den ‘minderen man’. En dat zonder die ziekelijkheid onzer dagen, die alleen den ‘werkman’ zijne belangstelling waardig keurt en den kleinen burger, baasje of winkeliertje (die het vaak zeker niet minder hard hebben) geheel vergeet. Huygens overzag, op zijne wijze, het *geheele* maatschappelijke leven.

Daarvan getuigen ook zijne Schetsen op rijm, de wèlbekende

Sedeprinten, waarin zoowel de boer, als de matroos; de predikant als de hoveling een beurt krijgen.

Aangename lectuur zijn die berijmde ‘printen’ voor ons juist niet. Maar 't was de vorm van *dien* tijd.

En nu was Huygens' oog bij zijne wandelingen naar Scheveningen ook gevallen op de arme Scheveningsche vischvrouwen, die met de zware manden op het hoofd door het barre zand moesten gaan.

Zoo kwam hij tot zijn ‘Ontwerp voor den Steenweg’, waarbij hij op den voorgrond stelde, dat de ‘Schevelingers’ van den te heffen tol vrijgesteld zouden worden.

Zeven-en-vijftig jaar was Huygens reeds oud toen hij zijn plan ontwierp tot het aanleggen van een straatweg van Den Haag naar Scheveningen.

En denk nu niet, dat Huygens enkel philantroop was, hij ijverde op zijne wijze en naar zijn tijd voor een ‘sociaal belang’.

Drie redenen voor één voerde hij aan voor zijn doel. Zijn plan zou, zeide hij, aanbieden: *eer*, *voordeel* en *gemak.*

Vooral in No. 1 komt de practische socioloog uit. De eer van Den Haag (men was toen in alles plaatselijk!) vorderde, betoogde hij, dat de Scheveningers geen ‘treckdieren’ schenen, die men maar in 't mulle zand liet tobben.

Wij, van onzen tijd, noemen dat in ons *jargon*, ‘nietmenschwaardig’.

Voorts punt 2 en 3: de visch, ‘die zoo duur gekocht wordt’ - Huygens, als gezegd was den komedie-man vóór - zou beter en vlugger ter markt komen. En nu redeneerde Huygens zoo: er moest komen een flinke weg van klinkers, twee roeden breed en die behoefde niet meer te kosten dan 2300 gulden. Gaarne bekennen we onze volslagen onkunde op dit gebied, maar 't lijkt toch, dunkt ons, dat het een koopje was!

Voorts berekende Huygens, want hij was als zoon van vader Christiaen van ouds op de penning zestien, dat die *f* 2300 er wel weer uit te halen waren door middel van een tol. Het groot aantal bezoekers vooral te paard en met koetsen, dat men kon verwachten, stond daarvoor borg.

In een soort ‘Memorie van toelichting’ - men kan het stuk vinden in *Het Ontwerp* achter het gedicht *Zeestraet* in de *Korenbloemen* van 1672 - besprak Huygens ten slotte de bezwaren, die tegen de uitvoerbaarheid van zijn plan waren ingebracht.

Want, dat weet men van ouds, de werkelijk *goede* nieuwigheden voeren en varen hier te lande nog steeds met de trekschuit!

Huygens wenschte aanleg van de ‘Zeestraat’ door de Haagsche magistraat, maar dat ging zoo maar niet. Welnu, zeide de voortvarende: geef mij dan concessie. Doch dat was natuurlijk ook weer niet goed.

En toen kon de heer van Zuilichem zijn plan wegsluiten in zijn cabinet, en daar bleef het een poos achter slot. Ook in den letterlijken zin, gelijk men zal hooren.

Totdat - Huygens was vijf jaar in *Oranje* voor den jongen Prins - een zijner vrienden ook de wenschelijkheid van den ‘steenweg’ inzag en daartoe (1663) octrooi vroeg bij de Edelhoogmogende heeren Staten van Holland. Die moesten er toen weer de Heeren van de Rekeninge der Domeinen van Holland over hooren, en deze raadpleegden weer eenige leden van de Haagsche regeering.

En dan zegt men nog, dat in Friesland alleen de dingen op z'n elf-en-dertigst gingen!

We zijn er trouwens nog niet. De heeren van de Magistraat herinnerden zich te elfder ure, dat Huygens nog altijd een uitgewerkt plan had liggen. Maar 't was achter slot en Huygens te Parijs. Geschrijf over en weer. De sleutel eindelijk in handen van Huygens' vriend en de weg uitgemeten!

Doch we zouden vergeten Huygens' vriend behoorlijk voor te stellen. Ziehier dan naam en toenaam: de heer Cornelis Michielsz. Soetens, penningmeester van Delfland, ‘Soetenburgh’ te Scheveningen. (*Soetenburgh* was de naam van de eerste Scheveningsche villa, gebouwd ten noorden van de Hervormde Kerk, waar nu het hotel Rauch staat. De heer Soetens maakte er zich een genoegen van daar zijn vrienden dikwijls te onthalen op gezoden versche visch.[1)]

1) Zie Jhr. van Sypestein, *Historische Schetsen*, bl. 284.

Om kort te gaan, de heeren vonden nu eindelijk toch ook het plan niet meer zoo ‘hersenschimmig’, toen Huygens' lâ openging. En toen de waardige man in 1666, na lange afwezigheid, zijn geliefd Den Haag terugzag, toen was, zoowaar, de weg reeds eenige maanden voltooid.

Zoo ontstaat dan Huygens' vers *Zeestraet.* Had hij in zijn jonge jaren het *Voorhout* bezongen, nu moest hij het (hij was nu in de 70) op zijn ouden dag ook den nieuwen weg doen. Hij meende, dat het vers allicht zijn zwanenzang kon zijn.

En in 1667 kwam het vers klaar.

Huygens droeg het, en ook nu weer ‘heel netjes’, op aan de beide machten, die het tot stand komen van den weg hadden mogelijk gemaakt: de Heeren van de Rekeninge der Domeinen van Holland en de Magistraat van Den Haag. Zoo iets dus als een decoratie voor het niet-meer-in-den-weg-staan.

Maar een kleine satisfactie moest Huygens er toch van hebben. Hij leest zijn vroegeren tegenstanders in zijn vers fijntjes de les. De voortvarende, doch tevens alles behalve oppervlakkige man begreep maar niet, hoe men zoo kon dralen met het uitvoeren van dùs nuttige en gewenschte zaken. Doch Huygens vergat, dat het slechts een belang gold van den ‘minderen man’. Van een ‘staking’, die er bij de steeds onbewogenen eens - een oogenblik maar, natuurlijk - deugdelijk den schrik in bracht, wist men toen nog niet. Huygens toog aan den arbeid zoo maar. Wat haalde de man ook aan!

Voor het overige erkend moet, dat de *Zeestraet* nu juist geen gedicht is van den eersten, misschien zelfs niet van den tweeden rang. 't Is ‘droog als grutten’.

‘Gevoel, Verbeelding, Heldenmoed’ - al zit 't er wel in - bemerkt ge alevel slechts met wat, en wat veel, goeden wil. Maar is het aanleggen van een weg nu ook wel een bijster dichterlijk onderwerp?

Ziehier de inboud. Inleiding: Er is veel onbegrijpelijks in 't beleid van Landen en Steden en men doet maar 't best zich daarin niet al te zeer te verdiepen. - Opgave van het onderwerp en redenen die den schrijver bewogen zich daarmede bezig te

houden. De geschiedenis van het ontwerp en de eindelijke uitvoering. Het oordeel van het Haagsche publiek en de Scheveningers over den straatweg. Raadgevingen aan den tolgaarder om zijne inkomsten te vermeerderen. *(sic!)* Aansporing tot de voorname Haagsche jongelieden, om rijtoertjes naar Scheveningen te doen (zoo iets als sociale *sport* dus, nog wel bekend, dan deden die voortreffelijken van hun kant toch ook iets). Beschrijving van de genoegens, die zij daar kunnen smaken. Opdracht en zelfbeschouwing van den dichter.

Zeker, daar is nu niet veel hooge vlucht in. En toch zouden we het vers niet gaarne missen.

Men gevoelt bij Huygens altijd met *een man* te doen te hebben. Hij mag wat preekerig vallen, er zit *ziel* in zijn verzen. En hij is *zich zelve.* Ook is hij een mensch onder de menschen. Een tikje te veel ingenomen met zich zelven, hult hij zich toch nooit in den profetenmantel. Zijn oogen en zijn hart staan altijd open. En voor de arme vrouwkens van Scheveningen is hij even hoffelijk als voor de ‘Staetsche Joffers’. En daarom schuilt er in Huygens' *Zeestraet* zulk een moreele waarde.

Genoeg. Wij schrijven hier geen boek over Huygens; helaas neen, we weten het maar al te goed. Maar er zou over de *Zeestraet* nog zooveel te zeggen zijn.

Een kleinigheid b.v. nog. Let er bij het lezen ook eens op, hoe Huygens *de natuur zag.* Hij is meer onderzoeker dan dichter. Hij bestudeert de kleinste dierkens, hij slaat de oogen op naar de wonderen van het hemelgewelf. Hij spreekt van de uitvindingen van zijn beroemden zoon Christiaan, en dat niet alleen uit vaderlijken trots; enz.

Maar Huygens op zijn ‘Zeestraet’ is geen Vondel op ‘Scheybeeck’. Hij wordt er niet ‘geprickt’

> Om uyt de borst te quinckeleeren.

Wat komt er terecht van het ‘Kijcken over duin en zee’; Wat ziet een Huygens van de ‘klaere beeck’, het

> beeckjen, datter dwars
> Lekt door 't bosjen, altijd versch.

't beekje, dat in 't vijvertje de vischkens in den mond zinkt, in het duin leven schept en aan welks oever ‘barrevoets nimfen lobberen’; de ‘doorluchtige’ met haar donkere schaduw onder het zware geboomte; het tierelieren van de vogels in haar koelte; haar val en haar effen spiegel:

De klaere Beeck uit schone duynen
  Gesproten om uw achterlant,
Uw vyvers, bosch en groene tuynen,
  Langs oevers, dicht met ooft beplant
Te laven met een lieflijk morren,
Totdat ze valt in 't Wijcker meer....

Hoe klapt die lierzang van wat er in de ziel van den gevoeligen Warmoesstrater.... Doch, gaat het echter wel aan om de ‘Beeckzang’ de ‘Zeestraet’ te vergeten?

Zoo geven we aanstonds Huygens weer het woord. Zie hier het slot van zijn vers. De Zeestraat zij uit het oog, op dezen ‘Wegh’ hier te staren betaamt ons allen:

.....
Maer, Wegh van allen Geest, die voor Gods heiligh Wesen
Verheiligt 't samen en vereeuwight hoopt te wesen,
U heb ick te vertre'en en voor 't laetst van mijn gepoog;
En als ick u alleen in 't Hert krijg of in 't Oogh
Werdt alle laeger Wegh mijn Hert en Oogh soo tegen,
Als poelen, dick van dreek, en ongekuyste stegen.
Maer steil en engh is 't pad dat dien Wegh henen leidt,
En wat hebb ick daertoe meer als Geneghentheit
En Onmacht? Ghy alleen, Ghy Waerheit, Wegh en Leven
Die die oprechten sucht mijn' Ziel hebt ingegeven,
Ghy kont haer by den will oock met de macht versien.
O, Die haer van der Jeughd Uw wond'ren hebt doen sien,
En met een gunst geleidt, dìe 'ck noyt en kan erckennen
Weest met haer soo Ghy waert, leert haer van hier ontwennen,
En van dit menschelick bytyds soo wel ontslaen
Dat's, als ghy roepen sult, te vlugger moghe ghaen
Tot daer Gherechtigheit en Ghy woont; Eeuwigh Wesen,
Ghunt haer die hooghe lust en allen, die dit lesen.

Daar schuilt wellicht hier-en-daar valsche smaak in de beeldspraak van dezen dichter. En toch: Dit is meer dan natuurpoëzie, dit is de taal der religie van den vromen Christen, van den

Calvinist met woord en daad. Ook Zeestraet, het vers, behoort tot Huygens' gaarn-aanvaarde, met beide handen aangegrepen, onvergankelijke-literarische erfenis. 't Aesthetische is 't hoogste niet.

XIII.

Eindelijk komt ook toch voor Huygens de dag van het: 'Nu is het genoeg. Gij, goede en getrouwe dienstknecht....'

In 1687, in den hoogen ouderdom van 91 jaren, overlijdt hij op zijn buiten Hofwijck te Voorburg aan de Vliet.

Drie jaren slechts vroeger, *nog op een ambtsreis*, had hij in dit *extemporé* zijn hart dùs lucht gegeven:

Aan Mijn' Kinder op mijn 89*e verjaering.*

Op twaelf na hondert jaer! 'k en kan 't my niet vergeven,
Ick laet de waereld staen, die my met dit taey leven
All' overleven siet wat menigh jaer nae my
Aen 't leven is geraeckt En kinderen wat denckt ghy,
Die 'k in de kindsheyt houw: daer ghy al selver oud'ren
En over-oud'ren zyt? Gaet alle mensch/dingh veroud'ren
Op één/my naer? Weest gerust, met noch een kort geduld,
De dagh slaet voor de deur, dat gh' u ontvadert zult
En vrye luyden sien; daer help ick u by hoopen,
Dat uwe levensroll de myne sal beloopen,
Soo dat ghy in witt haer, en witter dan ick droegh,
Mooght seggen als ick segg, *komt Heere*, '*t is genoegh.*

In ons jacht 7 *Nov.* 1684, *op reise naer de Visscherijpacht van Gr. Bergh.*

Nietwaar, indien God over ons beschikte, dat we tot zóó hoogen ouderdom zouden geraken, we zouden Hem smeeken om Huygens' frischheid en kracht in groene grijsheid.[1)]

1) Hier zouden we willen afdrukken ook het facsimilé van dit vers, zooals het voorkomt in het eerste deel (niet verder verschenen, helaas) der Huygens' biographie, *Constantin Huygens*, studiën, van wijlen Prof. Theod. Jorissen. Hoe kloek was nog Huygens handschrift!

Hoe tintelt het leven nog in dit vers: Op twaalf na honderd jaar. Huygens kon het zichzelven niet vergeven. En toch, hij ziet af van deze wereld, al overleefde hij ook wel, wat jaren nà hem het levenslicht zag.

En dan tot zijne kinderen: Zelf zijt ge reeds vaders en grootvaders, maar ik houd je in de kindsheid, m.a.w. *voor mij blijft ge kinderen.* En nog schertst hij: gaat dan alles, ieder ding, ieder mensch verouderen op één, op mij na? Geduld maar, straks wordt ge dan toch mondig, 'ontvaderd', en vrije lieden! Maar één ding help ik u wenschen, mijnezonen, als uw haren wit zullen zijn, witter misschien nog dan nu bij mij, ik hoop dat ge op het leven, dat dan achter u zal liggen, met dezelfde getroostheid als ik zult kunnen nederzien en zeggen als ik nu zeg: Kom Heere, 't is genoeg!

Is dat niet mooi? Is dat niet begeerlijk in den grijzen ouderdom zoo tot zijne zonen te kunnen spreken: treedt in mijne voetstappen, en weest als ik bereid, als God u wenkt, te gaan?...

'Wij, Calvinisten, hebben geen Santen, ook niet op den Helicon!' schreef eens de *Standaard.* 't Geldt ook van Huygens. En we hebben zijn fouten en tekortkomingen niet verheeld, eer te breed uitgemeten, het is zoo. Maar beminnelijk is Huygens *vooral in zijn grijsheid.*

Zie er zijne portretten eens op aan. Die hem afbeelden in zijne jonge jaren en in 's levens volle kracht hebben iets scherps, dat u niet ten volle bevalt. 't Is, of die felle oogen u met doorborenden blik aanstaren; of die mond waarom een ironische glimlach schijnt te spelen, zich zoo aanstonds zal openen tot een scherpe opmerking, tot een spottenden, sarcastischen zet. Een man van ernst is die jonge Huygens, maar wat meedoogenloos. Te zeer altijd een moralist, een 'wijse preecker'.

Maar zie hem nu ook geconterfeit in zijne laatste jaren. Die scherpe trek om den mond is een weemoedige geworden. Het leven heeft hem zelfkennis gebracht. Niet meer zoo koud, zoo hoog ziet hij neder op het 'mal' zijner mede-

menschen. En let vooral op den zachten gloed, die nu uit zijne oogen straalt. Ze glinsteren nog wel, ge gelooft het terecht, dat ze nòg vonken kunnen schieten - want zijn God spaarde dezen grijsaard bij het leven, de levenskracht ook en den levenslust - maar ze zeggen u toch, daar is maar niet enkel meer gepeinsd met het hoofd, daar zijn bewegingen des harten geweest, die dezen man door de ziel zijn gegaan. Een sierlijke kroon der grijsheid: witte lokken afhangend langs beide slapen omhuiven dit gelaat, met zijne fijne, maar diepe groeven; groeven gegrift als in *eikenhout*, zooals ge het ziet op Rembrandts portretten zijner oude mannen en vrouwen.

Van Huygens geldt, zij zijn jeugd dan al wat ouwelijk geweest en dus *on*jeugdig, met heel wat meer recht nog hetgeen Beets van zichzelven zong:

Het gladde voorhoofd onzer jeugd,
Dat elk verheugt,
Krijgt met de jaren kreuken.
Een lied der min
Is aan 't begin,
Maar 't einde ervaringsspreuken.

Voor het minst indien het leven doet
Hetgeen het moet,
En niet vergeefs verspild is,
Zoo vreugd en smart
Voor hoofd en hart
Werkt, wat door God gewild is.

Maar daarom kon Huygens dan ook tot zijnen God zuchten: Kom Heere, 't is genoeg. Kom nu. 't Was geen verliefhebberd, zelfgenoegzaam, verbeuzeld leven, waarop hij terugzag, doch een leven, welks hoogste bedoelen en eere de eere Gods was geweest:

'*En daer weet Sion van.*'

dàt was de krans, dien hij van zijn *korenbloemen* gevlochten wenschte voor zichzelven. Dat was zijn zèèr eervolle eerzucht.

Daer is, ten minsten, *wat* verdraeglicks in mijn snaer;
En d' een nakomelingh of d' ander sal 't gestanden:
Somwijlen heb *iets* gebaert uyt hoofd of handen,
Dat tegens d' opspraeck moght. *En daer weet Sion van*,
En dien ick 't heiligh lied heb nagebootst, Gods man
De man naar 's Heeren hert....

Hier herkent ge nu den waarlijk-Calvinist, den echt-Gereformeerde. De Psalmen Davids na te zingen, te jubelen den jubel ‘uit het Woord’, dàt was Huygens' hoogste vreugde; zijn lied en zijn lof!

En daarom mag ons Gereformeerde volk Huygens ook niet nimmer vergeten.

Hij was een hofman; hij heeft te zeer gestaan naar de gunst zijner literaire vrienden van 't Muyderslot, maar mocht zijn scheepje al eens meer laveeren dan wenschelijk was - waar geschiedde het niet te dikwijls? - het kompas wéés en bléef wijzen: *naer Sion!*

En eigenaardig verschijnsel Huygens *is* vergeten geweest niet enkel door ons Gereformeerde volk - dat heeft soms al eed zeer zonderlinge memorie! - maar door geheel ons volk.

In de 18de eeuw, dat spreekt, wist geen sterveling hier meer van Huygens.

Natuurlijk begint Huygens' herleving *bij Bilderdijk.* Als onze Gereformeerde, *onze nationale* fondamenten blootgelegd worden komt ge altijd bij Mr. Willem terecht; van allen die het zwaard voerden, is hij de oudste en de stoutste. Bilderdijk heeft voor het eerst weer na Huygens' dood zijne gedichten uitgegeven. Slechts weinigen namen er notitie van en dan nog maar alleen luyden van letteren.

Wie het dan na hem weer voor Constanter opnam?

De 29-jarige, nobele, dubbel-jonge Everhardus Potgieter, in *De Gids* van het jaar 1837. De flinkheid van zijn karakter trok hem naar den man van *Hofwijck.* Ook bleef hij hem levenslang constant.[1)]

1) Ieder kent natuurlijk de fraaie bladzijden aan Huygens gewijd in zijn ‘Het Rijksmuseum’, ieder ook dat rondschrift om zijn portret:
‘Altijd Hollander, Hagenaar, Hervormde, drie voorregten, voor welke hij (Huygens) God dankt, is zijn huiselijk leven in harmony met zijn maatschappelijk verkeer, met zijn burgerlijk gedrag; een *degelijk*, een *geheel*, een *waar* man.’
Voor ‘Hervormde’ alleen te lezen het meer preciese en historische Gereformeerde.

Natuurlijk lieten Potgieters tijdgenooten hem maar praten. Er werd gedut in duttend conservatisme; gelijk bekend is.

Een Haagsche boekhandelaar (A.D. Schinkel) gaf (‘niet in den handel’) in 1851 en '56 wat Huygens' curiositeiten.

Maar echte studie van Huygens kwam er pas in 1871 - dus 34 jaren ná Potgieter! - toen wijlen Jorissen zijn reeds genoemd boek gaf.

Sinds is er *gewerkt in Huygens.* En studie op studie zag het licht. *Enkel van Liberalen en Roomschen* o, mijn geachte mede-Gereformeerden!

Jonckbloet, Verdam, Van Vloten, Worp, Polak, Eymael, Thijm - we zullen de namen hunner boeken en tijdschriftstudiën maar niet eens afschrijven. Alleen maar: is 't niet wat heel erg, dat men ons constant vóór was?

Onder ons Gereformeerden gedacht enkel (natuurlijk alleen weer) de schrijver van *Calvinisme en Kunst* - van de familie van Bilderdijk, en héél ná - in zijn steeds-weer-te-herlezen rectorale rede ook Constantin Huygens.[1)]

1) Op het ‘alleen weer’ behoorde hier door den schrijver zelf (bij het nazien der drukproeven) een amendement ingediend te worden. Gelijk geschiedt.
Het was hem ontschoten, dat men in de door Groen van Prinsterer in 1860 uitgegeven *Verspreide Geschriften* een opstel vindt van zijne hand getiteld: ‘Constantijn Huygens, voornamelijk als bewoner van Hofwyck’.
Groen zelf zegt er in zijn voorbericht van: ‘*Eene onuitgegeven in* 1827 *geschreven verhandeling*’. Ik geef ze te liever, nu het mij gebeuren mocht door aankoop van dit historisch buitenverblijf het nog onveranderd gebleven woonhuis tegen afbraak, die men tegemoet zag, in veiligheid te stellen.
Doch niet enkel als bewoner van Hofwijck wordt over Huygens gehandeld. ‘Ik zal hem’, zegt de schrijver in 't begin, ‘dus slechts met een enkelen trek, als *staatsman*, als *dichter* en in 't algemeen als *mensch* en *christen* beschouwen.’
‘Als *staatsman.* ‘Voorzeker, als zoodanig heeft Huygens eene moeitevolle maar tevens eervolle loopbaan gehad. Hij werd gedurende 62 achtereenvolgende jaren in dienst van Nederland en Oranje, tot de moeilijkste en gewichtigste zaken gebruikt.’
Als *geleerde* en *dichter.* ‘Hij was een vijand van die geleerdheid welke ballast is van het geheugen zonder sieraad te wezen van hart en verstand.’
Als *mensch* en *christen.* ‘Huygens is een teederhartig Echtgenoot, een zorgvuldig vader, een trouwe vriend, een braaf en gemoedelijk mensch en christen geweest.’
Deze eigenaardige karakteristiek, vooral het ‘als geleerde en dichter’, maar niet minder dat ‘braaf’ en ‘gemoedelijk’ teekent wel Groen zelf in die (1827) dagen!

Liefde te wekken of te versterken was voorts het doel van dit ons geheel pretentie-loos schrijven.

Naast Vondel en Hooft is Huygens een dichter geweest van den tweeden rang, het is zoo. Doch hij schaarde zich bij het Gereformeerde volk en leefde in de hooge kringen het Gereformeerde leven, daar zeldzaam, trouw mede.

Bij Cats staat hij in veel opzichten achter; in enkele overtreft hij den man van Sorgvliet ook. Trouw heeft hij in daden, en veel zorgen vaak zijne Oranje-princen gediend. In de verheffing van Willem III in 1672 heeft hij, gejuicht.

Alleen prince Willem Henrick, zei Huygens zelf,[1)] wenschte zijn eigen rijkskanselier, zijn ‘eigen raet en reekenmeester’ te zijn, en

> Dat niemant deucken derv' om tweemael te beginnen
> Daer hij 't gelaten heeft....

Zoo toonde Huygens dus zich te kunnen en te willen schikken onder een meester, wiens meerderheid hij zich bewust was. Een deugd nog zoo algemeen niet; zelfs niet in onzen tijd.

Maar onwillekeurig zouden we opnieuw over Huygens beginnen.

Zoo gaat het. Van Huygens te scheiden kost moeite. Want wie hem leert kennen, dien wordt hij blijvend tot vriend. *Constanter.*

1) In zijn *Cluyswerk.*

[III.]

Willem Bilderdijk.
(Eene inleiding).

> Zeker, Bilderdijk moet men eigenlijk niet lezen in eene nieuw-modische editie, maar in den ouden druk, met het hard en stug papier, met de breede letters, in de gele, bruine, blauwe kartonnen banden met de oude vignetten en de etsen van eigen vinding of eigen etsnaald.[1)]
> VOSMAER.

I.

De gelukkige dagen van den rustigen gang des levens! Geen stoornis, die belemmert; geen zorg, die beklemt. De tred in het heden als gisteren en eergisteren: vast, zeker, beslist. Voor het oog alom - kalm voortkabbelende beken; in het verschiet - veilige havens. Van gevaar of gevaarlijkheid sprake noch besef. Gebaande wegen alom!

Dr. Izaäk Bilderdijk, eertijds practiseerend geneesheer, - bloedvergieter, smaalden politieke tegenstanders[2)] - nu sinds een kleine twintig jaar 'Opziener over de maniantie der

1) Vosmaer '*Vogels van diverse pluimage*', hoofdstuk 'Geëtste bladen', bl. 147. Vul het zeggen van Vosmaer gerust aan met: *en over Bilderdijk.*
2) Doctor Isaäc had namelijk als leerling uit de school van Boerhaave (hij had te Leiden gestudeerd) groote voorliefde voor aderlatingen, enz. Op de 'Zinnebeeldige en statieuse Prent der Begrafenisse van Daniël Raap, (een ijverig Orangist in 1754 overleden) is ook afgebeeld 'Doctor Bilderdijk, hebbende een werk van Hippocratis onder den arm een blijk van zijne geleerdheid, dezer dagen getoond aan zommige Lieden naar de andere wereld te zenden.'

t.o. 357

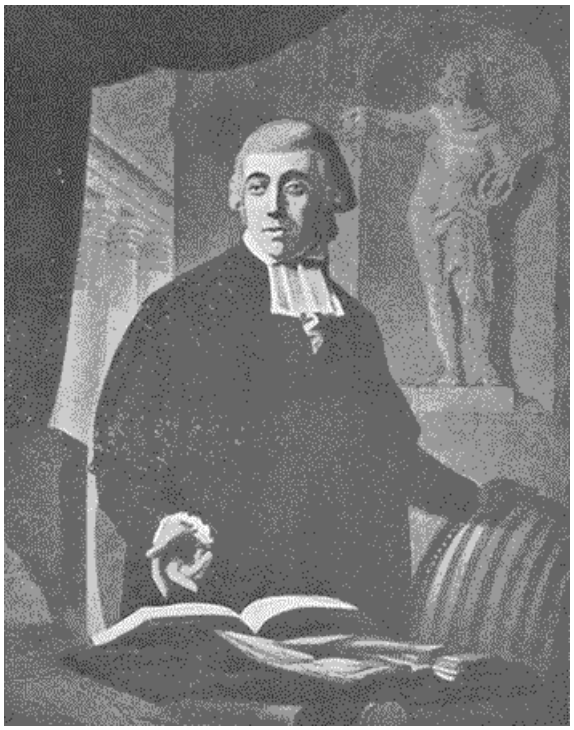

Mr. WILLEM BILDERDIJK.

collectieve middelen en het daartoe behoorend zegel over Amsterdam, Amstelland en Gooiland', door de gunst van de Prinses-Gouvernante Anna - weet zijn zoon bezorgd. 7 September 1776 - de jonkman viert zijn twintigsten verjaardag - treedt Willem Bilderdijk het kantoor van zijn vader binnen: 'Meneeren, de nieuwe boekhouder'. Mettertijd zelf inspecteur! Waarom ook niet? De afgunst smale van 'binnen' zijn, bezorgd-en-wel. Het opzienerschap was niet slecht ook; vooruitkomen zóó geen kunst.

Onbewogen dagen!

Het Holland, dat Willem Bilderdijk, Dr. Izaäks zoon, nu als man-die-meetelt binnentreedt, juicht er immers in.

Zeker, nu een kleine dertig jaar, geleden had het er even gestormd. Maar was het toch eigenlijk niet gebleken: een storm in - een glas water, of juister nog in een kommetje koffie?

De Franschman over de grenzen, nu ja, maar niet verder doorgedrongen dan tot in Brabant - was dat eigenlijk ook niet tot in streken, 'die ons maar weinig bestaan'?

En voorts, weer een Prins in 't land: Willem Carel Hendrik Friso als Willem IV tot stadhouder geproclameerd.

Maar geen droppel bloed had er gevloeid, enkel wat zilte tranen in oogen van 'gevoelige zielen'. En zoo'n lugubre historie als die van Jan en Cornelis de Witt, toen in 1672, - spook-verhaal uit vervlogen dagen. Een 'revolutie' nu die schier[1)] geen kind zelfs in den slaap had gestoord.

En de roerige en rumoerige Bijltjes dan?

Het blijft hun roem.

Op Wittenburg, Kattenburg en Oostenburg had de kleine man van de werven, een oogenblik gewaand, dat schimmen roemruchtiger dagen weer in werkelijkheid werden gezien. Met z'n drieduizenden hadden ze, de leden van het scheeps-

1) 'Schier.' Bij Wagenaar deel XX kan men nalezen, dat het niet alles zonder het scheuren van regentelijke kleeren afliep.

timmermansgilde, op den 2den September (1748) hun Oranje-prince juichend ingehaald. Immers als van ouds![1)]

Illusie bleek het. Laat onbewogen dagen onbewogen.

Vóór den stoet uit werd een banier gedragen: '*Voor Oranje en de Vrijheid!*'

Waarom toch niet liever: Voor de rust!

Op den Dam in het Stadhuis, heetten de Bijltjes: 'malcontenten'.

Zij, in - laat ons zeggen beminnelijke naïviteit spraken den Prins toe als (Wagenaar deel XX bl. 298) *Willem den Grooten.*

Was ons goed Oud-Holland er dan niet meer?

Uit den herfst-nevel van den morgen van den nooit te vergeten October-dag (den 3den Oct. 1574) was het eens als een wonder Gods opgerezen.

Leiden bezweken, of gered; in honger en pestilentie omgekomen, òf de Geus met zijn plempen reddend onder den stadswal?

En de Heere had victorie gegeven, Goddelijke uitredding voor bittere ellende.

Dit zijn Hollands geboorten....

En nu twee eeuwen later schalt dan toch nog de kreet: Voor Oranje, voor de Vrijheid.

Leeft Oud-Holland er waarlijk nog in?

Schuilt er achter dat wat fletse transparant nog een: Voor den Heere en zijn Gideon?

Trouw zal blijken.

Wel wat gedempt, wel wat uit de verte, maar met hoorbare stem toch klinkt nog steeds het *Wilhelmus*, het Princenlied van het 'Voor Godes Woordt gepresen....'

Maar - de Bijltjes trekken vooruit. (En niet maar in eigenlijken zin). Zelfs vóór Oranje uit.

Als op Hemelvaartsdag de Friesche stadhouder, met zijn jacht Amsterdam passeerend, voor het eerst binnen de stad

1) Over de Bijltjes, zie bij *Wagenaar* deel XX bl. 288 en v.v.g.

komt, gaat een deputatie uit heeren burgemeesteren Zijne Hoogheid begroeten. Ging het niet van harte - het gebeurde toch. Maar de teertonnen vlammen het hoogst op toch, op het Kadijksplein.

'Voor Oranje', dat beteekende nog steeds in den mond van den kleinen man: 'voor de religie van de vaderen overgeleverd'. Oranje en de religie, die twee vloeiden voor het eenvoudig volksvertrouwen nog altoos ineen. Zoo werken groote tradities na. Daden *blijven;* al is het soms ook enkel nog slechts in de dichtende verbeelding.

Was er geen oorzaak?

Oranje had eens, en voor altijd, het pleit beslist. Na 1618 heeft nooit weer overmoed der 'politieken' het gewaagd schennend de hand te slaan aan de Gereformeerde religie.

In hun hart Remonstrantisch meest, Descartiaan wellicht als Johan de Witt, waakten de 'heeren van het Stadhuis' er wel voor, ooit weer den leeuw te wekken in het hart des volks.

Zeker, ze bouwden zichzelf een paleis, 'achtste wereldwonder' op den Dam, en op het Amstelveld bracht het een nieuwe kerk niet verder dan tot een onoogelijke houten schuur; maar dat was wèlbezien voor een goed deel de schuld óòk der kerk zelve.

Tòch symboliek.

Maar van een met geweld opdringen van het Remonstrantisme als in de dagen van Oldenbarneveldt en Hugo de Groot was nooit ofte nimmer sprake meer. Was het wonder, dat Oranje synoniem blèèf met de ware religie? 'Voedsterheeren der Kerke', 'zuilen de religie', dat waren hun de Oranjes geweest. En ze waren het den volke nog.[1)]

Waarom dan de Bijltjes om vrijheid riepen?

Bijna een halve eeuw had Holland geen Oranje-prins gekend. De koning-stadhouder Willem III was in den vreemde bezweken, Maart 1702. Dies was men meer dan ooit over-

1) Betje Wolff, die haar tijd goed kende, spot in haar *Willem Leevend* dan ook van het 'dierbaar Oranjehuis en de waare suivere Gereformeerde religie' als in den volksmond bijeen behoorend.

geleverd aan Regenten-willekeur. Onder de ‘heeren’ werd alles bedisseld. Niet slechts de Bijltjes, heel de gegoede burgerij had eenvoudig naar het Stadhuis-pijpen te dansen, of ook niet van enkel jolijt te dansen. De heeren deden de zaken wel af in een familie-onderonsje.

Niet dat het volk, de ‘gemeente’ zei men trouwhartig, daar nu bijster onder zuchtte. ‘Als de heeren wijzen, hebben de gekken te prijzen,’ oordeelde Hollandsche indolentie. En er was welvaart, en dat zegt veel. ‘Is de maan vol, dan schijnt ze overal,’ - tot zelfs in straatjes en steegjes.

Toch kon het te vèr loopen en zoo was het ook omstreeks '47 geweest. En Willem IV, vertegenwoordigende *Oranje*, zei hulpe toe. Een paar burgemeesters kregen hun ontslag. Maar de prins vroeg zoo goed als excuus voor zooveel stoutigheid. Straks kregen de heeren dan ook andere vette prebenden, als Maerlant zou gezegd hebben. Ook een Oranje had geen stegen voor straten aan te zien oordeelden op hun beurt de heeren, die ‘niet opstonden voor een ton.’

Dan trekken de Bijltjes, onthutst, meer nog dan ontmoedigd, maar weer terug naar hunne Eilanden. En burgemeesteren, in hoogheid gezeten, genieten weer onbepaald van onbewogen dagen.[1)]

Dr. Izaäk Bilderdijk en vrienden en gelijken - hij kon de grooten niet velen - krijgen met wat moeite wellicht nog een post ‘uit mérite van diensten voor het Huis van Oranje.’ Maar voorts, de prins heeft wel andere dingen aan het hoofd, de zorgen drukken hem. Na vier jaar tobbens reeds bezwijkt hij. Thans, 'n dertig jaren later (in 1776) is zijn zoon, Prins Willem V, in het laatste van zijn ‘tien vette jaren’.

1) Een burgemeester *in nood*! Mr. C. van Lennep aan zijn vrouw ‘Amst. 11 Oct. 1787 half vier uren’).
‘Ik heb van het Stadhuis gaande op raad van den heer Elias *ook Oranje aangehad*, *om over den Dam te komen*, daar het zeer vol was, doch in de Kalverstraat heb ik dat weder afgedaan, ziende dat er geen een fatsoenlijk mensch bijna mee liep.’ (Mr. Van Lennep, *Het leven van Mr. C. van Lennep*, 1751-1818, aldaar bl. 185).

Laten we dan eens rondkijken, vóór wellicht de onbewogen dagen op het onverwachtst een einde hebben genomen.

Wat is, in 't algemeen, de eerste indruk, dien wij, kinderen van dezen tijd wel ontvangen?

Uiterlijk ongetwijfeld die van groote deftigheid; *van statigheid.* Van overgroote zelfs. Voor ons zelfs min of meer belachelijk, vinden we. En niet zonder reden.

De heeren dragen nog korte pruikjes, van achter in een zak met een staartje samengeknoopt; lange rokken en vesten; kuitebroeken en schoenen met gespen; alles gekroond met een driekanten steek. De dames zullen juist dezer dagen hare hooge kapsels, om strijd groentenwinkels of tuinen, afbreken en gepoederde hairen gaan dragen, hoog en breed uitgekamd met zóó lossen zwier, dat het ‘der natuur nabij komt’. De wijde hoepelrokken hadden ze laten vervallen; ze waren er uitgestapt met eene eenvoudige terzijde opgetoomde japon. Doch wijd en breed was de gepluimde hoed, en om den hals en over de borst plooide en kruiste zich in losse, breede vouwen de witte batisten halsdoek.

Ook dit - symboliek!

Waren er nog steeds niet ouderwetsche ridderschappen, hooge burgemeesteren en ongenaakbare regenten; sprak men ook nog niet van stedelijke rechten en provinciale privilegiën in vergulde zalen en bij beschilderde behangsels...?

Maar het volk, vraagt ge allicht, ‘de werkman’?

Mogen we zoo vrij zijn eerst even van de burgerij te spreken, zoo u de term niet mishage.

Ze leefde meest nog bij de Gereformeerde beginselen, zij het ook dat het goud geenszins onverdonkerd was. En echter, ze mocht er nog zijn. Wel was de oude energie niet meer wat ze eens was geweest, te zeer had rust roest gebracht. Maar stille rustige zin, kloek beleid, oprechte vroomheid waren nóg kenmerken dier gegoede burgerij. *Huisgezinnen met den Bijbel* - den term kende men niet, (natuurlijk niet!) de zaak zelve vond men, gelukkig, nog steeds de natuurlijkheid zelve.

Als de ‘modieuse’ Betje Wolff, schrijfster van wat onze

tijd nog wel prijst als anti-clericale boeken, in haar *Willem Leevend* een Amsterdamsche koopmansweduwe teekent uit den zeer wèlgestelden stand, wordt ze zelf, wijl herinnering spreekt, met volle respect vervuld en heet het: Daar zat de oude vrouw aan de ontbijttafel ‘een stuk versch gevallen sneeuw’, in haar smetteloos ochtendkleed, eerbiedig gebogen over haar Statenbijbel. Schoon haar dochter het vertrek binnenkomt, ze leest door. Eerst moet het hoofdstuk uit zijn, vóór ze oor of oog heeft voor iets anders, wat ook...

Want beleefd werd, wat werd beleden. Zeker, ook toen waren er, als steeds, booze uitzonderingen, maar ze scholen liefst weg in de stilte. Er was nog schaamte ook in het maatschappelijk leven.

Maar het verval was er reeds. Eens waren we de vrachtvaarders van Europa, nù en te lang reeds, Europa's geldschieters. De ruil mocht berouwelijk heeten.

Niet meer naar Oost en naar West, om den Noord of langs het Zuiden zeilde de Hollandsche jonkman uit ter ontdekkingsreis. Dat was de ‘sport’ geweest van den kloeken 17de eeuwer. ‘Nu behoefde dat zoo niet meer.’

En nood leert bidden. Als leugen klinke u die leus, en met reden, meestal in de ooren, er schuilt waarheid toch in. Lees slechts onze oude scheepsjournalen, hoe het ruwe volk, lastig aan den wal, in den storm werd gekweekt tot gewilligen en gehoorzamen, die leerden vragen naar God en zijn Woord. Wijl de kapiteins leiding gaven aan 't leven aan boord en 't schip nog een roer had. Nu heeft het een machine en redt het zich zelf wel!

Maar, in later dagen, dat opgesloten zijn in engen, kleinen kring, hoe het schadelijk werkte; hoogmoedig maakte en benepen.

De burgemeesteren: burgerkoningen; de burgerman, op zijn beurt, klimmend tot ‘heer der gebuurte’. Er schoot ernst wel in, ongetwijfeld maar alles verkleinde, het vergezicht verdween, de wereld verengde tot een provinciestadje; een stadsgracht.

Zijn dit enkel wereldsche dingen?

Hoe ge u vergist! De a a r d e is des Heeren, mitsgaders hare volheid - in verleden en heden, - kleine kring mag nooit grens zijn voor hoofd of hart.

Dan komt de wereld van buiten en dringt de onze toch binnen. En de zorgvuldig afgescheidenen vallen voor haar zwaard, wijl wij ons niet opmaakten ten kruistocht voor den Heere.

Zoo is het Holland vergaan.

De onbewogen dagen zijn geeindigd in Revolutie en Revolutiegeest. Zoo het terrein des geloofs zich niet uitbreidt, krimpt het in; dreigt het verslonden te worden.

Er wordt vaak gezegd, dat Voltaire en Rousseau met hunne geschriften hier het land kwamen bederven. *Slechts onder het intellect* was dit het geval. En dan nog eerst later. Wel las de adel in de landprovinciën zijne Engelsche schrijvers, maar de burgerij, zelfs de gegoede, stond daar nog buiten.

Nog hadden de Gereformeerde kerken en de bediening des Woords in haar het oor der schare. Maar de Kerk zelve zonk in....

> ‘Wanneer een volk door zonden moet vergaan
> Vangt i n d e k e r k de zielsmelaatsheid aan.’

zou later de man terecht zijn volk toeroepen, die nu nog de onbewogen dagen der jongelingsschap genoot.

Maar zoo ver was het nu nog geenszins met het volk van Holland.

Als[1)] de *Bélisaire* van den vermaarden Marmontel hier ‘in 't Duitsch overgezet’ lezers vindt, ontbrandt alom het twistgesprek over de vraag, of een voortreffelijk heiden als Socrates - hadden de heidenen niet de wet geschreven in hunne

1) Zie hierover vooral *Het Leven en de werken van Ds. Petrus Hofstede*, door Dr. J.P. de Bie; voornamelijk het hoofdstuk II ‘Hofstede en het geschil naar aanleiding van den Belisarius van Marmontel’, bl. 175-241, aldaar. Dr. De Bie heeft Hofstede, den Orange-predikant, verdienstelijk gewroken van de smaad hem aangedaan door wijlen Dr. Van Vloten in diens ‘*Levensbode*’.

harten? - niet door eigen verdienste de zaligheid zou kunnen verwerven.

Gereformeerde predikanten waarschuwen van den kansel en in geschriften de gemeente, maar een voorganger der Remonstranten kiest voor Marmontel. En de trekschuit was nog nog niet tam in die dagen, er werd in de roef getheologiseerd, zooals men er dan straks, helaas, zal politiseeren.

Deelde heel het volk dan in deze en dergelijke strijdpunten, kwam men der religie te na?

Bij de beantwoording dezer vraag komt aan het licht, waarin nog meer Holland te kort was geschoten.

In de 16de en 17de eeuw ongetwijfeld nog de Kerk, - maar al zeer spoedig niet meer - had daarna zich de Overheid op haar wijze het lot der schare aangetrokken.

Het grauw, het Jan Hagel, wie zag er in liefde naar om!

Liep het te hoop, de stadsdienders hadden in last het uit een te drijven, voorts was men royaal met laten-verdienen en met fooien; maar daarmede dan basta ook.

Dat dit soort menschen één voor één een onsterfelijke ziel ook had, de kerk alleen nam er nota van. En Zondags had men schier allen nog onder het gehoor. Smale wie smalen wil, de macht van den Kerkeraad, van den dienst des Woords is een zegen geweest ook voor de heffe des volks in die tijden.[1)]

Ook destijds waren er rouwe klanten, die het mes trokken en meest in de taveerne voor anker lagen - *maar zoo was de schare niet.* Geen ‘openbare’ school had ons volk nog jammerlijk ‘geneutraliseerd’. Bekrompene, vaak bijgeloovige, onontwikkelde vromen, ge hebt recht dus velen onder ‘het mindere’ volk te heeten, maar oprechte godsvrucht was ook onder de breede massa des volks allerminst zeldzaam.

God de Heere heeft aan Nederland eenmaal groote dingen gedaan. En Gods werk roeit men zoo licht niet uit.

Maar straks blijkt de kudde zonder herders, of juister nog

1) *Volle* kerken had men nog. Men zie eens na bij Wagenaar, wat er hier te Amsterdam gecollecteerd word op bede-dagen en zelfs in de gewone beurten.

vele herders wolven, dan ligt het land open en het kleppen van de noodklok komt te laat. Dan blijken de Gereformeerde Kerken *de leiding kwijt.*

Ongetwijfeld, er vallen verzachtende omstandigheden te pleiten. Nooit was Holland een Gereformeerd land in dien zin, dat het Calvinisme er de numerieke meerderheid achter zich had.

Steeds lag ons land open voor allerlei wind van leer. We zijn van ouds zoo'n goedmoedig slag luiden. Wie goed toeluisterde, wie opmerkte hoorde dan ook reeds in deze 'onbewogen dagen', de dissenters (niet-Gereformeerden) steeds beslister een hoogen toon aanslaan. Maar stilstaande wateren trachten niet uit te vloeien over andere akkers. Dammen en dijken geen beletselen, maar waarborgen voor eigen veiligheid juist! En in de verte rommelen reeds de eerste slagen van het onweder.....

In ieder geval, zoo zegt ge allicht, gun den vier en twintigjarigen Bilderdijk de ruste van zijn Amsterdamsch kantoor. Der jeugd althans haar onbewogen dagen!

Er valt ook weinig tegen in te brengen.

Maar, indien deze Willem Bilderdijk zelf nu reeds vaag bevroedt, dat deze ruste, waartegen in 't gemeen toch niemand heeft te toornen, hem juist niet past.....

Heeft hij dan zijn leerjaren reeds achter den rug misschien? Of heeft wellicht de Kerk in hem iets goeds, iets buitengewoons misschien gezien.....

Ik betwijfel het. Maar wel is mij dit bekend: 'Dichtgenootschappen' - haast schreef ik: de courantenbureaux van dien tijd - sieren den vier-en-twintigjarige straks met twee gouden 'medailles van mérite.'

En tòch, verstout ik mij den poëet over den schouder te zien, als hij aan zijn schrijftafel zit, dan geloof ik echter niet, dat er *volkomen* homogeniteit is tusschen den gelauwerde en de lauweraars. Maar toegegeven, hij gaat in hun spoor.....

Doch wat belangt ons dit voorloopig!

Hoe het staat in onze Nederduitsche Gereformeerde Kerken,

die vraag zij toch eerst wat van naderbij bezien. Ons heden toch ligt ook in dit verleden. De enquête omtrent het Toen heeft hare waarde voor het Nú. En Bilderdijk blijkt er bij betrokken.

II

De achttiende eeuw schoon minder ver van ons verwijderd staat verder van ons af in ons besef dan onze ‘gouden Eeuw’.

Een volk heugt zijn heldenperiode wel. Van onzen strijd tegen Spanje heeft ieder althans gehoord.

Maar onze achttiende eeuw en hare dagen van schijnbaargelukkige onbewogenheid is vergeten. En dies ook de Bijltjes, die een oogenblik rimpeling brachten in klaren waterspiegel.

Amsterdam had reeds in de achttiende eeuw zijne eilanden. Die eilanden waren zijn ten deele metterdaad nog, wat de naam ze geeft: wijken bijna geheel omgeven door het water.

Destijds aan den noordkant nog geheel door het open IJ omspoeld, waren de stadsgedeelten die Wittenburg, Kattenburg en Oostenburg heeten, geheel afzonderlijke buurten. Alleen de brug van het Kadijksplein verbond ze met de overige stad. De verbinding die nu Funen (nog een Eiland) heeft, bestond nog niet.

En op die Eilanden leefde een bevolking die haar *eigen* leven leefde. Het leven der stille, kleine luyden. Men heette ze naar het werktuig, dat de meesten hanteerden, *hun bijl.* Was trouwens niet de overgroote meerderheid werkzaam aan de vele werven, die destijds nog bloeiden in Amsterdam!

De Wittenburgers enz. waren een eigen volkje, met een eigen karakter, een eigen verleden ook. Hier leefden de oude volkstradities, ongehinderd, nog voort. Hier was Oud-Holland - 'n Oud-Holland althans - zij het beperkt, zij het bekrompen ook, nog in levende leven te vinden.

En het echte Holland was steeds daaraan kenbaar, dat het

om Oranje roept. Instinctmatig. Acht het zeggen niet smadelijk. Het verstandelijk-onberedeneerde is waarlijk niet het minste in ons. Het uit het hart opgewelde. Het - *we kunnen niet anders.* Het - *het is ons te machtig.* De stem der conscientie.

Zoo zijn ons deze Bijltjes dan ook type. Opkomend in de historie, werkelijkheid dus, èn symbool.

Beeld van den Hollandschen kleinen man. De nijvere, al-den-dag-weer hard-arbeidende kleine burger, vroom en vroed, ingetogen meest onbewogen levend, maar in wien een kracht schuilt hem zelf meest niet bewust: *de kracht van het leven bij Gods Woord.*

De Bijltjes zijn van het Geuzenras. Maar uit de late nadagen. De achttiende eeuw was geen Geuzen-tijd. Doch iets er van bleek toch nog in 1747. Gelijk ook Oranje slechts even *herinnerde* aan het *Oranje* van den Vader des Vaderlands, een prince Willem I. Doch wie versmaadt het herfstzonnetje, al mist het lente-tinteling? Zoo moesten we dan ook de Bijltjes niet vergeten. We denken er dan ook niet aan!

En er is nog iets.

Onze meeste historieschrijvers en ‘geleerden’ (meest mannen van het aangeleerde!) zijn stadsmenschen geweest. En menschen onzer groote steden.

Van onze kleinere steden, van de provinciën buiten Holland hoort men meest niet veel. 't Is of er alleen in Holland wat gebeurt. Maar Friesland, maar Zeeland dan? En de andere gewesten buiten Holland?

De vraag klemt.

Welnu, ook dààr had men ze: *de Bijltjes* - in overdrachtelijken zin; de kleine burgers in wie de Oud-Nederlandsche tradities voortleefden.

Niet het minst op het platteland. Onder de vaak zoo gesmade *boeren.* ‘Domme boer’, het is een verzinsel der stadsdomheid, die den onontbolsterden buitenkant voor het wezen neemt.

Ten onrechte.

De geschiedenis onzer boeren is grootendeels nog ongeschreven.

Maar ook op de stille hoeven, in de rustige dorpen - op hùn Eilanden - bleef het oude leven l e v e n .[1)]

Ook dáár waarachtige godsvrucht, het oude leven van Nederland-en-Oranje.

Het is gebleken in 1672, in 1747, in 1813.

Één teekenend voorbeeld, dat authentiek is.

Niet de zonen van Van Hogendorp liepen in 1813 het eerst met de Oranje-cocardes, toen de Franschen nog in het land waren.

Maar *de boeren van het Westland* riepen op de Haagsche Groenmarkt met het Oranjelint op de muts om hun Prins. Geen wonder trouwens.

Bijltjes en Boeren behooren bijeen. Mannen van het 'voor Godes Woord geprezen', nagalmend in het: Voor Oranje en de Vrijheid. Toen Holland vallen zou voor Frankrijk en de Fransche revolutie....

Zeker, het leek er niet naar. Alles scheen zoo hecht, zoo betrouwbaar in de onbewogen dagen. Ging alles ook niet, zooals het sinds jaren-en-jaren was gegaan? Men leefde het leven der traditie. Het leven van het zoo-is-het-altijd-geweest. Het leven der piëteit. De erfenis der ouden aanvaardend als een wet, een stuur, een teugel.

Onze tijd kent dat niet meer. Ons onderwijs maakt, zoowaar, de kinderen reeds critisch. Voorts het kranten-heir, van allerlei naam en faam, indringend ook in het strak en behoudend gezin. Wat wist men er toen van!

1) Mr. J. Koenen gaf vóór jaren eene geschiedenis van den 'Boerenstand in Nederland'. Sinds verscheen vóór korten tijd (1904) het werk van Dr. H. Blink (zie hiervoor bl. 173, noot). Ofschoon alleen het II^{de} (en laatste) deel van Dr. B.'s werk een kleine 600 pagina's telt vindt men er over de godsdienstige gezindheid al heel weinig, d.i. zoo goed als niets in. In de paragraaf 'Beschaving en Onderwijs', bl. 95 heet het in het voorbijgaan: *Op kerkelijk gebied waren de boeren over het geheel zeer stipt; in de Protestantsche gewesten zeer rechtzinnig in de leer.*'. Dat is alles! Er volgen dan nog enkele regels over het bijgeloof, 'dat op het platte land algemeen had wortel gevat.'

Een burgemeester wàs iemand voor wien men eerbiedig het hoofd ontblootte enkel *omdat* hij een heer van het Stadhuis was.

Een predikant heette men alom *met eerbied* welkom. Zijn ambt reeds gaf hem overmacht. Zelfs in burgemeesterskamers, al ging het dáár niet altijd van harte.

Want waarlijk al deert u vaak de z.g. democratie onzer dagen, die alweer met miskenning der echte aristocratie den kleinen man op het schild heft, er valt niets tegen in te brengen: in ons land zijn metterdaad 'de kleine luyden' de kern onzes volks geweest; de dragers onzer heilige tradities.

Doch onder hunne leiders.

De Oranjes, de Marnixen.

Gaat in het laatst der achttiende eeuw zich de aristocratie tegen het volk keeren, dan gaat èn die aristocratie èn het volk verloren.

Dan worden de *Carmagnolen* in botte verblindheid jubelend ingehaald.

Ingehaald met een psalm op de lippen. Dan wordt van de kansels onzer bedehuizen God gedankt, 'die de wateren der rivieren (winter van 1795) deed bevriezen, opdat zij den Franschen vrienden een pad zouden zijn'.

Want ook onze Patriotten waren 'vrome lieden'.

Nog kan men de dankpredikatie lezen van den Utrechtschen hoogleeraar prof. Heringa.

In zijn 'Biddagsbrief' roept hij, zinspelende op 'de begunstiging der bevrozen wateren' uit: *Dit is van den Heere geschied en het is wonderlijk in onze oogen.*

Diezelfde brave man hield op den dankdag (vanwege de komst der Franschen) 8 Maart, onder aanheffing van een godsdienstig lied op de melodie der *Marseillaise*, in de Utrechtsche domkerk eene leerrede over 'het betamend gebruik der vrijheid'.

Zoo ver ging de nationale zelfverblinding.

Maar er was een wedijver in welgemeende godvruchtigheid.[1)]

1) En men was natuurlijk *antipapist.*
'Komt men met hen (de Fransche soldaten) in een gesprek' - roept Prof. Heringa in extase uit - 'over de leerstukken onzer belijdenls, men doe hen bijzonder het redelijke, het eenvoudige, het godewaardige, het aangename en troostrijke, het heilzame voor de maatschappij opmerken, dat er in onze geloofs- en zedeleer is, *boven de roomsche*'. Voorts wenschte hij 'nieuwe afdruksels van Fransche Nieuwe Testamenten'. Zie nog Busken Huet 'Cornelis van Lennep en de zijnen, in deel VI zijne *Fantasiën en Kritieken.*

Indien het zout zouteloos wordt! Waarmede zal het gezouten worden?

Dàt is Hollands val geweest: *zouteloos zout.*

Ja, metterdaad, de 'zielsmelaatschheid' *is* ook in de kerken zelve aangevangen.

Bij de waarheid Gods was het volk van Nederland grootgebracht.

De Synode van Dordt (1618) was van nationale beteekenis zonder wedergade.[1)]

In Dordt is de weg afgebakend, die ons volk zou gaan. Daar kwam ons volk tot zijn kloeke Gereformeerde belijdenis. Zeker, ook daar nog niet in vrije volkomenheid. De macht van den Staat deed zich gelden. Zoo hield daar ook het Infra stand tegen het Supra. Althans bij eene minderheid.[2)]

Maar den Arminiaan werd het zwijgen opgelegd. Hem werd, en terecht, zijne plaats in de Kerk ontzegd.

En alweer, dat het geschiedde mede door den arm van 'Heeren Staten' bléef de zwakke plek.

Maar toch ons volk koos, in zijn kerkvergadering, *tegen den Remonstrant.* Niet maar de predikanten, de professoren - ons volk.

Ons volk wilde Gereformeerd zijn. En we zijn een Gereformeerd volk ook geweest.

Een heilstaat was er ook toen in Holland niet. Maar toch ons 17de eeuwsche Holland kunnen we slechts benaderen. Het is zoo vaak geschilderd, we schilderen het nu niet. Maar de taak is verlokkelijk.

1) Zie hiervoor bl. 205-209.
2) Zie *Maccovius* door Dr. A. Kuyper Jr.

Ook is dit alles hier ter zake. En wel hierom:

In ieder Hollander, in den godvreezende niet het minst, schuilt ‘een fijne Remonstrant’.

De man der goede werken, die van de belijdenis liefst de scherpe hoeken wat afvijlt. Die zingt o zeker van het: ‘*Bij al mijn deugd*, *bij al mijn werken* vind ik geen troost die mij kan sterken....’, maar die toch groot gaat op die deugd en op die werken.

En die Arminiaan komt er in de 18de eeuw na de nederlaag te Dordt weer bovenop als nooit te voren. Eerst bij de Dissenters (de Doopsgezinden, enz.) en straks ook in de ‘publieke kerk’.

Het Gereformeerde leven was in zijn loop gestuit. Er was geen voortvaren meer. Er kwam inzinking.[1)]

Dan zijn er de gerusten in Zion. Alles gaat immers goed. Vooral niet te veel ijver. Langzaam gaat zeker. Straks komt ook het onvoltooide, het afgeknotte wel terecht. Wat mort men toch in onbewogen dagen?

Tot de revolutie verrast....

De Synode van Dordt was onze laatste nationale organisatie geweest.

Weet ge wat de eerstvolgende na 1618 geweest is?

Laat mij het u mogen zeggen.

De nationale organisatie der Patriotische vrijkorpsen op 6 December 1784 in eene bijeenkomst van ruim vijftig afgevaardigden uit de vrijschutters van de geheele Republiek.

1) Terecht schrijft Busken Huet (Land v. Rembr. II, I, b). 106):

‘Met het aanbreken der 18de eeuw slaat het uur der remonstrantsche *revanche.* De orthodoxie van weleer wordt meer en meer de heerschende denkwijs; en wanneer de eeuw ten einde gaat spoeden, dan ziet men in de romans der juffrouwen Wolff en Deken den rechtzinnigen predikant *Heftig* eene karikatuur vertoonen, den Arminiaanschen professor *Maatig* een ideaal. *Maatig* is niet alleen verlicht en vroom; hij is bovendien hoogleeraar; terwijl de arme *Heftig* het vooreerst niet verder dan leeraar brengen kon. Het tij is verloopen, de bakens zijn verzet.’

Nederland zonder neen, *tegen Oranje.*

'Wat de godsdienstijver vroeger gedaan had, deed thans de politiek.'[1)] De politiek in hoozen zin.

Hier moest toch eigenlijk het godsdienstig leven onzes volks in de 18de eeuw geteekend worden.

Het verval onzes levens.

En alweer, schijnbaar: bloei.

Wat een getheologiseer, welk een groepen en groepjes; vrome gezelschappen, welbeminde 'schrijvers', volle kerken, allerlei stichtingen, 'huizen' voor oude lieden en jonge kinderen, hofjes te kust en te keur.

Maar de pit was er uit.

De oude Gereformeerde waarheid meestal omgesmeed naar de behoeften der volkskerk. De heilige Doop niet recht meer begrepen. Secten ingedrongen. Maar alles staat en gaat als van ouds.

Wat nood dan!

Zelfs aan verbeteringen wordt gedacht. Hernieuwing des levens.

In 1774 komt het op initiatief van Prins Willem V een nieuwe psalmberijming tot stand.

Datheen wordt in den hoek gezet. Hoe had Van Effen in zijn *Spectator* al niet met hem gegekt, onder veler toejuiching. Zeker, niet zonder oorzaak. En toch, was het winste in alles?

Iets nieuws te willen is heerlijk. Wie mint de lente niet? Maar ongemerkt op andere sporen over te gaan, dàt is het gevaarlijke. Het doodelijke ook.

De psalmberijming wàs vooruitgang. Maar niet in alles. En straks bleek dit: het land kiest voor de vrijcorpsen en tegen Dordt. Althans - het volk dat meeleefde.

Het Gereformeerde volk *was er nog wel*, maar het sliep den slaap der gerusten, den slaap des doods. Slechts een enkele waakte. Maar naar wachters op Sions muren werd niet omgezien.

1) Aldus schrijft Dr. H.T. Colenbrander in zijn standaardwerk: *De Patriottentijd*, deel I, bi. 279.

En ziet, hier ontmoeten we weer den jongen Bilderdijk. De psalmberijming van 1774[1)] bezielt hem tot zijne eerste verzen. Hij voelt zich dichter. En - van den nieuwen tijd.

Ook voor hem nog: onbewogen dagen.

Tot zich Gods storm verheft. Over hem; over het vaderland. De God van Nederland waakte nog over Nederland. En dan is het - o, Goddelijke ironie! - gedaan met de onbewogen dagen. Dan geeft de Heere nieuw leven. Dan ruischt het over de dalen. En de adem van den wind is over de heuvelen. Ten gerichte; maar het leven is er in. In verbeurde goedertierenheid Gods.

Nieuw leven bekoort. April reeds kan heerlijk zijn. Als het gaat ritselen in het gebladerte; de zwellende knoppen breken; het fijne, jonge leven uitspruit; een frisch waas het dorre hout omhuift; de weide haar bloemen heeft. En donkere schaduwen vlieden voor de tinteling der lentezon. Dan juicht ons het hart op van weelde.

Soms kan het zijn - en wie kent ook die ervaring niet? - dat onze stemming zoo geheel in strijd is met lente-leven en lente-weelde - als de smart knelt en het gevaar dreigt. Dan is er disharmonie tusschen de wereld in ons en buiten ons. Dan gebeurt het u, dat ge het oog sluit voor zonneglansen; gelijk ge het oor afwendt van jubelkreten en feesttonen.

Maar zelfs dan nog kan het u geschieden, dat in stille weemoed onwillekeurig en ongedacht uw starend oog blijft rusten

1) Over de psalmberijming van 1774 bestaat een eigen en breede literatuur. Vergelijk het overzicht in Dr. Reitsma's ‘Geschiedenis der Hervorming en der Hervormde Kerk’, bl. 346-347. Ook werd de nieuwe berijming niet zonder verzet hier-en-daar ingevoerd.

Vergelijk in *Saartje Burgerhart* van Betje Wolff den 55sten brief, waar de schrijfster feitelijk den draak steekt met de bezwaren der ‘achterlijken’. ‘Is er geen nieuws?’ wordt er aan een ouden visscher gevraagd, en het antwoordt luidt: ‘Jae wel is er nieuws, ze willen met Saetans geweld ier niewe zalmen ebben, maer Klaes eit ook kneukels an zen lyf. Wy willen Daevis zalmen ouwen, al zou Maassluis 't onderste boven,’ enz.

op het wòrdende leven. En in u opwaakt het troostende besef van beloften Gods die gewisse zekerheid zijn; wat er ga of wat er kome.

Zoo treft soms in de ziekenkamer, waar het leven dat scheiden moet, worstelt met den dood, in een stille ure bij het schemerlichtje in den nacht, uw blik - een stuk speelgoed, dat kinderhand er argeloos liet. Dan plooit zich even een lach om den mond: ook wij komen en gaan, maar het Woord onzes Gods *gaat door*.

Straks moge ook onze ure slaan, onze plannen bezwijken meest, de plannen Gods worden bevestigd!

Kostelijke gave, benijdenswaardig voorrecht, het jonge leven dat naar levensvolheid dorst, leiding te kunnen bieden. Slechts den vinger te hebben uit te strekken en te zeggen: Zie, hier en ginds de bronnen, die u kunnen laven!

Was daartoe het Gereformeerde leven bij machte in de tweede helft der 18de eeuw, toen Bilderdijk op zijn twintigsten verjaardag als jongeling de wereld intrad?

De onbewogen dagen hadden enkel gerekend op onbewogen harten ook. En bij dezen jonkman - het zal weldra blijken - kookt het en bruist het daarbinnen. Reeds het ouderlijk tehuis, het mag niet verzwegen, had niet gegeven wat den jongeling noodig en nut ware geweest. Het komt meer voor en hoed u lichtvaardig een hoog woord te spreken. De critiek is gemakkelijk, maar de kunst, de kunst der opvoeding ook, steeds moeilijk. Maar toch, jammerlijk blijft het.

Bilderdijks moeder, - Sybilla Duyzenddaelders, van hooger komaf dan haar man - eene veelszins voortreffelijke vrouw, type van Oud-Hollandsche punctueelheid, die licht in maltentigheid ontaardt - ried niet wat heldenaard en ongewone zin er sluimerde in haar zoon, die schoon aan zijn kamer gebonden droomde van oorlogsrumoer en oorlogsroem.

En doctor Isaäc Bilderdijk, Willems vader, had zijn drukke besognes.[1)] Hij leefde midden in den strijd zijner dagen

1) Over deze en dergelijke punten vindt men een overvloed van *bijzonderheden* in Dr. Kollewijn's in dat opzicht niet hoog genoeg te prijzen en onovertroffen *Bilderdijk.* Maar al die bijzonderheden, al die deelen geven nog geen beeld van het geheel. Het boek leeft niet. Men ontmoet er Bilderdijk zelf niet, men is in een *museum-Bilderdijkianum.*

en had zonder ophouden zijne ‘comparities’, waar hij niet kon worden gemist. Hij zag naar zijn zoon dan al bijster weinig om, hij had zoowaar wel wat anders te doen.

Dan zoekt de jonge Willem zijn eigen weg.

Want ook dit jonge leven dorst naar leven. Eerst vooral: het leven te verstaan, het te doorgronden; het zijne raadselen af te vragen.

Maar, helaas - en al weder, óók dit is allerminst zeldzaam - met het levende leven in zijn duizendvoudige schakeering zelf komt de jonge Bilderdijk in het geheel niet in aanraking.

De wereld waarin hij dan gaat grasduinen naar hartelust, met hartstocht, is - een papieren wereld.

Dat is een gevaarlijk doen, al heeft het ook zijn voordeelen en zijn weelde.

Bilderdijk, leest, leest, leest. Geen vak van wetenschap of hij krijgt er kennis aan. Talen, oude en nieuwe, onderwijst hij zichzelven. Zijne historie kent hij door en door. Van Grieken en Romeinen, maar ook die van het Vaderland.

Eigenlijk is er niets, waarover zijn onderzoek niet is gegaan. Hij weet van natuurkunde en van letteren; hij is vertrouwd met dichters en denkers en hij lost gaarne ook een wiskunstig vraagstuk op.

Hier openbaart zich die honger naar l e v e n , die een kenmerk zal zijn van heel Bilderdijks leven. Al het geschapene, héél de wereld - het werk van Gods vingeren. En dies het onderzoeken en doorzoeken waard!

Maar de wereld is maar niet iets, dat ge door een ‘curcus voor zelfonderricht’ zoo ongeveer wel zult leeren doorgronden.

Bilderdijk, zelf ervaart het. ‘Ik heb,’ hoort ge hem al ras klagen, ‘in alle wetenschap zoo een weinigje geliefhebberd, maar w e t e n doe ik eigenlijk niets.’

Nu is het ‘liefhebberen’ van een Bilderdijk, dit in vertrouwen gezegd, toch wel iets meer waard dan de deugdelijke

diploma's, die onze twintigjarigen, sommigen onzer academisch-gevormden zelfs, triomphantelijk vertoonen.

Maar toch - leiding had ontbroken en dat wreekt zich zelfs bij een Bilderdijk[1]. De ‘mindere man’ - niet in den alledaagschen zin bedoeld natuurlijk - komt dan en rekent u na. En zoo waar, ge blijkt u in uw optel- of aftreksom zooveel schellingen plus zooveel duiten vergist te hebben en heel uw wetenschap wordt dies apart gezet met een goedhartig glimlachje. Dat is zelfs Bilderdijk gebeurd. En erkent dient: het marmer bleek ook wel eens beschilderd bordpapier.

Zoo leert dan Bilderdijk het leven uit de papieren. Hij zit op een wetenschappelijke notariskantoor, zegt ge. Zoo is het. Maar, voorzichtig. Er is een raadvermogen in dezen jonkman, dat veler zien-door-eigen-oogen verre achter zich laat.

En voorts: beginnen velen bij de boomen, Bilderdijk begint met het woud. Die methode heeft hare moeilijkheden, maar de moeilijke methoden zijn de slechtste niet.

Nu is er tweëerlei kennis van het leven die elkander zeer zeker kruist, maar die toch geheel verschilt in weg en doel.

Wat Bilderdijk, vorschend in wetenschap en kunst, vond, was de *horizontale* kennis van het leven: het zich uitstrekken naar alle zijden, het gaan in iedere richting, het onderzoek in iedere hemelstreek.

Maar daar is ook een *verticale* kennis. Het afdalen in de diepte en het opklimmen naar boven. Het doorzoeken van het menschenhart, het eigen hart, om het te verstaan en bovenal - het zoeken van het aangezichte Gods.

1) In zijn ‘De Jeugd van Da Costa’ (*Gids* 1893, II bl. 253) schreef Dr. Byvanck: ‘Bilderdijk is altijd afhankelijk. Ook geestelijk. Hij heeft zijn kennis zelden langs den koninklijken weg van gezette studie verkregen. Hij neemt wat hij vindt; in theologische achterbuurten, in emigranten salons, in recensies; hij raadt de dingen naar fragmenten en zijn geleerdheid heeft meestal een bijsmaak van dwaasheid.’ En voorts: ‘Men leert den oorsprong van vele van Bilderdijks denkbeelden kennen uit het groote repertorium van 18e eeuwsche kennis in R.M. van Goens' dagboeken. De invloed van Bilderdijks verblijf te Brunswijk wordt gewoonlijk onderschat.’
Als gezichtspunt is ook dit zeggen het onthouden zeer waard.

Dit is de kennis verkregen door het onderzoek van Gods Woord, zoo Gods Geest hart en oog opende.

Was Bilderdijk er vreemd aan? De vraag behoeft zeker niet bevestigend dus in dezen evenmin ontkennend beantwoord.

Nog op zijn ouden dag, en dan fonkelde hem het oog, kon hij met innig genot verhalen[1)] van de huiselijke godsdienstoefeningen, als de Statenbijbel werd ontsloten en het jongske, in de vage der jeugd nog, het oor spitste om te luisteren naar de wonderheerlijke verhalen der Heilige Schrift.

Maar de jongeling grijpt naar het man-zijn. Het staan in de wereld op een post. Het meedoen aan den grooten strijd dier dagen. Het partij-kiezen. Het wat-aanpakken. En - bij diepere geesten - het waarachtig *wat-zijn*.

En - heerlijk - als de jongeling om een zwaard vraagt in het leger, dat opkomt voor de eere Gods. Als daar een ijveren is voor den Naam des Heeren; als de dienst van het heiligdom wordt begeerd.

Ik zie er, helaas, niet veel van bij dezen twintigjarige.

Hebt gij lust er hem een verwijt van te maken? Mij ontbreekt er vooralsnog de moed toe.

En reeds hierom: Daar is geen Kerk van Christus in deze landen, in de dagen van dezen jongeling, die met een gebaar van meerderheid en recht beslag legt op hem.

De jonge Bilderdijk heeft naar den trant zijns tijds ‘zijne belijdenis geleerd’, hij is toegetreden tot de kerkelijke gemeenschap; hij wordt vermaand trouw ter kerke te gaan; de Sacramenten niet te verwaarloozen. Maar meer ook niet. Ik zeg niet, dat het weinig is. Niet, dat men het zoo niet alom zou wenschen. Maar toch, het is niet genoeg.

1) *Heerlijk mooi* oververteld door Dr. Byvanck in zijn *De Jeugd van Da Costa* II, hoofdst. ‘De strijd’, bl. 291 en v.v.g. Men vindt daar bladzijden, die ieder onzer van buiten moest kennen - als dat hielp.
Jammer, zéér jammer echter, dat Dr. B. in zijne afzonderlijke uitgave zijne ‘bewijsplaatsen’, die hij in De Gids eerst gaf, verder heeft weggelaten. Nu is de grens verflauwd *tusschen de vervolledingen en de huldeblijken zijner fantasie* en die der *strikte waarheid* zijner notities, en dus niet altijd juist te bepalen. Te vaak vreest men nu onwillekeurig het *bedachte*, *opzettelijk vervaardigde*, *gekunstelde.*

De Gereformeerde Kerk dezer landen begon almeer *buiten* het leven te staan. Het leven dat leeft wast der Kerk over het hoofd. 't Vraagt niet meer naar die Kerk, laat die Kerk der ruste - en gaat zijn eigen gang.[1)]

Dan wordt de Kerk den jongeling iets, dat er ook moet zijn; dat er, o, ongetwijfeld, bij behoort. Maar niet het leven van het leven.

Dan ontstaat een treurig dualisme: Het leven om 'door de wereld te komen', èn het leven voor 'het hier namaals.'

Maar niet het leven uit één stuk, het leven in en voor *de eere Gods*, wordt verstaan.

Ja, dan plaatst zich het 'natuurlijk' leven, tegenover het 'geestelijk' leven. Die twee kijken elkander dan vijandig, althans wantrouwend aan.

Zoo was het toen. Is het verleden geheel verleden? Och, of het zoo ware!

In het hart van uw naaste te lezen komt u niet toe. Ook niet in het hart van den twintigjarigen Bilderdijk. Over zijn 'staat' oordeelen we niet. Maar wat we hem straks zien zoeken en vinden: is, oogenschijnlijk althans, enkel de roem der wereld, grootschheid des levens.

Niet in den vulgairen zin des woords. Hij gaat niet dobbelen in effecten; hij koopt zich geen fiets om op een *race* een *record* te slaan.

Zelfs met zijn boekhoudersbetrekking is hij maar matig tevreden en zijn doel blijft te Leiden te gaan studeeren.

Maar er is iets anders.

Bilderdijk heeft in zich zelf een wereld van beteekenis ontdekt. Hij voelt de geestelijke krachten zich wassen. Voor wetenschap en kunst gloeit hem het hart. En dat hart is het hart eens dichters, dat teer voelt en diep.

Daarvan wordt hij zich in de eenzaamheid iets bewust. En

1) Reeds Van Effen in zijn *Hollandsche Spectator* had gemeend aan de kerk het werk uit de handen te moeten nemen. Er waren zoo vooral maatschappelijke onderwerpen, die zich van den kansel zoo niet lieten behandelen. Dies nam Mr. Justus zelf maar het woord!

het dichterwoord gaat aan hem in vervulling: ‘Wie krachten voelt, die wil die krachten ook aan andere meten.’

Bilderdijk begeert niet anders. Straks doet de gelegenheid zich voor. Op het onverwachtst.

En de jonkman, zelfs in het ouderlijk huis nauwelijks opgemerkt, krijgt plotseling een vermaardheid door heel het Vaderland.

Een vermaardheid - als tòèn in de mode was. Ook ‘vermaardheid’ wisselt een weinig met de tijden.

Maar wat heeft Holland er aan, het Holland mijn, dat dreigt te zinken!

Ik zie één lichtpunt.

De vermaarde zelf zingt, wel wat braaf en wat Nut-van-het Algemeen-achtig, tòch dit ook:

> ‘Den evenmensch tot nut, Gods naam ter eer te strekken,
> Is 't wit (doel) van ons bestaan; - 't Voldoen der roemzucht niet.

De waarheid Gods te kennen, al was het eerst wellicht enkel met het verstand, is reeds veel. Straks blijkt wel meer.

Maar wij moeten den jongeling Bilderdijk eerst zien de borst gesierd met het ‘eeremetaal’, gast onzer eerste kringen. De onbewogen dagen zijn dan onherroepelijk voorbij.

III.

Holland is een land met open grenzen. Maar aan éénen kant toch heeft het de heerlijk wijde zee.

Dùs is Hollands ligging.

Ook in overdrachtelijken zin.

Steeds is Holland - hoe goed ook de Hollanders meest van zich zelven dachten - uiterst toegankelijk geweest voor vreemden invloed.

Evenwel met verschil.

Op onze Oostergrenzen hebben we Duitschland. ‘De grootvorst van Europa's stroomen’, naar Borgers eens vermaard

zeggen, (Duitsche) koninkrijken splitsend en het grondgewest bepalend, voert zijne wateren er onze lage landen in. Maar nauwelijks onze gewesten betredend, verliest de stoute rivier ten deele haar macht: zij vertakt zich in Rijn (IJsel) en Waal.

En alweer: ook dit schijnt symboliek. Immers, schier nooit was Duitschlands invloed groot op onze Vaderlandsche beschaving, op welk gebied ook. Ofschoon we mede van Germaanschen bloede toch zijn!

Zeker, ook de Nederlanders der 16de eeuw hadden ‘geluytherd’. Maar is niet de Hervorming die zich naar Luther noemde, in onze gewesten geheel overvleugeld door die van Calvijn? *Calvinisten* zijn onze voorvaderen geweest - èchte, geen Salon-Calvinisten - maar Lutheranen niet.

Eerst in de laatste helft der 18de eeuw krijgt Duitschland hier voet in letteren en kunst. Maar dan is Holland evonzeer roeping als afkomst vergeten. Dan wint ‘gemoedelijkheid’ het van beginselvastheid. Kloek Gereformeerd-zijn in daad en woord wijkt voor week en vaak benepen piëtisme.

Maar steeds was de invloed groot van den nabuur op de Zuidergrenzen,

Het is - en met reden - Bilderdijks vrees geweest, zijn leven lang, dat we *ver-Franscht* zouden worden.

Dat was de bange droom, die hem de ruste des slaaps onthield.

‘*Bilderdijks Droom*’[1] men kent immers nog de merkwaardige lezing, die eens Keuchenius (‘Keuchenius, aan dien naam kleeft het hart van ons Christenvolk,’) aan des grooten meesters bang visioen wijdde?

Dit was het visioen: We zouden verfranscht zijn in taal en zeden, naar het godsdienstige vooral.

En, metterdaad, er was steeds reden voor die vrees.

Al wat Walsch was - in weerwil van den Middeleeuwschen wapenkreet: ‘Wat Walsch is, valsch is’! - vond hier steeds goed onthaal.

1) Een der weinige geschriften ons van Keuchenius' hand overgebleven. Oorspronkelijk een Lezing voor ‘Patrimonium’.

Hoe het kwam?

Bewust en onbewust werd erkend, dat in den Franschman gaven en talenten schuilen, die onze landaard mist. Dat behoorde, overmeesterde vaak. We waanden ons zelven den mindere. We vergaten afkomst en roeping. Want ons ‘vleesch’ wilde dus wel.

Doch er is meer.

Tot tweemaal toe, juist met tusschenpoos van een eeuw, hadden we een Waalsche invasie op onze grenzen. In 1585 valt Antwerpen trots Marnix' kloeke verdediging voor Parma's beleid en overmacht.

Dan komen honderden vluchtelingen uit de Zuidelijke gewesten, en vooral uit de groote koopstad natuurlijk, naar Noordelijke Provinciën.

De enkele Walsche Kerken die men hier vindt, verdubbelden ras in aantal. Had Prins Willem I niet reeds zijn Walsche hofkapel in het Agathaklooster te Delft?

Ontving hij daar op dien Zondag van 3 October 1574 in den middagdienst niet de tijding van Leidens verlossing?

Welnu, na 1585 neemt de Walsche invloed op alle gebied zéér toe.

We constateeren nu voorloopig slechts het feit zonder te vragen school er gansch geen winste in?

Honderd jaar later - in 1685 dus - een nieuwe Walsche invasie.

Men kent de vermaarde notitie uit het schoolboekje onzer argelooze jonkheid:

‘1685. Edict van Nantes opgeheven, vele Fransche vluchtelingen komen hier te lande.’

Want opnieuw dreef *geloofsvervolging* den vreemdeling naar Holland.

En onze grenzen stonden open. Was hij niet onze broeder de *réfugié*, balling 's lands om 's Heeren wil?

In dit alles schuilt het kwaad dan ook waarlijk niet.

Men herinnert zich immers ook hier, wat Dr. Kuyper in zijne Stonelectures over het Calvinisme heeft gezegd?[1)]

1) Zie hiervoor blz. 275, de noot.

Het Calvinisme neemt gemakkelijk vreemde bestanddeelen in zich op. Het assimileert het eerst-vreemde snel aan zich. Het verfrischt zich door nieuwe sappen in wortel en stengel. Zoolang - het krachtig is en sterk.

Juist zoo is onzen Nederlanden vergaan.

Het vurige, Hugenootsche bloed was welkom. Amsterdam had van ouds zijn Condéhouckjen; kreeg later ook zijn Waalsch buurtje.[1)] Overbruisend waren we nooit. Een tintelend donker oog was welkom tusschen de vele flets-blauwe. Onze berekende verstandelijkheid deed wat smeltend gevoel geen kwaad. Mits er overgang en versmelting plaats had. Hetgeen men in de natuurkunde absorbeeren noemt. En dat is er ook geweest.

Wie telt ze de vele Hollandsche geslachten met Walsch bloed in de anderen?

Beide invasies hebben ons goed gedaan.

Het Fransche vuur zou ons ontkillen en ontstarren. En onze Hollandsche, gestadige kracht dat vuur brandende houden.

Tollens met zijn phrase van het 'Neerlandsch bloed van vreemde smetten vrij' sloeg de plank deerlijk mis. We konden de Zuidelijke gewesten niet meer aan, dàt was de quaestie. De vreemde 'smetten' hadden juist meest staal gebracht in het Hollandsche bloed.

Maar wat wisten de goeie Tollens-menschen, met koning Willem I aan het hoofd - wie spijt 't niet, dat hij het zeggen mòèt - uitvinders van de opgedrongen neutrale school (het *Collegium Philosophicum* voor de Roomschen, te Leuven) nog van het echte Oud-Hollandsche bloed!

Toen was het Calvinisme sinds lang zoek. Het vreemde had de bovenhand.

Dùs ook reeds in de 18de eeuw.

1) Misschien mag ik hier verwijzen, naar wat ik de Amsterdamsche poorters in den mond legde in mijn 'Majesteytsschenders, episode van Oud-Hollandsch leven in de Zeventiende Eeuw', blz. 250-252, als de Jonge Willem Henrick er in 1660 zijn 'Joyeuse entrée' houdt aan den Amstel en het IJ.

En dan verfranschen we in taal en zeden, in kunst en litteratuur; in de religie vooral.

Niet wij absorbeeren het Walsche, maar het Walsche ons. De vreemdeling regeert ons, niet wij hem. Hij schrijft ons de mode voor en leert ons naar zijn pijpen dansen.

Dan geneert het ons, dat we Hollanders zijn. De *tailleur* meet ons een Franschen rok aan. En we vinden, dat 'ie ons wat mooi staat. De verkeerde wereld!

Wij roepen niet in den Franschman het standvastige te voorschijn door Hollandsche degelijkheid. Walsche hartstochten beheerschen we niet meer door onze kracht. De vreemdeling gaat zich meerdere gevoelen. En wij worden zijn vasal. Wie niet heerschen kan, dient. Wie de meerdere zou zijn, dient den mindere. Want niet in den letterlijken zin zoozeer, maar wel in dien van ‘Bilderdijks Droom’ heeft men deze dingen te verstaan.

Juist het tegenovergestelde van hetgeen Tollens in zijn visioen meende te zien, de Noordzee van 1670 bezwerend die van 1810 te beschamen:

> Vloei af, en laat uw waatren zakken
> En toon uw boôm, *bezaaid met wrakken*
> Tot Neerlands zoen vernield, doornageld in uw schoot:
> Vloei af, en spoel, met schrik en schaamte,
> Der vaadren *overplast geraamte*
> Voor de oogen van hun kinderen bloot.

De dichter bevroedt naar de zelfverblinding zijns tijds in de verste verte niet, dat zòò, *als het verleden komt manen*, slechts onze schande aan het licht komt. Dus ook het Holland in de dagen van Bilderdijks jongelingschap.

Met dat Holland nu, braaf op weg naar de Carmagnolen komt de jonkman in contact.

Ook in de litteratuur deelde de Franschman de lakens uit.

De Barrière-steden waren al lang geslecht; het werk van Prins Willem III glad vergeten.

Maar wien hield men voor den dichter aller dichteren?

Den Franschman *Voltaire.*

Nu dient hier onmiddellijk iets aan toegevoegd.

Een Hollander is dol op het ‘opschenken’. Den waterketel. heeft men hier altijd bij de hand. In de huiskamer. En - elders.

Den spotter Voltaire - dien kenden de meesten niet. Of, dat vond men dan ‘wel naar van zoo'n man.’ Maar de Voltaire der statige heldendichten bekoorde het achttiend'-eeuwsche Hollandsche hart; de dichter der *Henriade*, diè stond in blakende gunst.[1)]

Zoo'n breed en statig poëem waande men *de* ware ‘dichtconst.’

In dien trant ging men nu Bijbelsche heldendichten schrijven. Goed gemeend alweer, want de oude vrome zin was waarlijk nog niet zoek.

Maar wat baat het, als het goud der Gereformeerde belijdenis tot onherkenbaar wordens toe verdonkerd is?

Vervaarlijke dichtboeken zijn het, die pseudo-Voltairiaansche in bijbelstof. Een *David* in zooveel ‘boeken’, een *Jeptha*, *Abraham*, enz. enz.

Niet altijd even hoogdravend, of liever dat wel; maar de echte poëzie is meest uit logeeren.

Wat dunkt u van eene ‘bespiegeling’ als deze, de dichter van de *Abraham* is aan het woord:

> ‘Mijn dichttaak is volbracht, mijn dichtweb afgeweven,
> ‘'k Heb twalef boekjes van held Abraham volgeschreven.

Het dichten ging bij den meter, zoo niet bij den kilometer!

1) ‘Onder den scepter van Feîtema bloeide een soort dichtschool, waaruit ook het echtpaar van Winter-Van Merken te voorschijn kwam, en wier sprekendste karaktertrek de navolging van Voltaire was: niet van den echten Voltaire, met inbegrip van zijn kritiek, zijn ironie, zijn haat, zijn cynisme, maar van den conventioneelen aartsvader van Ferney, epigoon der 17de eeuw ‘in het heldendicht en het treurspet.’ (Busken Huet: ‘De Van Harens’, ‘*Phantas. en Krit.*’ VI, bl. 18.
Men weet, dat zijnerzijds Voltaire onzen Willem van Haren in 1743 had geprezen als ‘Dèmosthène au Conseil’ en ‘Pindare au Parnasse’ en van ons allen samen zong: *La grandeur d'un Batave est de vivre sans maitre.* Welnu, die ‘grandeur’ bleek straks op de komst, (1795 en wat er volgde).

Niet de inhoud, de gladde, fraaie vorm domineerde. De Fransche snit deed het 'm, waande men.

Maar het Hollandsche pit ontbrak. Plaats eens zoo'n oud Geuzen-liedeke - vol fouten tegen de ‘regels’ - naast zoo'n ‘verheven’ poëem. Bruisend leven naast taaiheid en saaiheid!

En nog iets meende men den Franschman fijntjes af te zien. Men had immers ginds zijne dichterlijke bentgenootschappen gehad, welnu, we zouden in dezelfde sporen treden.

Toen kregen we onze dichtgenootschappen. Men vond ze overal in Hollands steden. Al wat deftig was, had er zitting in. Dàt was men aan fatsoen verplicht. En voorts: ik hemelde u op, gij mij, wij elkander, etc. Zoo kwam er een geest van tevredenheid en zelfvoldaanheid over de lieden, die doodend was.

Was dan niet ieder dichter geboren?

Het mocht wat, natuurlijk! Maar men wist raad.

Want immers het ‘beschaven’ werd hoofdzaak en voorts was de leuze: *Kunst wordt door oefening verkregen.*

Bij het college met die befaamde zinspreuk verwerft de jonge Bilderdijk zich zijn gouden medailles.

Dien weg schijnt hij op te zullen gaan.

Jong bewierookt en van allen geprezen, maar - verloren voor de echte poëzie, gave Gods.

Verloren ook voor het waarlijk nationale, het echt-Hollandsche. Straks ook het Gereformeerde, de Gereformeerde beginselen, verwerpend als verouderd. Geen oog ook voor het natuurlijke in den goeden zin. Bedorven door klinkklank.

En het heeft Bilderdijk blijvend geschaad.

Ongetwijfeld, hij is het te boven gekomen. De breuke bleef gelukkig niet uit.

Maar het achttiend'eeuwsch pralerige werd nooit geheel overwonnen.

De jonge revolutionair Jacobus Bellamy was Willem Bilderdijk voor.

Bellamy heeft nooit mee genootschapt. Hij ging zijn eigen weg. Hij *be*zong maar niet het verhevene, hij was dichter: hij *zong*.

Maar Bilderdijk is als zijn land.

Holland heeft open grenzen. Maar Gods wijde zee omspoelt toch zijn kusten.

Ook in Bilderdijk zal de echte dichter opwaken; de dichter bij de gratie Gods.

Al schijnt het in den beginne ook anders.

> ..... En 'k heb als jongeling,
> *die met zijn leeftijd dwaalt*,
> Den smaak, die gangbaar was
> mijn schatting mee betaald.

Dus Bilderdijk in den rijpen levensavond.[1)]

Nu schuilt er, óók voor Christenen, waarheid in Goethe's zeggen, dat men de strategie des levens eerst leert verstaan, als de levensstrijd goeddeels achter den rug is. Want het Woord ligt er wel als levensgids, maar onze kleingeloovigheid durft het er niet mee wagen. Eigenlijk vinden wij, dat deze sleutel niet past op het raadsel dat vóór ons ligt en dat we leven noemen, 'het leven zooals het nu waarlijk *is*.'

Hoe dit komt?

Ook daardoor, wijl we vermoeden en vreezen dat anderen *in de praktijk* des levens eveneens maar al te weinig naar dèze oplossing de hand uitstrekken.

In de realiteit komt men er zoo niet, dat leert ons immers de jeugdige ervaring reeds!

Bilderdijk heeft eigen weg moeten vinden. Gelijk de meesten, die mettertijd wat beteekenen. Leiding ontbrak.

Dies dwaalt ook hij met zijn 'leeftijd'. Met andere woorden: hij volgt den stroom zijns tijds; hij bewondert wat die tijd zooal medebrengt. Als de meeste jongemannen.

Natuurlijk, men waant dan op 'de hoogte' zijns tijds te zijn. Wordt er ge-Nieuwe-Gidst, men Gidst mede. Men staat vooraan, schijnbaar uit keuze; feitelijk kind van de rekening zijns tijds, heeft men het grootste woord!

1) In 1825, in zijn *Poezy*.

Wat wedervaart Bilderdijk? Hij is voor 't oogenblik wèl gemutst, hij heeft zijn vers af.

Wel verpakt is het afgegeven aan de Leidsche schuit. En behouden vaart het over de Haarlemmermeer.

Spot er niet mee, praat niet te haastig van bombast: een college van achtbare mannen zit het op te wachten. En ze kijken zich straks de oogen uit.

Ook is dat het minste.

Maar zal de jonge boekhouder nú zijn intrede doen in de groote menschenwereld? In hem bruist de moed, die leven wil, de lust des levens en de levenskracht. En niemand verstaat hem immers....

Men zegt hem te cijferen en hij doet het, maar is dat *leven?*

Zal uit Leiden de stem tot hem komen, die hem ten leven wekt?

Ja, maar tot *welk* leven....

En toch van Leiden begint hem de victorie.

Maar anders toch, dan het mocht wezen!

Is dàt nu Oud-Hollandsch? vragen we straks. - Zoo vallen de late herfststralen, waar eens de lente tintelde en schitterde.

Vergeten was de lente niet. Nog het vorige jaar (1775) had Leiden de heugenis vernieuwd aan de dagen van den strijd van vóór twee eeuwen. Ja, waarlijk, men had zich den tijd herinnerd, toen Valdez voor de poorten stond.[1)]

Maar waar eens het Geuzenlied opschalde, galmt nu breed de alexandrijn. Men heeft zijn jeugd achter den rug, nu is het de tijd van der ‘achtbaren’ mannen-taal. Wijsheid geblazen uit lange Gouwenaars.

En Bilderdijk is - voortvarend jongeling - op de hoogte van dezen, zijnen tijd.

Hoor maar:

‘.... Niet anders voelt mijn geest zijn ijver aangespoord,
‘Om in de wakkere rij van Febus' gunstelingen
‘Door d' onverwelkbren glans der lauwerkrans bekoord,
‘Naar d' opgehangen prijs met fieren moed te dingen.

1) De gelegenheidsverzen uit dat jaar zijn een studie waard, die zeer interessant zou kunnen worden. De projectie der 16de eeuw op de 18de. Soms onwillekeurig een comisch effect verkregen!

Smaal niet mijn vriend van 't ‘nieuwe’ onzer dagen, wat de tijd zoo oplevert *is:* ‘nieuw’. Slechts de ‘opgehangen prijs’ verschilt naar 't getijde.

Bilderdijk vervolgt vol vuur:

> ‘Verrukt aanvaardt mijn hand haar kunstelooze lier.

Die van de gouwenaars knikken met instemming over zooveel bescheidenheid en ze juichen het plan toe:

> ‘... Om, op een grootscher trant en met verhev'ner zwier
> ‘Een blijder maatgedicht stoutmoedig aan te vangen.

Worden ze ook niet op den man af toegesproken:

> ‘Gij edele Zielen, die bestraalt door Hemels licht,
> ‘Den grijzen Rijnmonarch, daar hij zijn blauwe baren
> ‘Voorbij den Tempel drijft, door uwe vlijt gesticht,
> ‘Geboeid houdt door den klank van uwe fiksche snaren,
> ‘Verleen uw aandacht aan mijn teedre zangeres.

En na al die reverenties komt het dan:

> ‘Zoo zingt zij blij de macht der schoone *dichtgodes*
> ‘Heur invloed op '*t Bestuur van vrije waereldstaaten.*

En bij al die hoogdravendheid schiet u onwillekeurig een woord te binnen van den goeden, eenvoudigen Wandsbecker Bode, van Matthias Claudius: ‘Lachen is licht, maar begrijpen is toch beter.’

Want wat is de zaak?

De jonge Bilderdijk blaakt voor het verhevene. Zijn ziel wil omhoog. Ze vraagt om vleugelen. Hij haat het platte, het gelijkvloersche. De kleine dingen des kleinen levens, ze zijn hem ook te klein. Is het zoo alledaagsch?

Slechts, ééne vergissing is er in het spel.

Bilderdijk - *kinds zijns tijds*[1)] - ziet het hoogdravende

1) Men leze over dit punt ook Albert Verwey: ‘*Toen de Gids werd opgericht*,’ I De achttiende Eeuw. Verwey - niemand, die het ontkent - zegt wel (niet zoo heel veel nieuws) maar veel waars en goeds toch, echter zijn kunstbegrip is toch niet het juiste. Bij hem heet het dan ook ten slotte: Ik noem Bilderdijk *geen* kunstenaar.

aan voor het echt-hooge; het vlijtig-opgesierde voor het waarlijk-verhevene.

En voorts: ‘de overschoone dichtkunst’ weet de harten ‘tot reine deugd te dwingen’.

Meen het niet te hoog, ook dat is mode-praat.

Hebt ge wel eens teekeningen gezien uit de jongelingsjaren van een beroemd schilder? Welnu, die krabbels zijn ook vaak curieus, maar dat komt mettertijd wel terecht:

Bilderdijks tweede ‘met goud bekroond’ leerdicht komt al wat bij. Het heet: ‘*De ware liefde tot het Vaderland*’, en er is metterdaad reeds iets in van de echte liefde.

Ook deze prijs is ‘opgehangen’. De prijs-‘stof’ wordt dus eenvoudig beantwoord, en er is nog heel wat klinkklank in dat antwoord, maar tusschen het gewirwar van holle woordenreeksen komen toch reeds echt-Bilderdijksche lijnen aan het het licht. En die onuitwischbaar zullen blijken.

Van onzen trant is dit niet meer, toegegeven, maar we kunnen de bedoeling toch wél tusschen de regels door *raden:*

‘Doch schoon geen goud of eerekroonen
‘De Deugd der Vaadren kan beloonen,
‘Men toone een hart hup weldaân waard!
‘Dat Eerezuilen, Gloriegraven
‘De erkentenis onzer ziel in allen opzicht staven,
‘En d' eerbied voor hun Hemelvaart!

Dat dunkt ons nu erg omslachtig gezegd, en dat is het ook wel, maar wie zoo spreekt, zal mettertijd wel het rechte wonder vinden. Criterium: *hij heeft*, wat te zeggen.

Vereere hij ook den klinkklank zijner dagen; dwepe zijn ziel met wat hij dichtkunst waant: zijn blik is op het verleden gericht; hij tracht het heden, zijn vaderland, uit het verleden, *uit de historie* te verstaan.

De heeren geven den jongen Bilderdijk dan ook wel zijn eeremetaal, maar ze hebben hunne wijze bedenkingen.[1)]

1) De geheele geschiedenis van de Prijsvraag - kenschetsend voor den tijd - vindt men weer uitstekend bij Kollewijn. Ons is het nu alleen om Bilderdijk te doen.

Hoor slechts den Rotterdamschen dichter Pieter Leuter - *nomen est omen* - die aan Bilderdijks uitgever schrijft:

'.... Maar, mijn Heer, wat zijn de vaerzen van dien heer Bilderdijk woest, wild, ordenloos, en zonder verband: moest hij juist de gelijkenis, in zijn eerste vaers aangenomen, waarbij hij zich met een toomeloos ros gelijk stelt, volkomen bewaarheden? Zeker, ik kan geen smaak vinden in zulke woeste vaerzen.'

Zoo is dus de breuke met de 'Leuters' er nu reeds. En dat is moedgevend.

Maar toch uit het ware beginsel zingt deez' jonkman nog niet:

> '*.... Door zucht tot roem gedreven*
> Durfde ik in 't glorie-perk mij mee ten strijd begeven'

De gaarn-gezochte eere blijft ook niet uit. Bilderdijk wordt vóór hij het weet een man van naam; iemand die meetelt.

Straks vraagt een Zwolsche grootheid - locale vermaardheid, waaronder men nòg op menig dorpje (en stedeke!) wel zucht - den Amsterdamschen boekhouder te logeeren.

Maar tusschen Rhijnvis Feith, den toekomstigen burgemeester en Willem, mettertijd advocaat van Kaat Mossel wil het alras niet vlotten: Feith vindt Bilderdijk in Overijselsch patois: 'een onbegriepelijk mins.' Doch daarvan later.

Bilderdijk kon er, in overmoed, om schateren van lachen!

Wat den Amsterdamschen burgerjongen wèl goed doet is de vriendschap, 'de vereerende vriendschap', met de baronesse de Lannoy, de geestige Geertruidenbergsche oude-jongejuffrouw.

Van haar en den dichter der *Geuzen*, Onno Zwier van Haren, leert Bilderdijk, zegt hij, en herhaalt het ook na jaren, wat echte poëzie is. Dezen brachten hem 'op den rechten weg.'

Straks zijn de vier proefjaren op het vaderlijk kantoor om. Bilderdijk, nu niet onberoemd meer, mag gaan studeeren.

19 Mei 1780 wordt hij als student te Leiden ingeschreven. Reeds is hij dus 24 jaren bijna oud.

Hij komt in Leiden als dichter met een gevestigden naam. Binnen enkele jaren zal hij Mr. in de rechten zijn en het dichten treedt een poos op den achtergrond.[1)]

Wat hij met zijn leven wil, weet de jonkman zelf nog niet.

'Het leven alleen is de school van het leven', heeft een dichter onzer dagen gezongen. Dat is natuurlijk niet juist. Maar waar is het toch wel, dat óók het leven een school *is.* Een *harde* school vaak.

En in die school vormt God straks dezen Willem Bilderdijk tot Zijnen dienstknecht.

Bilderdijks kennismaking met de Leidsche kunstrechters in hoogheid gezeten was niet zonder nut geweest.

Leiden was hem het St.-Salvador geworden der nieuwe wereld, hem ontdekt. Was het enkel daarom dat Leiden hem, den wisselzieke, lief bleef ook bij alle levenskentering tot zelfs in grijzen ouderdom?

Zeker, ook dat wel. Maar er is meer toch.

Leiden was Bilderdijk steeds: Holland-in-'t-klein.

En Amsterdam dan? Amsterdam was geen stad naar het hart van een Bilderdijk.

Geen wonder trouwens. Wat restte er nog van het Amsterdam der 17e eeuw vóór de patriciërs (lees: geldparvenu's) de stad verbouwden en uitlegden naar hun smaak en wil?

Amsterdams 'trotsche' grachten - ongetwijfeld eenig schoon in hun soort - dat moest het één en het al zijn der stad; Jordaan en Eilanden telden eigenlijk niet mee. De Bocht, dàt was hun de stad.

Amsterdam, het 'voddig' Amsterdam, als de dichter later schreef, was Bilderdijk steeds de personificatie van den koop-

1) Hier zou eigenlijk ook van Bilderdijks Galante Dichtluimen en verdere jeugd-poëzie moeten gesproken worden. Dit kàn om de eenheid onzer beschouwing niet te breken straks beter in een ander verband geschieden. Ook in de 'minne' en de 'liefde' geeft Bilderdijk voorloopig nog enkel - groote woorden.

mansgeest, den handelsstand, die (naar Vondels naïef zeggen) als hoogste ideaal kende het:

> 'Nu tast de koopman *tot den elleboog* in 't gout.'

Maar Leiden....

Het was er zoo rustig. De kleine luiden zaten er stil op hun weefgetouw, een ieder in z'n eigen voorhuis. De tallooze grachtjes hadden iets zoo echt Hollandsch. Overal kalmte. Een stad geknipt voor de studie. Geen stad van trotsche kooplieden, mannen van den handel; maar een stad van geleerden. Een stad van studeeren en mediteeren.[1)]

En voorts, wat herinneringen werden hier, in de oude Geuzenstad, niet wakker!

Hier was de heldenstrijd gestreden door 'Willem Vaders' beleid. Hier had God uitkomst gegeven uit den bittersten nood.

Onvergetelijk dat roemruchte beleg en dat 'Leiden ontzet!' met het 'Heer' saligt Hollandt'.[2)] Als Bilderdijk een man is van bij de zeventig, hecht hij zich (3 Oct. 1823) nog een Oranje-cocarde op den hoed, als het conservatieve, verneerlandsch-bloedste stadsbestuur den gedenkdag niet meer wil vieren. Hun schoonmaak had het verleden weggeboend.

Professor Van der Palm zal hem hoofdschuddend dien dag weer uitzinnig hebben geheeten, zag hij den ouden man midden op straat studenten de hand drukken, omdat ze toch geïllumineerd hadden tegen het stadsbestuur in. En ongelijk had hij niet.

Bilderdijk, door alle plagen geplaagd, door alle ziekten geschonden, door alle leed geperst; de vroeg gebogene en zeldzaam rustende; de man 'die de ellende gezien heeft', de dichter van *Levenspijn* - hij is ondanks dit alles en veel

1) Zelfs nog in onzen alles sloopenden tijd. Men kent het mooie opstel van Prof Quack 'In de Leidsche Senaatskamer.'

2) Lees het, het herlees het, *atthaus één keer in 't jaar*, bij Van Vloten, Motley, Hofdijk - en ook bij Fruin, al verrichten ook in zijn gelegenheidsstuk [de naden, die hinderden, zijn met stopverf van geleerdheid dichtgemaakt] de Geuzen muisstil hun werk. Er schalt geen volks-, geen Geuzenlied in zijn verhaal. Het *echte leven* ontbreekt te veel hier bij Fruin: Op het stadhuis, niet op straat!

meer nog, jong gebleven *tot in de zeventig.* Zijn jeugd heeft *een halve eeuw langer* geduurd dan bij ons, - verstandig-kalmer aangelegde naturen! - het geval gleegt te zijn. Zoo menig dertiger is nu reeds een volslagen ‘oude heer’, wijs en wel; 'n compleet ‘bezadigd man’.

In den zeventigjarigen Bilderdijk met z'n onmetelijke cocarde op den hoed, tegen regenten-bedoelen *dwars* in, is iets van den Oud-Hollandschen jongen uit Breeroo's dagen, ontembaar *Geuzen-welp....*

Raakt mijn relaas niet het rechte pad kwijt?

Blijf eens kalm in 't spoor, als ge Van der Palm boven het horretje uitkijkend, den langen gouwenaar omhoog, het hoofd ziet schudden: ‘Wordt deze dwaze man dan nooit wijs!’ Hij kijkt den kant uit van Bilderdijk. En, als gezegd, hij heeft *gelijk.*

Blijf maar gerust aan uw arbeid, doctor Joannes Henricus; zet maar een nieuw naadje op uw oude kous van het ‘Gezond verstand.’ En het evenwicht is hersteld. Bilderdijk dubbel-dom, 'n onnoozel kind - en gij *een aarts*-wijze!

Naar Leiden trok steeds Bilderdijks hart. Dáár alleen vond zijne duive rust voor het hol van haar voet. Dáár het liefst kwam zijne Muze tot hem. Dáár heeft hij, - de vaak zoo onzegbaar moede, - liedekens gezongen van stille vergenoeging, die ge zacht mede zoudt willen neuriën met een traan van geluk in het oog. Dàár alleen is hij *thuis* geweest, voor zoover een Bilderdijk in dit ondermaansche maar ooit één dag thuis kòn zijn. Doch dàár voorhoven dan toch!

Het is nu nog m i j l e n -ver uit het gezicht, maar daar in Leiden heeft de eenzame, de altijd, en ook wel door eigen schuld, steeds-verweesde *zijn kring* gehad. Daar kreeg de zestigjarige zijn éènen student (Da Costa), al moest hij er duchtig voor in 't vuur.

In 't vuur?

In Leiden alweer ging hem, den strijdlustige, het krijgsmanshart pas volle open.

Een heir van wederpartijders, die hij-alleen bestrijden moest.

‘Wat kwam er van terecht, als hij zweeg?’ ‘O, toegegeven, hij kon niet meer. Hij was oud. Z'n boeken was hij kwijt. Had hij trouwens ook wel ooit iets uit boeken geleerd? Maar overigens, hij zou ze!’ *Quos ego!*

Van der Palm met z'n gruwelijken ‘Kinderbijbel’, verpester der jeugd!

‘Ja wel, zeer zeker: verpester’. Hij zocht weer naar ‘het zachtste woord’.

(Daarin was hij immers specialiteit? Vroeger bezigde hij wel harde. Och, hij was nu een oud man. Een leeuw zonder tanden in den muil. Misschien met nog iets als een klauw aan den voorpoot, misschien!)

Borger - ‘een borger’, mooi-weer-speler met Duitsche wijsheid; wijsheid uit het zwavelstokkenland, het land van Schiller, den man der *gemaakte* verzinsels, tegenvoeter der ware dichters.

En dan Siegenbeek nog.... Zoowaar! Bilderdijk lacht met minachtenden lach; zijn oogen schieten vonken vuurs.... Ik spaar u voorts zijn epitheta.

Op de promotie-partij van Mr. Guillaume Groen van Prinsterer - wèl bekend - komt de oude heer Willem Bilderdijk de kamer binnen. Met een Napoleontischen blik overziet hij in één oogopslag het geheele terrein. En *hij kijkt Siegenbeek*, die een oogenblik juist zoo op dreef was, *de deur uit.*

Als de man Mr. Willem ziet, sluipt hij stilletjes de kamer uit. Zoo'n enkele Bilderdijksche kwinkslag kon hem voor een maand door heel Leiden tot een bedorven man maken. ‘Red je’, zegt hij verstandig èn haastig tot zichzelf, als Van Speyck tot zijn kajuitsjongen.

En de held was al in de vestibule, vóór Bilderdijk, die ‘zijn braven zoon’ toch wel eerst even moest begroeten, zich goedschiks aan professor kon laten gelegen liggen.

‘Zag ik *Ziegenbeek* daareven niet?’ vroeg hij ondeugend. Maar de haas was reeds op het hazenpad.

Doch deze dagen van strijd en van glorie ook liggen nog in ver, in dicht- omneveld verschiet.

Nog een lange en bange weg van moeite en verdriet ligt er vóór Bilderdijk, eer hij, *groenend het meest in zijn grijsheid*, als triomphator, 'tegen heel de Academie in,' langs Leidens straten zal gaan.

Als student, nú, komt de - genootschapsdichter Bilderdijk Leiden binnen.... De mensch wikt, God beschikt.

Bilderdijk is niet van plan lang in Leiden te toeven.

Hij wil het leven in; voor studentenjaren en studentenjool[1] is er geen tijd in zijn leven. Hij moet voort. *Man van de daad* is het ideaal dat hem lokt. Hij wil zijn rol spelen in de wereld. Partij zal hij kiezen in den strijd zijner dagen. En hij héeft ook een zwaard, een breed zwaard. Wèl hem, hij zàl het zwaaien. En zijn vijand zàl hem vreezen.

Een plaats dies voor hem in het leven!

Of er geen overmoed schuilt in het zeggen, in het bedenken van den jonkman....?

Hij staat nog in eigen kracht. Hij vertrouwt op zijn arm. Vellen zal hij, hij zèlf, den Egyptenaar die den Israëliet sloeg. Richten zal *hij* zijn volk....

Is dan de vreeze des Heeren niet in hem? fluistert licht de achterdocht.

Maar is dan het harte - van den jongeling die het wèl meent, *die durft*, niet het minst - niet vaak gelijk een *labyrinth.* En kent men er zelf wel de verborgen gangen?

In ieder geval: Zijn beginsel schaamt hij zich niet. Om in de taal onzer dagen te spreken in 'zijn '86' is Bilderdijk *fel aan den doleerenden kant;* tegen alle autoriteiten in. Hij *i*s een 'majesteitsschender' eerste klasse.

In zijn dagen heette het, als van ouds, *Voetiaan.*

Een burgerjuffertje, dat overigens zijn lof zingt, hij had 'altijd net en accuraat geleefd' houdt het hem zelfs na, als zij reden meent te hebben *(et pour cause!)* tot tijdelijke verbolgenheid: '*Zijn dat nu uwe Voetiaansche stellingen?*'[2]

1) Natuurlijk ontbrak ook die niet geheel; en niet op - Bilderdijksche wijze. Zie Dr. Byvanck's, Kumpel en Bilderdijk, in *De Gids* van 1898.

2) Mejuffrouw Anne Luzac, toen Bilderdijk zijne verloving (?) met haar had afgebroken, na wel wat heel lang een slag om den arm gehouden te hebben. Een historie waarover de tongen bijster los geweest zijn. Zie hierover o.a. Thijm in De Gids van 1876 in zijn beroemd opstel: *De eer eens grooten Meesters.*

Dùs komen te pas die in jeugdigen overmoed blaken van strijdlust; militant in hart en nieren: '*Zijn dat nu? Dàt..?*'

Koel niet te zeer uw boosheid, de boosheid uwer wijze voorzichtigheid, aan Bilderdijkschen overmoed. 'Hij had dan toch een zwaard', gelijk Beets, de beroemd-vredelievende, in zijn vers Petrus prees. En als hij te hoog bod doet op het leven, zal het leven zelf hem wel kortwieken. Het leven weet zijn lieden wel klein te krijgen.... De meesten zijn ter helfte van den weg reeds ontwapend. Velen eerder nog.

Of zeg het anders ook. Die een zwaard ontving van 's Heeren wege, wete *Wiens dit zwaard is.* Waarom het *hèm* is toevertrouwd. Dat hij strijde den strijd zijns Heeren!

'Met doorpriemden voet', *als de meesten*, vindt ook Bilderdijk straks *zijn* weg. *Straks....*

Voor zijn vrienden is hij ook nú nog 'een hoog heer.' Van der Palm, nu nog een *intimus*, stuurt hij, als het hem lust, met een kluitje in het riet.

Een Kumpel - hoor er Dr. Byvanck over - exploiteert hij, wel niet in boozen zin, opzettelijk; maar was wordt gekneed in 'eens mans hand'. Kumpel was geen portuur. Drong hij zich op, straks werd hij verdrongen. Hij zal in later dagen in erger handen vallen....

Zie u de oogen toch niet blind op Bilderdijk, den student. Zóó leert ge nooit *Bilderdijk*, *den man* verstaan; den strijder in de slagorden zijns Heeren. Eiken zijn meest niet vroeg in 't blad.

Hier hebt ge Bilderdijk *in zijn zomer* als v r i e n d : (Hij schrijft aan een vriend van jaren, Mr. Samuel Iperuszoon Wiselius, die zich liet verleiden tegen Da Costa op te treden, 1823):

'.... Ik mag als Vriend, Christen en Hollander niet zwijgen. Laat het mij vergund zijn, u te zeggen, mijn dierbare vriend, 'Gij weet niet door welken geest gij gedreven wordt.'

De oude moed is er, maar *nù* geheiligd in Christus:

‘Ten allen tijde hebt gij gedobberd tusschen het Evangelie en den tijdgeest en gij kent (het zij u in 's Heeren vreeze en Christelijke liefde gezegd) geen van beide.’

Dus spreekt een *man*, een *Christen*held.

Maar vallen we hem niet weer in de rede:

‘Vandaar uw eindeloos waggelen en weggesleept, immers omgedreven worden met elken nieuwen wind van leering. Vandaar bedwelmen u de belachelijkste argumenten, nu weer tegen de Drieëenheid ingebracht, zoo laf, zoo walgelijk. Vandaar staat ge niet vast in eenig punt van de Christenleer en wordt door het nietige zand van neologie, van arminianerij en dergelijke verblind.’

‘Kom hier tot mij, ik *zal* u winnen,’ heet het verder: ‘Want 't zou met mij even zoo zijn, had ik geen *innerlijke* opvoeding gehad.... *God* heeft mij een hart voor hooger wareld gegeven. Ik verfoeide weldra mijn hoogmoed, dien ik bij onderzoek van mijzelven mij bevond te beheerschen en erkende den duivel, die zich in alle maskers vermomt; ja, ik benijdde den afschuwelijksten booswicht, die aan zijns Verlossers voeten schreien mag. Gods genade redde mij....’[1)]

Eén vraag toch: Trilt dit niet van liefde bij alle heftigheid van woord? Spreken *wij*, in onze dagen, dus tot onze tegenpartijders; of is het ons soms ook genoeg, ze enkel te ‘verslaan’; te overstemmen?

Maar luister nog even:

‘Ook u zal Gods genade redden, maar druisch niet met een ingebeelde menschenwijsheid (die schijn is) tegen Haar aan. Heb moed om tusschen Christus en Belial te kiezen met vaste en onwrikbare keus en besluit. En laat u door het God gevloekt gespuis (ja, God gevloekt) niet verleiden.’ En ook dit nog:

‘.... Het is van de Filosophische verblinding omtrent

1) Niet maar Bilderdijks verzen, vooral ook zijn Brieven moet men lezen. (Vijf deelen uitgegeven - niet best! - door W. Messchert en 2 deelen aan Tydeman, vader en zoon; en kleinere bundels.)

Godsdienst en menschheid dat ook die verschrikkelijke onkunde niet slechts in de Geschiedenis van ons land, maar in geheel de Geschiedenis, waarin men aan alles een scheef aanzien gegeven heeft, oorsprong heeft. Vandaar moet Barneveld en Jan de Witt vergood en verhemeld worden. O, moge God door zijn Geest u van alle deze benevelingen verlossen!'

En nu nog één citaat! 't Is of Bilderdijk het woord neemt niet tot Mr. Wiselius in 1823, maar tot nog altijd geestelijk-onnoozelen in - 1905. Hoor slechts:

'Men geloove niet, dat geschiedenis, dat natuurkunde, één ding ook maar is onderscheiden van Godsdienst, dat is (want andere Godsdienst is er niet) van Christendom, rechtzinnig Chrisdom. *Daar is slechts één kennis*, *en die is van God* en die haar buiten God zoekt is verdoold. En daar is geen ander God dan die zich in Christus door den Heiligen Geest openbaart en geene Waarheid dan in Hem.'[1)]

Zoo 'n enkele brief is mij 'dicht*bundels*' waard. Bilderdijks *adelbrieven.*

Naar we moeten terug tot de Leidsche leerjaren....

Niet om student te zijn dus, maar om vlug af te studeeren kwam Bilderdijk Mei 1780 tè Leiden. De studie der Rechten trok 't meest hem aan.

En zijn geheele leven toonde hij, dat deze voorkeur maar niet de gril van een oogenblik was. Wie hem - in welke nurksche stemming hij ook mocht zijn - eens terdege op dreef wou brengen, in welken tijd zijns levens ook, hij kon

1) *Brieven*, editie Messchert (Amsterdam 1836) III, bl. 178.
Zonderling begrip van uitgeven had men toch in die dagen! Uit het Voorbericht van Messchert, blz. 16:
'Wij wenschen alleen, door het uitgeven van deze Brieven, Bilderdijk te doen kennen, zooals hij was, en daarom schroomen wij niet ook zoodanige Brieven of gedeelten (sic!) van brieven openbaar te maken, waarin hij zich in zijne menschelijke zwakheden een zondaar onder zondaren vertoont.'
Hadden we die gedeelten maar compleet! Zou redres onmogelijk zijn?

Bilderdijk geen grooter genoegen doen dan, hem een moeilijke rechtsquaestie voor leggen. Als hij in zijne intieme brieven aan de professoren Tydeman (vader en zoon) voor de zooveelste maal verzucht, dat het nu toch met hem afgeloopen is, dat men thans absoluut niets meer van hem heeft te hopen, dat men wijs zal doen voortaan Willem Bilderdijk maar niet meer mee te tellen - wordt ge (kent ge den somberen correspondent niet) op het aangenaamst verrast door de een of andere interpretatie eener rechtsquaestie, die bewijst, dat men al zulke verzekeringen van Mr. Willem met het bekende korreltje zout heeft op te nemen. Martinus Des Amorie van der Hoeven - de groote, maar diep beklagenswaardige *Martinus* - vestigde daar indertijd reeds de aandacht op.[1)]

In het voorbijgaan: Was dat dan huichelarij, valsche nederigheid, of iets van dien aard, al die triestige klagerij?

Het een, noch het ander. Maar dit was het: Bilderdijk hinderde, wat zoo weinigen veel zorgen baart. Hem wenkte steeds het ideaal. Hij vroeg niet, of hij mee kon doen in de maatschappij; of hij X of Y al zoo'n beetje nabij kwam; maar wèl of hij beantwoordde aan de eischen, die hij wist, dat gesteld behòòrden te worden. Hij had een intens besef van wat waarlijk mocht worden geëischt, en hij bevroedde steeds hoever hij beneden die eischen bleef. De wetenschap zag hij in zijne eenzaamheid, in zijne beste oogenblikken, steeds als *gave zijns Heeven*, door Grod geopenbaard, niet door den mensch gevonden.

Hij verachtte hen wien de wetenschap, naar Schillers zeggen, de ‘nuttige koe’ en niet de ‘hemelsche godin’ was. En dat was hem meenens. Brave burgermenschen lachten daar dan om; ze vertrouwden niet, dat het hem ernst was. ‘Men moest toch eten’, heette het dan. En ze hadden gelijk, het grootste gelijk van hùn wèldoende, wetenschappelijke - vischmarkt.

Doch de wetenschap doet mettertijd zelve uitspraak in dergelijk geding en de Jeronimo's de Vries c.s. - die dan zoowaar nog weleens met een tientje moeten bijspringen - ze

1) Lees, en *herlees* zijne biographie door Prof. Mr. H.P.G. Quack.

zijn - vergeten. Of, neen, dat niet. We gedenken óók hunner, omdat ze Willem Bilderdijk bijstonden, ondanks hunne 'kruidenierskrenterigheid', met hunne eerlijk verdiende guldens en opgespaarde rijksdaalders. Zoo kan zelfs het geld, dat stom is, nog ten goede van u spreken; achteraf! Cultiveert het dus met zorg, dames- en heeren, boeren- en burgerlui!

De student Bilderdijk dan - *studeerde.*

Te kunnen en te mogen studeeren is *een voorrecht.* Hij wien dit voorrecht te beurt valt, waardeere het. In zijn *Scolastica* (I) zong eens Dr. Kuyper voor zijne studenten den lof der studie. Wie herinnert zich niet, dat met innerlijk genot gememoreerde 'afveilen van een boek op een auctie', 'om het mee te dragen naar de studeerkamer als een jager een mooi stuk wild.' Zoo schrijft alleen wie het echte *Bilderdijksche genieten* van studie kent.

O, dat rustige nederzitten, den geest verdiept in de wereld, die u opengaat uit de schijnbaar zoo stomme bladen papier. Dat *ontdekken*, want dat is het, van nieuwe, nooit vermoede zonnige hoogten; bèrgtoppen. Dat leven in een geheel andere atmospheer als de alledaagsche. Dat onttrokken zijn aan het kleine en nietige, dat overmeesterd worden door wat veel grooter, veel belangwekkender is dan uw kleine eigen-ik. Dat los worden voor eene wijle van de kleine dingen uws kleinen levens. Dat verwijden van den gezichtskring, dat ruimer worden van uw blik, dat losser worden van de stof, dat ingaan in een onmetelijke ruimte als gedragen door hooge zuilen, onafzienbaar in aantal. Dat worstelen om hoogten op te komen, die ge nauwelijks op kúnt, het is een - zij het ook maar voor korten tijd - *verzadigd* worden van uw geest, gelijk het lichaam soms, na vermoeienis, het gestoorde evenwicht hersteld wenscht, er om ròept.

Studeeren, onderzoeken, vorschen, denken - is Bilderdijk in zijn moeitevol leven *de vreugde zijns levens* geweest. Het deed hem eigen verdriet vergeten. Vergeten al wat hem hinderde, benauwde, beangstigde. Het was hem lafenis. Het balsemde

hem de wonden. Berglucht woei hem tegen van de breede velden der studie. Dan ademde hij weer flink op. Dan ontging het hem, dat men ‘tegen hem samenspande’. Dan was er een lach om zijn mond. Dan vlamde hem het oog vroolijk en fel. Dan *heerschte hij*, die zich meest zoo gebonden wist; *koning* in het gebied dat zich voor zijn geestesoog ontsloot. Dan was hij frank en vrij.

En er is meer.

In Bilderdijks leven komt in die dagen zijner volle kracht - die zijner echte, christelijke zwakheid - een zeldzame eenheid. Dan zingt hij dat godsdienst, wetenschap en kunst één zijn:

> ‘Ja, Godsdienst, Waarheid, Deugd en 't Schoone,
> Zijn *een.* Versmijt de harp, gij dit *één* verdeelt.[1)]

Behoeft het gezegd, dat studie, het ingaan in de wetenschap, hem de genadegift zijns Gods geworden is?

> Ja, Gij zijt waarheid God; Gij onverklaarbre waarheid
> ‘Die rede en waanzucht blindt door overmaat van klaarheid
> .....
> ‘Geheimen voor 't verstand voor al zijn kracht te hoog
> ‘Ontdekken zich *het hart*, verhelderen 't stofloos oog.[2)]

Dan leert een Bilderdijk de waarheid verstaan van Blaise Pascal's diepzinnig zeggen: ‘Om de waarheid te vinden helpt geen hoofdbreken, *il faut briser le coeur*, het hart dient gegebroken.

Intusschen, de student Bilderdijk philosopheert dùs nog niet. Hij zit tot de ooren in wetboeken verdiept. Hij bestudeert de dictaten zijner professoren.

Meer nog: hij tracht hen (in den nobelen zin) u i t t e h o o r e n, hij wil ‘doordringen tot den grond hunner leer.’

Geen kwaad teeken bij dezen student, hij heeft behoefte zelf leerling te zijn, vóór hij anderen zal kunnen dienen.

Onder zijne leermeesters waren er althans twee, wier namen

1) In *De Mensch*, 1804, zèèr, zèèr vrij naar Pope's *Essay ou Man.*
2) In ‘God en de Mensch’ 1813 in *Wit en Rood* I.

niet vergeten mogen worden: Frederik Willem von Pestel en Van der Keessel, rechtsgeleerden van naam.

Von Pestel, een Duitscher van afkomst, was een man van beteekenis, en - *van beginsel.* Wat meer zegt van: goede, antirevolutionaire beginselen, mits men het woord niet in te strenge, hedendaagsche beteekenis neemt.

Von Pestel komt op tegen de leer der volkssouvereiniteit, hij neemt het op voor den Prins van Oranje, hij schrijft brochures tegen de Patriotten.[1)] In 1787 wordt hij dan ook uit zijn professoraat gezet, maar nà (het in-treurige) Goejanverwellesluis weer in zijn waardigheid hersteld.

In later jaren herdenkt Bilderdijk hem in eene merkwaardige Gedenkrede (afzonderlijk uitgegeven).

Het kenmerkt het braakliggen der studie onzer vaderlandsche letteren in onzer Gereformeerde kringen, dat nog nooit iemand naging, wat Bilderdijk wel aan dezen Von Pestel heeft ontleend, waarin ook hij van hem heeft verschild, m.a.w. hoe Bilderdijk zich heeft gevormd, leerend en studeerend - en tot zelfstandigheid voortvarend.

Hier kan nog alleen worden herinnerd, dat Bilderdijk als advocaat in Den Haag practiseerend niet zelden naar Leiden placht over te steken om zijn ouden leermeester te raadplegen.

In 't voorgaan, hoe de tijden veranderd zijn: Von Pestel placht dan aan de Haagsche *trekschuit* den oud-student op te wachten. Wij doen het vlugger. En we zijn er niet rouwig om!

Intusschen, Bilderdijk hield zich ook in de schietschuit duchtig onledig. Soms zelfs maakte hij het er zich te druk. Als student reeds. Immers in de *Openhartige Brieven* van den Leidschen advocaat Mr. Elie Luzac (dit nobele geslacht, als zoovele, is nù geheel uitgestorven) - onder ons ook al en, ten onrechte, vergeten - een cordaat Oranje-man, wordt toch reeds van den student Bilderdijk gewaagd, evenals in de patriotische *Diemermeersche Courant* diezelfde ‘beruchte’ student

1) Hij bestreed o.a. ook krachtig den in 1773 te Groningen afgezetten en later weer te Deventer benoemden hoogleeraar *Frederik Adriaan van der Marck.*

duchtig over den hekel wordt gehaald. De advocaat van Kaat Mossel is blijkbaar op de komst, het rommelt al zoo'n beetje in de verte. Niet kwaad als een strijdros al vast blijkt te hunkeren naar den krijg. Men proeft er het ràs aan. En in dit Arabische genet zal ook blijken ras te zitten! De student Bilderdijk zal niet vervoetbald of verfietst wezen, als hij màn moet zijn straks.

Intusschen de jonkman zit reeds ijverig te werken aan zijne theses (hij zoekt er 105 bijeen!), ofschoon hij pas twee jaren aan de academie is.

Toch meene men niet, dat Bilderdijk zoo ongeveer als een Pieter Stastok zijne academiejaren zou hebben doorgebracht altijd maar gebogen over de 'geleerdheid'. Trouwens *De Diemermeersche* zou zich dan ook niet aan hem hebben laten gelegen liggen. Ofschoon zekere beschroomdheid nooit recht te boven, deed Bilderdijk zich gaarne gelden in de toongevende studentenkringen en hij was er terdege gezien - en geducht.

Men make zich van het Leidsche 'studentenleven' dier dagen echter geen grootsche voorstellingen. Eenerzijds ruw en losbandig (en aan dien kant was Bilderdijk *nooit* gezien, als zelfs zijne vijanden later moesten erkennen) was het overigens saai en stijf.

Dat echt vroolijke, levenslustige, dat men in den student gaarne prijst, en zelfs de stugheid in hém dan toch kan dulden, werd er toen al te zeer gemist. Ook Leiden was in zijne nadagen. Het pendantisme zat ten troon zelfs in de studentenwereld. Behoeft er één woord aan toegevoegd?

Er kan dan ook allerminst gezegd, dat Bilderdijk die geen blijde jeugd had gekend, althans 'rijke jongelingsjaren' ten deel waren gevallen. Hij bléef op een afstand van het volle menschenleven; vreemd was het hem, vreemd bleef het hem.

Daar kwam nog iets bij. Lichamelijk was Bilderdijk, gelijk Da Costa het zeer juist heeft opgemerkt, te gelijkertijd - hoe vreemd het klinke - sterk en zwak. Forsch mocht zijn gestalte zijn, teer toch zijn gestel, uiterst vatbaar voor allerlei aandoening.

‘In gezelschap’ ging de student dan ook niet veel, óók wijl hij zich had te ontzien.

Hoe anders de jeugd en jongelingsjaren van een Goethe, hoe grauw de dagen van een Willem Bilderdijk. En wie zonneschijn mist in 's levens opgang, hij derft, wat nooit weer te herstellen is. Herinner u steeds weer onzen Prins Willem III, man van groote en nobele qualiteiten..... Maar week ooit ook, als bij den Amsterdamschen burgerjongen, de sombere, schier nurksche trek om zijn gesloten mond?

Gods wegen zijn de onze niet, wie wat te *doen* heeft in het leven, wien een taak, een roeping wacht, Zijn hand beschikt hem meest moeite en verdriet, soms jaren lang. En eerst het hart dat l e e r t bukken, beseft, gelijk Onno Zwier van Haren het zoo schoon heeft gezongen:

> ‘.... Dat ongelukken
> Die leeren onder God te bukken
> Bewijzen zijner goedheid zijn.’

Maar de les blijft moeilijk en zwaar. God lof, als de grijsheid komt, looft Bilderdijk zijnen God, juist voor dien somberen levensgang.

Maar zijn dit overwegingen, zal men zeggen, terwijl de promotiedag in 't zicht is. Dient althans dien dag niet de ‘jolyt gehanteerd’, als onze ouden zeiden?

De historie vertelt niet veel van den dag der 105 theses juridicae. Al wat er ons meestal van nagalmt is het vermaarde vers van Van der Palm met dien nóg vermaarder regel: ‘Misschien was Van der Palm een Bilderdijk niet geheel onwaard.’

Voorts belooft Joannes Henricus (v.d. P.) Bilderdijk te zullen beschermen tegen den haat en nijd der Patriotten. We glimlachen, maar houden wel deugdelijk het smalende woord voor ons. Het was goed gemeend. Het leven zal hunne booten uiteenslaan. Waarom zouden ze heden nog niet genieten van de illusie der ‘nooit-eindigende’ vriendschap....?

IV

Na zijne promotie vinden we Bilderdijk al spoedig in 's-Gravenhage. Toch volgen we hem daarheen niet onmiddellijk.

Het is hier de plaats voor een intermezzo, of hetgeen men zoo zou willen noemen.

Een zeldzaam geval doet zich voor: Bilderdijk verleent gehoor. Hij is te spreken wel niet voor Jan-en-alleman, maar toch voor belangstellenden. Klinkt dit wat pretentieus voor een pas gepromoveerd advocaat, het zal blijken dat hier ook niet zoo zeer de student of oud-student dan wel *de man van de daad* aan het woord blijkt te zijn.

Of om te zeggen, waar het op staat, er zijn zeer onlangs onuitgegeven brieven van Bilderdijk aan het licht gekomen.[1)]

Doch iets als een tusschenzin zij ons eerst veroorloofd....

De dagen liggen gelukkig verre achter ons, dat men er ‘schande’ van sprak, als men intieme brieven van mannen van naam publiceerde.

Toch echter minder lang dan men wellicht zou vermoeden.

Nog in het jaar 1844 had onze groote Groen van Prinsterer zich te verantwoorden aan den wél-vermaarden Mr. M.C.

1) *Onuitgegeven Brieven van Bilderdijk aan Feith* - medegedeeld door Prof. Dr. G. Kalff in het tijdschrift van Nederl. Taal en Letterk. Deel XXIV.
Prof. Kalff publiceerde daar namelijk een vijf-en-twintig-tal Brieven van Bilderdijk aan Feith, die nog niet bekend waren.
Vóór jaren waren reeds door en bij W. Messchert 6 blieven van Bilderdijk, uit het jaar 1780, uitgegeven. Aan de vrijgevigheid van Jhr. Mr. P.R. Feith te 's-Gravenhage hebben we het te danken, dat Dr. Kalff er thans een 25-tal nieuwe bij kon voegen: 2 brieven zijn uit het jaar 1779, 3 (9) uit 1780; 13 uit 1781; 5 uit 1782; 1 uit 1784 en 1785 en dan volgen er nog twee nakomertjes, 1 uit 1812 en 1 uit 1817.
Het is dus duidelijk, dat in de jaren 1780-'82 de tijd valt van de eigenlijke vriendschap tusschen de beide briefschrijvers. Ook valt er omstreeks 1785 reeds van een bepaalde *breuk* te spreken tusschen Bilderdijk en Feith. *Et pour cause.* Gelijk zal blijken.
Na de korte jaren van hartelijkheid en intimiteit werd Bilderdijk voor Feith al spoedig - zooals deze zich in zijn Zwolsche spraak placht uit te drukken - en bleef bij hem voorts steeds: ‘'*n onbegriepelyk mensch*’.

Van Hall over de uitgave van brieven en gedeelten van brieven van Graaf Hendrick van Brederode, befaamder gedachtenis. Dat Koning Willem I ‘de bewaarplaats van zoovele gewichtige schriftelijke narichten uit vroegere dagen, als bronnen voor de oude Geschiedenis zijns Vaderland voor het navorschend onderzoek had opengesteld’ - wilde Mr. Van Hall wel niet misprijzen - maar, meende hij, het kon ‘des Konings oogmerk alléén geweest zijn al dat gene open te leggen hetwelk betrekking had tot Staatkundige gebeurtenissen en krijgsbedrijven..... doch geenszins dat die vrijlating had mogen worden uitgestrekt tot het openbaar maken van zaken en omstandigheden, die het huiselijk en bijzonder leven der gehandeld hebbende personen betreffende, en daarmede in geen onmiddelijk verband stonden.....’

Zoo'n doen was eenvoudig ‘onkiesch en ongeoorloofd’.

‘Dergelijke vlek mag ik niet op mij laten rusten’ schreef Groen dan ook, en hij verantwoordde zich zelfs uitvoerig.[1)]

Ook het recht van publicatie van historische ‘intimiteiten’ heeft onze groote Voortrekker destijds op het voornaam en plechtig conservatisme moeten *veroveren.*

Wij voor ons slaan de handen in elkaar van verbazing, als we Groen hooren zeggen na zijn betoog: ‘.... Ruimer mag ik adem scheppen: ik heb van het koninklijk vertrouwen geen misbruik gemaakt. Door de schuld *(sic!)*, die ik nu van mij heb afgewenteld....’ enz.!

Nu was de zaak in casu deze, dat Brederode's ‘roem’ - door Mr. Van Hall hooggehouden - wel een weinig ging tanen door de brieven, die Groen aan het licht bracht. Om voor een keer een akelig woord van onzen anders zoo beminnelijken tijd te bezigen: hetgeen Groen gaf, waren zijns ondanks ten deele althans *onthullingen.*

Bracht het *Tijdschr.* van de *Leidsche Mij.* ons ook iets dergelijks? Indien de nieuwsgierigheid het mocht vragen zou het antwoord onmiddellijk kunnen luiden: Gelukkig niet.

1) Zie zijn *Antwoord aan Mr. Van Hall*, bl. 35.

Maar wèl verzekert ons Dr. Kalff van zijne publicatie en met reden: ‘Belangrijk zijn deze brieven, omdat wij er Bilderdijk in zijne raadselachtige persoonlijkheid beter door leeren kennen. Allereerst in zijne verhouding tot Feith....’

Want het ‘raadselachtige’ nu maar eens latende voor hetgeen het is, of niet is, zal ieder die kennis neemt van deze brieven, den geleerden schrijver vooral het laatste gaarne toestemmen.

Nieuw licht gaat hier op zoo wel over Feith, als over Bilderdijk. En voorts dus over de zèèr vriendschappelijke betrekking waarin zij een poos tot elkander gestaan hebben.

Als het scherm opgaat, indien we ons dus mogen uitdrukken, is het eerst nog wel enkel pure beleefdheid: ‘WelEdele heer, Veel geachte kunstvriend!’ maar al spoedig wordt het ‘veel geliefde’ vriend; ‘dierbare’ vriend; ‘hartelijk geliefde’ vriend; ‘waardste’ vriend, enz. enz.; Kan 't ‘inniger’ en ‘dierbaarder’..?

Dit is de toon, dien we voortdurend Bilderdijk hooren aanslaan. De antwoorden van Feith ontbreken, helaas.

Maar, daar is - of ook diens brieven moeten eens op 'n goeien morgen op komen duiken - daaraan is nu eenmaal niets te doen.

Doch waar is 't, er is altijd iets komisch in zoo'n correspondentie, die slechts van ééne zijde schijnt te komen, iets dat een soortgelijken indruk maakt, als het onwillekeurig beluisteren van een gesprek aan de telephoon. Men hoort de vragen, maar niet het antwoord; ook mist men de wedervragen, maar wel verneemt men weer het antwoord op deze. Zoo ongeveer dus in dezer voege:

‘Allo! Allo! aansluiten s.v.p. met Mr. Rhijnvis Feith. - Dank u, juffrouw. - Ja, WelEdele Heer, veelgeachte kunstvriend, het was mij voor eenigen tijd zeer aangenaam U.W.E. tot mijnent te zien. - Zeker, zeker, ons gesprek viel, gelijk over andere stukken, geleerdheid, dichtkunst, en smaak betreffende, zo ook over 't Toneelspel. - En welvarende? en Mevrouw uw edele egade en uwe dierbare kinderen eveneens, naar ik hope? - Verplicht, lieve Vriend, maar mijn vader

is de laatste dagen kwalijk te passe en mijne zuster, gij kent hare toegenegenheid tot mij, zelfs vrij ernstig ongesteld. - UEd. verheugd een oogenblik met mij te kunnen spreken....? Wat dat betreft, WelEdele Heer, ik zegge U op de gulhartigste wijze dank, dat UEd. mij wel te woord wil staan. - Eindelijk gelukte het mij dan den lastigen drang mijner bezigheden door te breken en adem te halen in 't onderhoud van een verplichtenden Vriend. - Overdrijf ik weer, zegt UEd.? Integendeel, UEd. is mijn Vriend, wiens oplettendheid te mijwaart ik voorlang reeds had moeten beantwoorden en wien ik voorlang reeds mijn verschuldigden dank betuigd hadde, indien ik mijn hart had mogen voldoen - Komt er stoornis? Nu, later meer, adieu, adieu, onder aanbeveling van mij zelven in de hooggeschatte vriendschap Uwer WelEd....'

Een ouderwetsche en làngademige telephoon! zal men zeggen. Green wonder - maar 't is ook een vóórhistorische, als die snuiter van dien zekeren meneer Van Naslaan uit den tijd toen de kaarsen nog niet gesnoten werden.

Maar een andere vraag: geeft het pas Bilderdijk, den man met den steeds ouderwetsch opgetoomden hoed ('n driekante nog!) dus vermoderniseerd voor te stellen? Hij placht immers nogal 'wijs' te wezen met zijn gewilde achterlijkheid?.... In gesprek met Mr. Feith, luide het antwoord - is immers hier de jonge Bilderdijk, *Student* te Leiden, en zelfs als hij 't eerst het woord neemt nog niet eens student, maar boekhoudertje op het kantoor van papa Bilderdijk, den in het Amsterdam zijner dagen zoo iets als wereldberoemden ex-doctor Isaäc Bilderdijk, nu sinds ruim twintig jaar 'Opziener over de maniantie der collectieve middelen en het daartoe behoorend zegel over Amsterdam, Amstelland en Gooilland'.

En Mr. Rhijnvis Feith voornoemd....?

Bilderdijks veelgeëerde kunstvriend - om in diens stijl te spreken - is reeds een man van aanzien, schoon slechts drie jaren (hij is van 't jaar 1753 en dus nu (1780) 27 jaar) ouder dan de toekomstige Mr. Willem, maar reeds nu *burgemeestev van de stad Zwolle*, zijn geboorteplaats.

Voor tien jaar - dus op 17-jarigen leeftijd - reeds gepromoveerd, is Feith nu reeds sinds acht jaren (November 1772) ‘met eene hem waardige gade in den echt vereenigt’. En niet minder dan 42 jaren zal Mr. Feith, zes zonen en twee dochteren gewinnend, zijn echtgeluk mogen smaken, 's winters te Zwolle, 's zomers op zijn buitengoed Boschwijk onder den rook van de stad. In weerwil van zijn ambt is, naar zijn eigen getuigenis, zijn leven ‘geheel aan de Poëzy toegewijd; den vrijen tijd, die hem van ‘geestverdoovende bezigheden’ overbleef ‘verdeelt hij ‘tusschen letteroefeningen en vriendschappelijk verkeer’.

Alom was de Zwolsche burgemeester en *van een ieder* ‘geacht en geëerd’, en een enkele tegen-stribbelaar nu daargelaten - mettertijd, zoo gaat het soms in de wereld, juist die zelfde Bilderdijk in persoon - hebben vrijwel *alle menschen*, van z'n geboorte af tot z'n dood toe, *wèl van hem gesproken.* En zoo ongeveer daags nà zijn dood krijgt hij bovendien van ‘het dankbare Nederlandsche volk’ nog een dure, wit marmeren tombe toe op z'n graf.

Maar loopen we niet vooruit en houden we voet bij stuk. Dit is duidelijk: liefde tot de tóén betamelijke letteroefeningen brengt den jeugdigen Feith tijdelijk tot den jeugdigen Bilderdijk.

Nu heeft Bilderdijk kort na Feith's dood (Maart 1824) een eigenaardige lijkrede - indien men 't zoo zou willen noemen - aan zijn ouden Zwolschen vriend gewijd. Maar het monument dat hij voor Feith oprichtte - en het staat hem niet mooi, al is het hem wel meer gebeurd - had bovendien wel iets van een voetstuk van Mr. Willem zelf in persoon.

Bilderdijk was aangezocht om een vers op Feith te maken en schrijft nu aan den aanzoeker wel wat hooghartig en pralend:

‘Wat Feith betreft, ik heb geen album dan in 1778 aangelegd, en waarin toen rijp en groen wilde schrijven; zoodat ik 't weldra liggen liet, en er ook Feith onder al dien boel niet in wilde hebben. Een vers op zijn dood kon ik wel eens maken, maar het zal dan geen vers voor uw almanak

(de Muzen-almanak) noch ook in den gewonen trant zijn, maar een betreuring van des mans zwakken mobilen aart en rampzalige lofzucht, waaraan hij zich zelven altijd jammerlijk opofferde, en die hem altijd ongelukkiger gemaakt heeft, dan iemand weet. Ik heb den man van zijn eerste opkomst gekend, en hij had mij immer lief, *gelijk ik hem in allen opzichte voorthielp* (wij onderstrepen!), (want hij had toen den stroom geweldig tegen zich, en ging door voor een *fat*), onderrechtte, ondersteunde, enz. enz., tot hij, door de dolle koorts van den tijd aangegrepen, zich, tegen gemoed en aart, mee liet sleepen....'

Etcetera. Want er volgt natuurlijk nog heel wat, maar dat laten we voorloopig hier rusten.[1)]

Dr. Kalff maakt de zeer juiste opmerking, dat wie de nu gepubliceerde brieven leest 'naar alle waarschijnlijkheid' niet den indruk krijgt, dat Bilderdijk indertijd zoo in alle opzichten de man is geweest, die Feith had 'voortgeholpen, onderrecht en ondersteund', maar dat Bilderdijk '*ten minste*' evenveel steun en hulp uit Zwolle had ontvangen, als hij gaf. Ja, dat Feith in deze jaren door Bilderdijk 'eer als zijn meerdere dan als zijn mindere' werd beschouwd.

Een bescheiden amendement zou men hier, althans wat den laatsten volzin betreft, wel willen voorstellen. In het anderen als zijn *meerderen* beschouwen is Bilderdijk, als men hem eens zijn hart uit laat spreken, nu bepaald nooit specialiteit geweest. En, 't moet gezegd, hij had er zijn goede redenen voor. Maar waar is 't, in de brieven, die vóór ons liggen, hoort men den jongen Bilderdijk meer dan eens, neen doorgaans, den toon van den diepsten eerbied aanslaan. Hoor den 'altijd overdrevene' (als Dr. Kuyper hem eens noemde) ook nu:

'Kunnen aardwormen als ik, zich verbeelden, tot wat hoogte uw onbegrijpelijke geest het licht brengen kan, voor welke ontwerpen bij verordend is; en zoude ik mij vermeten hem palen voor te schrijven?'

1) Zie Van Vloten's *Levensbóde*, deel IV, blz. 577-579.

Vergeten we echter niet, die bombast-stijl behoorde destijds tot den *bon ton*, men herinnere zich zelfs de brieven b.v. van den jongen Gijsbert Karel van Hogendorp aan zijne moeder. In dien zelfden brief heet het toch ook tot Feith:

'Maar terug tot de zaak! Zend uw Dichtstuk toch in *(om bekroond te worden!)* 't is uitmuntend, 't is overheerlijk! Wilt ge er een voorzang bij maken, 't is mij wel, doch volvoer hem dan ook, of zend de Aanspraak alleen, want Gij moogt haar der Natie niet onthouden, gij zijt ze aan haar zoowel als aan Uw glorie, en aan mijn Vriendschap verplicht, die uw roem eindloos waardeert. Dit weet gij, en gij zult aan die *brandende zucht voor Uw roem* de kleine aanmerkingen toeschrijven, die ik hier voorts insluiten zal.'

Zoo werden de 'kleine aanmerkingen' - feitelijk zoo onnaspeurlijk klein niet - destijds verpakt, als ze mee ingesloten werden!

Intusschen hier is het de plaats ook voor andere, en wellicht ook belangrijker overweging.

Al dit medegedeelde, het is zoo, het karakteriseert den tijd. En evenzeer ook beide Bilderdijk en Feith. Ook is het niet on-interessant de latere antipoden hier eendrachtelijk te zien dingen naar de 'opgehangen' prijzen van dichtgenootschappen, die de litterarische lakens uitdeelden - soms waren 't ook erg zware Leidsche dekens, om er dommelend en droomend voorlang onder ter ruste gaan!

Beide jonge dichters toch zijn even verguld met de Genootschappelijke medailles. In vollen ernst schrijft Bilderdijk: 'Gij moest ieder van uw kinderen een eere-penning nalaten en gij hebt er nog verscheidene (vertrouw ik) te wachten; en dan eerst moogt gij een kabinet aanleggen'.

Doch als men deze 'gute Menschen', die zich hier een oogenblik door dezelfde ambitie 'durch Zufall trafen und zum Glück verbanden' zoo vriendschappelijk hoort redekavelen, dan denkt men onwillekeurig aan het zeggen van Leonore von Este in de *Torquato Tasso:*

'*Sehr leicht zerstreut der Zufall, was er sammelt.*'

Reeds hier in den *derden* brief (29 Dec. 1780) terwijl 'de heerlijke zon der vriendschap' - de term is van dien tijd[1)] - nog schitterend aan den hemel staat, steekt in de verte de bui op en rommelt daar reeds het straks naderend onweder van hartgrondigen afkeer.

Den geheelen brief zou men hier willen afschrijven. Want immers: *Als er tusschen twee mannen van de beteekenis van Bilderdijk en Feith tweespalt ontstaat, beteekent dat - mettertijd althans - een klove in het nationale leven.*

Schijnbaar geldt het eerst maar 'een letterkundige vraag van den dag'. Doch echte-letterkunde vertegenwoordigt een *stuk leven;* een weg; een wil; *afbakening van den nationalen weg.*

Ziehier dan - hadden we het ons wel dùs voorgesteld? - hoe de 24-jarige student Bilderdijk de wegwijzers zet:

'....Thans zijt gij van Uwe mistroostige Luim bekomen? En Gij hebt er bij gewonnen? Den Hemel zij dank voor 't bewaarheden mijner voorspelling! Thans, lieve Vriend, gaat Uw ziel zwanger van iets groots, thands is zij geschikt om buitengewone pogingen in 't werk te stellen: ô bedien U van deze gesteltenisse. Gij wilt een vertaling van de *Messiade* ondernemen, zo dees arbeid in eenige hand vertrouwd is, 't is in de Uwe *en ik verwacht er alles van.* Doch, mag ik mij vrij uiten, spil er Uw krachten niet op.... *Gij zijt, geloof mij, niet geboren om den roem van de Duitscheren bij de onzen te vestigen; maar om den kunstroem van Neêrland bij Uitlanders uit te breiden. Wees oirsprongklijk*, gelijk gij dusverre geweest zijt, en verdruk Uw vernuft niet door het

1) Het waren destijds de dagen, waarin de 'vriendschap' hoogtijd vierde. Men was zoo optimistisch gestemd tegenover de 'onbedorven menschelijk natuur'! Echte vriendschap was 'zielegrootheid', 'onbaatzuchtigheid', 'nobele zin'. Dit verklaart, verontschuldigt in zekeren zin ook, het 'Vriend' in den aanhef van het anders zoo schoone Evangelische Gezang (no. 49): 'Verlosser, *Vriend*! o hoop en lust van die U kennen....', vervaardigd door den nobelen en godvruchtigen Hinlópen.

aan den Buitenlandschen Geest te onderwerpen.... Ik wil U echter de lectuur van Klopstock's Heldendicht niet ontraden..... *Doch hebt gij ook reeds aan de* "*Geusen*" *gedacht?* - ik wil de werking van Uw eigen genie niet verstoren, maar indien gij aan 't werk van een ander de hand wildet leenen, ô laat dit dan den voorkeur hebben. De aart van het onderwerp, de Vaderlandsche gevoelens, alles interesseert er mij voor, *en behoort geheel de natie bij te interesseeren.* Vooral in de tegenwoordige tijdsomstandigheden, waarin de beweeggronden tot onpartijdige en belangloze zucht voor 't Vaderland niet genoeg vernieuwd kunnen worden. 't Waar mogelijk, nooit tijdiger dan nu....'

Het is duidelijk: *De breuk is er - in kiem:*

''t Waar mogelijk nooit tijdiger dan nu.'

Z'n *program van actie*, zijn levensdoel staat Bilderdijk in beginsel reeds voor den geest:

'*Onze landaart tot de opkomst onzes Gemeenebests terug te wijzen!*' (Brief XXIII).

Ook volvoert Bilderdijk straks zijn plan.

Op zijn promotie hangt hij, allen Patriotten ten spijt, 'zijn mesjen op.'

Nu of nooit, als bij een nieuw Heiligerlee!

Straks geeft hij Onno Zwier van Haren's *Geusen* opnieuw uit.[1)]

Een handvol historische 'noten' bovendien! Daarover straks nog wel nader.

Hoe verstoord is de brave Feith - was hij (en levens-lang toch) geen vroom man, die gewoon-weg *dweepte* met Klopstock en zijn Messiade? Want we hooren den nagalm van zijn bittere verstoordheid echoën in Bilderdijks brief, als de *Geusen* eindelijk verschenen zijn:

1) Over de Haren's bezitten we jammerlijk genoeg ook nog geen studie van Calvinistische zijde (over wien uit onze Letterkunde trouwens wel?). Hun beteekenis is voor ons nationaal leven, inweerwil van het diep-tragische in het leven zoowel van Onno Zwier als van Willem zéér groot geweest. Bilderdijk is zonder de Van Haren's onverstaanbaar.

‘Had ik uw raad maar gevolgd! zegt gij. Welken raad? Mijn geweten verkracht, en het rijk van de Hel opgebouwd? of lafhartig bezweken aan hetgeen mijn post van mij vorderde?

‘Ik zou aangebeden zijn van al mijne landgenooten, en gij openlijk kunnen belijden wat gij aan mij verplicht zijt.’ - *Mijn vriend zijn dit gronden?* Ook de duivel is aangebeden onder zijnen aanhang. God behoede mij voor die algemeene goedkeuring! De Zijne, en die spreekt in het hart dat zijn plicht doet, is mij alles: of zo er eenige weinige braven zijn, die mij in hun gebeden aan Hem opdragen, deze stille teederheid is mij zoeter dan de uitgelatenste loftuitingen van een dollen, misleiden, en wuften hoop, die een Price, een Rousseau, een Mably vereeren kan: *of lust het U met zulke namen gelijk te staan....?*’

Zoo stelt dus hier Bilderdijk reeds - *en daarom zijn deze brieven ons zoo kostelijk* - in beginsel vierkant tegen den geest der eeuw.

Christelijk-nationaal wil hij zijn: terug wil hij tot de dagen, toen het Calvinisme bezielde.

Doch Mr. Rhijnvis Feith daarentegen accompagneert met den langen gouwenaar - deftig ook nu - straks Klopstock's hulde in '89 *aan de Fransche Revolutie:*

> ..... Gallien krönet sich
> Mit einem Bürger Kranze, wie keiner war!
> Der gänzet heller - und verdient es -
> Schöner als Lorbeer, die Blut entschimmert.

‘*Glükliche Zeit*’, roept hij uit, *und ich glücklich der sie noch sah.*

Straks komt Klopstock tot inkeer en zingt van zijn *Irrthum.* Feith brengt het nooit verder dan tot het wat aan lengen met zijn IJselwater van den rooden, Franschen wijn. Een goedmoedig, maar smakeloos, wee-ig mengsel.

Bilderdijk - ‘een *onbegriepelyk* mensch’

Het antwoord luidde, dat hèm, Feith ‘*al te begriepelyk* was, schoon deze niet eens wist wat *gevoel* was.’

Hier geeft echter ook deze vraag pas: Deze jonge Bilderdijk, stoutmoedig en *over*moedig, als de breuk dan komt - '*Wie is hij zelf!*'

Ook dat leeren ons deze Brieven.

V.

Slechts enkele jaren heeft er intimiteit en vriendschap bestaan tusschen Bilderdijk en Feith. Maar hun vriendschap is wél gemeend, is *echt* geweest, dat lijdt geen twijfel.

Wie het wiskunstig precies neemt, zal opmerken, dat we eigenlijk alleen kunnen zeggen, hoe het stond bij Bilderdijk, want immers, gelijk we reeds herinnerden, Feith's brieven en antwoorden ontbreken.

Dat is, jammer genoeg, ook zoo. Maar als we Bilderdijk - *Bilderdijk!* - het hart zien uitstorten; vertrouwelijk hooren spreken; op den man af; en in zeer ernstige aangelegenheden zeggen, *waar het op staat* - dan mogen en moeten we concludeeren, dat hier de eisch bevredigd werd, dien het volkszeggen, en met reden, voor de 'liefde' vraagt, t.w., dat het 'van twee kanten' moet komen.

Bilderdijk heeft z'n heele leven niet veel gepraat, maar oneindig vaak de pen op het papier gezet. In proza en poëzie - heel vaak *leek* het maar poëzie[1)] - heeft hij zoo ongeveer iedereen te woord gestaan. En van te groote timiditeit heeft hij hoogst zelden hinder gehad; maar gebeurde het hem zoo dikwijls, dat hij bij alle woorden-gulheid eerlijk en zonder iets achter te houden *zijn heele hart* ook uitzei?

Er zijn menschen, die meenen, dat als zij 'de complete werken' van een dichter of schrijver met eenige naarstigheid van pag. 1, van het eerste deel tot de laatste bladzijde van het

1) Kloos behoefde ons dat waarlijk niet op zijn artistiek-schreeuwerigen toon te leeren. Om van Huet te zwijgen - reeds in 1875 gaf Allard Pierson ons in het tijdschrift *Nederland* zijne *uiteenrafeling* van 'De Geestenwereld', enz. Maar is critiek, die enkel komt 'om te ontbinden' wel de ware?

laatste deel, ‘gelezen en herlezen’ hebben - ze nu dan ook vrijwel weten ‘wat zoo'n man wel wilde.’

Maar met den meest verschuldigden en *oprechtsten* eerbied voor het woord van Nicolaas Beets, die ons leerde, dat men *niet* ‘tusschen de regels’ mag lezen - het merkwaardigste in menig vertoog of vers is vaak hetgeen er juist *niet* in staat; wat de auteur voor zich zelven hield. En het is bepaaldelijk lang niet altijd gemakkelijk den juisten weg te vinden in Bilderdijk's wijdloopige ‘dichtstukken’.

Ook strekt dit den dichter volstrekt niet in alles tot schande. Eerbied hebben we immers voor den blos op het gelaat van het onschuldige en bedeesde kind - laat uw kind maar bedeesd *zijn* en *blijven* in den goeden zin - en zoudt ge denken, dat bij de fijnere geesten ook *de ziel* niet haar bedeesdheid heeft.....? Doch dàn is Bilderdijk's gebrek soms, dat hij er, zich zelven en z'n hoorders bedriegend, maar wat *om heen praat.* Maar als ge goed toe luistert, dan hoort ge tusschen al die woorden - *groote* woorden, *harde* woorden soms - tusschen al die verbage door, wel den grondtoon; niet zelden ook maar een klacht, een kreet, die weleens doet denken aan dien ‘grooten en bitteren schreeuw, gansch zeer,’ waarmede Izak's eerstgeborene tot hem riep: ‘Zegen mij, ook mij, mijn vader!’

Maar we dwalen af. Het zij zoo. Doch dit is het eigenaardige - en begrijpelijke - bij een man als Bilderdijk: men wil over hem spreken, doch als men, al is het maar uit de verte *zijn* stem weer verneemt, dan wordt men weer eenvoudig hoorder, luistert toe en mijmert wat voort bij zich zelven.....

De jonge Bilderdijk spreekt zijn hart uit tot Feith: ‘*Ik* gelukkig! - Maar het is waar, ik erken het, ik zou het zijn, ik zou het moeten zijn, zo ik er vatbaar voor was! Neen, ik kan niet gelukkig zijn: want de vaniteit kan het mij nooit maken, en o, lieve vriend! waar toch komen alle de voordeelen, waar van gij zo hoog opgeeft op neer? Vaniteit, waan, inbeelding, hoogmoed die zich eenigermate voldaan ziet:

en *die*, verdient *die* bij ons in aanmerking te komen? Neen, gij gelooft het, gij weet het niet, alles spant samen om mij te folteren. ô Mocht ik mijn boezem eens uitstorten in den uwen! Maar neen! dat kan ik, dat mag ik niet! duizenden noodlottigheden vereenigen zich om mij 't weinig verstand dat mij nog overig is, te ontrooven. - Heb ik de regels der voorzichtigheid ooit in mijn leven veronachtzaamd? - Waarom ben ik, ik zelf dan de oorzaak van daaglijks nieuwe teisteringen: teisteringen, die gij mooglijk de eenige op den aardbodem zijt die ze gevoelen kan. Lieve Vriend, ja, ik beef voor 't aanstaande: wat zal er van alles worden. Ik gelukkig worden! ô Maak dan al wat me omringt gelukkig en laat mij voor 't heelal vergeten zijn - maar niet verloren! *Iets toe te brengen tot het geluk van mijn natuurgenooten*, *dat alleen kan mij troosten van mijn bestaan:* en dat - zou mij dat niet alleen niet gebeuren mogen, maar zou al mijn poging, onschuldige poging - neen, gij verstaat deze wartaal niet! den Hemel zij dank, dat gij 't niet verstaat.... ô, Stort uw hart ook voor mij uit: gij weet dat ik deel in uw droefheid, dat ik ze gevoel, dat ik haar smaak!....'

Als we Bilderdijk zoo hoor en klagen[1)], dan hebben wij, brave burgermenschen - die immers geen last hebben van zulke verzuchtingen over ons zelven (vertellen we niet liever onbeschroomd rond aan wie 't maar hooren willen, dat we het 'ver gebracht' hebben in de wereld!) - dan hebben wij, tevredenen en gansch-niet-onvoldanen, oogenblikkelijk het oude en afdoende argument bij de hand: Hij overdrijft weer.

Laten we ditmaal iets bedachtzamer zijn. Of is het zoo alledaagsch een jonkman te hooren smeeken, in schier ver-

1) Met een mode-woord spreekt men in onze dagen veel en gaarne over de 'gaafheid' van iemands karakter. Vooral karakterloozen hebben het, als andere argumenten reeds lang versleten en 'op' zijn, gaarne over een andermans gemis of gebrek 'aan karakter'; met die klachten vullen ze dan jaren aaneen - soms is er een meer dan vijf-en-twintig jubileum van te vieren - hunne stekelige kritieken en kronieken. *Voor de gaafheid van Bilderdijk's karakter* pleit zeker wel het van ouds bekende heggen van Jeronimo de Vries: *Bilderdijk had met Bilderdijk niet zoo zeer op.* (Jer. de Vries, Voorbericht, 'Brieven van Bilderdijk'.)

zengenden gloed: O, mocht ik wat *wezen*, wat *doen* in de wereld. Al het andere deert me niet, troost me niet. ‘Mijn God laat mij ongelukkig zo 't zijn moet, maar nooit een bedurven hart hebben!’[1)]

En dat is het nu juist, waarom Bilderdijk, aan wie hem *kent* en *moeite* doet om hem te kennen, zulk een groote liefde inboezemt: *ge vindt hem z'n heele leven door* - ondanks alle klacht dat hij niet meer kan, dat hij ‘op’ is; oud wordt; zoo goed als zinneloos is, enz. enz. enz. - *aan den arbeid;* aan zijn taak; *op zijn post.* Als hij eenmaal van God gegrepen is, dan - vaak *ondanks* zichzelven - is er geen vijand; opene of vermomde vijand van Gods Koninkrijk, of hij weerstaat hem in het aangezicht. Hij gunt ze geen rust; hij *kan* ze geen rust gunnen. ‘Zwaard zonder genade’ - laat ze maar smalen; dien God zegent, hem deert geen schimp. Smaad is hem eere.

En nu kennen we, verstaan we - zoo meenen we althans - Bilderdijk iets beter dan Feith, ondanks de beroemde raadselachtigheid van den eerste[2)], maar is niet merkwaardig hier Bilderdijk telkens weer zijn vriend te hooren waarschuwen tegen *eerzucht....?* Zelfs zullen we hem straks in het oogenblik der scheiding de eerzucht het ongeluk van Feith's leven hooren noemen. Doch enkele jaren vroeger (in 1781) heet het reeds:

‘.... Lieve Vriend, onze Eerzucht heeft haren zetel in onze verbeeldingskracht, leg uwe eerzucht af zo gij kunt, en toch zult gij de dupe zijn van dezelfde drift. Naar buiten uitwerkende, is zij eerzucht; binnen ons-zelven bepaald, heet

1) Tijdschrift v. Nederl. Taal- en Letterk., deel XXIV, bl. 87.
2) ‘Geen letterkundige persoonlijkheid kennen we zoo goed als Bilderdijk....’ (Allard Pierson, *Oudere Tijdgenooten*, bl. 153), ‘dank zij Bilderdijk zelf in zijne zelfkennis en openhartigheid, en mannen als Jeronimo de Vries, Tydeman, Da Costa, Willem de Clercq, Rau, David, De Jager, Mees, Alberdingk, Thym, M. des Amorie, V. d. Hoeven, Veth, Beets, Busken Huet, Gorter, Van Vloten, Zimmerman, Balsem, enz.’ Nog aan te vullen o.a. met Kuyper, Byvanck, Kollewijn, Jan Te Winkel e.a.

zij mijmering, geestdrijverij, enz., enz., want zij heeft verscheidene tijtels en namen, te lang om hier op te noemen. Ik ben er het slachtoffer van, zo gij wilt; *maar ik bidde u*, *weest* (er staat in het Tijdschr., bl. 82, *weet*, ongetwijfeld een drukfout) *gij het niet:* ja, ik bid u dit, om u-zelven, om die u het dierbaarst op aarde zijn, en zo ik 't zeggen mag, *ook om mij*, om onze onverbreekbare vriendschap, en 't geen ik aan U verschuldigd ben! Het is dwaasheid, de eerzucht te voeden, 'k erken het; maar ze is, als 't dan wezen moet, dat wij aan een van allen verslaafd raken, nog beter, onschadelijker, en zelfs nuttiger dwaasheid dan zo vele anderen, uit de zelfde bron vloeiende. - *Sloof u dus niet af voor de eerzucht*, *dit bid ik u;* maar doe het ook niet om een andere harsenschim, die een man van gevoel en verbeelding, verlaat hij de eerzucht, zo moeilijk ontwijken kan, en van nog een veel slechter aart is. - Gij wilt *jouïsseeren*, dat schrijft gij mij, ô leer mij dat woord toch verstaan. Het is valsch, 't geen (men) zegt, dat er meer zaken dan woorden zijn: daar is een oneindig tal woorden, die geene beteekenis hebben, en uw *jouïsseeren*, helaas, is er een van'.

Is dit niet *trouw* in nobele vriendschap?

En teekent ons Bilderdijk hier niet zijn vriend als ten voeten uit....? De Zwolsche brieven zijn ons toch minder onmisbaar, dan het misschien wel scheen eerst.

Maar ook slechts de jeugd - de benijdbare jeugd - kan twee mannen zoo verschillend van karakter, aanleg en levenslust (in den nobelen Bilderdijkschen zin van 't woord) een tijdlang vereenigen. We zijn wel zeer dankbaar, dat deze brieven te goeder ure zoo onverwachts uit hun schuilhoek te voorschijn kwamen.

19 October 1782 hangt Bilderdijk zijn mesje op. De term is - gelukkig! - niet meer van onzen tijd. Maar ieder, die Van Lennep's *Ferdinand Huyck* las - in z'n soort een van de aardigste boeken, die we hier in ons Holland hebben - herinnert zich, wat Ferdinand daar in die herberg

te Soest overkwam bij de ontmoeting met dien ‘verschrikkelijken’ Andries, den ‘bekkensnijder’.

Terzake. Bilderdijk haast zich (21 Oct. 1782) het groote nieuws aan zijn ‘lieven vriend’ te melden:

‘Ziedaar mij dan Juris utriusque doctor! Ziedaar een nieuwe loopbaan voor mij geopend! God geve, dat ik er nuttig in zijn moge, en zo getrouw aan de uitspraak van mijn geweten, als ik er dus verre gevoelig voor geweest ben! Gij zult de exemplaren van mijne Theses ontvangen hebben. Wat wordt er bij u van gezegd? Ik heb hierin mijn eigen hoofd gevolgd.... Maar ô wat ben ik heterodox! niet waar? De 15de, 16de, de 17de thesis, de 30e, 39e, 41e, 44e etc. zijn gewislijk niet naar de tegenwoordige denkwijze maar de 46ste thesis, ô dat is het toppunt van alle ketterij.’

Zoo was dan ook stelling XLVI vierkant tegen de Patriotten en hun staatsleer gekant: *Optimum Libertatis Civicae praesidium in republica consistit in Capite Eminenti.* - 't Was om er Jan de Witt c.s. zich in hun graf van te doen omkeeren!

Maar Bilderdijk vervolgt: ‘Denk, of er niet eenige moed toe behoort, om zo tegen den stroom in te roeien, en bij een publique promotie het mesje (zoo men zegt) op te hangen. Men heeft mij ook schoon op het lijf gevallen, verscheiden jonge advocaten (van mijn academietijd en vroeger) zijn van den Haag en elders overgekomen, en ik heb het genoegen gehad met de sterkste opposanten (die een geduchten naam aan de academie achtergelaten hadden) en lice te treden. - Bussingh heeft me als paranymph geadsisteerd, met zekeren Dr. Van Meurs van Arnhem, te Leiden in de rechten studeerende. Een vrij brillant promotie-maal heb ik gegeven, waar op (quod mireris!) Z.D. Hoogheid (Prins Willem V natuurlijk) gedronken is! Iets zo ongehoord tegenwoordig, dat niemand ooit zou verwacht hebben, dat men de conditie (wij zeggen thans: toost) te Leyden dorst instellen, veel min, dat zij algemeen en zonder iemands tegenspraak van de ijverigste franschgezinden gedronken wierd? Zoo veel vermag een weinig auctoriteit op de jonge luiden!’

We verstouten ons nogmaals den briefschrijver even in de rede te vallen; natuurlijk enkel en alleen om den nieuwen *juris utriusque doctor* met de neerslagtigste beleeftheid - als men destijds zei - onze nederige gelukwenschen aan te bieden.

Maar, onder ons gezegd, welk een aardig aquarelletje - en dat van den man, wien 't zelf aanging - dit schetsje van den promotiedag van Bilderdijk!

Men *ziet* en *hoort* hem met bravour z'n stellingen verdedigen! 't Is, of men er in persoon bij is, als de ‘conditie’ op den Prins wordt gedronken - daar staat 'ie in effagie de jonge advocaat met iets uitdagends in blik en houding tusschen vrienden en bekenden, het glas omhoog geheven, klaar om het *Wilhelmus* in te zetten - daar staat hij, de man voor wien het leven nog zoo ontzaglijk veel bitters en bangs in den schoot heeft, en die o, zoo weinig dagen van geheel onvermengd genot zal kennen. En waarlijk, het doet ons goed hem vandaag eens dùs één-en-al vreugde te zien!

‘Zo veel vermag een weinig auctoriteit op de jonge Luyden’ - indien het enkel wat grootspraak ware op den promotiedag, we zouden er gaarne het zwijgen toe doen, maar metterdaad ‘een weinig auctoriteit’, zàl hij ook hebben héél zijn leven lang op allerlei slag van luyden, jongeren èn ook ouden. Die heeft hij immers nog wel een weinig....?

Maar de brief aan Feith! - *La pièce*, als de Franschman zegt Ziehier dan nog een citaat:

‘Lieve vriend! gij weet of ik eenig belang aan het Hof heb. Maar ik kan mijn hart geen geweld aandoen: dat spreekt en ik hoor het, en weê mij! zoo ik ooit laf genoeg worde, om door stilzwijgen, daar 't spreken een plicht is, in den raad van dezulken te deelen, die onze gezegende constitutie zoeken om te keeren, en den beminlijken vorst, aan wien onze vrijheid hangt, den voet op den nek te zetten! Duizenden met mij zullen (zoo nood 't immer vordert) hun bloed geven; om hem in zijn rechten te handhaven en 't Aristocratische dwangjuk, dat men ons opleggen wil, verbrijzelen. Ik heb er overtuigende proeven van, en zou u gevallen verhalen konnen, die aan de

menschelijkheid tot eer zijn en de tranen uit de oogen persen. Maar ik moet zwijgen, en kan aan geen brief iets vertrouwen, dat mij niet alleen aangaat'.

Nogeens, van de eigenaardige smetten der grootdoenerij is dit alles zeker niet geheel-en-al vrij. En toch, tòèn 't 12 jaar later 'nood deed' - toen vond de vijand, ofschoon die twaalf jaren *in ieder opzicht een ontgoocheling waren geweest* voor den nù overmoedige, dienzelfden Mr. Bilderdijk *in 't geweer* toch!

En *een* '*gevaarlijk sujet*' *moest de frontieren over.* 't Is Bilderdijks onvergankelijke eere.

En nu nog een kleinigheid in het voorbijgaan.

Vóór een 10-tal jaren heeft Dr. Kollewijn de beoefenaren onzer letterkunde, naar men weet, duurzaam aan zich verplicht door het samenstellen van een boek van niet minder dan 1000 pagina's groot oct. druk over Bilderdijk.

Het is een hoogst nuttig en in-braaf boek, onmisbaar om de tallooze 'bijzonderheden', die het heeft en geeft. Benieuwdheid naar inlichtingen kan hier te kust en te keur gaan. Alleen is 't misschien jammer, dat de schrijver destijds nog niet 'de Kollewijnse' spelling - zoo waar, nu ook reeds een keer in onze Chr. onderwijzersvereeniging op zicht gevraagd! - had uitgevonden. De 'vereenvoudigde' past toch niet kwalijk bij dezen 'Dr. Kollewijn's Bilderdijk', als Allard Pierson 't heette.

Om dezen tusschenzin te sluiten: Als Bilderdijk gepromoveerd is tot Mr. in de rechten, heeft hij ook Dr. Kollewijn[1)] zijn notitie. En wel deze: 'Willem Bilderdijk verliet als meester in de rechten de goede stad *(sic!)* Leiden, om naar wij veilig mogen aannemen, eenige dagen van welverdiende rust te smaken bij zijne ouders en met dezen te overleggen wat hem nu verder te doen stond.'

De onderstelling is inderdaad niet onbehoorlijk stout, zelfs mag men 'veilig' beweren, dat zij niet dan enkel passend en hoogst betamelijk is.

1) Dr. Kollewijn: *Willem Bilderdijk zijn leven en werken* (1890), deel I, bl. 137.

Uit het slot van Bilderdijk's brief van 21 Oct '82, weten wij thans echter, dat de toedracht der zaak echter tòch nog eenigszins anders is geweest. Bilderdijk schrijft daar:

'Ik schrijf dezen uit 's Hage, vanwaar ik dezen avond terug ga op Leyden, aanstaanden Saturdag zal ik te Amsterdam en den 4den November weêr hier zijn, en mijn verblijf hier vervolgens gefixeerd houden.'

Van 'n kleine vacantie is dus blijkbaar geen sprake geweest! En van het eens op z'n gemak 'met z'n pa' gaan bepraten van de moeielijke (?) vraag: 'Wat nu te beginnen', was, schijnt het, al evenmin quastie! Maar we vragen, viel het nu zoo stellig te vermoeden....?

Misschien moet het echter als een *ontdekking* beschouwd worden, dat we thans kunnen constateeren, dat Bilderdijk een maand vóór zijn promotie aan Feith schreef (15 Sept. '82):

'Thans ben ik weder te Leyden en hou mijn verblijf tot na mijn promotie in 't *Hof van Holland* op de *Breestraat;* waar 't u believe 't bewuste te adresseeren. - *Ik ben druk aan 't werk*, met studeeren, met het drukken van mijn verhandeling, *en ook van de* "*Geusen*", die eindelijk ter perse zijn gebracht....'

Bilderdijk, om het nu ook eens huiselijk te zeggen, was dus nogal 'bezet'. Als gewoonlijk.

Toch zal het, door omstandigheden - zijn uitgever geraakt aan lager wal - van Bilderdijk's wil en wensch onafhankelijk, nog meer dan twee jaren duren vóór de 'Geusen' komen.

En dat geeft twee jaar uitstel van executie aan de vriendschap, die Feith Bilderdijk toedraagt.

Dan komt er op een langen brief van verontschuldiging (9 April 1785) blijkbaar zelfs geen antwoord meer uit Zwolle.

Toch had Bilderdijk eens (17 Januari 1782) aan Feith geschreven - men zou haast zeggen *gebiecht;* immers schier om vriendschap gebedeld:

'Valkenaer.... de man, die mij duizend vergiftige oogenblikken wellustig gemaakt heeft, die mijn geest wist op te

beuren, mijn hart te raden en deszelfs zwakheden te ontzien: die zich een teerhartig en evenzeer voor mijn genoegens ijverend vriend betoonde; die is thans van hier, en mij rest niemand dan Bussingh, vatbaar voor alles wat, groot is, die brandt om mij dienst te doen, die gevoelen kan, die gevoelt, bemint mij niet minder; maar - *hij is te gelukkig om mij te verstaan.* - Lieve Vriend, ò neem gij door uw brieven, uw beminlijke brieven, den afstand weg, die ons van een houdt gescheiden: *laat er uw hart in overvliegen en het doodelijk ijs somtijds smelten*, *hetwelk het beweging- en levenloos houdt.*'

Voor dergelijke klachten zou het onherroepelijk te laat zijn, als de 'Geusen' eens aan het Zwarte Water geland waren!

Een conditie instellen op den Prins op z'n promotiedag, - Mr. Feith mag er de schouders eens over opgehaald hebben en weer eens hebben gemeesmuild van 'onbegriepelijk', of ook 'en dat moet zijn carrière nog maken,' het kon er nog bij door, 't gebeurde nog zoo ongeveer binnenkamers.

Maar met die 'Geusen' was 't een ander geval!

En toch - al schijnt het ook haast comisch; in den grond der zaak *is* de brenk tusschen beide vrienden *enkel tragisch.*

Hier schuilt meer achter dan een onschuldig verschil van inzicht. Hier blijkt een klove te gapen van 'leven en richting'.

VI.

'*Nostra res.*'

Conflicten, van hoeveel beteekenis soms ook, komen toch geenszins geregeld, duidelijkheidshalve, aanstormen met vliegende vaandels, of bij daverend tromgeroffel.

Wie herinnert zich niet die aardige, huiselijke goed-Hollandsche notitie van den nobelen, maar beschroomden Willem de Clercq in zijn *Dagboek* aan den avond van den 7den Augustus 1823:

'.... ik kwam des avonds thuis, en was bij mijn vrouw

gezeten, nadat ik rijpelijk had nagedacht en mij bezwaard had gevoeld over het verschijnen van het boekje van Da Costa *(Bezwaren tegen den geest der eeuw)*, dat ik echter nog als verwijderd beschouwde, toen Mietje binnen kwam en mij met het kompliment van mijnheer Da Costa het boekje overhandigde. Op eens dacht ik nu: *de bliksem is gevallen.....* ik heb God om kracht en moed gebeden en Hij heeft mij ook reeds moed gegeven.....'

Al even geruischloos als op de sloffen der Amsterdamsche gedienstige (- dat de Clercq ondanks alles trouw *bleef*, behoeft hier niet herinnerd -) kwam het conflict tusschen den nu reeds Haagschen advocaat Mr. Willem Bilderdijk en den Zwolschen burgemeester Mr. Rhijnvis Feith.

Een Zwolsche boekverkooper had waarschijnlijk, - in z'n onschuld, en z'n plicht getrouw, - de 'nieuwe bewerking van *De Geusen* door Mr. Willem Bilderdijk' naar Boschwijk op zicht gezonden.

Mr. Feith keek de beide deeltjes zoo eens door. En daar ging me per ommegaande een brief naar Den Haag van stavast. 'De bliksem was gevallen', als de Clercq daareven zei.

En Feith had z'n vriend Bilderdijk toch, gelijk deze in zijn voorrede den lezers bericht, 'met goedwilligheid en belanglooze kunstliefde' ter zijde gestaan? Waarom sloeg Burgemeester dan dús nu de schrik om 't hart.....'

Velen zullen zich met ons een vermaarde, maar lastige brochure - '*Strikt genomen*' - herinneren, waarin onderweg naar 't Sticht een pagina verloren scheen gegaan te zijn, en nogal een pagina van eenig aanbelang t.w. met een brief van wijlen Prof. Matthias de Vries. Welnu - en dit was de éérste schrik van burgemeester Feith - met het exemplaar van Bilderdijk's *Geusen*, dat hij ontving, was juist, naar het hem onmiddellijk voorkwam, het vlak tegenovergestelde het geval: er zat beslist een bladzijde *te veel* in.

De titel-bladzijde toch omslaande viel immers aanstonds Burgemeesters oog op - *een opdracht van het boek aan den Prins;* en dat begin 1785, in 't hartje van den Patriottentijd....!

Daar las men niet minder dan het volgende:

'*Aan Zijne Hoogheid!* Doorluchtige, Hooggeboren Vorst en Heer!

'Het is een oude grondregel, welk een der geachtste Vernuften van de voorige Eeuw den Uticenser in den mond legt: *daar geene Vrijheid is*, *is ook geen Vaderland.* Een waarheid, welke ons zowel by den onder het aristocratisch Staatsjuk gebogen Venetiaan, als in de onderworpenheid van den Oosterling, voor de schenen springt! - Wie verwondert zich dan, *Doorluchtige Vorst en Heer*, indien ik een werk, gericht tot het Vaderland, en aan 't Vaderland toegeheiligd, den naam van Uw Hoogheid op 't voorhoofd doe dragen, aan wiens roemrijk bloed wy niet slechts de bestaande herkrijging onzer Burgerlijke Vryheid en de vernietiging van het eigendunkelijk gezag, 't welk zich machtige Vorsten, 's Lands grondwetten te boven gewassen, op hunne onderzaten, of dwangzieke Staatsdienaren of heerschzuchtige Magistraten op hunne medeburgers durfden aanmatigen, tevens met de herwonnen onafhankelijkheid onzes Vaderlands danken; maar in wien wij allen, zo velen het Vaderland aankleven, den eenigen steun onzer in- en uitwendige Vrijheid, zo wel als het *Eminent Hoofd* onze Gemeentebests eerbiedigen, aan wiens waakzaamheid en standvastigheid het werkelijk behoud van al wat ons dierbaar is, hangt, en op de onafscheidbaarste wijze verknocht is....

Er volgde nog meer, maar het schemerde den braven Mr. Rhynvis reeds.

Nu herinnert men zich, dat in 1784 de Stadhouder - voor zoover men dat van een Stadhouder kan zeggen - *feitelijk reeds onttroond* was[1]. Niet alleen was Willem V op de gruwelijkste wijze beleedigd, maar hem was ook alle macht

1) Over den Patriottentijd zijn we in de laatste jaren bijzonder goed ingelicht. Zie vooral het bekende werk 'De Patriottentijd' van Dr. Colenbrander. De nevelen over die zonderlinge dagen beginnen op te klaren. Ook Prof. Blok's VIIde deel, hier voorts niet te prijzen, was óók in dezen zeer welkom.

benomen. Zelfs het bevel over het garnizoen van Den Haag hadden de Staten van Holland aan zich getrokken. De Oranje-partij had in sommige deelen des lands aan geweldige onderdrukking blootgestaan - de Prins in persoon was uit Den Haag naar Het Loo geweken. Straks werd Zijne Hoogheid ook als kapitein-generaal geschorst!

En die onvoorzichtige, neen, *doldriftige* Bilderdijk praalde me daar met het 'Eminent Hoofd onzes Gemeenebests' en gewaagde van 'de eer van met alle eerbied en verkleefdheid, welke Uwe Hoogheid door een ieder Burger van dezen Vrije-Staat is verschuldigd, en door ieder rechtschapen Nederlander wordt toegedragen'.

'*Onbegriepelijk!*'

Niet zonder reden spraken we ook van een overscharige bladzijde. De 'verstandige' uitgevers zelf dachten er niet anders over. Zij zelf vonden die opdracht niet slechts overbodig, maar ook schadelijk.

Zij lieten toch - de firma Elve en Langeveld te Amsterdam, 1785 - uit sommige exemplaren, om ze ook aan patriotten te slijten, *de Opdracht aan den Prins eenvoudig weg.* Dergelijke exemplaren waren er althans in den handel....[1)]

Gelukkig kreeg Feith een compleet exemplaar in handen; nu was hij opeens geheel of, wilt ge, compleet ook, op de hoogte van 't schrikkelijke geval.

En daar scheen hij, de brave Patriot, al mede debet aan dit Bilderdijksche Manifest; want dit was deze wél-verzorgde uitgave toch feitelijk.

In de voorrede die Bilderdijk, in z'n eenvond, z'n onschuld althans, aan zijn bewerking deed voorafgaan, heet het toch immers o.m. woordelijk.

'.... Ook was het mijn zaak niet, den oorspronkelijken stijl geheel te veranderen; maar hem aan zichzelven gelijk te maken, en er een meerdere waardigheid aan bij te zetten.

1) Zie over dit punt weer Kollewijn's *Bilderdijk* (deel I, blz. 209). En voorts ook prof. Tydeman in Bilderdijk's Geschiedenis des Vaderlands X, 327.

Wellicht zoude ik hiervan bezweken zijn, *zoo niet de goedwilligheid en belanglooze kunstliefde van mijnen Vriend Feith* mij de hand had geboden, zijne waarnemingen bij de mijnen gevoegd, en aan de volmaking van dit Werk zich gelegen laten zijn. - 't Is aan hem, mijne Lezers! wiens bevallige schrijfwijze zoowel als zijn Dichtsmaak u van elders ten overvloede bekend is, dat dit stukjen misschien zijne luisterrijkste verbeteringen verschuldigd is, en wellicht had ik *zonder zijn aandrijven* nog niet kunnen besluiten, om het in dien staat, waar het tegenwoordig in voorkomt, u aan te bieden....'

'Niet zonder Zijn aandrijven!' Het mag de tweede verschrikking van Mr. Feith geweest zijn, die nog stond gevolgd te worden door een derde - en een vierde, ja, tel ze eens - als hij straks Deel II met de Bilderdijksche 'Ophelderingen' zou gaan inzien. Die Ophelderingen toch zou Feith kortweg betitelen als de '*Rampzalige* Noten'!

Intusschen, het valt niet te ontkennen, dat de uitgave zooals die daar vóór Feith op z'n schrijftafel lag, voor hem was geworden, hetgeen men wel noemt - *een onaangename verrassing.*

Hoe zat dan de vork in den steel?

Uit de brieven, die we nu bezitten, blijkt duidelijk, dat Bilderdijk *al vijf jaren vroeger* Feith over zijn plan om de *Geusen* uit te geven gesproken had.

In Augustus '81 heet het reeds: 'Hebt gij den braven Hoogeveen (een uitgever) reeds van *onze* (sic) *Geusen* gesproken? Wat zegt hij?'

Oorspronkelijk was er dus blijkbaar sprake van een *gezamenlijke* uitgave. In de Brieven VII, XIII, XX, XXII en XXIII wordt dan ook telkens gewag gemaakt van *De Geusen* en Feith heeft ook blijkbaar wel terdege deelgenomen aan de voorbereiding der uitgave, al deed Bilderdijk zelf zonder twijfel het meeste werk af.

Doch sinds '80 waren, om met Bilderdijk zelf te spreken, 'de troubles pas begonnen door te zetten' - vanwege den oorlog met Engeland; de aanvallen op den hertog van Brunswijk, enz. enz. - en niemand kon tòèn nog '85 voorzien.

Bovendien dunkt ons de onderstelling van Prof. Kalff, dat de schuld bij Feith lag, ook alleszins juist. Gaarne onderschrijven wij zijne woorden[1]: 'Had hij (Bilderdijk) eenigszins vermoed, dat Feith tot de 'heerschende partij' neigde of reeds behoorde dan zou hij hem toch niet op zulk een wijze in deze uitgave hebben betrokken. Het meest waarschijnlijk acht ik, dat Feith, die de heftigheid van zijn vriend kende, zijn Patriotische gezindheid zoo lang mogelijk voor Bilderdijk verborgen heeft gehouden en daarmede eerst voor den dag is gekomen, toen de maat overliep en hij om die uitgave in zijne omgeving 'hooggaande onaangenaamheden en verachting zelve moest verduren'.

Hetgeen deze zienswijze des te aannemelijker maakt is het feit, dat er uit de jaren '83[2] en '84 slechts *één* brief van Bilderdijk aan Feith bekend is. En wat sterker nog spreekt: Bilderdijk was zich, gelijk men dit trouwens van hem verwachten kan, de beteekenis zijner uitgave helder bewust.

Aan zijn vriend Pieter Johannes Uylenbroek - den bekenden uitgever in de Nes - die wel zin had getoond in de uitgave van *De Geusen*, schreef hij toch in Juli 1784 o.m.:

'... Ik wenschte, dat ze van Hoogeveen (de uitgever, die stond te failleeren) af waren, en zag ze liever in uwe handen, Doch, lieve Vriend, koop hier geen kat in den zak, en eer gij iets doet, ziet wel toe, bid ik u, of het u convenieere.

'Een werk als de Geusen de gansche geschiedenis onzer Republyk of behelzende of er op zinspelende, is in onze dagen een twistappel en kan niet anders... Ik weet, dat het

1) Kalff's *Tijdschrift*, XXIV, bl. 51.

2) Dr. Kalff schrijft in het *Tijdschrift* (bl. 46) dien aangaande:
'Dat wij in het jaar 1783 geen enkelen brief vinden, moet *misschien* verklaart worden ten deele uit de omstandigheden, dat Bilderdijk zich in het laatst van 1782 als advocaat in Den Haag gevestigd had en al spoedig midden in den partijstrijd raakte; ten deele *misschien ook* uit eene liefdesbetrekking, waarvan hij in den zomer van 1783 vervuld (sic!) was. Het is *wel mogelijk*, dat de 17-jarige Anne Luzac in dien tijd zijn hart bezat.'
De onderstreping van het 'misschien', 'misschien ook', en 'wel mogelijk' is van ons.
'Driemaal is schippers recht.' Ook hier.

op ontelbare plaatsen zoo in den tekst als in de aanteekeningen van den Auteur (daar de mijnen bij hebben moeten komen) sommigen en wel de Heerschende Partij, geweldig zal moeten stooten... Daar gij weet dat het in een gandsch anderen tijd ondernomen en aangevangen is. - De verandering van tijden ondertusschen heeft mij niet doen veranderen, noch van het plan 't welk ik mij in dit werk gelegd hadde, doen afgaan.'

Bilderdijk had slechts voet bij stuk gehouden. Feith's verstoordheid lag dan ook waarlijk niet voor zijne rekening.

En toch - wat zou het ons interesseeren indien we hier - *in een gewichtig moment in het nationale leven* - niet stonden voor een psychologisch, en historisch vraagstuk; een vraagstuk van *beginselen!*

Het gaat hier op een kiezen of deelen - Wat o, mijn Vaderland zal de keuze zijn van uw beste zonen, de edelsten uws volks. Het zal *beslissen* voor tal van jaren over het leven en den levensgang van duizenden!

Gelukkige Bilderdijk! Hij gevoelt geen oogenblik spijt zijn volk den spiegel zijner historie vóór gehouden te hebben. Niet om de loftuitingen der schare is het hem te doen geweest - 'zo er eenige weinige braven zijn die hem (mij) in hunne gebeden aan God opdragen, deze stille teederheid is hem (mij) zoeter'. En durft hij den blik omhoog slaan, - hij durft ook zijn vriend in de oogen zien.

Hoor hem slechts: 19 April 1875, '*vliegend*', uit Den Haag. 'Waarde Vriend! Indien ik gedacht had, dat de *Geusen* reeds bij u bekend waren, ik zou niet gedraald hebben met u een Exemplaar toe te zenden, gelijk gij hadt moeten verwachten en door mij niet dan bij gebrek van best (post?)-papieren uitgesteld is. Hierover vraag ik u verschooning, mijn vriend, en dit ben ik van harte bereid te herstellen: Want hierin is misdaan, *en zo veel ik weet in niets anders.*'

Geen verontschuldiging alzoo voor hetgeen hij deed, maar

wel heeft hij nog iets op het vriendenhart, dat hij niet *mag* verzwijgen:

'Wel, mijn lieve Vriend, hoe beklaag ik U! *Slaaf van uwe eerzucht* en daarom slaaf van het Heelal; afhangeling van de begrippen van al wat u omringt, siddert ge, omdat ik trouwhartig genoeg ben, om u weer te geven hetgeen u toekomt: siddert ge, zeg ik, dat iemand uit onze betrekking, die ik niet weet dat nòg ophoudt, schoon mijne bezigheden onze briefwisseling vrij wat hebben doen kwijnen, eene volkomene eenstemmigheid van denken, en zulks wel, in het politique, zal afnemen' (= zal concludeeren).

Maar, oordeelt Bilderdijk verder, er is ook geen reden voor een dergelijke onderstelling:

'Hoe kunt gij u menschen verbeelden, die harteloos genoeg zouden zijn om uit mijne Voorrede te besluiten, dat Gij, *N.B.*, deel in de *Noten* hadt. Zoo er één kan gevonden worden, zoo verkeerd en verdraaid van verstand (en gij legt het elk te last) zoo beken ik met Boileau, in den volsten zin van de theses, dat er geen dier zoo zot als de mensch is.... Gij kunt, 't staat u vrij, zoo ge wilt, in de eerste courant de beste, eene *annonce* tegen mijne *Noten* doen, voor zoo verr' gij van oordeel zijt, dat het het publyk interesseeren zal, of wel voor zoo verr' gij oordeelt dat het u interesseert dat het publyk het wete, dat Mr. R. Feith, *met al zijne tijtels*, *die thands op zijn werkjens pronken*, over deze en gene quaestie van 't Staatsrecht niet met den advocaat B. instemt, en dat hij geen deel in de *rampzalige Noten* op de "Geusen" heeft. Het eerste zal aan de kracht of waarde mijner sustenuen niet geven of nemen; het laatste, buiten dat wel begrepen worden. En gij moogt er met evenveel recht bij voegen, dat gij het niet zijt, die het aan Zijne Hoogheid heeft opgedragen....'

Hoe gevoelt zich Bilderdijk hier in hooghartigen, maar ook geheel verdienden, in striemenden spot, de meerdere.

En straks heet ook zonder bijtende ironie nu, maar in strakken ernst en toornende verontwaardiging: '.... *Om dat gij intusschen* (sinds 1780) *veranderd zijt*, *moet ik daarom?*

En daar ik nooit met eens anders werk, zelfs geen halve regel, onder 't mijne gepronkt heb, en van 't weinig roems, dat gij mij wel toeschrijven wilt, niets aan eenen ander te danken heb, moest ik nu ontveinzen, dat dit mij zoo volstrekt geheel *niet* toekwam, maar dat *gij* er een deel in hadt?'....

Alles goed en wel, zoo ongeveer had Feith blijkbaar aan Bilderdijk geschreven, maar ge hadt *nu* moeten zwijgen. En hoor dàn Bilderdijk in edele verontwaardiging:

'Hang dan ik, hangt dan de waarheid, hangt die haar aanhangt, van tijd of omstandigheid af? Gij denkt er niet aan (d.i.: *gij weet wel beter*). 't Staat u vrij, ten dien opzichte uw verstand weg te werpen; en zonder iets van het Staats- en Volkenrecht te weten, Barnevelts zaak in revisie te trekken. 't Staat u vrij, raaskallende dwazen na te klappen, eerlooze volksberoerders te volgen, en gij kunt het (ik geloof het) *in uw verbijsterende Enthusiasmus ter goeder trouw.* Maar ik, mijn Vriend, ik moet weten, wat recht zij: mijn zaak is 't; *en ik heb Gode gezworen het voor te staan.* Dàt zal ik doen, en ik heb er den moed toe; ten trots van al wat er zich tegen verzetten mag. Ik weet, wat ik aan mijn geweten, aan God, en aan het Vaderland verplicht ben.....'

Zijn dit niet *koninklijke* woorden?

Het persoonlijke laten we nu voor het oogenblik rusten.

Of Bilderdijk hier niet - zonder dat hij 't wist of bevroede - in zeker opzicht den man Mozes gelijkt vóór diens ballingschap in Midiam, die ook *zèlf richtte* toen hij zag, dat niemand kwam en den Egyptenaar sloeg, den verdrukker van den Israëliet, zijn broeder....?

Ook voor Bilderdijk komen straks de kwade dagen; ook voor hem de jaren, de dagen, waarvan hij zal zeggen, ik heb geen lust in dezelve, als hij niet zal spreken tot zijn volk; als zijne eere van hem gegaan is én - hij toch spreken *mòèt.* Maar daarvan nu niet....

Want des al niettemin zeggen we hier: *nostra res:* Dit

zijn onze geschiedenissen. Feith, een vroom achtenswaardig man, zou nàást Bilderdijk staan en niet tegenover hem. Maar Bilderdijk moet zwijgen, zegt hij. 't Is nu de tijd niet. En Bilderdijk hijgend van stem en heftig in gebaren - te zelden steeds bij hem *rust*, evenwicht, edele gelijkmatigheid - bezweert schier zijn vriend: *Het is het oogenblik.* Indien ik zweeg, ik zou een verrader zijn der goede zaak. 'Ik voor 't minst laat mijn ziel niet dwingen, en behoor niet tot dezulken, die (gelijk de Engelsche tooneeldichter 't uitdrukt,) *God niet durven bidden*, *zoo de duivel het hun verbood*'.

'Feit *zwijgt* op dit alles....

En al vermenigvuldigen zich hier de gedachten in ons, zoeken we naar geen scherpe woorden, om ze als puntige steenen naar het aangezicht van dezen willens-stomme te werpen.

Maar herinneren we ons hier toch ook niet bij alle ververschil - *mutatis mutandis* dan - den strijd tusschen onzen Groen en Beets en het droef-vermaarde '*Beets bleef zwijgen*'...?[1)]

Ja, dit zijn *Hollands* geschiedenissen; geschiedenissen uit *eigen* kring; geschiedenissen, die zich in anderen vorm, en in andere gedaante, in droeve gelijkenis hebben herhaald; telkens en telkens weer.....

Bilderdijk waagt nog èène poging, de conscientie, mocht het, te openen:

'Hetgeen gij mij zegt van de hooggaande onaangenaamheden, de verachting zelve, die gij om mij hebt uitgestaan, smart mij, maar verwondert mij niet. Ach, dat gij moed haddet, om dat duldlooze juk van den geest af te schudden, en door uwe eigen oogen te zien; gij zoudt dus niet ten spel van anderen strekken, die gij duizendmaal overtreft. *Heb slechts den moed*, *om de waarheid te willen zien*, *en gij zult niet meer ten doel staan aan zulke verwachtingen.* Maar gij, lieve Vriend, ga vrij in uw hart, gij zoudt vreezen overtuigd

1) Zie hier vóór bl. 68-75.

te worden van het ongelijk van die partij, die de machtigste is, en aan wie uwe *eerzucht* (want niets anders is het waardoor gij een neo-Patriot zijt) u verbindt, en hierom *beklaag ik u.* Dit en niets anders verdient beklaagd te worden.' Voor het overige, blijf mij beminnen, zoo gij *kunt* en *durft*'...

'Hij (Beets) en niet Groen heeft het tafellaken tusschen hen doorgesneden.[1)] En wie *bedelt* hier schier ook om den vrede Bilderdijk of Feith....?

Is Feith "boos" geworden om het bijtend verwijt van "eerzucht?"

Het kan wel zijn. Natuurlijk doen wij voor ons hier geen uitspraak, maar Bilderdijk's klacht komt ons onwillekeurig weer vóór den geest, als we in Feith's *Musius Cordus* (in de voorrede) lezen:

"Hoe men ook in het staatkundige denke *al wat zedelijk en braaf is twijfelt niet meer* en kan van de groote gebeurtenissen van Frankrijk (1789!) niet meer twijfelen op de *verblinding en lafheid* der volkeren. *Verlicht* eene natie, en maak dezelve met hare eigene macht bekend, en gij werpt terzelfder tijd het despotismus onder haar ter neder."

Ook de leer der volks-souvereiniteit dus in den grond niet enkel dan *hoogmoed.* 't Portret, dat Bilderdijk van Feith' - nog eens den anders zoo 'braven Feith' teekent - licht het ons toe! De *Mucius Cordus* was overigens opgedragen, niet aan Z. Hoogheid natuurlijk, maar aan 's dichters 'vrije medeburgers' 't Behoeft nauwelijks er bij vermeld![2)]

1) Zie bl. 75 hiervóór, of beter nog de biographie zelf van Prof. De la Saussaye bl. 148.
2) Later en spoedig was ook Feith zelf ontgoocheld, al *bleef* hij Patriot.
Na 1787 vond hij in Nederland niets goeds, ja! zelfs geen Nederlandsch volk meer. In zijn *Graf* teekent hij de Nederlanders in zulke donkere kleuren, als ware hij omringd door Romeinsche slaven onder een Caligula en Nero:

De grooten kruipen voor de vorstelijke hand,
Verraden voor een ambt hun volk en vaderland,
Verheffen op hun beurt *de domste en laagste zielen*,
En zien, nu moê geknield, weer anderen voor hen knielen.
Verdienste sluimert in haar diep vergeten lot,
Of zucht in ballingschap of sterft op 't moordschavot.
Verstand wordt nutteloos met al de wetenschappen.
Een enkele wenk doet op het eergestoelte stappen,
Een enkele wenk wischt kunde en deugd en afkomst uit.
Die wenk is 't eenigst recht: men kent hem en besluit.
Verstompt voor de eer en op verdienste fel gebeten,
Wordt mond en pen geboeid, *verkracht een eed 't geweten*.
't Verderft holt strafloos voort en kent geen tegenstand,
Al wat het oog aanschouwt is slaaf of dwingeland....

Vergelijk nog *Taal en Letteren* XII, bl. 537-553.

Merkwaardig. *Mystiek* verband - Oók bij de breuk tusschen Bilderdijk en Feith als er zonder dat iemand het nog bevroedt, een strijd wordt gestreden *om het nationale leven*, dan schalt weer - zij het dan ook al ver af - dan schalt toch het ‘Wilhelmus van Nassauen’ als van ouds; gelijk in beter dagen wel.

Ook Feith bemerkt het en ergert zich.

Want het geluid van ‘'t liedtjen van Oranje’ komt op van den kant der ‘rampzalige noten’. Dat 's duidelijk, zegt ge.

En toch, zie eens hoe ver ons historisch leven toen reeds uit den koers was.

Bilderdijk *pleit* voor 't *Wilhelmus* in de zeker niet de minst ‘rampzalige’ zijner notities.

Aldus. Bij de beide regels van Onno Zwier:

> *Terwijl trompetten van 't Kampanje*
> *Verspreiden 't liedtjen van Oranje.*

veroorlooft hij zich de volgende, wel typische (typisch-Bilderdijksch en - 18de eeuwsch) verontschuldiging:

‘Men heeft den schrijver van de *Opkomst en bloei der Vereenigde Nederlanden* gegispt, van in zijnen *Slotzang ter liefde van het Vaderland* achter dit werk geplaatst, gewag te maken van het Liedtjen van *Wilhelmus van Nassauen;* als ware dit beneden de waardigheid van zijn dichtstuk.[1)]

1) Dr. Simon Stijl had (1774) namelijk in zijn ‘Slotzang’ ‘als Prins Willem door zijn toespraak den moed van het volk weer verlevendigd had’, het volgende geschreven:

> ‘Toen steeg de blijdschap op, met galmen en gebaren,
> Gebrom van klokkenspel, geschal van guide snaren
> Trompet en trommeldans, musket en veldkartouw,
> En hoogst van allen 't lied, *Wilhelmus van Nassau....*’

Van Haren's *Geuzen* waren in 1769 als ‘*Aan het Vaderland*’ verschenen te Leeuwarden, en onder den sinds vermaarden titel te Zwolle (bij Simon Clement) in 1771 (*nagedrukt* te Amsterdam) en 1772 en 1776. Bilderdijk's uitgave is dus de vijfde.

Wij wachten dezelfde aanmerking ook hier tegen ons af, gedekt door de voorbeelden van Petrarcha en Ronsard - men zie bijvoorbeeld (want de nieuwe smaak om aanhalingen opeen te stapelen, is de mijne niet) dit laatstgenoemde Eerste Boek des *Amours*, Sonnet XIV, en hetgeen Muret op dat Klinkdicht aanteekent - die niet geschroomd hebben, in deftige Dichtstukken geringe Volksliedtjens aan te roeren, *die noch om hun oorsprong*, *noch wegens hun voorwerp*, *bij dit recht Nederlandsche te vergelijken zijn.* - Doch dit is 't misschien wel voornamelijk, 't welk dezen berisperen leed is: *het hart van het Nederlandsche volk wordt nog warm op den blooten naam van dit lied.* - En hoe gretig het den waardigen afkomeling van 't Doorluchtig voorwerp daarvan het *Wilhelmus van Nassauwen* nog toejuicht, weet ieder, en sommigen *tot hunne invretende spijt.*

'Doch wat behoeven wij het gezag van een Italiaanschen of Franschen Poëet. De groote Mozes, Mozes ontziet zich niet, in zijn verheven Geschichtverhaal een gemeenzaam Volkslied te gedenken en wat meer is, in te vlechten. Men zie *'t Boek der Getalen*, XXI *Hoofdstuk*, *27 snede*)'.

Hoe breedsprakig; hoe omslachtig!

Het is zoo. En al is ook Bilderdijk in gemoede overtuigd van de voortreffelijkheid der 'deftige' Dichtstukken boven de 'geringe' Volksliedtjens - daar schalt in deze Achttiend'-eeuwsche taal toch nog iets als een Geuzenmarsch: '*Sommigen tot hunne invretende spijt*'.

Zullen we voorts nog meer noten hier citeeren, die *over Maurits en Oldenbarnevelt;* over Brutus' 'verfoeilijke *vorstenslacht*'; de uitvallen tegen de Demagogen der oude en nieuwe Geschiedenis, die weinig denken aan 't belang van het volk', enz. enz.....?

Het dunkt ons overbodig. Bilderdijks ‘Noten’ voorspellen zijne toekomstige Geschiedenis des Vaderlands in al hare eigenaardigheid, hare partijdigheid en vooringenomenheid, maar ook in hare beslistheid, kloekheid, forschheid, hare *heerlijke*, zij het ook - zoo ge wilt - teugellooze, *liefde* beide *voor Nederland en Oranje.*

De uitgave van de *Geusen* - zooals Bilderdijk die bewerkte was een *daad*, die Bilderdijks eere is; een daad van geestdrift en liefde. En als we Feith van hem hooren eischen, dat hij, Bilderdijk, openlijk zal verklaren, dat de burgemeester van Zwolle niet debet was aan het geval - dan ja, dan, begrijpen we dat, maar *tout comprendre*, is ook hier weer allerminst tout *pardonner.* Integendeel!

De Bilderdijksche heftigheid: ‘Indien ik zoo hartenloos ware dat te doen, ik verdiende elks bespotting’ is ons liever dan de Feithiaansche gematigdheid en voorzichtigheid.

‘Beleefdheid’, leerde 't *Nut* destijds, ‘is aan deugd verwant’. Daar is eene ‘matigheid’ en voorzichtigheid, zou men willen antwoorden, die niet verre af is van *ondeugd.*

Maar genoeg. Voor ons doel konden we hier volstaan met de episode uit Bilderdijk's en Feith's leven te releveeren, naar aanleiding van de brieven, toen beiden voor korten tijd *vrienden* waren. Het Nederlandsche volk van die dagen koos - *schijnbaar* althans - in zijn meerderheid voor Feith, niet voor Bilderdijk.

Maar na de dagen der inzinking kwamen die der herleving. De dagen, die Bilderdijk en zijn onverdroten, zijn nooit aflatenden strijd zouden rechtvaardigen; toen Holland niet langer meer ontrouw wenschte te zijn aan de oude, heilige tradities. Tradities, die het ook ons, Calvinisten, een plicht en eere is te handhaven, als we in Bilderdijkschen trant de banier opheffen voor Nederland en Oranje. Naar de leuze ook van Onno Zwier's *Geusen:*

> *Oranje in 't hart*! *En niemands knegt*!

Welk een eere voor den jongen Bilderdijk zoo vroeg reeds

pal te mogen staan bij het vaandel, dat Holland eens weer den weg zou wijzen; het historische, het Christelijk-nationale; het vaandel met de fiere, Calvinistische kleuren!

IV.

En toch.... Laten we ook de keerzijde van de medaille zien.

Men kent immers dat zeggen: ‘'t En is de man niet’? Een echt Hollandsch zeggen trouwens. De geschiedenis is bekend. Prins Willem was met zijne ruiters de Maas overgetrokken. ‘Mijn ruiters zag men draven zeer moedig in het veld.’ 't Had niet gebaat. Alva verwon, de prins moest vluchten, balling 's lands.

En Holland?

‘In Rubens gedeelten waren de inbeeldingen des harten groot.’ Men bleef er ‘tusschen de stallingen’, ‘om te hooren de bleetingen der kudden’.

En dan vindt men licht eene verontschuldiging: ‘Neen, tegen Alva kon Oranje niet op. Hij was geen veldheer als de hertog. Hiérin kwam hij tekort, en dáárin. Kortom: ‘'t En is de man niet.’

Maar als ik 19 November 1782 (juist een maand na zijne promotie) Mr. Willem Bilderdijk zijn eed zie afleggen als practiseerend advocaat voor de hoven van Justitie van Holland, Zeeland, Brabant en Friesland, en ik bedenk, dat we hier straks in Holland een man noodig hebben om den Revolutiestroom te keeren - me dunkt, als ik dan alles wél overzie, schud ik ook het hoofd, en zeg met de poorters van 't jaar 68 ook zoo iets als: ‘'t En is de man niet.’

En immers ik meen meer reden te hebben voor mijn zeggen dan zij.

Hij zit daar op zijn studeerkamer op den Nieuwen Uitleg (te 's-Gravenhage) inwonende bij de weduwe van den Keulschen wijnhandelaar Lohns, en we hebben dus alle gelegenheid

- hij zit alweer in zijn boeken verdiept precies als in Leiden - eens heel handig zijn horoscoop te trekken. Bemerken doet hij het toch niet.

Bovendien hij heeft zijne eerste processen. Men heeft hem eenige *pro deo* zaakjes opgedragen. Zelf zeide hij er later wel weer wat pronkerig dit van:

> ‘En 'k zwoer met hart en ziel aan dees mijn roeping trouw,
> ‘Om haar verduurde ik leed en arbeid, zweet en kou':
> .....
> Kleefde aan mijn schrijfdisch vast en at mijn tweebak droog
> En dronk mijn slappe thee gelukkig in mijn oog.[1)]

Maar dit laatste doet toch de deur dicht. Mr. Willem heeft ambitie in zijn ambt. We verwachtten niet anders.

Maar nu de groote vraag, heeft het Vaderland - het wankelende Vaderland - wat goeds te wachten van dezen ambitieusen jongen man?

Laat ons dan een rekening-courant met hem openen; men heeft dat meer gedaan met dezen Mr. Willem.

De eerste vraag, die wij menschen van onzen tijd plegen te doen - al willen we dat niet openlijk toegeven - is meest deze: Heeft hij wat in zijn mars; is hij ‘knap’?

't Antwoord kan luiden: Een kundig advocaat zak hij stellig blijken. Als hij pleit voor de balie kan men zeker zijn, dat hij het wint. En wat de hoofdzaak is: het gaat zoo van harte.

In later jaren, weer terug in ‘het altijd geliefd Leiden’, geeft hij zoo iets als college aan maar een half dozijn jongelui. Het heet te loopen over de Vaderlandsche geschiedenis en die komt dan ook inderdaad wel ter sprake. Maar op een goeden dag wordt een heele morgen besteed met de uitlegging van ‘het plan van defensie’ voor zekere Kaat Mulder, gezeid Kaat Mossel, die Oranje-boven had geroepen te Rotterdam op de Vischmarkt. Het hart van den ouden man gaat open, als hij zich nog eens te binnen roept, hoe hij dat zaakje had aangevat en opgezet. Een echt advocatenhart, in den besten zin.

1) Bilderdijk: *Mijn Geboortebestemming.*

Hield deze Mr. Willem Bilderdijk zich dus maar, als de eerste schoenmaker de beste, bij *zijn* leest, dan zou het wel losloopen.

Maar dat is het 'm nu juist.

''t En is de man niet.' In plaats van zich bij zijn advocaterij te houden en te zorgen, dat hij 'rustig zijn broodjen eet' en binnen een jaar of tien, twintig zijn schaapjes behoorlijk op het droge heeft; dat hij 'binnen' is, bemoeit hij zich met alles-en-nog-wat.

Dat hij verzen maakt, laat ik daar. Het is een onschadelijke liefhebberij; 'val' daarover nu niet. Een ander rookt sigaren in dien tijd. Ook maakt de advocaat het er zich niet druk mee dezer dagen.[1)]

Er is iets anders: Geen tak van wetenschap, of Willem Bilderdijk stelt er belang in. Hij mengt zich in der geleerden discussies. Kij kiest partij. Hij valt aan. Hij neemt positie.

Maar ik vraag u, waartoe? 'Tusschen de stallingen' is 't veiliger. Zoo maakt men zich vijanden. Men wordt berucht. Men heeft kans - o, mijn goedig en goedmoedig Holland! - men heeft alle kans mettertijd; 'gevaarlijk' te worden.

Ik memoreer, zegt de Muze der Historie, Bilderdijk heeft het verder nog gebracht, hij is gesignaleerd geworden als een *gevaarlijk* '*sujet*'. Zoo is het ook.

Want Bilderdijk is lastig. Hij vraagt steeds naar het punt van uitgang, naar *de beginselen.*

Een quaestie van 'geleerdheid' brengt hij in laatste instantie terug tot een quaestie, waarbij de eere betrokken is van Hem, van Wien alle wijsheid en wetenschap is.

Men heeft hem naar waarheid genoemd: antirevolutionair *avant la lettre.*[2)]

Rijmde hij in 1785 - drie jaar pas advocaat dus; hoogst onvoorzichtig alweer - reeds niet aldus:

1) Bilderdijks verzen in zijn eerste jaren te 's-Gravenhage zijn weinige.
2) Allard Pierson in zijn kostelijke studie *Kollewijn's Bilderdijk* in de *Gids* 1891, deel IV; ook overgedrukt in de *Verspreide Geschriften.*

Aan zijn eed getrouw te wezen.
God en Hem alleen te vreezen,
Toont een Prinsgezinde aan.
Maar voor dwangzucht slaafsch te bukken
En de zwakheid te onderdrukken,
Al te vreezen buiten God,
Maakt den nieuwen Patriot.

Zoo vat Bilderdijk de zaken aan. Is het practisch, zal men er nu zoo waarlijk ook 'komen'?

Maar alle ironie ter zijde.

Ik vang daar een echo op uit het roepende volk:

'Zoo is het Bilderdijk! die eer en plicht blijft achten
Wordt thans bespot, gehoond.'

Ik verneem ook een woord waar Bilderdijks *gemoed* uit spreekt:

'Mijn hart breekt over het lot der rampzaligen, die om hunne trouw aan het Vaderland en Oranje en God tot een slachtoffer van de woedende vervolgzucht worden; maar het schroomt niet hun aantal te vermeerderen.'

Dus schrijft hij in 1784. Merkwaardig, *vijf jaren vóór de Fransche Revolutie*, de bekende formule der legitimisten, l'autel et le trône, de zaak van Oranje en van God vereenzelvigend. Bilderdijk kiezend voor 'de partij van den naam van God.' Natuurlijk wekt dat bij zekere luyden ergernis.

En zoo zal de advocaat steeds op alle gebied tot den wortel der dingen doordringen.

'Practische' menschen begrijpen dat niet, maar zelfs tot een spellingquaestie toe wordt hem onder gegeven omstandigheden, tot een *gewetensquaestie*, waar heel de taal en dus 'heel het volk' aan hangt.[1)]

Maar is dat alles in deze jaren der Haagsche balie-practijk en naar Bilderdijks eigen zeggen - niet nog grootendeels maar een zaak van het hoofd en niet van het hart. Geldt hier dus niet in vollen ernst de bedenking: ''t En is de man niet?'

1) 'Beste Vriend', vroeg Siegenbeek hem eens in een vertrouwelijke bui, 'wat hebt ge toch tegen mij?' En Bilderdijk - 'Ik heb het niet tegen u, maar tegen de Siegenbeeksche spelling.'

Men zou kunnen antwoorden, dat dit een zaak is tusschen Bilderdijk en zijn God.

Maar iets dient hier toch aan toegevoegd. Wee den man, wien zijne beginselen, vooral wien heilige beginselen slechts middelen zijn om er te komen, om naam te maken, om er wat aan te verdienen. Hem kunnen wij niet dan minachten.

Doch zoo is het bij Bilderdijk zeker ook niet. De zaak zit, dunkt ons, zoo: Bilderdijk is idealist. Het hart klopt hem warm voor ‘vrijheid en voor recht’. Hij neemt het op voor de partij der verdrukten. Straks na het jaar '87 (1787) - Oranje, jammerlijker heugenis, tijdelijk omhoog geheven door Pruisische bajonetten - kiest hij voor de gekerkerde Patriotten. Hij kan ‘geen onrecht’ zien. De ‘heerschende opinie’ is dezen Ismaël steeds een doorn in het oog. Zijn hand is tegen allen - en aller hand tegen hem. Hij is gaarne in de contramine. Het *alleen*-staan - aller braven schrik - heeft voor hem steeds iets verlokkelijks.

Maar al dat beminnelijk idealisme kan nog vrucht der gemeenegratie alleen zijn, het is zoo.

Om zijn Goël, zijn zondendelger, hooren we Bilderdijk eerst later roepen.

En toch pronkt hij gaarne, die Bilderdijk, - zegt zijn smaler - met zijn Voetiaansche stellingen. Of dit dan geen huichelarij is?

Wees voorzichtig met uw hard oordeel. Wel te onderscheiden is ook hier weder plicht.

En alweer hij die de heerlijkheden des heiligdoms nadert met ongewijde handen om er wapenen uit te smeden voor eigen zaak - misdadig, verachtelijk *is* dit zijn doen.

Maar let er wel op: wie dit bestaan kiezen zelden, zoo ge nauwkeurig opmerkt, voor heel de waarheid, voor de ongeschonden belijdenis. Er zijn ‘stukken’, dat bemerkt ge alras, die hun, den ‘hypocryten’, zelf hinderlijk zijn. Waar ze *nooit* van reppen. Als ze zich verspreken razen en tieren ze er tegen. Al zeggen ze te strijden voor de ‘zuivere leer’, ze *haten* deze en die belijdenis, wijl het hun geen rust laat.

Is het zoo bij Willem Bilderdijk? Neen, daarvan speurt ge hier gelukkig taal noch teeken.

Maar of het harde, het trotsche hart, *dat zichzelve niet doorgrondt*, reeds geleerd heeft zich *geheel* te buigen voor zijnen God?

Zoekt het wellicht ook zichzelve nog, waar het meent de goede zaak te zoeken? Straks wordt het zeer zeker zichzelven openbaar, als de ure der verbreking - op Gods tijd - daar is.

We kunnen ook hier weer slechts - als steeds - de waarheid benaderen. Maar was er misschien niet nòg iets? Was Bilderdijk niet ook ontrouw geworden wellicht aan zijne 'innerlijke opvoeding', gelijk hij het zelf eens noemde.....

Er ligt zulk een waas van geheimzinnigheid over zijne eerste kinderjaren.

Bij tal van gelegenheden heeft Bilderdijk aan wie het maar hooren wilden van zijn prille jeugd de zonderlingste en zelfs wonderbaarlijkste dingen verteld.

Gephantaseer? vraagt ge; zeggen ook wij allicht.

Dat is het juist. Bilderdijk doet zijne mededeelingen èn bij onderscheidene gelegenheden èn aan verschillende personen *met den meesten ernst.* In een dier sombere verzen, waarin het enkel ruischt van droefheid, zijn leven overziende, gedenkt Bilderdijk ook den levensmorgenstond voor ons, gewone menschen, wegwijkend in nevelen. En dan herinnert hij zich, hoe hij, kind van nog geen drie jaar, ternederliggend op zijn sponde, reeds met een nameloos verlangen vervuld was naar God en het leven, dat eens zal troosten van *alle* jammeren in dit aardsche jammerdal.

Toen reeds, zegt hij, hijgde ik naar 's hemels zaligheden en was mij de aarde een woestijn.

En de ernst, de vlijmende ernst, die er van zijn voorhoofd sombert, verbiedt u den glimlach, die zich onwillekeurig krult om uwe lippen.[1)]

1) Niet slechts in poëzie ook in proza - vertrouwbaarder immers in veler oog! - telkens de zelfde klachten; in zijn Brieven aan Tydeman, Jeronimo de Vries e.a. Zie vooral *Afscheid*, D.W., 108.

En zeker is het: vroeg, zeer vroeg - ongeloofelijk vroeg, zegt men allicht - heeft de jeugdige Willem Bilderdijk met bewustheid geleefd.

Schrijvend aan een oud-vriend over deze dingen, laat hij hem zelf vragen: Stelt gij (Bilderdijk) de datums niet wat vroeg? En hij antwoordt: ‘Het zou mij weinig moeite kosten ze wat later te stellen, maar dan zou ik onwaarheid spreken.’

Stelliger kan het dus al niet.

En zeker ook in dezen heeft ten deele 's dichters verbeelding hem parten gespeeld; soms ook heeft Bilderdijk *gepraald* - 't wàs een zijner karakterfouten gaarne te pralen - *en gepronkt* met de mysteriën zijner jeugd.

Maar waarom zou het niet kunnen zijn, dat God de Heere *reeds in de wieg* bemoeienis had met dit zijn uitverkoren vat, tot groote dingen geroepen? Zou de Heere niet spreken tot onze kleine kinderkens, ook al sluimert hun bewustzijn? Wat verhaalt ons de Heilige Schrift niet van den nog ongeboren Johannes, toen de stemme der groetenis van Maria geschiedde in Elizabeths ooren, dat hij opsprong van vreugde! Waarom toch zou het leven onzer gedoopte kinderkens, al kunnen ze het ons niet zeggen, beroofd moeten zijn van het beste deel des levens, de gemeenschap met God; genade ook in hun hart?

Natuurlijk, het komt ons niet toe beslissend te spreken.

We vragen slechts. Maar we zullen ons wel wachten met spotters, die deze dingen niet verstaan, eenvoudig mede te spotten en wijs te grimlachen om Bilderdijks verzekeringen.

Niet, dat we iedere mededeeling dienaangaande voor authentiek houden.

Als Bilderdijk ons verhaalt hoe hij, kind van nog geen twee jaar, zijn grootmoeder, bij haar op den schoot gezeten, de Bijbelsche geschiedenis uitlegde en niet zij hem - dan aarzelen ook wij. Maar dit is toch slechts de kleine kant.

Maar indien wij dus mogen aannemen, dat de Heere reeds in 's levens ochtendsschemering sprak tot dit zijn kind, dat Hij van vóór eeuwigheid in genade had aangezien - al deed Hij ook eerst op rijpen leeftijd bij hem de bewuste bekeering door-

breken - dan komt de vraag nu tot ons: bemerken we aan den jonkman Bilderdijk nog iets van die eerste, teedere indrukken?

En dan zou het antwoord wellicht kunnen luiden: Het schijnt wel verstikt door de grootheid des levens, de ijdelheden van het naam-maken-in-de-wereld, dat goede zaad. Trots voor ootmoed, bewustheid van eigen kracht voor een zwakzijn in zijnen Heiland en Heer.

Ook had dit zijn aanleiding, niet zijn verontschuldiging natuurlijk.

Bilderdijks jeugd was enkel somberheid geweest. Eenzaamheid voor en na. Een speelmakkertje trapt den zesjarigen knaap op den voet. Op zich zelve van weinig beteekenis wordt het ongeval tot een onheil. Tot zijn 18de jaar was Bilderdijk aan zijn kamer gebonden. Geen vroolijk jongensspel, geen ravotten voor den vereenzaamden knaap. En in huis nam men niet veel notitie van hem. 'Meester droomer' kende geen vader Jacob - wie herinnert zich hier ook Rembrandts heerlijke ets niet? - aan wien hij zijn leed kon klagen, of roemen van zijn nachtgezichten.

En ziet: op twintigjarigen leeftijd wordt deze eenzame en verschovene plotseling een 'vermaardheid'; dichter door heel het land bekend. Was het wonder, vragen we dan allicht, dat Willem Bilderdijk de weelde der 'grootheid' niet torsen kon; en eerzucht opwaakte in het hart, dat gevoelde hoevelen hij, de talentvolle, vèr vèr achter zich liet?

En er is zeer zeker nog iets.

De eenzaamheid had ook *scheiding* gekweekt tusschen Bilderdijk en de 'gewone wereld'. Scheidsmuren die eigenlijk zijn geheele leven niet gevallen zijn. Bezien we ook dat even nader.

'Een wereldje apart' vroeg Bilderdijk immers steeds voor zich zelven; heeft men het hem niet honderdmaal nagegeven?

Zonder reden?

Geenszins. Diep gaapte de klove tusschen den steeds somberen dichter en de wereld der meest-zoo-wèltevredenen. En juist in een tijd van geestelijke over-voldaanheid, men weet het, leefde deze Bilderdijk.

Als straks ‘Het Nut’ zijn 25sten verjaardag viert (1809) zingt de jonge Tollens van de gouden eeuw, die men zal zien aanbreken, indien een ieder maar knielt voor de altaren der Wijsheid en der Deugd in den Nutstempel.

Luister slechts even:

> Ons Holland juicht om het Nut...
> Ja, 't heft den feestzang aan, zoover zijn grenzen strekken;
> 't Laat anderen thans de kruin met heldeneerloof dekken,
> 't Laat anderen naar den staf, die 't eens gezwaaid heeft, staan.
> *En biedt een grootscher borg voor de oude grootheid aan.*
> Het donderde eens zijn wet, nooit straffeloos geschonden,
> Euroop in 't angstig oor, uit duizend koop'ren monden;
> Het schrijft den nabuur thans, *uit ons geheiligd koor*,
> Het voorbeeld en de les van deugd en wijsheid voor.

En tusschen dit dus ergerlijk met zichzelven ingenomen ‘braaf’ en ‘deugdzaam’ ras van geestelijk-verdwergden moet nu de reus Bilderdijk leven en werken. Was het wonder, dat er een breuke kwam tusschen hem en zijn volk? En tòch, zegt ge, liep er geen egoïsme onder? Was niet onecht soms dat vertoon van hooger staan?

Ook, ook dat. Belijden we het niet zoo treffend schoon, dat zelfs de allerheiligste in dit leven nog slechts heeft een klein beginsel der echte gehoorzaamheid....

‘En ik dan!’ me dunkt, ik hoor het Bilderdijk zeggen en diepe groeven plooien zich op zijn voorhoofd; want als het moet, aarzelt hij nooit het ontleedmes in de wonde te zetten. Onoprechtheid is hem, *in de eenzaamheid althans*, vreemd. Wilt ge eens een onderschrift lezen, dat hij eigenhandig onder zijn portret schreef[1] het is wel zéér karakteristiek:

‘..... Van Bree heeft mijn portret willen maken voor zichzelven; men schreeuwt over de gelijkenis en ik heb vele portretten van zijne hand gezien en nooit een ander, dat niet geleek.

Echter vind ik mijzelven er volstrekt niet in.

Het heeft iets satyrieks, dunkt mij, dat mij geweldig stuit, en zelfs iets egoïstisch waarvan ik schrik.

1) Brief aan Prof. H.W. Tydeman, 20 Sept 1815.

Indien het mij waarlijk in de zedelijke schildering gelijkt, o God, hoo weinig leert men dan zichzelven kennen.

De man heeft er zich zeer op toegelegd, en het is een meesterstuk van kunst, maar ik heb nooit zoo g e g r u w d van mijzelven.

Mijn vrouw heeft het nog niet gezien....

Gij begrijpt dat ik hem (den schilder) mijn gevoelen niet heb medegedeeld, maar het heeft diepen indruk op mij gemaakt en is eene strenge en gevoelige les voor mij, over mijzelven te waken, en God te bidden, dat Hij mij van mijzelven redde.

Ik ben nooit dus voor mijzelven vernederd geweest. En dank zij Hem voor die vernedering. Zij was mij noodig: thans gevoel ik, dat zij het was....'

Neen, metterdaad dat schreven de heeren van het 'geheiligd koor', die anderen de lessen der deugd en der wijsheid voorhielden, niet onder hunne conterfeitsels. Dit is de taal van den Christen-ootmoed, der verbrijzeling des harten.

Maar loopen we niet te ver vooruit in de jaren, die komen?

Het is zoo. In deze jaren van Bilderdijks pas optreden in de wereld is het, oogenschijnlijk althans, grootendeels nog hardheid en hoogheid des harten, die hem tot afzondering noopt.

Maar dit alleen toch niet.

De knoppen aan de nog schier kale takken der Maartboomen loopen nog niet uit. Maar ze zijn er toch wel. Dor hout is dit niet. Straks gaat het groenen. Des Heeren adem zal ook dat hooge hout bedauwen....

Voorts; er is nog iets. Bilderdijk - en het is zijn kracht en zijn zwakheid geweest - is kras individualist. In de eenzaamheid had zijn karakter zich gevormd. Zoo kreeg het scherpe hoeken en een vijl van vriendschap of liefde had zelden hare diensten aangeboden. Dat geeft dan wel vastheid en stevigheid in zulk eene karakter, maar ook onbuigzaamheid en hinderlijke fierheid. In de groote dingen en in de kleine. Er is niet geleerd een zich schikken. Erger nog: het afstand doen van kleine eigenaardigheden, concessies, door anderen

niet geteld, worden beschouwd als even zoovele aanslagen op vrijheid en zelfstandigheid. Dan wordt de gemelijkheid geboren, vóór men het weet of beseft.

En toch - wees voorzichtig in uw zeggen. Deze vaak gemelijke, deze meest te norsche, schier altijd te sombere dorst naar *gemeenschap.*

Zij, die het voorrecht hadden tot Bilderdijks kleinen kring van vrienden toegelaten te worden, betuigen het telkens weer daardoor een sleutel tot zijn karakter te hebben, die onmisbaar is en waarvan de anderen verstoken blijven.[1)] Voor hen opende zich dat groote hart van den man, die vaak zoo hard, zoo koel, zoo trotsch en norsch scheen. En het voor zijne tegenpartijders ook maar al te vaak was.

Welk een behoefte aan *teederheid*, - o, onze bange dagen van geestelijke dorheid en onaandoenlijkheid! - welk een gloed van liefde, zichzelf vergetende liefde, openbaarde zich aan wie hij liefhad. Wist ook de grootheid zijner ziel wat kleingeestigheid was?

Was opgaan in de vreugde en niet minder in het leed van vrienden en magen hem niet de lust des harten?

Bilderdijk wist wel waarlijk te weenen met de weenenden; te juichen met de vroolijken van hart.

Hij verstond de nobele kunst het hart te geven en harten voor zich te doen opengaan.

't Beste wat er van een mensch kan uitgaan: Bilderdijk wist te boeien, een *betoovering* schier ging er van hem uit. Er gloeide hem in de borst een vuur van liefde, dat geene wateren had kunnen blusschen; geene wateren van tegenspoed hoe bitter; van teleurstelling of smaad hoe onverdiend. De edelsten onder de edelen - denk een Da Costa; de teedersten onder de teederen - denk ook aan een De Clercq - ze hebben geen woorden kunnen vinden voor den zegen Gods hun in Bilderdijk geschonken.

En om de teederste liefde heeft Bilderdijk zijnerzijds als

1) Willem van Hogendorp aan Da Costa. Zie Byvanck *Jeugd van Da Costa II.*

gebedeld. Zijn ziel was een edele *Geuzen*-ziel, die hongerde naar deze treffelijke spijze.[1)]

Hoor hem ook in zijn levensavond zijne gade toezingen, aan wie hij innig verkleefd is:

> ‘Haast buigt mij 't moede hoofd ter rust,
> O, zij het van uw arm omvangen,
> In 't luistren naar uw tooverzangen
> En van uw mond in slaap gekust.’

Is dat niet een liedeke, om stil bij te worden....?

Maar - vraagt ge alweder en alleszins terecht - worden al deze dingen reeds gevonden bij den jongen Bilderdijk?

Ge zaagt hem pleiten ter balie voor de verdrukten; het vuur dat hem in 't oog schittert, zegt het u niets?

Maar overigens wij, menschen, allen, óók een Bilderdijk, we zijn toch maar ‘kinderen onzes tijds.’

In de dagen, die wij doorleven en waarin men meent iets gespeurd te hebben van de ‘verteedering des harten’ zich uitend op sociaal gebied, spitst zich hoofd en hart en rept zich de hand voor den sociaal-minderwaardige. En wie juicht het niet toe!

Bilderdijk is achttiend' eeuwer. Hij kent dat niet, althans later eerst. Hij droomt zich, als zijne tijdgenooten, zijn geestenwereld. Wel tracht hij die geestenwereld in contact te brengen met zijne Gereformeerde beginselen, maar er behoort geen fijn oog toe om te onderscheiden, dat het eene weefsel nauwelijks past bij het andere.

En toch: *op den keper*, neem het nu maar eens in letterlijken zin schier, speurt ge ook hier liefde, *enkel liefde.*

En daarom bij alle droomerij van dien tijd hebben verzen als de *Geestenwaereld* blijvende waarde. Er zit *ziel*, er klopt *een hart* in. Of wat dunkt u?

1) Bilderdijk aan Da Costa: ‘Iederen morgen vragen wij naar brieven van ulieden.... En 't is geen enkele deelneming in elkanders welzijn. 't Is verlangen, 't is nooddruft naar den geest van vertroosting, der opwekking, des christelijken liefdegenots... Zie vooral Byvanck, *Jeugd v. D.C.* II, bladz. 307 en v.v.g.

‘Maar o, Verwanten van mijn wezen, medgenooten
Des aanzijns, met mijn geest uit eene bron gesproten,
Naar wien ik zwoege en hijge in mijmerende lust
En, wen de morgenwind mijn grijze slapen kust,
De handen uitstrek, als een broeder bij 't ontwaken,
Naar d'oudren broeder, die hem opwekt! Die in het kraken
Der bladers somtijds tot mij lispelt in de lucht,
En met mijn adem paart (ik voel het) als ik zucht!
Geen eindelooze kloof houdt mij van u gescheiden,
Uw oogen zien op hem, op wien uw harten beiden!
Maar ook gij nadert, schoon me onzichtbaar, uit uw kring
Tot de in zijn doem en ban verlaten sterveling.’

Dit is ouderwetsche taal. Dood ouderwetsch. Wie liever verzen-van-den-dag leest, moet het maar zeggen. Ons zijn ze dierbaar. We speuren in onze hedendaagsche litteratuur - bij alle geliefhebber in (trouwens pseudo-) mystiek - zoo bitter, bitter weinig van het diepe, het innige zielsgevoel dat uit deze *miserere* ons tegenruischt.

Dat *hijgen* en *zwoegen* naar de gemeenschap der reeds gezaligden, waar speurt ge het?

Spreek geen kwaad van den gemeenschapszin onzer dagen, het zou al te dwaas zijn; maar laster toch evenmin *dezen* dorst der ziels-gemeenschap. Laat luiden met vollen klank dit Bilderdijksche *angelus* over de velden, waarop gij zegt zoo duchtig te arbeiden; laat het klinken door de werkplaatsen waar de machines dreunen; het overbruise de drukte die rumoert over markten en pleinen. En in uwe binnenkamer vooral klinke dit vesperklokje van: ‘Omhoog; omhoog!’

Want ook de klank van het: ‘'*t Sal hier haest zijn gedaen*’, het heimwee naar het eeuwig Tehuis is er in.

Balling 's lands heeft Bilderdijk zich steeds gevoeld in zijne beste oogenblikken heel zijn leven lang. Hij was geen Christen-zaakman.

Versta ons wel.

We zullen waarlijk geen ‘vroomheid’ voorstaan, die opgaat in enkel bespiegeling; in 't middeleeuwsche ‘schouwend’ leven. Maar onze tijd heeft daar zoo geen hinder van.

‘In Zijne voetstappen’ meent men nu te gaan, zonder zelfs naar Zijne woorden te vragen. ‘Navolgers van Jezus’, die zich niet eerst als Maria aan zijne voeten hebben gezet om van Hem onderwezen te worden!

Vroomheid wordt thans gaarne gezien bedrijvig-en-wel op de markt des levens.

Zou dat niet prijselijk zijn?

Ongetwijfeld, zoo dit opschietend zaad slechts diepte van aarde heeft in den wortel! Maar deze ‘werkzame’ vroomheid schijnt het vaak zoo wèl te moede in 's werelds drukkende atmospheer. Men schijnt er zéér wel te kunnen ademen, vrij en frank.

Tot dat ‘geluk’ heeft Bilderdijk het nooit gebracht. Steeds heeft hij geklaagd, dat de lucht hem hier te zwaar was; het leven hem moeilijk viel.

Vaak kreeg hij te hooren, dat dit niet dan aanstellerij was; inbeelding; vrucht van te hoogen dunk van zichzelven

Dan waren de Van der Palms - type der ‘tevreden’ Christenen[1] - andere luyden toch!

Zij konden het wel vinden met de wereld, de vrome wereld hun tijds; en die wereld met hen.

De gelukkige Van der Palm - hij kreeg de hoogste honoraria, in letterlijken en onverdrachtelijken zin.

Als professor gepreekt had - volle kerken, dat spreekt - liep hij even aan bij zijn uitgever. Het manuscript werd dankbaar in ontvangst genomen. Het bankbiljet van f 100 placht klaar te liggen voor iedere predikatie. Dit is nu niet enkel symboliek, maar 't is ook *feit.*[2]

En groeiden de preeken aan tot predikbundels, Van der Palm schreef er een voorrede bij, waarin hij wel eens zijn geest uitliet, en zich ‘schier te gelukkig’ prees....

1) Zie hiervóór bl. 59. Van der Palm hier overigens weer in hoofdzaak *enkel* als *het type.*
2) Het wordt als zoodanig vermeld in Kruseman's werk, *Bouwsteenen tot de geschiedenis van den Boekhandel in de* 19^{e} *eeuw.* Deel I.

Dezen gemoedstoestand verstaan we niet. Zij is ons een raadsel. Maar zoo waren de Van der Palms; zoo zijn ze nog.

Dies maar Bilderdijks somberheden verheerlijkt, zijn wrevel en eindelooze klachten?

Neen waarlijk niet. Het: ‘'t En is de man niet’, ontsnapt soms ook u.

Maar er is een teeken van *echtheid* aanwezig, dat u niet ontga. Bij al zijn jammeren en zuchten heeft Bilderdijk *gewerkt.* Gewerkt van den vroegen morgen tot den laten avond, altijd weer. Onvermoeid; onverdroten.

Men schold hem wel: ‘'t zwaard zonder genade’. En die eervolle smaad kwam hem rechtens toe. 't Is het eenige lintje geweest, dat ooit zijn knoopsgat heeft gesierd. Want waar was 't, hij liet den Filistijnen geen rust. Beter nog, de slapende broederen, de gerusten in Sion, trachtte hij te doen opstaan, tot leven te wekken. Ondankbare arbeid; weinig loonend!

Maar deze man, die hijgde naar rust, was strijdbaar held boven allen. Wijl hij de blauwende kusten niet uit het oog verloor. Dáàr, dáàr, ginds in de verte, zou eens alles geleden zijn....

> Geen halmpje, dat ooit aan uw' handen ontviel
> Van 't geen Gij ten graanschuur vergaardet.

Maar de jonge advocaat schijnt geen peinzer nog. Hij staat ‘midden in 't leven’, gelijk men het heet. Midden in den partijstrijd. Hij wordt een beroemd pleiter. Hij zal zijn weg wel vinden. Eere en grootheid wachten hem. Aan het Stadhouderlijke hof heeft hij zijne vrienden.

Arm Holland, zal deze u redden? Tóch wel, op zijn manier Hij is knap, van goeden wille, niet onrechtzinnig, vol ambitie. Wacht veel van hem!

Nu ja, hij heeft zijne gebreken en tekortkomingen. Wie heeft ze niet!

Schoon zal uw toekomst zijn Willem Bilderdijk!...

‘... En het geschiedde toen zij inkwamen, zoo zag hij (Samuel) Eliab aan, en dacht: Zekerlijk is deze voor den Heere, zijn gezalfde. ‘Doch de Heere zeide tot hem: Zie zijne gestalte niet aan, noch de hoogte zijner statuur, want Ik heb hem verworpen. Want het is niet gelijk de mensch ziet, want de mensch ziet aan, wat voor oogen is, maar de Heere ziet het hart aan.’[1)]

Straks zendt de Revolutie Bilderdijk in ballingschap. Negen bittere jaren lang.

Neen, niet de Revolutie. Die is slechts instrument voor den raad Gods. De Heere zendt zijn knecht in den vreemde, doet hem eten het zoute brood der ballingschap.

Maar Gods oog is op zijne knechten, ook al zwerven ze van ieder vergeten.

Jaren van miserere zijn komende. Och, ze waren er reeds, toen de zon nog aan den hemel loech. Als straks de Revolutie komt, dan blijkt Bilderdijk het eigenlijk al verspeeld te hebben tegen het leven. Welk een jammerlijk lot had hij *in eigen huis*. En ten deele door *eigen schuld* ook. Laat hij dies maar aftrekken met stille trom.

‘'t En is de man niet.’ Helaas. En toch.... De barmhartigheid roemt tegen het oordeel. God *is* genade.

Want in de verte, onder het loeien van den storm door, hoort ge een gebed. Tot den Heere zijn God. Van den Heere gegeven ook.

V.

In het leven van een ieder onzer hoe onbewogen ook zijn keerpunten; tijden, die beslissen. Reeksen van dagen èn weken èn maanden, van jaren soms, gaat alles zijn gewonen gang, waaraan we gewend, schier zijn verslaafd, dien we in den grond haast onverbreekbaar achten, en - plotseling

1) Het II^{de} Boek van Samuel, hoofdstuk 16.

daar valt een schakel uit de keten. Voorbij is op het onverwachtst het oude - iets anders rijst boven de kimmen. Nevelen omhullen het nog; wat zal het zijn goed, of kwaad?

Tien jaren lang practiseert Mr. Willem Bilderdijk nu reeds als advocaat in Den Haag (1784-1794). Hij is een man van gevestigden naam en reputatie. Geen proces van beteekenis, of hij heeft er in gepleit. Hij is de ‘vriend der verdrukten’, de ‘toevlucht der hulpeloozen’.

En smaal er niet op; metterdaad, bij Mr. Bilderdijk klopt men niet licht te vergeefs aan om soulaas.

Hij zelf is er ook bijster mede in zijn schik. Hij maakt verzen op z'n heldhaftigheid. Nù, en - een van die schijnbare ‘onbegriepelijkheden’ in Bilderdijks leven - en ook jaren later.

Wat is dit? De ongebrokenheid der jeugdige kracht, die bruist en ziedt, en wier verre herinnering nog zoet is, vooral als het *schijnt*, dat de inzinking alles heeft aangetast, alles dreigt te sloopen.

Schijnbaar is de zijsprong, dien we ons veroorloven, grillig en ongewoon, maar mag men wellicht vragen of u in het tijdschrift *Eigen Haard*[1] indertijd het aardig artikel onder de oogen kwam van Jeronimo de Vries over zekere Haarlemsche *poppententoonstelling* (5 en 6 Mei 1901)?

Bilderdijks historiën schijnen ver uit het gezicht.... Toch niet. Bij nummer zooveel-en-zooveel leest ge:

‘.... Eindelijk, historisch in dubbelen zin, zit hier bij een kruiwagen met mosselen, een flesch in de hand, niemand minder dan de beruchte en beroemde Kaat Mossel in effigie op haar stoel, zooals een vereerende Oranjeklant *in den vorm van kinderspeelgoed* 't mag hebben vervaardigd - ter onvergetelijker gedachtenisse van mejuffrouw Catharina Mulder, keurvrouw van mosselen binnen Rotterdam, die in 1785 den zeldzamen moed had haar uitdagend: Oranjeboven! over de Rotterdamsche kaden te slingeren, in weerwil van Bilderdijks welsprekendheid als een gevaarlijk sujet tot aan het heugelijke

1) *Eigen Haard* 1901, Juni, no. 22.

jaar 1787 achter slot heeft gezeten, haren verdediger, Mr. Willem, voor zijn leven met een ontvangen bajonetsteek gelukkig heeft gemaakt en onder den naam van Kaat Mossel als heldin en martelares is blijven voortleven. *Hier is haar monument in kinderspeelgoed*'.

Te beuzelachtig?... Een plechtiger monument schijnt toch inderdaad niet dùs gepast. Het kost immers nog steeds - ook nà de laatste geleerde berichten - wel een weinig moeite heel den patriottentijd met Kaat Mossel incluis voor vollen ernst te aanvaarden.

En juist daarom doet ons dit zoo ongedacht bewaard monumentje goed: 't Is dan toch metterdaad *ernst* geweest wederzijds. *De kinderen reeds moesten er van weten.* Onbedriegelijk kenteeken. Maar zonder de 'pop' hadden we er nog aan getwijfeld.

Want - *de beginselen waren zoek;* hier en ginds, ginds en hier.

Laat Bilderdijk het niet hooren! Hem was het ten volle ernst, hield hij vol. En 't was hem meenens.

Want - Mr. Willem Bilderdijk, practiseerend advocaat - een heer is hij geweest.

O, hij reed in een van die deftige en tevens jolige Oud-Hollandsche sjeezen, met bloemen beschilderd, waarin het hoog zitten was en frisch, en ver uitkijken over de bedrijvige tuinderige streken van toen.

En wat zat me die Mr. Willem daarin fraai van evenwicht, welk een pootig raspaardje trok me het tweewielige ding in geleidelijken, want door den meester strak ingehouden, gang van den boer naar het dorp, van 't dorp naar de stad, en van daar weer terug.

En voorts wat had de voerman het druk - meest wel over zichzelf!

Verhalen te over voorts. Hij lachte nooit bij de vele koddige en hij liet geen tranen bij de ernstige dingen, die hij zelf zeide....

En toch, daar was iets als een voortdurende ietwat droefgeestige glimlach om zijn mond. Hij lacht om alles de man van de sjees, niet luidkeels, niet hardop, maar als die landman wien

zekere aller-onpoëtischte pijn hinderde.... Om alles; immers om die hem klaarblijkelijke zotheid - het woord is van zijn toenmaligen vriend Erasmus van Rotterdam - die hem overal van uit de tobbende menschheid schijnt op te stijgen, die zij om zoo te zeggen schijnt na te laten, af te geven, overal waar ze gaat of staat. En dat vooral daar, waar zij zich zelve juist buitengewoon gewichtig, verongelijkt, of liefdevol vond of ook wel uiterst verstandig. En het karretje rolt zoo heerlijk over den zandweg. En op de sjees zit het zoo hoog en zoo veilig.

Zoolang het duurt, zoolang het duurt!

Maar die aan den weg stonden keken het ‘spulletje’ eens na. En met het ‘beter benijd dan beklaagd!’ mocht het rijdende heerschap zich licht troosten.

Wat er feitelijk was, vraagt ge, van dien fameusen prik met de bajonet ter wille van Kaat Mulder voornoemd?

Niets minder dan het volgende:

Bij het verlaten van de rechtszaal, waar het vrij vol was, komt Bilderdijk, waarschijnlijk buiten schuld van wien ook, in aanraking met de scherpe punt van de bajonet van een van de mannen van het wachthebbend vrijkorps. Natuurlijk galmt sinds het ‘Ook mijn bloed heeft voor 't Vaderland gevloeid’, af en toe, en bij herhaling, door de verzen waarin de dichter deze onvergetelijke dingen weer eens ophaalt. Of bij het schrammetje ooit een chirurgijn te pas kwam....?

Bilderdijk is mij in deze jaren nog verre van sympathiek. Niet dat op den gladden spiegel der onbewogenheid nooit de rimpeling wordt gezien der baren opschuimende uit de diepte. Maar het rumoer aan den weg overstemt de reine geluiden, die als zilver moesten vallen in de groote stilte der ziel....

Schijnbaar ontbreekt er niets aan Bilderdijks geluk, in werkelijkheid *alles.*

Als zoo straks de Revolutie komt is Bilderdijk *overrompeld* zonder slag of stoot; gelijk Nederland ook zelf overrompeld zal zijn.

Bilderdijk zal echter het tooneel kunnen verlaten met zoo

iets als een *coup de théâtre.* Denk niet aan opzettelijk bedrog. Hij bedriegt enkel zich zelf.

En toch - representant zijns volks. Maar zijns volks *in zijn verval.*

Hièr is weer - *Holland op zijn smalst.*

Maar eerst één woord ook over den Bilderdijk der binnenkamer. Hij woont daar zoo deftig op die Haagsche Prinsegracht. Deftig; maar gelukkig niet.... Een huwelijk in begin en voortgang zonder geluk en zegen. Schuld wederzijds, maar meest toch Simson, die de Filistijnsche huwde en het toch niet harden kan op den duur in der 'onbesnedenen' landpalen.

Bittere strijd. Het ideaal soms vèr, vèr uit het gezicht. Het onmogelijke gedaan om nòg te verwinnen. Eindelijk de wrevel enkel nog zich wrekend in boozen wrevel.

Meer hiervan nu niet. Wie er 'alles' van wil weten, kan 't naslaan! De Bilderdijk van de publieke zaak gaat ons meer aan: Hij vertelt u van zijn heldendaden. Zoo zingen de kinderen in den donker zich zelven moed in....

Van der Palm - neem hem weer enkel als representant van het *niet*-Gereformeerde geloovig volksdeel - Van der Palm mag ook wel zwijgen, zal Bilderdijk u wellicht toevoegen. Sloeg niet de jonge predikant op de vlucht denzelfden Zondagmiddag, toen hij 's morgens nog gepreekt had en liet hij de door hem toch zoo trouw in den wapenhandel geoefende boeren, en ook de boerinnetjes, van Maartensdijk niet te vergeefs wachten op de catechismus-predicatie? En dat enkel omdat in de verte een enkele Pruisische soldaat was gezien, om te wreken den overmoed der Stichtsche patriotten!

Dan Bilderdijk - der '*wij*', Gereformeerden-van-stavast, vertegenwoordiger! - een andere kerel.

Aan den Overtoom is parade. - De hertog van Brunswijk heeft zijne Pruisen de hoofdstad in gevoerd. De zetel van Willem V wordt, dank zij hun 'daadwerkelijken steun' weder rechtop gezet.

En wie praalt daar, 'aan het hoofd der dapperen' naast den Brunswijker?

Mr. Willem Bilderdijk voornoemd.

En wat hoort hij zich toeroepen? (Waarschijnlijk enkel in zijne verbeelding!)

'*Tout cela n'est dû qu' à vous*, *monsieur!*' Dit alles zijn we u verplicht, mijnheer!

Hadden 'gematigde orthodoxie' en 'fel' Gereformeerden elkander werkelijk wel veel te verwijten? Ginds *hazen*-vaardigheid. Hier een onverdraaglijk gesnoef. En *wederzijds* - geen gezicht op den waren toestand.

Zoo overrompelt de Revolutie de partijen ginds en hier. Allen samen.

Maar - *niet gelijkelijk toch.* De Van der Palms - om kortheidshalve nog eens zòò ze te heeten - laat ik nu voorshands rusten.

Met Bilderdijk alleen heb ik te doen.

Hij heeft gepleit voor Oranjemannen en Patriotten; wie in de nederlaag was, was zijn man. Dat is verre van alledaagsch; dat is nobel.

Maar zal hij nu de revolutie-partij het hoofd kunnen bieden; een partij om zich henen vormen; de Carmagnolen weer de grenzen overzenden?

En hij had de Pruisen toch zoo kostelijk den weg gewezen!

Ja, wat zal hij nù....?

Wat hij 'zàl'? Zijn scheepje zit aan den grond.

Het gewone zeggen is dat hij zich schrap zet als de Revolutie hier doorwerkt en Oranje uit het land moet wijken.

De zaak is, dat hij blij mag zijn, dat men *hèm* straks de grenzen overzendt en hij met fatsoen, met eere, met zeker martelaarschap - een goed heenkomen vindt.

Zijn rol was hier afgespeeld. In meer dan één opzicht was hij eenvoudig gefailleerd. Men merkt dan ook niets van droefenis bij dezen in ballingschap gezondene, als hij straks zijne (weinige) koffers moet pakken.

En toch, hoe waar dit alles ook zij, hier is één lichtpunt. Een vlammende zon; een ster in den nacht.

Deze zelfde Bilderdijk, wien brave Nutsmannen het recht,

ja, waarlijk *het recht* hebben, toe te voegen: ‘Het is gedaan met uwe kromme sprongen, ‘graaf-zonder-land,’ deze zelfde Bilderdijk herkent onmiddellijk de Revolutie als den vijand, dien hij weerstaan *moet* en dien hij weerstaan *zal.*

Omdat hij niet anders kan. Neen, ze lasteren, die zeggen dat hij zich het land laat uitzetten, omdat hij zoo wel wil. *Zij* hebben er zoowaar niets van begrepen.

Als Willem Bilderdijk tegenover de Revolutie staat, dan ziet hij enkel den vijand, den tegenpartijder Gods. Dan vergeet hij eigen ellende, - dan vraagt hij niet naar eigen belang of toekomst. Dan wordt hij als een Simson weleer *zich zijne roeping bewust.*

En vierkant, en principiëel stelt hij zich tegen de mannen der Rede. En hij poneert de beginselen van Gods recht en Gods Woord.

Daar is pralerij in. Dat is meer 't doen zeer zeker van 't hoofd dan van het hart. Meer nobele opwelling uit de zenuwen, dan uiting van wil en kern zijns levens. Maar toch het drijven des geestes Gods is er in. Omdat dit zijn doen verre uitgaat boven den mensch Bilderdijk in zijn huidig bestaan van het oogenblik nog.

Doch is dit ten deele niet steeds zoo in de beste oogenblikken onzes levens, als we eens een *ietsje* mogen bestaan voor den Heere onzen God? Vragen we later in de stilte zelf soms niet, heb ik, *ik* dát vermocht?

Bilderdijk herkent de revolutie dan toch.

Reeds dat is *genade:* in de beslissende oogenblikken des levens den rechten weg te mogen gaan.

Het is de vloek van zoo menig leven, dat toch waarlijk niet bedoelt van den Heere af te zwerven, dat er in die momenten der keuze, der beslissing voor u zelf en voor anderen, geen moed, geen geloof was, om het wagen met den Heere en zijn Woord.

Dan wordt de positie scheef voor altoos.

Plaats nogeens dan Van der Palm, den onbesproken Van der Palm, naast Mr. Willem Bilderdijk, *die* (en helaas, met reden)

over de tong gaat, hij is braaf, hij is vroom, hij is godsdienstig. En hij haalt de Franschen, erger *de Fransche Revolutie*, in.

Zoo ijverden in '86 vroeger alleszins respectabele mannen tegen de Doleantie; zoo knipoogden van genoegen altijd ‘guitige’ lieden, die tòèn ‘heerlijk’ er buiten stonden, als weer een, die durf had, geschorst werd. Men hield het met de vredelievenden en braaf-reglementairen. Zoo ging het bij het volk, dat gaarne *zong* van heldenmoed.....

Dus ook in den jare 1775. En men brengt den vijand in 't land bij al dat wijs en braaf gedoe. O, op de ouden dag, dan komt het late berouw.

Dan wordt men, zoo doet men hier te lande, *conservatief*, dan praat men van het ‘historisch gewordene’ en kromt zich den diplomatenrug onder den schepter van een Koning Willem I, den man van 1816.

Of wilt ge een Van der Palm, - en het behoort - òòk op zijn nobelst zien: dàn laat professor van schrik den gouwenaar vallen als een haastig studentje in ‘de tweede helft van Jesaja’ de autoriteit der Schrift aantast. Dan gaat het, als 't te laat is - ‘u zelf’ te ver.

Bilderdijk wordt het gegeven te kiezen, naar God beveelt. Vrede met de Revolutie - *niet bij hem.* Verbeurde genade.

Maar het blijkt ook geen Bileamswerk. God die 's harten grond peilt, kiest zich dit uitverkoren vat. ‘Behouden uit genade. En uit genade *alleen.*’

VI.

De Revolutie heeft een keerpunt gebracht in Bilderdijks leven. Niemand echter - ons vorige hoofdstuk moest dit duidelijk maken - werd hierdoor meer verrast dan Bilderdijk zelf.

Dat hij niet gereed was, laten we nu rusten. Zijn roem blijft - als gezegd - dat hij de Revolutie dan toch *herkende.*

Maar er is iets anders.

Het schijnt wel, deze Bilderdijk zelf telde de Revolutie ook al niet bijster veel.

En hij had er tegen georeerd, zegt ge. Zoo is het ook.

Maar juist die Bilderdijksche dum-dums van rethorica - onschuldig goedje - doen zeggen, dat hij het met de Revolutie zoo zwaar niet inzag. De booze wortel wel herkend, maar het zaaisel voor ons Holland toch niet geducht. Immers, hoe anders dit:

Wij voor ons, we kennen de achttiende eeuw maar van hooren zeggen. Niet, dat we die eeuw geheel ontgroeid zijn - het mocht wat...! Maar bukken voor resten van onbegrepen overmacht, of wat er naar lijkt, is nog geen met de ziel *verstaan.*

Laten we het eens heel overmoedig zeggep: Wat gaat ons een lakei-schap aan!

Dat zeggen wij hardop. Dàt zijn we dan toch te boven!

En met uw verlof: *Bilderdijk niet.* 2 April 1794 was in Den Haag een groote dag, de Jaarvergadering der Vrije Teeken-Academie.

En Bilderdijk de feestredenaar - in qualiteit van Raad en Advocaat-honorair der Academie.

In tegenwoordigheid van Prins Willem V en zijn ‘gevolg’ treedt Bilderdijk op ter verhooging van de plechtigheid der prijsuitdeeling om een redevoering te houden over de *Voortreffelijkheid der Schilderkunst en derzelver Voorwerp beschouwd.*

Er behoort niet veel verbeeldingskracht toe om het tooneeltje te overzien. (Zie trouwens het portret hier van den feestredenaar naar de schilderij van Van Cuylenburg).

Op een zetel, op wat hooger podium dan de rest, Willem V met z'n goedmoedig en vol gezicht. Links van hem Prinses Willemijntje, af en toe eens een oogje werpend op den redenaar van den dag, Mr. Willem, die nu juist haar volle sympathie niet heeft. Zij vond hem nu.... eigenlijk wel ‘een weinig arrogant’. Als Willemijntje een kleine twintig jaar later, na niet-al-te-bange ballingschap weer den nederlandschen bodem betreedt, voegt ze Mr. Willem Bilderdijk toe bij een officieele begroeting het vrij dubbelzinnige: U vergeet men nooit meneer Bilderdijk! En Bilderdijk van zijn kant, weent de goede Rhijnvis Feith ‘tot inkeer gekomen’, tranen met tuiten om den dood

der Prinses (in 1821), hij - herinnert in een vers voor de vriendjes onder elkander (niet in den handel) hoe Mr. Feith indertijd, toen hij tot braafheid en zoet-zijn zich schikte, twee mooie vazen van de eens zoo gehoonde Willemijntje kreeg en dies nu wel gehouden is gezegde vazen - vol te huilen.

Maar ter zake. - Willemijntje was voor Bilderdijk bij deze plechtigheid ook allerminst de hoofdpersoon. Dàt is hem de stadhouder.

Hij toch is 't, die straks eigenhandig de prijzen zal uitdeelen aan de bekroonde leerlingen en hem, Mr. Willem Bilderdijk, zal danken voor zijn ‘uitnemend woord.’

Daar staat Bilderdijk dan te oreeren, deftig naar eisch van het deftig gezelschap en den deftigen tijd. Hij draagt zijp paruik zoo goed als de anderen. Een knap jonkman nù!

Een studie-vriend - Mr. Kumpel jammerlijker memorie - schrijft dezer dagen nog onder een Bilderdijksch portret:

> De nette teekenkonst heeft ons hier naar 't leeven
> Een schets van 't wijs gelaat van Bilderdijk gegeeven.
> Maar zoo veel Wijsheid, Deugd en Kunde in éénen man,
> Door komst te treffen, in de bloote weezenstrekken;
> Als Bilderdijk bezit, is 't geen geen kunsstift kan,
> Daar Eeuwen zwanger gaan zo groot een man te wekken.

Zeiden we te veel, toen we spraken van een lakei-zijn-van-harte, dat onze tijd niet meer verstaat....?

Maar hoor nu eindelijk ook Bilderdijk zelf.

Geloof het vrij, *hij* zou den stadhouder voor geen geld zoo lang; neen, geen minuut, doen wachten!

En nu, de voortreffelijkheid der schilderkunst schetsende vindt de ‘geachte spreker’ gelegenheid ook het ‘Jacobinismus’ ter sprake te brengen en dat op niet malsche wijze.

‘Uit de kolk des afgronds ten geesel des menschdoms opgedonderd dreigt dit monster de kunsten en wetenschappen als de Thronen met de omkeering en volslagen verwoesting.’

Dat 's raak. Is het metterdaad?

Merk dan dit op: - tegenover dit ‘monster der revolutie’ hoort het Nederlandsche volk zich bij deze prijsuitdeeling

Willem V als een volksvader aanpraten. '.... Het edel hart van den Doorluchtigen, den Weldadigen Willem den Vijfde. Geheel Nederland kent dat hart, daar 't alleen tot weldoen en vergeven gevormd, niet dan voor ons welzijn ademt.'[1)]

Hebben we wel te veel gezegd, toen we spraken van de 18de eeuw en van een zonder blikken of blozen nog lakei-wezen?

Deze vleierij van Bilderdijk behoorde er zoo bij. Die was eenvoudig *du ton.* Bilderdijk zou, meende hij en z'n hoorders met hem, eenvoudig z'n wereld niet hebben verstaan, werden dergelijke passages gemist.

Diezelfde goedmoedige Willem V, die nu al knikkebollend toeluisterde, pleegde van Friesche edellui van den eersten rang te gewagen als van: 'mijn domestiques.'

En nu weder een tusschenzin.

Dertig jaar later is Bilderdijk een heel andere kerel. Dan zegt hij Willem I, zoon van den laatsten stadhouder, heel andere dingen. Maar dan oreert hier in deze Academie - alweer! - Van der Palm voor de Oranjes. En vleit, vleit, vleit, dat het u wee om het hart wordt. Van der Palm nú overtuigd, neen, vurig Patriot.

Alles goed en wel, zegt ge, of juister alles even miserabel, maar wat helpt het nu Bilderdijk?

Zoo is het ook. En toch, de gelegenheidsredenaar, *tanden* heeft hij wel. Hij is naar het Latijnsche spreekwoord 'met tanden in den mond geboren.'

Willem V dobbert al op de baren van de Noordzee (Januari 1795), de advocaat Bilderdijk wrijft zich nu pas de oogen uit, ziet hij de verdoolden dansen om den Vrijheidsboom:

> Komt dollen, razenden, geneest uw razernij!
> Beschouw dat vrijheidsbeeld, wij zijn er mee tevreden:
> En helpt u 't aanzien niet, zoo neemt den smaak daarbij,
> Maar laat dan tevens af van verdere dolligheden.[2)]

1) De rede is uitgegeven te 's Gravenhage in 1794. En herdrukt nog in 1838.
2) Bij Kollewijn I; niet elders gedrukt. In handschr. op de Kon. Ak. van Wetenschappen te Amsterdam. Daar *schuilen* tal van Bilderdijk's *schatten.*

Dat is geen *style Guillaume-cinq*, dat is Geuzentaal. Zij het ook op z'n droef achttiend' eeuwsch.

En het brengt Bilderdijk in last.

Enkele weken later en het Revolutiebestuur *is* er. Een der eerste daden was geweest de ‘plechtige erkentenis van de rechten van den Mensch en den Burger’ (31 Januari 1795).

't Loont de moeite te zien, wat ze zooal inhielden:

‘.... dat alle menschen met gelijke rechten geboren worden’;

‘.... dat deze rechten bestaan in gelijkheid, vrijheid, veiligheid, eigendom en tegenstand aan onderdrukking’;

‘.... vrijheid van drukpers en - *pour la bonne bouche* - vrijheid van godsdienst (wij voor ons denken aan een Combes). En voorts:

‘.... dat de souvereiniteit bij het geheele Volk berust en dus geen gedeelte van het Volk zich dezelve kan aanmatigen’.

M.a.w. op z'n Kappeyne's, *dat de minderheid maar moet onderdrukt worden*, en

‘dat het Volk ten allen tijde het recht heeft, zijnen Regeeringsvorm te veranderen, te verbeteren, of eenen geheel anderen te verkiezen’

En dit alles noemden de heeren: de *Rechten van den Mensch.*

Voorts lieten de heeren ‘burgers’: ‘Provisioneele Representanten’, op al dit fraais volgen:

‘Dat dit de gronden zijn, op welke wij gemeend hebben onze daden en handelingen te moeten grondvesten en dat wij dezelven hebben willen toepassen op de voorheen plaats gehad hebbende ordre van zaken, weldra hebben bevonden, dat de Regeeringsvorm, welke door de inrukking van de Pruisische armée en derhalve door louter geweld in den jare 1787 is bevestigd, in alle opzichten met dezelve strijdig was.’

De Revolutie alzoo in optima forma.

Het gezag opkomend eenvoudig uit het volk. En niet het volk dus - want ook dat kan - draagster slechts van het gezag. Uit de Bron van alle gezag, God den Heere.

En daarop nu had men zijn eed af te leggen. In dier voege:

‘Ik verklare te erkennen en eerbiedigen de onvervreemdbare

Rechten van den Mensch en van den Burger, zoodanig als dezelve door Provisioneele Representanten van het Volk van Holland plegtig verklaard zijn by dezelver Publicatie van den 31 January 1795 (*en zweere dezelve in mijne Ampt of Bedieninge* voor zoo veel in mij is, *te zullen handhaven.* - Ook zweer ik, dat ik mede den Volke van Holland, in welks boezem ik erkenne de eigenlijke Oppermagt te berusten, als ook deszelfs vertegenwoordigers gehouw en getrouw zal zijn, en voorts dat ik alles zal doen, wat een goed en getrouw (burger) schuldig is en behoort te doen.'

Was het nu in gemoede van een Bilderdijk te vergen, dat hij dezen eed aflegde? Het mag tot zijn onvergankelijk eere geboekt: *hij dacht er niet aan.* Maar hij deed meer. Hij stuurt de heeren zijn antirevolutionair program thuis. Hij zet het op haren en snaren. Hij denkt aan geen afweren maar, *hij valt aan.* Geven we ook dit 'echte stuk'. Bilderdijk versnijdt een nieuwe pen - en als steeds blijkt het een welversneden 'veder' - en schrijft:

'dat hij voor zich de rechten van den Mensch en den Burger, *zooals zij bij het meer gemelde placaat verklaard zijn*, geenzins *kan* erkennen als rechten van den Mensch en den Burger, veelmin als *onvervreemdbare rechten*, en zelfs deze erkentenis zoowel tegen zijne bijzondere Godsdienstige en Juridische begrippen in verscheidene opzichten strijden, en zijn geweten bezwaren zou.'

Stadhuistaal. - En tóch, en tóch, praeludeert het niet op Groens *Nederlandsche Gedachten* en Kuypers *Ons Program?*

Of is Bilderdijk misschien een 'vroom' advocaat maar - met liberale of half-liberale, quasi-wetenschappelijke, juridische inzichten....?

Tusschen het geschetter door van de Carmagnolen met hun *Marseillaise* hoor ik de tonen van Prins Willems pijpers en het tromgeroffel van 't *Wilhelmus.* Dit is een moment in de historie des Vaderlands. Alles gaat den verkeerden kant. De 'braven' en 'vromen' en 'welgezinden' *vooral* zijn de kluts kwijt...

En zie twee donkere oogen schitteren van geestdrift; twee handen trouw het oude vaandel omklemmen! Genadegifte Gods!

Representant van het oude-Holland te mogen zijn, waarmede God de Heere in Willem van Oranje eens een verbond wilde sluiten - die eere valt Bilderdijk te beurt. Straks zal hij zelf het gelaat in de handen bedekken en uitroepen: mij....?

Want het *vrome* Holland haalt de Franschen - juichende? óók dát, maar biddende en God dankende in:

Vóór ons ligt een pamphlet uit die dagen (op rijm natuurlijk!) van Petronella Moens en Bernardus Bosch 'leden van verscheiden Genootschappen' '*De Nieuwe Constitutie van Frankrijk*' (1792). En een couplet móéten we hier afschrijven:

> Europa volgt den galm, daar Frankrijks feestrij juicht,
> Een nieuwe jeugd doet grijsheid bloeien,
> Een grootsch gevoel doet traanen vloeien,
> Daar 't kind de vrije melk der dankbre moeder zuigt,
> Der dankbre moeder... Ja, zij kust haar Echtvriends beeld
> In 't wichtje, dat haar borst met poesle handjes streelt,
> Zij leert het Vaders naam al stamelende noemen.
> En Vader ziet zijn blij gezin
> Verrukt door deugd en vrijheidszin,
> Drukt gade en kroost aan 't hart - blijft God en vrijheid roemen.

Is het niet aandoenlijk? Is het niet braaf? Komt er 'eigen' bezitting in gade en kroost niet treffend bij te pas? O zeker, God wordt geëerd, mits men slechts *vrijheid* hebbe, d.w.z. handele naar het goeddunken des harten. Maar geen vragen naar de Wet en het Getuigenis. Geen *gezag* van het Woord des Heeren.

En toch - in Duitschland verheerlijkt immers ook Klopstock, dichter van den *Messias*, dús de Revolutie.

Zoo is Bilderdijk ondanks allen en alles onze antirevolutionaire *voortrekker.* Het zal hem duur komen te staan. Het zàl....? Hij *is* reeds gesignaleerd als een 'beroerder Israëls'. De frontieren over met zoo'n 'gevaarlijk sujet', heet het nu.

IX

Bilderdijk en de Revolutie, dat is toch wélbezien immers ook zijn *Elius*[1] en de Revolutie.

Laat we het zeggen mogen toelichten.

Als Bilderdijk zijn verbanningsbrief thuis krijgt, komt er aan het gekakel in den letterkundigen hoek geen einde.

Sla er uwe ‘Handleidingen’ en ‘Literatuur-geschiedenissen’ maar op na; men is er niet uitgepraat over het geval.

‘Zelf uitgelokt’, roept er de een. ‘Een uitkomst beide voor den man Bilderdijk, als voor z'n vrouw’. wijsgeert een ander.

En dat zeggen u mannen van naam en wijde faam....!

'n Mensch in 't ongeluk, dat is steeds minstens honderd luiden op z'n ergst, z'n onuitstaanbaarst, z'n ‘dunst’, z'n kleinst.

Hoor me die tongen eens gaan!

‘Het gaat niet aan te beweren, dat Bilderdijk verbannen werd omdat hij....’

Maar wat heb ik er ook aan, hier af te schrijven wat zelfs alleszins achtenswaardige literatoren als Dr. Jonckbloet, een Busken Huet, een Dr. Kollewijn, enz. enz. er zoo al over geredekaveld hebben.

‘De eer van het martelaarschap gezocht’, beslist voorts ijdeltuitige achterdochtigheid. ‘Verregaande onvoorzichtigheid’, oordeelt, wijs, een ‘kruiënier’; pardon, een professor. En wilt ge weten, hoe een literarisch boekhouder - de signatuur is van Allard Pierson - oolijk waant dien Willem Bilderdijk nagerekend en in de kaart gekeken te hebben, lees dan ook dit:

‘De gedachte, in veler oogen een “martelaar van zijn plicht” te zullen zijn, mag hem gestreeld hebben, zij was niet sterk genoeg om d r i j f v e e r te zijn.... Er was iets anders.’

1) Bilderdijk's *Elius* was waarschijnlijk reeds in 1786 voor vrienden en bloedverwanten gedrukt. De dichter had groote voorliefde voor dit zijn werk - getuige ook de mooie vignetten, die hij voor teekende - gelijk hij herhaaldelijk heeft betuigd. In 1788 verscheen het gedicht voor het publiek bij Uylenbroek. In Nov. van 't vorige jaar zond hij de revisie van 't eerste vel aan den uitgever terug.

En dan komt het.... A prospos, hoe komt zoo'n heer er achter? Doch zoo babbelt-zonder-end de achterbuurt - der wijzen en verstandigen. En dat heet dan nog *historieschrijven.*

Maar of we - vraagt wijze bedachtzaamheid - dan niet liever precies de feiten na zullen gaan, om te hòòren, wat een Bilderdijk zelf zegt; te zièn, wat hij *zelf* doet; af te luisteren, wat hij *zelf* fluistert wellicht? Och, wien het lust, hij doe het.

Maar tòch, er valt iets beters nog te verrichten, dan Bilderdijk een kruier na te sturen, als hij (26 Maart 1795) met de Leidsche schuit alweer Den Haag verlaat en den volgenden dag te Amsterdam bij zijn ouders aankomt.

De kruier mag anders het koffertje gedragen hebben met de ‘etsinstrumenten, de verfdoozen en het teeken- en schilderapparaat’. Het bewuste briefje aan Mevrouw Bilderdijk bezorgd hebben misschien; - weet de brave witkiel er zelfs wel van, dat het eenige boek, dat Bilderdijk in den rokzak bij zich draagt een *Corpus Juris* is....?

‘Twee of drie rustige dagen brengen “de Bilderdijken” (Mr. Willem en Mevr. B) te Amsterdam door. Toen was de week, die de advocaat nog in Holland mocht doorbrengen, zoo goed als om. Op Dinsdag 31 Maart, waarschijnlijk 's avonds, vertrekt hij naar Groningen. Nogmaals neemt hij afscheid van zijn familie. Het was ongunstig weer. Het vaartuig had met tegenweer te kampen en het mistte sterk. Eerst Donderdag-ochtend had men De Lemmer bereikt, waar de passagiers op een kleiner vaartuigje overgingen. Na drie slapelooze nachten op zee doorgebracht te hebben, kwam Bilderdijk Vrijdagnamiddag (3 April) eindelijk te Groningen aan’.

Deze (immers hóógst interessante) letterkundige *boekhouderij*, wij moeten het eerlijk bekennen, is niet van ons. Wie er op het zorgzaam idee kwam Bilderdijk dien kruier na te sturen? Het doet er immers niet toe.

Dit is, dunkt ons, maar de vraag:

Bilderdijk en de Revolutie ontmoeten elkaar. En Bilderdijk, al weet hij het zelf nog niet, representeert het Oude-Holland.

Anti-revolutionair zal hij dus moeten zijn, of het land is weg. In beginsel althans. In de kern zijns wezens. Ook is het de vraag niet, of Bilderdijk zich op dezen stond dit alles bewust is. Doch al die kleine dingen, waarop men ons vergast, ze laten ons zoo koel.

Maar is er in Bilderdijks ziel een roepen tegen de Revolutie? Heeft ook de d i c h t e r in hem reeds het dichterwoord gesproken; zijn ziel ons geopenbaard....? Als de Revolutie roept om het alles tegen den grond te werpen; af te breken wat sinds eeuwen het Christendom had gewrocht; het nieuwe heidendom juichende in te halen, *dan hééft ook Bilderdijk metterdaad reeds zijn antwoord gegeven.*

Niet opzettellijk. Geen krantenartikel. Maar: eens dichters antwoord. Dan hééft, en het *is* heugelijk, - waarlijk zijn *ziel* ook gesproken.

In zijn *Elius.*

Het vers was nù 1795 ongeveer tien jaar oud. Bilderdijk practiseerde, 1786, nog druk aan de Haagsche balie en elders. Hij hield nog zijn redevoeringen; hij politiseerde nog: hij was nog in eer en aanzien. Van tegenwind, naar het scheen, nog taal of teeken. Hij droomt nog de droomen van voorspoed en grootheid.

Zijn poëzie - nog een spelemeien, vaak een gedartel: ‘Minnekozing en ‘Kusjens’, kortom eenvoudig: *(Z)ijn verlustiging.*

Niemand ontzegt er de waarde van, maar mijn zinkend Vaderland wat is het u!

En dan straks op het ongedachtst heeft Bilderdijk zijn ernstig lied. Een lied, dat der Revolutie rust noch duur zou laten. En al weder: geen krijgszang toch. Geen - anti-Marseillaise.

Slechts een zang van getuigen en belijden. Een zang van het oude geloof. Een lied van Bilderdijk, *den knecht Gods.* Een lied, waarvan de dichter zelf de consequentie's nog allerminst doorziet. - Is het hem ook niet *slechts gegeven?* Maar dat hij toch bij intuitie ‘(z)ijn beste werk’ achtte?

En de aanleiding er toe?

Schijnbaar al heel gewoon. Er werd weer (voor de 2de maal)

vast een wiegje in orde gebracht in zijn woning; en Bilderdijk hoopt straks vader, nù van een *zoon* te zijn. Oude, phantastische herinneringen uit zijn 'voorgeslacht' worden wakker bij den dichter. Zijn zoon zal dies Elius heeten: 'Een naam in geen eeuwen in ons geslacht gevoerd!'

's Dichters eegade, die alleen den kleinen kant der zaak vat, juicht het plan toe. Hàre ijdelheid is gestreeld.

Maar is het dan ook niet enkel ijdelheid, die den dichter beweegt?

Zij het zoo in den aanvang, ten deele althans. En toch - *overmeesterd* door zijn stoffe komt de geest der poëze over hem. En Bilderdijk is weer *dichter.* Hij zingt, wat hem *gezegd* wordt te zingen. Hij heeft slechts te getuigen. En hij getuigt.

Dat is het geheim van het waarlijk dichter zijn 'bij de gratie Gods.' Het: 'Spreek, gij, menschenkind!'

Verwar nu echter geenszins het een met het ander. Bilderdijks taal is niet die eens profeten, gewijd met bijzondere bezieling; heilige inspiratie. Maar iedere bezieling zich verheffend boven het alledaagsche *is* van Boven, - of ook uit de Diepte geworden.

Goethe, Byron, Nietzsche, Multatuli, ze spraken zich zelf niet. Ze mòèsten....

Bilderdijk, Da Costa, Beets - en wie ooit met hen beleed - ze hebben het zelf betuigd, ze *mochten....*

Dus ook in de *Elius.*

Hoort Bilderdijks strophen, in antieke, kunstige dichtmaat, ruischen, naar hij waant enkel zijn eegade tot lof:

U, o, mijn Eega, dierbaarste op 't waereldrond,
U zij 't geheiligd, u en den telgen,
Den van God afgebeden telgen,
Die mij uw schoot moge schenken!
.....

Minlijke! ach, eenmaal zal Die de tijden noopt
Ons aan elkander, ons aan den echtknoop
Den echtknoop, die ons beider handen,
Die onze harten vereent, ontscheuren,

Licht is dit uur ons, licht is het mij nabij.
Wel, toon dan, sterve ik, *toon onzen kinderen*,
Toon dan den panden onzer liefde,
Wat zij geroepen zijn wààrd te wezen.

Zeker, dit staat u nog maar half aan. Achttiend'eeuwsch op-en-top; *pralerig*-Bilderdijksch. Maar de vraag is slechts *of* er in den bloesem een vruchtbeginsel schuilt. En *dit* blijkt hier straks metterdaad het geval. In Bilderdijks wijdloopige - en toch ook weer zoo heerlijk bezielde - romance is *Elius: de Christenheld* bestrijdend en verwinnend *het heidendom.*

Dàt is de tegenstelling.[1)]

In de *Elius* nu wect zich de dichter, en ondanks alles, zoon *van een geslacht den Heere gewijd;* en dus in zijn kracht geroepen tot Zijn dienst. In zich zelf zeer zeker niets bijzonders nog. Maar - als de Revolutie nadert beduidt dit een *pal staan bij het oude vaandel;* opnemend de leuzen van Oud-Holland. Vrucht van de lectuur van - *Cats*, in Bilderdijks eenzame, jonge jaren; van vroeg gewortelde liefde voor God en Zijn Woord.

Trouwens dit heeft Bilderdijk zelf ons telkens en telkens weer verzekerd: *Cats was mijn meester.*[2)] Cats - de duizendmaal miskende, de 'onuitstaanbaar langwijlige' en tòch beminnelijke. Deze man nu dorst in zijn *Maegde-gesang* een jonge maagd aanbiddend doen belijden:

'Ik ben een roos, die eerst haar knop ontluyckt,
Die eerst begint een jeugdig blat te toonen.
Nu, Heer', gij weet den gront van mijn gemoet.
Gij kent den loop van alle mijn gedachten,
Al wat gij werckt is uytermate goet,
Ik wil alleen op Uwen zegen wachten,
Soo 't U bevalt,, dat ik sal *echte vrou*,
En bij gevolg, das ik sal *moeder* hieten....'

1) Hiermede is op lange na natuurlijk niet alles gezegd. Maar dit is de hoofdzaak toch. In '*Magdalena*', 1882, gaf Ds. H. Pierson een zeer interessante studie over de *Elius*, die in hoofdzaak onze instemming heeft, doch die o.i. toch het gebrek heeft, het vers té zeer in bijzonderheden en té los van den dichter te bezien.
2) Dr. Kuyper noemde den dichter Bilderdijk dan ook een lyrische verlenging van Cats.

We schrijven niet verder af. De vormen van Cats' tijd zijn de onze niet. Maar én bij Cats, en ook in de '*Elius*' een *dorst* om *leven* te geven - voor het leven in den dienst des Heeren.

En immers de Revolutie in *alle* ontplooiïng - is de *dood.*

De 'Elius' is naar den eisch zijn tijds een verhaal; een romance. Ons een zeer vreemd verhaal, maar wat zegt dit? Andere tijden, andere 'pers'-manieren. Destijds zei men z'n hart ook zoo wel uit; op z'n pseudo-middeleeuwsch. En Bilderdijk was 't *meenens.*

Hèt groote verschil tusschen hem en ons neo-Calvinisten van het begin der 20ste eeuw eeuw is dit: ons, nuchteren, ligt het zwaartepunt onzer historie is de 16e en 17e eeuw, hem; *den dichter* - in de Middeleeuwen.

Wij, voor ons, zijn 'burgermenschen'; hij waande zich zoon van ridders en edellieden. De bedoeling? Kampvechters Godes, Kruis-ridders. Hoor hem slechts zelf:

Ridder Elius, op wonderdadige wijze daartoe genoopt, komt der arme Heile, dochter van den christenvorst Diederik op haar burcht te Nijmegen ter hulpe in haar strijd tegen den heidenschen Scyon als zij in den nood dreigt te bezwijken. Vaak had de jonkvrouwe beproefd zèlf het zwaard aan te gorden; immers wenschend:

> 'Den Hemel met een mannenhart
> Om mannenkracht te smeeken'.

Maar hare teederheid - en zoo behoort het - blijft wankelen tusschen heldenmoed en vrouwelijke schuchterheid.

Voorwaar - geen revolutionair denkbeeld: geen zorgvuldig-bijgewerkte opinie-van-den-dag.

In haar angst in den nacht roepend tot de schim haars vaders wordt haar een gouden ring in den schoot geworpen en - het visioen is verdwenen. Brengt zij in ontroering het kleinood aan de lippen - het ontglipt haren vingeren en verdwijnt in de gracht, die het kasteel omgeeft.

Waar blijft de ring, symbool van het wondere patrimonium?

Heile's geliefkoosde zwaan azend op ‘enkel kroos èn lisch en waterbeeten’ onverhoeds het kleinood verslindend *worstelt* om den ring weer te verliezen. Alles te vergeefs, radeloos van pijn strekt de zwaan haar vleugels:

> En kneedt en klieft de dunne lucht
> En - is niet meer te kennen.

Vluchtend over berg en bosch valt het edele dier in Elius' handen. En hem gewordt het kleinood, zijns ondanks. ‘Verdien en win’ leest hij onder allerlei wondere visioen op den geheimzinnigen ring. Maar hoe te winnen?

De ridder tijgt ten krijge. Hij bouwt zich een kleine boot, brengt die te water, laat zich den Rijn afglijden - en nauwelijks heeft hij den oever verlaten of, daar vertoont zich weder de zwaan. De zwaan wordt hem ten gids.

In heerlijke verzen vol edele bezieling schildert de dichter Elius' tocht en zijn strijd voor Heile, die hij ter elfder ure redt van eon wissen dood. In hem gloriëert het Christendom, zwicht de aanval der heidenen op de edele weeze.

Heerlijk schoon zou dus hiermede, en allerminst onduidelijk ook, het slot des gedichts zijn.

Maar Bilderdijks visioen wijkt en in het verschiet ziet hij eigen zoon Elius, ‘erfgenaam van het oude geslacht der Teisterbants’. Op dezen zal alle heerlijkheid van den glorierijken stam nederdalen.

Met heeft dit slot misprezen. Ten deele zéér naar waarheid. Een romance duldt geen bespiegeling, ze is, behoort althans te zijn, enkel *verhaal.* Het is ook zoo.

Maar immers: Bilderdijk is te subjetief voor het epische, omdat hij - Bilderdijk is. Boven de kunst gaat hem uit, wat hem de ziel beweegt.

En al bederft hij er voor critici ook zijn kunstwerk mede, zoo slechts zijn zielekreet wordt gehoord!

‘Bilderdijk heeft zijn Heile door de scherpe punt van zijn persoonlijke ijdelheid gewond en zij is in slaap gevallen en ge-

bleven.' Dus oordeelt de aestheticus,[1)] maar wie Bilderdijk in 't oog staart en hem tegenover de Revolutie in het harnas ziet, schoon ongewapend nog, houdt het hem veel ten goede. Hier is waarlijk wel iets anders nog dan ijdelheid.... Als de Revolutie nadert, vinden we Bilderdijk pal staande voor de oude idealen. Hoe komt *hij* hiertoe....?

Want onze antirevolutionaire idealen geeft hij dan *naar de letter niet*, wèl naar de bedoeling: De man h e l d , *agressief;* de vrouw, afwachtend, schoon evenzeer vervuld van het ideaal. Het waarachtig leven ons van Boven gegeven. Elius als Christenridder het hart der vrouwe veroverend, gelijk den kampvechter Gods betaamt. En wie zich het leven bewust is - erfgenaam en dies drager des stams, waaruit hem G o d deed spruiten.

Dus Bilderdijk in de binnenkamer. Worstelend in de eenzaamheid en naar het licht hem geschonken, jubelend, profeteerend. Ochtendschemering nù, straks zon 'overal'.

'Wat zegt zoo'n vers?'

De mannen van de *Marseillaise*, zij wisten wel, wat 'maar een vers' vermag. Echte poëzie is uiting van leven, waarachtig leven, *geopenbaard* leven. En terwijl Bilderdijk als de meesten naar de mode en den smaak van den dag, zoo 'hun versje maken', wordt hem zijn eigen ziel ontdekt; *zijne roeping*.

En al is zijn zwaard voorloopig slechts een simpel vers van ouderwetschen stempel - z'n vijanden hebben gelijk: straks blijkt hij een gevaarlijk tegenstander.

> Wie zal mijn speeltuig, niet op gebruikelijke,
> Niet op gewone mate gezangstemd,
> *Niet met den geest der eeuw getokkeld,*
> Wie zal 't een oogwenk gehoor verleenen?

dus vraagt hij - in den voorzang van zijn *Elius*. Schertsend nog wellicht; nog gansch niet doorvoeld misschien?

De eeuw zal hem in ieder geval het antwoord niet schuldig blijden. Het is slechts een begin, nog maar een voorpostengevecht. Maar een b e g i n dan toch.

1) In de *Magdalena* aldus Ds. Pierson.

En daarin had de Franschman van ouds wel gelijk: *Ce n'est que le premier pas*, *qui coute.*

Ook stemt Bilderdijk hem dìt straks toe: 't is mannenplicht, *de payer par sa personne.*

X.

Als de Carmagnolen in Januari 1795 onze grenzen binnentrekken, dan is èn Nederland èn Oranje welhaast in ballingschap.

In *ballingschap*, het blijkt uit de feiten; maar toch het woord *martelaar*schap wil u hier niet van de lippen.

Oranje gaat wel wat overijld: representant Willem V, goediger en kleinmoediger gedachtenis. De Prins is de Franschen nog vòòr....

O, dit zijn geschiedenissen, die pijn doen aan 't Hollandsche hart.

Op het Scheveningsche strand op dien killen Januari-morgen (Zondag 18 Januari) als de Prins in de pink stapt - de Prinses en de Prinsen waren al te scheep - dan r o e p t in 't aangrijpend zwijgend der duizenden bij duizenden *Holland* nog om Oranje. Maar het echo't niet langs de duinen....

Als enkele maanden later het nieuwe Bewind is bevestigd en Amsterdam illumineert, dan is het stil, muisstil in de buurten waar het trouwe volk woont. En de vetpotjes willen niet branden vanwege het water der ‘kwaadwilligen.’[1] En alweer, het echo't niet langs de oude, trouwe grachtjes. Straks willen de matrozen niet vechten, omdat de Engelschman van z'n steven de Oranje-vlag hijscht. De ‘erfvijand’ - een vriend nù. Om de kleuren, die tot het hart spraken en bléven spreken.

1) Zie het merkwaardige boekje ‘B*eschrijving van het Plechtige Volksfcest gehouden te Amsterdam* op den 19 Junij 1795 bij gelegenheid van het Installeeren der door de Volksstem verkozene Representen der Stad en de *Alliantie* gesloten tusschen de *Fransche en Bataafsche Republieken.* (Met gekleurde platen). Te Amsterdam bij D.M. Langeveld 1795. Het eerste jaar der Bataafsche Vrijheid.
De ‘kwaadwilligen’ worden daar gesignaleerd o.a. op bl. 55.

Was dan alles dood?

Neen, toch niet. Maar in ballingschap toch wel, zij het al niet in letterlijken zin.

Vergun ons een beeld; een historisch beeld, al noemen we ook geen naam: In de dagen van den Réveil geschiedde het, dat een wel edel, maar geen krachtig man echter, in zijn Dagboek noteerde: ‘Hij (zijn zoon) groeit me boven 't hoofd. Hij heeft het gezin, niet ik meer.’ Dùs droevig - het Holland van den ‘Franschen tijd.’ De waarachtige vromen, de mannen en vrouwen van innige godsvrucht, ze waren er wel, maar ze hadden een slot op den mond. Ze moesten zwijgen. De Heere liet ze niet toe te spreken. En die nog den moed had, d.i. geloof ontving tot moedsbetoon - hij werd balling.

Ik denk aan een Ds. Schotsman, trouwe getuige uit Leiden verbannen, enkele jaren in het Friesche stedeke Sneek sprekend en al verder naar kleiner en onbeduidender plaats nog gedoemd. En denk nu niet, dat ‘alles modern’ was geworden. *Met de stukken* is 't anders te bewijzen. Maar de getrouwen hadden zich het zwaard uit de handen laten nemen en dies hunner de smaad. Als er geen geroep meer is voor den Heere en zijn Gideon, dooft Gods hand zelf alle geluiden.

Doch spreken we niet te hoog. 't Was de achttiend' eeuw nog. En immers ook Oranje zweeg.... Zal dan ooit tot deze dorre doodsbeenderen het woord des Heeren komen? De wankelmoedige in ons zegt: ‘Wel, neen!’ Onzer dan de beschaming als de barmhartigheid Gods wordt gezien over land en volk. Immers te Zijner tijd.

En Bilderdijk?

Ook hij is ballings 's Lands.

En men roept hem na, en men groeit er in: ‘Ziet ge het nu wel, zelf wel, dat er schijn noch schaduw van droefheid bij hem is? Hij amuseert zich wèl onderweg: Daar in Groningen laat hij zich portretteeren en geeft hij silhouetten cadeau aan dames “die den vermaarden dichter” willen hul-

digen. Merkt ge nu wel, dat we hem terdege goed in de kaart keken?'

Doe er het zwijgen toe. Straks in de eenzaamheid is het uw beurt.

Daar zit Bilderdijk tusschen ballingen, niet enkel uit Holland, maar ook uit Frankrijk in het rumoerige Hamburg en meent er wonderveel voor den Prins, zijn souverein te kunnen doen, De brieven van Willem V neemt hij *au sérieux.* En hij is toch ook een veertigjarige, die dus moest weten wat er in de wereld 'te koop' is. Hij is er ons te liever om.

Toch nog idealist!

Zoolang er nog één bloempot voor het raam staat te geuren, hebt ge uw evenmensch niet op te geven. Och, eigenlijk komt u, ons, dat *nooit-ofte-nimmer* toe.

'Maar doorziet hij wel den toestand? Peilt hij waarlijk 's lands droeven val?'

Hij sloeg de handen aan 't werk. En voorts bespieden we hem ook nu:

.... Het is avond. De schaduwen donkeren reeds naar binnen. En ziet - *hij*[1] *bidt*....

O, Gij, die met doordringende oogen
De plooien van mijn hart doorziet,
Gij ziet mij voor U neergebogen.
En hoort mijn fluisterend avondlied.

Mogen we blijven toeluisteren? De dichter zelf hield het lied jaren in portefeuille, het is zoo. Kan het niet zijn, dat hij wilde, dat we óók dit zouden kennen, al moesten het hem maar liever niet met vele woorden zeggen?

Bilderdijk dan klaagt zijn hart uit. Dit te mogen doen, hij beseft het, is reeds genade:

Ik weet geen zuchten, schreien, klagen,
Eens harts aan allen kant doorboord,
Geen ziel getroffen door uw slagen,
Verdient, o God! dat Gij ze hoort.

1) '*Ontboezeming.*' Onderteekend: Hamburg 1795. D.W. XII 14-22.

De zondeschuld pijnigt het meest, hij weet het ook wel:

Wat kan, zoo zou mijn boezem lijden
  Van 't geen den hoogsten nood vervult,
Van wat mij immer moog bestrijden,
  Gelijkbaar bij mijn zondenschuld?

Berusten wil zijn hart; balling zijn als 't moet; ontvangen wat Gods hand hem doet toekomen. En een woord om te benijden!

.... En zoo ik ooit uw weldaân hoonde,
  Ik heb uw roede niet weê staan.

Ziet, hij wil wel getuchtigd zijn als 't moet:

Ik buig het hoofd in zielsbetrouwen,
  En hoe Uw slaande hand mij grieft,
Ik kan het als *een gunst* beschouwen,
  En voel, *dat Gij mij teeder lieft.*

Zóó in oogenblikken, waarin hij zich dicht bij zijn Heer en Heiland weet, doch straks voelt hij weder den twijfel over zich komen als een gier die breed de vlerken over hem uitslaat:

  .... er vallen oogenblikken,
Die duistrer zijn dan 's Afgronds nacht.

Straks weer verdiept zich zijn hart in blijde heugenissen. Zijn oog ziet zijn gade en zijne kleine lievelingen ginds spelend in 't vaderland, nu zoo ver uit het oog. Dan komt de traan op. Meer nog - *het harte* schreit in hem:

Zal nooit de blijde dag weer dagen
  Waarop ik Ga en minzaam kroost
Met de armen om mijn hals geslagen
  Van 't geen zij doorstaan zie vertroost?

Zullen ooit weer blijder dagen komen? Ach, het leed dat geleden werd, beklemt te zeer te dezer stond dan dat de gedachte zich bij deze hope zou kunnen staande houden. Oude heugenis doemt op en wil niet wijken; de smart hult alles in grauwe nevelen. *Geleden* is er, steeds weer *geleden:*

Geleên, o God *in de arm der weelde*,
Als 't alles om mij loech op aard,
En elk mijn noodlot zich verbeeldde
Als afgunst en benijdens waard.

Hoe de schijn, als zoo dikwijls, bedroog: Hoe vaak was het hem te moede of hem het harte werd toegeschroefd, schoon niemand het vermoedde. Was hier geen eigen schuld ook? Zeker geeft zelfbeproeving pas. Maar toch: ‘k Was dankbaar....’ ‘Gij weet het, Heere,’ zucht hij, ‘mijn betrouwen was op U’:

Heeft ooit in eenig deel van het leven,
Mijn hart de toekomst van mijn lot
U niet verzekerd opgegeven,
Gerust op 't zorgen van mijn God?

En dan laat in de stille avondure Bilderdijk zijn hart gaan: er was wat hem het leven verbitterde iederen dag weer, al was het den menschen onbekend - het leed der binnenkamer. En

En toch, mijn God! ook deze doorn
Hoe hard, hoe bloedig zij mij viel,
Was niet geschonken in Uw toorn
Maar tot een wachter voor mijn ziel.

De klager kent zijn zelfzuchtig hart, zijn weelderige eigenliefde; hij beseft het: scherper prikkel nog dan hem griefde, harder breidel nog kon hem nut zijn wellicht. Dies zij de laatste bede óók in dezen nood - *aanbidding:*

Ook hierin zij Uw wil mij heilig,
Ook hier bidde ik Uw goedheid aan,
O, laat van wraak'bren zelfwil veilig,
Mijn hart aan uwe leiding gaan.

In Gods hand geeft hij zich dies over bij leven en in sterven. Hem gescheide naar den wil en de wijsheid zijns Heeren:

Neen, 'k smeek U niets, o Albestuurder!
Volvoer Uw eeuwig wijzen wil,
En 't val der menschheid zuur en zuurder,
Ik zwijge aanbiddend, dankend stil.

Dùs Bilderdijks ‘Uitboezeming’, zijn hartuitstorting te Hamburg, de eerste pleisterplaats in den vreemde in de dagen zijner ballingschap.

Hoe anders zijn de feiten toch vaak, dan onze onderstellingen of vermoedens! Zouden we niet verwacht hebben een krijgslied, een lied der wrake misschien tegen zijne belagers. Een vloekzang over het Nederland, dat ondankbaar den pleiter zijner verdrukten uitstiet.... Niets van dit alles.

Enkel een tot zich zelven komen. Een terugblik in het eigen leven. In de stilte wordt wakker, wat zoolang waar het rumoerde het zwijgen werd opgelegd. En die mond, die in de pleitzaal zulk een metalen klank scheen te hebben, doet nu enkel smartkreten hooren. Zie ook dat oog steeds fonkelend van strijdlust, hoe het nù kwijnt; die hand, gewend tot heftig gesticuleeren nù het gelaat bedekkend. Dùs is het leven. Ons de schijn; den Heere het wezen bekend. Ons de buitenzijde; Hem de kern. Des Heeren oog ziet menigwerf, zich bedroevend, waar wij meenden te kunnen juichen of toejuichen; maar ook des Heeren oog - aanschouwend de innerlijke roerselen des harten, de ritseling des levens door zijnen Geest gewekt, ons verborgen; door ons niet vermoed; wellicht ontkend. Hallelujah!

Hier in de eenzaamheid noemt de bijna veertigjarige Bilderdijk, als zijn leven uiteen is gescheurd, straks vernietigd dreigt te worden..... den Heere zijn God met den naam der Liefde. Ziet, het leed overmant hem; de teleurstellingen krenken; maar zijn harte aanbidt en blijft den Heere loven.

Indien hem de sluier, die de toekomst verbergt eens werd opgelicht, zegt ge; indien hij bevroedde, dat dieper, veel-, oneindig-dieper wegen nog hem wachten, waardoor Gods hand hem zal leiden....

Nu in dèze avondure nog een vluchten tot den Heere om vertroosting; straks een:

> ‘Ik vlied tot U en wil, maar kan niet smeeken.’

Zijn deze dingen dan waarlijk zoo wonderlijk?

Uit diepten van ellende zal ook deze balling leeren roepen.

Genade alleen behoudt, redt, houdt staande. En als de worstelaar dreigt om te komen, wijl iedere hope vlood, dan heft Gods hand hem op en zegt: Spreek, gij, tot uw volk het woord dat het den weg der ontkoming wijst. Dan zal er een lachen zijn bij alle wijzen en verstandigen. En bij die zich vromen wanen een ongeloovig aarzelen; een vroom hoofdschudden. Een wèl overwegen van dit en een bedenken van dat.

Maar te zijner tijde wordt aan zijne vruchten ook deze boom gekend. Dit is van den Heere en van den Heere alleen. Doch vóóraf gaan de 'dagen der ballingschap' voor Nederland, voor Oranje. Voor Bilderdijk ook.....

> Bij Bilderdijks in ballingschap gaan, eindigen we deze 'Inleiding'. In zeker opzicht behooren die jaren der ballingschap zelf ook nog tot de Bilderdijksche leerjaren, doch zij zijn met het 'uxorem accepi' te Londen, en het 'Vrouwe van Teisterbant' in Brunswijk, te belangrijk om ze hier even *en passant* door te loopen.
> Eerst na zijne terugkomst, in Maart 1806, - dus nu juist een eeuw geleden - komt Bilderdijk tot volle kracht.
> Dan geeft hij-allèèn zijn volk schier een complete letterkunde; dan ook wordt hij eerst ten volle, niet het minst in zijne 'tien jaren' (1817-1827), de geduchte *strijder tegen den geest der eeuw;* de *kampvechter Godes.*
> 't Zou den schrijver dezer bladzijden tot vreugde en eere zijn, indien het hem gegeven mocht worden, na deze in veel nog slechts zèèr vluchtige *Inleiding* - maar waarin toch een poging werd gewaagd *Bilderdijks weinig opgemerkte ontwikkelingsgang* te teekenen - nog eens Bilderdijk te conterfeiten ten voeten uit, den *unus vir;* den grooten eenzame, 'le solitair', dien we liefhebben met zoo groote liefde, omdat

ondanks alles, want bij hèm begint de herleving van land en volk; den Wachter op Sions muren die in de kracht zijns Gods niet afliet te roepen, toen schier allen en alles hier den doodslaap der valsche gerustheid sliep.

Soli Deo Gloria!

Aanhangsel.
(Twee Brieven van Cats.)

De beide volgende brieven van Cats, vóór enkele jaren te Middelharnas uit familie-papieren te voorschijn gekomen, mogen hier volgen als aanhangsel tot het opstel over den Dichter hiervóór. Ze zijn veel te goed om in vergetelheid te blijven sluimeren.

Nummer één luidt als volgt:

Aan de Eerbare, achtbare Juffrou de weduwvrouw van Sr. Hans van Wely zal., ged. tot Amsterdam.

Eerbare juffrou.
Desen dient om UE. kennelyck te maecken, dat UE. nicht K.. getrouwt met den lieutenant de W.. in grote ongelegentheyt ende kleinicheyt is geraeckt, door sollicitatie ende andere inconvenienten, die haer uyttermaten kostel. hebben gevallen in der vougen, dat deselve de hulpe van vrienden ten hoochsten van node is hebbende en dewyle Godt almachtigh UE. sonderling heeft gezegent ende dat UE. oock wel de outste zyt van het geslachte, soo wordt UE. versogt tot assistentie van deselve UE. liberaliteyt int werck te stellen ende oock andere vrienden daertoe te disponeren, hyer synder die de selve ter eere hebben helpen brengen ende noch by haer wel willen doen maar de bloetvrienden ende geallieerden dienen hyer in voor te gaen, de voorsz. UE. nicht ofte haer man hebben voorgenomen den desen UE. selfs te presenteeren kont derselver gelegentheyt nyt verstaen, dit mijn vooorschryvens alleen dienende ter eere ende goede van d'opgem^{e}.
UE. vrienden.
Waarmede
Zyt Godt almachtich in genaede bevolen.
In 's Gravenhage, den 22 Septembris 1650.
UE. gans dienstwillige en ontbekende vrient,
(*get.*) J. CATS.

Het schijnt, dat de tusschenkomst van Cats niet bijster goed opgenomen werd. Hij ontving althans geen antwoord. En wat hem bij geruchte ter oore kwam, voorspelde weinig goeds. De ongelukkige nicht bleef dus van de hulp harer familie verstoken en Cats voelde zich daarom genoopt ter zelfder zake een tweede schrijven tot de 'Eerbare Juffrou' te richten.

Deze brief - die ons duidelijker doet zien, hoe de vork in den steel zat - was van den volgenden inhoud:

Aan de Eerbare, achtbare, seer discrete Juffrou de weduwvrouw van Sr. Hans van Welij tot Amsterdam.

Eerbare, achtbare ende seer discrete Juffrou.
Ick hebbe u eenigen tyd geleden door eenen brieff by my geschreven gunstel, versocht ten eynde UE uytten zegen by Godt almachtich, aan deselve soo mildelyck verleent soudt willen doen een hantreyckinge aen UE. nicht K.. (nu getrout met den L^{t}. de W..) ten eynde deselve door UE. goetdaedicht soude mogen werden gesoulageert van haer ongelegenheyt daer in deselve jegenwoordelyck is vervallen uyt redenen, die ick gelooff UE. bekent te wesen. Ick en hebbe tot nog toe geen brieff tot antwoorde van UE. ontfangen, dan my is gerapporteert by UE. mondelinge geseyt te wesen, dat ick my gemoeyt hebbe met het huwelyck van de voors. UE. nichte sonder UE. daerin te hebben geckent ende UE. mitsdien my toestaet sonder UE. te moeyen haer uyt het myne te assisteren.
Waerde Juffrou gedoocht dat ick een woort hyer toe mach seggen UE. nichte was door ick en weet niet wat geval in die ongelegentheyt geraeckt dat ze was onteert ende een kint hadde gekregen bij een jongelingh die haer geensins en verstont wederom ter eere te brengen zulx dat UE. nichte daerdoor ondernam Syne Hoochheyt hoffelycker memorie[1)] te solliciteren om ter eere gebracht te worden denselven volgende tot int leger toe ende aldaer haer sollicitatie in 't werk stellende; ick considererende het leger geen plaetse van tucht te wesen ende ander bedencken op de voors. gelegentheyt hebbende oock wetende datter geen apparentie was om den voors. jongelingh te disponeren om haer te trouwen om redenen hyer te langh om te verhaelen hebbe my van Godts wegen bewogen gevonden myn gedachten te laeten gaen om een middel te vinden ten eynde UE. desolate nicht, daer niemandt van de

1) De Stadhouder, Frederik Hendrik.

vrienden nae haer om er sach ter eere mochte werden gebracht om niet tot meerder schande te vervallen, daertoe de apparentie niet weinich en was. Ick hebbe Syn Hooch[t] gedisponeert een lieutenantsplaets te willen geven aen de gene die met nicht soude comen te trouwen ende onder beneficie van die ende andere redenen is het huwelyck tusschen UE. nicht en Mons[r] de W., haar jegenwoordige man geconcilieert wesende deselve van seer goede vrienden ende toe ter tyt een soldaat onder de Guarde. Sie daer eerbare Juffrouw wat ick gedaen hebbe ter eere van UE. ende UE. geslachte. Want UE. nichte my noch in machschap noch in swaegerschap eenigermaeten is bestaande, off ick nu danck of ondanck over tgunt voors. is behoore te hebben ofte niet laet ick UE. discretie ende alle luyden met eenen oordeele. Heeft UE. nicht UE. van dit alles geen advertentie gegeven ende deselve daerin erkent sulx stont aen haer. Myn versouck is geweest ten eynde UE. als voor een bruytschat uyt Uwe overvloedich[t] het soudt willen toewerpen, vindt UE. goedt dat ick haer mede de hart zal openen, ick en sal my des niet soucken laeten. Hebbe ick moeyte gedaen ende de grootste van den lande gemoeyt om haer ende haer vrienden wille sal over om haer behoufticheyt de hant te bieden niet weygerich bevonden werden.

Voor besluyt bidde ick UE, my ten minste d' eere te doen van een woort hierop te antwoorden opdat ik mach weten wat UE. ende der vrienden intentie is hyer in te doen.
Hyermede
Eerbare, achtbare, seer discrete Juffrou zyt den almogenden Godt in genade bevolen.
In 's Gravenhage den 9 Novemb. 1650.
UE. dienstwillige vrient en dienaar,
(*get.*) J. CATS.

Hiermede eindigt de correspondentie. De afloop der historie ligt alzoo in 't duister. Maar geven deze brieven, de laatste vooral, geen aardig en eigenaardig kijkje op Cats en - zijn tijd....? Allerlei vragen rijzen hier voorts: Waarom had Cats in deze zaak het initiatief genomen? Waardoor was ‘Nicht’ na haar trouwen weer in perikel geraakt? Gebeurde het den Raadpensionaris meer, dat hij zulke zaakjes opknapte? Was hij een populair vraagbaak en in hulp-in-nood, wien men zóó meer aan boord kwam? 't Zou wel de herkomst van vele van zijne ‘nieuwtjes’ verklaren. Enz. Enz.

In ieder geval, Cats ook hier weer - *calvinist van de daad.*